LIBRARY OF
THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS

FROM THE LIBRARY OF
CONTE ANTONIO CAVAGNA
SANGIULIANI DI GUALDANA
LAZELADA DI BEREGUARDO
PURCHASED 1921

Rare Book & Special
Collections Library

945
M93an
1773
v. 4

LUDOVICI ANTONII
MURATORII
OPERA OMNIA.

Digitized by the Internet Archive
in 2013

http://archive.org/details/antiquitatesita4mura

ANTIQUITATES ITALICAE MEDII AEVI,

SIVE

DISSERTATIONES

De Moribus, Ritibus, Religione, Regimine, Magiſtratibus, Legibus, Studiis Literarum, Artibus, Lingua, Militia, Nummis, Principibus, Libertate, Servitute, Foederibus, aliiſque faciem & mores Italici Populi referentibus poſt declinationem Rom. Imp. ad Annum uſque MD.

OMNIA ILLUSTRANTUR ET CONFIRMANTUR

INGENTI COPIA DIPLOMATUM
ET CHARTARUM VETERUM,

Nunc primùm ex Archivis Italiae depromtarum,

ADDITIS ETIAM

NUMMIS, CHRONICIS, ALIISQUE MONUMENTIS
NUNQUAM ANTEA EDITIS.

AUCTORE

LUDOVICO ANTONIO MURATORIO
SERENISSIMI DUCIS MUTINAE
BIBLIOTHECAE PRAEFECTO.

Arretino Seminario & Collegio Eccleſiaſticorum Caſtilionenſi Epiſcopalibus alteram hanc editionem curantibus.

TOMUS QUARTUS.

ARRETII MDCCLXXIV.
Typis MICHAELIS BELLOTTI Impreſs. Epiſcop. ſub ſigno PETRARCAE.

SUPERIORIBUS PERMITTENTIBUS.

945
M93an
1773
v.4

SERENISSIMO

FRIDERICO,

REGIO POLONIAE,

ET

ELECTORALI SAXONIAE

PRINCIPI,

CLementiſſimo Poloniae Regi AUGUSTO Parenti tuo Tomum Primum hujus Operis dicatum qua par erat veneratione obtuli. Sine nunc quaeſo, Regie ac humaniſſime Princeps, ut alterum hunc praeclariſſimo Nomine tuo ſignatum, tibi ſiſtam, quo palam teſtari pergam, quale ſit meum erga tuam quoque Regalem Celſitudinem obſequium. Ex quo enim Italiam ingreſſus ad nobiliſſimum Siciliae ac Neapolis Regem CAROLUM adduxiſti elegantiſſimam Conjugem & Reginam MARIAM AMALIAM, Sororem tuam, omnium oculi, aut animi, meus vero potiſſimum, in te converſi fuerunt.

482483

runt. Mirata autem fuit magnificentiſſima Urbs Neapolis, mirata deinde eſt egregias tuas dotes vel ipſa Urbium princeps Roma. Nempe hic ille eſt (concordi voce omnes ajunt) qui Catholicae Religionis documenta alte in praecordiis infixa tenens, tam accuratè Pietatis ubique officia implet, ut reliquis exemplo in cultu, reverentia, ac timore Numinis eſſe jam poſſit. Hic ille, qui paſſim ſplendida Munificentiae ſuae veſtigia relinquit. Hic etiam, cui, quamvis numquam praecelſae Dignitatis ſuae modum oblito, ea tamen eſt ſuavitas morum, comitas affabilitaſque ſermonis, quae omnium ſecum colloquentium animos ſibi conciliet, egregiaeque formae vultus ſui lineamentis probe reſpondeat. Neque mihi aliunde petendi teſtes tum tui feliciſſimi ingenii, tum animi meliora quaeque aemulantis. Te egomet teneo, quantaque ſit Virtutum tuarum ubertas ac ſoliditas, experimento meo edoctus, aliis teſtari jam poſſum. Quum enim Mutinam deductus XI. Kal. Decembris, atque a Sereniſſimo FRANCISCO Duce hero meo ſumma cum exſultatione exceptus, incomparabiles Picturas, Statuas, Numiſmata, Bibliothecam, ceteraque Eſtenſis Palatii, & Mutinenſis Urbis ornamenta, non curſim, ſed mirabili attentione perpenderes, & memoriae ſingula mandares, me quoque ad alloquium tuum non ſemel pro tua benignitate admiſſum voluiſti, ac diſcedens mihi illuſtre Liberalitatis tuae pignus reliquiſti.

Proinde haec omnia, Sereniſſime Princeps, tibi gratulor, ſed illud potiſſimum, quod te noverim etiam erga Literas amore ferri, eiſque operam dare lubenti animo. Scilicet mature jam agnoviſti, illas, quoties in Principes coëant, plurimum laudis conferre, atque ad bene

regen-

regendos Populos grandi illis adjumento eſſe poſſe. Ad eas vero addiſcendas nihil certe tibi Natura negavit. Non mentis perſpicaciam, cujus adeo frequenter tum in quotidiano ſermone, tum in arduis quaeſtionibus intelligendis ſpecimina praebes; non Memoriam, quum jam praeter maternam Theutonicam Linguam, familiares tibi effeceris Italicam, Gallicam, & Polonam; Latinam quoque non lento gradu proſequaris. Reliqua praetereo ornamenta, viro Principe, & ad grandia nato, perquam digna, quae aut tibi egregia educatio a praeſtantiſſimo Comite de Wackerbart adhibita, aut bonae indolis cultura pepererunt.

Sed quando apud nos verſaris, ut mores Italicorum, ampliſſimique Regni hujus amoenitates ac magnificentiam, non ex ore aliorum, ſed tuis ipſe oculis addiſcas: liceat mihi in laudabile conſilium tuum me quoque ingerere. Jam tot antiquae Italiae pretioſa ſplendidaque monumenta, in Urbe aeterna praeſertim, ſpectaſti, a Romanis olim rerum dominis ad nos uſque profecta. Quale ſit etiam praeſentis Italiae decus, quotidie intueris. Quid ſi & ego te adducam ad dignoſcendum, qualis quoque fuerit Italiae facies temporibus iis, quae Barbarica nunc appellamus? Non injucundum profecto fuerit, neque inutile tibi, hanc etiam Eruditionis Hiſtoricae partem perſpexiſſe: eâ praecipue de cauſsâ, quod ubi Italiam ſpectaveris, inconditis rudibuſque moribus olim viventem, non alium Germaniae tuae aſpectum tunc fuiſſe, certum tibi futurum ſit. Eadem vero tempora qui cum noſtris componit, oblectetur neceſſe eſt, dum tantam rerum mutationem animadvertit in Literis, in Militia, in Artibus, aliiſque humanae vitae com-

modis

modis ac virtutibus. Et quamvis ne nos quidem vitiis, improbiſque moribus careamus: innumera tamen ſunt, quae Saeculum noſtrum prae antiquis commendant, noſque gaudere jubent, quod aevo illo nati ſumus, quo & Virtuti majus pretium, & moribus temperantia uberior atque elegantia acceſſit. Reliquum ergo eſt, clementiſſime Princeps, ut qua ſoles benignitate Librum hunc, ejuſque argumentum excipias. Si non in Gloriae tuae augmentum (quod tamen ante oculos habui) meum hoc Opus, qualecumque ſit, redundabit: praeſentes ſaltem ac poſteros monebit, me tui Nominis, tuarum Virtutum, tuaeque Regalis gentis, non poſtremum fuiſſe admiratorem atque cultorem. Haec autem venerabundus, & omnia tibi e Caelo fauſta precatus, ſcribebam

REGIAE CELSITUDINIS TUAE

Mutinae Prid. Non. Junias. A. C. MDCCXL.

Humillimus, Obſequentiſſimus, & perpetuus famulus
Ludovicus Antonius Muratorius.

DE TRIBUTIS, VECTIGALIBUS, ALIISQUE ONERIBUS PUBLICIS MEDII AEVI.

DISSERTATIO DECIMANONA.

DISSERTATIO DECIMANONA.

A Sed quibuſnam quaeſo Fiſcus olim alebatur? Nemini umquam Principum libris aut magiſtris opus fuit, ut rationem addiſcerent exigendae colligendaeque a Populo pecuniae, B tum ad ſuſtinendam dignitatem, tum ad belli neceſſitates, ac tutelam Regni. Ars haec facilis unicuique, dum Populos habeat ſubjectos atque morigeros, & ferendo jugo adſuetos. Idcirco uti olim, ita & tempore Langobardorum, Francorum, aliorumque Italiae dominantium in uſu fuere C *Tributa*, quae a Populo vel in pecunia numerata, vel in agrorum fructibus exſolvebantur. Praeterea *Vectigalia*, quae ex mercium, rerumque venalium invectione & exportatione capiebantur, ſive ad portus & portas, ſive in viis, pontibus, & ad flumina: quae etiam *Portoria* veteres appellarunt. Ad haec, ut in praecedenti Diſſertatione oſtendi, *Multae* non leves, nec paucae ad Aerarium Principis deferebantur. Quibus adde *Cenſus* & *Fundos*, qui in privato aut publico Regum patrimonio numerabantur, non ſecus ac privatorum Allodia, uti Cortes, Silvae, Prata, aliaque id genus praedia, tum Salinae, Metallorum fodinae, Lacus, & Flumina piſcoſa &c. Denique alia erant *Onera publica*, quae nil ſane pecuniae Fiſco pariebant, nihilo tamen ſecius multum auri & argenti, aut multum incommodi ac laboris e Populo extorquebant. De ſingulis nunc aliquid eſt nobis diſſerendum. Romani Populi Vectigalia qui reſcire cupit, adeat Librum hac de re editum a Cl. V. Petro Burmanno. Ad *Capitationem* ſive *Cenſum capitum* quod attinet, ſive ex animalium, ſive ex ipſorum hominum capitibus exigeretur, ea certe ſub Romanis rerum dominis nota ac uſurpata fuit, uti viri docti jamdiu animadverterunt, quos enumerare ſuperfluum puto. Ejuſmodi oneris ne noſtris quidem temporibus ignota eſt gravitas in quibuſdam Populis. Ple-

beji tantum ejuſmodi tributo olim obnoxii. Sed & Nobiles ab iis minime immunes, Apollinaris Sidonius aevo ſuo oſtendere videtur. An autem & Seculis poſterioribus Italia, ſub Barbaris poſita, obnoxia eidem tributo fuerit, mihi ſane ſub nubilo res eſt: nihil enim horum habent Langobardicae Leges, & nimis pauca ejus aevi monumenta ad nos pervenere. Certe Graeci non ignorarunt. Namque Anaſtaſius in Vita Vitaliani Papae de Conſtantino, ſeu Conſtante Auguſto ad Annum DCLXVIII. haec habet: *Habitavit in Civitate Syracuſana, & talem afflictionem poſuit in Populo, ſeu habitatoribus Calabriae, Siciliae, Africae, Sardiniae, per diagrapha, ſeu capita, atque nauticationes per annos plurimos, quales a ſaeculo numquam fuerant. Teſtagium* a Bonifacio VIII. Papa Lib. 4. Epiſt. 217. memoratum, idem eſt atque *Capitatio*. Ad haec affirmare non auſim, an ſub Langobardis & Francis *Tributa* a terrarum poſſeſſoribus in Italia penderentur. Exſiſtit quidem Ludovici Pii Auguſti Lex Langobardica 31. his verbis concepta: *Quicumque Tributariam terram, unde Tributum ad partem noſtram exire ſolebat, vel ad Eccleſiam, vel cuilibet alteri tradiderit, is, qui eam ſuſcepit, Tributum, quod inde ſolebat ſolvere, omnimodis ad partem noſtram ſolvat, niſi fortè talem firmitatem habeat de parte noſtra, per quam ipſum Tributum ſibi perdonatum poſſit oſtendere*. Sed haeic *tributaria terra* nil aliud eſt quàm *cenſualis terra*, in ſubſequenti Lege 32. ejuſdem Auguſti memorata, hoc eſt, quae colonis tradebatur, ut annuum cenſum redderent. Incolendae autem terrae dabantur aut Servis, aut Aldionibus, interdum quoque Liberis hominibus, annuo Cenſu conſtituto. Cujus con-

A ſuetudinis exempla habentur complura in Chronicis Vulturnenſi, & Farfenſi, atque in his ipſis Libris. Statutum fuit in Lege Salica Tit. 43. de homicid. ingenuor. Cap. 8. *Si quis Romanum tributarium occiderit, milleoctingentis Denariis culpabilis judicetur*. Pithoeus in Gloſſar. Leg. Salicae inde hauſit, *Romanos tributarios*
B fuiſſe appellatos; *nec enim Franci ingenui pendebant Tributum*. Gregorium Turonenſem teſtem adducit, qui Lib. VII. Cap. XV. Hiſtor. Francicae ſcribit: *Ipſe multos de Francis, qui tempore Childeberti Regis ſenioris ingenui fuerant, publico tributo ſubegit*. Pithoeo ſubſcribit Du-Cangius. An Romani tantùm, hoc eſt deſcendentes
C ex iis, qui ante Francorum adventum Galliam incolebant, Tributo obnoxii fuerint, Franci verò Ingenui omnes Immunes ab eo, ſat firmis rationibus nondum fortaſſe demonſtratum eſt. Unum ego nunc contendo: nempe ex eo Salicae Legis loco nihil certi effluere ad confirmandam ejuſmodi ſententiam. *Ro-*
D *manus tributarius* ibi, ſi quid video, hominem tantummodo ſignificat Romanae Legi addictum a quo *tributarium* aliquod praedium excolebatur. *Beneficiarii* quoque appellabantur, qui Cenſum ſeu Tributum domino praedii reddebant. Heic autem Aldiones ſignificari, non verò Liberos & ingenuos homines, Lex anterior ſatis
E indicat. Nam *Romani tributarii* caedes luitur *quadraginta quinque Solidis*. *Si verò Romanus homo poſſeſſor, hoc eſt qui res proprias poſſidet* (id autem ſignificat Nobilem ſeu ingenuum) occiſor, *Solidis centum culpabilis judicetur*. Ergo non hinc inferendum, Romanos quoslibet in Regno Francorum *Tributarios* fuiſſe, hoc eſt tributa perſolviſſe, a quibus Franci in-

genui

genui abſoluti forent; ſed *Tributarii* vox illic explicanda eſt, ut modò dictum eſt *de terra Tributaria*. Poſſem hoc aliis Auctoribus confirmare, ſed illud duntaxat, quod ſupra ſtatui de *terra tributaria*, ſive *cenſuali*, exemplo uno roboratum volo, videlicet Placito, cujus apographum olim vidi in Archivo Capituli Canonicorum Cremonenſium, ſimulque in

A

vetuſto Regeſto Epiſcopii ejuſdem Urbis. Contendebat Advocatus Fiſci Regii, Curtem Auce obnoxiam eſſe tributo, ſeu cenſui annuo decem Solidorum auri. Tunc Landus Epiſcopus in Placito coram Miſſo Berengarii Regis exeruit Diploma Caroli Craſſi Auguſti, per quod eadem Curtis ab omni Tributo immunis oſtendebatur.

Landus Epiſcopus Cremonenſis coram Gauſone Miſſo Berengarii Regis in Placito Cremonenſi ſententiam obtinet, ne cenſum annuum pro duabus Curtibus perſolvat Camerae Regiae, Anno 910.

D*Um in Dei nomine Civitate Cremona, hubi Domnus Berengarius glorioſiſſimus Rex preerat, ad domum Epiſcopii ipſius Cremonenſis Eccleſie... reſideret Gauſo Vaſſus & Miſſus Domni Regis ex hac cauſa conſtitutus, reſidentibus cum eo Ambroſius Cancellarius, Gualbertus, Sichardus Judex..... Cremonenſis, Leo Archipresbyter, Petrus, Lambertus, Rampertus Presbiteris, Lupus Archidiaconus, Aldo, Oldebertus Diaconis, Cardines ipſius Epiſcopii, Rodelandus, Vulmanus.... & reliqui plures.......* Landus Epiſcopus ejuſdem Sedis, *una Adelbertus Vaſallo & Advocato ſuo, & oſtendit ibi Preceptum unum, ubi continebatur in eo ab ordine, ut hìc ſubter legitur:* In nomine ſancte & individue Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Auguſtus. Si petitionibus Sacerdotum juſtis & rationabilibus annuimus, & neceſſitudinem injuſtam ſublevamus, id nobis procul dubio ad eternam beatitudinem capeſſendam pertinere confidimus, quia decet Imperiale faſtigium ſibi ſubditam partem oppreſſam pravitate..... erigendo, & ad proprium Deo fa-

B

vente ſtatum redintegrando perducere. Quapropter omnium Sanctae Dei Eccleſiae fidelium, noſtrorumque preſentium ſcilicet ac futurorum comperiat induſtria, quia venientibus nobis Ravennam ad colloquium ſpiritalis Patris noſtri Domini Johannis videlicet ſummi Romani Pontificis &c. (*a*) Data XI. Kalendas Martii, Anno Incarnationis Domini

C

DCCCLXXXII. Indictione XV. Anno verò Imperii Domni Karoli Secundo. Actum Ravenna Civitate in Dei nomine feliciter. Amen. *Eſtat Preceptum ipſum firmatum manu propria idem Domni Karoli Imperatoris, & ad ejus anulum ſigilatum. Preceptum ipſum hoſtenſum, & ab ordine relectum. Interrogati ſunt ipſi Landus*

D

Epiſcopus & Adelbertus Advocatus, pro quod Preceptum ipſum hoſtendiſſet: qui dixit: Ideo Preceptum ipſum hìc veſtri preſentia hoſtenſi, ut nec quìſlibet dicere poſſit, quod pars hujus Epiſcopii Cremonenſis eum ſilens aut occulte aut conludioſe abuiſſem aut detenuiſſem; & quod plus eſt, ut

E

audivimus, iſte Lupus filius quondam Ariperti, abitator hujus Civitatis

(*a*) Ut in Privilegio Arretii exiſtente, & ſupra edito in Diſſert. XV.

tatis Cremonenſis, Advocatis Curtis Domni Regis Auce, que dicitur Magiore, & Caſtenedulo, qui hìc preſens eſt, querit nobis Cenſum Solidorum Septem & dimidio, pro ſilvis & terris a parte ipſius Curtis Auce, que dicitur Magiore, ſeu Caſtenedulo annualiter perſolvendum; quod nos juſta ſuprascriptum Preceptum da pars ipſius Epiſcopii nullum Cenſum nec ullam redibitionem dare nec perſolvere debemus. Querimus, ut dicat, ſi ipſum Cenſum a pars ipſius Curtis Auce, que dicitur Magiore, & Caſtenedulo aliquod pertinet, an non. *Qui & ipſe Lupus Advocatus dixit, & profeſſus eſt:* Vere Preceptum ipſum, quam hìc oſtendiſti, bonum & verax eſt; & Cenſum ipſum Solidorum ſeptem & dimidio, quod vos dicitis, a parte ipſius Curtis Caſtenedulo, nec jam dicta Curte Auce, que dicitur Magiore, juſta ipſum Preceptum nihil pertinet ad querendum, nec pertinere debet cum lege: & ipſum Cenſum da pars ipſius Epiſcopii ne queſivimus, ne querimus, quia cum lege non poſſumus. *His peractis, & manifeſtatio ut ſupra facta, paruit ſupradictis Auditoribus eſſe recte, & judicaverunt, ut juſta eorum altercationem, & eidem Luponi Advocatori profeſſione & manifeſtatione, ipſe Lupus Advocatus, & pars Regia, & ipſius Curtis Auce, que dicitur Magiore, & Caſtenedulo, maneant de predictum Cenſum juſta ipſum Preceptum taciti & contenti, & pars ipſius Epiſcopii ſint exinde ſoluti & indempnes. Et finita eſt cauſa. Et hac notitia pro ſecuritate parte ipſius Epiſcopii fieri juſſimus.*

Quidem & ego Rotifredus Notarius Domni Regis ex juſſione Domni Regis, & ammonitione ſuprascriptorum Judicum ſcripſi, Anno Regni Domni Berengarii A *Regis Deo propitio Vigeſimo Tertio, Menſe Novembris, Indictione Quartadecima.*

Andreas Diaconus & Capellanus Domni Regis interfuit.

Johannes Clericus de Verona interfuit.

Ego Ambroſius Diaconus & Cancellarius Domni Regis interfui & ſubſcripſi.

Gauſus interfui.

B *Gualpertus Judex Domni Regis interfui.*

Sichardus Judex Domni Regis interfui.

Biſonius Judex Domni Regis interfui.

Petrus Notarius interfui.

✠ ✠ ✠ *Signum manibus ſuprascriptorum Bernardi, & Pagani, ſeu Reginerii Vaſſi Domni Regis, qui interfuerunt.* C

✠ ✠ *Signum manibus ſuprascriptorum Beboni, & Miloni item Vaſſi Domni Regis, qui interfuerunt.*

✠ ✠ *Signum manibus ſuprascriptorum Oderici, Ingelrimi, ſimilique Vaſſi Domni Regis, qui interfuerunt.*

Chartae hujus ope Chronologiam Epiſcoporum Cremonenſium apud U- D ghellium Tom. 4. Ital. Sacr. vitiatam reſtituere licebit. Exhibet ille nobis ab Anno DCCCCIV. uſque ad Annum DCCCCXIII. *Landulphum* Epiſcopum Cremonenſem, qui, ut is ait, *ab Hugone Italiae Rege retulit confirmationem omnium Privilegiorum.* Heus bone Ughelli: potuitne Landulphus, ut putas, Anno DCCCC- E XIII. e vivis ſublatus, impetrare Privilegia ab Hugone, qui Anno tantùm DCCCCXXVI. Rex Italiae renuntiatus fuit? Ughellius tamen agnovit & ipſe *Landonem* Cremonenſem Antiſtitem, eumque Cathedram aſcendiſſe cenſuit Anno DCCCLXXVI. & circiter Annum DCCCCIV. naturae debitum perſolviſſe. Fallitur tamen. En *Landonem* Anno quoque

DCCCCX.

DCCCCX. viventem: ac proinde *Landulfus* ille Epiſcopus inter Landonem & Johannem ab eo memoratus, aut idem fuit atque Lando, aut Epiſcopus eſt per errorem confictus; & ſi verus is fuit, alio in loco reponendus. Ceterum *Glandatici*, *Herbatici*, *Eſcatici &c.* ſcilicet Cenſus, non verò tributi, mentio eſt in veterum Chartis: quem cenſum reddebant in terris alienis aut publicis colligentes glandem, ſeu eſcam pro ſuis animalibus. In Capitulari Sicardi Principis Beneventani apud Peregrinium, Caput Vigeſimum nonum jam deperditum ita inſcribitur: *Ut non tollatur a Tertiatoribus Excuſaticum & Porcos*. Sunt qui legendum ibi cenſeant *Excuſſaticum*: alii *Excluſaticum*, conjecturis aegre probandis. Reſtituendum ibi *Eſcaticum & Porcos*. Nam *eſca* pro glande & porcorum cibo ab antiquis uſurpata eſt; & *Eſcaticum* ſaepe occurrit. In Chronico Vulturnenſi Charta Anni DCCCCLXXII. pag. 435. habet: *Qui verò*

A *porcos habuerint, ex eis dent Eſcaticum de undecim porcos unum*. Qui ad etiam *paſcua publica*, hoc eſt ad Fiſcum Regis ſpectantia, ſuos porcos, aliave ſua animalia ducebat, Cenſum exinde, ſeu vectigal perſolvere cogebatur. Ab ipſo onere Farfenſes Monachos immunes reddidit Ludovicus Pius, ut in Chronico ejuſdem Coe-
B nobii legitur, Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 380. Scilicet ait Scriptor Monachus, *omnia animalia hujus Monaſterii in finibus Ducatus Spoletani per paſcua publica omni tempore pabulare debeant vel nutriri (ſimiliter hominum noſtrorum) ſine Datico, Herbatico, Eſcatico, vel Glandatico*. In Diplomate Ottonis Magni Auguſti pro
C eodem Monaſterio Monachis iis conceditur jus pabulandi *ſine omni Datione* (nunc *Dazio*) *Caſtaldatico*, cenſu nempe: quem pro ſe expoſcebant Caſtaldii Regii, *Eſcatico*, *Erbatico*, *Glandatico*. Eſt etiam mentio *Alpatici* in monumentis Eccleſiae Piſtorienſis, unde ſubſequens Diploma hauſi.

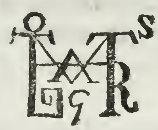
Ottonis III. Auguſti Praeceptum, quo jura ac Privilegia cuncta confirmat Antonino Epiſcopo Piſtorienſi, ejuſque Eccleſiae, Anno 998.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Otto Dei gratia Romanorum Imperator Auguſtus. Omnibus noſtris fidelibus notum ſit, quomodo nos pro Dei amore, noſtreque anime remedio, Epiſcopatui Piſtorienſi in honore Sanctorum Zenonis, Rufini, & Felicis, omnes res & proprietates ſibi pertinentes, hoc eſt, terram vacuam, ubi Mercatum eſt ipſius Civitatis, quae tenet unum caput in Gardingo & aliud caput in via Regis: unum latus in terra caſa Sancti Zenonis, & in terra tarſimannatika: aliud latus in Via Regis; Villam de

D *Pavano; & Montem Leoneſe; & Curtem in Saturnana; Curtem Sanctae Mariae in Braina; Curtem Vinathianam; Curtem Wiſairec; Villam de Runco; Curtem Celleri; Curtem Cumugnanum; Curtem de Faſtiano; Curtem de Tabiano; Curtem de Sarano; Curtem in Neure; Curtem in Piſcia; Curtem de Lizano; Curtem de Mucillo; Curtem*
E *Sanctae Criſtinae; Curtem in Sena, ubi Modini & Vicocona vocitatur; Curtem in Brajanico; Curtem de Sero; Curtem a Burgo Cornio; Curtem ad Sanctum Juſtum; cum omnibus pertinentiis*

tiis & adjacentiis earum: Plebes etiam de Tabiano, de Sancto Stefano in Urbaria, in Creti, in Artimino, Secano, in Quarrata de Sancto Paulo, de Sancto Juſto, de Lecore, de Burgo, de Sancto Laurentio, de Sancto Ypolito, quae vocatur Viſta, de Saturnana, de Sancto Georgio, de Celle, de Maſſa, de Furſalo, de Lizano, de Sancto Johanne de Villiano: & ubicumque inventae fuerint, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis earum; cum ſervis & ancillis, pratis, paſcuis, campis, ſilvis, ſtalareis, terris cultis & incultis, aquis aquarumque decurſibus, molendinis, piſcationibus, ripaticis, toloneis, mercatis, ſibi & Antunino ejuſdem Sedis Epiſcopo ſuiſque ſucceſſoribus omnia, ſicut ſupra ſcripta ſunt, vel Deus in futuro augeri ibidem voluerit, noſtra Preceptali auctoritate roboramus, & penitus in proprium ſtatum confirmamus: eo videlicet ordine, ut ita permaneat ſine om-

A *nium hominum contradictione, moleſtatione, & diminoratione. Precipientes denique jubemus, ut nullus Dux, Archiepiſcopus, Epiſcopus, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdaſius, Kaſtaldio, nullaque noſtri Regni magna parvaque perſona, praedictam ſanctam Dei Eccleſiam, vel Epiſcopos per tempora ibidem ordinatos, inquietare, moleſtare, aut de* B *omnibus, quae ſupra leguntur, diſveſtire; vel ſupra terram ejuſdem reſidentibus fodrum, aut toloneum, vel ripaticum, vel* Alpaticum *tollere preſumat. Si quis igitur hujus noſtrae donationis, & confirmationis Praeceptum rumpere temptaverit, componat mille Libras auri optimi, medietatem Camere noſtrae, & medietatem jam dicte Eccleſiae, ſuiſque* C *Rectoribus. Quod ut verius credatur, & ut diligentius ab omnibus obſervetur, manu propria roborantes, ſigillo noſtro ſigillare juſſimus.*

Signum Domni Ottonis *invictiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Eribertus Cancellarius vice Petri Cumani Epiſcopi recognovit.

Data V. Kalendas Marcii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVII. *Indictione XI. Anno Tertii Ottonis Regni XV. Imperii II.*

Actum Romae feliciter.

Ego Ranuccius cauſarum Patronus, & Judex, Tabellioque Imperialis vidi & legi autenticum ſcriptum, & ex eo hoc aliud probabiliter exemplavi, in tempore Ildibrandi Epiſcopi.

Ego Ildibrandus Notarius & Judex autenticum illud vidi & manu mea ſubſcripſi.

Pro Anno DCCCCXCVII. ſcribendum utique eſt DCCCCXCVIII. Nam iſto Anno decurrebat Indictio XI. & Annus Secundus Ottonis Tertii. *Terraticum* verò Cenſus fuit, quem ex cultura agri alieni reddebant villici, puta tot modios triti- D ci, hordei, milii &c. Interdum tamen tributi publici genus fuit. Comes Rogerius de Ariano, uti Falco Beneventanus tradit ad Annum MCXXXVII. Tomo V. Rer. Italicar. pag. 123. jurejurando pollicitus eſt, ſe a Beneventanis non ablaturum

deinceps

A deinceps *de cunctis eorum hereditatibus*
fidantias, *angarias*, *Terraticum*, *olivas*,
vinum, *ſalutes*, *nec ullam Dationem*
ſcilicet de vineis, *terris aſpris*, *ſilvis*,
caſtanetis, *&* *Eccleſiis*. *Et liberam fa-*
cultatem tribuit in hereditatibus Bene-
ventanorum venandi, *aucupandi &c.*
Refert idem Falco Privilegium eiſdem
Beneventanis a Rogerio Rege Anno
B ipſo MCXXXVII. conceſſum, in quo
eis dimittit *fidantia, videlicet dena-*
riorum redditus, *ſalutes*, *angariâs*, *Ter-*
raticum, *Herbaticum*, *Carnaticum*, *Ka-*
lendaticum, *vinum*, *olivas*, *relevum &c.*
Ita Anno MXXIX. Conradus I. Au-
guſtus, ut eſt in Tom. V. Ital. Sacr.
Aemonienſi Epiſcopo *Villam Sancti*
Laurentii confirmat *cum Placitis &*
C *Diſtrictibus*, *Collectis & Angariis*, *Fo-*
ro, *Suffragio*, *Herbatico*, *Eſcatico*, *ce-*
teriſque publicis fructuationibus (legen-
dum opinor *functionibus*) *& pertinen-*
tiis. Quot genera Angariarum, Ve-
ctigalium, ſive Tributorum tunc in
uſu forent, hinc intelligas. *Arimani*
etiam, ſeu *Milites quartum* de terris
ſuis perſolviſſe deprehenduntur, ut
infra videbimus in Privilegio Fride-
rici I. Auguſti. Fuit & *Plateaticum*,
tributum videlicet, quod pendebatur
a venumdare volentibus in Platea,
quamquam ea vox translata fuerit
ad alias tributorum ſpecies. Ejus
mentio eſt in Charta, quam decerpſi
e MSto Codice Cencii Camerarii,
ubi agitur de praeſtandis Romano
Pontifici a Civibus Caſtelli Nim-
phae. Haec autem dicitur excerpta
e *Regeſto Paſcalis II.* Pontificis.

Charta de fidelitate & ſervitiis a Nimphiſinis Romanae Eccleſiae faciendis. Circiter Annum 1108.

Haec ſunt, quae facient Nimphiſi-
ni. Fidelitatem facere beato Pe-
D *tro & Domno Paſchali Papae*, *ejuſque*
ſucceſſoribus, *quos meliores Cardinales &*
Romani elegerint. *Hoſtem & Parlamen-*
tum, *cum Curia praeceperit*. *Servitium*,
quod aſſueti ſunt facere, *& Placitum*
& Bannum faciant beato Petro & Pa-
pae. *Quartam*, *quam reddere debent*,
deinceps reddant ad menſuram Romani
modii: & ſi Miniſter praecipit, *condu-*
E *cant eam uſque Tiberiam*, *vel Ciſter-*
nam. Glandaticum *ſolvant in feſto*
Sancti Martini. *Bradones bonos bonos*
in feſto Sancti Thomae. *De carico u-*
niuſcujuſque ſandali ſolvant denarios ſex.
Fidantiam in unoquoque anno. *In Menſe*
Madio Libras triginta de Papia bono-
rum. Platiaticum, *quod extranei de-*
bent ſolvere Curiae, *ſolvatur*. *Foderum*,
quod debuerant Domno Papae uno die,
dent duobus. *Molendina*, *quae Domi-*
nus Papa nunc tenet, *ſcilicet duode-*
cim, *quae ſunt extra*, *& unum*, *quod*
eſt ſupra Lacum, *quieta dimittant*. *Mu-*
rum Civitatis deſtruant ſecundùm prae-
ceptum Curiae, *nec ſine ejus licentia*
eum aedificent.

Teſtes ſunt hi: Dominus Petrus Leo-
nis: Petrus de Franco: Leo de Domi-
no Petro de Leo: Ubicio Seni Miles:
Beneincaſa Piſcatore: Conſtantius Da-
pifer: Zoffo de Cajaze: Giſalfo Roma-
nus de Calvo: Ugizone de Johanne Ti-
nioſo: Paganus.

Sed praecipue intelliges, quid jus
Plateae, ſive *Plateaticum* fuerit, ex
Charta, quam e Tabulario Mona-
ſterii Cavenſis depromtam exhibeo.

Giſulfi II. Principis Salernitani Diploma, per quod Alphano I. Archiepiſcopo Salernitano omnia jura ac bona confirmat, Anno 1058.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Giſulfus divina favente clementia Longobardorum gentis Princeps. Nos ab omnium Conditore dignas mercedes credimus accepturi, ſi ſanctis ac venerabilibus locis curam & ſolicitudinem impenderimus, & quod ab eorum cultoribus poſtulati fuerimus, in eiſdem ſanctis locis, pro ut poſſumus, adimpleverimus. Idcirco amore & timore ipſius Conditoris ac noſtri Redemtoris compulſus, qui pro ſalute noſtra mortem ſumere & pativulum Crucis ſubire non dedignatus eſt, ut nos a morte liberaret, & propriam vitam tribueret, & pro ſalute hujus noſtre Salernitane Patrie, & per interventum tuum, o* Domne Archiepiſcope Alfane *reverendiſſime ipſius* Salernitani Archiepiſcopatus *ſpirituali patri noſtro, & per poſtulationem* Domne Gemme *cariſſime* Genitricis noſtre, *confirmamus in ipſo Archiepiſcopio integram Eccleſiam Sancti Martiris Viti, que conſtructa eſt intra hanc Civitatem ſecus Plateam, que pergit ad Portam, que Elinus dicitur, & in ipſa Platea mercimonium conficitur. Et omnes terras & caſas ipſi Eccleſie pertinentes intra hanc Civitatem: & omnes res ſtabiles ipſi Eccleſie pertinentes foris hac Civitate, cum omnibus, que intra ipſas Eccleſias, terras & caſas & res ſunt, cunctiſque earum pertinentiis*, & cum vice de Plateis, *& viis & anditis ſuis, & cum muniminibus ex eo continentibus. Et cum omnibus rebus mobilibus ipſi Eccleſie pertinentibus, ea ratione, ut totum, quod dictum eſt, ſemper ſit in poteſtate tua Domni Alfani & ſucceſſorum tuorum, & pars ipſius Archiepiſcopii; & tu, & ſucceſſores tui, & pars jam dicti Archiepiſcopii licentiam habeatis de eo facere quod volueritis. Et confirmamus in eodem Archiepiſcopio omnes terras & caſas & potechas, ipſi Archiepiſcopio quomodocumque pertinentes intra hanc Civitatem* juxta ipſam Plateam, *in qua, ut dictum eſt, ipſum mercimonium conficitur, cum omnibus, que intra eas ſunt, cunctiſque earum pertinentiis, &* cum vice de ipſa Platea, & de anditis ſuis; *ut ſemper ſit in poteſtate tua, Domne Archiepiſcope, & ſucceſſorum tuorum, & pars ipſius Archiepiſcopii, ad faciendum de eo tu & ſucceſſores tui, & pars ipſius Archiepiſcopii quod volueritis. Et concedimus in eodem Archiepiſcopio, ut quando tu & ſucceſſores tui & pars jam dicti Archiepiſcopii volueritis intra ipſas terras & caſas & potechas* in ipſa Platea plancas, & ſecus eas ponere faciatis & habere quantas volueritis, & in ea ligamina rigere & habere, & ſuper eas edificia qualiter volueritis; *& in ipſis terris & caſis & potechis & plancis, quot volueritis*, homines ordinare *licentiam habeatis:* & carnes & alia mercimonia in eis mercimoniare & vendere & emere, *qualiter tibi, tuiſque ſucceſſoribus & pars ipſius Archiepiſcopii placuerit.* Et ullo tempore a pars noſtre Reipublice aliquod Tributum vel Cenſum aut Servitium ſeu Penſionem illis ominibus tollere aut exigere querat vel imponere faciat: neque Portaticum ſeu Plateaticum in hac noſtra Civitate, & foris per totum noſtrum Principatum Salerni non dent. Sed omne Tributum & Cenſum & Servitium, Portaticum

& Pla-

& Plateaticum & Penſionem, quod per annum pars ipſius noſtri ſagri Palatii illi, qui in eis, ut dictum eſt, mercimoniaverint & vendiderint & emerint, facere & perſolvere debuerint, tibi tuiſque ſucceſſoribus & parti ipſius Archiepiſcopii faciant & perſolvant. *Et confirmamus in eodem Archiepiſcopio omnia, que per Romanorum Pontificum Privilegia ac Decreta, & per Imperatores & Reges ac per Principes predeceſſores noſtros anteceſſoribus veſtris, vobis, & in ipſo Archiepiſcopio confirmata & conceſſa per quemlibet modum fuerunt, & omnia, que in ipſo Archiepiſcopio ab aliis hominibus per quemlibet modum data fuerunt, ut ſemper ſint in poteſtate tua & ſucceſſorum tuorum, & pars ipſius Archiepiſcopii, ad faciendum ex eo quod volueritis. Et neque a noſtris Judicibus, Comitibus, Caſtaldeis, neque a quibuſcumque actoribus noſtre Reipublice, & quolivet tempore tu & ſucceſſores tui & pars ipſius Archiepiſcopii habeatis ex hoc, quod in dicto Archiepiſcopio conceſſimus & confirmamus, aliquam contrarietatem. Et ſemper & in perpetuum illud tu & ſucceſſores tui, & pars ipſius Archiepiſcopii ſecuriter habeatis & faciatis ex eo quod volueritis.*

Textum verò harum confirmationum & conceſſionum ſcribere precipimus tibi . . . . . prandum Levitam & Scribam hujus noſtri ſacri Palatii, Anno nobis a Deo conceſſi Principatus Septimodecimo, menſe Majo concurrente, Indictione XI.

Quod infra in Diſſertat. XXXIII. *de Origin. Voc. Italicar.* dicam, hoc eſt, enatam videri vocem noſtram *Panca*, ſive *Banca*, non ex *Abacus*, ſed ex *Planca* apud veteres Latinos uſurpata, hinc etiam confirmari poteſt. Occurrunt heic *Plancae*, ſuper quibus in Mercato homines conſidebant, aut ſuas merces exponebant. Eaſdem nunc appellamus *Panche*, *Banche &c.* Redeo ad *Plateaticum* Salernitanae Eccleſiae datum. Penſionem perſolvebant negotiatores, quicumque in Mercato exponebant merces ſuas. Ejuſdem verò *Plateatici* mentio eſt in Diplomate, quod Johannes Baptiſta Bolvitus a ſe viſum tradit in Archivo Cathedralis Eccleſiae Sancti Andreae Amalphiae, adhuc *Sigillo plumbeo munitum*, & Anno Domini MLXXX. ſcriptum: in quo *Domnus Marinus Sebaſtos Dux Amalphitanorum conceſſit Sergio filio Johannis, filii Landonis Comitis de Prato, conſanguineo ſuo, totum Plateaticum de omnibus piſcibus, & ſeptem loca pro conſtruendis Planchis juxta locum, ubi carnes & piſces venduntur in Amalfia: & apothecam cum ſua via ſuper Flumine majori ſubtus ejus Palatium prope mare*. Plateatici quoque mentio eſt in altera Charta Romana, ex praelaudato Cencii Camerarii MSto Codice excerpta, in qua enumerantur alia Tributa, ac multae, quae in Fiſcum Pontificium inferebantur. Prae ceteris verò ibi commemorantur *Forfaturae*, ideſt, *Forisfacturae*, quo nomine ſignificantur multae, quae pro delictis criminalibus exigebantur: & *Scadentiae peregrinorum & extraneorum: & Scadentia Beneventanorum tota*. Du-Cangius *Excadentiam* ita interpretatur: *Bona caduca, quae in Fiſcum cadunt, ſeu ex commiſſo, ſeu aliâ quavis ratione*. Mihi tantummodo ea vox ſignificat Hereditates hominum ſive Civium, ſive Peregrinorum atque advenarum, decedentium ſine poſtremis tabulis, & ſine heredibus a Lege praeſcriptis. Haec Fiſco deferebantur.

Proprietas quae remanſit Curiae de Regalibus Beneventanis.

A *HAec ſunt, quae in Domnicatu Papae remanſerunt. Quatuor Molendina de Donno: Duo Molendina de Sancta Barbara, & Molendina de Burgo: Turres*, & Plateaticum *Portae ſummae: Hortos, & de Turre Corvula*. Plaza de Pontemajori, & omnes Plancas cum Platiatico piſcium & foliorum. *Tignta Judaeorum*. Platiati-
B cum de Ponticello & Pontili. *Domos, quae ſunt circa Palatium: Alanetum totum & Salicetum totum de Ponte Leproſo, & Vineas Scullais, & vineam de Nardia, & vineas de Cirlo, & vineas Principis: Iſcla de Cellarulo: Cumpoſta: Pratum Dominicum: Viridarium: Balneum & Furnum:* Planca Piſcium, *& Curatura de Brudo*
C *Portae Rufinae: Vineam de Cantaro: Terra de Vinea Veterana: Eccleſias omnes: Vineam de Cellarulo medietatem: Donum Chriſtiani de Burgo Portae Aureae; Monetam & Electam, ideſt bannum: Medietas redituum de Placitis*, de Forfaturis & Scadentiis Peregrinorum & Extraneorum. Scadentia Beneventanorum tota.

D Et profectò qui ſine *Heredibus* a Lege ſtatutis, ac ſine poſtremis tabulis decedebant, Fiſcum ſucceſſorem habebant. Non unum exemplum bonorum ad Fiſcum devolutorum, ex eo quod homines *ſine herede* ſuum obiiſſent diem, habes in Chronico Monaſterii Beneventani apud Ughellium Tomo 8. Durior autem Peregrinorum olim atque Exterorum fuit conditio. Si enim ſine poſtremis tabulis decedebant, Fiſcus in eorum bona ſtatim involabat, atque ex illius unguibus eripere rarò Heredes a legibus vocati poterant. Quod tamen minime mirandum, quum noſtris quoque temporibus non Urbes dicam & Caſtella, ſed Regna ſint, in quibus nullus exteris perſonis relinquitur locus ad hereditatem Agnatorum ſive Cognatorum, & quidem etiamſi teſtamento heredes ſcribantur, Fiſco omnia vorante. Quum Sutrii olim Sacerdotes Peregrinis aegrotantibus falſum rumorem inſuſurrarent, a Fiſco eorum res capiendas, ſi ſine teſtamento decederent, ſuaſque ea occaſione Eccleſias curarent heredes ab iis inſtituendas: quomodo conſultum fuerit ejuſmodi avaritiae ſequens Chartula docebit, ex eodem Codice Cencii Camerarii depromta.

Conſuetudines & jura, quae habet Dominus Papa in Burgo Sutrino. Circiter Annum 1220.

E *IStae ſunt conſuetudines & jura, quae Dominus Papa habet in Burgo Sutrino. Quum aliquis Peregrinus in Burgo Sutrino fuerit infirmatus, ſi Sacerdos pro danda ſibi poenitentia vocatus ad ipſum acceſſerit, debet ſecum habere Caſtaldum Curiae. Quem ſi habere nequiverit, duos ad minus legales Vaſſallos Eccleſiae Romanae ſecum habebit, in quorum praeſentia peregrinus de ſuis bonis pro ſua voluntate diſponat. Si aliter actum fuerit, peregrini diſpoſitio non valebit. Quod ideo noſcitur eſſe ſtatutum, quoniam Sacerdotes ſolitarii pere-*

peregrinos adeuntes, proponebant eis, quod niſi de rebus ſuis omnia diſponerent, Curia ſibi omnia judicaret.

Quod tamen omnium maxime barbaricam crudelitatem Saeculorum praeteritorum arguit, impia illa conſuetudo fuit, qua plurimis in locis naufragorum bona Fiſcus capiebat. *Lagan* ſeu *Laganum*, iniquum jus iſtud appellabatur, ad quam vocem conſule Du-Cangium in Gloſſario Latino, qui erudite oſtendit, pravum hunc morem & Graecis & Romanis A antiquis, ac deinde reliquis fere Nationibus familiare fuiſſe. Ego ejus veſtigia in Italia quoque deprehendi, quae tamen mitius quàm reliqua Regna hac in re ſemper ſe habuit. Accipe Chartam, quam ex Tremetenſis Monaſterii Canonicorum Regularium Lateranenſium Tabulario deſcriptam ad me miſit pro ſuo erga me amore B doctiſſimus P. Pompejus Alexander Bertius Lucenſis e Congregatione Matris Dei.

Donatio Civitatis Gaudiae facta a Teſſelgrado Comite Larinenſi Alberico Abbati Monaſterii Tremetenſis, Anno 1045.

IN nomine Domini. Anno Quadrageſimo primo Principatus Domini Pandolfi glorioſi Principis, & Septimo Anno Principatus Domini Landolfi filii eximii Principis filii ejus, menſe Julii, XIII. Indictione. Poſtquam a Paradiſi gaudiis humanum genus in primo Parente expulſum eſſet, & caſibus atque ruinis plurimis crebreſcentibus una mors rapit homines mille modis, & nonnumquam praevenit mors languorem, antequam languor praeveniat mortem; & quidem, ut experimento cognovimus, eſt ordo naſcendi, & non moriendi: haec tamen omnia pertractans ego Teſſelgardus Comes *filius bonae memoriae* Teſſelgardi Comitis ex Civitate Benevento, *ex corde ſollicito cogitare cepi, & ante oculos mei cordis haec omnia jugiter conſtitui. Et cum eſſem incolumes & ſanam . . . . habens mentem, & recte loqui me profiteor . . . . . . Edicti tenorem, ſubito inſpiratus divina clementia, compunctuſque mente conſideravi, qualiter mea commiſſa celare non valerem, niſi elemoſinis & miſericordiarum operibus. Quapropter ego predictus Teſſelgardus bona mea voluntate ante* C *preſentiam Johannis Judicis aliiſque ſubter ſchriptis teſtibus offero atque concedo in Monaſterio, quod ſitum eſt in Inſulis, quae vocantur Tremiti, cujus vocabulum eſt ſanctae Dei genitricis Mariae, & cujus regimen annuente Domino gubernat, & regit* Domnus Albericus *venerabilis & religioſus* Abas, *ipſam* Civitatem, *quae vocatur* Gaudia, *quae* D *videtur eſſe pertinentem noſtri Comitatus Larinenſis, habente hos fines. De prima parte incipit ab fonte fluminis Fortoris cum medietate aquae, & ſicut pergit per lictorem maris, & vadit uſque ad Stagnum Fantinae, quae facit Vallonem de Vena de Cauſa, & aſcendit per ipſum Vallonem per medietatem aquae uſque in Caſtellaro vetere de Vena de* E *Cauſa, & deinde revolvente per ipſam viam Carraram, & pervenit in ipſo Caſale Geniſtrino, & deſcendente in ipſo Colle Petri . . . . . eo quo modo deſcendit per ipſam viam & pervenit in ipſo Molino Roffrinae fratris mei, & vadit in vetere Ponte Fortoris flumine, & deſcendit per medietatem ipſius fluminis uſque in foce maris. Et cum omnibus ſuis pertinentiis, & cum tranſitis*

A ſitis & exitis ſuis, & cum terris cultis & incultis, vineis, vinealis, cum arboribus fructiferis & infructiferis, ſilvis, aquis, pratis, paſcuis cum inferioribus & ſuperioribus, & cum omnibus infra ſe habentibus. Et haec omnia offero & trado praedictae Eccleſiae, & tibi Domno Alberico venerabilis Abbas & tuis ſucceſſoribus, & omnibus Fratribus B tecum degentibus, quantum pertinens eſt mihi; tali igitur ordine, ut perpetuis temporibus poteſtatem habeas tu, & tuis ſucceſſoribus conducere homines ibi ad habitandum, & Civitatem conſtruendam, & Molina in ipſa aqua fluminis facienda, & vineas propagandum, & paſtinandum. Et omnia, quae & qualiter veſtra voluntas fuerit, ſine C contrarietate mea, meiſque heredibus, & de omnibus hominibus; excepto portum Fortoris, quod reſervavi in mea poteſtate hoc tenore: ut ſi voluntate Dei ex hoc migravero ſeculo ego Teſſelgardus, & ſi filios relinquero, & ſi filii mei filios dimiſerint, habeant illum; ſi autem filios non habuerint, revertatur ad ſupradictam Eccleſiam. Parentes verò D alii nullam ibi habeant poteſtatem loquendi ex eo aut ereditandi. Et ſi naufragium patiatur quelibet navis in ipſo mare, quantum pertinet in noſtrae offertionis, obligo me ego Teſſelgardus, ut nullam exinde tollam, ſed tuae ſit poteſtati, tuiſque ſucceſſoribus, liberos eos dimittere abſque omni leſione.

E Et hanc noſtram offertionem, ſicut ſuperius legitur, & cum omnibus, quae ſupra diximus, optulimus & offerimus pro anima patris mei Teſſelgardi, & genitricis meae Mariae, & Bertae Materterae meae, & pro anima mea, qui ſupra, Teſſelgardi, mearumque uxorum mortuis & vivis; quarum nomina ſunt, Marada, & pro anima filiorum meorum Teſſelgardi & Bernardi, & Potum:: necnon & fratrum meorum Roffria & Malfria. Et ex his omnibus nihil eis, vel nobis reſervavimus poteſtatem, ſed omnia tradimus tibi ſupradicto Domino Abbati tuiſque ſucceſſoribus ad poſſidendum & dominandum & faciendum quaecumque volueritis. Excepto hoc, quod volumus, ut quotieſcumque neceſſe nobis fuerint equitantes ad proeliandum vel ad loquendum ab iſta parte fluminis, in qua habitamus nos, omni tempore ſequantur nos quanti equitantes inventi fuerint contra Graecos vel contra Apulos & finitimas Civitates. Obligo me meoſque heredes aliquando illos non querere . . . . quando uxor mea Beneventum itura eſt, omnibus temporibus habitatores Civitatis illius dent illis duos equos pro iſto itinere, quos iterum recipient apud. Quoniam ego mulier nomine Alarada Comitiſſa filia Magenolfi Comitis, quae ſum uxor praedicti Teſſelgardi Comitis ſimiliter offero atque concedo coram praeſcripto Judice & teſtibus, qui ſubter ſchripti ſunt, totam & integram meam Cartulam, quam & in praefatam Civitatem & pertinentiis ejus habere videor, conſentiente mihi & una mecum tradente ipſo praedicto Viro & Mundualdum meum, in qua legitur praephata noſtra offertione, quam pro ſalute animae noſtrae, noſtrorumque parentum fecimus. Nec ego Teſſelgardus Comes, nec ego Alarada Comitiſſa reſervavimus aliquam poteſtatem nec noſtris heredibus, neque quibuſcunque hominibus, ſed totam & integram, ſicut ſuperius legitur, hanc noſtram offertionem, ſecuro nomine habere & poſſidere valeatis. De qua igitur ante ipſum praephatum Joannem Judicem, & aliis bonis hominibus, qui ſubter ſchripti ſunt, Gaudia dedimus nos Teſſelgardo & Alverada tibi Domino Alberico Abbati, & una tecum aſtantibus atque recipientibus Sifredo filius

Adam-

Adammi Advocatore tuo, & mediatorem tibi poſumus Roffria & Malfria fratres meos pro eadem Gaudia, & jam dicto Mediatore poſito obligamus nos qui s. Teſſelgardus & Alarada & noſtros heredes tibi Domino Alberico, tuiſque ſucceſſoribus, ut ipſa ſupradicta noſtra offertione ab omnibus hominibus anteſtemus & defendamus eam vobis. Quod ſi anteſtare vel defendere eam non potuerimus, aut ſi nos ex eadem noſtra offertione vobis accuſaverimus, aut veſtris ſucceſſoribus contendere voluerimus, vel de predicto Monaſterio ſubtrahere voluerimus, omni tempore omnes noſtras quaeſtiones ſint tacitas. Et inſuper nos & noſtros heredes vobis veſtriſque ſucceſſoribus Ordo Monachorum centum Libras auri componamus, obligamus, & omnia adimpleamus, ſicut ſuperius legitur. Unde ipſi qui s. mediatores obligaverunt ſe & ſuos heredes ad pignorandum tibi Magnifico Domino Alberico venerabili Abbati, tuiſque ſucceſſoribus, vel cui ipſam Cartulam noſtrae offertionis in manu erit pro parte veſtra, ſanctique Monaſterii omnia ſuorum pignora legitima & illegitima per appoſitos boves ſeu caballos, ſervi vel ancillae, caſis & vineis, ſic nos qui s. Teſſelgardus & Alarada obligavimus nos noſtroſque heredes ad pignorandum ſupradictos Mediatores eoſque heredes ad pignorandum, donec perveniatis ad verum finem. Et hanc Cartulam offertionis ſubſcripſi ego Petrus Diaconus & Notarius eo quod interfui.

Acta intus in Caſtello de Serra, Menſe & Indictione ſuperius ſchriptis feliciter,

✠ *Signum manus Teſſelgardi Comitis, qui hanc Cartulam offertionis fieri rogavi.*

✠ *Ego Dauferius Comes.*

✠ *Ego Sennualdus Judex.*

✠ *Ego qui ſupra Joannes Judex ſignavi manu mea.*

A ✠ *Ego Vernardus Pacer me ſubſchripſi.*

✠ *Signum manus Iſebardi filius Coniconi.*

Civitatem iſtam *Gaudiam* quiſpiam ſuſpicetur non aliam ab ea, quae ab Anonymo Ravennate Lib. 4. Cap. 33. appellatur *Gaudium*, hoc eſt *Caudia* Hirpinorum Oppidum. Sed quum
B Civitas maritima cenſenda ſit, ejuſmodi ſuſpicio inanis deprehenditur. An *Cività a Mare* hoc nomine deſignetur, alii inquirant. Interim tu verba illa perpende, quibus Teſſelgardus Comes ait: *Et ſi naufragium patiatur quaelibet navis in ipſo mare, quantum in noſtrae offertionis, obligo me ego Teſſelgardus, ut nullam exinde tol-*
C *lam, ſed tuae ſit poteſtati, tuiſque ſucceſſoribus liberos eos dimittere abſque omni laeſione.* Haec ſatis produnt, renuntiaſſe Comitem in finibus Civitatis dono datae nefando juri ſuo in naufragorum bona. Verùm tanta vi Romani Pontifices & Concilia in adeo inhumanam conſuetudinem invecti ſunt, ut melius ſapere didice-
D rint Secula poſteriora. Nunc autem in Bulla Coenae Domini pergunt iidem Pontifices anathema dicere in naufragantium ſpoliatores. Regredior ad juſtos reditus, quos olim Principes percipiebant. Atque heic producenda Charta Romana, per quam diſcimus, quos e Reatinis Civibus olim colligeret Camera Pontificia, hoc eſt
E *Placita*, *Banna*, *Foriſfacta*, *Sanguinem*, *Plazam*, & *Scorta*, & *Paſſagium*. *Paſſagii* nomine neſcio an ſignificetur tributum exolvendum tranſitu mercium aut viatorum, an pro recuperanda aut conſervanda Terrâ Sanctâ. *Plazae* autem vox ambiguum ſenſum exhibet. Du-Cangius meminit quidem in ſuo Gloſſario Latino *Placiae*, & *Plaziae*: ſed quid ſignifica-

A carit, decernere auſus non eſt. Certum eſt, fuiſſe reditum Fiſcalem. Utrum verò *Plaza* fuerit *Piazza*, an *Piaggia*, dubitare quiſquam poſſit. Mihi veriſimilius eſt, ſignificatam fuiſſe hac in Charta *Plateam*: nam Italicum *Piazza* non rectâ ad nos venit e Latino ſive Graeco *Platea*, ſed ex Germanico *Platz*, idem ſignificante. B Quod an efformatum fuerit ex ipſa Latina voce, aliis inquirendum relinquo. Pro *Platz* Itali dixere primo *Platza*, tum *Plaza*, denique *Piazza*: uti & Galli ac Britanni *Place*, & Hiſpani *Plaza*. Aliunde autem, hoc eſt a *Plagia*, deſcendit vocabulum *Piaggia & Spiaggia*. Domino autem *Plateae* conferebatur tributum, quod, ut nuper vidimus, *Plateaticum* appellatum fuit. En Chartam ipſam.

Inſtrumentum de juribus, quae debent Eccleſiae Reatini. Anno 1198.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Anno ſuae Incarnationis Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Octavo, Indictione Prima, Anno Primo Pontificatus C *Domni Innocentii III. Papae, Menſis Auguſti die XIV. Judex Berardus Spanigonus Poteſtas Reatinae Civitatis, de communi conſilio & voluntate Matthaei Sinibaldi, Dodonis Berardi, Paſinelli, Rainucii Montis Gurmari, Sinibaldi Hurtelli, Raynaldi Adamagonis, Marmontis & aliorum bonorum virorum Reatinae Civitatis, ſolvit Domino Papae* D *treſdecim Solidos parvorum & triginta denarios Lucenſium, de juſtitiis Curiae Romanae, & promiſit de cetero reddere Domino Papae & Eccleſiae Romanae medietatem de* Placitis, & Bannis, & Forisfactis, & de Sanguine, & de Plaza, & Scorto, & Paſſagio, *& Ponte Reatinae Civitatis. Quod vice Domini Papae Frater Ricardus Domini Papae Camerarius* E *recepit, & in ſcriptum redigi juſſit, praeſentibus & rogatis teſtibus, ſcilicet Judice Romoaldo, Bonojohanne Vercellenſi Domini Papae Subdiacono, Bartholomaeo Pallianenſi, Johanne Franciſco, & Sarzo.*

Et ego Albertinus ſanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius de mandato ejuſdem Domini Papae, & Camerarii ſcripſi, & ſolito ſigno ſignavi.

Quod eſt ad *Vectigalia*, *Portoria*, atque alia ejuſmodi, quae nunc *Pedaggi*, *Gabelle*, *Dazj &c.* appellantur, certe illa vetuſtis Seculis minime defuere. Diverſi autem generis extitere. *Telonei* vox generale fuiſſe videtur nomen vectigalis cujuſcumque. *Gabella* nunc nobis idem ſignificat, vox e Saxonicâ vel Arabicâ Linguâ ad nos derivata. *Pedagii* vocabulum (nam & haec vox antiqua eſt) etſi videatur Vectigalia quaeque olim complexum fuiſſe, attamen ſingulari ſignificatione Tributa deſignabat pendenda a tranſeuntibus per vias publicas, pontes, & flumina. Vectigal verò ad pontes perſolvendum *Pontaticum* appellari conſuevit: *Portaticum* ad portas. Sed quando *Pedatici* facta mentio eſt, ejus ſignificationem tibi explicabit Cardinalis Aragonius in Vita Sancti Gregorii VII. Papae, Tomo III. Rer. Italicar. pag. 305. ubi de Cencio Romano ſcribit: *Hic ſupra Pontem Sancti Petri conſtruxerat excelſam Turrim, & a tranſeuntibus de novo Pedaticum jugiter extorquebat*. Appellatum fuit *Pedaticum*, quod aliis eſt *Pedagium*. In Diplomate Ottonis II. Auguſti Anno DCCCCLXXXIII. pro Vultur-

turnenſi Coenobio pag. 464. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. legitur: *Neque Placiaticum* (pro Platea) *Portaticum* (pro Portis) *Pontanicum* (pro Pontibus) *Caſaticum* (pro Domibus) *quiſquam homo*, *aut publicae rei exactor tollere aut exigere praeſumat*. In Diplomatis verò Francorum Auguſtorum memorata video *Rotaticum*, *Pulveraticum*, *Ceſpitaticum*, *Excluſaticum*, *Nautaticum*, *Roliaticum*, *Modiaticum*, *Viaticum*, *Salutaticum*, *Tranaticum*, *Coenaticum*, *Foraticum*, *Mutaticum*, *Laudaticum*, aliaque Vectigalium aut Tributorum hiſpida nomina, quae libens praetereo, quod neſciam, an in Italiam

A invecta unquam fuerint. Certe *Paſcuarium* vectigal fuit Fiſco perſolvendum, neque diſſimile, ut reor ab *Eſcatico* aut *Herbatico*, ob animalium paſturam in Regiis nemoribus, aut cenſus domino ſylvae pendendus. *Agrarii* quoque mentio eſt, nempe tributi ſeu cenſus, perſoluti, ut videtur, a Paſtoribus ob ovium paſcua B in agris publicis aut privatis, dum eas itineri longo committerent. Vectigalis aut Oneris iſtius mentio eſt in ſubſequenti Diplomate, quod mihi procuravit bonarum Literarum amantiſſimus Comes Ludovicus Caiſſottus, Senatus Taurinenſis Praeſes.

Immunitas a publicis Vectigalibus conceſſa hominibus Monaſterii Novalicienſis a Carlomanno Francorum Rege Anno Ch. 768. aut 769.

„ C*Arlomannus* gratia Dei Rex Francorum, Vir illuſtris, omnibus Epiſcopis, Abbatibus, Comitibus, Vicariis, Centenariis, vel omnes Miſſos noſtros ubique diſcurentibus. Illud enim ad ſtabilitatem Regni noſtri proficere credimus, ſi id quod Sacerdotes per opportunitatem auribus Serenitatis noſtrae ſuggeſſerint, libenti animo obtemperamus, & ad effectum perducimus. Igitur omnium fidelium noſtrorum magnitudo comperiat, qualiter nos pro mercedis noſtrae augmentum taliter ad petitionem venerabili viri *Domno Aſinario Abbati ad Caſa Sancti Petri Novalicio Monaſterii* conceſſimus, ut infra Regna Deo propicio noſtra, ubicunque ipſi homines Monaſterii pro ejus utilitatem negotiandum perexerint, aut de quocumque loco aliquid pro neceſſitatem ipſis Monachis conferre

C „ ad ipſo Monaſterio, aut adducere videntur, nullo Theloneo nec Pontatico, aut ulla redibitione de hoc, quod Fiſcus noſter recipere vel ſperare poterat, tam de Curru, quamque de Saumas, ſive de Navali Remigio, & quod ad dorſa uſu homines comportare videntur, aut de eorum pecora, vel de quibusli- D bet cauſis nulla, ut diximus, exinde ſolvere nec reddere non debeant. Propterea per praeſentem auctoritatem noſtram jubemus, atque omnino praecipimus, ut nullus quislibet de vobis aut de Judiciaria poteſtate, ſive de Miſſis noſtris, ut diximus, ipſos homines memorato Abbati, ejuſque Suc- E ceſſoribus, qui ad ipſo Monaſterio aſpiciunt, nullo, ut diximus, Teloneo, nec Pontatico, ſive Portatico, aut quod in Saumas, vel in dorſa comportare videntur, requirere nec exactare non faciatis,

A „ nec de eorum ovibus pro paſcuis
„ diſcurentibus Pontatico nec Agra-
„ rio non exactetis, ſed nec ad am-
„ bulandum aut revertendum pro ipſa
„ paſcua eis contrarietatem non fa-
„ ciatis, niſi ſicut in noſtra elemo-
„ ſina ipſum beneficium ad praedi-
„ cta Eccleſia conceſſimus, ita ab-
„ ſque ullius repetitione noſtris &
B „ futuris temporibus ad ipſum Mo-
„ naſterium perduretur. Et ut haec
„ auctoritas firmior habeatur, vel in
„ antea melius conſervetur, de an-
„ nulo noſtro ſubtus ſigillare ſtudui-
„ mus.

„ Signum Carlomanno glorioſiſſi-
„ mo Rege.

„ Maginarius recognovi.

„ Data in Menſe Octobris in An-
„ no Primo Carlomanno glorioſiſſi-
„ mo Rege.

„ Actum Codmoniaco, Palatio pu-
„ blico, in Dei nomine feliciter.

Alterum ejuſdem Regis Diploma addere heic juvat, pro ipſo Monaſterio Novalicienſi, ſed erroribus foedatum innumeris, quos in vetuſtum deſcriptorem rejiciendos unuſquiſque fatebitur. Ego nihil immutatum volui.

Ejuſdem Carlomanni Francorum Regis Diploma, per quod Aſinario Abbati Monaſterii Novalicienſis immunitates, jura, ac bona quaeque confirmat. Anno Ch. 769. aut 770.

C Arlomannus *gratia Dei* Rex Francorum, *Vir illuſtris. Opportet enim clementiae Regale, ut interceſſorum petitionis Sacerdotibus debeat begnigna accomodare aurem, ut quod pro timorem divini nominis poſtulatur, ponatur procul dubium ad effectum, ut fiat in mercedem conjunctio, dum pro quiete ſervorum Dei congrua praeſtolatur petitio, quia fides perfecta non dubitat ad Altiſſimi gratiam pertinere, quod ſecundùm ſacro colloquio praecipui ad domeſticis fidei devota mente impenditur, quia ſcriptum eſt:* Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt Regnum Coelorum. *Ergo dum &* Abbo *una cum conſenſu & adiutorium* Valcuni Epiſcopi, Monaſterio *in honore beatorum Apoſtolorum Petri & Andreae, ſeu ceterorum Sanctorum, in loco nuncupante* Novalicis in Valle Siguſina, *in proprietatis ſuae viſi ſunt edificaſſe, ubi ad praeſens venerabilis vir* Aſinarius Abbas *una cum Congregatione Monachorum ſub Regula Sancti Benedicti, ſeu ceterorum Sanctorum Patrum, preeſſe dignoſcitur, miſſa petitione clementiae noſtre, pro quietem ipſorum ſervorum Dei, praeceptionem vigoris noſtri placuit propalare; ſub quo tranquilitatis ordine, Domino protegente ipſi Monachi juxta Religionis normam perpetui valeant reſidere, elegimus, ut unica ſeries debeat plenius declarare, quia nihil de Canonica inſtitutione convellitur, quidquid ad domeſticis fidei pro tranquilitatis pace concidetur, ne nobis aliquis detrahendum eſtimet in id nova decernere carmina, dum antiquitus juxta conſtitutionem Pontificum per Regalem ſanctionem Monaſteria Sanctorum in Regno noſtro ſub libertatis privilegium videntur conſiſtere, etiam & iſte ad praeſens, adjuvante Domino, valeat conſiſtere. Et ut adſolet humana fragilitas, quandoquidem Abbatem de ipſo Monaſterio de hac luce Dominus migrare juſſerit, cujus de ipſa Congregatione maxime compertum Regulae & vitae meritis congruentem ipſa Congregatio elegerit,*

C D E

gerit, ipſum promoveant Abbatem. Et ſi qua inibi in Villis, agris, mancipiis, vel reliquis quibuſcumque, atque corporibus, aut Regio munere, ſeu ſupradicto Abbone, vel a quibuſcumquelibet hominibus eſt dellegatum, aut deinceps fuerit additum ad praefato Monaſterio, juxta quod eorum continetur Privilegiis; unde ipſe Aſinarius Abbas confirmatione Domno & bonae memoriae Genitore noſtro Pipino quondam glorioſiſſimi Regis, *nobis protulit ad recenſendum, ſancitum eſſe cognovimus, nullus Epiſcoporum, ut diximus, nec preſens neque futuris Succeſſoris, ſeu Arcidiaconus, vel eorum Ordinatores qualibet perſona poſſet quoque de loco ipſo aliquid contra rationis ordine auferre, aut aliqua Poteſtate de ipſo Monaſterio, vel rebus ibidem aſpicientibus praeter id, quod ſcriptum eſt, adoptare, ſeu aliquid quaſi pro commutationis modo invaleat minuere, aut de Monaſterio ornamentorum aſſertionem in Altario inlicite tollere, nec ad ipſo Monaſterio Celolas quoque uſu, niſi tantum pro logranda * orationem, aut ſacris benedictionibus, vel Altaria conſecrando, ſi invitati fuerint, abſque diſpendio vel commodo de ipſo Monaſterio accidat, penitus non praeſumant: quod facilius ſolvendum dellegationibus votum ipſius formae auctoritatem ad ipſo Monaſterio, abſque illius inquietudine, ibidem cuncta proficiant in augmentis adicientis; ut nulli penitus Judicum cujuslibet & hominum licentia ſit de rebus praefati Monaſterii abſque voluntatem ipſorum ſervorum Dei in aliquos iniqua cupiditate defraudare, aut temerario ſpiritu ſuis uſibus uſurpare, nec quam primitus eſt Dei iram incurrat & noſtrûm offenſam, & a Fiſco grave damnum ſuſtineat. Illud nos pro integra mercede nobis placuit addendum ſerenitas, ut tamquam ex noſtra largitate, quàm deliberationem ipſius ſupradicto Abbone, aut a quibuſcumquelibet hominibus ad ipſo ſancto loco fuerit collatum quoquam tempore, nulla judiciaria Poteſtas nec preſens nec ſuccidenda temporum ad cauſas audiendum, vel aliquid exactandum ibidem non praeſumant ingredere, ſed ſub omni emunitate, quot a noſtris meruerunt oraculis, hoc ipſum Manaſterium vel Congregatio ſua ſibimet cum omnibus frediis conceſſis valeant poſſidere. Et quidquid exinde Fiſcus noſter forſitan de eorum hominibus, aut de ingenuos, aut ſervitores, vel publicis in eorum agros commanentes, vel ad ipſo ſancto loco aſpicientes, undique potuerat ſperare ex indulgentia noſtra in luminaribus ipſius ſancti loci in ſtipendia ipſorum, tam noſtris in Dei nomine temporibus quàm & futuris ſuccidentibus, pro mercedis compendium debeant cuncta proficere, ut pro aeterna ſalute, pro faelicitate Patriae, ſeu Regum ſtabilitate delectetur ipſis Monacis immenſam Domini pietatem jugiter implorare. Quem Praeceptum decretus noſtri, Chriſto in omnibus ſufragante, ut firmior habeatur, & perenniter conſervetur.*

Signum Carlomanno glorioſiſſimi Regis.
Maginarius recognovi.

Datum ſub die quod felicis Menſis Junius dies Viginti, & eſt Anno Secundo regnante Domno Carlomanno Rege.

Neumgo in Palatio publico in Dei nomine feliciter.

De navibus autem *Ripaticum* ſolvebatur, *Tranſitura*, ſive *Traſtura*, *Paliſictura*, *Portonaticum*. Sunt & alia nomina, quae idem fortaſſe ſignificant, ut *Navium ligatura &c.* Scilicet nautis vectigal erat pendendum in certis locis, quoties tranſibant, aut ad ripas navem conſiſtendi cauſsâ advehebant, ibique palos ad eam continendam figebant. In

Tomo V. Ital. Sacr. Berengarii I. Italiae Regis Diploma legitur, in quo is largitur Rigoldo Epiſcopo Cenetenſi *portum* in fluvio *Liquentia*, *& de ambabus partibus ripae per quindecim pedes palis fictarum* (ideſt, *Palifituram*) *Ripaticum*, *Toloneum &c.* Ibi verò Ughellii negligentiam excuſare non poſſum, dum Diploma hoc datum ſcribit *IX. Augusti*, *Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXCVI. Regni Domni Berengarii piiſſimi Regis XXI. Indictione IX.* & diſertis verbis monet, *Rigoldum* ſucceſſiſſe in Epiſcopatu Cenetenſi *Siccardo*, qui Anno DCCCCLXII. floruit. Vel tyrones noſcere poſſunt, Diploma illud referendum eſſe ad praelaudatum Berengarium ineunte Seculo Decimo regnantem, atque ibi ſcribendum *Anno Dominicae Incarnationis DCCCCVI.* non verò DCCCCXCVI. Si numeros Romanos retinuiſſet Ughellius, quales in antiquis Diplomatis occurrunt, non verò numeris, ut appellare ſolemus, Arabicis uti voluiſſet, errorem e veſtigio deprehendiſſet, nec annum *906.* in *996.* tam facile convertiſſet. *Ripaticum* verò explicatum videas in Diplomate Caroli Magni, quod non ſine mendis pro more ſuo protulit idem Ughellius in Epiſcopis Veronenſibus. Ibi praecipitur, ut Monachi Sanctae Mariae ad Organum *neque Navalia telonia*, *quae Ripaticos vocant*, *atque terreſtria*, *neque in tranſitibus Portarum*, *vel Pontis Urbis Veronae*, *&c. perſolvere cogantur.* Me autem nunc ad ſe invitat Regeſtum MStum Epiſcopii Cremonenſis, in quod olim curâ Sichardi Epiſcopi circiter Annum MCCXX. illata fuere Diplomata & Chartae praecipuae ad illum Epiſcopatum ſpectantes. Ibi Conſtitutionem Caroli Magni ego legi, ſimulque deſcripſi, quam publici juris nunc facio.

Caroli Magni Francorum & Langobardorum Regis Conſtitutio de Cenſu a Comaclenſibus ſolvendo per varios Italiae portus, Anno 787.

Conſtitutio Karoli de Cenſu Portorum inſtituto per Regem Liuthprandum.

Karolus gratia Dei Rex Francorum & Langobardorum, ac Patricius Romanorum. Omnibus Epiſcopis, Abbatibus, Ducibus, Comitibus, Actionariis, & reliquis Fidelibus noſtris tam praeſentibus, quam & futuris, compertum ſit, qualiter vir venerabilis Vitalis Epiſcopus Comaclenſis, *ſeu & ceteri homines fideles noſtri Comaclo Civitate commanentes Regni noſtri ſuggeſſerunt, eo quod...... per* Portora noſtra infra Regnum *a Deo nobis conceſſum & datum Italiae in tali tenore, ſicut per anteriores Reges Anteceſſoribus noſtris negotia * avertant, minime habuiſſent licentiam negotiandi, quia dixerant inlicitas occaſiones, vel violentias multas per homines noſtros paſſi fuiſſent ad Mantuam Civitatem, quamque per reliqua loca, & ut majorem modium de ipſis exactare * recenſint, quam illius ſueti fuiſſent per Libras quadraginta quinque. Nos vero audientes eorum altercationes, pertractavimus, qualiter Miſſos noſtros per* Portora *nos mittere deberemus, ut in omnibus veritatem nobis exinde indicare debent, ſicut viſi ſunt feciſſe. A veteribus autem Miſſi noſtri*

noſtri omnia quomodo aut qualiter temporibus anteceſſorum noſtrorum Liuthprandi *& ceterorum conſuetudinem habuerant, nobis id ipſum ſignificaſſe. Unde cognovimus veritatem, & quod homines noſtri Mantuenſes de ſupraſcripto modio, ſicut conſuetudinem ipſi Comaclenſes habuerant dandi, ita, ſicut fuit veritas, dixerunt. Tamen nos pro mercedis noſtrae augmento conceſſimus eis, in elemoſinam videlicet noſtram, ut in tali tenore ipſum modium dare deberent, ſicut & illi a noſtris hominibus accipiebant, & nullatenus majorem, ideſt per Libras triginta. Et hoc nos viſi ſumus una cum ipſis Comaclenſibus inſtituiſſe, ut quandocumque homines noſtri eis juſtitiam habuerint querendum, ut placitum ab eis inſtitutum ſuper noctes viginti una, aut per quatuordecim, vel, quod minus eſſet, ſuper ſeptem, eorum, ut diximus, juſtitiam ſecundùm legem accipere debeant. Et ſi aliter fuerit, tunc praecipimus, ut licentiam habeant Co......... i Comaclenſes pignorandi......... juſtitiam pleniter ſecundùm legem accipiant. Propterea hanc praeceptionem noſtram conſcribere juſſimus, per quam omnino jubemus, ut nullus quislibet ex fidelibus noſtris, ſeu de Judiciaria poteſtate, praefatos Co-*

A *maclenſes de cauſis ſuperioribus inſertis inquietare, aut calompniam generare quoquo tempore praeſumant: ſed, ut diximus, ubicumque infra Regnum noſtrum Italiae negotiandum convenerint, quod ſuperius intimavimus, abſque cujuslibet impedimento licentiam habeant negotiandi, & a nemine violentiam nec inquietudinem habere non de-*
B *beant; ſed in omnibus conſervati, ſicut ſuperius ſcripſimus, eſſe debeant. Et ut haec praeceptio noſtris futuriſque temporibus inviolabilis valeat perdurare, de anulo noſtro ſubterius ſigillare praecepimus.*

Data Idibus Martii, Tertiodecimo, & Septimo Regni noſtri.

Actum Parmae in Dei nomine fe-
C *liciter.*

Ego Johannes Sacri Palatii Notarius illius exemplar exempli vidi & hic ſcripſi.

Ego Girardus Notarius hujus exempli exemplar vidi, & ſententiâ non mutatâ rogatus ſcripſi & deſcripſi.

Praecedentem alteram Conſtitutionem Liutprandi Regis memoratam
D heic vides: & quoniam in ſupra laudato Regeſto Cremonenſi eadem quoque legitur, ipſam adtexo.

Liutprandi Langobardorum Regis Decretum, quo ſtatuuntur Cenſus perſolvendi a Comaclenſibus in Sale advehendo per Portus Langobardiae, Anno 715. vel 730.

*IN nomine Domini Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, die X menſis Magii, Indictione XIII. Ticino, tempore Liutprandi Regis. Capitolare porrecta a nobis cunctis ſphi * Langobardorum, vobis Lupiano venerabili Presbitero, ſimulque* Bertarenae Magiſtro Militum, Mauro & Stephano Comitibus, *& pro vobis conctis habitatoribus Coma-*
E *clo, qualiter debeatis veſtrum peragere negotium homines veſtri in partibus noſtris, ſeu in modiis, quamque in preciis, ſimulque* Ripatico, *pro quod antiqua conſvetudo ab Actoribus noſtris praeferam * Judicia homines noſtri pararunt. Nunc quidem Deo auxiliante remota ſunt, ut pacis temporibus pars parti perfruamur. In primis* Porto Mantuano

tuano *providemus confirmare Riparios tres ; & quicquid Miles habuerit ad veſcendum , hoc & Riparii cum eis comedere debeant .* Modio *verò* penſato Libras triginta, *cum quod ſuum peragat negotium.* Decimas *verò dare debeant* Sale Modios Decem & octo, *&* tremiſſe uno palo ſolvendum tantummodo. *Item* in Campo Marcio *tranſitura debeat dare* binos tremiſſes per ſingulas Naves. Scaramantico *verò nihil providemus dare , ſed libenter tranſire praecipimus . Item in* Porto Brixiano *Riparios IV. inſtituimus ſequundum antiquum.* Decimas *verò dare debeant* Sale Modios Quindecim, *&* palo ſolvendum tremiſſe uno, *& Modio penſato de Libris triginta cum ipſa Decima dare debeant. Item in* Porto, *qui vocatur* Cremona, *providemus confirmare duos Riparios.* Decimas *verò dare debeant* Sale Modios Quindecim , & tremiſſe uno palo ſolvendum . *Et qui vult ſurſum aſcendere , debet* Tranſitura *ſolito* medio tremiſſe Modia duo. *Et ſi venundaverit ad ſex Modia, det* tria . *Nam amplius non debetur , niſi quod precia poſita fuerit. Et cum quale Modio venundaverit, cum ipſo* Decimas *detur, tantum eſt. Item* Porto , *qui appellatur* Parmiſiano, *providimus duos confirmare Riparios .* Ripatico *verò &* palo *ſolitura ſimul munus dare providimus* Solido uno , Oleo verò Libra una, Garo Libra una , Piper Onxias duas. *Item* Porto , *qui dicitur* Addua, *Riparios confirmare providimus duos.* Decima *verò dare debeat* Sale Modios Duodecim , *&* tremiſſe palo ſolvendum........ *Simulque* Porto, *qui dicitur* Lambro & Placentia, *qualiter Adda labuerit, hoc & ipſi conſequire debeant ſeu in Ripariis , quamque in Decimis tantummodo .*

Ego Johannes Notarius hujus exempli exemplar vidi & hìc ſubſcripſi.

Ego Girardus Notarius hujus exempli exemplar vidi, & ſententiâ non mutatâ hìc ſcripſi, & deſcripſi .

Ego Sychardus *Dei gratia* Cremonenſis Epiſcopus *has duas inſtitutiones Comaclenſibus a Liuthprando & a Karolo factas , ideo ſcribi fecimus, quoniam ex eis colligitur, quod Cremonenſis Portus , de quo ſaepe in ſupraſcriptis Privilegiis agitur, ſit Portus antiquus a Liuthprando Rege antea inſtitutus , & per Karolum confirmatus : & quia de his inſtitutionibus mentio continebitur in ſequentibus .*

Vide apud Ughellium Tom. 4. Ital. Sacr. in Epiſcop. Cremonenſ. mentionem ejuſmodi Diplomatum , in Diplomate Ludovici II. Auguſti Anno DCCCL. primo Imperii ejuſdem Ludovici : ubi *Milites Comaclenſes debitum Reipublicae , quod eſt Ripaticum & Paliſicturam* perſolvere jubentur *in Portu Cremonae*. Qui vero *Portus* heic appellantur, & *Portora* , locum ſignificant , in quo naves per Padum , & alia flumina advectae conſiſtere , & mercatum Salis facere conſueverunt . Erant autem *Portus Mantuanus* & *Campus Martius*, quo nomine an *Portus Veronenſis* deſignetur, aliis inquirendum relinquo: tum *Portus Brixienſis, Cremonenſis, Parmenſis*, & *Abduae*, ideſt *Laudenſis* , & *Placentinus*. Quid ergo vectigalium pro Salis mercatura pendendum foret, heic ſtatutum habes. Nam pro *Scaramanticis* nihil ſolvebatur, quo nomine quid ſignificetur , ignoro . Hoc unum novi , pannos fuiſſe olim, e quibus veſtes conficiebantur, *Scaramangae* appellatae. Proventus autem, qui ex Cremonenſi Portu percipiebantur, donati ſubinde fuerunt Epiſcopis illius Urbis ab ipſo Carolo Magno : ideoque ad hoc ipſum argumentum ſpectant alia duo Diplo-

A plomata, unum Ludovici II. Auguſti, & alterum Lotharii I. Auguſti ejus patris, eodem Anno data, a quibus curavit Benedictus Epiſcopus Cremonenſis, ut eadem donatio ac Privilegium confirmaretur. Ergo & haec ipſa accipe depromta e ſaepe laudato Regeſto Cremonenſis Epiſcopii.

Ludovicus II. Imperator Benedicto Cremonenſi Epiſcopo ſententiam confirmat a Judicibus promulgatam pro jure Cremonenſis Epiſcopatus in Portum Padi, & in alia loca, Anno 852.

A *IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hludovicus gratia Dei Imperator Auguſtus, invictiſſimi Domni Imperatoris Hlotharii filius. Si enim ea, que Dei miniſtri noſtre pietati noteſcunt, effectuosâ deliberatione ſuſcipimus, id nobis eternale premium manſurum non dubitamus. Quapropter cunctorum Fidelium Sancte Dei Eccleſie, noſtrorumque comperiat ſolercia, quia vir*

B *venerabilis* Benedictus *ſancte* Cremonenſis Eccleſie Preſul *noſtris obtutibus oſtendit Precepta antiquorum Regum* Hliutprandi, *& venerande memorie* Karoli *Actavi noſtri, nec non* Hludovici *ſereniſſimi Imperatoris, Avi ſcilicet noſtri, & Domni Genitoris noſtri* Hlotharii *preſtantiſſimi Imperatoris. Que dum recognoviſſiemus, omni ſanctione ſue*

C *Eccleſie confirmatum comperimus Portum Cremonenſem & Vulpariolus. De quibus dum a quibuſdam loci conſiſtentibus oriretur intentio, & ad hoc ſubtiliter inquirendum ſtrenuos dirigere Miſſos Theodoricum ſacri Palacii noſtri Obtimatem, omni inquiſitione adinvenimus eundem Portum ſub omni integritate eidem Eccleſie pertinere, & cujuſcumque loci vel*

D *gentis ripa* palum figere, *quandoque devenerit in ſortem ſtare, & Riparios juxta Portum paſcere, & debere reddere per unamquamque navem* decimum Modium Salis, *&* Palisfictura Denarios quatuor. Venetici *etenim ſuum cenſum, ſicut conſueti ſunt,* reddere debent. Tranſitus *enim* navium *debita exactione* perſolvantur. *De qua & querela juſta........ terminationes ſententiam Judicatum bonorum hominum manibus roboratum, adſcriptum eſt. Sed pro integra firmitate petiit eundem Judicatum noſtram confirmare auctoritatem, ſicuti & fecimus. Quapropter per hanc noſtram auctoritatem precipimus, ut abſque alicujus refragatione aut contrarietate pars predicti Epiſcopii deinceps juxta predicta Precepta & eundem Judicatum, quod legibus vindicavit in eiſdem* Portoris, *& Molinis* de Porto *fine Vulpariolis tranſitorio uſque Caput Adde* cenſum *& poteſtatem potiatur, nulla contradicente perſona tam de Comaclenſis, quamque de cujuſcumque gentis, ſeu de tranſeuntibus navibus, vel de Veneticorum adventantibus, vel tranſeuntibus. Et ut hec noſtre auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, manu propria ſubter eam firmavimus & anuli noſtri impreſſione adſignari juſſimus.*

Signum Hludovici glorioſiſſimi Auguſti.

Raberius Notarius Domni Imperatoris ad vicem Ductemiri recognovi.

Data IV. Kalendas Februarii, Anno Chriſto propicio Imperii Domni Hlotharii pii Imperatoris XXXII. & Hludovici glorioſiſſimi Auguſti in Italia II. Indictione XV.

Actum Sex Pilas Curte Regia, in Dei nomine feliciter. Amen.

Lotha-

Lotharius I. Auguſtus Benedicto Cremonenſi Epiſcopo Portum in Pado confirmat, poſtquam inquiſitione facta deprehendit, ipſum revera pertinere ad Eccleſiam Cremonenſem, Anno 852.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hlotharius divina ordinante providentia Imperator Auguſtus. Si rationabilibus precibus Sacerdotum diligenter clementie noſtre aurem accommodamus, miſericordiam divinam nobis propitiandam minime diffidimus, omniumque noſtrorum fidelium animos in noſtris obſequiis promtiores reddimus. Quapropter omnium fidelium ſancte Dei Eccleſie noſtrorumque preſentium & futurorum noverit induſtria, quia venerabilis ſancte Cremonenſis Eccleſie Epiſcopus Benedictus *nomine per Miſſum ſuum ſignificare ſtuduit manſuetudini noſtre, quod* Domnus *& piiſſimus* Avus noſter Carolus Auguſtus *per emolumentum anime ſue Portum in ipſa Civitate conſiſtentem ad eamdem Eccleſiam eo modo condonaſſet ac delegaſſet, ut quicquid pars publica inde ſperare poterat, totum in luminaribus ipſius Eccleſie deveniret. Set interveniente quadam occaſione ipſa delegatio poſtea a non religioſis viris dirupta extitit. Unde nos a* Panchoardo *quondam* ipſius Eccleſia Epiſcopo *moniti, noſtre ſerenitatis Legatum inquiſitionem veridicam facere juſſimus. Qui inquiſita rei veritate nobis manifeſtare curavit, eundem Portum ad ipſum ſanctum locum, ſecundùm predictam conceſſionem legibus pertinere. Nos vero divino tacti amore illud ad prefatam Eccleſiam reddidimus, & per Preceptum noſtrum confirmavimus, ſicut noſtre celſitudini intimatum eſt, idem Epiſcopus a quibuſdam hominibus contra noſtram auctoritatem non modicas exinde patitur controverſias. Quamobrem obnixe petiit idem Benedictus Epiſcopus clementiam noſtram, ut nos iterum ei noſtre confirmationis auctoritatem inde fieri juberemus. Cujus peticioni pro amore Dei & reverentia ipſius ſancti loci libenter adquieſcentes, has noſtre ſerenitatis Literas fieri decrevimus: per quas ſtatuentes decernimus atque jubemus, ut nullus Judex publicus, vel quislibet Reipublice Miniſter, vel alia quelibet perſona de predicto* Portu *memorato Epiſcopo, aut ſucceſſoribus ſuis ullam deinceps inferre preſumat moleſtiam aut contrarietatem: ſet ſecundùm pactum, quod olim tempore* Liutprandi Regis Longobardorum *inter Comaclenſes & Longobardos actum eſt, & noſtram inquiſitionem, ipſe & ſucceſſores ſui per hanc noſtram auctoritatem ad partem ipſius Eccleſie teneant, & pro ſuo lubito abſque ullius contradictione diſponant. Et ut hec noſtre confirmationis auctoritas rata ac ſtabilis perſeveret, manu propria ſubter firmavimus, & anuli noſtri impreſſione aſſignari juſſimus.*

Signum Hlotharii ſereniſſimi Auguſti.

Erconbaldus Notarius ad vicem Hildumi recognovi.

Data VI. Idus Septembris, Anno Chriſto propitio Imperii Domni Hlotharii piiſſimi Auguſti in Italia XXXII. in Francia XII. Indictione XV.

Actum Gundulfi in Villa Palacio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Alio etiam nomine deſignabatur olim vectigal, quod e Mercatis exigebatur, nempe *Curaturae*. Atque ea vox in vetuſtis Chartis interdum occurrit. Apud Ughellium in Catalog. Epiſcopor. Cremonenſ. Tom. 4. legitur Diploma Berengarii I. conceſſum

ſum Johanni Cremonenſi Epiſcopo, & erroribus pro more ſcatens. Ibi ſcriptum *curatam publiciter exigere:* ſed ſcribendum *Curaturam publiciter exigere*. Infra illic ſcriptum eſt *quidquid creaturae, telonei, aut portatici*. Sed ſcribendum *Curaturae*. Ita apud Puricellium in Monumentis Baſilicae Ambroſianae pag. 519. legitur *Colonen, quod vulgo Turadia dicitur, ſive Pertenaticum*. At emendandum ita: *Toloneum quod Curadia*, ſeu potius, *Curatura, dicitur*. *Portenaticum* verò quod neſcio fuerit ne vectigal perſolvendum ad *Portus*, an ad *Portas*, quod poſtremum *Portatici* nomine, ut jam monui, ſignabatur, ſolutumque fuit ab invehentibus in Urbem per *Portas* comeſtibilia, merces, aliaſve res vectigalibus obnoxias: cujus

A vocis exempla congeſta habes apud Du-Cangium in Gloſſario Latino. In Diplomate Ottonis II. Auguſti pag. 464. Chronici Vulturnenſis habetur: *Neque Placiaticum* (fortaſſe *Plateaticum*, aut *Plagiaticum* a *Plagia*) *Portaticum*, *Pontanicum*, *Caſaticum, quiſquam homo, aut publicae Rei Exactor tollere aut exigere praeſumat*. B Inde verò *Curaturae* nomen emerſiſſe conjicio, quod homines in loco mercatus ſtatuerentur, qui curarent & cuſtodirent mercatorum merces: aut quod conſtitutae forent aedes ac officinae, in quibus earumdem mercium cura & cuſtodia haberetur. Hujus *Curaturae*, quae a *Teloneo* & *Ripatico* C diſtincta videtur, mentio eſt in Placito Cremonenſi, quod ex eodem Regeſto ego olim deſcripſi.

Odelricus Cremonenſis Epiſcopus coram Ceſſone Miſſo Ottonis III. Imperatoris in Placito Cremonenſi tuetur jura ſua in Ripam Padi, & cauſam obtinet contra quoſdam ſibi reluctantes: Anno 998.

D*Um in Dei nomine, Civitate Cremona, in Domo ipſius Civitatis in laubia majore ipſius Domus, per datam licentiam* Domni Olderici Epiſcopi *ejuſdem* Cremonenſis Ecclefie, *in juditio reſideret* Domnus Ceſſo Diaconus & Miſſus Domni Ottonis Imperatoris, *ſingulorum hominum juſtitias faciendas ac deliberandas, reſidentibus cum eo Autecherius, Johannes, Leo, Arbezo, Radaldus, Judices ſacri Palatii, Johannes, Auderulfus, Albertus, Odelio, Lampertus de ſupraſcripta Cremona, & reliqui plures. Ibique venerunt preſentia ipſe Domnus Odelricus Epiſcopus, & Rogerius ipſius Epiſcopi Advocatus retulerunt:* „ Habemus &
„ detinemus a parte ipſius Epiſcopii
„ proprietatem fluvio Padi da caput 1
D „ fluvio Addua uſque ad Vulpariolo
„ ſeu Ripa juxta ipſo fluvio, non
„ longe ad iſtam Civitatem Cremo-
„ ne, ubi in ipſa Ripa antiquo
„ Mercato eſſe videtur cum Telo-
„ neo, & Curatura, ſeu Ripaticum
„ de ipſa Ripa tam de navis &
„ omnibus aliis negotiis, ſeu mola-
„ tura de omnibus molendinis, que
E „ in ipſo fluvio Padi eſſe videntur
„ a parte ipſius Epiſcopii. Unuſqui-
„ ſque annum data & collecta fiunt,
„ & ſicut actenus fuit per unuſquiſque
„ molendinum granum modias quin-
„ que, & per unamquamque navem
„ Salis Orales quattuor, ſeu & de
„ aliis conſuetudinis vel rectitudo
„ Eccleſiarum, que ad ipſius Epiſco-
„ pii pertinet vel pertinere debet.

„ Si ullus homo verſùs nos, ſeu „ pars ipſius Epiſcopii aliquid di- „ cere vult, parati ſumus cum eo „ ad rationem ſtandum & exinde le- „ gitime finiendum. Et quod plus „ eſt, querimus ut dicant iſti Pe- „ trus filius quondam Leoni & Mar- „ cus filius Gariverti, ſeu Benedi- „ ctus Sadenelli, quod Lanzo filio „ Rezani, & Ubertus, & reliqui „ plures, qui hic preſentes ſunt, ſi „ jam dicto fluvio Padi da capud „ fluvio Addue uſque ad Vulpario- „ lum, ſeu ipſa Ripa cum Teloneo „ & Ripaticum &c. ſi proprii ipſius „ Epiſcopii ſunt & eſſe debent cum „ lege &c. (*a*) *Eo modo finita eſt cauſa. Et hanc notitiam pro ſecuritate ejuſdem Domni Odelrici Epiſcopi, ſuorumque ſucceſſorum, ſeu partis ipſius Epiſcopii fieri ammonuerunt.*

Quidem & ego Dominicus Notarius ex juſſione prefati Miſſi & Judicum A *ammonitionem ſcripſi, Anno Imperii ipſius Domni Ottonis Tertii Imperatoris Tertio, menſe Octuber, Indictione XII.*

Ceſſo glorioſiſſimi Ottonis Romanorum Imperatoris Miſſus atque Diaconus ſubſcripſi.

Autecherius Judex Sacri Palatii interſui.

Leo, qui & Bento, Judex Domni B *Imperatoris interſui.*

Saxo Judex Domni Imperatoris interſui.

Lectorem verò non pigebit ediſcere, quid olim Ferrarienſis Populus pro *Ripatico* a Mercatoribus per Padum navigantibus exigeret, quoties iſti mercandi cauſsâ ad ripam appellerent. Hac de re Anno MCC- C XXVIII. exortae ſunt controverſiae, occaſione, ut opinor, nundinarum, & ſubinde compſitae ſunt Decreto, quod Archivum Eſtenſe mihi ſuppeditavit.

Concordia Ripatici ſolvendi a mercatoribus extraneis ad Ripam Ferrariae, facta Anno 1228.

ANno Domini Milleſimo Ducenteſimo Vigeſimo Octavo, tempore Gregorii Papae, & Federici Imperatoris, die Mercurii XI. intrante menſe Octubri, Indictione I. Ferrariae. Nos Orlandinus de Bononia, Pax de Gualetta, Bancius de Guigla, Bonuſmercatus de Guidone Scaglola, Gogolus Albergitti de Gogolo, Cyprianus Zapulini, & Petritinus Guidonis Roboſae, electi pro Communi Ferrariae ad providendum ſuper ordinamentis Ripae Ferrariae, quibus multae oriuntur diſcordiae inter Ferrarienſes & Commune Ferrariae, & habitatores aliarum Civitatum & locorum, in melius reformandis, cum ſacra- D *mento noviter facto teneamur, ne de cetero aliquod peſſimum paſſagium ſive toloneum extorqueatur, ſed idoneum & honeſtum, ita ſuper his providimus & firmavimus videlicet. Quod* Francigena *undecumque veniat ſive de zuſum, ſive de ſurſum cum quacumque negotiatione, in ſuo adventu, quocumque veniat aut vadat,* ſolvat de avere a Soma ſupe- E rius. *Et dicimus quod ſi ſemel de eo ſolverit, quod de eodem non plus ſolvat; nec etiam de mercadandaria emta de denariis habitis de illo avere & inveſtitis. Si verò majorem inveſtitionem fecerit,* ſolvat pro parte illius inveſtitionis, *quod credatur ſacramento ipſius: & va-*

(*a*) Formulam adjudicationis cauſſae eidem Epiſcopo Olderico omiſi, quum eadem ſit ac illa, quam toties in aliis hujuſmodi documentis repetitam legimus in hoc ipſo Opere.

& valeat illud ſacramentum Francigenae *per totum annum. Et ſi minus de Soma fuerit avere*, ſolvat duos Solidos Imperiales, *vel ſi fuerit Soma. Et ſi de una nave faceret plures naves, ſi de priori ſolutum fuerit, non ſolvatur de aliis, nec* ſolvat *niſi tantùm* de una nave. *De* Theotonicis, Januenſibus, & Piſanis *hoc idem dicimus. Papienſes veniendo Ferrariam, & vendendo ibi ſuum avere*, ſolvant de fundo navis. *Si vadunt Romagnam, aut Tuſcanam*, ſolvant de qualibet Soma duodecim Imperiales. *Et ſi vadunt Venetias*, de fundo navis *tantùm. Et ſi de una nave facerent plures naves, ſi de priori ſolviſſent, ut dictum eſt, nihil ſolvant de aliis navibus. De inveſtitione mercadandariae, & ſolutione, & de ſacramento ipſorum, idem dicimus, quod in Francigenis diximus*. Placentini, *ſi veniunt Ferrariam*, ſolvant de fundo navis. *Et ſi Romagnam aut Tuſcanam*, de qualibet Soma ſolvant duodecim Imperiales. *Et ſi vadunt Venetias*, ſolvant duodecim Imperiales. *De carro rationando duo milliaria ſubtilia unum carrum. A Papia in ſurſum ſolvant, ſicut Papia uſque Seguſiam. Et in ſua reverſione niſi duxerint majus avere quàm portaverint*, ſolvant *tantùm* duodecim Imperiales *de fundo navis pro avere quod portaverint, aut de alio quod emerint. Si verò majorem quantitatem haberent, ſolvant iterum, ſicut ante ſolverunt pro illa majori quantitate. Quod credatur ſacramento* Placentini *in facto navium idem, quod in Papienſibus*. Mediolanenſes *quocumque vadant, aut veniant*, ſolvant duodecim Imperiales de carro. *Et ſi venderent in Ferraria*, ſolvant tantùm duodecim Imperiales de fundo navis. *In facto navium & inveſtitionis mercadandariae & ſolutione & praeſtatione ſacramenti*,

A *idem dicimus, quod in Francigenis*. Cremonenſes *veniendo Ferrariam*, ſolvant duodecim Imperiales de fundo navis. *Et ſtando Ferrariae, vel eundo Venetias, de avere nihil ſolvant. Si verò irent in Tuſciam vel Romagnam vel Marchiam*, ſolvant de Soma duodecim Imperiales. *Et ſi de una nave facerent plures naves, & ſolviſſent de*
B *priori nave, non ſolvant de fundo aliarum. De inveſtitione averis, quam feciſſent, & ſolutione & ſacramento idem dicimus, quod in Francigenis*. De Parmenſibus *idem dicimus quod de Cremonenſibus. De* Bergamaſchis *dicimus, quod* de quolibet Torſello ſolvant, *eundo verſus Venetias vel Ravennam. Si vadunt Bononiam*, de fundo navis
C duodecim Imperiales. *Et in Romaniam per Galeriam ſive per Duglolum*, de Torſello alios duodecim Imperiales. *Et hoc debent ſolvere in Ferraria. De inveſtitura facta prius & ſolutione & de navibus & de ſacramento, hoc idem quod in Theotonicis & Francigenis*. Homines de Regio ſolvant de quolibet fundo navis, *quam ducerent*,
D octo Imperiales *tam in reverſione, quàm in eundo. Et ſi irent in Romagnam aut Tuſciam*, de qualibet Soma ſolvant duodecim Imperiales, & de fundo navis octo Imperiales. *De navibus & inveſtitione & ſolutione & de ſacramento idem quod in Francigenis*. Brixienſes *quocumque vadant aut veniant*, de fundo navis ſolvant duo-
E decim Imperiales, & de carro averis ſex Imperiales *tam in reverſione, quàm in adventu, & de quacumque navi facerent. Et in reverſione dicimus de navi. Et ſi facerent plures naves, & de una ſolviſſent, non ſolvant de aliis, ſed tantùm de una*. Veronenſes ſolvant *tantùm* tres Veronenſes de fundo navis, *& non aliud. Tota* Marchia Triviſana ſolvat tres Solidos

Veronenſes de carro, *& non plus*. A
Bononienſes, *quando veniunt cum vino de ſuo diſtrictu*, ſolvant octo Imperiales de fundo navis *&* unum ſtarium vini de qualibet vegete. *Si veniunt de ultra mare*, *aut de Lombardia*, ſolvant de Soma octo Imperiales, *&* octo Imperiales de fundo navis, *vadant quocumque volunt*, *& in reverſione* octo Imperiales. *Et ſi de* B
una navi facerent plures naves, ſi de priori ſolviſſent, non ſolvant de aliis. In facto inveſtitionis, ſi quam fecerint, & ſolutione, & ſacramento ipſorum idem quod in Francigenis.

Imolenſes ſolvant duodecim Imperiales de fundo *navis in eundo & redeundo*, *&* duodecim Imperiales de ſoma *tantùm in veniendo. Et ſi por-* C
tant vinum, de qualibet vegete duodecim Imperiales, *ſi portatur a Ferraria ſupra. In facto inveſtitionis, & in facto navium & in ſacramento, idem quod in Francigenis*. Faventini *ſimiliter, & tota* Romagna. Ariminenſes de fundo navis ſolvant octo Imperiales *in eundo & redeundo. Tota* Tuſcana ſolvat duodecim Imperiales de D
fundo navis *in eundo & redeundo, &* de ſoma octo Imperiales, *quando veniunt. Et ſi ſemel ſolverint de avere, quod non plus ſolvant de eodem, nec de avere emto de denariis illius averis, de quo ſolviſſent prius. Si majorem inveſtitionem feciſſent, ſolvant de illa majori inveſtitione. Quod credatur ſacramento ipſius per totum annum, & ſol-* E
vant tantùm de una nave. Tota Marchia Anconae ſolvat de fundo navis duodecim Imperiales *in eundo & redeundo*, *&* unum orceum olei de viginti quinque Libris, *quando veniunt, de qualibet navi, & de quolibet avere. Tota* Apulia ſolvat pro qualibet nave duos orceos olei de viginti quinque Libris pro urceo. *De quolibet avere autem* Bizantium unum, & duas caligas: *& hoc in electione Rivariorum;* *&* decimam de nappis *&* ſcutellis, *exceptis illis* de Matera. Veneti, *ſi vadunt a Ferraria ſupra*, ſolvant de milliario ſex Imperiales. *Et ſi veniunt in Ferrariam*, de fundo navis tres Venetos *tantùm*. *Omnis* extraneus ſolvat unum Imperialem de centenario Piſcium, *quocumque emit, praeter illos, quibus remiſſum eſt a Communi Ferrariae*. Romani ſolvant unum Lucenſem de omni avere, *quod emunt in Ferraria, aut ducunt. Quicumque emit ficus Ferrariae*, ſolvat de centenario unum Imperialem. *Quicumque emit Vallaniam, ſive Foglam, aut ſemen Lini*, ſolvat quatuor Imperiales de modio, *praeter illos, quibus remiſſum eſt. Quicumque ducit beſtias minutas aut groſſas Ferrariam*, ſolvat de qualibet beſtia unum Imperialem. *Item omnis Forenſis, qui emit avere da penſo, aut ad ſtaderam*, de quocumque avere ſolvat de centenario unum Imperialem. *Et omnis Forenſis debet facere rationem ſub Miſſo Domini Papae, & ſub Rivariis Communis Ferrariae*, *&* ſolvat *Rivariis, Canonicis, & Epiſcopo* duodecim Imperiales de Libra, & de Libra fracta unum Imperialem de Soldo. *Et a ſententia ipſius Miſſi Domini Papae & Rivariorum nemo ſe appellet. Et de judicaturis fori Olivarum habeat Epiſcopus & Canonici medietatem; & de alia medietate de Octo Denariis habeat Nuntius Domini Papae tres Denarios, & Commune Ferrariae Denarios tam ab eo, qui amittit, quàm ab illo qui obtinet. Et de Stazonatico de foro Sancti Martini nil habeat Epiſcopus & Canonici, ſed Commune habeat quinque Denarios de octo Denariis cum Miſſo Domini Papae. Omnis forenſis, qui facit ſtationem in Mercatis Ferrariae, & di-*

A *diſcarigat ſuum havere, non ſolvat Ripaticum ſed* Stazonaticum. *Item quod una Statio fiat pro Rivariis in foro, ubi Nuntius Domini Papae, & Rivarii faciant rationem tam forenſibus quàm Civibus: & nullus Judex ſe intromittat, niſi pro Domino Papa & ipſis Rivariis. Item placet, quod omnis forenſis, qui venerit Ferrariam cum avere* B *in duobus majoribus Mercatis annualibus pro quindecim diebus ante forum, & ad forum ſteterit cum ipſo havere, nihil ſolvat pro Ripatico; & quod quilibet poſſit recedere a mercatis ſine Ripatico, & ſine ſigillo Rivariorum. Item quod de lignamine, lapidibus, maſinis, blava & vino non auferatur Ripaticum pro ſoma vel carro, ſed* ſolvatur de fundo navis, *ut dictum eſt.* C *Si qua queſtio orietur inter forenſem & Rivarium de facto Ripae, & ſententiatum fuerit contra Rivarium, Rivarius teneatur reficere forenſi expenſas, quas pro lite pro illo facta feciſſet. Quae omnia valeant, ſalvis tamen pactis cum aliqua Civitate factis. In eodem Milleſimo & Indictione, die Jovis XII. intrante Octubri, in pleno Conſilio generali ad campanam, ſuperiora capitula omnia firmata ſunt, concionante Domino Guidone de Bilieno Milite Poteſtatis, in praeſentia Domini Salinguerrae, Ubertinelli, Johannini de Bovaria de Contrada Sancti Johannis, Guidonis Vicedomini, Lodoini, Georgii, & aliorum multorum.*

Et ego Armannus Dei gratiâ imperialis Aulae, & tunc Communis Ferrariae Notarius, ut ſtatutum fuit per praedictos, ita ſcripſi, in Poteſtaria Domini Jacobi de Prendiparte.

Atqui inter Mutinenſes ac Ferrarienſes cauſsâ ipſius *Ripatici* ac Telonei complures antea fuerant controverſiae. Hiſce in Iſnardum Contrarium compromiſſis, is Decretum ſuum Anno MCLXXIX. promulgavit, quod e vetuſtiſſimo Regeſto Reipublicae Mutinenſis excerptum, nunc publici juris facio.

Compromiſſum & Laudum inter Commune Mutinae & Commune Ferrariae pro Ripatico & Toloneo, Anno 1179.

D *IN Chriſti nomine. Anno Dominice Nativitatis MCLXXIX. tempore Alexandri Pape & Frederici Imperatoris, die XIV. introëunte Menſe Novembri, Indictione XII. in Eccleſia Sancti Stephani de Ferraria. Ego Iſnardus Contrarius electus a Domino Guidone de Landriano Ferrarie Poteſtate, & a Conſulibus ejuſdem Civitatis, videlicet a* E *Bonjohanne de Rugatino, & a Vitaliano, & a Hugone de Toſſania pro ſe & pro aliis Conſulibus Ferrarie ex una parte, & a Domino Gerardo Rangune Mutine Poteſtate pro ſe & Conſulibus ſue Civitatis ex altera parte, de lite, que vertebat inter eos per Ferrariam & Mutinam de* Tolloneo & Ripatico, *quod accipiebatur Mutinenſibus in Ferraria & in Bondeno. Quod Tolenum & Ripaticum Guido de Landriano Ferrarie Poteſtas & Conſules ejuſdem Civitatis dicebant, quod ipſi debebant eum accipere in Ferraria, & in Bondeno. Et e contrario Gerardus Rangune Mutine Poteſtas dicebat, quod nec Ferraria nec Bondeno aliquid Mutinenſibus auferre debet. Unde Guido de Landriano Ferrarie Poteſtas & ejuſdem Civitatis Conſules, & Gerardus Rangune Mutine Poteſtas pro ſe & Conſulibus ſue Civitatis, in me Iſnardum Contrarium per concordiam ſe poſuerunt ad audiendum*

dum & obſervandum, quod inter eos per concordiam dicerem. Unde habito conſilio multorum Sapientum per concordiam Mutinam a Toloneo & Ripatico Bondeni *abſolvo, & eos per unamquamque navem venientem Ferrarie cum avere, vel pergentem a Ferraria ſurſum cum avere*, tres Imperiales Communi Ferrarie dare *condempno, ſalvo eo tantùm quod accipitur pro Sale & Piſce. Et quia per teſtes datos ex parte Girardi Rangune Mutine Poteſtatis cognovi, quod Ferrarienſes nullum Datium vel Toleum aliquo tempore in Mutina vel in diſtrictu Mutine dederant, ideo ab omni Datione & ab omni Tolloneo in Mutina vel in diſtrictu Mutine dare Ferrarienſes abſolvo: & quod Ferrarienſes nullum Datium in Mutina vel in diſtrictu Mutine tribuant, per concordiam conlaudo. Et ita attendere ſub pena centum librarum Imperialium inter Ferrarienſes & Mutinenſes precipio. Que omnia attendere per ſuum Commune Guido de Landriano Ferrarie Poteſtas, & Johannes de Albaro Ferrarie Conſul, pro ſe & aliis Conſulibus Ferrarie, Gerardo Rangune Mutine Poteſtati & Rainerio de Bocabadata Mutine Conſulo pro ſuo Communi ſub pena centum Librarum Imperialium promiſerunt. Et Gerardus Rangune Poteſtas & Rainerio Conſul Mutine ſub pena centum Librarum Imperialium pro ſe & ſuo Communi omnia ſupradicta attendere Guidoni de Landriano Ferrarie Poteſtati, & Johanni de Albaro Ferrarie Conſulo pro ſuo Communi promiſerunt. Ad hec preſentes fuerunt teſtes Presbiterinus Ferrarienſis, Guillielmus de Marcheſella, Albericus de Funtana, Adegerius Tarcurolus, Can . . . . . petrus Comadator pro Guillielmo de Ato, Saracinus de Guillielmo, Stephanus Judex, Petrus de Pacifico, Rolandus de Richelmo, & alii quamplures, & Albertus de Aldigerio.*

Et ego Magiſter Presbiterinus Dei gratia Imperialis Aule Notarius & Scriba Poteſtatis, ad hec omnia preſens voluntate Poteſtatum & Conſulum utriuſque Civitatis, ut audivi, ſcripſi atque complevi.

Deſtinati verò ad colligenda cuncta haec Vectigalia fuere *Telonearii*, quorum frequens mentio in antiquis Diplomatis. *Actionarii* quoque pro Fiſci reditibus vigilaſſe videntur. Immo & ad ipſos *Duces* atque *Comites* ſpectabat cura Fiſcalium redituum colligendorum, eorumque in Regis aerarium inferendorum. Sed pergendum eſt. De *Multis*, ſive *Mulctis*, hoc eſt poenis pecuniariis, quae etiam *Freda* appellabantur, uti & *Leudis*, ſive *Leudum* interdum nuncupata eſt compoſitio pro Homicidio: etſi in praecedenti Diſſertat. XVII. aliquid indicatum eſt, adhuc tamen res poſcit, ut fuſius agatur. Si quid enim video, ex hoc fonte non mediocre emolumentum Regalis olim Fiſcus percipiebat. Quod enim praecipue animadvertendum eſt, pluribuſque ſtupori erit, conferentibus leges & mores noſtrorum temporum cum antiquis: olim vix ullum delictum capitale fuit. Certe ſi pauca in Regem aut Rempublicam patrata, & caedem domini aut mariti ſui, excipias, cetera crimina *componere* licebat, hoc eſt pecuniâ ſtatutâ in Legibus redimebantur; ita ut qui *Presbyterum* occidiſſet, DC. Solidis, qui *Epiſcopum*, DCCCC. Solidis perſolutis, liber & illaeſus evaderet, uti habetur in lege 101. Langobard. Caroli Magni, & in Legibus Ludovici Pii. Ita & homicidia nobilis viri, aut uxoris *immerentis*, aut *Sculdaſcii*, ſive * *Auctoris* Regii &c. & incendiarius,

* *Actoris Regii* potiuſquam *Auctoris*, legendum placet Du-Cangio in Legibus Ludov. Imp. & quidem recte, ut videtur.

rius, & fur, & latro ad compoſitionem admittebantur, aut Fiſcus non ſolventium bona capiebat. Haec autem conſuetudo non Langobardis tantum, ſed omnibus ferme Populis e Septemtrionali plaga in Meridionalem illapſis placuit. Vide Legem Salicam, Ripuariam, Bajoaricam, & alias. Immo poſterioribus etiam Seculis mitiſſimas poenas a Fiſco exactas pro Homicidio ac Furto deprehendes. In Bulla Gregorii IX. Pa-

A pae, duntaxat Solidi Provenienſes ſive Proveſini XX. Fiſco Pontificio exſolvebantur pro Homicidii crimine, relictâ domino homicidae facultate faciendae contra eum juſtitiae & vindictae. Pro Furto diurno Solidi V. tantùm accipiebantur: pro nocturno X. Digna eſt, quae in lucem efferatur Charta illa, utpote quae alias eorum
B temporum conſuetudines nobis ſervavit. Hanc autem exſcripſi e ſaepe laudato MSto Regeſto Cencii Camerarii.

Gregorii IX. Papae Bulla, per quam decernit Tributa & Cenſus Camerae Apoſtolicae perſolvendos, nec non & poenas pro delictis, ab hominibus Caſtri Serronis, circiter Annum 1230.

G*Regorius &c. Hominibus de Serrone fidelibus noſtris. Juſtis petentium &c. Conſuetudines Terrae veſtrae hactenus obſervatas, auctoritate vobis Apoſtolica confirmamus, & praeſentis ſcripti pagina communimus. Ne vero de conſuetudinibus ipſis valeat dubitari, eas fecimus praeſenti inſeri; quae ſunt tales. Quilibet habitator de* qualibet Manſa debet ſolvere annuatim Curiae Serronis duas minulas de frumento. *Quod Frumentum Nuntius Curiae accipiat ab eo melius quod voluerit ipſe Nuntius. Item quilibet* pro Manſa debet ſolvere unum Utrem muſti puri & boni: *& in collum ſuum portare uſque ad vegetem Curiae, & mittere in vegetem Curiae. Item quilibet* pro Manſa debet reſpondere Curiae annuatim in una opera *in metendo vel tritulando, &* alia *in ſeminando perſonaliter cum duobus bubus. Et Curia debet dare ſibi prandium & merendam, ſi voluerit ille, qui dat operam. Sed coenam non debet dare ei. Item quilibet extraneus emens* debet ſolvere Curiae de duobus Solidis unum Denarium pro Plateatico. *Nec ullus ha-*

C *bitator dicti Caſtri poteſt emere, ut vendat alicui extraneo ſine licentia Curiae. Item Curia* pro qualibet Manſa debet accipere de Vinenis unam ciſtram inter uvas & alios fructus. *Item olim quando Curia ibat in exercitum, recipiebat ab hominibus Serronis ſex Caſtratos; ſed modo Curia debet ab eis* recipere annuatim viginti Solidos
D Provenienſes *pro Caſtratis ipſis, ſive Curia vadat in exercitum, ſive non, quia ita ordinatum fuit inter Curiam & ipſos. Item ſi porcus invenitur in damno, debet occidi porcus ab illo, cui damnum fit &* medietas porci debet per eum mitti ad Curiam, *& alia medietas cum capite debet remanere penes eum, qui paſſus eſt damnum. Item ſi bos,*
E *aſinus, equus, vel alia beſtia damnum dat cum voluntate illius, cujus eſt beſtia,* debet ipſe ſolvere Curiae XII. Denarios. *Si autem ſine voluntate illius*, debet ſolvere Curiae VI. Denarios. *Si vero capra vel ovis in damno invenitur, Curia capit eam; & ille cujus eſt capra vel ovis*, componit cum Curia *ſecundùm Curiae voluntatem. Item ſi aliquis committit homicidium,*

vel

vel facit alicujus membri inciſionem, debet ſolvere Curiae XX. Solidos Provenienſes. *Et ille, qui eſt ſpecialis Dominus ejus, debet facere inde juſtitiam & vindictam. De ſanguine vero* debet ſolvere Curiae X. Solidos. *Item ſi aliquis committit furtum intra Caſtrum de die*, debet ſolvere Curiae V. Solidos: *ſi de nocte* X. Solidos. *Si autem extra Caſtrum*, V. Solidos. *Item ſi quis furatur uvas vel conſimilia*, debet ſolvere Curiae XII. Denarios. *Nulli ergo &c.*

Tanta Legum indulgentia, & efferi tunc atque adeo turbulenti ho- A minum mores, quot criminibus ac delictis aditum aperirent, nullo negotio quiſque intelligat. Ita reorum ſpoliis Fiſcus longe lateque ditabatur. Et non ſolùm pecuniae, ſed & fundi, & Cortes integrae, & Caſtella aerario Regis identidem adjungebantur. Ad haec e rebellantium bonis non modicum roris Fiſco obveniebat. B In Antiquitat. Eſtenſ. Par. I. Cap. 14. pag. 113. memoratum mihi Diploma fuit, quod huc inferendum reor, deſumtum ex antiquo apographo exiſtente in Archivo Eſtenſi.

Henricus I. Imperator Curtem Trecentulae & alia, quae Fiſcus abſtulerat Berengario & Hugoni filiis Sigefredi Comitis, Imperii rebellibus, concedit Richildae Comitiſſae, Anno 1016.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Henricus Dei favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Legibus cautum & jure ſtatutum eſſe conſtat, quod hi, qui Imperatori ſuo rebelles exiſtunt poſt promiſſam fidem, ſub expoliatione omnium bonorum, qua poſſidere videntur, publica proſcriptione debent condempnari; in fide verò promiſſa perſeverantes ſit digniſſimum exaltari. Quapropter omnibus Sancte Dei Eccleſie, noſtriſque fidelibus, preſentibus ſcilicet ac futuris notum fieri volumus, quod interventu ac digna peticione Henrici *venerabilis* Parmenſis Epiſcopi, *noſtrique fidelis dilectiſſimi, hac noſtri Precepti pagina conceſſimus* Richilde Comitiſſe *medietatem Cortis Trecentule, cum medietate Caſtelli & Capelle & Campi Ducis, Campique de Credario, hac Rupteobſcure, & Foſſe Muclene. cum ſilvis & aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, piſcationibus, campis, vineis, buſcalibus, pratis, & omnibus ad medietatem predicte Cortis pertinen-* C *tibus, ſicut a* Berengario & Hugone filiis Sigefredi Comitis, noſtro Imperio rebellantibus *hactenus viſa ſunt poſſideri. Ea videlicet ratione, ut predicta Richilda Comitiſſa, ejuſque heredes ac proheredes dehinc licentia hac per hoc noſtre auctoritatis & conceſſionis Preceptum habeant tenendi, poſſidendi, perfruendi, ac donandi, vendendi, com-* D *mutandi, ac pro anima judicandi, & quicquid voluerit faciendi. Precipientes itaque firmiter jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Archiepiſcopus, Epiſcopus, Comes, Vicecomes, Sculdaſcio, Gaſtaldio, nullaque totius Regni noſtri magna parvaque perſona ſupranominatam Richildam Comitiſſam diſveſtire, inquietare, vel moleſtare preſumat, ſuoſque* E *heredes ac proheredes qualibet contentione moleſtet. Si quis vero, quod futurum minime credimus, temerario motu hoc noſtre conceſſionis Preceptum infringere aut aliter immutare preſumpſerit, noverit ſe compoſiturum auri optimi Libras centum, medietatem Kamere noſtrae,*

ſtre, & medietatem ſuperius nominate Richilde Comitiſſe, ejuſque heredibus ac proheredibus. Quod ut verius credatur, atque diligentius ab hominibus obſerve- A *tur, manus noſtre inſcriptione roborantes, Sigilli noſtri impreſſione juſſimus inſigniri.*

Signum Domni Henrici *Invictiſſimi & sereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Henricus Epiſcopus & Cancellarius vice Everardi Epiſcopi & Archicapellani recognovi.

Datum Anno Dominice Incarnacionis Milleſimo Decimo Sexto, Indictione XIV. Anno Domni Henrici Regni XIII. Imperii vero ejus III.

Actum Pavenbero feliciter. Amen.

Richilda Comitiſſa eadem fuit, quae Bonifacio Marchioni & Duci Tuſciae nupſit. *Berengarius* & *Hugo filii Sigefredi Comitis* in aliis veterum monumentis occurrunt, uti in eodem Cap. 14. Par. I. Antiquit. Eſtenſ. monui. Ita Curtem Ubiani *Willae Re-* B *ginae*, uxori ſuae, Berengarius II. Italiae Rex contulit, quam Fiſcus neſcio cui Rogo rebelli abſtulerat. Autographum, ut videbatur, exſtat in Archivo antiquiſſimi Monaſterii Benedictinorum Ticinenſium Sancti Salvatoris.

Berengarius II. & Adelbertus Italiae Reges curtem Ubiani concedunt Willae Raginae ejuſdem Berengarii uxori, Anno 960.

In nomine Sancte & individue Trinitatis. Berengarius & Adelbertus divina providente clementia Reges. Si ratis noſtrorum fidelium peticionibus prebemus aſſenſum, fideliores eos fore minime dubitamus. Quocirca omnium ſancte Eccleſie fidelium, noſtrorumque, preſentium ſcilicet ac futurorum induſtria noverit, qualiter interventu ac petitione Widonis Marchionis, *noſtrique dilecti filii, ſeu Robonis Judicis noſtri fidelis, per hoc noſtrum Preceptum, prout juſte & legaliter poſſumus, concedimus, donamus atque largimur* Willae Reginae noſtraeque *dilectae* conjugi & conſor- C ti Regni noſtri, *Cortem Ubiani cum omnibus rebus mobilibus & immobilibus eidem Corti pertinentibus, una cum maſſariciis, vineis, terris, campis, ſilvis, ſtalariis, montibus, vallibus, planitiebus, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, piſcationibus, aldionibus, & aldiabus, ſervis & ancillis, omnibuſque rebus, que dici vel nominari poſſunt ad* D *predictam Cortem integre pertinentibus, nec non & a noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transſfundimus ac delegamus. Eo ſcilicet tenore, ut habeat, teneat, firmiterque poſſideat ipſa ſuique heredes, habeantque pote-*

poteſtatem tenendi, donandi, vendendi, commutandi, alienandi, pro anima judicandi, & quicquid eorum decreverit animus fatiendi, omnium hominum contradictione remota. Idcirco hanc predictam Cortem noſtre preceptaliter fecimus Conjugi, quia volumus omnibus noſtris fidelibus eſſe notum, hunc Rogum, cujus hec hereditas legaliter viſa fuit, in noſtri fidelitatem omnino decidiſſe, quodque ſtatum Regni noſtri, no-

A ſtraſque perſonas, tractando penitus conſenſit in nihilum redigere, noſtriſque ſe copulavit inimicis; ab hujus Regni volens poteſtate pellere. *Si quis igitur hujus noſtri Precepti violator extiterit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras mille, medietatem Kamerae, & medietatem prefatae Conjugi noſtrae, ſuiſque heredibus.*

B *Quod ut verius credatur &c.*

Signa ſereniſſimorum *Berengarii & Adelberti Regum.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Hubertus Cancellarius ad vicem Widonis Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data VIII. die Kalendas Novembris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCLX. Indictione IV. Regni verò Domnorum Berengarii & Adelberti Regum X.

Actum verò Papiae feliciter. Amen.

Profecto ſi qui cornua in Regem, ſive Auguſtum, erigebant, Fiſcus in eorum ſive Beneficia, ſive Allodia manus injiciebat. Quod quum Tarviſinus Comes auſus fuiſſet, bona illius *ſub Banno Regio poſita* fuere,

C quamquam poſtea reſtituta, ut fidem faciet ſubſequens Charta ex Archivo praeſtantiſſimi viri Antonii Rambaldi Comitis de Collalto inviciſſimi noſtri Caeſaris intimi Conſiliarii depromta.

Henricus V. Rex, IV. Imperator, Anſediſio & Guidoni filiis Rambaldi Comitis Tarviſienſis ſuam gratiam reſtituit, & eorum jura confirmat, Anno 1116.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Henricus divina favente clementia Quartus Romanorum Imperator Auguſtus. Omnibus Chriſti, noſtriſque fidelibus tam futuris, quàm praeſentibus notum fieri volumus, qualiter nos ob interventum dilectae conlateralis*

D *noſtrae* Mathildis Reginae, *& aliorum Principum noſtrorum, Epiſcoporum* Gevehardi Tridentini Epiſcopi, Gumboldi Tarviſienſis Epiſcopi, Turingi Vicentini Epiſcopi, Rainaldi Belumnenſis Epiſcopi, Arſonis Feltrenſis Epiſcopi, *Ducum quoque* Henrici Du-

Ducis de Carinthia, Henrici fratris Welfonis Ducis, *nec non & Comitum* Henrici Comitis, Alberti Comitis de Verona: Anſediſio & Widoni, *fratribus filiis* Raimbaldi Tarviſienſis Comitis *gratiam noſtram reddidimus, & quicquid pater eorum, vel ipſi erga* patrem noſtrum *beatae memoriae* Imperatorem Henricum, *vel erga nos deliquerunt, eis condonavimus, & omnem querimoniam, quam ſuper eos uſque nunc habuimus, eis remittimus. Inſuper omnia bona, quae Pater eorum, dum vixit, habuit & tenuit,* quae etiam ſub Banno noſtro poſita, vel aliquo modo deventa fuerunt, *per hoc ipſum*

A *Praeceptum reddidimus, & eis tenendum, poſſidendum, vel quicquid deinceps inde voluerint, faciendum conceſſimus cum omnibus appenditiis ſive pertinentiis ſuis, Caſtris, Turribus, Villis, Eccleſiis, & utriuſque ſexus familiae, terris, maſſaritiis, ſilvis, venationibus, pratis, paſcuis, aquis, piſcationibus, acquiſitis & acquirendis, cum omnibus etiam finibus*
B *& terminis earum, & cum omni utilitate, quae inde ulterius exire vel pervenire poterit. Praecipimus itaque, ut nullus Epiſcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdaſius, Gaſtaldio, aut aliqua Regni noſtri &c.*

Signum Domni Henrici *Quarti Romanorum Imperatoris inviɛtiſſimi.*

Burchardus Cancellarius & Monaſterienſis Epiſcopus recognovi.

Datum . . . . . . Indiɛtione IX. Anno Dominicae Incarnationis MCXVI. Regnante Henrico Quarto Rege Romanorum, Anno X. Imperante V.

Aɛtum eſt Terviſii in Chriſto feliciter. Amen.

Sed & alia emolumenta hauriebat Fiſcus ex *Bannis*, hoc eſt poenis impoſitis aut criminibus, aut violantibus Privilegia. Alia quoque lucra capiebat ex privatorum hominum hereditatibus. Id ſupra innui. Nunc eum morem aliqua ratione confirmatum volo. Decretum eſt in Lege 158. Rotharis Regis, ut ſi quis moriens poſt ſe filias legitimas & filios naturales relinquebat, *proximi parentes*, ideſt conſanguinei, *uncias duas* ex illius aſſe perciperent. *Et ſi parentes*

C *non fuerunt, Curtis Regia ipſas duas uncias ſuſcipiat*. Praeterea ex Lege 224. ejuſdem Rotharis, moriente aliquo *ſine heredibus, res ipſius ad Curtem Regis* perveniebant. Heredes autem erant uſque ad *ſeptimum geniculum*, ſive gradum. Hujus moris, quem adhuc tempora noſtra ſervant, aut mitiorem, aut duriorem ſecun-
D dùm Statuta ac Leges diverſas, exemplum dabo ex Archivo eximii Monaſterii Cavenſis depromtum.

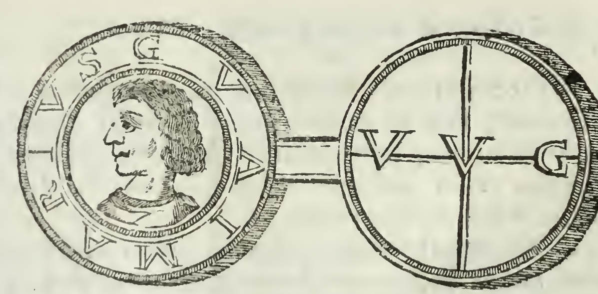
Donatio facta a Guaimario I. Principe Salernitano Eccleſiae Sancti Maximi in Civitate Salernitana ſitae, Anno 886.

IN nomine Domini Dei Salvatoris Jeſu Chriſti. Conceſſimus nos vir glorioſiſſimus Guaimarius, Dei providentiâ Langobardorum gentis Princeps, per poſtulationem Domine Landaſaiche matris mee, *in Eccleſia Sancti Maximi, quam* Dominus Guaiferius Princeps, pater meus *intus hanc Civitatem Salerni a novo conſtruxit fundamine,* integras res Benenati & Ademarii, *cum omnibus illorum pertinentiis, ubique exinde fuerint inventum,* eo quod ſine heredibus mortui ſunt, & Sacri noſtri Palatii pertinent, *de loco ſupra* A *ipſam Fiſtulam, ubi proprie Puteo-regente vocatur, Nucerie finis, & pertinet de Acto Salernitano. In ea videlicet, ut amodo & deinceps per hoc noſtrum roboreum Preceptum cuncta ea, que ſupra leguntur, in eadem ſancta Sede permaneant, ejus Rectoribus dominanda in perpetuum; & a nullo ex noſtris Judicibus, ideſt Comitibus, Ga-* B *ſtaldis, vel a quibuſcumque agentibus numquam habeat aliquam requiſitionem, ſed perpetuo tempore in ſupradicta ſancta Eccleſia permaneat.*

Quod verò Preceptum conceſſionis ex juſſione ſupraſcripte Poteſtatis ſcripſi ego Dodedi Notarius.

Actum Salerni, Decimo Anno, menſe Magius, Quarta Indictione.

Sigillum cereum Guaimarii.

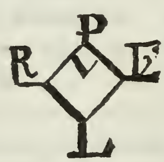
Ceterum nemo non intelligit, magnam praediorum vim fuiſſe Regibus Italicis, ſive quod ea ſpectarent ad Fiſci jus, ſive quod emta, aut permutata, aut per hereditatem, aut per alios titulos eſſent conquiſita. Propterea in Eccleſiarum Archivis, quae ferme una e vetuſtis injurias C temporis evaſere, tam ſaepe occurrunt donationes Cortium ab Imperatoribus ac Regibus factae locis Deo ſacratis, aut etiam Saecularibus viris. *Cortes* autem (quod nomen adhuc in hiſce regionibus, atque eâdem ſignificatione uſurpatum perdurat) complectebantur multa praedia, ac ſaepe Ca-

Caſtellum, itaut nunc multa, ne dicam innumera, Caſtella, immo & Oppida, olim *Cortes* tantummodo appellarentur. Quamquam iſtius rei veritatem in prope innumeris, atque in ipſis Operis hujus Chartis, ac praecipue in Diſſert. XI. de Allodiis, quiſque vel me tacente perſpicere poſſit, attamen exemplo rem ipſam confirmare placet, nempe Diplomate, quod debeo inſigni Placentino Archivo Monachorum Caſinenſium Sancti Sixti, ubi archetypum venuſtum, ac prorſus illaeſum adſervatur.

Rodulphi Italiae Regis Diploma pro Monaſterio Monialium Sancti Syxti Placentini, Anno 924.

IN nomine Domini Dei aeterni. Rodulphus divina favente clementia Rex. Si petitionibus fidelium noſtrorum libenter annuimus, devotiores eos ad noſtrae fidelitatis obſequia reddimus. Quocirca omnium univerſalis Eccleſiae fidelium noſtrorum, videlicet praeſentium ac futurorum noverit induſtria, qualiter Lantpertus Mediolanenſis Archiepiſcopus, *&* Adalbertus *ſanctae* Sedis Bergomenſis Epiſcopus, *nec non &* Bonifacius Marchio *inclitus, noſtram ſuppliciter exoraverunt Majeſtatem, quatenus ob amorem ſupernae remunerationis, per noſtri Praecepti paginam quoddam Monaſterium infra Civitatem Placentinam, a beatae videlicet memoriae* Argilberga Imperatrice *conſtructum, & in honorem Sancti Xyſti dedicatum,* Bertae *glorioſiſſimae* Abbatiſſae Conſanguineae noſtrae, *cum omnibus ſuis pertinentiis confirmare dignaremur, ſimul quoque roborantes, & in perpetuum concedentes eidem Monaſterio quaſdam* Curtes, Wirdeſtallam ſcilicet, Luzariam, Lectora Paludana, Villolae, Piguniarias *cum adjacentiis eorum, & omnia quaecumque memorata Imperatrix per inſtitutionis ſuae paginam ubique idem Coenobium deffinivit habendum. Quorum petitionibus tota devotione faventes, id fieri annuimus, hoc noſtrum Praeceptum ſcribi jubentes, per quod praelibatae Bertae idem Monaſterium confirmamus, quatenus in ſua ſit poteſtate & dominio, quouſque vixerit, & ibidem dominatrix & ordinatrix atque rectrix invigilet ac permaneat, donec ejus fuerit vita. Per quod etiam jam praeſcriptas venerabili loco concedimus, ac confirmamus omnes res ac poſſeſſiones mobiles ac immobiles, tam per Cartulas, quamque extra Cartulas, vel cuicumque inſcriptionis titulo ad partem ipſius Monaſterii legibus adquiſitas & adquirendas, ſeu quidquid per Regum vel Imperatorum anteceſſorum noſtrorum Praecepta ad eumdem ſacrum locum collatum eſt: adque Cellulam quamdam, quae antiquitus Monaſterium dicebatur, non procul a Placentina Urbe ſitum, loco qui Caput Trebiae vocatur, in qua Eccleſia Apoſtolorum Principis honore dicata conſiſtit, cum omnibus inibi pertinentibus, quemadmodum* Karlomannus *ſereniſſimus* Rex *antiquitus eamdem Cellulam cum univerſis ſuis appendiciis eidem Monaſterio proprietario jure largitus eſt, praenominato venerabili loco per hoc noſtrae Regalis auctoritatis Praeceptum ex integro perdonamus, largimur, confirmamus, ac modis omnibus corroboramus. Familias quoque utriuſque ſexus & conditionis cum Curtibus & Capellis, earumque appendiciis cum omnibus Caſtellis, Caſis, vineis, campis, paſcuis, pra-*

pratis, ſilvis, ſalectis, ſationibus, paludibus, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, fluminibus, piſcationibus, ripis, rupinis, montibus, collibus, vallibus, ac planitiebus, cultis & incultis, diviſis & indiviſis, mercationibus, vectigalibus, diſtrictionibus, ſervis & ancillis, Aldiis & Aldianis, & omnibus, quae dici & nominari poſſunt, ad idem Monaſterium juſte & legaliter reſpicientibus, in integrum confirmamus. Ita videlicet, ut praelibata Abbatiſſa Bertha, quouſque vixerit, hac noſtra auctoritate roborata, de praeſcriptis rebus eidem Monaſterio pertinentibus tam per Praeceptorum paginam, ut diximus, quamque aliarum Inſtrumenta Cartarum, & adquiſitis & adquirendis, poteſtative faciat, omnium magnarum parvarumque perſonarum moleſtatione remota. Si quis verò hanc noſtram auctoritatem violare temptaverit, centum quinquaginta Libras auri optimi componere cogatur, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem ſaepe fatae Berthae Abbatiſſae. Quod ut verius credatur, diligentiuſqve ab omnibus obſervetur, manu propria roborantes de anulo noſtro juſſimus inſigniri.

Signum Domni *Rodulfi piiſſimi Regis.*

Manno Cancellarius ad vicem venerabilis Beati Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data pridie Idus Novembris, Anno Incarnationis Dominicae DCCCCXXIV. *Domini Rodulfi piiſſimi Regis in Italia* III. *Indictione* XII.

Actum Veronae in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Certum teſtem habes, quo confirmetur Chronologia Rodulphi Regis, quum conſtet hinc, ipſum Anno Chriſti DCCCCXXII. Regem Italiae contra Berengarium Auguſtum fuiſſe a factione ſua renuntiatum. Anno quip-

quippe DCCCCXXIV. *Annus Tertius Regni* ei decurrebat. Antea vero, atque eodem Anno DCCCCXXIV. Veronae (ubi Rodulphus Rex Diploma hoc dedit) ſublatum e vivis fuiſſe Berengarium Imperatorem, non autem Anno DCCCCXXIII. ut Si- A gonius tradidiſſe videtur, recte Flodoardus ſcripſit, quem Valeſius & Pagius ſequuti ſunt. Liceat & mihi Chronologiae Regum Italiae lucem aliquam heic adjungere, productâ Chartâ, quam autographam vidi in Tabulario Archiepiſcopii Lucenſis.

Charta permutationis bonorum factae inter Petrum Epiſcopum Lucenſem & Flaipertum Scabinum, praecedente inquiſitione facta a Miſſis Widonis Ducis Tuſciae, Anno 924.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Regnante Domno noſtro Berengarius gratia Dei Imperator Auguſto, Anno Imperii ejus Nono, XII. Kalendas Aprilis, Indictione XII. Manifeſtus ſum ego* Flaiperto Schabino *filio bone memorie Flaiperti Clerici, quia convenit mihi una tecum* Petrus *gratia Dei hujus* ſancte Lucane Ecclesie *humilis* Epiſcopus, *ut inter nos de aliquantis caſis & rebus chomutationem facere deberemus, ſicut & factum eſt. Proinde ego qui ſupra Flaiperto Schabino in chomutationem dare & tradere videor tibi ad pars Ecclesie veſtre Sancti Petri ſito infra Civitate iſta Lucenſe, que dicitur ad Vincula, & ad pars Ecclesie Sancti Thome ſimiliter infra Civitate iſta Lucenſe, que ſunt de ſub poteſtatem ipſius Epiſcopatui veſtro Sancti Martini, ideſt Caſa mea illa, quam abeo in ipſa Civitate iſta Lucenſe prope Ecclesiam Sancti Petri, & prope ſupraſcriptam Domum Epiſcopatui veſtro Sancti Martini, cum fundamenta ſeu Curte & Caſalino, in qua fuit caſa ſive terra & puteo inſimul amembratas, tenentes uno caput cum uno lato in via publica, alio caput tenet in fundamento de caſa, que fuit quondam Teudimundi Presbiteri, alio lato tenet in claſſe & in Curte, que fuit jam dicti quondam Teudimundi Presbi-* B *teri; Caſa ipſa quod eſt ſolario cum fundamento & edificio ſuo, ſeu fundamento in quo fuit caſa & Curte ſeu puteo inſimul amembratas, qualiter cartulata eſt per deſignatas locas, quod eſt per menſura ad juſta pertichas menſuratas Siſtariorum tres cum petie que ſunt ſuper ipſa terra in integrum tibi eas in chomutationem dare & tradere vi-* C *deor ad pars predicte Ecclesie veſtre Sancti Petri & Sancti Thome, ſive predicti Epiſcopatui veſtri Sancti Martini una petia de terra mea illa, quam abeo prope Silice, & prope Ecclesiam Domini & Salvatoris, qui uno caput tenet in terra Chunimundi, alia caput tenet in terra Teuperti lato uno tenet in terra ſupraſcripti Chunimundi, &* D *in terra Domni Regi, & in terra predicti Teuperti, alio lato tenet in terra Friderici, de ſupraſcripta petia de terra, qualiter data eſt per deſignatas locas, tibi exinde in chomutationem dare & tradere videor ad pars predicte Ecclesie veſtre Sancti Petri, & Sancti Thome, ſive predicti Epiſcopatus veſtro Sancti Martini Siſtariorum decem &* E *novem, & Schala una per menſurata ad juſta perticha menſuratas, cum foſſis ſuis in integro, & pro ſupraſcripta caſa, quod eſt ſolario cum fundamenta & edificio ſuo ſeu fundamento in qua ſunt Caſa & Curte ſeu terra & puteo*

ſive

ſive predicta petia de terra, quas tibi in chomutationem dedi ad pars predicte Eccleſie veſtre Sancti Petri, & Sancti Thome, ſive predicti Epiſcopatui veſtro Sancti Martini recepi ad te in chomutationem da pars ſupraſcripte Eccleſie Sancti Petri & Sancti Thome Apoſtoli ſeu predicto Epiſcopatui veſtro Sancti Martini, ideſt Caſa illa hic infra Civitate iſta Lucenſe prope Eccleſia Sancti Thome Apoſtoli, & prope muro iſtius Civitatis, ubi prope muro iſtius Civitatis fluvio Auſerclo *modo percurrit, quas Caſa ipſa cum terra & orto pertinere videatur ſupraſcripte Eccleſie veſtre Sancti Petri, que dicitur ad Vincula, & eſt tenentes Caſa ipſa cum fundamenti & edificio ſuo ſeu Curte & orto inſimul amenbratas uno caput cum uno lato in muro iſtius Civitatis, alio caput tenet in terra & orto, que dicitur Curte Cicula, quod eſt pertenentes de Monaſterio illo ſita ..... que dicitur Sancti Julii, & in terra Eccleſie veſtre Sancti Thome Apoſtoli, que eſt de ſup poteſtate ipſius Epiſcopatui veſtro Sancti Martini: quas ipſas petia de terra per hanc Cartula in chomutationem ad te recipere videor, & alio lato tenet in via publica, Caſa ipſa cum fundamenti & edeficia ſua ſeu Curte & orto inſimul amenbratas, qualiter circumdata eſt ab omnis parte per deſignatas locas, quod eſt menſura ad juſta perticha menſuratas ſchalas triginta una & dimidia, in integrum ad te eas in chomutationem recepi de pars ſupraſcripte Eccleſie veſtre Sancti Petri & predicti Epiſcopatui veſtro Sancti Martini. Seu & recepi ad te in chomutationem de pars ſupraſcripte Eccleſie Sancti Thome Apoſtoli & predicti Epiſcopatui veſtro Sancti Martini, ideſt ſupraſcripta petia de terra, quod eſt orto infra Civitate iſta Lucenſe, qui uno caput tenet in ſupraſcripta petia de*

A *terra, quas ad te in chomutationem recepi, alio caput tenet in via, quod percurrit ad ſupraſcripta terra, que dicitur Curte Cicula lato uno tenet in predicta terra, que dicitur Curte Cicula, ex alio lato tenet in via, petia ipſa de terra, quod eſt orto, qualiter circumdata eſt per deſignatas locas cum ſepis & arboribus ſuis, quod eſt menſura ad juſta perticha menſuratas Siſtarii tres, &*
B *ſchala una in integrum ad te eas in chomutationem recepi de pars predicte Eccleſie Sancti Thome Apoſtoli, & ſupraſcripti Epiſcopatui veſtro Sancti Martini, adque te recepi ad te in chomutatione una alia petia de terra, quod eſt orto infra Civitate iſta Lucenſe prope ſupraſcripta terra, quas ad te in*
C *chomutationem recepi, pertenentes ſupraſcripte Eccleſie Sancti Petri, que dicitur ad Vincula, qui uno caput cum uno lato tenet in via, alio caput tenet in terra Sancti Alexandri, alio lato tenet in terra Eccleſia Sancti Georgii, petia ipſa de terra qualiter circumdata eſt per deſignatas locas, quod eſt per menſura ad juſta perticha menſuratas*
D *ſchalas tres in integrum, mibi ad te in chomutationem dediſti de pars ſupraſcripte Eccleſie Sancti Petri, & jam dicti Epiſcopatui veſtro Sancti Martini. Ubi ſuper hanc chomutationem ſecundum legem tu ipſe, qui ſupra* Petrus Epiſcopus *direxiſti Miſſos tuos, ideſt Ghiſolfus filio bone memorie Georgii Notarii, Johannem filio bone memo-*
E *rie Adalberti Schabini, ſeu Durant Notario & Schabino filio Ropaldi Schabini, &* Wido Dux *direxit Miſſos ſuos Ghiſalperto Schabino filio bone memorie Petri Notarii, & Adalmundo germano ipſius Ghiſalperti Schabini, ſive Afridi filio bone memorie Ghiſulfi, una cum alios bonos & credentes homines ad......... chomutationem dedi ad pars predicte Eccleſie veſtre Sancti Petri,*

tri, & Sancti Thome....... & omni tempore hanc chomutationem noſtram firmam & ſtavilem permaneat. Unde ego promitto...... tibi, qui ſupra Petrus, & ſucceſſoribus tuis, aut cui vos ſupraſcripta Caſa & res, quas tibi in chomutatione dedi, dederitis, vel abere decreveritis ab omni homine defendere &c.

Et chomutationis Chartula Teutpaldum Notarium ſcribere rogavimus.

Actum Luca.

Ego Flaipertus Schavinus in hac comutationis Cartula a me facta manus mea ſubſcripſi.

Ego....... erto Schabinus, ſicut de me ſupra legitur, me ſubſcripſi.

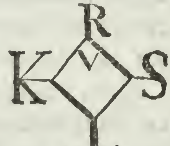
Signum manus Ghiſalperti Schabini, ſicut ſupra legitur, Miſſus fui.

Ego Teutpaldus Notarius poſt tradita complevi & dedi.

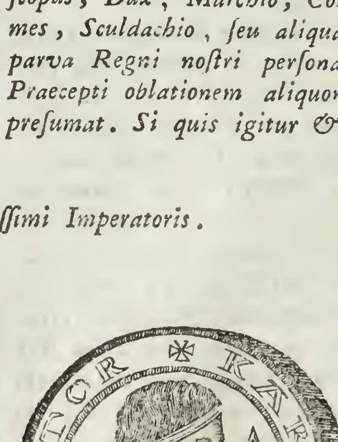
Animadverte heic originem nominis *Serchio*, ut ad deducendas etymologias exemplo iſto utaris. *Auſer* fluvius pone Lucam defluens, *Auſerculus* poſtea appellatus eſt, tum *Auſerclo*, ut in iſta Charta: deinde abjectâ ſyllabâ priori *Au*, *Serclo*, & denique more Italicae Linguae evaſit *Serchio*. Sed quod in primis heic perpendas velim, Pagius V. Cl. in Critic. Baroniana ad Annum DCCCCXXIV. Liutprandi Ticinenſis auctoritate fretus ſcribit, *Rege Berengario defuncto*, Hungaros flammis dediſſe Ticinum, idque accidiſſe *Anno DCCCCXXIV. ſexto Idus Martias*, *Indictione XII.* proinde ſtatuens, Berengarii Auguſti necem contigiſſe *ante diem XII. Martii* ejuſdem Anni. Sed heic mihi nutat Liutprandi narratio, aut in ejus textu mendum ſuſpicari licet. Ut ille ſcribit: *Berengario defuncto*, *Hungarorum rabies totam per Italiam dilatatur, adeo ut muros Papienſis Civitatis vallo circumdaret &c.* Haec omnia non uno die abſolvi potuere, atque adeo longe ante *diem XII. Martii*, quo *Ticinum* captum dicitur, obitus Berengarii eveniſſet. Sed Lucenſis Charta ſcripta *die XXI. Martii* ejuſdem Anni, Berengarium adhuc in vivis fuiſſe prodit, aut certe nondum nuntius mortis ejus Lucam adlatus fuerat. Quare vivente adhuc Berengario par eſt credere, Ticinenſem Urbem ab Hungaris preſſam, & in extremas calamitates adductam. Redeo ad nuper editum Diploma Rodulphi Regis, in quo memoratum videre potuiſti *Bonefacium Marchionem*, illum videlicet, qui ductâ Waldradâ ejuſdem Rodulphi ſorore, Spoletanis & Camerinis praefuit, uti Liutprandus nuper memoratus Lib. 3. Cap. 18. certos nos facit. Illic autem recenſentur *Curtes Wardeſtalla*, quae nunc *Guaſtalla* Civitas, & *Luzaria*, nunc nobile Caſtellum, ut reliqua omittam. Duplex ergo, uti nunc, ita & olim bonorum genus Regibus Italiae fuit: alterum ad Fiſcum, ſive ad Coronam, ut nonnulli ajunt, pertinens; alterum patrimoniale, ſive, ut ajebant, *domnicatum*. De hiſce *domnicatis rebus* ſaepe mentio occurrit in veterum Chartis, ac praecipue Eccleſiarum. Sed ut exemplum etiam adferatur de ſpectantibus ad Imperatores & Reges, en Diploma, quod in Tabulario antiquiſſimi Monaſterii Veronenſis Sancti Zenonis archetypum ſub oculis habui.

Caroli Craſſi Imperatoris Diploma, quo Curtem Mauriaticam cum Eccleſia Sanctorum Firmi & Ruſtici largitur Johanni Presbytero, Anno 883.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Karolus opitulante divina clementia Imperator Auguſtus. Ad promerendam probationem celeſtis miſericordiae nobis prodeſſe confidimus, ſi ſervorum Dei precibus aſſenſum praebentes, eorum neceſſitati conſulimus, atque largimur preſenti Johanni Presbitero dudum Rome inclauſo Curtem noſtram cum Baſilica dedicata in honore Sanctorum Martyrum Firmi & Ruſtici, ſita in loco, qui dicitur Mauriatica, cum ſuis certis finibus terminatam. Hii ſunt Cona, Ponzovigulo, ac Padulemala, & Foſſato Gianandoui, necnon & via nuncupante Cava, in mediis noſtris Domnicatis rebus poſitam, cum decimis a priſcis temporibus ad eandem Baſilicam pertinentibus, cum diſtrictis de omnibus noſtris ſupradictis domnicatis rebus, ibique nobis remanentibus & pertinentibus: ſicut noſtra Regni poteſtas ex integro intra & extra ipſam Curtem actenus tenuit: una cum caſis & ſilvis, cortis, areis, vineis, terris, campis, paſcuis, pratis, ſale- A ctis, aquis, rivis, aquarumque decurſibus, cum omnibus ſupradictis noſtris rebus pertinentibus a priſcis temporibus ad eandem Curtem vel Baſilicam pertinentibus, cum ſuis uſibus & certis inter adfinibus eidem Johanni Presbitero concedimus habendum, & in perpetuum poſſidendum, cuicumque donaverit, vel quolibet modo per ſcripture B paginam reliquerit, firmum & ſtabile permaneat. Quatenus exinde pro nobis & ſtabilitate Imperii noſtri totiuſque Chriſtianitatis divinitus nobis commiſſae Majeſtatem etheream jugibus votis atque diebus videat exorare. Et ut hoc noſtre munificentiae largimentum ad ſecuritatem praedicti Johannis Presbyteri, aut cuicumque dederit, firmiorem in Dei no- C mine obptineat vigorem, videlicet ea ratione, ut nullus Archiepiſcopus, Epiſcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Sculdachio, ſeu aliqua magna vel parva Regni noſtri perſona hanc noſtri Praecepti oblationem aliquomodo violare preſumat. Si quis igitur &c.

Signum

Karoli ſereniſſimi Imperatoris.

Liutfredus Notarius ad vicem Liutwardi Archicancellarii recognovi.

Data XVII. Kalendas Julii, Anno Incarnacionis Domini noſtri Jeſu Chriſti DCCCLXXXIII. Anno Imperii noſtri hic in Italia III. Indictione Prima. Feliciter.

Animadverte, nullum heic memorari locum, ubi datum fuerit Diploma. Alia verò bona Regibus ac Imperatoribus erant, propria Coronae, A ſive Fiſci; quod in altero Diplomate expreſſum intuebere. Illud ego authenticum vidi in Archivo ſacrarum Virginum *de Poſterla* Ticini.

Donatio Villae Lavegii facta a Ludovico III. Imperatore Herrado Vaſſo, Anno 901.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hludowicus divina favente clementia Imperator Auguſtus. Omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſie noſtrorumque, preſentium ſcilicet ac futurorum comperiat induſtria, quoniam* Leotoardus *venerabilis* Epiſcopus, *dilectuſque* Archicancellarius noſter, *noſtram adiens excellentiam enixius poſtulavit, quatenus cuidam fideli viro nomine* Herrado Vaſſo........ *ima quandam Villam nomine Lavegium pariter cum Capella in honore Sanctae & intemeratae Virginis Mariae ipſo in loco conſtructa, quae fiunt in totum Manſa ſex,* pertinentem actenus de Fiſco Imperiali Coriano, *conjacentem in Comitatu Tartonenſe, cum omnibus pertinentiis & adjacentiis ad jam dictam Villam juſte & legaliter pertinentibus, per Preceptum noſtrae auctoritatis jure proprietario concederemus. Cujus precibus aſſenſum prebentes, boc noſtre ſerenitatis Preceptum fieri decrevimus, per quod predictus fidelis noſter Herradus eandem Villam, quae vocatur Lavegium, cum Capella inibi in honore beatae ſemper Virginis Mariae conſtructa, quae fiunt in totum Manſa Sex; & cum omnibus adjacentiis ac pertinentiis, juſte & legaliter ibidem pertinentibus, videlicet* B *diverſis territoriis, campis, vineis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſtalariis, ripis, rupinis, montibus, planiciebus, molendinis, piſcationibus, aquis, aquarumque decurſibus, ſervis & ancillis, & familiis utriuſque ſexus, aldionibus & aldionabus, omnia omnino quicquid ad prefixam Villam, quae vocatur Lavegium,* pertinentem actenus de Fiſco C Imperiali Coriano *pertinet cum Capella jam ſuperius comprehenſa, vel pertinere videtur, totum & ad integrum futuris temporibus tam ipſe Herradus quàm ſui heredes ac proheredes abſque ullius contradictione perpetualiter poſſideant liberam quoque & firmiſſam in omnibus habeant* poteſtatem donandi, ordinandi, comutandi, vendendi, ſeu quo- D vis titulo inſcriptionis alienandi, remota totius publicae poteſtatis inquietudine. *Si quis autem contra hoc noſtrae inſtitutionis Praeceptum in aliquo violare aut inrumpere temptaverit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras ſexaginta, medietatem Palatio noſtro, & medietatem praefato Herrado, ſuiſque heredibus ac proheredibus. Et* E *ut verius credatur ac diligentius ab omnibus obſervetur, manu propria ſubter roborantes, anuli impreſſione inſigniri juſſimus noſtri.*

Signum

Signum Domni Hludowici *ſereniſſimi Imperatoris Auguſti*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Arnulfus Notarius ad vicem Leotoardi Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Datum VII. Kalendas Octobris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCI. Anno verò Primo Imperante Domno Hludowico Imperatore Auguſto.

Actum Papiae in Dei nomine feliciter.

Jamdiu conſignavit Pagius coronationem Romanam Ludovici III. Imperatoris ad Annum Chriſti DCCCC. Hanc autem fuiſſe peractam poſt Menſem Auguſtum ejuſdem Anni is opinatur, quum Benedictus IV. Papa, a quo Ludovicus coronam accepit, Pontificatum ipſo menſe inierit. Verùm animadverti ego, etiam longe poſt fuiſſe ipſi Romanum diadema conlatum. Jam ex hoc Diplomate intelligis, *Annum Primum Imperii* Ludovici adhuc in curſu fuiſſe *VII. Kalendas Octobris Anni DCCCCI.* Ergo removenda eſt ab Auguſto Menſe Anni praecedentis DCCCC. Romana Ludovici coronatio. Nunc addo, in Tabulario Archiepiſcopii Lucenſis ſeſe mihi obtuliſſe Chartam, in qua Petrus Epiſcopus illius Urbis bona quaedam in emphyteuſim concedit. Exarata autem fuit *Anno Primo Ludovici Auguſti*, *VII. Idus De-*

A *cembris*, *Indictione V.* hoc eſt die ſeptima Decembris Anni DCCCCI. ac proinde ne ineunte quidem Decembri Anni praecedentis DCCCC. Ludovicus III. inunctus fuerat Imperator. Id ergo referendum videtur vel ad Natalem Domini ejuſdem Anni, vel ad Februarium aut Januarium Anni DCCCCI. uti luculentius

B infra oſtendam in Diſſertat. XXI. *de Italiae Statu*. Sed & nunc ajo, idem ſublucere poſſe ex mora, quam in ipſa Urbe traxit novus ille Auguſtus: plerique enim Imperatorum abſolutâ coronatione, non diu poſt Româ recedere conſueverunt; ipſe verò adhuc Menſe Martio Anni DCCCCI. Romae verſabatur. Habeo

C in hanc rem Diploma luce dignum, quod archetypum vidi in Chartario Capituli Canonicorum Aretii, & nunc profero.

Renovatio Privilegiorum Eccleſiae Aretinae facta a Ludovico III. Imperatore, Anno 901.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Hludovicus divina favente clementia Imperator Auguſtus. Si peti-

D *tionibus Sacerdotum Dei & Procerum noſtrorum juſtis & rationabilibus annuimus, id nobis procul dubio ad aeternam*

A *ternam beatitudinem capeſcendam pertinere confidimus, quia decet Regale faſtigium Eccleſiarum Dei anteceſſorum noſtrorum dona tam Regum quàm & Imperatorum ad proprium ſtatum affectumque etiam earum redintegrando renovare. Quapropter omnium fidelium ſanctae Eccleſiae, noſtrorumque, praeſentium ſcilicet & futurorum comperiat induſtria, quia venientibus nobis Romam* ad ſanctiſſimum & coangelicum Patrem noſtrum Domnum Benedictum Papam, *adiit* Petrus *venerabilis* Epiſcopus *ſanctae* Aretinae Eccleſiae, *per eundem ſummum Pontificem & univerſalem Papam, innotuit, quatinus res Aretinae Eccleſiae a praeceſſorum noſtrorum, Regum videlicet & Imperatorum conceſſione, donacione, necnon confirmacione, atque Romani Privilegii ſanctione conceſſas, noſtra auctoritate conſervare & renovare ibidem ſtuduiſſemus. Ideoque praedicti patris noſtri ſummo Pontifici deprecatione benivole moti, ob Dei omni-* B *potentis ac praefatae Eccleſiae reverentiam amoremque ſupraſcripti patris noſtri ſummo Pontifici Benedicti, concedentes concedimus, & conſentientes conſentimus &c.* (a)

Signum *Domni Hludovici glorioſiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Arnulphus Notarius ad vicem Liutuardi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data VI. Nonas Martii, Anno Incarnationis Dominicae DCCCCI. Indictione IIII. Anno verò Imperii Domni Hludovici glorioſi Imperatoris Auguſti Primo.

Actum Romae.

C Et heic animadvertere juvat, quomodo ſcriptum ſit nomen *Liutuardi Epiſcopi* & *Archicancellarii*, quum tamen in ſuperiori Diplomate legatur *Leotoardi Archicancellarii*. Si unus Arnulfus Notarius utrique Diplomati ſubſcripſit, cur diverſâ ratione idem nomen expreſſit? Atque hic eſt ille Epiſco-

(*a*) Ut in altero Diplomate ejuſdem Ludovici Auguſti, edito in hoc Opere.

Epiſcopus, de quo Annaliſta Saxo ad hunc Annum DCCCCI. Reginone praeeunte ſcribit: *Lintwardus Vercellenſis Epiſcopus, aſſumtis theſauris, quibus ſupra modum abundabat, fugiens incidit ſuper eos* (ſcilicet Hungaros) *moxque interficitur &c.* Scribe *Liutwardus*. Vidimus nuper *Curtem Lavegii* a Ludovico III. conceſſam *Hervado Vaſſo*. Nullum ibi *Feudalitatis*, ut appellant, ſeu *Vaſſallagii* veſtigium. Immo conceſſioni adjungitur *poteſtas donandi, ordinandi, vendendi, ſeu quovis titulo inſcriptionis alienandi, remotâ totius Publicae poteſtatis inquietudine*. Hoc eſt jure Allodii, non Feudi, conceditur eadem Villa. Adſervatur autem Diploma illud apud Sanctimoniales Ticinenſes, quod fortaſſis in earum ditionem eadem Villa deinde translata fuerit. Hac enim de cauſsâ aliquot veterum Secularium Chartae ad nos uſque pervenerunt, in ſacris Tabulariis incolumes. Venio ad *Onera publica, Angarias, Parangarias, Factiones publicas*, & horum ſimilia, quibus pariter, ne quid diſſimulem, Saecula barbarica multum profectò abundarunt. Illud in primis grave, quod omnes homines ad arma apti in exercitum coire ac militare cogebantur, quoties aut tutela Regni contra exteros hoſtes, & adversùs inteſtinas ſeditiones, aut cupiditas proferendi imperii poſcebat. Saepe verò diffi illimis iis temporibus contingebat, ut ad arma conſurgere opus foret. Qua ex re immenſa incommoda in cultores agrorum, atque in artifices conſequebantur, quum durante expeditione bellicâ eorum opera & negotia quaeque quieſcerent, & modica proinde agris cultura adhiberetur. Rigidiſſimae autem Leges in hanc rem promulgatae inter Langobardicas exſtant, uti infra in Diſ-

A ſertat. XXVI. *de Militia* monebo: ita ut pauciſſimi exciperentur, qui tamen, dum Judices, ſive Comites, & Sculdaſcii, & Saltarii in expeditione erant, eorum familiae, aut ipſis in itinere, operas ſuas commodare cogebantur. Si quis proclamatâ expeditione parere detrectabat, *Heribanni* poenâ multabatur; quod Miſſi

B Regii in Lege XXIII. Langobard. Caroli Magni *amodo exactare fideliter* jubentur, *abſque ullarum perſonarum gratia, vel blanditia, ſeu terrore*. Et graviſſima quidem ea poena fuit. Nam pro modo facultatum eadem multa exigebatur: & cui erant ſex Librae in *auro & argento, bruneis* (ideſt armis) *ferramento, pannis, caballis, bobus, vaccis, aut peculiis*, tres

C Librae auferebantur; ſed ſubditur, *ita ut uxores aut infantes non fiant exſpoliati pro hac re de eorum veſtimentis*. Verùm ne Comites Fiſcum in ejuſmodi negotio fraudarent, Miſſi Regii ſtatuebantur, quibus requirendi *Heribanni* cura eſſet, ut eſt in Lege 95. Langobard. Caroli Magni.

D Qui verò multas haſce colligebant, *Heribannatores* appellati ſunt. Nullus tamen dubito, quin ſenſim plures ſibi immunitatem procuraverint, aut emerint, atque inter cetera Privilegia hoc praecipue impetrarint ſacra Loca, quae Regibus ac Reginis ſuam fundationem debebant. Cujus rei exemplum appono. Erexerat Hirmin-

E gardis Auguſta, conjux Lotharii I. Imperatoris Monaſterium Domini Salvatoris in Alina: quo in loco ſitum, alii quaerant. Eidem Coenobio multa per eam impetrata fuiſſe Privilegia, nemo non intelligit. Praeſertim verò curavit eadem Auguſta, ut Advocatis, Cancellariis, ſive Notariis, quibus Monaſterium utebatur, atque inſuper duodecim liberis homini-

minibus, videlicet excolentibus agros, aut eidem ſacro loco famulantibus, immunitas a Militia concederetur. En ipſum Diploma, quod apud Monachos Benedictinos Sancti Sixti Placentiae adſervatur, cui non ſubſcribit Imperator, immo neque Cancellarius: quod poſtremum rarum revera videatur. Sed fortaſſis id tribuendum tenuitati rei.

Immunitas ab exercitali expeditione, aliiſque publicis oneribus, conceſſa per Lotharium I. Auguſtum Advocatis, Cancellariis, & duodecim liberis hominibus Monaſterii Sancti Salvatoris, in Alina, Anno 848.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Hlotarius divina ordinante providentia Imperator Auguſtus. Notum eſſe volumus cunctis fidelibus noſtris; ſeu omnibus Rempublicam adminiſtrantibus, quia dilecta Conjux noſtra Hirmingardis *deprecata eſt nos pro* duobus Advocatis *ſuis, qui curam rerum Monaſterii ſui, quod eſt in Alina in nomine Domini Salvatoris conſtructum habetur, ſeu* totidem Cancellariis, *ac* duodecim liberis hominibus, ut eos ab exercitali expeditione ſeu publicarum rerum functione immunes eſſe permitteremus. *Cujus petitionem, ut dignum eſt, adimplere ſtatuentes, hos excellentiae noſtrae decrevimus fieri apices circa memoratum Monaſterium, per quos* duobus *ſuis* Advocatis, *quibus idem Conjunx noſtra querelam ejuſdem Monaſterii commiſſam habet, &* duobus Cancellariis, *atque* duodecim liberis hominibus, *ab ea, ſeu Miſſo ejus electis* concedimus omnem exercitalem expeditionem, *ſeu* publicarum rerum functionem, quatinus deinceps immunes exercitali expeditione, *ſeu* ceteris functionibus conſiſtere, *per hanc noſtram auctoritatem liceat illis quiete reſidere, & utiliter ejuſdem Monaſterii in omnibus procurare. Et ut haec noſtrae conceſſionis auctoritas firmior habeatur, de anulo noſtro ſubter eam juſſimus ſigillari.*

Locus Sigilli ✠ cerei.

Data XIII. Kalendas Aprilis Anno Chriſto propitio Imperii Domni Hlotharii pii Imperatoris in Francia IX. & in Italia XXIX Indictione XI.

Actum Aquiſgrani Palatio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Ad iſta accedat onus *Heribergi*, unde Italica vox *Albergo*, nempe hoſpitium praeſtandi aut Regi, aut Judicibus & Actoribus Reipublicae, aut militibus, quoties occaſio exigebat. *Albergariam* noſtri olim appellabant. Quam qui negabat, *Heribannum*, ſive multam nuper memoratam pendere cogebatur. In Lege 128. Langobard. Caroli Magni ſtatuitur, *ut nec pro waita &c. nec pro heribergare, nec pro alio banno, Heribannum Comes exactare praeſumat, niſi Miſſus noſter prius Heribannum ad partem noſtram recipiat &c.* Sed praecipue *Manſionatica* & *Manſiones*, *Paratica* & *Paratae* appellatae ſunt expenſae, quas Populi facere ex praecepto Regis conſueverunt ad recipiendos Reges, eorumque Miſſos ſeu Legatos. *Paſtus* & *Repaſtus* etiam commemoratos videas ad excipiendum Imperatorem aut ejus Miniſtros. Quae voces ideo uſurpatae, quod Miſſis iis eſſet jus *Manſionis*, ubicumque ſibi commodius videbatur. Ex hoc vocabulo efformatum fuit Gallicum *Maiſon*, atque Italicum *Magione*. Simul etiam *Pa-*

ratae

ratae vox in uſu fuit, quòd Populi A parare juberentur ſupra memoratis Miſſis non ſolùm domum, ſed & viaticum. *Hoſpitationis* etiam nomen in uſu erat. *Metatum* & *Stativa* apud Romanos idem ſignificarunt; vetuſtiſſimum quippe eſt onus iſtud, atque illius meminit Livius Lib. 42. Hiſtoriar. Hoc autem ad univerſum Populum pertinebat, ſive in Urbibus, B ſive ruri juſtitiam Miſſi ipſi miniſtrarent. Hoſpitium unus praebebat: reliqui illius Civitatis, aut pagi incolae *conjectum* faciebant, hoc eſt pro ſua quiſque virili parte conferebant ad perſolvendas opportunas expenſas. *Colletta* & *Contribuzione* vim vocis *Conjecti* exprimere nunc poſſe videntur. Eſt in hanc rem Lex 54. C Langobard. Ludovici Pii, ubi decernitur, ut quoties Miſſi (ſive Epiſcopi, ſive Abbates, ſive Comites ii ſint) *infra ſuam Judiciariam vel terminum fuerint, nihil de aliorum Conjectu accipiant. Poſtquam verò inde longè receſſerint* (hoc eſt extra ſuum Comitatum aut Dioeceſim) *tunc accipiant ſecundùm quod in ſua Tractoria* D *continetur. Vaſſi verò noſtri, & Miniſtri alii, qui Miſſi ſunt, ubicumque venerint, inde Conjectum accipiant.* Durum profecto viſum fuerit Miſſis intra ſuam Judiciariam nihil exigere potuiſſe a Populo pro ſuo itinere ac labore. Atque hinc habes, in eorum *Tractoria* (quam vocem a Romanis mutuati ſunt Franci: nos verò nunc E *Patente* appellamus) hoc eſt in Regiis Literis, ſigillatim expreſſum fuiſſe, quid Legatis contribuendum eſſet. Marculfus Lib. I. Formulâ undecimâ, exemplum Tractoriae nobis ſervavit, quod repetitum heic Lector, ut ſpero, lubenter accipiet. Ante tamen meminerit velim, ſententiam fuiſſe Cl. V. Hieronymi Bignonii, Marculfum floruiſſe circiter Annum Chriſti DCLX. Seriùs ipſum vixiſſe, ſuſpicatus eſt Baluzius. Perpendendum, aevo-ne Merovingico, an Carolino ejuſmodi Tractoria conveniat.

Ille Rex (N. N.) omnibus agentibus. Dum & nos in Dei nomine Apoſtolico viro illo (N. N.) nec non & inluſtre viro illo (N. N.) (a) *partibus legationis causâ direximus: ideo jubemus, ut locis convenientibus, eiſdem a vobis Evectio ſimul & humanitas miniſtretur. Hoc eſt Veredos, ſive Paraveredos tantos, Pane nitido modios tantos, Vino modios tantos, Cerviſa &c. lardo &c. carne, porcos, porcellos, vervices, agnellos, aucas, faſianos, pullos, ova, oleo, garo, melle, aceto, cymino, pipere, coſto, gariofile, ſpico, cinamo, granomaſtice, dactilas, piſtacias, amandolas, cereos librales, caſeo, ſalis, olera, legumina, ligna carra tanta,* * *facultas tantas, itemque victum ad caballos eorum, foeno carra tanta, ſuffuſo modios tantos. Haec omnia diebus ſingulis tam ad ambulandum, quàm ad nos in Dei nomine revertendo, unuſquiſque veſtrum per loca conſuetudinaria eiſdem miniſtrare & adimplere procuretis; qualiter nec moram habeant, nec injuriam perferant, ſi gratiam noſtram optatis habere.*

Nemo ſibi perſuadeat, omnes haſce rerum ſpecies Legatis Regiis contributas fuiſſe. Marculfus cuncta recenſuit, ut quae poſtea aut neceſſaria, aut opportuna dignitati perſonarum, locis, ac tempori forent, ſeligerentur. Non negandum tamen, quin utilis, atque alibi a me laudata conſuetudo Legatos iſtos mittendi, in Populorum incommodum, atque illud non leve, ex hac parte verge-

(a) Solebant enim ad Miſſaticum deſtinari duo, alter Eccleſiaſticus, alter Saecularis.

vergeret. Erant etiam, qui onus ejuſmodi, ingratum ſane, detrectabant. Quare Ludovicus Pius Legem 24. inter Langobardicas promulgavit hiſce verbis: *Si quis Literas noſtras, ideſt Tractorias, quas propter Miſſos noſtros recipiendos dirigimus: aut honorem, quem habet* (ideſt Beneficia & Miniſteria) *amittat; aut in eo loco, ubi praedictos Miſſos recipere debuit, tamdiu ſedeat, & de ſuis rebus Legatos illuc venientes ſuſcipiat, quouſque animum noſtrum ſatisfactum habeat.* Alia addit, quae omitto. Haec autem Comites etiam reſpiciunt ac feriunt, quibus interdum perquam moleſtus erat Miſſorum adventus

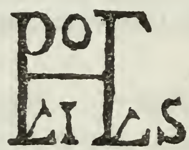
A atque auctoritas. Fortaſſis etiam Monachos iſta reſpiciunt, ceteroſque Eccleſiaſticos viros, in quorum Monaſteriis & aedibus, uti ſine injuria temporum illorum opinari licet, ardentius quàm alibi manſionem Legati Regii eligebant atque ſtatuebant. Ut ergo hanc a ſe moleſtiam depellerent tam Epiſcopi, quàm Abbates, B ſolicite ab Auguſtis & Regibus immunitatem a *Manſionibus* ac *Paratis* ſibi procurabant. Cujus rei etſi exempla non pauca proſtent, duplex tamen adferre in praeſentia juvat, quorum primum, ad Epiſcopum pertinens, archetypum vidi in Archivo Capituli Canonicorum Patavii.

Ludovicus II. Imperator Rorigo Epiſcopo Patavino ejuſque Eccleſiae vetera Privilegia & jura confirmat, Anno 855.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hludovicus gratia Dei Imperator Auguſtus, invictiſſimi Domni Imperatoris Hlotharii filius. Cum petitionibus ſervorum Dei juſtis & rationabilibus divini cultus amore favemus, ſuperna gratia nos muniri non diffidimus. Igitur omnibus Chriſti fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae ac noſtris, preſentibus ſcilicet & futuris notum ſit, quia adiens ſerenitatem culminis noſtri vir venerabilis Rorigus Epiſcopus & Eccleſiae Sanctae Juſtinae Patavenſis, *noſtris oſtendit optutibus beatae memoriae* Karoli *Avi noſtri, nec & piiſſimi Genitoris noſtri auctoritates, in quibus continebatur, qualiter predeceſſores ejus cum rebus & omnibus ad eandem Sedem reſpicientibus, ſub ſua receperit tuitione ac inmunitatis defenſione. Unde pro firmitatis ſtudio ſua etiam illis Precepta contulerunt inmunitatis. Deprecatus itaque eſt clementiam noſtram prefatus Epiſcopus, ut pari modo ſuo quoque*

C *tempore memoratam Sedem ſub noſtre reciperemus tuitionis defenſionem, noſtramque etiam inmunitatem fieri juberemus. Cujus precibus ob ſui devotionem ſervitii libentiſſime adquieſcentes, hoc noſtrae ſublimitatis Preceptum fieri decrevimus, per quod jubemus, modiſque omnibus ſancimus ſtabiliendum, ut nullus Comes Gaſtaldius, vel Judex, ſeu* D *quislibet Reipublicae Miniſter, vel quiſpiam ex judiciaria poteſtate in Aecclaeſias, Senodochiis, aut loca vel agros, ſeu reliquas poſſeſſiones memoratae Aecclaeſiae, quas moderno tempore in quibuslibet pagis ac territoriis infra dicionem Imperii noſtri juſte & legaliter poſſidet, vel ea quae deinceps in jure ipſius ſancti Loci voluerit divina pietas* E *augeri, ad cauſas judiciario more audiendos,* aut freda exigenda, aut Manſiones, vel Paratas faciendas, *aut fidejuſſores tollendos, aut homines ipſius Sedis tam ingenuos quam & ſervos diſtringendos, nec ullas redibitiones aut in-*

inlicitas occaſiones requirendas ullo unquam tempore ingredi audeat, vel ea quae ſupramemorata ſunt, penitus exigere preſumat. Sed liceat memorato Epiſcopo ejuſque ſucceſſoribus res praedictae Aecclaeſiae ſuae cum Eccleſiis baptiſmalibus, Oratoriis, Senodochiis, cum omnibus rebus & hominibus ad eam juſte & legaliter aſpicientibus quiete vivere ac reſidere, qualiter Praeſules ejuſdem Aecclaeſiae cum Clero & omni Populo ſibi ſubjecto pro nobis atque ſtabilitate totius Imperii noſtri, Domini miſericordiam obnixius exorare delectet. Quod ſi quis huic noſtrae auctoritati contradictor extiterit & praefatae Aeccleſiae vel Rectoribus ejus quamlibet intulerit contrarietatis dampnietatem, in rebus videlicet mobilibus & immobilibus in Aecclaeſiis, Oratoriis, Senodochiis, ſeu hominibus vel agris ipſius Sedis bannum inmunitatis noſtrae, hoc eſt triginta Libras argenti ſe compoſiturum ſciat. Et ut haec noſtrae immunitatis auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, & inconvulſam firmitatis ſtabilitatem, manu propria eam ſubter firmavimus, & anuli noſtri inpreſſione aſſignari juſſimus.

Signum *Hludovici glorioſiſſimi Auguſti.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Rainus Notarius ad vicem Druclemiri recognovi & ſubſcripſi.

Data VI. Idus Februarias, Anno Chriſto propitio, Imperii Domni Hlotharii pii Imperatoris XXXVI. & Hludowici glorioſiſſimi Auguſti in Italia VI. Indictione III.

Actum Mantuae Palatio Regio in Dei nomine feliciter. Amen.

Hinc habes, unde Chronologiam Patavinorum Praeſulum apud Ughellium Tomo V. Ital. Sacr. luxatam reſtaures. Scribit ille, *Hercuradum* ejus Urbis Epiſcopum circiter Annum DCCCLII. electum, e vivis exceſſiſſe Anno DCCCLX. aut DCCCLXI. cui ſucceſſor datus fuit *Roſius*. Ughellii errorem, hoc ipſo Diplomate fretus, emendavit Sertorius Urſatus in Hiſtor. Patav. pag. 178 Sed & ipſe in alterum prolapſus eſt, Roſium ſeu Rorium Epiſcopum nobis exhibens ad Annum DCCCXLIX. qui tamen, ut nuper vidimus, tantummodo memoratur ad Annum DCCCLV. Aberravit autem Urſatus, quod Sigonio ſine ulla dubitatione adhaeſerit, a quo hujus ipſius Diplomatis fragmentum adfertur ad eumdem Annum DCCCXLIX. Sed fucum Sigonio fecit, qui vitiatum apographum ad eum miſit, quaſi datum Privilegium fuerit *Rorio Epiſcopo*, ut is ſcribit, *Anno IV. Ludovici Auguſti, Indictione XII.* quum revera in archetypo mihi inſpecto dilucide ſcriptum ſit *Indictione III.*

Et

Et fallax quidem ejuſmodi Indictio in cauſſa fuiſſe videtur, cur Sigonius tradiderit, Ludovicum II. Anno DCCCXLIV. Imperiali corona decoratum fuiſſe; quod tamen falſum eſt, quum id Anno tantùm DCCCL. contigerit. Itaque ſtatuendum jam tandem vides, *Rorigum*, non verò *Rorium*, aut *Roſium*, Anno DCCCLV. Patavinae Eccleſiae praefuiſſe; & ex hoc ipſo Diplomate firmari veram Epocham Imperii Ludovici II. Accedat nunc alterum exemplum immunitatis a *Manſionatico* & *Paratis*, conceſſae Ticinenſi Parthenoni Sanctae Mariae *Theodatae*, nunc *de Poſterla*. Apud eas Sanctimoniales autographum ego inſpexi; atque hinc ſuppetet, unde Epocham Hugonis & Lotharii Regum Italiae luculentius intelligas.

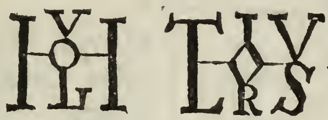
Privilegiorum Monaſterii Sanctae Mariae Theodotae Ticinenſis confirmatio facta ab Hugone & Lothario Regibus Italiae, Anno 932.

IN nomine ſanctae & individuae Trinitatis. Hugo & Lotharius divina favente clementia Reges. Si circa ſervos & ancillas Dei in venerabilibus locis famulantes, tuitionis noſtrae magnificentiam, noſtros predeceſſores immitantes, clementiam impendimus, & aput Deum veniam promereri, & Regni noſtri ſtatum divina ope fulciri non ambigimus. Omnium igitur fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque, preſentium ſcilicet ac futurorum noverit induſtria, qualiter Sigefredus *venerabilis* Epiſcopus, *& Samſon, noſtri dilectiſſimi Conſiliarii obtutibus noſtrae Majeſtatis obtulerunt Preceptum divae memoriae* Hlodovici Imperatoris *noſtra pietate collatum in* Rixindam Abbatiſſam Monaſterii, *quod dicitur* Theodatae, *ſito infra Urbem Ticinenſem, ſuppliciter poſtulantes, ut iterum in* Rixindam, *quae nunc eſt in eodem Coenobio* Abbatiſſa *ſimiliter noſtrum emitteremus Preceptum. Quorum precibus noſtre celſitudinis animum inclinantes, hoc immunitatis noſtrae Preceptum conſcribi juſſimus, per quod omnino precipientes jubemus, ut eadem Abbatiſſam degens ſub regula Sancti Benedicti id Monaſterium cum omnibus adjacentiis jure & legaliter pertinentibus mobilibus atque immobilibus rebus adquiſitis & adquirendis uſque in finem vitae ſuae teneat atque poſſideat. Inſuper etiam confirmamus omnes res quaſcumque idem Monaſterium longo tempore dineſcitur poſſediſſe a Gregorio ipſius Monaſterio fundatore, ideſt inter ceteras res Campus Zavani, quem ipſe quondam tanti Monaſterii fundator comparavit a Tatone & Laurentio cum Eccleſia in honore Sanctae Mariae, quae dicitur Corbellaria, & alia Eccleſia in honore Sancti Vincentii, in loco, quae dicitur Veneroſaſſi, cunctiſque aliis rebus in omnibus locis atque vocabulis eidem ſancto Coenobio a tanto fundatoris inſtitutore conceſſis de jure parentum, ſeu & donatione, traditione Regum, aliorumque hominum comparatione quoque quarumcumque legalium conſcriptione Cartarum, aut poſtea pretaxatum venerabilem Monaſterium a donis Regum atque Imperatorum predeceſſorum noſtrorum, aliorumque diverſorum hominum emptione, donatione, fidelium quoque oblatione, traditione, comparatione, commutatione, libellariorum, cartarumque conſcriptione adqueſitis; ac deinceps juſte & legaliter adquirere potuerit, tranquillo jure per hoc noſtrae auctoritatis Pre-*

ceptum poſſideat, & ut liceat idem Coenobium ſecundùm regulam Sancti Benedicti de propria Congregatione Abbatiſſam eligere. Sintque omnes res eidem Monaſterii tam homines liberi & ſervi, quamque omnes res aliae ſub noſtra Regali defenſione munitae atque defenſae. Et ſi neceſſe fuerit de rebus & familiis ipſius Monaſterii per inquiſitionem circa manentium bonorum hominum, ſicut de noſtris regalibus veritas adprobatur. Hoc quoque ſtatuimus, ut nullus Reipublice Miniſter, neque aliquis ex Judiciaria poteſtate, homines ejuſdem Monaſterii liberos aut ſervos deinceps inquietare preſumat, vel loca, ad cauſas audiendas, freda exigenda aut tributa, aut Manſionaticum faciendum, vel Paratas faciendas, *vel fidejuſſores tollendos, aut homines ejuſdem Eccleſiae ingenuos vel ſervos ſuper terram ipſius Coenobii commanentes diſtringendos, vel ullas redibiciones aut inlicitas hoccaſiones requirendas ingredi audeat: & quidquid exinde Fiſcus noſter, vel Pars Publica ſperare potuerit in eodem Monaſterio ſecundum conceſſionem & confirmationem Regum & Imperatorum & predeceſſorum noſtrorum, ſolemniter perpetua ſtabilitate firmamus pro mercede ac remedio animae noſtrae, parentorumque noſtrorum.*

Damuſque ei licentiam de Silva noſtra Carbonaria & Gagio materiamen ad reparationem ipſius Monaſterii ſuſcipere, ac ligna, ſive cerros ad uſum ignis habere juxta temporis oportunitatem, quantum neceſſe fuerit, & quandocumque neceſſitas . . . . naves ejus per Ticinenſem Portum, tam per Portum Buricum, quàm per quemlibet alium diſcurrere poſſint abſque alicujus contradictione, vel telonci exactione. Et quia contra voluntatem Dei aliquanta Monaſteria a publica poteſtate propter navigium datio ad Regiam utilitatem inquietantur, huic ſancto loco funditus concedimus & largimur, ut deinceps in antea de ipſis navibus & de omnibus publicis functionibus quietus atque ſecurus permaneat abſque alicujus hominis inquietudine, & omnes rerum commutationes, quas predicta Abbatiſſa Rixinda juſto ordine fecit, maneant inconvulſae. Haec autem omnia ſuperius alligata, ſicuti a predeceſſoribus noſtris Regibus & Imperatoribus conceſſa & confirmata ſunt, concedimus & confirmamus eidem venerabili Coenobio perfruendum temporibus perpetuis jure firmiſſimo poſſidenda, ut ſub tuicionis noſtrae mundiburdo ſecure perſeverent. Inſuper confirmamus prefato Monaſterio pro remedio animae noſtrae vadum unum in Padum ad piſcandum, ubi nominatur Caputlacti, habentem in terminum ſuperiorem in quo Cuzogepidaſco inde percurrit ad eundem locum, ubi Agonia influit Padum. Stabilimus etiam predicto Monaſterio Inſulas juxta praedictam piſcationem ex utraque parte Padi, quidquid antiquo tempore idem Monaſterium ſeu moderno obtinuit vel Padum invaſit, aut in futurum ruperit, de propriis ipſius Monaſterii rebus fine Nebiaſco uſque ad fluvium Agonia. Deinde ipſe finis deſcendit in Padum a termino, qui vocatur Grindolato, percurrit in Melum inſitum, deinde ad Portum Capudlacti, quantum ipſo vado tenente uſque ad rium, qui nominatur Alto, & ubi ſuperius & inferius portum anticum fuit, uno capite tenente in viam publicam, ſicut modò ipſum vadum ad piſcandum manet vel in antea evenerit. Et alterum vadum juxta runco, que nominatur Sancti Petri, uno capite tenente in runco ipſo, & alio ad locum, que nominatur retrorſum, ſicut modò ipſum vadum manet vel in antea evenerit, ut habeat pars ipſius Monaſterii ipſos vados & piſcationem in integrum quecumque

que voluerit ſaciendi, dumque ad homines ipſius Monaſterii in predicto fluvio Pado & Ticino in quocumque loco voluerint, aut in vados noſtros cum noſtris piſcatoribus licentiam piſcandi ſine aliqua contradictione. Precipientes ergo jubemus, ut nemo ex fidelibus noſtris neque preſentibus neque abſentibus praedicti Monaſterii de his omnibus, que ſupra inſerta ſunt, ullam preſumat inferre moleſtiam aut contrarietatem; ſed ſub omni integritate ſicut a nobis confirmata ſunt perhenniter ibidem ad uti- A *litatem Monaſterii ipſius ſine aliqua diminoratione permaneat. Si quis autem contra hujus noſtri Precepti ſecuritatem aliquam violentiam aut invaſionem inferre temptaverit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras centum, medietatem Palatio noſtro, & medietatem partibus ejuſdem Monaſterii. Et ut verius credatur, ac diligentius ab omnibus obſervetur,* B *manibus propriis ſubter roborantes, anuli noſtri impreſſione inſigniri juſſimus.*

Signum ſereniſſimorum *Hugonis & Lotharii Regum.*

Locus Sigilli cerei ✠ deperditi.

Recco Cancellarius ad vicem Gerlanni Abbatis & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data IV. Kalendas Madii, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXXXII. Regni verò Domni Hugonis VI. Lotharii filii ejus II. Indictione V.

Actum Papiae in Dei nomine, feliciter. Amen.

In Charta Comitiſſae Mathildis ſcripta Anno MCIX. apud Bacchinium in Appendice Hiſtor. Monaſt. Padolironenſis, pag. 85. memoratur *Albergatio Villanorum*, & infra *Albergaria Villanorum*. Quid oneris, quid juris illud fuerit, alii inquirant. C Ego onus ruſticis impoſitum ſuſpicor, ut hoſpitium darent (nunc *il Quartiere*) militibus Comitiſſae, aut eidem, aut ejuſdem Miniſtris. Vide ſubſequentem Chartam, quam Eſtenſe Archivum mihi ſuppeditavit.

Dodo Epiſcopus Mutinenſis homines Maſſae immunes ab Albergariis Comitiſſae Mathildis praeſtat, Anno 1107.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Anno ab Incarnatione ejuſdem Milleſimo Centeſimo Septimo. Kalendis Martii, Indictione XV. Cum Matilda *gratiâ Dei* Comitiſſa fi- D lia quondam Bonifacii Ducis & Marchionis, *apud Sancti Benedicti Cenobium inter Padum & Largionem ſita eſſet una cum ſuis Nobilibus Militibus, quorum nomina hic ſubter leguntur, & ibi*

A *ibi ſecum* Ugo Mantuanus Epiſcopus *eſſet, venit ad eam* Dodo Mutinenſis Epiſcopus, *cum Ardicione filio Borelli, & cum quibuſdam viris Maſſae antiquioribus, eam deprecantibus, ut* in Curte Maſſae Albergarias non faceret: *quia dicebant, ſe hec non uſi eſſe, neque temporibus ejus, neque patris vel matris; & volebant inde jusjurandum* B *ei facere. Sed ipſa renuit propter Quadrageſimam accipere, & predicti viri valde inde doluerunt. Et illa dixit, tranſactâ Quadrageſimâ ſe eſſe ſuſcepturam, ſi ipſi facere vellent. Et tranſacto Quadrageſimali tempore ipſi parati fuerunt ad jurandum. Sed ipſa pro amore & timore Dei, ſanctique Geminiani dimiſit jusjurandum ad illos, & per Cartulam in manu ſupraſcripti Epi-* C *ſcopi Dodonis, & Ardicionis, atque illorum vicinorum Maſſe ſupradictorum, qui ibidem cum Epiſcopo & cum Ardicione ac de cauſa venerant tam pro ipſis quàm pro omnibus vicinis eorum, qui in ſupraſcripta Corte Maſſa habitant, conceſſit,* quod neque per ſe, neque per aliquem ab ea miſſum, D eis Albergarias inferret. *Si contra haec faceret, ſtatuit, ſe penam compoſituram quinquaginta Libras Lucenſium Denariorum, & poſt poenae ſolutionem maneat haec pagina firma, quia ſic inter eos convenit.*

Lecta in ſupraſcripto loco Sancti Benedicti feliciter.

MA | TIL
DA | DEI
GRA | SI
QID | EST

Alteram Chartam pertinentem ad ipſam Comitiſſam & ad Albergarias profero, cujus antiquum apographum vidi in Tabulario Capituli Canonicorum Regienſium. *Wibertus* de *Gonzaga* in ea memoratus, unus e Vaſſis Comitiſſae Mathildis fuiſſe videtur: ejuſque mentio ſaepe occurrit in aliis Comitiſſae Chartis apud nuper laudatum Bacchinium. Fortaſſe recenſendus eſt inter Majores ampliſſimae Familiae Gonzagae, quae olim Mantuae, nunc Waſtallae dominatur.

Mathildis Comitiſſae Decretum, quo abſolvit Guibertum de Gunzagà ab onere Albergariae in Corrigio. Anno 1109.

E *In nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Nono. Reſidente* Comitiſſa Matilda *apud Sanctum Ceſarium, conqueſtus eſt* Wibertus de Gunzaca, *quod ipſa injuſte* oſpitaret ſuos homines, *ſcilicet* Viencium & confratris ejus de Canuſia, commorantes in Corrigio. *At ipſa promiſit ei juſticiam facere. Et mittens Odaldum Judicem ſuum ut convocatis Miniſtris ejuſdem loci, & bonis hominibus inquireret & inveniret ei veritatem. Qui juſſa complens, venit in eodem loco, & fecit ad ſe venire* Girardum Comitem *illuſtrem, & Rolandum, & Manfredum Boniſenioris, juratores ejuſdem loci, & Cosbertum, & Albizum de Valleputrida, & Alegro Johannis Robaldi, & Rodulfus de Canuſia, & requiſivit ab eis juſticiam & veritatem cujus rei. Qui omnes teſti-*

teſtificati ſunt, *quod* contra juſticiam oſpitati fuerunt, & non recte eos oſpitare debere. *Experta ac veritate, Comitiſſa promiſit, ſe ita obſervare, &* omnibus ſuis Miniſtris mandavit & *dedit preceptum,* numquam amplius *eos oſpitare.*

Signum manus. EGO COMITISSA MATILDA.

Signa manuum Girardi de Placia, Rolando, Manfredus, Segnorecti, Goſberto de Miliarina, Albezo, Alegro. Alii interfuere teſtes.

Ego Ato Notarius ſcribere poſtradita complevi & dedi.

Nuper in formula Marculfi memoratos vidimus *Veredos & Paraveredos*. Et hoc inter publica onera nunc mihi enumerandum. Scilicet hiſce vocibus tam equi deſignantur, in quibus equitatur, quàm qui ad ſarcinas deferendas neceſſarii erant, quos provinciales ſuppeditare cogebantur Regi, ejuſque comitivae, aut Miſſis Regiis, aut Comitibus, aliiſque Reipublicae Miniſtris, quoties ineundum erat aliquod iter. Ludovicus II. Auguſtus in mandatis ad Legatos, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 159. inquirendum jubet:

A *Ubi quum iter dictaverit, Dominus Imperator recipi debeat per ſingula miniſteria. Ubi ab eo directi Legati. Unde eis amminiſtrentur obſequia* (ideſt expenſae ad viaticum & tectum) *Unde Paraveredae*. De his crebra mentio eſt in Codice Theodoſiano, & in Capitularibus Regum Francorum. Praeterea currus ab equis, aut ſaltem a B bobus, ut opinor, trahendos, conferre oportebat in idem opus. Ab hujuſmodi onere quum ſe immunes (qua de cauſsa neſcio) contenderent Clerici Cremonenſis Dioeceſis, *tam de Plebibus*, hoc eſt de Eccleſiis Parochialibus, ruri ſitis, *quamque & de Oraculis*, vel *Oratoriis*, hoc eſt Eccleſiis non baptiſmalibus, ad Lotha- C rium I. Imperatorem ſuas querelas ac preces detulere, eidem ſignificantes *Parafreda* (idem eſt ac *Paraveredi*) *& carra ad Cameram deportandam* ſibi injuſte fuiſſe extorta. Controverſiam iſtam poſt maturum examen diremerunt Ructaldus ſacri Palatii Capellanus, Maurinus Comes Palatii, & Adalgius Comes, ut ex eju- D ſdem Lotharii Diplomate patebit, quod e Regeſto Epiſcopalis Palatii Cremonenſis deſcripſi.

Lotharius I. Imperator Clericos Dioeceſis Cremonenſis conquerentes, quod parafreda & currus praeſtare coacti fuiſſent ad ſervitium Camerae Imperialis, factâ inquiſitione juſtitiae, ab hujuſmodi onere abſolvit, Anno 835.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei eterni. Hlotharius divina ordinante providentia Imperator Auguſtus. Si petitionibus ſervorum Dei, in quas noſtris auribus patefecerint, libenter annuimus, & eas ad effectum perducimus, hoc nobis procul dubio ad mercedis noſtre augmentum & eternam beatitudinem capeſcendam pertinere confidi-* E *mus. Igitur notum ſit omnibus fidelibus ſancte Dei Eccleſie, noſtrorumque, preſentibus ſcilicet & futuris, quia* omnes Presbiteri & Parochia Cremonenſis tam de Plebibus quamque & de Oraculis, *ante noſtram venientes preſentiam, noſtre innotuerunt celſitudini,* quod Parafreda & Carra ad noſtram Cameram deportandam *injuſte de-*

dediſſent. Quam cauſam diligenter Ructaldo ſacri Palatii Capellano noſtro, *nec non &* Maurino Comiti Palacii noſtri, *ſeu &* Adalgiſo Comiti *inquirere precepimus, ſi per juſtitiam ipſa* Parafreda *vel ipſa* Carra ad noſtrum ſervicium *peragendum dare debuiſſent, an non. Set diligentiſſime hoc perquirentes nobis renuntiaverunt, quod contra juſtitiam ſupra memorata Parafreda vel eadem Carra ipſi Sacerdotes dediſſent. Quapropter omnibus fidelibus noſtris precipimus, ut* nullus deinceps eis de ipſis Parafredis vel Carris nullam contrarietatem inferre preſumat, nec ad noſtrum peragendum ſervitium, nec etiam alicui perſone: *ſed liceat eis quidem poſſidere, & pro noſtra, & Uxoris & filiorum noſtrorum incolumitate Domini clementiam delectabilius exorare. Et ut hec noſtra auctoritas omni in tempore firmior habebatur, & per futura tempora inviolabiliter conſervetur, de anulo noſtro ſubter ſigillari juſſimus.*

Non adeſt ſubſcriptio Imperatoris.

Ductemirus Subdiaconus atque Notarius ad vicem Abumari recognovi.

Data Nonas Martii, Anno Chriſto propitio Imperii Domini Hlotharii pii Imperatoris XVII. Indictione XIII.

Actum Sexpilas Palacio regio, in Dei nomine feliciter. Amen.

Neque infelicitati duntaxat temporum illorum tribuendum hoc onus. In uſu fuit & ſub Romanis Imperatoribus, atque ab ipſius Auguſti tempore, *Curſus vehicularius*, quem *Fiſcalem* & *Publicum* alii appellant. Nobis nunc *la Poſta* dicitur. Diſpoſiti nempe erant ad certa paſſuum millia equi & carpenta, ut literae e provinciis quamcitius ad Principem deferrentur, & Magiſtratus diligentius iter abſolverent. Aurelii Victoris ſunt verba in Traja-

A no: *Noſcendis ocius, quae e Republica gerebantur, admota media publici curſus.* Reliquos teſtes omitto, uti & Leges Codicis Theodoſiani ac Juſtinianei, ubi ejuſmodi Angariae mentio non ſemel occurrit. Equos ejuſmodi ac vehicula Provinciales fere ſemper praeſtare coacti. Interdum verò id onus a probis Imperatoribus

B remiſſum, & a Fiſco ſuſceptum. Poſt declinationem Imperii Romani ſub Langobardis & Francis idem Curſus perduravit; ac dominantibus in Italia Gothis nihil de ejuſmodi more immutatum. *Veredos* & *Paraveredos* ad hoc deſtinatos, ſumtibus quidem Provinciarum, Capitularia Regum Francorum inſinuare videntur. At

C olim minime licuit (quod nunc in uſu eſt) privatis perſonis *vehicularii curſus* diligentiâ uti: & ſi quiſquam eſt uſus, peculiari dono ac privilegio Principis id illi concedebatur. In eam rem eſt Lex Honorii Auguſti jubentis: *Ne quis ibi deinceps Curſum publicum privatus uſurpet, niſi quum aut a nobis evocatur, aut a cle-*

D *mentiae noſtrae veneratione diſcedit.* Erant & ad hoc opus parata navigia (*Dromones*, & *Naves curſorias* appellabant, eorumque mentio eſt apud Sidonium Lib. I. Epiſtola V.) quibus, ſi opus erat, per fluvios, per lacus, per ſinus advehebantur Tabellarii, Magiſtratus, aliive in officio Principis poſiti: quem ritum

E barbaricis quoque temporibus obſervatum, neceſſitas aut utilitas publici regiminis perſuadet. Ulpianus *inexcuſabilia onera* haec appellat l. *fideicommiſſum* ff. *de judiciis*. Ita in formulis Lindebrogii Cap. 12. Epiſcopo conceditur immunitas a *Navali vel Carrali evectione:* quae verba indicant, tunc onere iſto gravatum fuiſſe Populum. Accedat ad iſta onera

nera & *Fodrum*, quo nomine, ut notum eſt, deſignabatur annona praeſtanda militibus, aut Imperatori ipſi, ſive Regi, ac ejus familiae, dum in itinere eſſet. In Vita Ludovici Pii Auguſti haec habentur: *Inhibuit a plebejis ulterius annonas militares, quas vulgo Foderum vocant, dari*. Neque tantùm hac voce ſignificabatur commeatus militibus contribuendus, ſed & alimentum equorum, ut foenum, palea &c. unde Italicum & Gallicum *Foraggio* & *Fourage*. Fridericus I. in celebri Pace Anno Domini MCLXXXIII. cum Lombardis Conſtantiae ſtabilitâ: *Nobis*, inquit, *intrantibus in Lombardiam Fodrum conſuetum & Regale, qui ſolent & debent, & quando ſolent & debent, praeſtabunt*. Non fruſtra ibi dictum, *qui ſolent & debent*: erant enim, quibus ab ejuſmodi onere immunitas concedebatur, non ſine gravi ceterorum incommodo, in quorum humeros credere par eſt exoneratum fuiſſe pondus aliis detractum. Certe ad *Fodrum* praeſtandum tum Seculares tum Eccleſiaſtici tunc adigebantur: Hadrianus ipſe IV. Papa, controverſiâ excitatâ cum eodem Friderico I. Auguſto, ut eſt apud Radevicum Lib. 2. Cap. 30. de Geſt. Friderici I. contendebat, *de dominicalibus* (hoc eſt patrimonialibus, ſive praediis propriis) *Apoſtolici* (ideſt Papae) *Fodrum non eſſe colligendum, niſi tempore ſuſcipiendae Coronae*: quod etiam mirum videatur. Sed non defuiſſe, quibus ex privilegio Tributum ejuſmodi remittebatur, cum alia exempla, tum unum indicabit, quod mihi ſuppeditavit vetuſtiſſimum Veronenſe Coenobium Sanctae Mariae ad Organum, a Monachis Olivetanis excultum, ubi autographa membrana adſervatur.

Exemtio a Fodro, Placito, aliiſque publicis functionibus, conceſſa ab Henrico Rege II. Imperatore I. Monaſterio Veronenſi Sanctae Mariae ad Organum, Anno 1014.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Si petitionibus fidelium noſtrorum aſſenſum prebuerimus, fideliores eos nobis inde fore non dubitamus. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque, preſentium ſcilicet ac futurorum ſollertia comperiat, qualiter nos pro Dei amore noſtraeque remedio animae, eciam interventu ac peticione Cunigundae Imperatricis, noſtraeque *dilectae* Conjugis, *perdonamus, & per hoc noſtrum Imperiale Preceptum in eternum ſtabilimus Monaſterio Sanctae Mariae in Organo, ſito Veronae*, omne Fodrum, & Placitum, reddibicionem, angariam, ſeu quamcumque publicam functionem, *quam famuli ejus hactenus noſtrae Reipublicae perſolvere viſi ſunt. Eo videlicet ordine, ut ab hac die & deinceps quiete, pacifice remaneant atque perſiſtant, & nulli mortali* de Placitis, aut Fodro, aut de publica functione *aliquid perſolvere cogantur. Proinde jubemus, ut nullus Reipublicae Miniſter vel Exactor eos de ſupraſcriptis cauſis moleſtare ulterius preſumat. Si quis igitur &c.*

Signum Domini Heinrici ſereniſſimi *& invictiſſimi Imperatoris Auguſti.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Heinricus Cancellarius vice Everardi Epiſcopi & Archicancellarii recognovit.

Data IX. Kalendas Junii, Indictione XII. Anno Dominicae Incarnationis MXIV. Domni verò Heinrici Imperatoris Regnantis Anno XII. Imperii verò ejus Primo.

Actum Liciama feliciter.

Accedat & alterum ejuſmodi immunitatis exemplum, hoc eſt Diploma, quod ex Archivo Monaſterii Ravennatis Sanctae Mariae in Portu deſcriptum ad me miſit Rugerius
A Calbius, vir tum profeſſione Medicinae, tum literarum humaniorum ſtudio, editiſque etiam Libris commendandus.

Friderici II. Imperatoris Diploma, quo Eccleſiae & Monaſterio Sanctae Mariae in Portu Ravennatenſi omnia illius bona & jura confirmat, Anno 1223.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus Secundus divina clementia Imperator ſemper Auguſtus Romanorum, & Rex Siciliae. Tranſitorii Regni dignitas, & Imperialis poteſtas ac ſublimitas ad hoc potiſſimum ab omnium Regum Domino nobis conceſſa eſt, ut ſuos, militeſque Chriſti, quos propria voluntas propter amorem Dei omnipotentis inopes fecit exiſtere, atque in praeſenti Seculo abjectos remanere, attentius debeamus defendere, & ſub noſtra Imperiali protectione congruis honoribus refovere. Hoc etenim ſi fecerimus, cum Regnum terrenum defecerit, coeleſtis & indeficientis Regni culmina procul dubio ſublimiter obtinere non ambigimus. Quocirca omnium Chriſti, Regnique fidelium noverit induſtria, qua-
B *liter nos intuitu & petitione venerabilis ac dilecti* Principis noſtri Alberti *ſanctae* Magdeburgenſis Eccleſiae Archiepiſcopi, *tunc,* Imperii ſacri Legati, *Eccleſiam Sanctae Mariae in Portu cum omnibus ſuis obedientiis ad inſtar divae memoriae Avi noſtri Romanorum Imperatoris Auguſti, quod ipſius Privilegio eidem Eccleſiae conceſſo*
C *ſolemniter declaratur, ſub noſtrae auctoritatis defenſione, & Imperialis dignitatis tuitione & mundiburdio ſuſcipimus. Statuentes, ut quaſcumque poſſeſſiones ſeu jura poſſeſſionum, quaecumque bona in praeſentiarum poſſidet, aut in futurum largitione Imperatorum aut Regum, conceſſione Pontificum, Principum, Marchionum, oblatione aliorum quorumlibet fidelium, ſeu aliis quibuſcumque juſtis*

juſtis & legitimis modis poſſit adipiſci, noſtra Imperiali auctoritate confirmata & corroborata uſibus memoratae Eccleſiae & Fratribus ibidem Deo pro tempore famulantibus proficiant, de quibus quaedam propriis duximus exprimenda vocabulis. Inſulam ſcilicet, in qua ipſa Eccleſia fundata eſt, quae eſt juxta littus Maris: & aliam Inſulam, quae eſt poſita ultra flumen Bidentis. Primum latus Bidens: ſecundum latus Badalenum: tertium latus Claſſitellus deſcendens a via, quae eſt inter murellos de Civitate Claſſis in eodem Badaleno: quartum latus eadem via uſque ad Portum Caeſaris: quintum latus a Portu Caeſaris uſque in Bidentem, & locum qui vocatur Cirigolus, cum terris, vineis &c. Silvam quam habent in Comitatu Comaclenſi ab Epiſcopo & Communi. Et quidquid acquiſierunt ab Abbate Sancti Andreae ex partibus Iſtriae, ſive in Bagnacaballo, ſive in aliis locis. Et quidquid habent apud Gatulam. Quidquid etiam habent in Civitate Ravennae, & in ejus Exarchatu, Ceſenae, Cerviae, Faventiae, Popilienſi, Imolenſi, Livienſi, Ariminenſi, Piſaurenſi, Fanenſi, Senogallienſi, & in Monte de Cruce a Federico & Guarnerio Marchionibus, *ſeu ab aliis,* Ferrarienſi, Bononienſi, Mantuano, & Paduano, *tam in Civitatibus, quàm in earum Epiſcopatibus, ſeu in quibuslibet aliis locis, cum domibus, caſis, terris &c. Addimus etiam & Imperiali benefitio perpetuo dono concedimus, ut ſit libera facultas hominibus Sanctae Mariae in Portu omnibus temporibus de Silva Medicinae ligna pro reſtauratione domorum ſuarum, & neceſſitate ignis accipere, quotieſcumque voluerint, ſine omni hominum contradictione. Praeterea concedimus & Imperiali auctoritate decernimus, ut ſupradictae Eccleſiae Fratres liberam facultatem habeant a quolibet adipiſcendi poſſeſſiones & recuperandi: videlicet, ſi poſſeſſiones quomodocumque pertinentes ab aliquo vel aliquibus injuſte detineantur, & tertio a Fratribus, vel ab aliis ex nomine ſaepe dictae Eccleſiae, vel jam dicto peremptorio edicto a noſtro Judice commonitus, ſi juſtitiam facere noluerit, liceat Fratribus ejuſdem Eccleſiae Imperiali Privilegio munitis cum omni juſtitia & jure, nulla lege contradicente ipſas ingredi poſſeſſiones. Inſuper indulgemus, & Imperiali edicto ſtatuimus, ut nulla praeſcriptio niſi centum annorum eis opponatur. Ad haec decernimus, & Imperiali lege irretractabiliter ſancimus, ut nulli Clerici, nulli Laici Canonicae Sanctae Mariae in Portu, neque cujuſcumque ſuae Obedientiae, per ſe aut per ſuos Advocatos, Sindicos, vel Oeconomos de cetero in quacumque controverſia jusjurandum compellantur aliqua ratione ſubire: ſed noſtra Imperiali Lege ab omni juramento omnes perpetuo immunes exiſtant, non obſtante lege de jurejurando edita, qua cavetur ſacramentum calumniae debere praeſtari, & non poſſe remitti:* Sed ipſa Eccleſia cum ſuis Obedientiis ab omni infeſtatione, ſeu moleſtia immunis exiſtens, nec Civitati nec alicui Poteſtati Collectas, Fodrum, Albergariam perſolvat, ſive ad muniendam Civitatem, ſive ad Caſtrum aedificandum, ſed nec pro adventu Imperiali, Regali, vel etiam alicujus Principis. *Nulla denique gravamina alicujus occaſionis obtentu ſentiant. Nec in tota Inſula, in qua eſt Eccleſia, nec in toto Portu perſona aliqua capiatur: nec res alicujus violenter auferatur, prout circumdantur a Flumine, Candiano ſcilicet, Iſidento, Badaleno, & mari, nec in ipſorum littoribus, nec infra mare, ſeu à littoribus Fluminum ad unum miliarium. Praeterea ex noſtra*

ſtra gratia Imperiali hoc indulgendum duximus Fratribus antedictis, ut fructus poſſeſſionum ſuarum, in quocumque loco fuerint, Civitatibus, Caſtris, vel Villis, ad Eccleſiam ſuam, vel quocumque voluerint, ſine omni dacione & ſacramenti praeſtatione libere deferant & ſecure, non obſtante Civitatis alicujus juriſdictione, privilegio, vel ſtatuto. Haec autem omnia ſaepe dictae Eccleſiae & ſuis Obedientiis & Fratribus ibidem Deo pro tempore ſervientibus, omni contradictione procul remota, uſibus proficere aeternaliter, ſtatuentes Imperiali auctoritate jubemus, & ſub paena centum Librarum auri puriſſimi prohibemus, ut nullus Archiepiſcopus, Epiſcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Capitaneus, Valvaſſor, Conſul,

A *Rector &c. adhibitis teſtibus, quorum nomina haec ſunt:* Rodulfus Patriarcha Jeroſolymitanus, Albertus Magdeburgenſis Archiepiſcopus, Bernardus Panormitanus Archiepiſcopus, Albertus Tridentinus Epiſcopus, Henricus Gatmaſienſis Epiſcopus, Conradus Hildenſemenſis Epiſcopus, Engelardus Hiwembernenſis Epiſcopus,
B Gernandus Brandeburgenſis Epiſcopus, Mainardus Ymnelemenſis Epiſcopus, Joannes Rex Jeroſolimitanus, Robertus Magiſter Templi Jeroſolimitani, Comes Henricus de Eneſter, Comes Guido de Modiliana, Comes Thadeus de Carpigna, Guilielmus Marchio Montisferrati, Dropindus Marchio de Vobur, Comes Thadeus de
C Monteſeltrario.

Signum Domini Frederici Secundi Romanorum Imperatoris ſemper Auguſti, & Regis Siciliae inclitiſſimi.

Haec acta ſunt apud Capuam in Anno Dominicae Incarnationis MCCXXIII. & Tertio Anno Imperii ejus, Menſe Februarii, Indictione XI.

Antea quoque Fridericus I. Auguſtus par eidem Monaſterio Privilegium indulſerat, cujus partem hanc tantùm exhibeo.

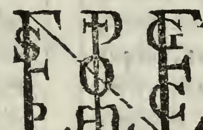
Friderici I. Imperatoris Diploma pro Eccleſia Sanctae Mariae in Portu Ravennate, Anno 1155.

I*N nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus Primus divina clementia Imperator ſemper Auguſtus Romanorum & Rex Siciliae. Tranſitorii Regni dignitas, & Imperialis poteſtas ac ſublimitas ad hoc potiſſimum &c. Quocirca omnium Chriſti Regnique fidelium noverit induſtria, qualiter nos interventu & petitione dilectorum Prin-*

D *cipum noſtrorum* Arnaldi Colonienſis Archiepiſcopi Italiae noſtri Regni Archicancellarii, & Anſelmi Ravennatis Eccleſiae Archiepiſcopi & Exarchi, *Eccleſiam videlicet Sanctae Mariae in Portu, cum omnibus ſuis Obedientiis, ſub noſtrae auctoritatis defenſione &c.* (a) Sed ipſa Eccleſia cum ſuis Obedientiis ab omni infeſtatione

(a) Ut in praecedenti Diplomate Friderici II. Imperatoris Anno 1223. quod alibi in hoc ipſo Opere evulgatum fuit.

ne ſeu moleſtia immunis exiſtens, A
nec Civitati nec alicui Poteſtati Collectas, Fodrum, Albergariam perſolvat, ſive ad muniendam Civitatem, ſive ad Caſtrum aedificandum: ſed nec pro adventu Imperiali, Regali, vel etiam alicujus Principis. *Nulla denique gravamina &c. adhibitis teſtibus, quorum nomina haec ſunt:* Peregrinus Aquilejenſis Patriarcha, Hi- B
lerinus Treverenſis Archiepiſcopus, Anſelmus Ravennas Archiepiſcopus, Everardus Bambergenſis Epiſcopus, Enricus Leodienſis Epiſcopus, Hermannus Colat. Epiſcopus, Ordib. Baſilienſis Epiſcopus, Ubaldus Calezen. & Stabulen. Abbas, Torquatus Valdenſis Abbas, Berſous Dux Saxoniae, Bertholdus Dux de Zaringia, Henricus Dux Carintiae, Otto Palatinus de Bavaria, Odoacher Marchio de Stiria, Herimannus Marchio Veronenſis, Bertoldus Comes de Ardet.

Signum Domini Friderici *Imperatoris Auguſti.*

Ego Arnoldus Colonienſis Archiepiſcopus & Italici Regni Archicancellarius recognovi.

Haec autem acta ſunt Romae apud Sanctum Petrum Anno Dominicae Incarnationis MCLV. Indictione IV.

Saepe verò pro ſpeciebus conferen- C
dis nomine *Fodri*, pecunia offerebatur. Iter Romam versùs meditabatur Henricus VI. Romanorum Rex, ut ibi Imperialem Coronam reciperet. Quare Legatos per varias Provincias miſit, quibus colligendi *Fodri* cura foret. En quid inter eos, & Gerardum Epiſcopum Patavinum hac de re conſtitutum fuerit. Chartam archetypam ego inſpexi, atque deſcripſi, adſervatam in Archivo Capituli Canonicorum Patavii.

Concordia Gerardi Epiſcopi Patavini cum Legatis Henrici VI. Romanorum Regis de ſolvendo Fodro pro coronatione Romana ejuſdem Henrici, Anno 1190.

Anno a Nativitate Domini Milleſimo Centeſimo Nonageſimo, Indi- D
ctione VIII. die IX. exeunte Julio. His preſentibus, qui dicentur inferius, Domnus Bonus-Johannes Vercellenſis Advocatus, & Domni noſtri Henrici Romanorum Regis Legatus *cum* Domno Henrico Comite de Piano, *ut ex Literis apertis ſig. . . . . ejuſdem Sereniſſimi Regis ſigillatis patebat*, ad Fodrum Regale, *atque alia ſervicia requirenda & colligenda . . . . . coronatione ipſius Domni Regis, Rome peragenda, vice ſua & Comitis Henrici de Piano, a quo generalem . . . . . . ſive conceſſionem habebat, ſicut ex tenore inſtrumenti per Adam Notarium confecti a me Warino . . . . . . ſi & perlecti vales*

let dignoſci. Que & idem Bonusjohannes ita eſſe aſſerebat pro Romana expeditione, a Regali excell....... de proximo fieri ſperabant, *atque* Fodro. *Domno Wilelmo de Oſa Padue Poteſtate amicabiliter interveniente, ad..... cum* Domno Gerardo Paduano Epiſcopo *pervenit concordiam. Supradictus namque Bonusjohannes ſuper his cum praefato Epiſcopo vi...... Regis, & ex legatione, qua fungebatur, cum ſupradicto Epiſcopo conveniens atque paciſcens, remiſit eidem Epiſcopo preſentem Regalem expeditionem, ac exercitum, quique de proximo fieri ſperabant, atque* Fodrum, *ut neque ipſe Epiſcopus ire, nec militem vel milites pro ſe dirigere teneatur*, neque de terris, que in domnicatu Epiſcopatus erant, Fodrum preſtare debeat, nec hii, qui pro Epiſcopatu tenebant, quia ad H. Epiſcopo adjutorium facere debent, pro eo quod pro Epiſcopatu tenebant, Fodrum Regi ad hanc expeditionem ſive exercitum praeſtare teneantur. *Sicque Domno Epiſcopo ſtipulanti jam dictus Bonusjohannes ſe facturum hanc concordiam Domnum Regem laudare & confirmare promiſit. Quod infra triduum poſt completam univerſalem Curiam, quam Domnus Rex in Roncalia vel alibi in Lombardia tenebit, Domno Regi pro jam dicta remiſſione dabit centum Marchas argenti ad marchiam Cononienſem. Ad hec Ugolinus Advocatus ejus...... Tranſelgardinus Vicedominus atque Gnanſus pro jam dictis centum Marchis, ut dictum eſt, perſolvendis eidem...... vice Domni Regis, ſe pro Epiſcopo conſtituentes, eas ſolvere promiſerunt. Itaque quiſquis inſolidum renunciato & auxil...... vi Adriani teneatur, & ut eo quod pro Eccleſia ſe conſtituant, nequaquam ſe tueri valeant. Promiſit ergo Bonusjohannes Epiſcopo, quod faciet Domnum Regem precipere & diſtringere illos, qui Epiſcopo adjutorium facere debent.... ditione Romana, ad illud Epiſcopo preſtandum, quemadmodum facere debent, ſi Epiſcopus in propria perſona in expeditione....... nominati quoque remittens, quod Epiſcopus pro hac expeditione ad Curiam de Roncalia, vel alibi ubi ipſa Curia fieri, ire ſeu nuncios mittere non teneatur, nec pro jam dictis centum Marchis exſolvendis, ut dictum eſt, nuncios dirigere debet, vel niſi Rex alia de cauſa pro eo mitteret.*

Actum in Padua in Epiſcopali Capella. Teſtes interfuerunt Vitalianus Archidiaconus & Todeskinus & Ugolinus Padue Canonici, Magiſter Vivianus Epiſcopi Capellanus, Oldericus de Garzapane, Tebaldus Judex de Verona, Wido de Caſalvalone, Manfredus Judex, Rolandinus de Malpilio, Clarellus, Parulfinus, & Gusbertus de Orlando, atque Adam Notarius de..... & mihi Warino a partibus juſſum fuit hec ſcribere.

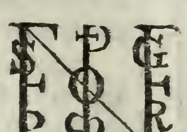
Ego Warinus Imperialis Domni F. tabellio interfui, & hoc juſſum Domni....... & predictorum, qui pro eo ſe conſtituerunt, & Domni Boni-Johannis ſupradicti.

Fodrum ergo, *Paratae*, *Manſionatica*, *Procurationes*, aliaque hujuſmodi nomina, quamquam reſpectu diverſo diverſa ſignificarint, in multis tamen conveniebant, & ex iis aliqua a Vaſſallis, alia a Populo ſolvebantur. *Fodri* autem vox, potiſſimum poſt Annum Epochae Chriſtianae Milleſimum uſurpata, ſignificavit etiam alimenta ſive commeatum, qui alicui Reipublicae Miniſtro jure aut injuriâ contribueretur. Vide in hanc rem, quid praelaudatus Fridericus I. ſcripſerit in Diplomate, cujus apographum ad me miſit praeclariſſimus vir Antonius Rambaldus Comes de Collalto, intimus Auguſtiſſimi Caeſaris Conſiliarius.

Fri-

Friderici I. Imperatoris Privilegium conceſſum Manfredo & Schenellae Comitibus Tarviſinis, Anno 1155.

IN *nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus divina clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Si fidelium noſtrorum petitionibus clementer annuimus, & eis profutura gratioſe largimur, fideliores eos in noſtris & Imperii obſequiis reddere non dubitamus. Quapropter omnium Chriſti, Imperiique fidelium, praeſentium ſcilicet & futurorum ſolers noverit induſtria, qualiter nos omnes res & proprietates, quas fideles noſtri* Comites Tarviſini Manfredus *videlicet &* Scenella fratres *paterno & materno jure, ſeu per Precepta a predeceſſoribus noſtris Regibus aut Imperatoribus anteceſſoribus ſuis collata, vel per aliquas ſcriptiones Cartarum ab aliquibus hominibus juſte & legaliter tenent, vel de cetero conquirere poterint, aut tenere debent, Imperiali auctoritate Privilegia eorum renovando confirmamus. Concedentes eis quicquid Regii juris infra ambitum Civitatis Tarviſii invenitur, & piſcationem fluminis Silaris, ſicut ad noſtram Imperialem pertinuit poteſtatem. Et ne homines reſidentes in praediis eorum ante Ducem vel Marchionem aut Comitem ſeu Vicecomitem ſive Schuldaſium veniant, aut ab ipſis conſtringantur, niſi a praefatis Comitibus, & eorum heredibus, vel ab Imperatoria Majeſtate.* Et nec Fodrum neque Collectam, aut diſtrictum, quod publicae exactioni pertineat, Duci, Marchioni, Archiepiſcopo, Epiſcopo, Comiti, Vicecomiti, aut alicui alii perſonae magnae ſive parvae, vel etiam Civitati, prebeant, *Imperiali noſtra auctoritate eiſdem fratribus, eorumque heredibus indulgemus, omnium hominum tam cenſualium, quàm ſuper res & proprietates eorum reſidentium, omne diſtrictum, & quicquid publicum fuerit ab eis exigendi omni contradictione remota: ſalvo per omnia jure & juſtitia Imperii, ita ut habeant ſupradicti fratres & eorum heredes ad fidelitatem Imperii. Si quis igitur, quod abſit, hujus noſtri Precepti paginam in aliquo violare preſumpſerit, Imperiali banno ſubjaceat, & mille Libras auri componat, medietatem Camerae noſtrae, & alteram partem ſaepe dictis Comitibus, eorumque heredibus. Quod ut omni tempore in poſterum ratum & inconvulſum uſibus proficiat eorum, preſentem paginam Sigilli noſtri impreſſione communivimus, adhibitis teſtibus, quorum nomina haec ſunt:* Pelegrinus Aquileyenſis Patriarcha, Hillinus Treverenſis Archiepiſcopus, Everhardus Bavenbergenſis Epiſcopus, Orth . . . . . Baſilienſis Epiſcopus, Wibaldus Stabulenſis atque Corbejenſis Abbas, Henricus Dux Saxoniae, Bertoldus Dux Ceringiae, Henricus Dux Karinthie, Odoacer Marchio de Stira. Hermanus Marchio de Verona, Wido Comes de Blandrada, Comes Wido Guerra.

Signum Domni Friderici *Romanorum Imperatoris invictiſſimi.*

Ego

Ego Arnoldus Colonienſis Archiepiſcopus & Italici Regni Archicancellarius recognovi.

Actum juxta Montem Sirachi ſuper ripam Tiberis, Kalendis Julii, Anno Dominice Incarnationis MCLV. Indictione III. Imperante Domino Friderico Romanorum Imperatore glorioſo, Anno Regni ejus IV. Imperii Primo, in Chriſto feliciter. Amen.

A Quod etiam invenio, ab Auguſtis & Regibus non tantùm immunitas a *Fodro* interdum concedebatur Eccleſiis, ſed etiam in earum utilitatem Fodrum ab aliis perſolvendum convertebatur. Ita Fodrum illud, quod Curtis, ſive Caſtrum Sancti Stephani in Dioeceſi Regienſi perſolvebat, *pro Imperatoris receptu*, ab Epiſcopis Regienſibus in uſum proprium percipiebatur: quod e ſubſequenti Charta intelliges, adſervata in Tabulario Capituli Canonicorum Regienſium.

Ludovicus Regienſis Epiſcopus conceſſionem Curtis Sancti Stephani cum Plebe factam Canonicis Regienſibus & ipſe confirmat, Anno 1093.

B IN *nomine Sancte & individue Trinitatis.* Lodoicus *divina ordinante providentia Sancte* Regienſis Eccleſie Epiſcopus *ac Proviſor indignus. Nos quibus Eccleſiaſtici regiminis cura noſcitur eſſe commiſſa, ſicut ceteris honore preſtamus, ſic ceteros bono operis exemplo debemus precedere. Erga ſubditos verò noſtros ita nos decet eſſe benignos, ut ſtudeamus affectu paternitatis pocius* C *diligi, quàm dominatione timeri. Et quia hoc non aliter, niſi fidelibus benefaciendo, Clericos diligendo, eoſque paterne corripiendo obtinere valemus, fidelium noſtrorum bona, que illis a predeceſſoribus noſtris collata ſunt, inviolabiliter obſervare, & obſervando, prout poſſumus, augere oportet. Hec igitur circa fideles facienda eſſe ſcientes, Curtem Sancti Stephani, quam cum Plebe, & omnibus ſuis pertinentiis a* Sigefredo, Adelberio *ſcilicet atque* Volmario, *Canonicis noſtris per decretorum paginam novimus eſſe conceſſam, laudando firmamus, & in preſentia* Comitis Uberti *& Familie noſtre, & Civium noſtrorum, per hanc noſtre conceſſionis paginam ſervandam eſſe ſancimus. Preterea ſi quid de ficto, vel de rebus ad eandem Curtem vel Plebem pertinentibus a Predeceſſoribus noſtris vel a nobis injuſte ablatum eſt, ex toto remittimus, & illis jure perpetuo condonamus.* Stipendium vero, quod pro Imperatoris receptu de Caſtro a noſtris uſque modò *colligebatur, nobis, noſtriſque ſucceſſoribus colligendi licentiam per hujus noſtre inſtitutionis paginam atque decretum nihilominus denegamus. Si quis divinum abjiciens timorem &c. Hoc ut verius habeatur & firmius ab omnibus ſucceſſoribus noſtris credatur, & nos manu propria firmavimus, & Clero noſtro obtulimus roborandum.*

D *Actum eſt hoc Anno Dominice Incarnationis MXCIII. Epiſcopatus verò Donni Lodoici Anno II. Indictione XV.*

Hoc idem jus ab Auguſtis impetravere Cremonenſes Epiſcopi, uti conſtabit e ſubſequenti Diplomate, quod e Regeſto Cremonenſis Epiſcopii olim deſcripſi.

Chon-

Chonradus I. Imperator Hubaldo Cremonenſi Epiſcopo jura varia, & Comitatum ipſius Civitatis confirmat, Anno 1031.

IN nomine Sanćte & individue Trinitatis. Chuonradus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Si ſanćta ac venerabilia loca ſublimare ac defenſare ſtuduerimus ad Regni noſtri ſtatum hoc pertinere proculdubio non ambigimus. Quapropter noſtrorum fidelium preſentium ſcilicet ac futurorum noſcat univerſitas, Hubaldum *ſanćte* Cremonenſis Ecclefie *venerabilem* Antiſtitem, *interventu dilećtiſſime* Conjugis noſtre Gisle Imperatricis, *noſtram humiliter adiiſſe clementiam poſtulans, ut pro Deo & anime noſtre remedio Precepta a deceſſoribus noſtris ſue Ecclefie conceſſa confirmaremus ac roboraremus. Cujus dignis petitionibus annuentes, prout juſte & legaliter poſſumus, ea firmamus & corroboramus. Ita ut* quicquid Curature, Tolonei, Portatici, ſeu Ripatici, & Comitatum *infra prenominatam Civitatem, ſeu extra per quinque miliariorum ſpatia, ſicut in ejuſdem Ecclefie Preceptis continetur, teneat, habeat, firmiterque poſſideat tam ipſe quàm & ſui ſucceſſores. Preterea alias conſuetudines, quas ſui anteceſſores ad illam poteſtatem pertinentes,* & Angarias *quondam habuerunt, &* Fotrum de ipſa Civitate, quod ad noſtrum ſervitium colligi uſus fuit, *& porcos Arimannorum, &* Albergarias; *ſimiliter precipimus, ut ipſe, ſuique ſucceſſores perpetuis temporibus exigant. Precipimus itaque atque jubemus, ut nullus Dux, Comes &c.*

Signum Domni Chuonradi ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.

Bruno Cancellarius ad vicem Aribonis Magontini Archiepiſcopi & Archicancellarii recognovi.

Datum III. Kalendas Martii Anno Dominice Incarnationis MXXXI. Indićtione XIV. Anno autem Domni Chuonradi VI. Regnantis, Imperantis verò IV.

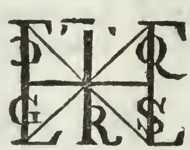
Ąćtum Goslare feliciter. Amen.

Quid autem pro *Fodro* pendendum foret ſingulis in locis, quum Rex ſive Imperator in Italiam deſcendebat, ſtatutum & conſtans fuiſſe videtur. Caſtellum, ſive Villa Sacci, perquam opulenta, in Patavino diſtrićtu, *ſeptem Libras monetae Venetiarum in adventu Regis in Regnum Italicum* exſolvebat. Iſtud patebit ex Diplomate Henrici IV. Regis, quod e Collećtaneis MStis Peregrini Priſciani in Eſtenſi Bibliotheca adſervatis excerpſi. De nomine Epiſcopi Patavini, initiali tantum literâ indicati, diſceptandum aliis relinquo. Pro D. fortaſſis in autographo fuerit V. tunc enim Udelricus Eccleſiae illi praeerat.

Confirmatio Privilegiorum & jurium Epiſcopo Patavino, ejuſque Eccleſiae facta ab Henrico IV. Rege, Anno 1079.

IN nomine Sanćte & individue Trinitatis. Henricus divina favente clementia Rex. Quoniam Regie vel Imperatorie dignitatis officium eſſe conſtat, ut Eccleſie Deo & Sanćtis dicate, ob divini cultus augmentum, novis ſemper Pri-

A *Privilegiis contra omnes inſeſtantium incurſiones muniantur: idcirco notum eſſe volumus omnibus fidelibus noſtris tam preſentibus quam futuris, qualiter vir venerabilis* D. Paduane Eccleſie Epiſcopus *ſerenitatis noſtre clementiam adiens poſtulavit, ut eidem Eccleſie ſibi commiſſe, in honore Sancte Dei genitricis Marie conſtructe, immunitatis & libertatis Preceptum fieri decerneremus,* B *per quod res & proprietates, que ſuo Epiſcopio ſubdi videntur, vel ſubdi jure debentur, firmius & plenius habere valuiſſet. Cujus petitioni ob amorem Domini noſtri Jeſu Chriſti aſſenſum prebentes, ita fieri decrevimus, & hoc Preceptum inde conſcribi juſſimus, firmiter precipientes, ut Preſulis jam dicti Sedes ſancta perpetuo per hoc no-* C *ſtrum Preceptum, Deo opitulante conſtat firmiter ſtabilita. Confirmamus etiam per hanc noſtri Precepti paginam & firmiter corroboramus omnia Precepta & mundiburdia Imperatorum ſive Regum, que eadem Eccleſia habere videtur. Stabilimus etiam per hoc Preceptum quicquid eadem Eccleſia habere videtur, vel quicquid ei jure habere debetur.* D *Nominatim Flumen, quod vocatur Retrone a Vado Silicis uſque ad locum, quod intrat in flumen, quod vocatur Brenta: inde uſque ad Foſſam, que vocatur Baiba: & foſſam cum flumine, que eſt a Capella Sancti Michaëlis uſque ad Portum de Ponte de Foſſumba; ita ut nulli liceat molendinum aedificare in predictis aquis & prenominatis locis, vel cluſam, vel piſcariam, vel aliquod edificium, vel obſtaculum facere ſine licentia ejuſdem Epiſcopi, vel ſucceſſorum ſuorum a parte predicti Epiſcopii. Nominatim quoque Ladrum cum pratis & omnibus adjacentiis ſuis, & Pontem, qui dicitur Vicentinus, cum arcubus & molendinis omnibus, que habere videtur predictum Epiſcopium, vel que ei jure debentur. Nominatim quoque* Ripaticum, Teloneum, Portus, Mercata omnia *predicta in omnibus quecunque in finibus Paduae continentur. Nominatim inſuper* ſeptem Libras monete Venetiarum, quas in noſtro adventu in Regnum Italicum Sacenſes una cauſa, quia Epiſcopus Padue eſt Comes Sacenſis, & Precepto Patris noſtri dicunt ſe nobis debere. *Hec omnia per hanc noſtri Precepti paginam corroboramus atque firmamus, firmiter precipientes, ut deinceps nullus Princeps, nullus Judex publicus, nullus Dux, nulla alia Judiciaria poteſtas aut Comes, vel Miſſi Dominici, nulla magna vel parva perſona hoc noſtrum preceptum infringere preſumat. Si qua vero perſona magna vel parva hujus noſtri Precepti inſtituta vel conceſſa in aliquo infringere, ſeu perſonis aut bonis prenominati Epiſcopii, ſive predicto Epiſcopo, ſuiſque ſucceſſoribus aliquam vim intulerit, componat centum Libras auri, medietatem Camere noſtre, medietatem predicto Epiſcopo &c.*

Signum Domni Henrici *Regis Quarti invictiſſimi.*

Burcardus Cancellarius vice S . . . . Archicancellarii recognovi.

Data X. Kalendas Auguſti, Indictione II. Anno Dominice Incarnationis MLXXIX. *Anno autem Regni Domni Regis Henrici Quarti XXIII.*

Actum Ratiſpone in Dei nomine feliciter. Amen.

Quae

Quae hactenus commemoravi publica Onera ac Tributa, nemo ſibi ſuadeat implere univerſum chorum Vectigalium, *Factionum*, *Redhibitionum*, *Talliarum*, *Exactionum &c.* ut olim appellabant. Multa inſuper erant, quorum nuda nomina tenemus, rem verò penitus ignoramus. Neque enim feliciora noſtris barbarica illa tempora opinari licet. *Angarias* enim & *Perangarias* omnis aetas novit, ſimulque experta eſt. *Collectae* idem ſunt, ac quae in Capitulari Sicardi Principis Beneventani & alibi appellantur *Collatae*, & in Edicto Theoderici Regis *Collationes*. Nunc breviata voce vulgariter vocantur *Colte:* tributum nempe perſolvendum pro ratione proventuum ac redituum cujuſcumque liberi Civis. Antiquum eſt etiam Italicum vocabulum noſtrum *Dazio*, quum & *Data*, & *Datia*, & *Dadea*, & *Dationes* in antiquis monumentis memorentur, ut multis exemplis oſtendere poſſem. Unum tantummodo afferam, ut & *Dationis* nomen, & alia incognita Tributa ac onera veterum oblivioni eripiantur. Refert Margarinus Tom. 2. Conſtit. 20. Bullarii Caſinenſ. Diploma Adelchiſi Langobardorum Regis, in quo haec verba: *Verumtamen & concedimus per ipſa Monaſteria omnes Scufias publicas, & Angarias, atque Operas, & Dationes, vel Collectas, ſeu Toloneo, & Siliquatico, de ſingulas Mercaturas, & Portoras, ut homines de ſupradicta Monaſteria &c. ab omnibus ſupradictis Scufiis publicis & Angariis &c. pro noſtra mercede liceat deſervire.* Datum eſt Diploma die XI. Novembris, *Anno XIV. Regni, Indictione XII.* hoc eſt, ut Margarinus cenſet, Anno Chriſti DCCLXXIV. Sed aut illud ſpectat ad Annum DCCLXXIII. aut de ejus fide dubitandum eſt, quum Novembri Menſe Anni DCCLXXIV. jam exciſum foret Regnum Langobardorum. Habemus heic non ſolùm *Dationes*, ſed & *Scufias publicas*. Qua poſtremâ voce quid ſignificetur, ii fortaſſe mihi ediſſerent, quibus datum eſt in penetralia antiquae Germanicae Linguae deſcendere. Apud Germanos *Scaffia* appellabatur menſura quaedam annonae. Num *Scufiae* idem fuere, hoc eſt, menſurae quaedam aridorum Fiſco perſolvendae? Quum vero in Diplomatis authenticis Henrici II. & IV. Auguſtorum apud Canonicos Cathedralis Cremonenſis adſervatis, & a me deſcriptis, eaedem *Scufiae* commemorentur, monumenta illa nunc accipe, ubi etiam animadvertas mentionem fieri *de porcis & vervecibus*, *operibus & albergariis*, quibus nominibus incertum eſt, ſignificentur-ne publica, an privata onera, aut Tributa, ſive cenſus.

Henricus Rex III. Imperator II. Canonicis Eccleſiae Cremonenſis omnia illorum bona confirmat, Anno 1055.

In nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Si illis, qui ad loca ſacra deſtinati divinis officiis inſerviunt, noſtre Imperialis munificentiae benivolentiam in ſuis peticionibus clementer ac benigne demonſtramus, a Deo omnium rerum inſpectore meritam & condignam retributionem nos recipere ſperamus. Unde omnium

nium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque fidelium tam futurorum quam preſentium diligens induſtria noverit, qualiter pro remedio animae noſtrae, & ob interventum Conjugis noſtrae *dilectiſſimae* Imperatricis Agnetis, *nec non propter incrementum filii noſtri kariſſimi* Heinrici Quarti *videlicet* Regis, *Canonicorum ſanctae Cremonenſis Eccleſiae in honorem beatiſſimae Dei genitricis Mariae conſtructae neceſſitatibus providentes illis confirmamus, ac noſtra Imperiali auctoritate corroboramus Terras ſuas, quas prefatae Canonicae Preſules eidem Eccleſiae vi & injuſte tulerant, videlicet Bùtaningum, Caſtrumvetus, Inſulam, Raduldiſcum, Caſanovam, Butalianum, Fontanellam, Capellam Sancti Salvatoris cum ſuis pertinentiis, necnon & ceteras Terras, quas Canoni-*

A *ci praedicti nunc vel in futuro juſte ac legaliter detinere videntur*, cum diſtrictu, cum porcis & vervecibus, cum operibus, & omnibus Scufiis. *Preterea ſancimus atque precipimus, ut nullus Epiſcopus, Comes, Procurator aut Decanus de ipſa Canonica* Fodrum, aut aliquam Dationem *illis tollere, aut aliquomodo ſine legali judicio mole-*

B *ſtare vel diſveſtire praeſumat. Si quis vero contra hujus noſtre confirmationis auctoritatem temerarius violator extiterit, centum Libras auri optimi componat, medietatem Kamere noſtre Imperiali, & medietatem predictis Canonicis. Quod ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, hanc Cartam inde conſcriptam manu propria ſubter*

C *corroborantes, Sigilli noſtri impreſſione juſſimus inſigniri.*

Signum Doni Heinrici Tercii Regis invictiſſimi *Secundi Romanorum*

Imperatoris Auguſti.

Locus Sigilli ✠ cerei exſtantis.

Guntherius Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovit.

Data Idus Octobris; Anno Dominicae Incarnationis MLV. Indictione VIII. Anno autem Domni Heinrici Tercii Regis, Imperatoris autem Secundi ordinationis ejus XXVII. Regni quidem XVII. Imperii verò IX.

Actum Mantuae in Dei nomine feliciter. Amen.

Henricus Rex V. & Imperator IV. Canonicis Eccleſiae Cremonenſis privilegia confirmat, Anno 1111.

I*N nomine Sancte & individue Trinitatis. Heinricus divina favente clementia Quartus Romanorum Imperator Auguſtus. Quoniam a Deo omnium*

D *verum inſpectore meritam & condignam retributionem nos recipere minime dubitamus, ſi noſtre Regalis munificentie benivolentiam Deo devote ſervientium*

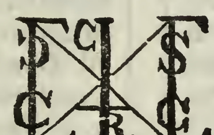
peti-

petitionibus clementer & benigne accommodamus: Volumus, ut omnium ſancte Dei Eccleſie, noſtrorumque, fidelium tam futurorum, quam preſentium diligens induſtria noſcat, qualiter nos pro remedio anime noſtre, noſtreque genitricis *beate memorie* Berte, *& ob incrementum Regni noſtri, Canonicorum ſancte Cremonenſis Eccleſie in honorem beatiſſime Dei genetricis Marie conſtructe neceſſitatibus providentes, illis confirmamus ac noſtra Regali auctoritate corroboramus terras ſuas, quas prefate Canonice Preſules ejuſdem Eccleſie vi & injuſte olim tulerant, ſcilicet Butaningum, Caſtrumvetus, Inſulam Redaldiſcum, Caſamnovam, Butalianum, Acenellum, Fontanellam, Capellam Sancti Salvatoris, necnon Oratorium Sancti Mauritii cum eorum pertinentiis: Altare quoque Sancti Imerii Confeſſoris, cum ejuſdem Altaris oblationibus, & omnibus ad idem pertinentibus. Nec minus &*

A *ceteras Terras, quas Canonici predicti in Cremonenſi Epiſcopatu, vel alicubi ſecundum Inſtrumenta Cartarum vel documenta legum, nunc vel in futuro juſte & legaliter per loca detinere videntur,* cum diſtrictu, cum porcis & vervecibus, cum operibus & albergariis, & omnibus Scuphiis. *Preterea ſancimus atque precipimus, ut nul-*

B *lus Epiſcopus, Comes, Procurator aut Decanus aut Portinarius, de ipſa Canonica, aut de Terris ejuſdem Canonice,* Fodra aut aliquas Dationes, ſeu Albergariam *illis tollere, aut eos de ipſis terris, ſeu Altari predicto ſine legali judicio moleſtare, vel diſveſtire preſumat. Si quis verò contra hujus noſtre confirmationis auctoritatem temerarius vio-*

C *lator occurrerit, centum Libras auri optimi componat, medietatem Imperiali Camere noſtre, & medietatem predictis Canonicis. Hoc autem ut verius credatur &c.*

Signum Domni Heinrici Quarti *Romanorum Imperatoris Auguſtiſſimi.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Burcardus Monaſterienſis Epiſcopus & Cancellarius vice Alberti Archicancellarii Maguntine Sedis Electi recognovit.

Data XIV. Kalendas Junii, Indictione IV. Anno Dominice Incarnationis MCXI. Regnante Heinrico Quinto Rege Romanorum Anno V. Imperante Primo, ordinationis ejus XI.

Actum eſt Verone in Chriſto feliciter. Amen.

Friderico I. imperante controverſia oborta eſt inter Procuratores Fiſci Caeſarei, & Cremenſem Populum propter Inſulam Fulcherii. Regalia ac tributa illius loci contendebat Imperialis Camera ad ſe ſpecta-

D re. Quae verò haec forent, e verbis ipſius Chartae ediſcere praeſtat. *In his locis* (ibi ſcriptum eſt) *habuit & tenuit Dominus Imperator per ſuos Nuntios medietatem totius Vini: & de terris Militum quartum: de ceteris ve-*

rò

rò tertium; & plenam juriſdictionem, honorem plenum, & diſtrictum: ſcilicet Fodrum, Placitum, Banna, Erbaticum, Eſcaticum, Tenſas, Malgas, Cacias, Piſcationes, Venationes, Silvas omnes, & cetera plenarie, quae pertinent ad honorem & diſtrictum. Inſtrumentum hoc luce non indignum decerpſi ex antiquo Regeſto Reipublicae Cremonenſis.

Decretum Legati Imperialis in controverſia, quam habet Fridericus I. Imperator cum Cremenſibus de Inſula Fulcherii, an ſit de Regalibus Imperatoris, & ab ipſo poſſideatur, Anno 1188.

ANno Dominice Incarnationis MCLXXXVIII. Indictione VI. die Jovis, XIII. die Menſis Octobris, in Civitate Laude, in Palatio Epiſcopi. Gualfredus de Turricella de Papia, Advocatus in hac cauſa pro Domino Guillielmo Adquenſis Advocato, Legato Domini Imperatoris, & ſpetialiter ab eo conſtituto Procuratore ad cauſam de Inſula Fulcherii, quam Dominus Imperator habet cum Cremenſibus, predicto Domino Guillielmo ei precipiente talia verba propoſuit, preſentibus Judicibus Curie, videlicet Syro Sallimbenus, Ydo de Terdona, Ottone Cendatario, conſtitutis ad hanc cauſam, dicens: Credit Dominus Guielmus, & verum eſt, quod Inſula Fulcherii cum omnibus ſuis pertinentiis eſt Regalia. Et credit, quod poſt deſtructionen Creme Dominus Imperator habuit & tenuit cum hoc ordine, habendo plenam juriſdictionem & dominium locorum infraſcriptorum, videlicet: Azanum, Torlinum, Palatium, Mons, Vallianum, Bagnolum, Clevum utrumque, Placianum, ſalvo jure Laudenſium, quod habent in Placiano, Capregnanega, Credaria, Rovoretum, Moſcacianum, Monſtodunum, Gomedum, Rivoltella, & Rivolta, Umbrianum, Sanctus Laurentius, & Sanctus Andreas, & totum hoc, quod eſt extra foſſatum & ſuburbium Creme. In his autem locis habuit & tenuit Dominus Imperator per ſuos Nuncios medietatem totius Vini, & de terris Militum Quartum; de ceteris verò Tertium: & plenam juriſdictionem, honorem plenum, & diſtrictum: ſcilicet Fodrum, Placitum, Banna, Erbaticum, Eſcaticum, Tenſas, Malgas, Cacias, Piſcationes, Venationes, Silvas omnes, & cetera plenarie, que pertinent ad honorem & diſtrictum. Et hodie habet & poſſidet predicta. Quia verò Dominus Imperator non vult facere injuriam Cremenſibus, ideo paratus eſt Dominus Guillielmus jam dictus facere rationem Cremenſibus, ſi vellent dicere, ſe habere aliquod jus in predictis locis. *Ipſos quoque Cremenſes prefatus Dominus Guillielmus interrogavit ſub prefatis Judicibus, ſi vellent dicere, ſe habere aliquod jus in predictis locis. Qui Cremenſes, habito concilio, dilationem ſuper hoc petierunt, ſcilicet cauſa capiendi conſilium cum Sapientibus Terre ſue, & cum Sociis ſuis, ſi vellent rationem poſtulare, vel aliquod jus dicere ſe habere in predictis locis. Nomina Cremenſium, qui venerant pro Communi Terre ſue ſunt hec: Bonuſarius de Sablono, Benzo, Bonuſſenior Conſules Creme, Dominus Benzonus, Gulielmus Goronus. Albericus Judex, Otto Gambazocca. Qui omnes ordinaverunt cum ſepe dicto Domino Gulielmo, & cum Judicibus Curie, ad terminum ſtatu-*

ſtatutum venire bene inſtructi & conſiliati, ſi vellent aliquod jus in predictis locis a Domino Imperatore poſtulare vel dicere ſe habere. Ibique Dominus Syrus, conſilio predictorum Sociorum ſuorum, ſtatuit eis terminum, & dilationem dedit, ut ab hodie uſque ad octo dies eſſent Papie, & ſequenti die Veneris conſiliati eſſent, ſi velint aliquid proponere adverſus Dominum Imperatorem in predictis locis. Prenominatus vero Dominus Syrus hanc Cartulam fieri precepit. Interfuerunt teſtes Guidottus de Sumaripa, Malſaxatus de Valezano, Arioldus Paucumallodium, Gerardus Moncius, Lanfrancus Capudcaſe, Ambroxius de Fuxirago, qui ſunt de Laude. Bellonus de Curte, Bertramus Sallimbenus, qui ſunt de Papia. Homodeus de Trezo, Oddo de Comite, atque Bocardus frater Epiſcopi de Cremona.

Milleſimo Centeſimo Octuageſimo Octavo, Indictione VI. die Veneris, XII. Kalendas Novembris, in Civitate Papie in Palatio Epiſcopi, preſentibus Judicibus ab Imperatore delegatis, & in medio reſidentibus, & ſuper hanc cauſam conſtitutis, videlicet Syrus Sallimbenus, Ydo Terdonenſis, Ariprandus Judex, Otto Cendatarius, Guido de Puteo, & preſentibus Conſulibus, de Crema, videlicet Comes Albertus de Palatio, *& Cantelmus Benzonus, necnon & Albericus Judex, qui omnes venerant pro Communi Creme: Dominus Litifredus Imperialis Aule Capellanus, & ejuſdem magnificentie Legatus, parabolâ Domini predicti Guilielmi ſocii ſui, qui ſpecialiter ad hanc cauſam a Domino Imperatore Procuratores ſunt conſtituti, talia verba propoſuit, dicens: ſe eſſe paratos audire, ſi ipſi Cremenſes vellent aliquid in predictis locis a Domino Imperatore poſtulare, vel aliquid jus in predictis locis ad ſe pertinere dicere. Ipſi verò Cremenſes ſepe & ſepius ha-*

A *bito conſilio, Albericus Judex de Crema, parabolâ & conſenſu predictorum Conſulum Creme, & conſilio Judicum ſuorum, videlicet Guilielmus Calciagriſia, Arnaldus de Superaquam, Nazarius de Rozano, qui ſunt de Mediolano, & Adam de Mantua, talè dederunt reſponſum: videlicet quod Cremenſes de predictis locis de Domino Imperatore nullam querimoniam facere*
B *volebant. Cumque ita audiſſet Dominus Litifredus, & Dominus Guilielmus, habito conſilio Sapientum, talia verba dixerunt: videlicet quod predictus Dominus Guilielmus precipere fecit & precepit conſenſu predicti Domini Litifredi jam dictis Cremenſibus nomine Communis Creme ſub debito fidelitatis, ut de*
C *cetero de predictis locis nullo modo ſe intromittant, & Dominum Imperatorem, ſeu Nuntium vel Nuntios ejus quiete predictos locos tenere & poſſidere permittant, & nullam eis moleſtiam inferant. Prenominati verò Dominus Litifredus & Dominus Guilielmus hanc Cartulam fieri preceperunt. Interfuerunt Poncius de Giroldis, Oddo de Comite, Ingilerius de Burgo, Maltraverſus, Madelbertus,*
D *qui ſunt de Cremona: Lanfrancus Capudcaſe, Albertonus Scarpigna, Ambroxius de Fuxirago, Monacus de Ranſo, Amizo Judeus, Presbiter Niger, Johannes Caſola, Malſaxatus de Valerano, qui ſunt de Lauda: Bellonus de Curte, Galferius Yſembardus, Guillielmus Cebolla, Rubaldus Xarinus,*
E *Buſnardus Grandisvillani, Dominus Rainerius de Sancto Nazario, atque Bertramus Sallimbenus, qui ſunt de Papia: & Villanus de Porta, atque Guido de Ozola, qui ſunt de Parma, teſtes.*

Ego Guilielmus Notarius ſacri Palatii mandato predictorum Domini Litifredi & Domini Guillielmi hanc Cartulam ſcripſi.

Quid

Quid *Malgae* fureint, hariolando quidem exponere poſſem, ſed certam rei ſignificationem neutiquam efferre. Quid verò *Tenſae,* quarum item nomen nuper audivimus, ſi quis ſciſcitetur, reſpondeo, nihil aliud fuiſſe, niſi eamdem Tributorum ſpeciem, quae adhuc alicubi appellantur *Taſſe*, & a Scriptoribus inferioris aevi *Taxae* etiam dicuntur. De ejuſmodi tributis mentio eſt in Hiſtoria Veneta Sanuti, dum commemorat *le Tanſe de' Notai*, *le Tanſe de' Giudei &c.* Si fides Hickeſio, vox haec Franco-Theotiſca eſt. Verùm tutius opineris *Taxam* e Latino *Taxare* deſcendiſſe, ad ſignificandum videlicet, quid aeſtimatione factâ a qualibet ſingulari perſona aut Collegio, perſolvendum erat Fiſco. Fortaſſe Franci pro *Taſſare* dixerunt *Tanſare*. Durat adhuc apud Venetos verbum *Tanſare*, *Taxare* ſignificans. Et quoniam earumdem *Tenſarum* mentio occurrit etiam in Privilegio Friderici I. Auguſti, illud heic publica luce donandum volo, quod ex Archivo Monaſterii Sanctae Mariae de Vangaditia depromſi.

Friderici I. Imperatoris Diploma, quo confirmat omnia jura ac Privilegia Monaſterio Sanctae Mariae de Vangaditia, praeſentibus Marchionibus Eſtenſibus Alberto & Obizzone, Anno 1177.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus divina favente clementia Romanorum Imperator Auguſtus. Imperatoriam Majeſtatem ad augmentum ſanctarum Eccleſiarum Dei veraciter credimus conſtitutam: idcirco & Eccleſiis Dei, ac in ipſis Deo famulantibus ſubvenire ſummo jure debemus, & benigno ſemper propoſito intendimus. Omnibus igitur Chriſtianae Religionis, Imperiique Romani fidelibus, praeſentibus ſcilicet ac futuris, apertiſſime pateat, qualiter dilectus noſter Iſac *venerabilis* Abbas Monaſterii Sanctae Mariae de Vangaditia, *per fideliſſimum noſtrum Gotofredum Cancellarium, & per Marcum Maurocenum honorabilem & ingenuum Venetiae Civem, noſtram adiit clementiam, petens per ipſos & cum ipſis, ut nos pro Dei amore, aeternaeque beatitudinis remuneratione praedictum Monaſterium ſuum, ſcilicet Eccleſiam Sanctae Dei genitricis Mariae conſtructam ſuper Atheſis fluminis ripam ad locum, qui quondam Petra dicebatur, nunc autem Vangaditia vocatur, ſub noſtri Mundiburdi protectione cum omnibus ſuis poſſeſſionibus & rebus mobilibus & immobilibus reciperemus, eidemque Eccleſiae ea, quae hactenus poſſedit, & in futuro Deo favente juſtae acquiſitionis titulo poſſidebit, noſtrae Imperialis auctoritatis Praecepto confirmaremus. Quorum petitionibus nos placida ſecuritate annuentes, ſtatumque ſacri ejuſdem loci incolumen ſervare cupientes, praefatam Sanctae Mariae Eccleſiam cum omnibus ſuis pertinentiis in noſtri Mundiburdii, noſtraeque Imperialis potentiae defenſione gratanter ſuſcipimus, omneſque res & poſſeſſiones ejus mobiles & immobiles, ſeſeque moventes, quas Abbas & Fratres ipſius Monaſterii vel per ſe vel per alios poſſident, vel de cetero acquiſierint, eidem Eccleſiae perpetua ſtabilitate per noſtrae auctoritatis robur & munimen confirmamus, e quibus quaedam ſuis duximus exprimenda vocabulis. Videlicet poſſeſſiones, quas habent in praedicto loco, qui Vangaditia dicitur, & in Abba-*

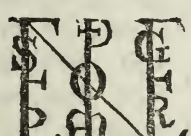
Abbatia, & in aliis quibuſcumque locis, in Epiſcopatu Veronae infra Civitatem, Sancti Salvatoris Eccleſiam cum omnibus ſuis pertinentiis, in Bardulino, in Illalio, in Albareto, in Perto, in Curia Geniaci, terras ſcilicet arabiles, prata &c. quae ad Curiam Geniaci pertinent, cujus terminum cernit ſuperius caput Silvae ipſius Monaſterii uſque in Tartarum, quae Silva vocatur Gazolo: & eſt ex alia parte Atheſis, Salvaterra, Ramo de Palo, Bruſeda, Zuricla, in Contra, in Arquada, in Rodigio, in Ponciano, in Cento, in Squignano, in Donico, Boniſago, in Manegio, in Sarzano, in Mardimago, Venezze, cum omnibus ſuis pertinentiis, in Gongula, Cluſurella, Cavazzana, Saguedo, in Merlaria, in Sculdaſia, in Palſo, in Vighizolo, in Corrigia, in Villa, in Padua, in Curte de Provio, in Villa Comeda, in Dannarolo. Haec igitur ſupraſcripta & cetera omnia, quae in aliquo Imperii noſtri loco praefata poſſidet Eccleſia in Caſtris, Capellis, Decimis, Placitis, Mercatis, Teloneis, ripis, rupinis, molendinis, Collectis, viis & inviis, vineis &c. Tanſis, Bannis, *ac olivetis, univerſiſque exhibitionibus, atque cujuslibet functionibus, cum*

A *omni honore & diſtrictu, ſalva tamen Imperiali juſtitia, confirmamus. Tamen id Abbati praefatae Eccleſiae & ſuis ſucceſſoribus & eorum hominibus indulgemus, ut nulli inde reſpondere teneantur, niſi nobis, aut certo Miſſo noſtro ad hoc ſpecialiter deputato. Praecipimus igitur Imperiali noſtrae auctoritatis Edicto, quatenus nullus Archiepiſcopus,*

B *Epiſcopus, Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Conſul, vel Poteſtas, vel ullum Commune Civitatis alicujus loci, nec ulla omnino perſona magna &c. Pro quorum omnium certa & inviolabili conſervatione & memoria praeſentem paginam Majeſtatis noſtrae Sigillo communivimus, teſtibus ſubſcriptis, qui ſunt*

C Maguntinus Archiepiſcopus, Philippus Colonienſis Archiepiſcopus, Arnoldus Treverenſis Archiepiſcopus, Odericus Patriarcha Aquilejenſis, Henricus Patriarcha Gradenſis. Sebaſtianus Ziani Dux Venetiarum, Comes Hoslantiae MARCHIONES DE ESTE ALBERTVS & OBIZZO, Schinella Comes Tarviſii, Wezelo de

D Camino, Guilelmus Tempeſta. Joannes filius Marci Mauroceni, & alii *quamplures.*

Signum Domini Friderici *Romanorum Imperatoris invictiſſimi & florentiſſimi.*

Ego Gotofredus Cancellarius vice Philippi Colonienſis Archiepiſcopi, & praedicti Regni Archicancellarii recognovi.

Acta ſunt Anno Domini Milleſimo Centeſimo Septuageſimo Septimo. Indictione X. Regnante Domino Friderico Romanorum Imperatore glorioſiſſimo, Anno Regni ejus XXVI. Imperii autem Anno XXIV.

Datum apud Venetias in Palatio Ducis, XIV. Kalendas Septembris, feliciter. Amen.

A In Charta Reipublicae Mutinenſis
ſcripta Anno MCCLXXXI. quam
infra dabo in Diſſertat. XXX. *de
Mercatura*, petunt Mercatores Lucen-
ſes, *ut Commune Finalis Mutinenſis
debeat dare pro eorum ſecuritate Tan-
ſam a Finali uſque Bondenum cum bur-
clello uno* (Italice Burchiello) *&
cum hominibus armatis*. Heic *Tanſa*
B idem fuiſſe videtur, ac nobis eſt
Scorta, aut *profectio*: quo ſenſu etiam
tenſare apud Du-Cangium defendere &
protegere ſignificat. Fortaſſe *tenſa* ac
tanſa idem ſignificarunt. *Tenſamentum*
verò tributi genus fuit, quod olim
exſolvebatur pro protectione domi-
nis. Apud Hiſtoricos quoque Bri-
tannos occurrit eodem ſenſu *Tenſe*,
C & *Tenſerie*. Hickeſium in Grammat.
Anglo-Saxon. teſtem habeo. Ughel-
lius quoque in Epiſcop. Salernitanis
memorat *Audientiam*, tributi cuju-
ſdam genus; & in Epiſcop. Cannen.
ſine calzao (*calzario* ſeu *calcario* le-
gendum eſt) *& affidatura*, *& omni
jure tributario*. Num *Calzarium*, ſive
potius *Calcavia* tributi ſpecies fuit
D pro jure coquendae calcis? Mentio-
nem facit idem Ughellius in Epi-
ſcopis Caſertanis *de calcariis terra-
rum*; & alibi de *calgariis terrarum*.
In Capitulari Sicardi Principis Be-
neventani Tomo II. Rer Italicar.
ſtatuitur, *ut nulla nova conſuetudo im-
ponatur, exceptâ antiquâ, hoc eſt re-
ſponſaticum, & angarias, & calca-
E rias*. Ad alia progrediamur, nimium
quippe eſt hic ager foecundus. In
Charta Veronenſi Anni MCXL. e-
ditâ a diligentiſſimo Campagnola in
Prolegomen. ad antiqua Veronenſis
Urbis Statuta, *Commune de Soavo re-
miſit omnia ſervicia, ſcilicet Plobegum,
& Daciam, & Waitas*. Jam ſupra
ſermo fuit de *Dacia*, quod tributi
pecuniarii genus fuit. *Waita* (nunc
nobis appellatur *fare la Sentinella*,
fare le guardie, ideſt excubias, cuſto-
dias) Angaria perſonalis erat. Ad-
huc apud Mutinenſes dicitur *far la
guaita*, quum quis intentis oculis
obſervat, an homo, volucris, aut
aliquod aliud animal moveatur. I-
dem enim eſt *Waita* & *Guaita*, quum
Itali W Germanicum vertere conſue-
verint in *GU*. ſeu *GV*. Ferrarius in
Orig. Ital. cenſet vocem *Aguato* a
Latino *accubitatus* natam fuiſſe. Me-
nagius vocabulum *Guatare* pro aſpi-
cere derivat a Latino-barbaro *catta-
re*, & a *Guatare Aguato*. Ferrarius
contra *Guatare* deducit a *videre*, *vi-
ſitare*. Mirum eſt, quei tantos viros
fugerit harum vocum germana ori-
go. *Aguato a Waita* Germanica vo-
ce, ſive *Guaita* ortum eſt. *Stare ad
Guaitam* veteres dixere: Italice *ſtare
a Guato*; hinc *Aguato*, uti & *Guata-
re*, quod Mutinenſes ajunt *Sguaitare*,
pro intentis oculis motus alicujus
clam perſcrutari. Ita Gallica Lingua
habet *Guet*, *eſtre au Guet*. Venio ad
Plobegum Veronenſe. Fortaſſe tribu-
tum fuit colligendum ex bobus, ſive
terris aratoriis, uti apud Gallos *Fru-
mentagium* fuit, & *Carrucagium*, at-
que *Hidagium* apud Anglos. *Plovum*
enim, ut dixi in Notis ad Legem
293. Rotharis, Parr. II. Tomi I.
Rer. Italicarum (a Germanica, ut
videtur, voce *Plowen* profectum) *A-
ratrum* ſignificabat, quod *Pioeu* Gal-
licâ diphtongo, aut *Piod*, ſive *Pieu*,
ruſtici noſtri adhuc appellant. *Pflug*
Germani dicunt; Sed apud Saxo-
num, Danorum, & Normannorum
filios Britannos, *Aratro* nomen eſt
Plough, & *Plow*, quod idem eſt ac
noſtrum *Piod* ſeu *Pioeu*. Saepe *V* con-
ſonans in *B* immutatum videmus,
itaut quod in Lingua vulgari erat
Piovego, Latine redditum fuerit *Plo-
begum*.

A *begum*. Robertus Guiſcardus Apuliae & Calabriae Dux apud Baronium Anno MLIX. ſpopondit ſe *perſoluturum ad recognitionem fidelitatis pro unoquoque jugo boum penſionem duodecim denariorum Papienſis Monetae beato Petro & Nicolao Papae*. Haec opinari, aut divinando tentaſſe licuerit. Multum interea proderit nobis ad antiqua B Regalia dignoſcenda, ſive jura, ſive tributa, Charta ad Azonem VI. Marchionem Eſtenſem pertinens, & mihi memorata in Antiquitat. Eſtenſ. Par. I. Cap. 38. pag. 367. Eam in ſuis Collectaneis MStis ſervavit nobis Peregrinus Priſcianus Ferrarienſis vir doctiſſimus. Principi huic in Feudum conceſſa fuerat *Curia Adriani*, nunc l' *Iſola d' Ariano*, ab Epiſcopo Adrienſi, una cum juribus quibuſcumque Regalibus ad eam pertinentibus. Itaque haec jura, utpote ſibi debita, expetebat Marchio a Populo Adrianenſi, eaque ſigillatim enumerabat. Contra Populus multa excipiebat. Controverſiâ ad Arbitros deductâ, ſententiam ii tulere, quam nunc omnibus legendam exhibeo, ut intelligant, quae tunc Principum jura, & Populorum onera forent.

Sententia Arbitrorum electorum in controverſia de Regalibus, Juriſdictione &c. Caſtri & Curiae Adriani inter Azonem VI. Marchionem Eſtenſem, & ejus Patruum Bonifacium, & Commune Adriani, Anno 1198.

C IN *Dei aeterni nomine. Anno Dominicae Nativitatis Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Octavo, tempore Innocentii Electi Papae, & nemine Imperatore imperante in Italia, die III. exeunte Menſe Januarii, Indictione I. Ferrariae in Epiſcopatu. Cum* inter Dominum Azonem Eſtenſem Marchionem, *& tutorio nomine* ſui Patrui D Domini Bonifacii filii quondam Domini Obizonis Marchionis de Eſte *ex una parte, & Martinum de Venerando, & Johannem de Balbo, & Luglanum de Guiriſio, Sindicos a Communi Adriani in hac cauſa conſtitutos pro ipſo Communi de Adriano ex alia, ſub noſtrae cognitionis examine controverſia verteretur, in qua praedictus* E Dominus Azo Marchio Eſtenſis *ſub nomine proprio, & tutorio nomine ſui Patrui Domini Bonifacii, a praedictis perſonis pro Communi Adriani propter acquiſitum, quod noviter a* Domino Iſacho Adrienſe Epiſcopo *jure Feudi* 1 *fecerat: Petebat, ſcilicet,* omnem juriſdictionem cum Placitis, Bannis, *tam ſuper adulteriis & aſſaltis & ſeditionibus, quàm ſuper omnibus aliis, quae ad Banna pertinent: &* Albergarias, *quotieſcumque inde tranſitum habuerint; &* Regalia *omnia, & omnia integre, ſicut ad juriſdictionem pertinent: &* Novalia *omnia ſive* Xampla: *&* Flumina *navigabilia: & quod nemo debebat in Pollicinis venari vel aucupari, ſine eorum licentia, vel ſui Nuntii; & ſi cum eorum licentia fieret, debebant habere* Aprorum capita, & quarteria, & coria Cervorum. *Item dicebat, omnes domos, quae ſitae ſunt ſuper aggerem Caſtelli Adriani, & quae ſunt apud Prognedum, indiſtincte ad eos pertinere, & penſionem earum domorum Communi Adriani a poſſeſſoribus a triginta annis hucuſque ſolutas, & ſimiliter quod pro eis acquirendis datum erat Communi Adriani, quod eſſe poterat centum & quinquagin-*

ginta Librae Venetorum. Item dicebat, unumquemque hominem de Terra illa ſibi fidelitatem contra omnem hominem facere debere, & ſingulis annis ibi generale Placitum facere debere, & circa Feſtum Sancti Martini omni anno inde habere debere tres Libras Venetorum & ſex Solidos; & quotiens inde Ravennam tranſire vellent, homines illius loci eos illuc portare debere: & unumquemque hominem in die Sancti Stephani unum panem & duos denarios in pancrio praeſtare debere, & ſeptimam partem omnium anguillarum ſimiliter ſibi dare debere; & ad eos Juſtitias illius loci pertinere, ut per eos menſuras & pondera *habeant. Et ſi quid* de ponderibus *vel* pro ponderibus & menſuris *exigant, ſuum eſſe debere; & eos cum honore & obedientia, quotienſcumque ad Terram eſſent habituri acceſſus, eos ſecundum formam libellorum recipere debere: & pro exactorum extimatione* ponderum & menſurarum *petebat centum quinquaginta Libras Venetorum, dicens, haec omnia taliter Domino Adrienſe Epiſcopo pro Eccleſia Sancti Petri de Adria pertinuiſſe, & ea ſibi ab eo conceſſa fuiſſe. Itemque pro domo ipſorum Marchionum ab eiſdem perſonis pro Communi Adriae petebat Nemus Adriani, & mille Libras Venetorum pro extimatione fraudis ſtirpatici a triginta annis uſque nunc ſibi factae; & neminem in ipſo Nemore debere venari vel aucupari ſine eorum licentia vel ſui Nuntii. Et ſi cum eorum licentia vel ſui Nuntii facerent, Aprorum capita & quarteria & coria Cervorum ſua eſſe debere dicebat: & quingentas Libras Venetorum pro extimatione fraudis talis Nemoris, quam eis fecerant. Et a Communi ſimiliter duas amphoras vini peroptimi, ut in Terra illa poſſet inveniri, ſingulis annis debere habere. Et quotienſcumque*

A *cauſa venandi ad Terram illam ad nemus intrare vellent, omnes homines illius loci pro voluntate eorum ad portus venire debere, & accipere perſonas & equos & canes & retia, intuſque portare, & eos prima die ſuis expenſis cum omnibus ſociis hoſpitari, ſequentibus autem diebus cum eis perſonas eorum in venando debere laborare, quoa-*
B *duſque ibi pro venatione illa ſtarent; & cum exire vellent, eos ſimiliter ad portus reducere debere allegabat. E contra praedicti Sindici Adriani pro Communi, praefatam Juriſdictionem fuiſſe Epiſcopi Adrienſis, & ab eo Domino* Marchioni Azoni *fuiſſe conceſſam in eorum praeſentia, exceptis Decimis & ſpiritualibus, confitebantur. Pollicinos*
C *verò & Flumina navigabilia, & ſi qua alia, quae ad publicaria pertinent, jure Feudi ab Epiſcopis ſibi pertinere: & unum hominem tantùm per ſingulas domos Adriani praedicto Marchioni jurare debere pro ipſa conceſſione, reſpondebant. Ipſumque Marchionem ſemel in anno debere ſibi facere Placitum generale non diffitebantur: & ſeptimam*
D *partem omnium anguillarum ipſum debere habere, & Juſtitias illius loci & menſuras & pondera per ipſum Epiſcopum Marchioni pertinere proteſtabantur. Cetera verò, quae praefatus Dominus Marchio per conceſſionem Domini Iſachi Epiſcopi ſibi pertinere dicebat, nequaquam ad ipſum ſpectare proponebant, immo prorſus negabant. Praeterea verò*
E *praefati Sindici Adriani nemus petitum non eſſe Marchionis, ſed eum nemus ſe per Feudum habere ab Epiſcopo praedicti proponebant. Et quia Commune Adriani dare ſolebat praedictis Marchionibus unum paſtum per ſingulos annos, & duas amphoras vini, & canes, equos, & retia ad illud nemus portabant, & cetera ſervitia, quae eis pro ipſo nemore facere faciebant, non alia*

de

de cauſa hoc faciebant, niſi quia praefati Marchiones tueri & defenſare praefatum nemus illis dicebant, coram nobis allegabant.

Nos Jacobus de Fontana, & Gondoaldus, electi Arbitri a Domino Azone Eſtenſe Marchione pro ſe & pro Bonifacio Patruo ex una parte, & a Martino de Venerando, & Johanne de Balbo, & Luglano de Guriſio Sindicis pro Communi Adriani ex alia, ut cognoſceremus & definiremus litem, quae inter eos vertebatur, ſecundùm quod jus & ratio exigent, aut per amicabilem compoſitionem inter eos finem liti poneremus: viſis & auditis rationibus, confeſſionibus, atteſtationibus, & inſtrumentis utriuſque partis omnibus, quae ante nos ſunt propoſita & allegata, diligenti ſtudio & meditatione conſideratis, habitoque multorum Sapientum conſilio, & partibus ad invicem inter ſe penam centum Librarum Imperialium, niſi noſtro ſtarent Arbitrio, compromittentibus, taliter inter eos amicabili compoſitione laudamus & definimus. Dicimus namque, omnem Juriſdictionem Curtis Adriani in Placitis, Bannis, Ponderibus, Menſuris, & Juſtitiis tam ſuper adulteriis & aſſaltis & redibitionibus quàm ſuper omnibus aliis, quae ad Banna ſpectant, & omnia integre, ſicut ad Juriſdictionem pertinent, & ſeptimam partem omnium anguillarum, & Placitum generale, ſecundùm tempora conſueta ſemel in anno, praefato Marchioni Azoni propter acquiſitum Domini Epiſcopi Iſachi, ſecundum praedictorum Sindicorum confeſſionem coram nobis factam, debere pertinere. De Policinis vero, Tumbis Suventinenſium, Xamplis, Fluminibus navigabilibus, & de aliis, quae ad publicaria ſpectant, praedicto Marchioni Azoni pro ſe & Bonifacio Patruo ſuo duas partes in integrum, & Sindicis pro Communi Adriani tertiam inſolidum (ita tamen, ut eam tertiam partem a praedictis Marchionibus per Feudum teneant, ac ei fidelitatem faciant) aſſignamus. Tali verò conditione & pacto, quod ſi qua partium id, quod ſibi pro rata contigerit, laborare voluerit, non ideo minus ſuam & alterius poſſit laborare partem; & quae pars laborare ceſſaverit, juſtum cambium ab alia parte recipere teneatur. Praeterea verò pro Domo Marchionis duas partes totius nemoris Adriani cum omnibus ſuis pertinentiis & lateribus, ſecundùm quod continetur in emphiteuſi & Libellis Marchionum, praefato Domino Marchioni Azoni, & jam dictis Sindicis pro Communi Adriani tertiam partem ejuſdem nemoris cum ſuis cohaerentiis, ita tamen, ut illam tertiam a praedictis Marchionibus per Feudum habeant, aſſignamus. Pro qua tertia parte praedictos Sindicos pro Communi Adriani ipſi Marchioni per ſingulos annos duas amforas vini navigabilis, & unum paſtum omni anno praeſtare debere, ipſiuſque Marchionis canes, equos, & retia, & perſonas ad nemus praedictum ire volentes causâ venandi, portare ad terram, & reducere, Marchionis expenſis praecipimus, ſalvis rationibus omnium aliorum in praedictis locis habentium. De omnibus aliis petitionibus ſuperius coram nobis factis perpetuum finem ſub pena centum Librarum Imperialium inter eos eſſe jubemus. Ad haec fuerunt teſtes praeſentes Dominus Petrus de Alberto de Adigerio, Ottolinus de Mainardis, Gerardus de Benbono, Albertus de Luxia Judex, Advocatus Judex, Mainardus Judex, Gerardus Contrarius, Ugitio de Contrariis, Gerardus de Rithicerio, Tranſimundus Judex, Jacobus a Parte, Jacobus Pagani, Egidius Blaſii Judex, Andreas Judex, Ugolinus Notarius, Marchoaldus, Tomaſinus de Contrariis.

Ego

Ego Aribertus Dei gratia ſacri Palatii Notarius praeſens, ut audivi & intellexi, ſcripſi.

Multus eſſem, ſi ſingula heic expoſita enucleanda ſumerem. Lectori quoque, ut aciem ingenii ſui exerceat, derelinquendum eſt aliquid. Illud potius animadvertere juvat, jus *menſurarum* & *ponderum* heic memoratum, unde ad Fiſcum proventus manebat, me alibi deprehendiſſe. Scilicet in Diplomate Conradi II. Romanorum Regis, in quo confirmatum videas inſigni Capitulo Canonicorum Eccleſiae Primatialis Piſanae *Rubum de tota Civitate, ut nemo ſine ipſorum permiſſione praeſumat appendere vel librare*. Menſurae genus eſt *Rubus*, & apud Inſubres adhuc appellatur *Rubbio*. Jus ergo menſurandi & ponderandi in publicis Mercatibus & Foro translatum fuerat in Canonicos Piſanos. Diploma ipſum ex eorumdem Tabulario depromtum legendum heic cunctis exhibeo.

Conradi II. Romanorum Regis Diploma, quo Canonicis Eccleſiae Piſanae omnia illorum jura ac Privilegia confirmat, Anno 1147.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Conradus divina favente clementia Romanorum Rex Secundus. Cum nullis debeamus deeſſe, precipue tamen circa Eccleſias & circa Miniſtros earum ſtudere debemus, quatinus ipſorum interventu ſic tranſeamus per bona temporalia, ut non amittamus eterna. Proinde omnium fidelium noſtrorum tam futurorum quam praeſentium noverit induſtria, qualiter nos petitione & humili ſupplicatione Canonicorum Piſane Eccleſie, pro remedio anime noſtre confirmavimus Piſane Eccleſie & Canonicis ipſius poſſeſſiones ab antiquis Imperatoribus ſive Regibus ejuſdem Eccleſie Canonicis datas & conceſſas. Ad exemplum itaque anteceſſorum noſtrorum Domni Henrici Quarti Regis, Tertii Romanorum Imperatoris Auguſti, & Domni Lotharii Tertii Romanorum Imperatoris Auguſti, *tradimus, concedimus & confirmamus in perpetuum Canonicis ſancte Piſanae Eccleſiae in proprietatem & poſſeſſionem Silvam, Tumulum Piſanum a faucibus veteris Sircli uſque ad fauces Arni, & a Foſſa Cuccii, quae eſt prope Foſſam Caballariam uſque ad mare, & tertias piſcarie de Stagno: & omnia quae juſte & legaliter poſſident; ideſt Decimas, predia, domos, & familias, & Guaringagas omnes, que eorum prediis adherent: & omnino omnia, quae juſtis modis canonice & legaliter adquiſierunt & adquirere poterunt. Inſuper confirmamus & largimur prefatis Canonicis centum Solidos de ripa &* Rubum de tota Civitate, ut nemo ſine ipſorum permiſſione preſumat appendere vel librare. *Curtem quoque de Popiana noſtra conceſſione, auctoritate & banni noſtri confirmatione teneant, & de cetero abſque alicujus contradictione libere diſponant, & proprietario jure quiete poſſideant. Et ſi quid per hanc conceſſionem in eadem Curte adquiſierint, quiete & libere poſſideant; ipſos & ſancte Piſane Eccleſie jam dictos Canonicos ſub noſtra tutela & defenſione recipimus, itaut videlicet nulla perſona magna vel parva, nullus Dux, nullus Marchio, nullus Archiepiſcopus, vel Epiſcopus, nullus denique vel officii vel ordinis homo audeat ipſos Canonicos vel eorum res & familias inquietare,*

tare, moleſtare, vel aliquo modo fatigare, nec ad Placitum nec cauſam forenſem, niſi in Curia noſtra invitare, ſed ſecuri & abſque ulla perturbatione divinis poſſint ſervitiis vacare, & pro noſtri ſtatu Imperii propenſius exorare. Preterea ſtatuimus, ut numquam temporis preſcriptione predicti Canonici jura ſua & poſſeſſiones perdant. Si quis autem, quod non credimus, temeraria A *preſumptione hujus noſtri Precepti decretum infringere temptaverit &c.*

Acta ſunt autem hec Ratisbone, preſentibus Henrico Ratisbonenſi Epiſcopo, Odone Friſienſi Epiſcopo, Alberone Exſtatenſi Epiſcopo, Rabierto Patavienſi Epiſcopo, Henrico Duce de Bawaria, Hermanno Palatino Comite, Friderico Ratisbonenſi Advocato, Godefrido Comite de Nuuremburc.

Signum Domini Cunradi *Romanorum Regis Secundi.*

Ego Arnaldus Cancellarius vice Henrici Meguntini Archiepiſcopi & Archicancellarii recognovi.

Anno Dominice Incarnationis MCXLVIII. Indictione VIII. Regnante Cunrado Romanorum Rege Secundo, Anno verò Regni ejus X.

Data Ratisbone in Chriſto feliciter. Amen.

Utilis quoque ad mores veterum dignoſcendos erit Charta, quam ex Regeſto MSto Cencii Camerarii a me deſcriptam, heic editam volo. Caſtrum *Priceni* (idem, ut puto, quod nunc *Proceno* appellatur apud Aquampendentem in Urbevetano agro) ſpectabat olim ad Tuſciae Ducatum. Dux autem Tuſciae Anno Chriſti MCXCVI. erat *Philippus Henrici Sexti Regis, & Imperatoris Quincti*, frater, qui poſtea Romanorum Rex in ſchiſmate electus fuit. Is ergo praecepit, ut in codicillos referrentur, quae Feuda ad Ducalem Curiam in eo Caſtello, ejuſque agro B pertinerent, & quae *Banna*, ideſt mulctae, inde colligerentur. En ergo Chartam, ubi complura vocabula occurrent, quorum ſignificationem Eruditis enucleandam dimitto. Unum ego duntaxat inſalutatum abire non ſinam, nempe: *Caſtellanus Radicofani venit tunc in Priceno, & griſavit omnia bona eorum:* ideſt apprehendit. C Purum putum verbum Germanicae Linguae habes, videlicet *Greiffen*, ita ut aliqua oborta mihi fuerit dubitatio, num pro *Guiſa*, *Wiſa*, & *Guiſare*, de quibus vide Gloſſarium Latin. Du-Cangii, veteres ſcripſerint *Griſa*, *Griſare*.

Jura

Jura Curiae Ducum Tuſciae in Caſtro Priceno, ex praecepto Philippi Ducis Tuſciae collecta, Anno 1196.

IN Dei nomine. Charta teſtium recipiendorum ad inveniendam veritatem jurium & rationum, atque rerum omnium, quas Curia habet vel habere debet in Caſtro Priceni & ejus Curte intus & extra in ejus pertinentiis, ut ad perpetuam memoriam in publicam formam redigantur.

Rolanduccius Guidotti de Caſtro Priceni juravit corporaliter tactis ſacroſanctis Evangeliis dicere omnem veritatem, quam ipſe ſciret de omnibus rationibus & juſtitiis & rebus, quas Curia habet vel habere debet in Caſtro Priceni & ejus pertinentiis intus & extra. Et ea, quae ſciverit, mihi Guidoni Maizi Notario patefaciet: nec a me recedet, donec redigam in ſcriptis omnia dicta ſua. Qui Rolanduccius, poſtquam ſic juravit, dixit ſuo juramento, quod Domus Abruini, & totum teximentum, quod ſub Fracta eſt, eſt de Curia. Item dixit, quod duae domus, quas Zabulinus tenet, ſunt de Curia pro Graſio. Item dixit quod de Feudo Anſoaldi ſunt duae domus juxta domum Odonis & domum Guidonis de Monaco, quae ſunt de Curia. Item dixit, quod pro Presbytero Rolando ſunt duae domus, una quarum eſt juxta domum Roſae Donati, alia eſt juxta domum Zavattae, quae ſunt de Curia. Item pro Marcoaldo eſt una domus juxta domum Guidonis, & domum Johannelli de Scotta, quae eſt de Curia. Item domus Presbyteri Guidonis Fronzi & Cella juxta Oſreduccium & Girardum eſt de Curia. Item domus, quae eſt juxta Presbyterum Joannem & Ugolinum Donuli, eſt de Curia: & una domus, quae eſt poſt domum Gualterii, ſimiliter eſt de Curia pro Rampo. Item dixit idem Rolanduccius, quod Vinea, quam tenebat Bartholomaeus de Janni, & Ugolinus & Guiducius & Guilia Balzana, quae eſt in Grotticella, ab una via uſque ad aliam, eſt inter Vineam filiorum Anſelinuli & Vineam Scarlatinam, & eſt de Curia pro Bacaſevo, & eſt ad quinque vel ſex zappas. Item dixit, quod Vinea, quam tenebant filii Macoaldae & Johannes de Buſignano, quae eſt inter Vineam Saxi & Oſreducii & ripam & viam, qua itur ad Molendinum Gualterii, eſt de Curia pro Rampo, & eſt ad duodecim zappas. Item dixit, quod Vinea, quam tenebat Scarlatinus, quae eſt inter Ezalum, Evaconum, & Baſſum, eſt de Curia pro Piero de Strambo, & eſt ad quatuor zappas. Item dixit, quod Vinea, quae fuit Spallafredae, quae eſt inter Scarlatinum & Boccalamam & Bertam & viam, eſt de Curia. Item dixit, quod Vinea, quae fuit Presbyteri Guidonis Fronzi, quae eſt inter Vineam Epiſcopi & Presbyteri Janni Fronzi & Benecaſam Strojani, eſt de Curia, & eſt ad quatuor zappas. Item Vinea, quae fuit Pieri Presbyteri Dominici quam tenebat Carinzo ſub Fracta juxta Abruinum, eſt de Curia, & eſt ad ſex zappas. Item dixit, quod Vinea Penzaventris ſub Fracta juxta Judicem & Rodolſulum Calvuli, eſt de Curia, & eſt ad duas zappas. Item dixit, quod Lardus & Guido de Montepulzano & Coſtam tenent a Curia Vineam ſub Fracta ad Mezolanum, & ſunt de Curia. Item dixit, quod Vinea, quae fuit Pricelli de Pandecornu, quam tenebat Jannuzalus & Granus

nus & Presbyter Aldibrandus, quae eſt inter Vineam Macaruti & Vineam Pieri Calvuli & Blanci & Benencaſae Maironis & viam publicam, eſt de Curia & eſt ad octo zappas. Item dixit, quod Vinea, quae fuit Mazocli, quam habet Grumolus juxta Fontanam Interlecave, eſt de Curia, & eſt ad ſex zappas. Et cohaeret eidem vineae Vinea Graſi a Pede, quae eſt inter vineam Penzaventris, quam habet Guido de Montepulzano, quae eſt inter Zabulinum & Guillielminum & filium Mejanellae & Cittadinum & Robertum.

Item dixit, quod Vinea Graſi, quam habet Zabulinus, quae eſt inter Gruniolum & Ruſticellum Pirite & Campum Saxi & Mazocli, eſt de Curia, & eſt ad duas zappas. Item dixit, quod Vinea, quae fuit Marcoaldi & Presbyteri Rolandi, quae eſt inter Saxum & Mazapalum & Flumen & Judicem & Ruſticellum, eſt de Curia, & eſt ad duodecim zappas. Item dixit, quod Vinea quae fuit Martini Pocuſerni de Flumine & de Novitina, & alia, quam tenebat Petrus Pocuſonni, ab alia parte, eſt de Curia. Item dixit, quod Vinea, quae fuit Presbyteri Rolandi de Cotone, eſt de Curia, & eſt ad quinque zappas. Item dixit, quod duae Vineae Rampi in Aqualatula ſunt de Curia. Item dixit, quod Vineae, quas tenet Guido Monaci ſub Fracta, ſunt de Curia, & Vinea, quae eſt ſub Curia ſimiliter, pro Presbytero Rolando. Item dixit, quod Campus Zabulini de Greppis eſt de Curia prope Zanvenire, & eſt inter viam Guidonis Monaci & Zuccam. Item dixit, quod Campus, quem tenet Guido Monaci pro Cavaſenno de Cornu de Fracta, & omnes alii de Caſenticu & de Silice & de Caſaletio & de Retentiano & de Acceptorio & in Corneto & in Jove, & ubicumque eſt hoc, quod fuit Cavaſenni pro ſeudo Gui-

A donis Rozi, eſt de Curia. Item dixit, quod a Torolla & Amillalla uſque ad Logium, & tendit uſque ad Podiolos partitos & Cerretum Giſi, eſt de Curia pro Penzaventre, & eſt de feudo ejus. Item dicit, quod in Verſure eſt Campus Presbyteri Rolandi, quem habet Seneſe, qui eſt de Curia. Item Campi, quos habent filii Bonaegraſſae in
B Verſuris & in Fontanello ſuper ſtratam & inferius in Rota, ſunt de Curia pro Rolando Neri. Item dixit, quod Campus de Fontanapoli, quem habet Seneſe inter Sanctum Martinum & Bonfilium, eſt de Curia pro Rampo. Item dicit, quod Acceptorium juxta Paleam inter Guidonem Monaci & Cruaconnum, ſunt Rodia de Curia. Item dixit, quod alia
C Rodia de Corona Ribejeri, & Rodiaria Carinei & Guillielmini, & totum alium de Eſcletis, ſunt de Curia. Item dixit, quod in Santagnella eſt pars feudi Boccaſevi, quae eſt de Curia. Item dixit, quod Campus, quem habent filii Machaldae in Colle Grannu eſt de Rodio Curiae, quam fecit filius Guidonis Mambergae & Toſus Siliae. Item di-
D xit, quod feudum Dolce eſt de Rodio Curiae, & Rodium de Roveto ſimiliter, & Rodium de Certeno & de Aluella ſunt de Curia. Item medietas tenimenti de Fontanello eſt de Curia, & de alia medietate debet reddere Abbas Sancti Salvatoris Curiae Priceni annuatim viginti Solidos Denariorum, & unam Salmam Scutellarum, & unam
E Salmam Caſtanearum, & unum Porcum. Item dixit, quod Campi Raynucii Rampi, qui ſunt in Campi uſque in Foſſatum, & tenent eos filii Macaldae & Johannis, ſunt de Curia. Item quod medietas Vallis de Rene & Podium Gaidi & Stefetti in Oppieta juxta Fielem, eſt de Curia: & Campi poſt Jovem pro Precello Pandecornu, quos tenet Jannutius & Presbyter Ildibrandus,

dus, ſunt de Curia. Item dixit, quod duo Campi in Fontanapoli, & unus in Valle de Fenaja, ſunt de Curia pro Presbytero Rolando Senes.

Item dixit, quod Zabulinus tenet quemdam Campum in Rota inter Ildibranduccium Presbyteri & Benefactum & Gualterum, qui eſt de Curia. Item Roſellus habet alium campum in Rota, qui eſt filiorum Anſoaldi juxta praedictum campum. Ita juxta eumdem eſt alius Campus Mazocli, qui ſunt de Curia. Item dixit, quod Gruniolus habet pro Mazoclo alium Campum in Rota inter Ildibranducium & filios Anſoaldi, qui eſt de Curia. Item dixit, quod in Beltorio juxta Benefactum & filios Engleſci eſt Campus Anſoaldi, qui eſt de Curia. Item idem ipſe Rolanduccius dixit ſuo ſacramento, quod Berardus interfecit ſocerum ſuum Grafium: unde Caſtellanus Radicofani venit tunc in Priceno, & grifavit omnia bona eorum. *Poſtmodum dedit Caſtellanus ipſe hec omnia Hoſpitali Pontis Henrici pro ſeptem Libris: & Hoſpitale dedit poſtea eadem bona Zabulino in libello ad penſionem duodecim Denariorum annuatim Hoſpitali reddendam. In iis bonis ſunt Vineae in Paterno ad ſeptem zappas, & duae vel tres domus. Item dixit, quod Rainucius Rampi vendidit Comiti Ildibrandino & Bernardino filio Ugolini omnia ſua bona immobilia, ſcilicet Vineas in Roja, quae ſunt ad ſexdecim zappas, & ſub Caſtrocluſo, & terram in foſſato Merdario & unam Caſam. Item dixit, quod filius Berardi & Guittonis de Rocio, de quo eſt domus Seneſi, quia Seneſe eſt de ipſa domo, & domus Anſelmi & Bertenerii & filii Orlanduccii Roberti, & Aldibrandinus Drudi, & domus Bocci, & Ildibranduccius de Perite ſeu Orlende & Martinus cum ſociis ſuis, ſcilicet Zoppo & filius Scarnapulce, & Raynaldus Guittonis, & Rainerius Oriza, & Paganellus Pezaventris, qui habent Feuda a Curia, pro quibus tenentur ſervire Curiae ad equos & arma & de fidejuſſionibus. Item dixit, quod banna Curiae ſunt haec. Quicumque deſcenderet per Ripam pro cauſa foci, vel lupo, vel latrone, debet dare tres Solidos Curiae: de mondeciis viarum tres Solidos. Item de omni porco & ſalma vini unum denarium ad Portam, ſi eſt forenſis. Item dicit, quod a Sancta Maria de Martio uſque ad Sanctam Mariam de Auguſto non debet aliquis in flumine piſcare ad guadam nec ad ſtortam. Et ſi quis contra faciet, dabit tres Solidos Curiae. Item ſi in Bumino a Torolla uſque ad Campum Anſelmi aliquis dirojaret, perdet Rodium, & tres Solidos dabit Curiae, niſi eſſet Sepebandeſe Venatorum. Item ſi quis incideret in Silva Vallis Herminae, tres Solidos dabit Curiae, niſi pro pungulono, vel virga coriati vel ritorta. Item de gottata quinque Solidos Curiae. Item ſi quis inſultaret contra alium, a flumine ſuperius & a Cannapina in ſuſum & a Cava Eſtrieti, ſcilicet manu armata, ſolvet Curiae pro banno ſexaginta Solidos. Item dixit, quod qui ſuo ictu vel percuſſione ſanguinem effundi fecerit alicui, ſolvet ſexaginta Solidos Curiae pro banno. Item dixit, quod Rodia & Silva Ripetoſi ſunt de Curia. Item dixit, quod ſi quis venderet bladum a Sancta Maria de Auguſto uſque ad Kalendas Martii forenſi, qui foras ipſum portaret, dabit tres Solidos Curiae. Item dixit, quod tenimenta, quae ſunt ſub Fracta, ſunt proprie de Curia.*

Stefulus de Caſtro Priceni juravit corporaliter tactis ſacroſanctis Evangeliis, dicere veritatem de praedictis omnibus, ſicut Rolanduccius teſtis primus ſupradictus. Qui ſuo juramento dixit eadem

eadem omnia per ſingula capitula, quae dictus Rolanduccius Guidotti ſuperius dixit. Et addidit & dixit, quod Feudum Pezanventris, & Orlandi Neronis & Anſoaldi ſunt Curiae, qui ſine heredibus mortui ſunt. Et dixit, quod pater Ezali Ervaconni debebat canes Curiae ducere ad evacuandum pro ſuo Feudo, quod a Curia tenebat.

Jannuccius de Priceno juravit corporaliter tactis ſacroſanctis Evangeliis dicere omnem veritatem, quam ſciverit de praedictis omnibus, ſicut Rolanduccius ſupradictus primus teſtis. Qui poſtmodum ſuo juramento dixit idem per omnia capitula, quae Rolanduccius Guidotti primus teſtis. Et addidit & dixit, quod Zabulinus emit ab Hoſpitale bona, quae fuerunt Grafii & Berardi contra prohibitionem ſuam, quia eo tempore erat hic teſtis, Nuntius, & Caſtaldus Curiae, & ex parte Curiae prohibuit Zabulino ne emeret, quia illa bona erant de Curia. Item addidit & dixit ſuper facto Rainutii Rampi, quod Comes Bernardinus vendidit pro centum Libris veterum Denariorum omnia ſua bona & jura, quae habebat in Caſtro Priceni, Archiepiſcopo ementi pro Imperio, quia ipſe tunc Legatus Imperatoris erat in Italia. Item dixit, quod omnia, quae fuerunt Presbyteri Rolandi habet Seneſe. Item de Feudis addidit & dixit, quod Boccaſevu & Pierus Strambi & Pierus Presbyteri Dominici, & Rolandus Neri habuerunt ſimiliter feuda a Curia, ſicut alii ſupradicti. Et addidit & dixit, quod ex praecepto Curiae fuit, quod nemo auderet vendere vel alienare aliquid de praedictis Feudis, & qui emeret, amitteret. Item addidit & dixit, quod Filii Presbyteri Dominici vendiderunt Vineas & Terras de Feudo ſuo Carincio, & dixit, quod fere omnes vendiderunt de feudis eorum, quidam plus quidam minus. Item addidit & dixit, quod medietas Vallis Viceni eſt de Curia Priceni, & Nemus & Podium Petri Aluellae ſimiliter, & Collis Rotundus. De aliis dixit idem, quod Stefulus.

Zabulinus de Priceno juravit, ſicut alii ſupradicti teſtes. Qui ſuo juramento dixit idem per omnia, quae Rolanduccius primus teſtis. Poſt quod dixit, quod ipſe pro decem Libris emit bona Grafii ab Hoſpitale ad penſionem duodecim Denariorum ſibi annuatim reddendam. Et audivit a Socero ſuo & aliis quibuſdam, quod nemo audet vendere aliquid de Feudis ſuis. Et addidit, & dixit, quod filii Anſelmuli & filii Bonegraſſae & Martini habent de Feudo Orlandi Neronis & Epiſcopatus habet medietatem Feudi Danſcaldi & Canonici de Soana habent aliam medietatem.

Recepti ſunt ſupradicti teſtes de mandato Domini Marſilii Caſtellani Radicofani pro Domino Philippo Tuſciae Duce & fratre Domini Henrici Dei gratia Romanorum Imperatoris, *& eodem Caſtellano praeſente, & de conſenſu & voluntate hominum Caſtri Priceni. Et poſtquam recepti fuere, eorum dicta in ſcripta redacta, praedictos teſtes ſeu atteſtantes ego jam dictus Guido Notarius de mandato praedicti Caſtellani & voluntate hominum Priceni, eiſdemque praeſentibus legi & publicavi, & eorum dicta expreſſius notificavi in Eccleſia Sancti Angeli praedicti Caſtri, coram Saxo de Priceno & Gualtero ejus fratre, Ofreduccio, Willielmo....... Seneſe, & Presbytero Aldibrando, & aliis pluribus teſtibus ad hoc vocatis. Et praedicti teſtes, qui teſtificati ſunt, praeſentes interfuerunt, & haec omnia intellexerunt, Anno Domini Milleſimo Centeſimo Nonageſimo Sexto, Indictione XV. Menſe Auguſti*

III. Kalendas Septembris, imperante ſereniſſimo Henrico VI. Romanorum Imperatore.

Et ego Guido Maizi, ſacri Palatii Notarius, ut ſupra legitur, praedictos teſtes recepi, & ſcripſi, & ad perpetuam memoriam de mandato jam dicti Caſtellani & voluntate hominum Priceni in publicam formam redegi.

Sed praeter conſueta onera ac tributa Regi debita, quae ab *Exactoribus Reipublicae* colligebantur, & praeter illa, quae etiam Ducibus, Marchionibus, & Comitibus perſolvenda erant, non defuere olim incommoda alia ab ipſis Reipublicae Miniſtris Populo inlata. Nam & ipſi ſub colore ac nomine *Conſuetudinis*, ſive *Doni*, aut *Solatii*, ut ajebant, gentem ſubjectam nimis ultra aequum gravabant. Interdum quidem obſiſtebant boni Principes, publicisque etiam legibus ejuſmodi peſtem avertendam curabant: ſed non tam facile pravae conſuetudines edomari ac vinci ſe ſinunt. Eo autem proceſſerat, imperante Carolo Magno, publicorum hujuſmodi helluonum intemperantia, ut ruſtica gens, Servi praecipue ac Aldiones, nimii oneris impatientes, fugâ caelum mitius quaererent, atque agros incultos relinquerent. Interceſſit inclyti Auguſti providentia, promulgatâ Lege 121. inter Langobardicas, quam integram repetere argumenti hujus intereſt. *Audivimus*, inquit, *quòd Juniores* (ideſt familiares) *Comitum, vel aliqui Miniſtri Reipublicae, ſive etiam nonnulli fortiores Vaſſi Comitum, aliquam redhibitionem* (*ideſt* ut nos dicimus, *contribuzione*) *vel collectionem* (nunc *Colta*) *quidam per paſtum, quidam etiam ſine paſto, quaſi deprecando, a Populo exigere ſoleant. Similiter quoque opera, collectiones frugum, arare, ſeminare, runcare, carrucare, vel cetera his ſimilia a Populo per eaſdem vel alias machinationes exigere conſueverunt, non tantùm ab Eccleſiaſticis, ſed a reliquo Populo exigebant. Quae omnia nobis ab omni Populo juſte removenda eſſe videntur. Quia in quibuſdam locis in tantùm inde Populus oppreſſus eſt, ut multi ferre non valentes, per fugam a Dominis vel a Patronis ſuis lapſi ſunt, & terrae ipſae in ſolitudinem redactae ſunt. Potentioribus autem vel ditioribus, ex ſpontanea tamen voluntate, vel mutua dilectione volentibus ſolatia* (ideſt jentacula & convivia) *praeſtare invicem minime prohibemus.* Cum moribus temporum noſtrorum haec ſunt conferenda. Eſt & Epiſtola ejuſdem Caroli Magni ad Pippinum Italiae Regem filium ſuum a me recuſa, Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum, pag. 112. in qua optimus ille Auguſtus ſe accepiſſe ait, *quod aliqui Duces, & eorum Juniores, Gaſtaldii, Vicarii, & Centenarii, ſeu reliqui Miniſteriales, Falconarii, Venatores, &c. manſionatica & paraveredа accipiant non ſolùm ſuper liberos homines, ſed etiam in Eccleſias, &c. Inſuper homines atque ſervientes Eccleſiarum in eorum opera, ideſt in vineis, & campis, ſeu pratis, nec non & in eorum aedificiis illos faciant operari: & carnaticum & vinum contra omnem juſtitiam ab eis exactare non ceſſent, &c.* Haec omnia omnino emendanda & corrigenda Carolus jubet. In lege ſuperius adlata atque in hac Epiſtola, *Angariae* potiſſimum recenſentur, quibus vexabantur Servi ac Aldiones Eccleſiarum. Sed ne Liberos quidem homines ab hujuſmodi flagello immunes abiiſſe inde intelligimus. Hoc tamen luculentius hauriemus ex Lege XXXII. Ludovici II. Auguſti, per me addita Legibus Langobardicis.

cis. In ea ſancitum eſt: *Ut Liberi homines nullum obſequium Comitibus faciant, nec Vicariis, neque in paſto, neque in meſſe, neque in aratura, neque in vinea. Et ConjeÆum* (idem atque *Contribuzione*) *vel reſidium* (ideſt, ut ſuſpicor, pecunia, quae *pro reſidentia* exigebatur) *non ſolvant, exceptis Aribannatoribus vel Miſſaticis, qui legationem ducunt*. Pergebant nihilominus Comites aliique Regum Miniſtri, impotenter agere in Populum ſuae curae commiſſum; quare ſuum quoque duxit Guido Imperator circiter Annum DCCCXCII. graſſanti morbo adhibere medicinam, promulgata Lege 3. inter Langobardicas, cujus haec ſunt verba: *Nemo* A *Comes, neque Loco poſitus* (ideſt Vicecomes) *neque Sculdaſcius ab Arimannis ſuis* (hoc eſt ab hominibus Liberis) *aliquid per vim exigant, praeter quod conſtitutum Legibus eſt. Sed neque per ſuam fortiam in manſionem* (nunc *magione*) *Erimanni applicet, aut placitum teneat, aut aliquam violentiam faciat &c.* En quibus Anga- B riis obnoxii eſſent eorum temporum Populi. *Inconſuetae occaſiones*, quarum mentio infra occurret in Diplomate Chonradi II. Italiae Regis, nihil aliud fuere, niſi Angariae hujuſmodi a Legibus prohibitae. Chartam accipe, quam autographam vidi in inſigni Monaſterio ſacrarum Virginum Lucenſium Sanctae Juſtinae.

Chonradi II. Italiae Regis ac Primi inter Auguſtos Praeceptum, per quod Monaſterio Sanctimonialium Lucenſium Domini Salvatoris omnia illarum jura ac privilegia confirmat, Anno 1027.

IN nomine omnipotentis Dei. Chuonradus eterni munere largitoris Rex. Si aliquid locis divino cultui mancipatis largitatis noſtre munere conferimus, vel collata confirmamus, ad eterne retributionis premia nobis prodeſſe nequaquam diffidimus. Omnium igitur Sanctae Dei Eccleſiae noſtrorum preſentium atque futurorum notitiae pateat, qualiter interventu dilectae Conjugis noſtrae Giſlae, *per hanc noſtri Precepti paginam, prout juſte & legaliter poſſumus, confirmamus & corroboramus Monaſterio Domini Salvatoris, quod eſt infra mures Urbis Lucae conſtructum, & ejuſdem loci* Abbatiſſae, *quae vocatur* Alperga, *cunctiſque Monachabus Domino ibi famulantibus..... ejus res & proprietates tam quas nunc habet, quàm inpoſterum habuerit, cum terris cultis & incultis, vineis, pratis, paſcuis, ſilvis, piſcationibus, ſervis & ancillis,* C *aquis aquarumque decurſibus, molendinis, omnemque ſubſtanciam, quam Locus idem videtur habere. Statuimus etiam, ut abhinc inpoſterum quicquid prefato Monaſterio per dationem religioſorum virorum, ſeu devotarum feminarum collatum extiterit, ſub noſtri confirmatione Precepti. Volumus etiam ut predictum Monaſterium noſtris & futuris tem-* D *poribus, una cum omnibus rebus atque familiis immune conſiſtat ab omni publica functione & redhibitione. Et ſi quando Abbatiſſa obierit, de eiſdem ipſis eligant, quam bonae vitae invenerint. Precipimus autem ut nullus Judex publicus, vel ex judiciaria poteſtate aliqua infra illud Monaſterium ſeu Eccleſias, Villas, aut reliquas poſſeſſiones,* E *quas nunc habet, vel in antea adquiſierit, manſionaticum exigere, aut fidejuſſores tollere, aut homines ipſius Monaſterii tam ingenuos, quàm ſervos injuſte*

juſte diſtringere, *aut* inconſuetas occaſiones *requirendo*, *eum ingredi praeſumat. Sed liceat memoratae Abbatiſſae, ſeu & his, quae poſt eam ejuſdem Monaſterii regimen habuerint, cum ancillis Dei ibi degentibus tranquille vivere, & Monaſticae converſationis propoſitum quiete ſervare, ac pro ſalute noſtra, ſeu Regni ſtabilitate Dei miſeri-*

A *cordiam implorare. Si quis igitur hujus Precepti (quod non credimus) violator extiterit, auri optimi Libras mille ſe compoſiturum agnoſcat, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem predictae Alpergae Abbatiſſae, ſibique ſuccedentibus. Quod ut verius credatur & diligentius o ſervetur, manu propria roborantes Sigillo noſtro juſſimus inſigniri.*

Signum Domni Chuonradi *ſereniſſimi Regis.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Hugo Cancellarius vice Domni Ariboni Archiepiſcopi & Archicancellarii recognovit.

Datum Anno Dominicae Incarnationis MXXVII. Indictione IX. Regni verò Domni Chuonradi Secundi regnantis II.

Actum Veronae.

Praeterea *Toltae & mali uſus* interdum appellantur ejuſmodi conſuetudines & exactiones praeter legem, immo & contra legem. Quare intelligas, cur cadente Saeculo IX. Berengarius I. Italiae Rex Monaſterio Tarviſino inter alia Privilegia hoc etiam indulſerit, *ut nulla magna parvaque perſona deinceps audeat in rebus jam dicti Monaſterii reſidentes, ad Placita trahere abſque eorum Patrono; diſtringere vel pignerare; aut teloneum ac redibitionem aliquam, ſeu Urnas, atque Mutas, vel ullas Collectas ab eis, vel a predicto Monaſterio pertentare, &c.* Telonei genus *Muta* fuit, cujus exempla adfert Du-Cangius in Gloſſar. Latino. *Urna* in Salisburgenſi Dioeceſi appellabatur menſura liquidorum,

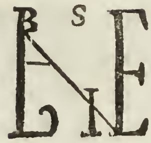
B atque heic proinde ſignificare videtur tributum Menſurarum ſupra memoratum. Diploma iſtud archetypum mihi olim viſum in Tabulario inſignis Monaſterii Sancti Zenonis Veronenſis, ereptum heic tenebris volo: ſed prius Lectore monito, in apographo, quod mecum detuli, ſignatum fuiſſe *Annum Incarnationis Domini noſtri Jeſu Chriſti DCCCXCVI.*
C quod immutare tamen auſus non ſum. Sed certe ſcribendum eſt, & in autographo ſcriptum fuerit *Anno DCCCXCVII.* Hunc enim Annum expoſcit *Indictio XV.* immo & *Annus IX.* Regni Berengarii, qui longe poſt Idus Januarii Anno DCCCLXXXVIII. Italiae Rex renuntiatus, Annos Regni numerare coepit.

Beren-

Berengarius I. Italiae Rex Monaſterium Tarviſinum Sanctorum Petri & Theoneſti ſubjectum Monaſterio Veronenſi Sancti Zenonis, Mundiburdio ſuo, aliiſque exemtionibus ac Privilegiis donat, Anno 897.

A *IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Berengarius divina favente clementia Rex. Si ſanctarum Eccleſiarum oportunitatibus Regalis pietas ſubvenire non abnegat, & eas ſua tuitione gubernare procurat atque defendere, a ſummo ac pio protectore Chriſto ipſam in cunctis juvari, nulli prorſus conſtat eſſe ambiguum. Noverit igitur omnium* B *fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque, praeſentium ſcilicet ac futurorum induſtria, ob amorem Dei, ſanctique Zenonis Confeſſoris Chriſti atque Pontificis, Monaſterium novum, ſitum in Comitatu Tarviſiano, quod dicitur conſtructum in honore Sancti Petri ac Sancti Theoniſti, pertinens de Monaſterio Sancti Zenonis ſanctae Eccleſiae Ve-* C *ronenſis, cum omnibus ſuis juris pertinentiis, ac adjacentiis in integrum, ſub mundiburdi noſtri tuitionem atque defenſionem funditus recepiſſe, ſub ea videlicet emunitate, quae a Praedeceſſoribus noſtris ac nobis in predictum Sancti Zenonis Cenobium aemiſſae atque largita,* abſque omni cenſu ac redibitione, ſeu publicorum Exactorum D moleſtia ac violentia hominum cunctorum remota. *Ea ſcilicet ratione,* ut nulla magna parvaque perſona deinceps audeat homines in rebus jam dicti Monaſterii reſidentes ad Placita trahere abſque eorum Patrono, diſtringere vel pignerare, aut teloneum ac redibitionem aliquam, ſeu Urnas, atque Mutas, vel ullas E Collectas ab eis, vel a predicto Monaſterio pertemptare ullo ingenio exigere; *vel quicquam quod injuſtum aut contra legem, aut contra juris rationem in Maſſarios, ſilvas, campos, ſalectas, aquas, aquarumque decurſus, homines liberos ac ſervos agere, ac inferre nitatur. Sed liceat in predicto ſancto Loco famulantibus pro nobis Regni noſtri ſtatu ac ſubole noſtra orare, & quieto ac tranquillo pacis jure ſupplicationes effundere ad ipſum, cui cuncta ſanctarum pertinent Eccleſiarum. Largimur etiam in predicto ſancto Cenobio beati Zenonis & Sanctorum Petri & Theoniſti, ut quicumque ex bonorum hominum ſuas res largiti per quaſcunque titulum donationis, offerſionis, ſeu vinditionis Cartolas emiſerint, libere & abſolute predictae res permaneant. Inſuper concedimus per hoc noſtrae munificentiae Preceptum omnem redditum, quod annualiter homines Calinianenſes ad partem ipſius Cenobii reddere debent, ſecundum diffinitionis calculum, quod tempore Domni divae memoriae Hlotharii Imperatoris diffinitum fuit, ut ita adimpleant abſque omni minoratione vel contradictione alicujus hominum. Si quis contra hanc noſtrae largitionis tuitionem inſurgere vel ex predictis omnibus moleſtiam inferre temptaverit, ſciat ſe compoſiturum XXX. Libras auri obrizi, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem predictis Sanctorum Cenobiis, cui fuerint illatas injurias. Et ut verius credatur, diligentiuſque ab omnibus illeſum & inconvulſum obſervetur, manu propria firmavimus, & anulo noſtro juſſimus inſigniri.*

Signum

Signum Domni *Berengariiglorioſiſſimi Regis.*

Vitalis Cancellarius juſſu Regis recognovi & ſubſcripſi.

Data VIII. Idus Januarii, Anno Incarnationis Domini noſtri Jeſu Chriſti DCCC-XCVI. (*) *Anno verò Regni Domni Berengarii glorioſiſſimi Regis IX. per Indictionem XV.*

Actum Epiſcopio Cenedenſi, in Dei nomine feliciter. Amen.

Praecipue verò in Civitatibus Italiae liberis uſus increvit *Boatiae*, quae *Vota* (corrupte, ut puto) appellatur in Epiſtola Innocentii III. Papae ad Archiepiſcopum Compoſtellanum Lib. 2. Epiſt. 139. atque ibi dicitur *Cenſus, qui Vota dicitur, quem Hiſpanorum Catholici Reges ex ſingulis boum paribus annuatim perſolvendum ſtatuerunt*. Neque recens inventum fuit. Anno MLIX. ut eſt in Cardinalis Baronii Annalibus, quum Robertus Guiſcardus pro Apulia & Calabria ad Vaſſallagium ac Cenſum Nicolao II. Summo Pontifici ſeſe obſtrinxiſſet, inter alia pollicitus eſt, ſe *annualiter pro unoquoque jugo boum penſionem, ſcilicet duodecim denarios Papienſis monetae perſoluturum Beato Petro, & Nicolao Papae Domino ſuo*. *Rugadicum* appellatum videtur ejuſmodi tributum in Charta Reipublicae Derthonenſis Anno MCLXXXIII. (ſiquidem vitiata non ſit apud Ughellium vox illa, nempe, *Rugadicum eſt duo Soldi de unoquoque pari boum.*) *Boatiae* autem aperta mentio eſt in Charta, quam ex Regeſto pervetuſto Communitatis Mutinae depromſi.

Qualiter

(*) Scribendum, ut ſupra monui, DCCCXCVII.

Qualiter Homines de Abbatia de Fraxinorio in omni anno jurant ſequi Conſules Mutinae. Anno 1173.

IN *Chriſti nomine. Anno a Nativitate ejuſdem MCLXXIII. Indictione VI. Sacramentum quod Homines Abbatie me Blaxio Notario, & Domino Bernardo Malvezo Conſule Mutine, & Rolando Bajamontis, & Dono Brocardo, Uugulino, & Caſſino, ac poſtea Domino Martello, Domino Johanne Bonifacii, & aliis preſentibus fecerunt, tale eſt.* „ Ego juro ſalvare & defendere Homines Mutinae, & eorum bona ubicumque pro poſſe ſemper, & omni anno dare Boatiam Mutinae ſex Denarios Lucanos pro unoquoque pari boum, quos habebo: & omni anno jurare ſequi Conſules Mutine, poſtquam ab eis, vel ab eorum Miſſo requixitus fuero, ſicuti Homines Mutine. Et facere oſtem ad voluntatem Conſulum Mutine, qui nunc ſunt, vel erunt in antea, & nunc eos ſequi juro, exceptis Militibus Caſtaldionibus, quouſque erunt Caſtaldiones, ſcilicet Taſinus, Rainerius & Manganellus; & Caſtellanis, qui cotidie habitant in Caſtris ſine fraude, quamdiu habitantiam ſupraſcripto modo fecerint, nichil aliut niſi ſolummodo ſupraſcriptam Boatiam excipientes. *Qui primi juraverunt, hi ſunt: Taſſinus, Puſtecus de Rubiano, Gandulfinus de Saluto, Ildeprandinus de Lama & Horabona frater ejus, Henrigetus, Odo, Drudolus, Tueſendus, Gandulfinus de Lama, Ildeprandinus de Guizago, Janellus de Analdo, Gerardus de Cloſca, Ugulinus de Sechaſeno, Jambonus de Guitta, Ramondinus de Adele, Gualandus de Saltino, & Ge-*

A

rardus de Saltino, Gofizus, Ildeprandus de Monte, Guizardus Granni & Ribaldus fratres, Frodulfus, Raimondus de Valle, Raimondus de Scloſca, qui excepit Boatiam; *Ildeprandus, Oldemerius, Carlitus, Gandulfinus, Batalia, Bernardus, Petrus de Albaro, Rainaldus, Andrianus, Petricinus, Baſus, & Frodulfus. De Cornilio verò*

B

Stephanus de Molino, Ildeprandus de Prato, Codiponte, Sigefredus, Paxinus, Pizolus, Pupus & Johannes pater eorum, Stephanus, Johannes de Valle, Gandulfinus, Muſcus, Bugnolus, Weretus, Marcignonus, Ramixinus, Johannes Drugini, Guidonus, Gerardus. De Laguxolo Ildeprandus & Robertus. De Monte Stephano Tizonus, Guaſconus,

C

Rainaldus, Baixius, Manente, & Rainerius Caſtaldio, qui juravit ut Taxinus. De Amogno Toxius, Rolandus, & Bonatus. De Ceretulo Janinus & Albertinus conſanguineus ejus, Arduinus, Horabona, Armaninus, Lambertus, & Guizardinus. De Suxiano Berne, Ugolinus, Uliverius, Belentius, Bertemondus, Martinus, Albertinus,

D

Raimondinus, Baroncinus, Arditio de Coſtregnano, Gerardus & Nigrellus, Dominigus, Borleginus, Corrigellus, Blancus, Engezellus, Ugulinus, Janinus, Rolandinus, Guido, Rodulfus, Spinenbecus, Curſolus, Gerardinus de Baroncino, Rainuzolus, Daibertinus & Ubertinus. De Savonerio Arduinus, Petrus, Johannes de Urſis, Jambonus,

E

Petrus, Allegrettus, Azolinus, Grimaldus, Martinellus, Azo Golferius; Azo Ferrarius, Albertus, Azolinus, Guirixius, Brutus & Johannes. De Maſſa Albertinus, Stephanus, Dominicus,

cus, Ugulinus de Gallo, Gerardus de Pochapalea, Ubertinus Maginus, Ugulinus Bernardi, Bonardus, Gerardinus de Montali, Abandonatus, Botonus & filius ejus Cenzapanis, Guidoctus de Pocapallea, Gandulfus Bernardi, Pacificus, Petrus Bernardi, Rainucinus de Ciſina, Johannes Treciſelonus, Andreas Guidoctus, Ildeprandus, Arardus, Martinus, Paſſius, Odo, Bezo, Petruccius, Oddo, Henginulfus & Montexinus. De Caſula Bonenſegna & Raimondus ejus filius, Pildericcius, Andreas de Planexinis, & Guillielmus ejus filius, Ptolomeus, Gandulfus de Rio, Martinellus, Petronus, Wiarius, Petrocinus, Albertinus, Gerardus, Pizolus, Albertinellus, Robertus, Gerardus, Martinus, Janittus, Gerardus de Andrea, Ugulinus, & Johannes, Gerardus de Martinella, Johannes de Petrizolo, Arardus Ferrarius, Preite, Albertus de Buto, Oddo, Johannes Fredulfinus, Johannes de Guinizello, Livaldus, Girardus de Ferrariis, & Albertus de Ferrariis, Wazolinus, Petricinus, Bonusjohannes, Rainunculus, Martinus, Senzanome, Girardinus de Toano, Guidoctus, Girardinus Guiduccii & Rubeus.

De Medula Manganellus Caſtaldio, Galioctus, Aigutus, Guizardus, Rolandus, Malpelus, Wazettus, Piilittus, Paracharus, Guviſius, Altonus, Camphus, Pizollomus, Vivianus, Lagus, Janiſcus, Grecus, Guizardus de Sevali, Ugulinus de Pallagnna, Wiriſius de Sevali, Oddo de Auritta, Robertus, Engizettus, Lupus, Janinus, Candus, Ugulinus, Raimondus, Ildeprandus, Trucolus, Ricius de Sera de Migno, Tuſcus Mazolinus, Romanus, Bellencinus, Guidoctus, Gualdonus, Geminianus, Brancolus, Tignoſus, Mazus, Zanſerus, Auriloctus, Petrizolus, Gerardus, Gotifredus, Aldradellus, Pilletus de Sevali, Mazolus, Ildeprandinus, Armanus, Ricius, Guillielmus, Bernardus, Petrus, Indivinus, Bojonus, Arduinus, Engizettus, Guirixius, Pugnettus, Petrettus, Urſellus, Ugulinus, Ribaldus, Bernardinus, Ildeprandinus de Sevali, Rainerius Magnanus, Janellus, Ildeprandinus, Grimaldellus, Girardus de Bocaxono, Urſellus, Sevarinus, Bernardus de Auricta, Bonuſvicinus, Petricinus, Gualfredus, Bajamonte, Arnulfinus, Johannes, Bernardus, Petrus, Janellus, & Arduinus de Caſa de Moretis. De Saſſedella Conradus, Albertus, Oddo, Gerardus, Ugitio, Marus, Prandus, Pizus Fulcherius, Bojonus, Stephanus, Ubaldinus, Aliotus, Macagnonus, Bernardinus de Sera de Migno, Petricinus, Michaël, Guaſtavinus de Avicta, Ugolinus de Cademoreno, Belencinus, Rolandinus, Inginulfus, Spinellus, Gandulfus, Urſitus, Teuzolinus, Bulgarus, Bernardinus, & Pallucius de Cademoreno, Engicinus & Balandus. De Naredulo Urſus, Albertinus, Gibertus, Michaël Albertonus, Ildeprandus, Buſcus, Ildiprandus. De Farnetulo Vivianus, Tapinus, Albertus, Gandulfus de Vitriola, Decanus. De Palagana Janellus de Valle, Martinus, Ptolomeus, David, Noë, Janellus de Bontis, Pulligus, Balbus, Janinus, Petrocinus, Guizardus, Cozus, Stephanus, Janellus, Ubertinus, Albertinus, Vitalis, Stephaninus Folitus, Manfredus, Petrizolus, Martinuccius, Janellus, Engenzellus, Bondus, Janitinus, Odilinus, Laurentius, Engicinus, Ubaldinus, Lanfranchinus, Zucus, Guitexitus, Dominicus, Johannes, Petrizolus, Arduinus, Gibertinus, Andreas, Albertinus, Petrus, Biccitus, Petrizolus, Lucianus, Hondeus, Pellatus, Martinus, Rolandus, Girardinus de Monte, Grimaldus, Hengezellus, Abientus, Rozus, Guiriſius, Bonusſenior, Albertus de Profundis, Segnoretus, Janinus & Rai-

& Rainucinus. De Carezetula Villa Archivolti Janellus, Bonusjohannes, Boſus, Martinus, Ilaeprandinus, Arduinus, Aliotus, Rolandus, Sullimanus, Caſſonatus, Gibertus, Johannes, Lanfrancus, Ugulinus, Gandulfus, Jacobinus, Johannes, Fiulomalus, Bernardinus, & Bernardinus Baxalevore. De Vidriola Monachus, Clerigellus, Cazaguera, Guizardus, Gilius, Ugulinus, Arcivixius, Benjamin Veclus & Cazaguera, Enginzinus, Bottus, Engezettus de Gaſdia, & Engezettus, Albertinus, Guidolinus, Munarius, Ildeprandinus, Garulius, Petricinus, Janinus, Pizolus, Gerarducius, Gerardinus, Albertinellus, Nitonus, Rubeus, Janinus, Rubeus, Belco, Luſcus, Oprandinus, Ugitio, Raſcatius, Gandulfinus, Rainerius, Petrus, Mittiſocus, Janinus, Vitalis, Albertinus de Pugnone, & Bertomondus. De Fraxinorii Burgo Butterius, Gottifredus, Manfredus, Bernardus, Sinibaldus, Ruſus, Guirixius, Tedibonus, Gotefredus, Guidoctus, Bernardus, Cavalcalupus, Dente, Horabona, Geminianus, Vincentius, Stephaninus, Ildeprandus, Rolandus, Guizardinus, Petricinus, Petrus, Caritas, Niger, Mercadente, Johannes, Mondinus, Gerardus, Pizolus, Arditio, Pittetus, Turclius, Rainuccinus, Clerigellus, Gandulfinus, Bernardus Bajamonte, Guido, Blancus, Ambroxius, Bennus, Folia, Bonifacius, Piſtor, Guidoctus, & Guidoctus, & Gandulfinus. De Arcivolto Caſtellani Corvulus, Raimondinus, Caſtaldio, Cervus, Zaffarinus, Guido, Daniel, Rainucinus, Boratius, Petrus, Paraſaccus, Oliverius, Odo, Guiſcardus, Tunſus, Oddolus, qui non ſunt Caſtellani, Junius. De Runcho Sigifredi Grugnolus, Ildeprandus, Richardus, Belfante, Manente, Brugnetus & Boniolus. De Runcho Sigifredi, qui non ſunt Caſtellani, Ildeprandus & Bernardinus frater ejus. Homi- A *nes Archipresbyteri de Rubiano Ugolinus de Rubiano, Gandulfus de Gorzato, Ildeprandus de Carezeculo, Janinus de Laguxolo, Albertinus de Laguxolo, Horabona, Ruſtigellus, Guirixius, Janinus, Rodulfus & Janinus.*

Ego Blaxius Imperialis Sacri Palatii Notarius interfui, & ſupraſcriptos homines univerſos ſacramentum facientes, ut B *ſupra legitur, ſcripſi.*

Ad haec non minùs antiquis quàm noſtris temporibus, extraordinariis tributis & exactionibus Populi premebantur, praeſertim ſi belli ſuſtinendi aut inferendi neceſſitas ingruebat. Ac praecipue in Vaſſallos ejuſmodi procella ſeſe exonerabat, a quibus Principes *Auxilia* (ita enim appellari conſueverunt) facile petebant, ſive C *Dona gratuita*, & *Mutua* (*Preſte & Preſtanze* ab Italis vocabantur) quorum adhuc nomen honeſtum, at rem gravem nonnulli Populi norunt & ſentiunt. Sive ergo bellum inſtaret, ſive uxor Principi, ejuſve filio ducenda foret; aut collocandae filiae, aut cingulum Militare conferendum Do- D mino, illiuſve filiis ac fratribus; aut Civitas, aliudve Caſtrum muniendum, ut ceteras praeteream cauſſas, quarum foecunda eſt ſemperque erit ambitio, avaritia, & neceſſitas: *Auxilia* ab univerſo Populo, interdum verò ab unis Vaſſallis petebantur atque exigebantur, non ſecus atque tributa. *Mutua* & *Dacias*, quibus E Patavinus Populus lacerabatur, ſaepe a Cortuſiis in Hiſtoria commemorari videas, uti & *Preſtantias* a Matthaeo Villanio. In Antiquitat. Eſtenſ. Par. I. Cap. 3. Guillielmi Apuli verſus attuli, quibus teſtatur, Robertum Guiſcardum celeberrimum Apuliae & Calabriae Ducem Anno MLXXVI. aut ſequenti, quum filiam ſuam Hugoni filio Azonis inclyti

Marchionis Eſtenſis conjugem daret, a Comitibus ac Proceribus ſuis *Dona* petiiſſe :

- - - - laeti quibus & vir & uxor abire
Donati valeant: nec enim prius Imperiales
Altera cum proles thalamos Michaëlis adiſſet,
Quodlibet Auxilium dederant . - - -

Quod ſi pro aliquo extraordinario caſu Principi aliquid a Populo bis aut ter pendebatur, ſive Magiſtratibus ac Judicibus a privatis, id in Conſuetudinem abibat; atque ejuſmodi tributa, ſeu ſalaria, aut dona, ſub *Conſuetudinis* nomine exinde colligebantur, ejuſque vocis crebra eſt mentio in veterum monumentis. Et iſtarum ſane Conſuetudinum, ſive immortalium onerum, nulla fortaſſe Civitas eſt, quae aliquam in ſinu ſuo non alat ac toleret. Neque ignota haec nomina & onera antiquis. In l. 2. C. de *Offic. Praef. Praet. Afric.* habetur *Notitia Conſuetudinum*, *quas in ſacro laterculo & in Praetorio pro tempore Dux praebere debet*. Neque Eccleſiaſtica Reſpublica hiſce Conſuetudinibus caruit olim, neque nunc caret. Unum exemplum do ex Diplomate Ludovici II. Auguſti Anno DCCCLXXIII. apud Puricellium in Monumentis Baſilic. Ambroſianae. *Nullux Pontifex* (ibi legitur) *ullas Praeſtationes*, *vel annuas Donationes*, *ſeu quaslibet Angarias*, *& Superimpoſitas Exactiones*, *contra morem Canonicum*, *ſive Regularem Conſtitutionem ſuperimponere aut exigere audeat*. Ejuſmodi verò Conſuetudines antiquioribus Seculis appellatae etiam fuerunt *Occaſiones*, quod videlicet ea tributa, aut angarias, aut ſportulas, ſive dona invexiſſet alicujus belli, aut publicae neceſſitatis, aut alicujus iniquitatis *Occaſio*. Ludovicus Pius Auguſtus in Lege 37. Langobard. *de injuſtis*, ait, *Occaſionibus & Conſuetudinibus noviter inſtitutis*, *ſicut Tributa ſunt*, *& Tolonea in media via*, *ubi nec aqua*, *nec palus*, *nec pons*, *nec aliquid tale fuerit*, *unde juſte cenſus exigi poſſit*, *ut auferantur*, *&c.* Occurrit eadem vox in aliis antiquorum Regum Chartis ac Scriptorum monumentis. Veterum quoque Tributa ac Vectigalia ſaepiſſime *Redhibitiones*, *Publicas Functiones*, *Exactiones*, & *Publica* ſive *Publicaria* interdum appellata invenies, uti & aliquando *Fiſcalia* & *Regalia*, quod jura forent ſive Tributa ad Fiſcum ſive Regem ſpectantia. *Impoſte* ab Italicis dicuntur; hoc eſt angariae, tributa, ſeu onera impoſita: qua ratione, ut alibi monui, in pactis locationum fieri prohibebatur quaevis alia *ſuperimpoſita*, ideſt onus, ſive tributum. Supra deteſtati fuimus impiam Legem, ſive Conſuetudinem, quae nedum inter Chriſti ſectatores, ſed ne inter homines quidem ſine deteſtatione nominanda foret: hoc eſt, Naufragorum bona ad litus ejecta Fiſco adjudicata fuiſſe. Additum heic volo, nefandum ejuſmodi uſum poſterioribus Saeculis potiſſimum invaluiſſe in Anglia atque in Regno Siciliae, ut alia loca omittam. Eò humana cupiditas devenit, ut Carolus I. Siciliae Rex ne Genuenſibus quidem indulgentiam praeſtiterit, qui claſſe ſua Anno MCCLXX. ſibi, & Sancto Ludovico Franciae Regi fratri ſuo, in obſidione Tunetana fidelem operam navarant, atque in litore Siculo una cum Regiis navibus naufragium perpeſſi fuere. Abominandum facinus narrant Annales Genuenſes Caffari

ſari Lib. 9. Tomo VI. Rer. Italicarum his verbis: *Porro Rex Carolus naufragio afflictis afflictionem accumulans, extorſit ab omnibus quidquid ex dicto exſtitit naufragio recuperatum, poſt triduum dicens, quod ex Regis Guilelmi conſtitutione & longa conſuetudine, hoc debebat ſuis ſcrineis applicari: defenſiones Januenſium, allegantium conventionem cum ipſo initam, per quam ſani & naufragi in perſonis & rebus ſecuri in ſolo Regno haberi debebant, penitus non admittens.* Et pauca haec ſufficiant de Tributis & Vectigalibus barbarici aevi, quae omnia me nequaquam enumeraſſe pro certo habeo. Hunc etiam campum foecundiſſimum effecere bellorum neceſſitas, & Reipublicae conſervatio, cujus nervi ſunt publici reditus; adde, & Principum quorumdam ambitio & crudelitas. Componat nunc eruditus Lector ejus temporis mores cum Romanorum veterum ritibus, immo & cum noſtris: tum rebus bene perſpectis ſtatuat, minora-ne an graviora olim fuerint publica onera. Exploratum quippe eſt, non minus veteres illos, quos tanti facimus, & cum veneratione nominamus, ſagaciſſimos fuiſſe publicorum ſine numero onerum, etiam ſordidorum, inventores,

A rigidoſque exactores. Quibus autem oneribus nunc Populi graventur, meum inveſtigare non eſt. Sed dum quiſque propria ſentit, aliena verò, ac praecipue vetera ignorat, in ſua facile tempora invehitur, ac Mundum in deteriora ruere ad inane ſui ſolatium clamitat. Argumento huic finem faciam, unum tantummodo addendo,

B quod imperitis antiquae Eruditionis mirum videatur, certum tamen habemus a Salviano, locupletiſſimo teſte Seculi a Chriſto nato Quincti. Nos horremus Gothorum, Hunnorum, Langobardorum nomina. Attamen auctor eſt idem Salvianus Lib. V. de Gubern. Dei, tot Tributis ac oneribus aevo ſuo gra-

C vatos fuiſſe Romani Imperii populos, ut eis longe melius foret cum Barbaris & ſub Barbaris eſſe. *Franci*, ait, *hoc ſcelus neſciunt. Chunni ab his ſceleribus immunes ſunt. Nihil horum eſt apud Wandalos, nihil horum apud Gothos. Tam longe enim eſt, ut haec inter Gothos Barbari tolerent, ut ne Romani quidem, qui inter eos vivunt, i-*

D *ſta patiantur. Itaque unum illic Romanorum omnium votum eſt, ne umquam eos neceſſe ſit in jus tranſire Romanorum.*

DE ACTIBUS MULIERUM.

DISSERTATIO VIGESIMA.

DISSERTATIO VIGESIMA.

AGe verò & de *Mulieribus* aliquid commentemur, ne ille ſexus heic ſe inſalutatum contemtumve putet. Illud primo repetendum eſt, temporibus barbaricis virgines comam aluiſſe, hoc eſt intonſas proceſſiſſe. Liutprandi Regis Leges non ſemel commemorant, *filias in capillo in caſa relictas*. Et Cunibertus Rex, teſte Paullo Warnefridi Lib. 5. Cap. 37. de Geſt. Langobardor. *quum Theodotem puellam eleganti corpore & flavis prolixiſque capillis paene uſque ad pedes decoratam,* laudari audiſſet, in ejus amorem continuo exarſit. Quae verba indicare videntur, tunc virgines inceſſiſſe capillis paſſis & nodo tantùm, ut opinor, poſt humeros conſtrictis. Sed nihil obſtat, quin & excogitemus, alias in occipitio crimen collegiſſe, uti mos etiam temporum noſtrorum eſt. Mediolani, Bononiae, ac alibi adhuc pueri & puellae appellantur *Toſi*, *Toſe*, *Toſane*, *Toſoni*, & *Toſetti*. Quod quamvis contrarium ſenſum ingerat, hoc eſt, eoſdem *tonſos* ſignificare videatur; attamen arbitror, e corruptione vocis *Intonſi* & *Intonſae* Langobardicas ſeu Italicas voces iſtas emanaſſe, uti etiam Ferrarius opinatus eſt in Li-

A bro de Origin. Linguae noſtrae. Si *intonſae* procedebant virgines, ergo ubi marito jungebantur, crinem tondere iis mos fuerit ſecundum Judaicarum mulierum morem. Diverſa tamen Du-Cangius ſentit in Gloſſario Latin. ad vocem *Capilli*, haec ſcribens: *Promiſſos crines innuptae ferebant, nec eos in nodos retorquebant,* B *quod nuptarum erat praeſertim apud Langobardos*. Sed niſi teſtes adferantur, hujuſmodi opinioni aſſentiri minime cogimur. Ut enim ajebam, non ideo innuptae a nuptis diſtinguebantur, quod illae promiſſos, iſtae collectos crines deferrent, ſed quod illae in *capillo*, iſtae verò *tonſae* per conſequens incederent. Incertum ve- C rò eſt, num feminae viro traditae caeſariem tantummodo decurtarent, an potius paene ad cutem tonderent: quod poſtremum nunc feminae Judeae obſervant. Etiam apud Francos veteres plebs maſculina, Gregorio Turonenſe teſte Lib. 3. cap. 18. Hiſtor. Franc. *caeſariem inciſam* gerebant, quum contra prioris ſtirpis D Reges comam nutrirent, ac per humeros dimitterent: a quo more diſceſſere Reges Carolinae ſtirpis: nam & ipſi non ſecus ac Populus, honeſtâ tonſurâ crimen caſtigaverunt. Ceterum nulla mihi dubitatio eſt, quin ſaltem ſubſequentibus Seculis, immo vix erepto Langobardis Italiae Re-

A Regno, ad mores Francorum ſe compoſuerint Italicae conjugatae, quae ſubinde capillos ſolicite aluerint, atque intortos ad capitis ornamentum geſſerint. Fuit & puellarum mos, interulas gerere, ſive ſubuculas. Paullus Diaconus Feſti breviator, *Supperus*, ait, *veſtimentum puellarum lineum; quod & ſubucula, ideſt* B *Camiſia dicitur.* Ridet heic Paullum Joſephus Scaliger, ſcribens: *Camiſiam uſurpat Paullus verbum ſuae aetatis, ac ſuorum elegantiâ dignum.* Praecipitem Scaligeri ſententiam arguet Victor Vitenſis, qui tanto antea, hoc eſt Anno Chriſti CCCCLXXXVII. de Perſecut. Vandal. Lib. primo, *Camiſias & femoralia* memorat. Immo C jam hoc nomen vulgatiſſimum ſuo aevo tradit Sanctus Hieronymus in Epiſtol. ad Fabiolam. En ejus verba: *Volo pro legentis facilitate abuti ſermone vulgato:* hoc eſt Vulgari, qui jam in multis a Latino diffidebat, ut oſtendam infra in Diſſertat. XXXII. *de Origin. Linguae Italicae.* Pergit Hieronymus: *Solent militantes* D *habere lineas* (ideſt veſtes) *quas Camiſias vocant, ſic aptas membris, & adſtrictas corporibus, ut expediti ſint vel ad curſum vel ad proelia &c.* Quae ergo a Paullo *Camiſiae* vocantur, quibus aevo ſuo puellae utebantur (niſi ad Feſti potiùs aevum ea verba ſint referenda) minime videntur interiores veſtes fuiſſe, quae nunc E ſermone noſtro vulgari *Camicie* nuncupantur, ſed ſuperiores ac patentes, hoc eſt, ut nunc dicimus, *Camiciuole*. Haſce lineas, & albas, adſtrictaſque, ut puto, corpori geſtavere puellae. Fortaſſis etiam uſque ad talos deſcendebant. In eamdem ſententiam congruit Octavii Ferrarii opinio, qui lib. 3. Cap. 20. de Re Veſtiar. arbitratur, *Supparum* a *Subucula* fuiſſe diverſum, hoc eſt, tunicae genus, ſuper alia indumenta geſtatum. Quod etiam e ſacra veſte diſcimus, *Albâ* videlicet, quam *Camice* nos appellamus; veteres autem, in primis Gregorius Magnus Lib. *6.* Epiſt. 27. & Anaſtaſius in Benedict. III. *Camiſium* & *Camiſiam* nuncuparunt. Adde Alcuinum in Lib. de divin. Offic. *quam Camiſiam dicimus vel Supparum*. Atqui omnes norunt, *Camiſam* hanc, ſive *Albam* ſupra ceteras veſtes in ſacris deferri, atque ad talos deſcendere. Graeci verò ſignificaturi interulam ſive Subuculam, quae tunicae ſuberat, & corpori inſidebat, uſi ſunt voce ὑποκάμισα, ideſt *ſubcamiſia*, ut diſtinguerent a *Camiſiis*, quae ſuperinduebantur aliis veſtibus. Anaſtaſius in vita Sancti Johannis Eleemoſynarii: *dicebat ſemper, quod poſſet expoliare divites, & ipſum etiam hypocamiſum ab eis benevole auferre.*

Ad Sponſalia quod attinet, olim mos fuit, Romae ſaltem, & quidem Saeculo IX. ut vir fidem ſuam de ducenda in uxorem femina confirmaret, annulo ei in digitum immiſſo: quod nunc in ipſa tantùm benedictione matrimonii peragitur. Quum verò ante Sacerdotem conjugium celebrabatur, tam viro quàm feminae *Velum* quoddam ſacratum ſuper eoſdem extendebatur in ſignum pudoris & conjugalis pudicitiae ſervandae. Ad ſecundas nuptias progreſſi, ejuſmodi Velamine carebant. Coronae etiam utrique conjugi imponebantur, quibus ornati procedebant ad maritales aedes. Haec nos docuit Nicolaus I. Papa in Reſponſ. ad Conſulta Bulgaror. Cap. 3. ubi interrogatus, quae conſuetudo ſervanda eſſet in nuptiis, ait: *Noſtrates tam mares quàm feminae nullam ligaturam aurean*

*auream aut argenteam, aut ex quolibet metallo compoſitam, quando nuptialia foedera contrahunt, in capitibus deferunt. Sed poſt Sponſalia, quae futurarum ſunt nuptiarum promiſſa foedera, quaeque conſenſu eorum, qui haec contrahunt, & eorum, in quorum poteſtate ſunt, celebrantur, & poſtquam arrhis Sponſam ſibi Sponſus per digitum fidei a ſe Annulo inſignitum deſpondent, dotemque utrique placitam Sponſus ei, cum ſcripto pactum hoc continente, coram invitatis ab utraque parte tradiderit &c. ambo ad nuptialia foedera perducuntur. Et primum quidem in Eccleſia Domini cum oblationibus, quas offerre debent Deo per Sacerdotis manum, ſtatuuntur: ſicque demum benedictionem & Velamen caeleſte * ſuſpiciunt &c. Verumtamen Velamen illud non ſuſcipit, qui ad ſecundas nuptias migrat. Poſt haec autem de Eccleſia egreſſi Coronas in capitibus geſtant, quae ſemper in Eccleſia ipſa ſunt ſolitae reſervari &c.* Antiquiſſimus autem erat ritus *Annuli* in Sponſalibus dandi, iſque a Tertulliano in Lib. de Cultu Feminarum appellatur *Annulus pronubus*. Romanos Ethnicos eodem ritu uſos legimus. A ſancto Ambroſio *flammeum nuptiale nuptarum* commemoratur in Lib. de Virginitate Cap. XV. quo nomine *Velamen* illud deſignatum vides, cujus eſt mentio apud Nicolaum Papam. Idem Ambroſius Epiſtol. 19. ait: *Quum ipſum conjugium Velamine Sacerdotali & Benedictione ſanctificari oporteat &c.* Quatuor homines ad quatuor angulos ejuſmodi *Velum* (quod etiam *Pallium* appellavere) tenebant. Per manus autem Sacerdotis *Coronae* novorum Conjugum capitibus imponebantur, eaeque turritae eſſe conſueverunt, atque ex floribus. Quem morem a Graecis & Romanis acce-

A ptum, uti Paſchalius Lib. 2. Cap. 16. de Coronis oſtendit, veluti innocentem retinuere Chriſtiani. In contrahendo etiam matrimonio dexteras, uti nunc, ita olim vir & mulier jungebant, uti idem Tertullianus & Nazianzenus, teſtantur. Denique a Sacerdote monebantur, ut ob reverentiam Sacramenti eo die & ſe-
B quenti nocte à commercio carnali abſtinerent. Immo erant, qui per biduum & triduum ſubſequens obſervandam indicerent continentiam: quod ſane durum carnalibus noſtrorum temporum hominibus videretur. Quum verò ad mariti domum novae nuptae traducebantur, pluribus etiam quam nunc tripudiis, majorique pom-
C pâ, res peragebatur. In Lege 6. Aiſtulphi Langobardorum Regis Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. haec leguntur: *Pervenit ad nos, quod dum quidam homines ad ſuſcipiendam Sponſam cujuſdam Sponſi cum Paranympha & Troctingis ambularent, perverſi homines aquam ſordidam & ſtercora ſuper ipſam jactaſſent &c.* Multam gravem talia in poſterum audentibus
D Rex indicit. Langobardi enim id obſervaſſe videntur, quod nunc Britannica gens religioſe tuetur: videlicet ubi delictum novum emergit, cui poenas hucuſque diſertis verbis non praeſcripſerint Leges, impune abit; & nova Lex condenda eſt, ne in poſterum caſtigationem effugiat. Qui *Troctingi* appellantur in
E Langobardica Lege, *joculatores, qui ſaltare noverunt*, a Papia in Lexico, atque ab aliis creduntur. Equidem in Notis de vi iſtius vocis dubitavi, & adhuc dubito, quamquam certum mihi ſit, nuptias iis temporibus multis luſibus fuiſſe celebratas. Vide quae de *Trutanis* dicam in Diſſertatione XXIX. *de Spectaculis*.

Quantâ autem pompâ Reges ac Principes ſuas agerent nuptias, multis oſtendere poſſem, & aliquid etiam innui in praelaudata Diſſertatione. Sed alio properandum. Illud tantummodo hinc intelligere liceat, minores etiam, proportione dignitatis ac virium ſpectatâ, in ſuis nuptiis ludos, convivia, & luxum procuraſſe. Apud Lombardos praecipue Seculo XIV. & XV. mos fuit Oratorem adhibere, qui in ſolemni aut Sponſalium, aut ipſius Matrimonii contractu, Epithalamium recitabat coram cognatis, civibuſque in paternas Sponſae aedes coactis. Hoc eſt, Orationem, qua is effundebatur in laudes geminae Familiae, atque adoleſcentis utriuſque. Duo ex hiſce Epithalamiis in commendationem ampliſſimae Borromeae gentis dedi ego Tomo 2. Anecdotor. Latinor*. Multum auri ejus pompae occaſione in veſtibus, monilibus, conviviis, aedium ornamentis, ludis, aliiſque hujuſmodi luxus & gulae profuſionibus per dies multos a viro impendendum erat. Sed neque amici & cognati contributione immunes abibant. Namque in conſuetudinem abiit, ut unuſquiſque aut Sponſo aut Sponſae munera offerret, eaque praeſertim in Principum ac Magnatum nuptiis magnifica fuere. Vide quae Aliprandus in Chronico Mantuano heic evulgando refert. Vide ſupra memoratam Diſſertationem *de Spectaculis*. Sed ejuſmodi, ut ita dicam, vectigalia, quod nimium incommodi volentibus, graviuſque nolentibus afferrent, Legum conditores tandem interdicere aequum putarunt. In Statuto Mediolanen. Part. 2. Cap. 455. haec leguntur: *Quum mulier fuerit Sponſa, vel Matrimonio copulata, nullus, excepto Marito vel Sponſo, debeat eidem* A *munus nec munera offerre in publico nec occulto, ſub poena &c.* Neque ejuſmodi donorum profuſionem recentem putes. Memorantur enim in Rotharis Langobardorum Regis Lege *exenia Nuptialia*, quae Sponſae quidem offerebantur, ſed in jus Mariti cedebant. *Si quando* (en verba Legis 184.) *pater filiam, aut frater ſororem* B *ſuam alii ad uxorem tradiderit, & aliquis ex Amicis accepto* (an excepto?) *Exenio ipſi mulieri aliquid dederit, in ipſius ſit poteſtate, qui mundium de ea fecit*. Modus tamen iſte loquendi ſat prodit, rarò ac moderate dona tunc fuiſſe collata in nuptiis. Res deinde in exceſſum abiens, tandem rerum moderatores ad frenum adhibendum C compulit. Quae verò Dos ſecundùm Romanam Legem a parentibus tradenda eſſet, probe norunt qui Juriſprudentiae dant operam. Quid a Langobardis, tantummodo inquiramus; nam ad eorum Legem ultra Saeculum XII. major Italici Regni pars ſeſe compoſuit. Nihil de Dote conſtitutum habemus in Langobar- D dicis Legibus. Parentes filiabus, aut fratres ſororibus pro arbitrio ſuo dona conferebant, eaque *Phaderphium* appellavere, quaſi in his ſita eſſet *paterna hereditas;* ita enim hoc nomen ſonat. Qualiſcumque autem foret iſta largitio, hereditatis loco futura erat filiabus in bonis paternis. Audi Legem 181. Rotharis Regis: E *Si quando pater filiam ſuam, aut frater ſororem ſuam legitimam alii ad maritum dederit, in hoc ſit ſibi contenta de patris aut fratris ſubſtantia, quantum ei pater aut frater in die traditionis nuptiarum dederit, & amplius non requirat*. Idem Rotharis quid *Phaderphium* fuerit, explicat in Lege ſequenti, ubi: *habeat ipſa mulier,* (viro viduata) *Morgengap, & quod de paren-*

* Edit. hujus Tomi XI. P. III.

parentibus ejus adduxerit Phaderphium. Apertius haec in Lege 199. ejuſdem Rotharis, ubi de vidua ad domum patris regreſſa: *De Faderfio autem, ideſt de alio dono, quantum pater aut frater dederit ei, quando ad maritum ambulavit, mittat in confuſum cum aliis ſororibus*. Dotes autem a parentibus aut fratribus traditae antiquis temporibus exiguo, aut nulli incommodo familiae erant, quippe modicae, aut ſaltem moderatae, quales adhuc Germanica gens conferre ſolet. Ab horum moribus diſceſſere, ut nemo neſcit, recentiores Itali, qui in filiis collocandis domum exhaurire coguntur, & quandoque ut tantum onus excutiant, eas volentes, utinam non & nolentes, Parthenoni commendant.

Contra a viris mulier non parvo, ut ita dicam, emi videbatur; quod & Thucidides in Hiſtoria, & Ariſtoteles in Politicis olim a Graecis factum, literis prodidere, ita ut eorum Nuptiae ſpecies quaedam emtionis & venditionis eſſent. Tacitus quoque de Germanorum moribus ait: *Dotem non uxor marito, ſed maritus uxori affert*. Nam primò vir *Metam*, ſeu *Methium*, aut *Mephium* (ita enim varie effertur, aut corrumpitur in Libris veterum vox iſta) pro femina perſolvebat. Deinde verò eidem conſtituebat *Morgincab*, ſeu *Morgincap*, ſeu *Morgangeba* (quippe & iſta vox, aeque ac altera, Germanica, non unâ ſcribebatur ratione). Utriuſque donationis mentio eſt in Lege 49. Liutprandi Regis Lib. 6. *Nulli ſit licentia conjugi ſuae de rebus ſuis dare amplius per qualecumque ingenium, niſi quod ei in die votorum in Mephio & Morgincap* dederit. Utramque vocem explico. Langobardi quoque meditantes, quanta ſit feminae mentis infirmitas, & levis in muliebri ſexu rerum experientia, & fraudibus obnoxia credulitas, decreverunt, ne qua Mulier eſſet, quae ſub alicujus Viri tutela, protectione, & quadam poteſtate viveret, ita ut ſine conſenſu tutoris ejuſdem irriti eſſent feminae contractus, alienationem rerum reſpicientes. Tutela hujuſmodi *Mundium* appellabatur a Saxonico *Mund*: & vir ille, ad quem ſpectabat mulieris patrocinium atque defenſio, *Mundualdus* vocari conſuevit. *Mundualdi* a natura erant, quod eſt ad filias, Pater: eo deficiente, Fratres; ac ſubinde Agnati. Filii quoque maſculi *Mundualdi* interdum fuere Matris. Mulieris nuptae fere ſemper Maritus. Quod ſi nemo alius eſſet, ad quem patrocinium feminae pertineret, *Curtis Regia*, hoc eſt Fiſcus, ſive Rex, id curae ac oneris ſuſcipiebat. En Rotharis Legem 205. *Nulli Mulieri Liberae ſub Regni noſtri ditione, Lege Langobardorum viventi, liceat in ſuae poteſtatis arbitrio, ideſt ſine Mundio, vivere, niſi ſemper ſub poteſtate virorum, aut certe Regis* (alii Codices habent, *aut poteſtate Curtis Regis*) *debeat permanere. Nec aliquid de rebus mobilibus aut immobilibus ſine voluntate ipſius, in cujus Mundio fuerit, habeat poteſtatem donandi aut alienandi*. Langobardicae hujus conſuetudinis adhuc veſtigia ſuperſunt in Statutis aliquot Urbium Italiae, ac praecipue in Regno Neapolitano, ubi diutius ac tenacius quàm alibi Lex Langobardorum obſervata eſt. Johannes Villanius Lib. 2. Cap. 9. Hiſtor. ut ex additamentis a me editis conſtat Tomo XIII. Rer. Italicar. haec habet: *E feciono la Legge, che ancora ſi chiama Longobarda; e tengono ancora e' Puglieſi, e gli altri Italiani in quella parte, dove danno Monualdo, ove-*

overo il volgare Monovaldo alle Donne, quando s' obbligano in alcun contratto; e fu buona e giuſta Legge. Quum verò nubebat alicui femina, non continuo fiebat, ut vir *Mundium* uxoris conſequeretur; ſed opus erat ut illud, ut ita dicam, emeret a Mundualdo priori, ſive is pater, ſive frater, aut alius agnatus uxoris eſſet; atque in eam rem pretium concordi voluntate partium ſtatuebatur. Pretium hujuſmodi *Meta*, *Mephium*, *Methium* appellatum videas in Legibus Langobardicis: quam vocem Gloſſographi *donationem ſponſalitiam*, *vel nuptialem* interpretantur. Ego *ſponſalitiam* potius arbitror: nam uti Lex 178. & ſubſequens Regis Rotharis indicat, quo die *Sponſalia* celebrabantur, *Meta* quoque ſtatui, ſaepiſſime etiam perſolvi conſuevit. Sed quod ii donationem vocant, liceat etiam appellare emtionis ſpeciem; nam ut Martinius & Voſſius opinati ſunt, vox *Meta*, & *Methium* a Saxonico *Meden* conflata videtur: quod eſt *mercede conducere*. Sed ſive donatio ſive emtio fuerit, *Meta* haec in dotem mulieris cedere conſuevit, ſive id ſecundùm leges foret, ſive ex largitione patris, fratrum, aliorumve agnatorum fieret. Quod ſi decedebat vir, pergebat vidua eſſe in *Mundio*, ſive ſub poteſtate illius, qui heres marito erat. Illâ verò ad ſecunda vota tranſeunte, ſecundus maritus, ſi Mundium uxoris ſuum facere cupiebat, ut eſt in Lege 182. Rotharis, *de ſuis propriis rebus medium pretii, quantum fuerit dictum, quando eam primus maritus ſponſavit, pro ipſa Meta, dare debebat ei, qui heres proximus mariti prioris eſſe inveniebatur*. Hiſce poſitis rectius, quàm olim fecerim, explicandam ſumo Legem 161. Rotharis, cujus haec ſunt verba: *Si*

A *fuerint filii legitimi, & filii naturales, & ſorores tam legitimae, quàm naturales, pro Mundio eorum tollant filii duas partes, naturales verò tertiam partem*. Quod noluerim variantes omnes lectiones Codicis Eſtenſis in editionem Legum Langobardicarum Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. inferre, adhuc Lex iſta emendatione indiget. B Non *eorum* ſcribendum eſt, ſed *earum*; neque enim *Mundium* maſculorum fuit, ſed feminarum. Et ſane in eodem Codice Eſtenſi aperte legitur *pro Mundio earum*. Adhibenda quoque eſt eadem correctio praecedenti Legi 160. ubi legitur: *Pro Mundio autem tollant naturales &c.* Codex Exſtenſis praefert, *pro Mundio autem* C *ſupraſcriptarum tollant &c.* ideſt Sororum.

At mirum tibi videatur, maritos ad conquirendum ſibi uxorum ſuarum *Mundium* erogaſſe pecuniam. Mirari deſinas, ubi recogites, nunc etiam pleriſque in locis familiares eſſe donationes cauſsâ nuptiarum a viris factas. Immo & apud antiquiſ- D ſimos Populos in uſu fuiſſe, ut vir mulieri dotem conſtitueret, aut donum pro ſua conditione decentiſſimum conferret, diſcimus e ſacratiſſimis veteris Teſtamenti Libris, atque e profanis Scriptoribus Homero, Diodoro, ac aliis, quos commemorare nihil opus eſt. Ritum hunc Turcae adhuc obſervant. Quare mu- E lierem per quamdam coëmtionis ſpeciem conquirere ſibi vir videbatur. Secundùm Legem Salicam *ſolido & denario* deſponſabatur femina, hoc eſt perſoluto pretio, quod in illius dotem convertebatur, aut in jus parentum tranſibat. Ad haec e Mundio ſibi comparato multum utilitatis reportare poterant viri. Nam decedentibus uxoribus poſt acquiſitum Mun-

Mundium ſine filiis, Mariti ſecundùm Leges ſuccedebant. Liutprandus Lib. 2. Lege 8. *Si autem contigerit illam mori, quae jam nuptui tradita eſt, tunc ille ei ſuccedat, qui eam per Mundium ſuam fecit.* In Henrici quoque Primi Auguſti Lege Langobardicâ conſtitutum fuit, ut *uxori ſine filiis amborum decedenti* vir ex aſſe ſuccederet. Fratres etiam, ut nuper vidimus, propter Mundium Sororum portionem hereditatis paternae capiebant. Quod ſi quis Mulierem aut interimebat, aut laedebat, aut calumniâ appetebat, aut in ſacramentum mittebat, poena reo impoſita pendenda erat iis, *ad quos Mundium de ea pertinebat.* Alia emolumenta praetereo: ſed unum certe praeterire nefas eſſet. Nimirum ſi puella libera, aut vidua *alteri ſponſata*, ſponte quidem, ſed *ſine voluntate patris, vel fratris, vel ejus, ad quem Mundium pertinebat,* viro alicui Libero per matrimonium copulabatur, tunc *maritus, qui eam in uxorem acceperat,* multabatur a Lege, hoc eſt *Solidos viginti componere* cogebatur habenti Mundium mulieris, idque *pro anagrip*, ideſt pro culpa praeſumtionis, & alteros *viginti propter faidam,* hoc eſt ne agnati inimicitiam alerent, ac de eo vindictam ſumerent. Id conſtat ex nonnullis Legibus Rotharis & Liutprandi; e quibus iſte etiam ſtatuit Lege 61. ut ſi ejuſmodi puellae ſua ſponte nubenti *Meta nec promiſſa nec data fuerit, & contigerit ut Maritus ipſe moriatur, antequam de ea Mundium faciat, contenta ſit ipſa Mulier, nec poſſit poſtea Metam quaerere ab heredibus ejus.* Ceterum eâdem Lege Langobardorum ſtatutum fuit, ut ſi puella *ſine voluntate parentum*, ideſt patris, aut fratrum, aut agnatorum, nuberet, qui eam duxerit, Solidos eoſdem componat. Viduae verò licebat alteri, libero tamen, pro ſuo arbitrio nubere ex Lege 182. Rotharis. Et quoniam humanum genus novos in dies procreat exceſſus, quum abundare coepiſſent viri, qui blanditiis feminarum excaecati *Metas* eis immodicas conſtituebant, interceſſit idem Liutprandus, ac modum prodigalitati poſterorum poſuit. Digna eſt, quae integra huc referatur illius Lex 35. Lib. 6. *Si quis*, ait, *conjugi ſuae Metam dare voluerit, ita nobis juſtum eſſe comparuit, ut ille, qui eſt Judex* (ideſt Comes, aut de numero Magnatum) *dare debeat, ſi voluerit, Solidos CCCC. amplius non. Et reliqui Nobiles homines dare debeant Solidos CCC. amplius non. Et ſi quiſcumque alter homo minus dare voluerit, det quomodo convenerit.* Explicatione minime indiget Lex iſta.

Verùm ne ſic quidem cupiditati Mulierum factum eſt ſatis. Iis praeterea *Morgincap*, quod ſupra nominavimus, a pleriſque maritis conſtituebatur. *Donum matutinale* ea vox ſignificat. Hoc eſt, invecta ſenſim conſuetudo fuit, ut Mariti remuneraturi Uxores ob labores, primâ nocte conjugii exantlatos, primo mane eis donum nuptiale conferrent, non gemmam, non veſtem, non alias mundi muliebris nugas, ſed portionem fortunarum ſuarum. Et ea quidem donatio diverſa a *Meta* fuit: nam in Lege V. Aiſtulphi Regis *Meta* & *Morgincap* dilucide diſtinguuntur. Irrepſerunt & huc vitia multa: quare ſuum cenſuit Liutprandus Rex, uxorios viros cohibere, ne in ſtultas donationes rapi ſe ſinerent. Vide Legem primam Lib. 2. ubi haec habentur: *Si quis Langobardus Morgincap conjugi ſuae dare voluerit, quando ſibi eam in conjugem ſociaverit, ita de-*

decernimus, *ut aliâ die ante parentes & amicos ſuos oſtendat per ſcriptum a teſtibus roboratum*, *& dicat: Quia ecce quod Conjugi meae Morgincap dedi: ut in futuro pro hac cauſa perjurium non incurrat. Tamen ipſum Morgincap volumus*, *ut non ſit amplius*, *niſi quarta pars de ejus ſubſtantia*, *qui ipſum Morgincap dedit. Si quidem minus dare voluerit de rebus quàm quarta pars ſit*, *habeat in omnibus licentiam dandi quantum voluerit. Nam ſuper ipſam quartam partem dare nullatenus poſſit*. Si opinari licet, ſpes iſta, colligendae nempe a viro, qui ſibi contingeret, tam profuſae donationis, ſolicitas admodum efficiebat ejus temporis puellas, ut intactam ſervarent, illaeſamque ad thalamum deferrent virginitatem ſuam, ne Marito cauſſa praeberetur abſtinendi a *dono matutinali*. Nam uti ex hac ipſa Lege ſatis elucere videtur, *Morgincap* non ante, ſed poſt nuptias ac maritales amplexus, feminae jam *Conjugi* conſtituebatur. In more autem fuiſſe puto, ut plerumque viri longe ante ipſum nuptialem diem ac praecipue Sponſalium die, donum ejuſmodi pollicerentur. Sed Charta nequaquam ſcribebatur, niſi poſt conſummatum matrimonium. Neque deerant, qui promiſſa fraudantes, *perjuri* propterea appellabantur. Erat enim *Morgincap* gratuita & voluntaria donatio. Et ipſis etiam Francis familiarem fuiſſe *Morgincap*, animadverterunt Gallandius in Tractatu de Franco-Alodio, & Baluzius in Notis ad Capitularia. Quam in rem celebris eſt locus apud Gregorium Turonenſem Lib. *9.* Cap. 20. Hiſtoriae Franc. ubi referuntur pactiones Anno DLXXXVIII. initae inter Childebertum & Guntchramnum Reges. En verba: *De Civitatibus verò*, *hoc eſt*, *Burdegalâ*,

A *Lemovicâ &c. quas Galleſuindam germanam Domnae Brunichildis tam in Dote quàm in Morganegiba*, *hoc eſt*, *matutinali dono* (fortaſſe Gloſſema referunt haec verba) *in Franciam venientem certum eſt adquiſiſſe*. Baluzius autem Chartas producit, in quibus viri donant *quartam portionem* bonorum ſuorum *dilectae Conjugi ſuae*; B atque adeo videmus, Chartam & conſtitutionem Morgincap celebrari conſueviſſe *aliâ die poſt noctem nuptialem*, *qui eſt dies votorum noſtrorum*, ut habet Charta ab eodem Baluzio laudata. Dixi licuiſſe viris *quartam partem*, neque ultra, de propriis fortunis dono dare uxori. Attamen & *tertiam* datam fuiſſe diſcimus e Charta Anni DCCCLXXIII. quam ad- C didi Chronico Caſaurienſi Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. *939*. Ibi traditur Monachis Caſaurienſibus *quicquid eidem Gundi uxori quondam Juſtonis pertinebat a parte viri ſui*, *videlicet tertiam portionem de omnibus rebus ſupraſcriptis*, *quae ei in die votorum Vir ſuus dederat*. Tantae liberalitati D Lex obſtabat: verùm iſte vir aut a Principe impetrarat facultatem excedendi, aut Legem ipſam conculcaverat. Ceterum e Chartario ejuſdem Coenobii Caſaurienſis Baluzius in Appendice ad Tom. 2. Capitularium pag. 1550. Libellum protulit, Anno Chriſti MXLIV. ſcriptum, in quo Johannes filius quondam Domi- E nici donat Miczae filiae quondam Johannis, Conjugi ſuae *Quartam portionem de omnibus rebus proprietatis ſuae*. Nunc in Regno Neapolitano, ſecundùm Leges Pragmaticas, quae mulier lucro dotali (*Antefatto* appellant) poſt viri mortem frui cupit, crinem ſibi abſcindere jubetur, eumque ſuper defuncti mariti loculum componere. Hujus moris nullum

lum apud antiquiores veſtigium reperi. Ad *Morgincap* redeo. Procedente tempore alia apud Italos invecta eſt conſuetudo. Nam quum praeviâ experientiâ Mulieres didiceſſent, plures viros, poſtquam ſua vota nuptiali nocte complerant, a pollicitis receſſiſſe, neque amplius adduci ſe paſſos ad eam donationem faciendam: idcirco ut ſuis rebus cautius proſpicerent, ante ipſas nuptias Chartam *Morgincap* ſibi conſcribendam curabant. Non unam ex hiſce Chartis legi ego in Tabulario Canonicorum Mutinenſium, ſed unam tantùm adferam inde depromtam.

Conſtitutio Morgincap facta a Guidoto filio Villani Nomencalae ſponſae ſuae, Anno 1185.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Anno a Nativitate ejuſdem MCLXXXV. quintodecimo Kalendas Decembris, Indictione III. Dilecta valde atque amabilis mihi ſemper Nomencale filia Guaſconi de Monticlariculo, honeſta femina, Sponſa mea. *Ego quidem in Dei nomine Guidotus filius quondam Vilani de predicto loco, qui profeſſus ſum ex natione mea Lege Langobardorum vivere, Sponſus & dator tuus praeſens praeſentibus dixi: Manifeſta cauſa eſt mihi*, quoniam die illo, quando te ſponſavi, promiſeram tibi dare juſtitiam tuam, ſecundùm Legem meam in Morgincap, ideſt quartam portionem omnium rerum mobilium & immobilium, quas nunc habeo, aut in antea habuero. Nunc autem, ſi Chriſto auxiliante, te in Conjugio ſociavero, ſupraſcriptam quartam portionem omnium rerum mobilium & immobilium, *ut ſupra legitur*, tuae dilectioni do, cedo, confero, & per praeſentem Cartam Morgincap in te habendum confirmo, ut facies exinde a praeſenti die tu & heredes tui, aut cui vos dederitis, quicquid volueritis ex mea pleniſſima largitate.

Actum Montiſclariculi feliciter.

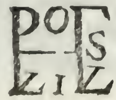
Ego Ainricus Notarius ſacri Palatii rogatus interſui & ſcripſi.

Similes ſunt & aliae Chartae ejuſdem Tabularii, in quibus animadverteris, Morgincap appellari *juſtitiam ſecundùm Legem*, ita ut non amplius voluntaria, ſed neceſſaria oblatio illa evaſiſſe videatur. Simul etiam deprehenderis, conſtitutionem Morgincap factam in iis fuiſſe non Conjugi, ſed *Sponſae*, atque adeo ante nuptias. *Si Chriſto auxiliante, te in conjugio ſociavero*, ibi legitur. Quamobrem ſi noſtri temporis nobiles viri conqueruntur, quod in grave facultatum ſuarum detrimentum ſaepe vergat Uxorem ducere, praeterita Secula inſpiciant, quibus neceſſe fuit tam caro comparare ſibi thalami ſociam. Ad haec norint, etiam ſecundùm Jus Romanum vigore Auth. *Praeterea* C. *Unde vir & uxor*, debitam fuiſſe *Quartam* uxori indotatae in bonis Mariti locupletis: in quam Legem conſulendi ſunt Legum interpretes, Authenticam illam pro more ampliantes, extendentes, limitantes. Illud tamen inter antiqua & noſtra tempora intercedit diſcrimen, quod Morgincap fere ſemper ſervabatur in domo viri, ſi femina praemoriebatur, aut ſi liberos relinquebat: nunc autem in luxum ac enormem mundum muliebrem dos univerſa diſſipatur atque evaneſcit. Franci verò, ut ſupra

pra e Gregorio Turonenſi innuimus, praeter *Morgincap*, *Dotem* futuris uxoribus conſtituebant, quae *Methii* Langobardici vices impleſſe videtur. Idque ipſis Regibus ac Imperatoribus in more fuit. Eximio Diplomati lo- (A) cus heic eſto, quod ex Archivo Monachorum Caſinenſium Sancti Sixti Placentiae, ubi archetypum adſervatur, depromtum fuit, eo pluris aeſtimandum, quod Campii in Hiſtoria Eccleſ. Placentin. diligentiam effugit.

Ludovici II. Imperatoris Diploma, quo Angilbergae Sponſae ſuae dotalitio nomine duas Curtes donat, Anno 850.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Hludovicus gratiâ Dei Imperator Auguſtus. Conſtat itaque mundanorum Nobilium ordo, & marium inſignium ritus, ut quiſquis ſibi legitimo tramite uxorem maluerit ſociari, & nubendi copulam honeſto decore ſortiri, mores veterum ſequens, talibus ſe erga gratioſiſſimos nuptiarum affectus ornet munificentiis, ut ea, quae egerit, & Deo placita & futura per tempora humano juri ſolide rata ſtabilitate conſiſtant. Quod jus adeo ſuis decentiis incrementum ſumpſit, ut non ſolùm nobilitas magnorum Virorum, ſed etiam Regum & Imperatorum ſublimitas hujuſcemodi uſibus atque negotiis effectum praebere non ſpreverit. Quapropter omnium fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque, praeſentium ſcilicet ac futurorum, comperiat induſtria, quia nos divino tacti amore, moremque anteceſſorum noſtrorum piiſſimorum Imperatorum ſequentes, una per conſenſum, & voluntatem noſtrorum Optimatum, hanc dilectiſſimam Sponſam noſtram Angilbergam *nomine juxta Legem Francorum* dotamus, *& eam Domino auxiliante, ad Culmen noſtrae ſublimitatis Uxorem praeſentialiter uſque perducere diſponimus. Cujus* dotalicium *ſubter in hu-* (B) *jus noſtrae Imperialis dignitatis Praecepti pagina ſcribere juſſimus, & futuris temporibus firmum & ſtabile decrevimus manere. Damus igitur tibi amantiſſimae* Sponſae noſtrae Angilbergae Dotalicio nomine *Curtem juris noſtri, quae dicitur Campomiliacio, cum omnibus adjacentiis ſuis & pertinentiis, ſervis & ancillis utriuſque ſexus, nec-* (C) *non & Curtem, quae dicitur Curtisnova, cum omnibus ſimiliter ſuis pertinentiis & adjacentiis, cum ſervis & ancillis utriuſque ſexus, cultum & incultum . . . . . . in integrum, & de noſtro jure & dominatione in jus & dominationem tuam cedimus atque transfundimus, ut ab hodierna die & deinceps habeas, teneas, & poſſideas, &* (D) *quidquid inde facere tibi libuerit, liberam & firmiſſimam poteſtatem faciendi potiaris, tam de ſupradictis Curtibus, Campo videlicet Miliacio, quae ſita eſt in Comitatu Motinenſi, & Curte Nova, quae eſt in territorio Regenſi, quamque & de Capellis ad eaſdem Curtes pertinentibus. Porro ut haec noſtra Imperialis ceſſio &* Dotalitii *promul-* (E) *gatio noſtris futuriſque temporibus firmior habeatur, & diligentius obſervetur, manu propria ſubter firmavimus, & de Bulla noſtra roborari juſſimus.*

Signum Domni *Imperatoris Hludovici Auguſti.*

Signum Sigilli olim ✠ appenſi & deperditi.

Adalbertus Cancellarius ad vicem Remigii ſcripſi & ſubſcripſi.

Data III. Nonas Octobres, Anno Chriſto propitio Imperii Domni Hludovici piiſſimi Auguſti II. Indictione XIV.

Actum Maringo Curte Regia in Dei nomine feliciter. Amen.

Animadverte Epocham Imperii Ludovici II. deductam ab Anno DCCCXLIX. quo eum Lotharius Auguſtus pater conſortem Imperii renuntiavit. Quare & ipſe ante Romanam coronationem Imperiali titulo eſt uſus. Habes heic etiam Annum, quo idem Ludovicus, uti recta conjectura ſuadet, Angilbergam duxit, fortaſſe filiam Ludovici Germaniae Regis. Ceterum Liutprandus Rex, ne dementati viri a feminarum artibus, patrimonium in eas profunderent, edixit, ne cuiquam liceret uxoribus praeter *Methium & Morgincap*, aliquid aliud largiri. *Nulli ſit licentia* (ita ille Lib. 6. Lege 49.) *Conjugi ſuae de rebus ſuis dare amplius per qualecumque ingenium, niſi quod ei in die votorum in Mephio & Morgincap dederit; & quod ſupra dederit, non ſit ſtabile*. Franci verò legibus ſuis minime vetabantur nova dona in ſinum ſuarum Conjugum effundere. Praeſertim verò Imperatrices ac Reginae, quod Legum civilium freno ſolutae eſſent, & Mariti omnium maxime opibus affluentes ſibi contigiſſent, ſaepe eos hortabantur, ut liberalitatis famam ſibi conquirerent donationibus crebris in ſuas *conthorales* ſive *contectales*, ita enim Uxores barbarica Latinitate interdum appellarunt. Quam ſapienter ejuſmodi conſilio, virique ſui tenero corde profecerit Angilberga Auguſta nuper laudata, ex aliis monumentis in hoc ipſo Opere evulgatis intelliget Lector: percipietque rurſus ex altero, quod ſum editurus, deſcripto ex eodem Archivo Sancti Sixti Placentini, ubi vetuſtum apographum viſitur.

Donatio Sexti, Leocarni, & Atticiani facta Angilbergae Auguſtae Conjugi ſuae a Ludovico II. Imperatore, Anno 870.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Hludovicus divina ordinante providentia Imperator Auguſtus. Univerſorum ſanctae Dei Eccleſiae fidelium tam praeſentium quamque & futurorum noverit ſolertia, nos per hoc noſtrae munificentiae Imperiale Praeceptum conceſſiſſe ac aeternaliter confirmaſſe ſub perpetua dominatione *dilectae* Conjugi noſtrae, *cariſſimae ſcilicet* Auguſtae Angilbergae Sextum *Cortem noſtram in Comitatu Cremonenſi, ſed & Cortem noſtram* Leocarni *in Comitatu Stationenſi, ſimulque* Atticianum *Cortem noſtram in Comitatu Dianenſi. Ipſas Cortes, Sextum videlicet, Leocarni, & Atticianum cum omnibus appendiciis & pertinentiis earum, cum familia diverſi ſexus & aetatis, cum univerſis rebus intrinſecus & extrinſecus tam mobilibus integriter quamque & immobilibus ad eaſdem Cortes reſpicientibus, Maſſariciis, Aldionaticiis, Libellariis, Judiciariis, Conditionariis, Vicarialibus, Al-*

pi-

pibus, Piſcariis ubicumque & quantumcumque ex antiquo earumdem dominio conſuetudinario more pertinuiſſe dinoſcitur, omnia & in omnibus jam dictae Auguſtae amabili Conjugi noſtrae ex hoc nunc & in poſterum mancipamus ac ſtabilimus jure proprietario habendas, tenendas, poſſidendas, & fruendas ac dominandas, & quicquid exinde elegevit & voluerit, ſibique placuerit in vita & poſt mortem, in omnibus perpetuam habeat poteſtatem faciendi. Si quis vero, quod non credimus, huic noſtrae Imperiali praeceptioni contraire, aut in aliquo moleſtari temtaverit, primitus Dei omnipotentis incurrat iram. Deinde ſancimus, ut componere cogatur centum Libras auri probatiſſimi ei, cui moleſtari non erubuit. Et haec noſtra praeſens conceſſio, ſicuti conſtituimus, inviolata permaneat. Unicuique vero noſtrorum ſucceſſorum, qui per tempora fuerint, interdicimus, & ſub divina invocatione adjuramus & atteſtamur, ut noſtrae deliberationis facta, ut a nobis edita ſunt, ita ſinant rata irrefragabiliter, ſempiternaliterque permanere. Si vero, quod non credimus, noſtrum irruperint, ſentiant in praeſenti ſeveritatem aeterni Judicis, & in futuro cum Juda veritatis proditore ſempiternam luant combuſtionem. Et ut pleniorem haec noſtra praeſens donatio *atque conceſſio obtineat vigorem, veriuſque ac firmius ab univerſis credatur & obſervetur, manu propria ſubter eam firmavimus, & Bullis noſtris roborari praecepimus.*

Signum *Domni Hludovici ſereniſſimi Auguſti.*

Ego Gauginus juſſu piiſſimi Auguſti Domni Hludowici ſcripſi & ſubſcripſi.

Actum Capua Civitate IV. Nonas Julii.

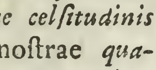
Data Anno, Chriſto propitio, ſereniſſimi Auguſti Domni Hludovvici XXVIII. Indictione III. in Dei nomine feliciter. Amen.

Comitatus Stationenſis heic memorati nomine, uti in ſubſequenti Diſſertatione animadvertemus, ſignificatur *Angeriae* Oppidum ad Verbani oras in Mediolanenſi agro, ac ſub ditione praeclariſſimae Borromeae gentis ſitum. Quid verò fuerit *Comitatus Dianenſis*, decernere neutiquam auſim. In ora Occidentali Genuenſis Reipublicae *Dianum* Caſtrum jacet, uti & alterum in Monteferrato prope Albam: ſed fieri poteſt, ut neutrum heic deſignetur. Ad notas Chronologicas Diplomatis hujus quod attinet, *Indictio III.* Annum Chriſti indicat DCCCLXX. Verùm ab eo Anno abhorret *Annus XXVIII.* Imperii, ſive Epocham Ludovici II. deducas ab Anno DCCCXLIX. ſive a ſubſequenti DCCCL. aut etiam ab Italici Regni exordio; ita ut irrepſiſſe mendum huc dignoſcamus, incuriâ primi librarii, aut poſtremi, qui Diploma mihi deſcripſit. Et Capuae quidem Anno DCCCLXX. Ludovicus II. egiſſe potuit, quidquid contra dubitaſſe videatur Peregrinus in Hiſtor. Princip. Langobardor. pag. 275.

275. Tomi II. Rer. Italicar. Part. I. A Eidem Ludovico Auguſto frater fuit *Lotharius Lotharingiae Rex*, Princeps ob repudiatam *Theotbergam* legitimam Conjugem, ac ſuperinductam Waldradam pellicem in Hiſtoria Eccleſiaſtica famoſus. Cenſuris Eccleſiaſticis territus Lotharius Anno DCCCLXV. Theotbergam recepit, atque ut eam deliniret, collatis donis certavit. Tabulas donationis adſervat adhuc praelaudatum Placentinum Coenobium Monachorum Sancti Sixti eâ, ut puto, de cauſsâ, quod Lotharius ipſe repentino fato ſublatus, in ea Urbe tumulatus eſt; ipſa verò Theotberga munificentiam ſuam explicavit in ipſas Placentiae Eccleſias, uti monumenta a Campio exhibita nos docent.

Diploma Lotharii Regis Lotharingiae, quo Theotbergae Conjugi ſuae quaſdam Villas in variis Comitatibus ſitas concedit, Anno 867.

In nomine omnipotentis Dei & Salvatoris noſtri Jheſu Chriſti. Hlotarius divina perveniente clementia Rex. Regalis celſitudinis moris eſt, fideliter ſibi famulantibus donis multiplicibus & honoribus ingentibus honorare, atque Regiae ſublimitatis liberalitate ditare. Proinde noverit omnium Fidelium ſanctae Dei Eccleſiae, ac noſtrorum, praeſentium videlicet & futurorum ſolertia, B *quia placuit largitati noſtrae celſitudinis* Teotbergae dilectiſſimae noſtrae *quaſdam res noſtrae proprietatis ad proprium conferremus: ideſt in Pago Gracianopolitano* Bellinſua, *in Mauriacenſe, Januenſi, Lauſonenſi, Amauſenſi, Scudenſi, nec non & in Pago Lugdunenſe* Villas, *quorum ſunt haec vocabula:* Cavurnum, Lemningum, Novelicium, Mariacum, Aquis, Ariacum, C Sugenadum, Primiacum, & Montem Sancti Martini, Anerſiacum, Belmontem, Talgurium, Ducziadum, Marlindum, Virilgum, Durerium, Toducium, Columnam, Haltingum, Montiniacum, *& quicquid ex ipſis rebus in* Groſona *ſitae ſunt, quatenus eas perenni jure ad proprium pertineat. Sed ut liberalitatis largitio rata & inconvulſa permaneat, hos excellentiae noſtrae apices fieri juſſimus, per quos memoratae Teotbergae dilectiſſimae noſtrae praefatas Villas in jam dictis Pagis conſtitutas ſub omni eorum integritate, appendiciis videlicet, Eccleſiis, domibus, ceteriſque aedificiis, terris cultis & incultis, vineis, ſilvis, campis, pratis, paſcuis, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, exitibus, & regreſſibus, totum & ad integrum, quicquid ad eaſdem Villas pertinere dinoſcitur, ad proprium tribuimus, & de jure noſtro ad dominationem ipſius tranſferimus, ita videlicet, ut quicquid ab hodierno die & deinceps ex eiſdem rebus facere voluerit, liberam ac potiſſimam in omnibus habeat poteſtatem faciendi quicquid elegerit. Et ut haec noſtrae largitionis auctoritas pleniorem in Dei nomine obtineat vigorem, manu propria ſubter firmavimus, & anuli noſtri impreſſione aſſignari juſſimus.*

Signum *Hlotharii glorioſi Regis.*

Hrod-

Hrodmundus Notarius ad vicem Grimblandi recognovi.

Data XVI. Kalendas Februarii Anno, Chriſto propitio, Regni Domni Hlotharii glorioſi Regis XI. Indictione XV.

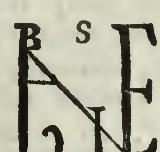
Actum Aquiſgrani Palatio Regio, in Dei nomine feliciter. Amen.

Hinc autem elucere videtur, quouſque ſe protenderet Lotharii Regnum, cui tempore illo, hoc eſt non ſub Lothario I. Auguſto, ſed ſub iſto Lothario ejus filio impoſitum fuit *Lotharingiae* nomen. Amplificatum hoc Regnum ſubinde fuit poſt obitum fratris ſui Caroli Provinciae Regis, qui Anno DCCCLXIII. improlis diem clauſit extremum, atque hereditatem reliquit, diviſam poſtea inter Ludovicum II. Auguſtum, & Lotharium Regem, fratres ſuperſtites. Cum his conſonant, quae Hadrianus Valeſius erudite animadvertit in Notitia Galliarum pag. 283. Poſt non multos menſes altero Diplomate confirmavit idem Lotharius eamdem donationem, addiditque res quondam *Huberti* fratris ejuſdem Theotbergae, qui ſcilicet Hubertus, ſi fides Sammarthanis in Genealogic. Hiſtor. Reg. Francor. adjungenda eſt, Ducali titulo apud Alpes, & Montem Jurenſem, Populos rexit: ſed in Annalibus Bertinianis tantummodo appellatur *Hucbertus Clericus conjugatus, & Abbas Monaſterii Sancti Martini*, vir utique flagitioſiſſimus, ac caeſus in proelio Anno DCCCLXIV. In altero hoc Diplomate integrum repetitur primum, atque haec interſeruntur: *Et quicquid ex ipſis rebus in Groſſona ſitae ſunt, omneſque res quondam Huberti Abbas* (en ut Abbatem tantùm, non verò Ducem illum Lotharius appellat) *fratris ipſius, quas pro ejus infidelitate noſtra Regni dignitas ſortita eſt, illi tradimus, adque transfundimus, quatenus eas perenni jure ad proprium retineat. Sed ut liberalitatis largitio &c.* ut in praecedenti vidimus. Subſcribit *Corimblandus Regiae dignitatis Cancellarius. Data VIII. Kalendas Decembris Anno, Chriſto propitio, Regni glorioſiſſimi ac piiſſimi Regis Hlotharii XII. Indictione I. Actum Dodiniaco.* Ad haec Regiae liberalitatis in Reginas Conjuges exempla denique iſtud etiam accedat, quod ex membrana, archetypi faciem praeferente, in Archivo ſacrarum Virginum Ticinenſium Monaſterii Theodotes, nunc *de Poſterula*, olim ego ipſe deſcripſi.

Curtis de Pratoplano donatio facta Annae Auguſtae Conjugi ſuae a Berengario I. Imperatore, Anno 920.

IN nomine Domini Dei aeterni. Berengarius divina ordinante clementia Imperator Auguſtus. Benignitati divinae deputare debemus, quod ſua ineffabili clementia immeritos ad hoc Imperiale faſtigium provexit, nobiſque aſpiravit, ne ultima nos dies imparatos reperiſſet, ut de celeſti regione, in qua non peregrini, ſed heredes eſſe debemus, ſollicita intentione ipſius adjutorio conſide-

A *derare ſtuderemus ; ſicque factum eſt, ut ſana mente & voluntaria poteſtate opitulante Chriſto per Precepta noſtrae conceſſionis & ordinationis quomodocumque melius provideretur noſtri juris & proprietatis predia atque hereditates pro Dei amore & remedio animae noſtrae, ne in poſterum ex his aliqua oriretur intentio per noſtrae ſucceſſionis genus preſenti*
B *auctoritate dividere, atque jure.... largiri dignaremur. Ideoque noverit omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque, praeſentium ſcilicet ac futurorum induſtria, eo quod nos, ſicut prolocuti ſumus, pro Dei amore, animaeque noſtrae remedio, & interventu* Widonis *reverentiſſimi ...... necnon & ſupplicationibus* Odelrici *incliti* Marchionis Curtem *noſtrae proprietatis* de
C Prato Plano *finibus Placentinis, cum Capella ibidem conſtructa & omnibus adjacentiis & pertinentiis ſuis in integrum jure proprietario* Annae *dilectae* Conjugi noſtrae *conceſſimus, ac de noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transfudimus ac delegavimus, una cum caſis, terris, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſaletis, ſacionibus, aquis, aquarumque decurſibus, molendinis, piſcationibus, ſervis & ancillis, Aldionibus & Aldianis, montibus, vallibus, paludibus, planiciebus, coltis & incoltis, diviſis & indiviſis, omnibuſque ad ſe juſte & legaliter pertinentibus, ad habendum, tenendum, vendendum, alienandum, pro anima judicandum, & quicquid voluerit perpetuo faciendum, abſque totius Poteſtatis contradictione. Si quis igitur hoc noſtrae auctoritatis & ordinationis atque preſentis conceſſionis Preceptum infringere vel violare temptaverit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras centum, medietatem Camerae noſtrae, & medietatem praedictae Annae Conjugi noſtrae, aut cui ipſa dederit, aut haberi conceſſerit. Quod ut verius credatur, & diligentius obſervetur, manu propria roborantes de anulo noſtro ſubter inſigniri juſſimus.*

Signum Domni *Berengarii ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Johannes Epiſcopus & Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data VI. Idus Septembris, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXX. Domni verò Berengarii ſereniſſimi Regis XXXIII. Imperii autem ſui VI. Indictione IX.

Actum Papiae in Chriſti nomine feliciter. Amen.

D Poſt *Bertilam* primam Berengarii uxorem, ab eo ob non ſervatam fidem veneno ſublatam, ad illius thalamum *Anna* deducta eſt, quae ſapientius ſe gerens, Regiam munificentiam non ſemel experta eſt. Occurrit ejus nomen in aliis Berengarii tabulis in hoc ipſo Opere a me evul-

evulgatis. *Annus* autem *VI. Imperii Anni DCCCCXX.* recte conſonat cum *Indictione IX.* inchoata Kalendis Septembribus. Verùm diſcordat ab aliis, quae infra animadvertam in Diſſertat. LVI. *de Religione*, atque aliis in locis, videlicet Berengarium, Anno DCCCCXVI. uti cenſuit Pagius, non autem DCCCCXV. coronam ac titulum Imperialem Romae ſuſcepiſſe. Sed heic error cubare mi-
A hi creditur. Vide Diſſertationem LXVI. *de Monaſter. Monial.* ubi Chartam adferam, Anno DCCCCXX. ſcriptam, *X. Kalendas Decembris, Anno V. Berengarii.* Idem quoque dicendum reor de altera Charta concordi cum hoc ipſo Diplomate, quam e Collectaneis Peregrini Priſciani Ferrarienſis viri, circiter Annum
B MCCCCXC. doctiſſimi, exiſtentibus in Bibliotheca Eſtenſi, exerui.

Curtis Firminianae donatio facta Martino, Leoni, Urſo, & Petro filiis ſuis a Firminiano Conſule, Anno 918.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Deo propitio Pontificatus Domni Joannis ſummi Pontificis & univerſalis Pape in Apoſtolica ſacratiſſima beati Petri Sede Sexto: ſicque imperante Domno piiſſimo perpetuo Auguſto Berengarius a Deo coronato pacifico magno Imperatore, Anno Quarto, die IV. Menſis Junio, Indictione Sexta, in loco, qui dicitur Firminiana. Profitens profiteor ego quidem in Dei nomine Firminianus Conſul per hujus pagine votis proferſionis, donationis, ſeu largitatis, transferſionis, atque benefactis, necnon propter tranſactionis meae paginam, vos preſentes in Chriſti nomine Martinus & Leo & Urſus & Petrus minor, dilectis emancipatis filiis meis, & in veſtris filiis & heredibus do, dono, trado, cedo, elargior atque transfero, & meo jure, meoque dominius, meiſque ceteris filiis & heredibus alieno, tranſcribo, atque ſubduco in jura & dominium veſtrum emancipati filii mei, in veſtriſque filiis & heredibus. Ideſt Curtes mea domnicata integra, que vocatur Firminiana, cum omnibus ſibi pertinentibus, quas nunc habere & detinere videor jure proprietatis mee inter confinibus de predicta Curte, que vocatur Firminiana, hoc eſt ab uno latere Sablune, ab alio latere Finalis & Rere, a tertio latere Cuparius & Capite
C *Ranito, a quarto latere mare. Ita ut in iis omnibus liceat vobis inibidem introire atque ingredere per hanc paginam donationis ſeu transferſionis a me in vobis facte in vobis tradita ſine ullo alicujus obſtaculo vel impedimento, quieto tramite inibi dominium & poteſtatem habeatis, teneatis, poſſideatis etiam ven-*
D *dendi, donandi, vel commutandi, & more quicquid vobis placuerit exinde faciendi. Et ab hoc die numquam liceat mihi ſupraſcriptus Firminianus, neque meis ceteris filiis vel filiabus, vel heredibus meis ullo unquam in tempore quamvis facere queſtionem, repetitionem, aut cauſationem vel interpellationem, ullamque moleſtiam generare incontra vos*
E *denominati filii mei emancipati, neque incontra veſtris filiis & heredibus pro his omnibus, que . . . . . vel in totum nunquam agimus, neque contendimus, aut invadimus, vel inoccupamus, neque agentibus quod diſcindere audeamus, neque in jure, unde exiſtivit, non abrenuntiamus per nullam occaſionem, neque ingenio, non per nos, neque pro ulla ſummiſſura perſona, non adeundo ju-*

A *judicio, non ad ſupplicando Principibus, neque per Eccleſiaſticam interpellationem, aut per Regalem vel Imperialem poteſtatem, ne ullam rationem contra ire, quam ſenſus humanus attingere poteſt: ſed magis da nos & da noſtris omnibus filiis & heredibus ſecuri exinde maneatis in omnibus . . . . . Quod ſi, quod abſit, & avertat divina potentia,* B *& omnia ut ſupra non obſervavero vel adimplevero, & contra ita ire nec agere aut contendere voluero per quemlibet modum vel titulum, pro quibus jurata voce dico, per Deum Omnipotentem, Sedemque ſanctam Apoſtolicam, vitam Domnorum noſtrorum, atteſtatione confirmo, que datura me eſſe promitto ego antedictus Firminianus una* C *cum ceteris filiis & heredibus ante omne litis juditium aut interpellatione, pene nomine auri obrizo Libram unam, & per ſolvere maneat hanc paginam in ſua firmitate. Quam paginam Andreas Tabellio ſcribendam rogavimus, ſubter manibus propriis firmavimus, teſtibuſque a nobis rogitis obtuli ſubſcribenda, eorumque preſentia eam eorum contradidi ſub die &* D *Menſe & Indictione ſupraſcripta Sexta in loco, qui dicitur Firminiana.*

Ego Firminianus Conſul in hac pagina a me facta ſubſcripſi.

Severus in hac pagina rogatus teſtis ſubſcripſi.

Ildebrandus in hac pagina donationis rogatus teſtis ſubſcripſi.

Andreas in hac pagina rogatus teſtis ſubſcripſi.

E *Bruno in hac pagina rogatus teſtis ſubſcripſi.*

Reginaldus in hac pagina rogatus teſtis ſubſcripſi.

Andreas Tabellio Scriptor hujus pagine donationis, ut ſupra, poſt roborationem interfui, complevi, & abſolvi.

Habemus heic *Indictionem Sextam*, Anno DCCCCXVIII. decurrentem. Quod ſi eo Anno in curſu erat *Annus IV.* Imperii Berengarii, ergo is Imperii titulum ſumſerit Anno DCCCCXV. ante Junium menſem oportet. Quum tamen plura ſint, ac longe certiora monumenta, coronationem Romanam Berengarii ad Annum DCCCCXVI. referentia, apta haec minime ſunt ad me removendum e priore ſententia. Quod ſi major fides Chartae nunc evulgatae foret habenda, inde praeterea intelligere poſſemus, minus recte a Pagio eodem exordium Pontificatus *Johannis X. Papae* alligatum fuiſſe Aprili *Anni DCCCCXVI.* nam Charta iſta nos docet, ipſum praecedente *Anno DCCCCXIII.* ante diem IV. Menſis Junii Cathedram Principis Apoſtolorum conſcendiſſe. Et ſane concordem videas notitiam hanc cum Leonis Oſtienſis Hiſtoria, quam in hoc loco Pagius contemnit. Verùm heic agitur de apographo recenti, cui multum auctoritatis tribuere non licet. Ceterum, ut in ſemitam revertar, repeto, nulli Langobardicae mulieri licuiſſe donare, vendere, aut permutare ſine conſenſu Mundualdi ſui. Attamen, quum humana cupiditate urgente deprehenſum fuiſſet, Mundualdos in tutelam feminarum inſtitutos, poteſtate ſibi datâ, ac infirmitate muliebris ſexus, male uti, Liutprandus Rex edixit, ut mulieri *res ſuas*, etiam *conſentiente viro*, venundare volenti, duo vel tres *Parentes*, ideſt qui agnatione illi conjungerentur, contractui adeſſent, exploraturi videlicet & ipſi, num fraus, vis, aut alia iniqua cauſſa eam ad vendendum pertraxiſſet. Hunc ipſum ritum adhuc Mutinenſes obſervant; & uti veteres Langobardi

ad

ad contractum etiam donationis protenderunt, ita & Mutinenſes ad quoſcumque contractus, unde laedi feminae poſſint. Porro eumdem ritum nobis deſcribet Charta, quam mihi ſuppeditavit Archivum Eſtenſe.

Bonifacius Marchio & Richilda Comitiſſa illius Uxor Monaſterio Sancti Silveſtri de Nonantula multos agros donant, Anno 1017.

IN nomine Sancte & individue Trinitatis. Anno Dominice Incarnationis Milleſimo Septimodecimo. Henricus gracia Dei Imperator Auguſtus, Anni Imperii ejus Deo propicio hic in Italia Quarto, Menſe Marcius, Indictione XIV. Monaſterio Sancti Silveſtri Chriſti Confeſſoris, ubi ejus humatum quieſcit Corpus, ſito Nonantula. Nos Bonifacius Marchio filius *bone memorie* Teudaldi *qui fuit itemque* Marchio, & Richelda Conjuge *ejus jugalibus*, filia *bone memorie* Giſelberti, *qui fuit* Comes Palacii: qui profeſſi ſumus Legem vivere Longobardorum; *& mihi quidem* Richelda, conſentiente ſcripto Bonefacio Marchio, viro & jugale meo, & ſubter in omnibus confirmante, & ut Lex habet autoritas, una cum noticia de propinquioribus parentibus meis, *quorum nomina eorum*, Lanfrancus & Maginfredus germanis meis, *in qua ſubter affirmati eſſe leguntur.* A quibus interrogata & inquiſita ſum, ſi ab ipſo jugale & Mondualdo meo, vel a quenlibet hominem, aliquam me pati violentia, an non. *Quidem & ego ſupra Richilda in eorum parentibus meis, & reliquorum Nobilium preſencia hominum*, certam facio profeſſionem & manifeſtationem, eo quod ab ipſo jugale meo, nec ad nullum hominem nullamve pati violencia, niſi mea bona & ſpontanea voluntate, *ac Cartula onſerſionis una cum preſcripto jugale meo communiter facere viſi ſumus. Propterea diximus: quiſquis in ſanctis ac in venerabilibus locis aliquid ex ſuis contulit rebus, juſta Auctoris vocem in hoc Seculo centuplum accipiet, & inſuper quod melius eſt, vitam poſſidebit eternam. Et ideo nos, quorum ſupra, Bonefacius Marchio & Richilda jugalibus donamus & tradimus ſeu offerimus in eodem Monaſterio Sancti Silveſtri ſcito Nonantula, proprietario jure habendum, & tibi* Domnus Rodulphus Abbas ipſius Monaſterii, *tuiſque ſucceſſoribus in perpetuum poſſidendum: id ſunt, Caſis & omnibus rebus territoriis illis, ſeu padulibus & piſcationibus juris noſtri, qui ſupra jugalibus, quod habere viſi ſumus in locas, ubi dicitur Arcoada & Auratica ſeu in Granariolo, qui rejacet in loco & fondo Trecenta, atque medietatem de Curte Tricentola, quod ſunt ipſis rebus in preſcripto loco Arcoada, per menſura juſta a pertica legitima de pedes duodecim menſurata inter ſediminas cum caſis & areis, ubi vitis eſtant, ſeu pratis atque terris arabilis; & area una de terra cum Capella ſuper habente, quae eſt conſecrata in honore Sancti Michaëlis Archangelis, una cum rebus ad ipſa Capella pertinentibus juges centum. De gerbidis & buſcaliis ſeu ſilvis cum arcis illorum atque padulibus juges centum viginti. Sunt fines ad ipſis rebus in preſcripto loco Arcoada de mane terra Arimanorum, quod vocatur Sadriani & publica de Plebe Sancti Georii. De Meridie terra Sancte Marie, qui vocatur Due Baſilice. Da Sera terra de Maſſa Sancti Petri de Roma. De ſubto Cortem*

tem Sanĉti Martini de Zello. Et ſubter rebus ipſis in preſcripto loco Auratica pecies quatuor cum Capella, qui eſt conſecrata in honorem Sanĉti Zenoni. Prima pecia cum preſcripta Capella ſuper ſe habente, eſt circumdata finis da mane Sanĉte Marie: da meridie foſſam, que vocatur Pellaſtrina; da ſera ſimiliter Sanĉte Marie; de ſubto Sanĉti Georii in Layno, qui vocatur termino de Puntecelli. Secunda Pecia eſt circumdata finis de mane heredes quondam Petri Judex, qui vocatur de Rabodo, & Almericus de Ferraria; da meridie ipſius Almericus; da ſera preſcripto heredes Petri Judex, & Bonici Prandi; de ſubto preſcripto termino de Punticelli. Tercia pecia de mane & de meridie preſcripto Almericus; da ſera Sanĉte Marie; de ſubto Sichelmi Judex & Azoni Diaconus & heredes quondam Warini Comes. *Quarta pecia quidem eſt quarta pars de fondo Codonicla. Et ſunt prediĉte quatuor pecies ſuper totes inſimul ad eandem menſura ſediminas cum caſis & areis, ubi vitis eſtant, una cum prediĉta Capella, ſeu pratis atque terris arabilis, juges ſexaginta de gerbidis & buſcaleis ſeu ſilvis cum areis earum atque paludibus juges triginta & tres.*

Et ſunt rebus in prediĉto loco Granariolo Maſſaricia una, qui tenere videtur per Johannes & Petrus Pocco per eadem menſuram inter ſedimen cum caſis & areis, ubi vitis extant, ſeu pratis atque terris arabilis ſeu gerbidis, juges tredecim, & ſextaria viginti, & paludibus ſeu piſcationis ad eandem Maſſariciam pertinentibus in integrum. Coërit ei in circuitu ad prediĉta Corte Trecentola, da mane Cleloibola & Cazanetica: da meridie Val de Ravida & Roſoleſe: da ſera Finale & Berbiculo & Videgoſo: de ſubto Aqualungola, que dicitur Muclena, vel quis alii ſunt

A *in hiis omnibus coërentes. Et eſt jam diĉta medietatem de prefata Corte Trecentola infra ipſe coherencie per jam facta menſura inter ſediminas cum caſis & areis, ubi vitis exſtant, ſeu campis arabilis atque pratis & area cum Capella ſuper ſe habente, qui eſt conſecrata in honorem Sanĉti Johannis & Blaxii, qui eſt poſita in loco Grumiliato,* B *juges duocenti. De ſilvis, glandiferis, & piſcationibus cum areis ſuarum, juges duocenti: de gerbidis & buſcaleis ſeu paludibus cum areis ſuarum ſimiliter juges duocenti, cum omnī jure, adjacentiis, & pertinentiis earum rerum per locas & vocabolas ad ipſam medietatem de eadem Curte pertinente in integrum. Verùm eciam donamus & of-* C *ferimus nos quidem jugalibus in eodem ſanĉtum & venerabilem Monaſterium de reliqua namque vero medietates de ipſa Corte, ideſt Maſſaricia una, item juris noſtri, quam habere viſi ſumus in prediĉto loco Trecentola, nominative ipſa Maſſaricia, que nunc reĉta vel laborata eſt per Marcum Bonzoni. Et eſt ipſa Maſſaricia, ſicuti prediĉto Maſſario regi-* D *tur, inter ſedimen cum caſa & areis, ubi vitis eſtant, ſeu pratis atque terris arabilis, juges oĉto: de gerbidis, buſcaleis, ſeu ſilvis & paludibus cum areis eorum juges quatuor, quod ſunt omnibus prediĉtis rebus, ut diĉtum eſt, tam caſis cum ſediminibus & Capellis cum domui cultiles ſeu reliquis terris, campis, pratis, paſcuis, vineis, & ſil-* E *vis, ac ſtallareis cum areis in aqua eſtant una cum paludibus & piſcationibus ſeu venationibus cum adjacentiis & pertinentiis ad prediĉtis locis pertinentibus, cultis & incultis, diviſis & indiviſis, omnia & ex omnibus, una cum finibus & terminibus, acceſſionibus, & uſibus aquarum, aquarum duĉtibus cum omni jure, adjacentiis & pertinentiis earum rerum per locas & vocabulas ad*

 ipſas

A *ipſas caſis & rebus pertinentibus in integrum. Que autem jam dictis caſis & omnibus rebus, qualiter ſuperius comprehenſis & menſuratis per coherencias legitur cum ſuperioribus & inferioribus atque cum ingreſſoribus & acceſſionibus ſuarum in integrum, ab hac die & hora damus & tradamus ſeu offerimus tibi, qui ſupra Rodulfi Abba tuiſque*
B *ſucceſſoribus ad parte jam dicto Monaſterio maneant & perſiſtant poteſtatem ad habendum & faciendum nomine proprietario jure, abſque omni noſtra, quorum ſupra jugalibus & heredum noſtrorum contradictione. Quidem & ſpondimus atque promittimus nos, qui ſupra, jugalibus & donatoris una cum noſtros heredes tibi quidem Rodulfi Abba tuiſque ſucceſſoribus ad pars ipſius Mona-*
C *ſterii jam dictis caſis & capellis, ſeu omnibus rebus, quod tibi ſuperius donavimus & offerimus in integrum, ab omni contradicentem hominem defenſare juxta Lex. Quod ſi ad defenſandum minime fecerimus, aut ſi contra hanc Cartulam offerſionis agere aut cauſare preſumpſerimus, vel ſi agentibus conſen-*
D *tiens fuerimus, tunc predictis caſis & Capellis ſeu omnibus rebus quantiſcumque vobis ſuperius donavimus & offerimus, ſicut pro tempore melioratis fuerint aut valuerint, ſub eſtimatione in conſimilibus locis in duplum vobis ad pars predicto Monaſterio reſtituamus, quia ſic inter nobis convenit.*

Actum in loco Revere feliciter.

E

Bonefacius Marchio ſubſcripſi.

✠ *Signum manus predicta* Richylda Conmitiſa, *qui hac Cartula offerſionis, ut ſupra, fieri rogavi, & ei relicta eſt.*

✠ Lanfrancus Comes Palacii, *qui eadem Richylda germana mea interrogavi, ut ſupra, ſubſcripſi.*

✠ Maginfredus Comes, *qui eadem Richilda germana mea interrogavi, ut ſupra, ſubſcripſi.*

✠ ✠ ✠ *Signum manibus Atoni, & Jugoni, ſeu Oprandi, Legem viventis Langobardorum, rogati teſtes.*

Ego Donatus Notarius ſacri Palacii ſcripſi, poſt tradita complevit & dedi.

Richildae, quam primis votis duxit *Bonifacius Marchio*, poſtea Dux Tuſciae, meminit Donizo in Vita Mathildis Lib. primo Cap. 6. hiſce verſibus.

Marchio Richildam praetaxatus Comitiſſam,
Quae Giſelberti de ſanguine Principis exit,
Duxit in uxorem, fuerat quia dives honore.
Haec agapem multam miſeris dabat atq; tributa:
Haec defuncta jacet ſine pignoribuſque Nogarae.

Uti jam animadverti Par. I. Cap. 8. pag. 55. Antiquitat. Eſtenſium, Florentinius & Bacchinius opinati ſunt, Richildae iſti patrem fuiſſe *Giſelbertum Comitem Lucemburgi*, ſanctae Cunegundae Auguſtae fratrem. Corruere eorum ſententiam ex his vides. Illam progenuit *Giſelbertus*, natione Langobardus, & *Comes Palatii*

latii (*Principem* propterea illum Donizo appellat) de quo mihi ſermo fuit in Diſſertatione VII. *de Comitibus Palatii*. Jam verò animadverteris, huic donationi interfuiſſe *Lanfrancum Comitem Palatii*, *&* *Maginfredum Comitem* ipſius Richildae fratres, qui palam ipſam interrogarunt, ſponte-ne, an coacta donaret. A Quod ſi de Vidua agebatur, eique nulli erant agnati, aut ſi erant, abſentes erant: tunc aliquis, ut puto, eligebatur, qui Mundoaldi locum teneret. Id elucere poſſe videtur ex Charta, quae in Archivo Abbatiae Vangadicienſis adſervatur, quae *Almericum Marchionem* & *Francam* ejus conjugem nobis exhibet,

Donatio quamplurium agrorum facta Baſilicae Sanctae Mariae de Vangadicia in Dioeceſi Adrienſi a Franca Comitiſſa, Uxore quondam Almerici Marchionis, Anno 954.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Berengarius & Adelbertus filius ejus gratiâ Dei Reges, anno Regni eorum Deo propitio V. Sexto die Menſis Decembris, Indictione XIII. Baſilica Sanctae Mariae quae eſt ſita prope flumen Adice veclo, & conſtructa quondam primo Domni Almerici olim Marchionis, *&* Franca *jugales, ab eis noviter aedificata, ubi Presbyter Joannes Cuſtos & Rector conſtitutus fuerat a quondam...... Francha Lanfranchi, & relicta ſupradicti Almerici*, quae profeſſa ſum ex natione mea Lege vivere Langobardorum, conſentiente & ultimo confirmante Idelmaro Presbytero & Rectore...... ipſius Baſilicae, *praeſens praeſentibus dixi: quiſquis in ſanctis ac venerabilibus locis ex ſuis aliquid contulerit rebus, juxta Auctoris vocem, in hoc Seculo centuplum accipiet, & vitam eternam poſſidebit. Ideoque ego* Francha *dono & offero perpetualiter habendum in ſupradicta Baſilica pro anima mea, & ſupradicti quondam Almerici, qui fuit vir meus...... ſex in loco & fundo Merlariae, & in Altadura, & in Caſale. In primis in Merlaria & Caſale & omnes res, quod rectum & laboratum eſt per Rodamaro Maſſa. Secundum Caſale ibi ſimul & tenenti, quod rectum eſt per heredes quondam Johannis Ferraccii. Tertium Caſale in ipſo loco Merlaria, quod rectum fuit per Laurentium Pellotum. Quartum Caſale ibidem tunc laboratum per Martinum Bongalum. Quintum Caſale in Altadura, quod rectum eſt per Bonellum filium quondam Giſemperti Maſſarii. Sextum Caſale denique, quod jacet in Villa...... ab uno latere terra deſerta Sculdaſia, ab alio foſſatum.... & poſtitias heredes quondam Sandrani, ab uno capite via, ab alio terra nigra; ſeu & omnes res Altadura & in Caſale. In primis in Altadura petias duas de vite, una quae dicitur de Grimaldo, alia quae dicitur Dualiſſa, quae recta eſt per heredes Petri Maſſa..... de vite quae recta eſt per Barontium Pigonum, & petia una de vite, & terra inſimul ſe tenente, quae vocatur Cluſura Madelgeri, petia una terrae, quae partim..... decimas, ſeu in Caſali unum Caſale, quod rectum & laboratum eſt per heredes Johannis Scurzabuli. In Urbana Caſale unum, quod rectum eſt & laboratum per Johannem Suirianum...... in ipſo loco Urbanae, quae recta & laborata eſt per Zenonem de Barucio. Etiam dono vobis, Sacerdotes*

B C D E

vel

vel Levitae, ſeu ceteri Clerici, qui nunc ordinati ſunt, vel in futuris temporibus ordinati fuerint, ut pro nobis peccatoribus ad Dominum Jeſum Chriſtum orare debeatis, item omne Toloneum, quod dicitur Tuxidura de navibus, flumen Adice veclo percurrentibus........ piſcationes, venationes, de finibus Pedices, uſque in Ruta de Adice & de Viſinara corente remiſſa de Tartaro, & in Staſulo decurrente in Ruta de Cadenaro. Et quidquid juxta praefatos fines inventum fuerit per quodcumque ingenium pertinere de jure, quod fuit ſupradicti Almerici, qui fuit dominus omnium in integrum, cum predictis Caſinis, Maſſaritiis, ſeu terris vineatis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ac ſtalaticis, rupinis, ac paludibus, cultis & incultis, diviſis & indiviſis, una cum finibus, terminibus, acceſſionibus, uſibus aquarum, aquarumque decurſibus, molendinis & piſcationibus in dictos fines inventum fuerit, una cum coemeteriis & offerſionibus, quas eadem Baſilica Dominus dederit faciendum in integrum, & ſucceſſoribus de ſupradictis rebus quicquid voluerint, & prefati Sacerdotes de eadem Baſilica curam & ſolicitudinem habere debeant tam de Officiis quàm de Luminaribus. Et ſi quo tempore opus fuerit, praefatam Baſilicam reſtaurare, per ejuſdem Sacerdotes fiat reſtauratio: quoniam ſupradictas Maſſaritias in eis locis & fundis, videlicet in Merlara, in Perarolo, in Altadura, & in Caſale, & praedicta........ e dura fluminis Adice veclo....... ex iſta parte uſque in Ruta de Cadenaro, & de alia parte fluminis Viſinaria uſque in Miſſa de Tartaro, & inde uſque in Staſulo, & inde uſque in ſupradicta Ruta de Cadenaro & piſcaria de Coruſano & Silva inſimul ſe tenente, quae vocatur Gurgo de muro, & cernit fines ab uno latere Vi-

A verno percurrente uſque in foſſa de Molino, cum acceſſionibus & ingreſſuras earum, cum ſuperioribus & inferioribus ſuis, ſicut ſupra legitur, & ſuis adhaerentiis decernitur, & ſunt comprehenſa in integrum....... Hac die dono & offero in eadem Baſilica Sanctae Mariae a die preſenti & hora & ſumptu & uſu praedictorum Sacerdotum ac

B Levitarum & caeterorum Clericorum, qui modò ordinati ſunt, & pro tempore ordinati fuerint, & ibidem frequentius deſervierint, faciant ex frugibus earum rerum vel cenſu, quos Dominus annue dederit, quicquid voluerint ſine omni mea & heredum & proheredum meorum contradictione vel defenſione, & abſque reſtitutione. Inſuper volo, ut

C homines, qui ſupra res praelibatae Baſilicae Sanctae Mariae reſident, ad nullum Placitum vadant, neque cuſtodiam, niſi ad ſupradictos Sacerdotes, eorumque ſucceſſores, & nullum redditum, nec herbaticum, nec recollectam, neque publicum faciant, niſi ad praefatam Eccleſiam, praeter ad Caſtrum reſtaurandum cum ceteris vicinis. Et ſi opus

D fuerit, praefatos homines ire ad Placitum, dum opus fuerit praefatae Eccleſiae, vadant. Et ſi ego Francha, vel mei heredes, aut ulla ſummiſſa perſona vos, veſtroſque ſucceſſores inquietare aut moleſtare quocumque ingenio praeſumſerint: ego ſupradicta Francha & mei heredes vobis veſtriſque ſucceſſoribus componere debemus poena argenti Libras

E centum. Inſuper caſas & omnes res, ſicut ſupra legitur, in duplum. Et ſi... & fieri non credo; ſi Princeps, aut quaelibet magna parvaque perſona, tam propinqui quàm extranei, tam maſculi quàm feminae, hanc meam offerſionem in aliquo aut per totum moleſtare voluerit, & praedictam Baſilicam quiete & pacifice praedictas res habere non permiſerint, tunc Dominum omnipoten-

tem

tem habeant retributorem, & ante tribunal Chriſti cum Juda traditore inde ſtet ad judicium in ratione, & cum eo maneat in Inferno inferiori. Et ſi Deo permittente nemini moleſtati fuerint, tunc Presbyteri praefatae Baſilicae, eorumque Succeſſores in eorum ſumptu & uſu habeant fruges earum rerum, & faciant de illis omnibus, ſicut ſupra legitur proprietario nomine quidquid voluerint, pro anima mea, & ſupradicti quondam Almerici, qui fuit vir meus, mercede. Quia taliter in omnibus mea bona decrevit voluntas. Hanc autem Cartam & offerſionis meae paginam Notario & Judici Domnorum Regum tradidi & ſcribere rogavi, in qua etiam ſubter confirmatis teſtibus obtuli ad roborandum.

Actum Caſtrum Rhodigii feliciter.

Signum manu ſupradictae Franchae, quae hanc Cartulam offerſionis fieri rogavit, & ei relecta eſt.

Ego Ildemar Presbyter, qui eidem Franchae omnia ſupradicta conſenſi, ut ſupra legitur, ſubſcripſi.

Signum manibus Conradi filii Girardi, & Rongoni filii, itemque Rongonus Vaſſo Adelgiſi Lege vivente Langobardorum, & hanc Cartulam offerſionis rogati teſtes. Martinum de Sarzano, Badoro de Rhodigio, Viſo de Vitale Ruſſo, habitantes in Caſtro Rhodigii, teſtes. Enricus qui vocatur Guazalino de Bugoſſo, & Guſſelino Vaſſo Adelgiſi, & Gregorio Decano teſtes.

Ego Poma Notarius & Judex Dominorum Regum, ſcriptor hujus Cartulae offerſionis, poſt traditam complevi & dedi, Anno Domini . . . . . LIV.

Hic ille *Almericus* ſive *Amelricus Marchio* eſt, cujus mentionem feci in Antiquitatibus Eſtenſib. Par. I. Cap. 23. pag. 223. Ignotum autem nobis eſt, cui Marchiae praefuerit. Is cum Franca conjuge ſua primus auctor fuit ditandae Baſilicae Sanctae Mariae de Vangadicia, quae poſtea in Monaſterium & Oppidum evaſit, olim pertinens ad Ateſtinos Principes, ſitum non longe ab Atice veteri, cui adhuc nomen *l' Abbazia*. Videmus heic Ildemarum Rectorem ipſius Baſilicae conſentientem donationi Franchae, quaſi Mundoaldi vices ille implerit; etenim jam e vivis exceſſerat *Amelricus* ejus vir, ad quem ſimulque & ad Francam ejus uxorem pertinet altera Charta, cujus apographum legi in ejuſdem Monaſterii Tabulario.

Donatio Amelrici & Francae conjugum Eccleſiae Sanctae Mariae ad fluvium Atheſim, Anno 952.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Regnantes Dominos noſtros Berengario & Adelbertus ejus filio ejus Reges hic in Italia Anno Quinto, ſub die de Menſe Auguſti, Indicione X. feliciter. Scola Sacerdotum de Eccleſia beatae Dei Genitricis Virginis Mariae, quam nos ipſis jugalibus in noſtro proprio effundamentum edificavimus, que nos libere & poſſidere viſi ſumus in loco & fundo, que vocatur flumen Vedre, ubi nunc preſenti tempore Johannes Presbiter Cuſtos & Rector ipſius Schole eſſe videtur. Nos quidem in Dei omnipotentis nomine Amelricus..... *idemque Amelrici, &* Francha *honorabilibus jugalibus, qui Lege Salicha vivere viſi ſumus, per hanc preſentem paginam offerſionis noſtre, & per waſonem terre, & ramum arborum, fiſtucum notatum, atque*

atque cultellum, & duos wantos, totum inſimul hac tandem viſi ſumus, & corporalem facimus inveſtituram & traditionem ſeu offerſionis nomine preſenti die & hora ad jure ipſius Scole perpetuario nomine habendum. Idem in integrum omnibus caſis & rebus illius juris & proprietatis noſtre, quod ſupradictis jugalibus, quem nos habere & poſſidere viſi ſumus, qui poſiti ſunt ipſis caſis & rebus in loco & fundo Cavezana ab ipſis caſis & rebus, tam terris caſalivis & terris cum vineis & terris aratoreis, ſeu vigris, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſalectis, ſacionibus, rivis, ac padulibus, piſcationibus, aquis, aquarumque decurſibus, cum omnia & ex omnibus de quantum ad jam dictum loco Cavezana legibus pertinent, nos qui ſupradicti jugalibus in jam dicta Scola....... de predicta Eccleſia Sancte Marie donamus, concedimus, tradimus atque offerimus per remedium animae noſtrae vel parentum noſtrorum. Itemque concedimus, donamus atque offerimus per hanc preſentem paginam offerſionis noſtrae a die preſenti & ora ad jure ipſius Scole proprietario nomine ad habendum idem omnis tranſita illa juris proprietatis noſtre, & poſſidere viſi ſumus, & nobis legibus pertinent, & juris habere in alveo fluvio Atheſis, qui vocatur Flumen Vedre, prope jam dicta Eccleſia Sancte Marie cum omnia & ex omnibus, ſicut ſupra nos, qui ſupradictis jugalibus preſenti die & ora ad jure ipſius Scole per hanc preſentem paginam offerſionis donamus, tradimus atque offerimus: ut Cuſtus & Rector, qui ibidem modo eſt, vel qui pro tempore fuerint, talem exinde habeant poteſtatem de ipſas res, atque tranſitam, ſicut ſupra legitur, ad regendum & gubernandum ſeu diſponendum, ſicut de alias res ipſis Scole facere viſi ſunt per poteſtatem, ut forſitans nobis peccatores, parentumque noſtrorum proficiant ad ſalutem & gaudium ſempiternum. Et exinde de ea omnia, qualiter ſuperius legitur, nos jam dictis jugalibus nobis exinde nullam reſervavimus ab ipſis caſis & rebus una cum ſuperioribus & inferioribus earum rerum, cum ingreſſibus atque regreſſibus ſuis communibus. Et ſi vero, quod futurum eſſe non credimus, ſi aliquid de heredibus ac proheredibus noſtris, aut quelibet ulla oppoſita magna parvaque perſona hominum ſurrexerit aliquando tempore, quod contra hujus noſtrae paginam offerſionis, quem nos noſtros bono animo fieri rogavimus, ire quandoque temptaverit, aut ea infrangere voluerint, & probatum fuerit, tunc componat ipſos heredes ac proheredibus noſtris vobis vel ad veſtros ſucceſſores, qui pro tempore in ipſa ſancta militaverit Eccleſia, ipſis predictis caſis & rebus & omnia, ſicut ſupra legitur, omnia in duplum, & inſuper ſtipulacionis nomine componamus vobis pena que & multa una cum ſociante Fiſco auri optimi uncia una, argentum ponderas duas coactus abſolvamus, & de hoc quod repecierint, nichil vindicare habeant. Et inſuper cum Juda traditore ante tribunal aeterni Judicis habeant damnationem. Et hec preſens pagina offerſionis, ſicut ſupra legitur, omnique tempore firma & ſtabilis, inconvulſa & irrevocabilis permaneat, ſine omni contradicione hominum, cum ſtipulatione ſubnixa. Et quia nos ipſis ſupraſcriptis jogalibus hanc membrana ſimul cum calamo & attramentario & pinna atque cultellum & duas wantos, totum inſimul manibus noſtris, juſta Lege noſtra Salicha, de terra levavimus; & Ingelbertus Notarius tradidimus ad ſcribendum, & teſtes in qua hac ſubter confirmans ad nos rogitos obtulimus ad corroborandum.

Acto in Caſtro Merlaria feliciter.

Si-

A *Signum ✠ ✠ manibus ſupraſcriptorum Amelrici & Francani honorabilis jogalibus, qui hanc paginam fieri rogaverunt, ad omnia ſupraſcripta, & ei relecta eſt.*

Signum ✠ ✠ ✠ manibus Fulcherio filius quondam Jeberto, & Ildoino filio Bonildoigo, & Eruigo filio ejus, viventes Lege Salicha, teſtes.

B *Signum ✠ ✠ ✠ manibus Gariverto, qui Gezo dicitur, & Giſelbertus, & Adelfredus germanis filiis Felice, teſtes.*

Signum ✠ ✠ ✠ manuum Tedaldo, qui Rozo vocatur, & Granſo filio Boni, Everardi, teſtes.

C *Ego qui ſupraſcriptus Ingelbertus Notarius rogatus, qui hanc paginam ſcripſi, & poſt tradita complevi.*

Verùm in Chronologicis notis hujus Chartae inter *Indictionem X.* quae Anno DCCCCLII. decurrebat, & *Annum Quintum Berengarii II. Regis* pugna eſt. Quare neque hanc, neque ſuperiorem, Chartas legitimas praeſtare velim, quum apographa tantùm viderim, eaque, ut vides, vitiata, neque inter ſe concordia. Ceterum, uti jam monui, ſecundùm Langobardos Mundualdus feminis dabatur. Diverſa verò minime fuiſſe videtur conſuetudo Alamannorum Legem ſequentibus. Operae pretium erit huc adferre Chartam, quam ad me miſit amantiſſimus mei vir, ac in re antiquaria peritiſſmus Joſeph Antenor Scalabrinius, Ferrarienſis Eccleſiae Sanctae Mariae in Bucca Rector.

Charta Imeltrudae filiae Keiſculd, Alamannorum Lege viventis, quae agros nonnullos vendit Fulcardo Sculdaſcio filio Walae, Anno 936.

D *IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Regnantibus Domnis noſtris Hugone Rege hic in Italia Anno Nono, & Domno Lothario Rege filio ejus Anno Quinto, ſub die X. Menſis Marcii, Indictione IX. feliciter. Conſtat me Imeltruda honeſta femina, filia bone memorie Keiſculd*, qui Lege Alemagnorum vivere viſa ſum, *ſicut & Heinricus filio Teckerio genitori....* vivere viſus fui, *& buna* per largitatem Motaldi *filio itemque Motaldi* item ex Alemagnorum genere, *libenti animo, & mea bona & ſpontanea voluntate, ſine ulla vim pati, vendidiſſe, ac vendedit, tradidiſſe, & ita tradedit tibi vero Fulcardo Scudaſcio, & filio bone memorie Wala, & per hanc preſentem paginam vendicionis, & per duas manicias hac tradere viſus ſum, & corporaliter facio tibi inveſtituram venditionis* juſta Legem meam Alemagnorum, *preſenti die & hora ad tuam proprietatem abendum, ideſt in integrum omnibus illis juris proprietatis mee, quas habere & poſſidere viſa ſum, qui poſiti ſunt ipſis rebus in finibus Romania in loco, & ſunt in Comitatu Ferrarienſe, locus ubi nominatur Galinario ab ipſis ſuper ſuis rebus, buna* E *cum terris caſalinis, & terris cum vineis, cum campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſalectis, ſacionibus, aquis, hac padulibus, ripis rupinis, decimis, pinſionibus, piſcationibus, venationibus, molendinis, aquis, aquarumque decurſibus,*

bus, cum omni & ex omnibus rebus ſuis, ſicut ſupra legitur, ſicut ibidem in predicto loco Galinaro abere viſa ſum, aut mihi legibus pertinet, vel pertinere debet, ibidem ceteris locis, cum omnia & omnibus, ſicut ſuperius comprenſum eſt, ego qui ſupraſcripta Emeltruda huna per largetatem Motaldi Avocato meo *tibi ſupraſcripto Fulcardo ſive Heinrico in integrum viſa ſum venundari ad die preſenti & hora, ad tuam proprietatem habendum, tenendum, vendendum, donandum, commutandum, vel faciendum exinde de eo in integrum, ſicut ſuperius comprenſum eſt, quitquit tibi & heredibus tuis, aut cui tu dederis, placuerit, ex mea pleniſſima largetate, nulli alii venditis, traditis, mancipatis, nec adpoſitatis non abeo, niſi tibi ſupraſcripto Fulcardo, de meo jure & dominium in tuoque jure & dominium transfundo poteſtatem ad abendum; & exinde de hec omnia qualiter ſuperius legitur, jam dicta venditrix exinde mihi nulla reſervo ab ipſis rebus, huna cum ingreſſis & regreſibus ſuis rationem. Et per ſupraſcripta mea vendicione recepi ego jam dicta venditrice da te ſupraſcripto hemtore precio finito per argento, & alia merce, inſimul valente Solidos treginta. Cui deſpondeo adque repromitto me ego jam dicta venditrix, vel meos heredes tibi ſupraſcripto hemtori, vel ad tuos heredes, aut cui dederis, ſi de ſupraſcripta mea vendicione aliquando tempore moleſtare vel contendere preſumpſerimus, & ab bunumquemque homine defendere non potuerimus, tunc tantum & in quantum ſupraſcripta mea vendicio cum omnia ſuper ſe habente eo tempore in conſimile loco eis melioratum voluerit, duplare promittimus. Et hanc paginam vendicionis, ſicut ſupra legitur, quem ego meo bono animo fieri rogavit, omnique tempore firmam & ſtabilem, inconvulſum & inrevocabilis permaneat, & in ſe omnique tempore obtineat robor ſine omni contradictione hominum cum ſtipulacione ſubnixa. Et quia ego ipſa ſupraſcripta Emeltruda honeſta femina hac pergamena cum hactramentario & pinna & duas manicias, totum inſimul manibus meis de terra levavi, huna cum ſupraſcripto* Motaldo Avocato meo juſta Lege mea Alemagnorum; *& Pedelbertus Notario tradidi ad ſcribendum, & teſtes in qua hic ſubtus meis ſupraſcriptis obtulit ad roborandum.*

Acto in Caſtro Leuniacus feliciter.

✠ *Signum de manus ſupraſcripta Emeltruda, qui ipſum precium recepit, & anc paginam vendicionis fieri rogavit, ad omnia ſupraſcripta, & ei relectum eſt.*

✠ *Signum de manus ſupraſcripto* Motaldo Avocato ejus Defenſori, qui eidem largetatem dedi, *& in ac pagina vendicionis manum ſuam poſuit.*

✠ ✠ ✠ ✠ *Signum manibus Regnardo filio quondam Berardo, & Raimberto filio quondam Ulfecauſo, & Davit filio quondam Odelberto, & Dominico filio quondam Martino, de ſupraſcripto loco, teſtes.*

✠ *Signum de manus Teudejulſo filio quondam Teudiverto de ipſo loco teſte.*

Ego ſupraſcriptus Pedelbertus Notarius rogatus, qui hanc paginam vendicionis ſcripſi, & poſt traditam complevi.

Quae heic appellatur *largitas Motaldi Advocati*, ſive *Defenſoris*, idem eſt ac ſi dixiſſet *Mundoaldi*. Mulieribus autem, Romanâ Lege viventibus, ſi nuptae erant, viri conſenſus neceſſarius erat, quoties inducebant in animum vendere aliquid aut donare. Sublato poſtea e vivis viro, libe-

liberum eis aliquibus in locis fuiſſe videtur ſine alicujus, aut agnati, aut Judicis praeſentia & auctoritate, contractus quoſvis conſummare. Utriuſque moris exemplum e Tabulario celeberrimi Monaſterii Sublacenſis deſcripſit, & ad me miſit Nicolaus Aloyſius, eruditionis praeſertim Eccleſiaſticae ſolertiſſimus cultor.

Agrorum donatio ſacta Monaſterio Sublacenſi, ejuſque Abbati Georgio, a Roſa muliere nobili, Anno 907.

ANno Deo propitius Pontificatus Domni Johannis ſummi Pontificis & univerſali decimi tertii Pape in ſacratiſſima Sede beati Petri Apoſtoli Secundo, Indictione Decimâ, Menſe Junii die XX. Quoniam certum eſt, me Roſa nobilis femina, conſentiente mihi Benedicto Manſionarium viro meo, *ec die ceſſi & ceſſimus, & inrevocabiliter largior, nullo me cogente, neque contradicente, aut vim faciente, ſed propria ſpontaneaque voluntate vobis* Domno Georgio Secundicerio, *modò* Monachum & Abbatem *eſſe videtur, venerabili Monaſterio Sancti Chriſti Confeſſoris Benedicti, quod ſitum eſt in Sublaco, tibi vel in cunctis aliis Abbatibus ſeu Monachis in eodem venerabili Monaſterio permanentibus in perpetuum. Quia ego dono vobis pro Dei omnipotentis amore & . . . . . . veniam delictorum meorum, ut puris, ſacris, cotidianiſque orationibus cum juſtis & electis Domini in Regnis celeſtibus merear portionem accipere. Ideſt Vinea a novello paſtinata, ſeu terra vacante, que ſunt inſimul petie ſex in integrum cum introitu & exitu eorum, & cum omnibus ad eas generaliter & in integrum pertinentibus: poſite in territorio Aricienſe, miliario ab Urbe Roma plus minus, in loco qui vocatur Sancto Eleutherio, & inter affines, ab uno latere Valle, que vocatur Ocrana; a ſecundo latere vinea de herede de Demetrio, qui vocatur Malagoi; & a tertio latere vinea de* Johanne Epiſcopo *ſancte* Anagnine Eccleſie; *& a quarto latere . . . . . Unde hos muniminas novas & vetuſtas, quam meis detinui manibus, una cum hanc donationis Charta inſimul vobis contradidi, quas ſupraſcripta Vinea a novello paſtinata, cum terra vacante, que ſunt petie ſex in integrum, cum introito & exitu ſuo & cum omnibus ad eam pertinentibus, ut ſupra legitur, & poſt obitum meum cum Dei venia abeatis, teneatis, poſſideatis in uſum & ſalarium ejuſdem venerabilis Monaſterii in perpetuum, & numquam a me neque ab heredibus & ſucceſſoribus meis, aut a mea ſummiſſa magna parvaque perſona contra vos veſtriſque ſucceſſoribus nullam habebitis queſtionem aut calumniam; ſed in omni tempore ab omni homine & in omni loco, ubi vobis neceſſe fuerit, ſtare me una cum heredibus & ſucceſſoribus meis, & defendere promittimus vobis veſtriſque ſucceſſoribus in perpetuum. In qua & jurata dico per Dominum omnipotentem, ſancteque Sedis Apoſtolice ſeu ſalutem viri beatiſſimi & Apoſtolici ſanctiſſimi Domni Johanni Tertiodecimi Pape, hec omnia, que hujus Charte ſeriem textus eloquitur, inviolabiliter conſervare & adimplere promitto. Si enim (quod abſit) & quoque tempore ego vel meis heredibus & ſucceſſoribus contra vos veſtriſque ſucceſſoribus, aut ſi contra hac ſub uſufructuario donationis Charta, quam ſponte fieri rogavit, agere aut*

aut cauſare preſumpſero, tunc non ſolùm perjurii reatum incurram, verùm etiam datura me promitto una cum heredibus & ſucceſſoribus meis vobis veſtriſque ſucceſſoribus ante omne litis initium pene nomine auri uncie ſex obricii, & poſt penam abſolutionis manentem huic Charte in ſua permaneat firmitate. Quam ſcribendam rogavi Benedictum Scriniarium & Tabellius . . . . . .

✠ *Signum manu ſupraſcripta Roſa nobili femina*, conſentiente ſibi Benedicto Manſionarius viro ſuo, *& donatrice ſupraſcripta Vinea.*

Benedictus Manſionarii Scole confeſſioni ✠ *ſignum feci.*

Benedictus teſtis rogatus ſignum ✠ *feci.*

Alberico teſtis rogatus ſignum ✠ *feci.*

Stephano teſtis rogatus ſignum ✠ *feci.*

Georgius Secundicerius Scole *teſtis rogatus ſignum* ✠ *feci.*

A *Ego Benedictus Scriniarius & Tabellio Urbis Rome complevi & abſolvi.*

Hujus *Georgii Secundicerii*, qui Sublacenſi Monaſterio praefuit, mentio quoque eſt in Annalibus Benedictinis Mabillonii ad Annum DCCCCLXVII. ubi Privilegium indicatur eidem ab Ottone Magno Auguſto conceſſum.
B Is autem, ſi conjecturam proferre licet, non profeſſione Monachus fuit, ſed in Romana Eccleſia Diaconus Secundicerius, cui commendata fuerat cum Abbatis titulo cura Sublacenſiis Coenobii. Neque praeterire volo *Benedictum* illum *Manſionarium*, Roſae donatricis virum, eique conſenſum praeſtantem. Si *Manſionarios*
C in ordine Cleri conſtitutos ponimus, ergo is Clericus conjugatus fuerit. Nunc alteram Chartam accipe.

Imilia nobiliſſima Comitiſſa multa donat Sublacenſi Monaſterio, ejuſque Abbati Humberto, Anno 1052.

IN nomine Domini Dei Salvatoris Jeſu Chriſti. Anno Domino propitio Pontificatus Domno Leoni ſummo Pontifici & univerſali Nono Pape in ſacratiſſima Sede beati Petri Apoſtoli Anno Quarto, in menſe December die primo, Indictione VII. Quoniam certum eſt, me Domna Imilia *nobiliſſima* Comitiſſa, *que olim* Domnus Donadeus *conjugem fuit, habitatrice in Paleſtrina a die preſenti donamus, cedimus, tradimus, & inrevocabiliter largior atque offero, nullo me cogente, neque contradicente, vel ſevadente, aut vim faciente, ſcilicet & propria expontanea voluntate pro redemptione anime quondam Johannis, qui vocabatur de Bene & Donadei & Domna Itta & de Johanne filio meo &*
D *anima mea, & de eredibus noſtris, per hos dono & concedo in oc venerabili Monaſterio Sancti Benedicti & Sancte Scolaſtice Virginis, quod ponitur in Sublaco & in te* Domno Humberto *Domini gratia humilis* Abbas, *in te tuiſque ſucceſſoribus Monachis, Abbatibus a Domino ſervientibus in oc venerabili Monaſterio in perpetuum per-*
E *manendi, & pure ſancteve orationibus die noctuque Domino agere inceſſatis, per hos dono & concedo omnia portione noſtra, & de ſupraſcripti nominati, que pupillorum acquiſita abuimus de Caſtello, quod vocatur Sancto Angelo, intus & foris, per fundora & caſalibus, in montibus & in planis. Fundum Collemalu: Fundum Romani ma-*

ja-

*jore & minore: Fundum & fundum territorio de Sancta Maria in Zezinni: Fundum Vallicotte: Fundum Colombella; & cum omnibus illorum nomina de Caſalibus de territorio de Sancta Maria Zezinni, cum Eccleſiis, & cum omnibus, & noſtrum acquiſitum in caſis, caſalibus, vineis, terris, campis, pratis, paſcuis, & cum pantanu. Et predium, quod vocatur Majuleſcu, & de ſupraſcripto Caſtello in caſis, caſalibus, vineis, terris, campis, pratis, ſilvis, ſalectis, agreſta cum arboribus, & cum aquis, aquimolis, & cum omnibus ad eas pertinentibus, & ubicumque de ſupraſcripto Caſtello, & Fundum Sancta Maria Zezinni a ſupraſcripti pertinenter pupillorum acquiſitum. Omnia donamus & concedimus in ſupraſcripto venerabili Monaſterio abſque ulla contradictione cum introita & exita eorum & cum omnibus ad eas pertinentibus, nullam reſervationem nobis facio. Et de preſenti introëundi, utendi, fruendi, poſſidendi, vendendi, donandi, commutandi in uſum & ſalarium in ſupraſcripto Monaſterio in perpetuum permanenda. Quibus & numquam a me, neque ab heredibus & ſucceſſoribus meis, neque a mea ſumiſſa nulla magna vel parvaque perſona contra ſupraſcripto Monaſterio aliquam aliquando abebitis queſtionem vel litis & litis calumnie: ſed in omni tempore ab omni homine & in omni loco ſupraſcripto Monaſterio neceſſe fuerit ſtare, nos una cum heredibus noſtris defendere promittimus. In quo & jurata dicimus per Dominum omnipotentem, ſancteque Sedis Apoſtolice Domno Leoni Pape, hec cum omnia, que in Chartula ſupraſcripta notata vel * adſcipta leguntur, ut agere preſumpſerimus & minime defendere noluerimus, aut non potuerimus, tunc non ſolum perjurium reatum incurramus, ſet ante omne litis initium pene nomine componamus auro purissimo Libre decem, & poſt pena abſolutionis manentem hanc Chartam ſupraſcripto Monaſterio maneat firmitatem. Quam ad ſcribendum rogavi Giſo in Dei nomine Notarium & Tabellium Civitatis Tiburtine in Menſe & indictione ſupraſcripta.*

Domna Imilia nobiliſſima Comitiſſa, que hanc Chartam fieri rogavit & firmavit.

Domno Johannes filius de Johannes de Georgio.

Domno Stephano, qui vocatur Caramannu.

Domnus Johannes Dativus Judex.

Domnus Miſo de Monteforcuna.

Domnus Miſo de Ilperinu.

Ego Giſo in Dei nomine Notarium & Tabellium Civitatis Tiburtina complevit & abſolvit.

Scribendum heic *Indictione VI.* inchoatâ menſe Septembri, aut reponendum *Anno V.* Leonis Noni Papae: quae poſtrema emendatio *Annum MLIII.* proderet. Quod ſi Indictio integrum Annum implens adhibita fuit, cum *Anno IV.* Leonis conjungenda erat *Indictio V.* Atque heic animadvertas, donationem factam a Comitiſsâ viduâ, Romanâ (ut reor) Lege utente, alicujus alterius conſenſu minime indiguiſſe. Neque enim toedebit heic repetere, quod jam indicavi ſupra in Diſſertat. XV. *de Manumiſſionibus:* ſcilicet decretum olim fuiſſe, ut ſi qua Mulier Libera Servo nuberet, ejus agnatis liceret in illam animadvertere; iis autem minime id curantibus, ſervili miniſterio in Palatio Regis femina addicebatur. Nunc audi, quid poenae ſtatuerit Ripuaria Lex contra ejuſmodi facinus Tit. 59. §. 18. *Si ingenua Ripuaria Servum Ripuarium ſecuta fuerit, & parentes ejus hoc contradicere voluerint, offeratur ei a Re-*

ge,

ge, *ſeu a Comite, Spatha, & Conucola* (unde *Conocchia* Italicum). *Quod ſi Spartham acceperit, Servum interficiat. Si autem Conucolam, in ſervitio perſeveret*. Dura lex gladium offerens tam dirâ conditione adhibendum. Vide Diſſertationem LXVI. *de Monaſteriis Monialium*, ubi de poena liberae feminae in vetitam venerem proruentis alia attuli. Ceterum qui mores, quae virtutes ac vitia feminarum olim fuerint, nihil eſt nunc opus inquirere. Non alia a noſtris fuere tempora illa. Erant mulieres ſumme piae, prudentes, & caſtae: erant ſceleſtiſſimae, impudiciſſimae, atque inter eas mediae. Tunc etiam libido ſuas flammas expandit, atque adulteria non defuere. Adulter verò ac Adultera paſſim convicti, viro laeſo volente, Servitutis jugum pati cogebantur; eoſque Fiſcus Regius ad ſe trahebat. Comitibus autem facultas data erat faciendae inquiſitionis de ipſa conjunctione Adulterii: atque hujuſmodi criminis cognitionem alicubi ſpectaſſe ad Epiſcopos, jam monui in Diſſertatione XIII. *de Hominibus Liberis*. Deprehensâ autem muliere conſentire tactibus impudicis, Marito licebat *in eam vindictam dare, ſive in diſciplina, ſive in venditione: verumtamen non occidatur, nec ei ſcematio corporis fiat*. Si verò impudicus multam a Lege propoſitam ſolvendo impar erat, tradebatur & ipſe Marito *in diſciplinà, vel venditione*. Haec Liutprandus Rex. Decrevit autem Rotharis Rex, ut Marito, deprehendenti Uxorem in Adulterio, jus foret, tam eam, quàm adulterum impune occidendi: quae Lex adhuc obſervatur Mutinae, ac in aliis locis. Et Seculo quidem vulgaris Aerae Decimo, quo nullum corruptius Italia Chriſtiana vidit,

A tam enormiter libidini frena laxata ſunt, ut ipſae principes feminae palam in omne intemperantiae genus ſeſe effunderent. Prae ceteris verò circiter Annum DCCCCXXV. ex hujuſmodi licentia famam ſibi grandem conquiſiere apud Langobardos *Ermengardis Adelberti Eporediae Marchionis uxor*, & apud Romanos B *Marozia Johannis XI. Papae mater, & Alberici Marchionis ſenioris conjux*, ejuſque mater *Theodora*, ac ſoror altera *Theodora*: quarum vitia ad poſteros tranſmiſit liberiore ſtilo Liutprandus illorum temporum Hiſtoricus. Eodemque Seculo, quum Eccleſiaſtica diſciplina rimas undique contraxiſſet, coepit ipſe Clerus C obſervatam in Occidente ab exordio Eccleſiae continentiam contemnere, eoque tandem evaſit maleſanus ardor, ut Presbyteri, nedum Diaconi & Subdiaconi, feminas ſub omnium oculis loco uxoris haberent, illud cauſſati, cur non ſibi liceret, quod apud Graecos minime nefas erat? Longe utique facilius pullulant D Vitia, quàm Virtutes: quare peſtilentia haec univerſas fere Italiae Civitates, ipſamque Urbem, ſenſim invaſit. Connivebant mali Praeſules, obſiſtebant boni; atque inter poſtremos hoſce mihi referendus eſt Warinus ſive Guarinus (quod idem eſt) Mutinenſis Epiſcopus, qui Anno MV. Eccleſiae huic praeerat. Adigebat E ille quoſcumque Presbyteros ad Beneficia promovendos, hujuſmodi flagitio inquinatos, aut ſuſpicionem illius ingerentes, ad ſacramentum de caſtitate ſervanda, & fidem frangenti poenam indicebat. In margine vetuſtiſſimi Sacramentarii MSti apud Canonicos Mutinenſes haec deprehendi: *Ego Andrea Presbiter promitto coram Deo & omnibus Sanctis, & tibi*

bi Guarino Epiſcopo, quod carnalem comiſtionem non faciam: & ſi fecero, & onoris mei & beneficio Eccleſiae perdam. Ita ille perquam Latine. Succedit alterum ſimile jusjurandum: *Ab hac ora in antea promitto ego Johannes Archipresbiter tibi Warino Epiſcopo, quod diebus vitae meae cum muliere alterius adulterium non faciam, neque cum inlicita meretrice fornicationem. Et ſi fecero, me ipſum confirmo in periculum.* Benedictus quoque VIII. in Ticinenſi Synodo temporibus iiſdem ſaluberrima in hanc rem edicta promulgavit. Porro in quantum incendium poſtea flamma haec eruperit, quantaeque turbae ob iſtos (ita enim appellabantur) Nicolaitas Mediolanenſem Eccleſiam concuſſerint, non eſt hujus loci explicare. Proſtant Petri Damiani, Baronii, ac Puricellii Opera, eorumque tumultuum narrationem nobis reliquere Landulphus ſenior, & Arnulphus Hiſtorici Mediolanenſes in Libris a me evulgatis Tomo IV. Rer. Italicarum.

Ad mulieres regredior, e quibus duae in Italia eodem Saeculo XI. ſummae prudentiae in regendis Populis, ac militaris etiam fortitudinis laudem retulere: *Mathildis* videlicet *Comitiſſa*, Tuſciae Duciſſa, aliarumque in Lombardia Urbium domina: & *Adelaſia*, ſive *Adelais Marchioniſſa Seguſii*. Verùm iſtae perquam raras reliquere poſt ſe virilis hujus virtutis imitatrices. Matthaeus tamen Villanius fortiſſimi animi feminam nobis exhibet *Ciam* (Tertiam alii appellant) Franciſci Ordelaffi Forolivienſium domini, ſive tyranni, uxorem, quae Seculo Chriſti XIV. militaribus armis cincta hoſtes non ſemel repulit, ac Caeſenae Arcem viriliter tutata eſt. Neque reticendum, per Secula plurima inter Chriſtianos viguiſſe duplex Matrimonii genus: alterum ſolemne, tabulis nuptialibus intercedentibus initum, alterum dote ac ſolemnitate carens, quod Clandeſtinum nunc appellatur. Mulieres priori modo nuptae, *Uxoris* nomine diſtinguebantur: reliquae vero, etſi mutuo in Matrimonium conſenſu vir & mulier liberi conjungerentur, *Concubinae* frequentius appellatae ſunt, atque interdum *Viceconjuges*. Quod probe tenendum, ne quoties in antiquorum monumentis *Concubinae* titulum, temporibus noſtris abominandum, offendis, continuo crimen arbitreris. In Concilio Toletano primo ſcriptum eſt: *Qui non habet Uxorem, & pro Uxore Concubinam habet, a communione non repellatur.* Paria, immo clariora, tradidit Sanctus Iſidorus, cujus verba a Gratiano referuntur c. *Chriſtianus*, Diſtinct. 34. *Chriſtiano ne dicam plurimas, ſed nec duas ſimul habere licitum eſt, niſi unam tantum aut Uxorem, aut certe loco Uxoris* (ſi Conjux deeſt) *Concubinam*. Hanc in rem vide Gratianum ipſum, & Canonum Interpretes, Archidiaconum, Turrecrematam, Turrianum, Bellarminum, Barboſam, &c. Ac propterea quamvis Eginharto teſte Carolus Magnus poſt Liutgardis Reginae mortem *quatuor* habuerit *Concubinas*, immo variis temporibus *octo*, ut alii tradunt, ejus tamen famam docti viri tuentur, rati non alias mulieres eo nomine deſignari, quàm *Uxores*, uti nunc ajunt, *Conſcientiae*, ſive *ſiniſtri lateris*, quae etiam *Uxores Concubinae* interdum ſunt appellatae. Vide Macrios in Hierolexico. Ad tempora uſque Concilii Tridentini ejuſmodi conjunctio licuit ac tolerata fuit; nunc ubi ejuſdem Concilii diſci-

ſciplina recepta eſt, Matrimonia Clandeſtina inire amplius non licet. Sublato autem e vivis uno e Conjugibus, nunquam ab Eccleſiis Latinis revera interdictum fuit alteri ad ſecunda vota tranſire, uti neque ad tertia, & ultra etiam, modò morte alterutrius ſacrum vinculum ſolveretur. Attamen ſecundas haſce Nuptias, eoque magis tertias & quartas antiqua Eccleſiae Secula praeſertim apud Graecos, moleſte tulerunt, improbarunt, immo & poenitentiae ſubjecerunt; atque hinc ortum *Irregularitatis* impedimentum ad Ordines Sacros. Scilicet in libidinem ac intemperantiam pronior videbatur, cui non ſatis erat unico matrimonio operam dediſſe. Addita eſt ridenda vulgi opinio, quam tamen Juſtinianus Auguſtus adhibere & ipſe non dubitavit in Authent. de Nuptiis, nempe *animam mariti defuncti ſecundis Nuptiis contriſtari*. Quamobrem licebat quidem olim poſt Conjugis unius fata ſuperſtiti ad alias convolare Nuptias; rarius tamen id olim fiebat, quàm noſtris temporibus, ne in invidiam vulgi feminae praeſertim incurrerent. Cujus etiam rei perdurare apud nos veſtigium infra animadvertam in Diſſertatione XXXIII. *de Moribus*, quum ſibilis & dicteriis Populi excipiantur nuptiae Viduarum cum Viduis.

DE
ITALIAE STATU,

HABITATORUM AFFLUENTIA, AGRORUM CULTU, MUTATIONE CIVITATUM, FELICITATE AC INFELICITATE, TEMPORIBUS BARBARICIS.

DISSERTATIO
VIGESIMAPRIMA.

DISSERTATIO
VIGESIMAPRIMA.

NUm Populum plurimum Italia nutrierit, florente Romanorum Republicâ, ac vigente Caeſarum imperio, nunc inſtituti mei non eſt inquirere. Hoc unum in praeſenti Diſſertatione conſiderandum mihi ſumo, nempe comparationem inſtituere inter barbarica & noſtra tempora, ut intelligamus, an eadem olim fuerit, atque nunc ſit Populorum & incolarum copia in hiſce regionibus. Quo tempore Langobardi Italiam invaſere, multis vulneribus debilitatam invenere feliciſſimam antea Provinciam. Quippe Anno Chriſti DLXV. ſaeva adeo peſtilentia graſſata eſt inter Italicos, ut innumera hominum millia ſuſtulerit, Civitateſque non paucas & rura paene habitatoribus exhauſerit. A tanta Populorum clade vix anni tres abierant, quum ferociſſima gens in Italiam irruit: teſte autem Paullo Warnefridi Lib. 2. Cap. 26. de Geſtis Langobardorum *non erat tunc virtus Romanis* (quo nomine univerſa gens Italica ſignificatur, Romano tunc Imperio ſubjecta) *ut reſiſtere poſſent; quia & peſtilentia, quae ſub Narſete facta eſt, plurimos in Liguria & Venetiis extinxerat: & poſt annum, quem diximus fuiſſe ubertatis, fames nimia ingruens univerſam Italiam devaſtabat.* Acceſſit & altera lues. Langobardorum enim ſecundus Rex Clephus *multos Romanorum viros potentes, alios gladio extinxit, alios ab Italia exturbavit.* Succeſſere Duces, quibus Regnum regentibus, *ſpoliatis Eccleſiis, Sacerdotibus interfectis, Civitatibus ſubrutis, Populiſque, qui more ſegetum excreverant, extinctis (exceptis his regionibus, quas Albuin ceperat) Italia ex magna parte capta & a Langobardis ſubjugata eſt.* Inter tot adverſa opinari ſane licet, afflictam admodum fuiſſe fortunam Italiae, multiſque non tantum locis, ſed & Urbibus non paucis deſolationem fuiſſe inlatam, atque adeo immutatam faciem rerum, ut & agris ac ipſis Civitatibus incolarum nervus ſubtractus, aut foede imminutus fuerit. Facilis verò vaſtatio, difficilis reparatio. Tum Anno DXC. hinc Franci, inde Graeci, junctis conſiliis & armis, regiones iſtas caedibus ac incendiis replevere, receptis *Montenſe* (ſcribe *Mutinâ*) *Altino, atque Mantuâ Civitatibus*, ut eſt in Epiſtolis ad Childebertum Regem eo tempore ſcriptis apud Du-Cheſnium Tomo primo Scriptor. Francicor. pag. 871. & ſeqq. Suum poſt haec furorem Langobardi exonerarunt in reliquas Italiae partes, Graecis adhuc obtemperan-

perantes. Patavina Civitas capta, *flammis vorantibus concremata eſt*, & *juſſu Regis Agilulfi ad ſolum uſque deſtructa eſt*. Parem fortunae aleam ſubiere Cremona, Brixellum, aliaque loca. Exarchatum Ravennatem, Romanum Ducatum, Neapolim, ceteraſque Graecorum Urbes gladius Langobardicus ſaepe vexabat. Contra Hunni Forojulienſem Provinciam non ſemel vaſtarunt.

Inter tot clades & aerumnas fluctuante Italiâ nemo non intelligit, A quàm ſquallida multis in regionibus tunc foret illius facies. Ipſa Urbium Regina Roma, quandiu Langobardorum Regnum viguit, ſummis calamitatibus agitata, atque in pejora ruens, ex antiquo ſplendore decidebat. Et ad ea quidem tempora pertinere puto Epigramma, quod in vetuſtiſſimo Codice Capituli Canoni- B corum Mutinenſium MStum legi, atque heic editum volo.

Epigramma in Urbem Romam, Saeculo, ut videtur, VII. aut VIII. compoſitum.

Nobilibus fueras quondam conſtructa patronis,
Subdita nunc ſervis. Heu male Roma ruis!
Deſeruere tui tanto te tempore Reges:
Ceſſit & ad Graecos nomen honoſque tuum.
In te nobilium Rectorum nemo remanſit;
Ingenuique tui rura Pelaſga colunt.
Vulgus ab extremis diſtractum partibus orbis,
Servorum ſervi nunc tibi ſunt domini.
Conſtantinopolis florens nova Roma vocatur.
Moenibus & muris Roma vetuſta cadis.
Hoc cantans priſco praedixit carmine Vates:
Roma, tibi ſubito motibus ibit amor.
Non, ſi te Petri meritum Paulique foveret,
Tempore jam longo Roma miſella fores.
Manciribus ſubjecta jacens macularis iniquis
Inclyta quae fueras nobilitate nitens, &c.

Ad legendos reliquos verſus me acies oculorum defecit. Scribit Poëta, Romam *tanto tempore* a ſuis Regibus fuiſſe deſertam, & *ad Graecos* tranſiiſſe ejus nomen atque honorem. Dicuntur autem *ſervi ſervorum* tunc Romae dominari: quod minime accipiendum eſt de Romanis Pontifici- C bus, ſub quorum dominatione certum eſt Romanam rem aſſurrexiſſe; ſed quidem de *Graeculis*: nam antiquitus Servis in Graecia natis Urbs abundavit; tunc verò e converſo Graeci Praefecti Romanis imperabant. Infra eadem Urbs appellatur *Manciribus*, hoc eſt, ut conjicio, ſpuriis,

riis, ſive *Mancipibus ſubjecta iniquis*. Nobiles autem Romani *rura Pelaſga* colere dicuntur. Animadvertas etiam velim verſum illum priſco Poëtae tributum, quem ab aliis memoratum vidi, hoc eſt,

Roma, tibi ſubito motibus ibit amor.

Retrogradam fortunam Urbis eo verſu deſignatam Poëta arbitratur; ſi enim ab ultima litera inverſo ordine ipſum verſiculum legere incipias, eumdem rurſus reperias: qui ſane literarum concurſus mirandi aliquid continuiſſe Grammaticis viſus eſt. Et multum quidem antiquitatis eſſe verſiculo huic, ex Apollinari Sidonio diſcas, cujus verba ſunt Lib. IX. Epiſt. XIV. *Ii nimirum ſunt recurrentes, qui metro ſtante, neque literis loco motis, ut ab exordio ad terminum, ſic a fine releguntur ad ſummum. Sic eſt illud Antiquum*

Roma, tibi ſubito motibus ibit amor.

Ergo quàm afflicta dejectaque foret ante Francorum adventum, & Graecis regnantibus, Romanae gentis & Urbis fortuna, paucula haec nos docere poſſunt. Ceterum Langobardici Regni interiora tunc mitiori ſidere procul dubio fruebantur. Stabilitâ quippe dominatione Regum, & bello ex ſinu ſuo in finitimos deducto, pax, ſecuritas, atque juſtitia Populum ſenſim multiplicavit, & agris fertilitatem reſtituit. Non tantùm Urbes Civibus frequentes erant, ſed & Caſtella & rura. Inito nempe foedere, & affinitatibus contractis, & abjectis Arii erroribus, tam Romani (antiqui ſcilicet Italiae incolae) quàm Langobardi, unus Populus effecti ſunt, & quum Romani primis novi Regni annis, Paulo teſte, *tertiam partem ſuarum frugum Langobardis perſolvere* cogerentur, tempore progrediente ſublatum fuit inter utramque gentem diſcrimen, ita ut omnes paribus tributis forent obnoxii. Agros etiam Italici Regni vix diſſimili ratione, ac noſtris temporibus coluntur, tunc fuiſſe excultos, perſuaſum habeo, quum non in vicis & Caſtellis tantùm ruſticanae familiae degerent, ſed etiam in Curtibus & caſis per arva interſperſis.

Dejectis Langobardis Regibus, ſub Francis deinde pacatior Italia floruit: eoque tempore par eſt credere, amplificatam fuiſſe Populorum ac habitatorum progeniem: hi enim fructus e pacis gremio plerumque enaſci ſolent. Verùm Carolo Craſſo Auguſto ex humanis rebus ſublato, teterrima bella inter Guidonem Spoleti, & Berengarium Fori Julii Duces, alioſque Principes ad Italicum Regnum inhiantes, ſucceſſere in gravem totius Regni perniciem. Acceſſit & altera peſtis: nam Hungri per annos plures, hoc eſt ab Anno Ch. DCCCC. uſque ad annum DCCCCL. crebris irruptionibus mirum in modum Urbes ipſas Italiae, nedum Villas, caedibus ac incendiis lacerarunt atque foedarunt. Neque tot malis & populationibus factus eſt finis, donec in Ottonem Magnum & Caeſares Germanicos translatum eſt Regnum atque Imperium. Quae ſub iis poſt Seculum X. fuerit Italiae facies, & habitatorum affluentia, infra inveſtigabo. Nunc dicendum, quamvis etiam animo conciperemus, Italicas provincias, ante Annum a Chriſto nato Milleſimum, innumeris hominum capitibus abundaſſe, nihilo tamen ſecius tempora noſtra, quod eſt ad eorum numerum, longe illis anteire atque praeſtare. Et primo fieri non potuit, ut tunc tot ruſticorum familiae

liae & caſae numerarentur, quot nunc in Italicis arvis inſpicimus. Erant enim iis Saeculis frequentes apud nos non in montibus tantum ſed & in planitie, Luci, Silvae, Nemora. *Gajum*, *Gazium*, *Gagium*, *Waldum*, & *Gualdum*, nomine e Germanica Lingua derivato, cui in uſu eſt *Wald*, tunc etiam appellavere *Nemus*: atque ea vox a Langobardis praecipue uſurpata. Apud Ughellium Tom. 8. Ital. Sacr. in Archiepiſcop. Beneventan. Arichis Princeps Beneventi in Charta fundationis & dotationis Monaſterii Sanctae Sophiae Anno DCCLXXIV. largitur *Eccleſiam Sancti Petri, quae aedificata in Galo ..... Eccleſiam Sancti Abundi, quae ſita eſt in Galo noſtro Paline &c. Et ex ipſo Galo circa ipſam Eccleſiam largiti ſumus in Monaſterio Sanctae Sophiae territorium longitudine milliaria duo, latitudine unum &c. Et conceſſimus nominato Sanctae Sophiae Monaſterio ex ipſo Galo Motula milliaria duodecim, &c.* Sunt ibi & alia ejuſmodi loca: ſed ubique legendum videtur *Gajo*. Quod ubi ſtatuas, hinc ediſcimus, jam praegrandes illas ſilvas coeptas fuiſſe exſcindi, ibique ſenſim caſas aedificatas. In Diplomate Caroli Magni Anno DCCLXXXI. dato Eccleſiae Regienſi apud eumdem Ughellium in Appendice Tomi V. Ital. Sacr. de quo agam & ego infra in Diſſert. XXXIV. *de Diplomatis*, memoratur *Gajum noſtrum, quod in Luciaria conjacet, & nunc noviter excolitur*. Uſi ſunt & veteres ad deſignanda nemora voce *Foreſta*, quam etiam Germanicae Linguae nos debere multi opinantur: & *Boſco*, quod vocabulum nobis Germania dedit, quae Sylvam *Buſch* appellat, deditque Francis, apud quos *Bos* aut *Bois* idem ſignificat. *Brolium* quoque & *Broilum* veteres dixere ſaltum, in quo ferae ad venandi uſum muro circumducto alebantur: *Parcum* appellavere poſteriores. Vide Romualdi Salernitani Chronicon ad Annum MCLIII. Tomo VII. Rerum Italicarum. In Capitularibus Caroli Magni Anni DCCC. habes *Lucos noſtros, quos Brogilos vulgus vocat*. Attamen apud Mediolanenſes *Brolium* pro Viridario ſeu Pomario nunc uſurpatur; & apud Mutinenſes *Brollo* eſt locus arboribus pomiferis conſitus, & muro aut ſepe circumſeptus. Vide Chartam Adelberti Epiſcopi Bergomatis Anno DCCCCXV. ſcriptam Tomo IV. Ital. Sacrae, ubi *caſa cum Brolio uno tenente cum muro circumdata, ſeu arboribus*. Quae omnia indicare videntur, *Brolium* appellatam fuiſſe agri portionem arboribus ornatam & muro cinctam, ſive ibi ferae alerentur, ſive non. Et ſane Sanctus Hieronymus in Cap. 3. Ezechiel. περίβολον, unde efformatum fuit noſtrum *Brolium* & *Broilum*, interpretatur *vivarium* vel *concluſum locum*. Octavius Ferrarius locum, in quem Patricii Veneti conveniunt ad pertractandum de honorum petitione, & munerum publicorum diſtributione, ideo *Broglio* appellatum arbitratur, quod is locus περίβολος, ſeu locus arboribus conſitus foret. Sed perpendendum, num forte inde natum nomen fuerit, quod ibi fiat *Broglio*, ſeu *Imbroglio*, ideſt conſilia ineantur, & colloquia vigeant, ut perturbentur petitiones ac ambitus unius, juventur alterius. Et ſane *Far Brojo*, ſive *Broglio*, idem exprimit, nempe conſultare de rationibus excludendi parum dignos aut inimicos, & promovendi digniores & amicos. Vide *Imbrogliare* in Diſſertatione XXXIII. *de Origin. Vocum Italicarum*. *Macclam* quoque Apuli ac Romani olim Silvam minorem appella-

pellavere, & apud illos adhuc vox *Macchia* ſignificatione eâdem perdurat, cujus originem obtorto collo a *Dumus* deducit Menagius. In Charta Chronici Vulturnenſis Anno DCCCCLXXXVIII. pag. 478. legitur *uſque ad Macula Johannis Ateſſani*. Opinarer ego potius metaphorice nuncupata *Maculas* fuiſſe ſuccreſcentia in agris heic & illic dumeta. Apud nos *Macchia*, & *Macchione*, non eſt Silva aut Nemus, ſed Virgultorum aut Veprium ſpiſſa congeries in campis, aut foſſatorum ripis enaſcens. Nomen hoc Apuli ac Romani ad integram Silvam tranſtuliſſe videntur. Erant & Silvae aliae minores, diverſi generis arbores complexae, quae *Laureta*, *Roboreta* dicebantur, *Saliceta*, *Albareta*, *Cerreta*, *Fraxineta*, *Perſiceta*, *&c.* Et apud nos nomina eadem perdurant, quum ſublatis arboribus & ſilvis ager excultus locum dederit Villis, earumque habitatoribus. Sed his dimiſſis, certum futurum eſt nobis, barbaricis temporibus multum agri Italici occupatum fuiſſe ab ejuſmodi Silvis, non ſecus atque adhuc intueamur in nonnullis Germaniae locis, quamquam extra controverſiam poſitum reor, apud Germanos ipſos immanem veterum Silvarum copiam abſciſſam cecidiſſe, & eradicatam culturae agrorum ſenſim locum dediſſe. Proinde in antiquis Diplomatis & Chartis Italiae multae nobis occurrunt Silvae, quarum nunc nullum ſupereſt veſtigium. Accipe Diploma Aiſtulphi Langobardorum Regis, quod ex Archivo Monachorum Caſinenſium Sancti Petri Mutinenſis depromſi, ubi pervetuſtum illius exemplum, notis tamen Chronologicis deſtitutum adſervatur.

Aiſtulphus Langobardorum Rex Lopecino Mutinenſi Epiſcopo Curtem Zenam donat circiter Annum 752.

Flavius Aiſtulfus Rex excellentiſſimus Eccleſiae beatiſſimi & Confeſſoris Chriſti Geminiani, qua ejuſdem Corpus quieſcit humatum, & beatiſſimo viro Patri noſtro Lopecino Epiſcopo, *per preſens Preceptum poteſtatis Regni noſtri, ſicut a nobis tua ſperavit paternitas, per glorioſiſſimam atque precellentiſſimam* Giſeltrudam Reginam *dilectam* Conjugem noſtram, *concedimus atque donamus in ipſa ſancta Eccleſia* Curtem noſtram, *quae dicitur* Zena, *territorio Motinenſi,* Silva jugis numero quingentis, *coherentes ibi a tribus partibus* Gajo noſtro, *qui pertinere videtur de ipſa Curte Zena, de quarta vero parte percurrente fluvio, qui nominatur Scultenna. Ea ratione ſupraſcripta quingenta jugera Silve concedimus, ut ab hac die ipſe ſanctus locus, vel tua paternitas omni in tempore ſecuriter dona noſtra valeat poſſidere, qualiter & noſtra juſſimus, tradimus, atque conſignatum eſſe videtur voluntate, quatenus ab hodierno die habentes hoc noſtre donationis & ceſſionis Preceptum, ſecuriter atque firmiter ipſe ſanctus locus valeat poſſidere. Et nullus Dux, Comes, Gaſtaldius, vel Actionarius noſter contra hoc noſtre donationis & ceſſionis Preceptum audeat ire quandoque, ſed omni in tempore ipſe prenominatus ſanctus locus vel tua paternitas ſecuriter valeatis poſſidere. Ex dicto Domni Regis* . . . . . Cetera deſiderantur.

Quae

Quae hîc dicitur *Giſeltruda* conjux Aiſtulphi Regis eadem memorata reperitur in Opuſcul. de fundatione Monaſterii Nonantulani Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum, utpote *ſoror Sancti Anſelmi*, cui originem ſuam debet celeberrimum illud Coenobium in agro Mutinenſi conſtructum. *Curtis Zena* olim & ipſa ſita erat in eodem agro ultra Scultennam fluvium, infra Caſtellum Sancti Caeſarii, fortaſſis ubi nunc Caſtrumfrancum Bononienſium viſitur. Nam Bononienſes, quantis olim potuere viribus, ſuos fines protenderunt Mutinam versùs, ſuumque agrum ex alienis ſpoliis amplificarunt. Ipſum Nonantulanum Monaſterium intra fines ipſius Curtis Zenae aedificatum videtur. Et viſitur adhuc eiſdem in locis Villa *Gagii*, quae non alia eſſe videtur a *Gajo Regis*, in hac ipſa Charta memorato. *Eccleſia de Zena*, & *Via Claudia*, conterminae Curti Vilzagarae, ſeu Sancti Caeſarii, ad Septemtrionem, dicitur in Charta Comitiſſae Mathildis Anno MCXII. ſcriptâ, apud Bacchinium in Hiſtor. Monaſter. Padolironenſis. Doctiſſimus olim amicus meus Gaſpar Berettus Monachus Benedictinus, in Regia Ticinenſi Urbe Philoſophiae Profeſſor, pag. 55. Diſſertationis Chorographicae, quam praepoſui Tomo X. Rer. Italicar. dubitavit, an *Zena* fluviolus idem fuerit ac *Madia*, nunc *Samogia*; incertus tamen addidit: *Docti Mutinenſes nos corrigant*. Certe Zena fluviolus, unde nomen Curtis Zena ſumſit (niſi potius ab ipſa Curte fluvius ipſe appellationem ſuam derivaverit) a Samodia differt, ac longe diſtat. In vetuſtiſſimo Statuto Populi Mutinenſis Anno MCCLV. decretum eſt, *ut ſodiantur Dugaria* (de hoc nomine vide infra Diſſertationem XXXIII. *de Origin. Voc. Italicarum*) *Sancti Caeſarei*, *Zenae*, *Panarii*, *Gazi*, *Panzani*, *Nonantulae*. Modus etiam traditur aeſtimandi fundos *de Sancto Ambroſio*, *de Villa Ronchi*, *Gazio*, *Panzano*, *Zena*, *Sancto Caeſario*, *Bazano*, *Caſtro Creſcente*, *Ravarino*, *Nonantula &c.* quae ſingula ad Comitatum ſive agrum Mutinenſem ultra Scultennam tunc pertinebant, & partim adhuc pertinent, eoque tempore cuncta ad Mutinenſem Rempublicam pertinebant. Eſt autem in iis locis fluviolus *Gena*, nunc *la Zena*; & inferius *la Generella*. Memoratur etiam fluvius *Gena* conterminus Nonantulae in Diplomate Aiſtulphi Regis Langobardorum Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 191. Ibi Anſelmo Abbati concedit Rex ad Monaſterium Nonantulanum conſtruendum *Silvam ex Curte noſtra Gena*, *coherentem per loca deſignata*, *ex una parte fluvio Panario &c.* Qui *Panarius* heic dicitur, idem eſt atquae *Scultenna*: & etiamnum in montibus antiquam *Scultennae* appellationem retinet, quum in planitie *Panarius* appelletur. Infra in eodem Diplomate memoratur *Gajum Deginae*; ſed ibi ſcribendum *Gajum de Gena*. Adhuc quidem perdurat in agro Nonantulano nemus non contemnendae magnitudinis: ſed aut ab illo diverſum eſt, quod *Gajum Regis* olim dicebatur, uti & *Silva*, in qua conſtructum fuit inſigne Nonantulanum Monaſterium; aut ſi quidquam commune cum iis id nemus habuit, a multis Saeculis exciſum attenuatumque adeo fuit, agris ad culturam perductis, ut immutata plane fuerit loci illius facies. Quot aliae Silvae Monaſterio Nonantulano eſſent, infra intuebimur. Nunc audi Apollinarem Sidonium Lib. prim. Epiſtol. V.

Scri-

Scribit ille, ſe inſpexiſſe *ulvoſum Lambrum*, *coerulum Adduam*, *velocem Athesim*, *pigrum Mincium &c. quorum ripae torique paſſim quernis acerniſque Nemoribus veſtiebantur*. Nunc horum pauca aut nulla veſtigia ſuperſunt. Innumera alia Nemora & Saltus in Chartis heic editis offendas, quae jandiu aratro parere didicerunt. Redeo ad fluvium *Genam*. Ejus mentio etiam occurrit in Diplomate Conradi I. Romanorum Regis Anno MXXXIII. apud Sillingardum & Ughellium, ex quo habemus, quouſque tunc ſe protenderet Dioeceſis Mutinenſis. Scilicet confirmat ibi Conradus Ingoni Mutinenſi Antiſtiti *Plebem Sancti Felicis in Mutia cum Curte & Decimas omnium illarum Villarum in Stratam Petroſam percurrentem juxta Genam*, *& Blancaniſe*. *Et flumen Genae*, *& Mutiae*, *& Panariae &c. & Cortem Genae cum omni Decima*, *& Decimam integram de Plebe Sancti Caeſarii*, *& Caſtellum de Bazano &c.* Quare videas, non tantùm Nonantulanos Monachos, ſed etiam Mutinenſes Praeſules *Curtem Genam* ſibi tribuiſſe. Immo quàm turbulenta fuerint barbarica illa Saecula, atque inſtabilis rerum poſſeſſio, quippe hanc eamdem *Curtem*, *ſitam in Comitatu Mutinenſi*, *loco*, *qui dicitur Zena*, *cum omnibus rebus & familiis*, *& Capellam in honore ſancti Caeſarii*, Carlomannus Rex dono dedit Wibodo Parmenſi Epiſcopo, & ſubinde Carolus Craſſus Anno Chriſti DCCCLXXX. confirmavit.

Neque tantùm Silvae crebrae, ſed & Paludes antiquis temporibus longe quam nunc frequentiores erant: idque potiſſimùm ſpectabatur circa multos ex fluviis Langobardici Regni, ubi in Padum ſe ſe exonerant: atque in primis ubi Padus & Atex in mare influunt. Profecto florentes fructiferoſque paſſim agros nunc in Langobardia intuemur, & cuncta fere flumina ſuis aggeribus conſtricta frenum pati conſpicimus. Verùm ſi regionis hujus chorographiam aliquam veteres nobis reliquiſſent, qualis tunc erat, mirum quàm diſſimilis collata cum illa videretur noſtri temporis regio. Neque barbaricorum tantummodo dierum infelix fructus hic fuit, ſed vel ipſis Romanis longe lateque imperantibus, Paludum, & Lacuum, & Nemorum copia non mediocris Aemiliam, Flaminiam, ac Venetiam multis in locis occupabat. Vitruvio teſte Lib. primo Cap. 4. *Paludibus* opprimebatur tota illa regio, quae inter Ravennam, Altinum, & Aquilejam ſe extendit. Strabone etiam teſte Lib. V. *omnis regio haec majorem partem Paludibus abundat*. Praedixerat ille, loquens de Brixia, Mantua, Regio, Como: *Hae Urbes longe ſupra Paludes jacent*. Idem ille teſtatur de multis Venetiae Urbibus, *quarum aliae inſularum more cinguntur aquis*, *aliae alluuntur mari aliqua a parte*, *quae in mediterraneis ſupra Paludes ſitae ſunt*. Nondum verò nata erat inclyta Venetiarum Civitas. Herodianus quoque ſcribit, *ſtagna*, *& Paludes inter Altinum & Ravennam enavigata fuiſſe*. Quàm verò late excurrerent olim ejuſmodi Paludes, erudite inquirit Dominicus Corradi Sereniſſimi Ducis Mutinae Mathematicus in Libro, cui titulus *Effetti dannoſi*, *&c.* Mutinae Anno 1717. typis edito. Qui nunc Ferrarienſis ager cis Padum ſingulari fertilitate commendatur, tunc ſtagnantibus aquis piſces aut ranas in pleriſque locis alebat, immo nondum Ferrariae Urbis natalem noverat. Quo etiam in loco celeberrima Civitas Ravenna aevo ſuo ja-

A jaceret, Apollinaris Sidonius prodit Lib. primo, Epiſt. 8. ad Candidianum ſcribens: *In qua Palude indeſinenter rerum omnium lege perverſà, muri cadunt, atque ſtant, turres fluunt, naves ſedent, aegri deambulant, medici jacent &c.* Addit. *Tu vide qualis ſit Civitas, quae facilius territorium potuit habere, quàm terram:* ideſt potiùs B dicenda eſt longe quidem extendere fines agri ac juris ſui, ſed paucos agros arabiles intra fines ſuos numerare. Pari aquarum ſtagnantium incommodo tunc Bononienſis ac Mutinenſis agri planities premebatur. Nempe inter ambas Civitates, & ad ipſam Viam Aemiliam, ipſis Romanorum temporibus Nemora ac Paludes C occurrebant, & anguſtiam viarum faciebant. Vide quid habeat Galba in Epiſtola ad Ciceronem inter ejus Familiares Lib. 10., & Appianus Lib. 3. Bellor. Civilium. Pejora quoque ſubſequentibus Saeculis ſenſit Mutina: nam quae ab eodem Appiano appellata eſt *Urbs feliciſſima*, atque a Tullio *firmiſſima & ſplendidiſſima* D *Populi Romani Colonia*, & a Pomponio Mela ob opulentiam *Patavio* & *Bononiae* aequata, temporibus barbaricis ad eas calamitates adducta eſt, ut a fluminum eruptionibus, curſuque vago circumſepta, & agrorum cultoribus, immo & habitatoribus paene ſpoliata, diutiſſime humilis & ſquallida jacuerit. Eaque E erat Mutinenſis Urbis facies vel Seculo X. Nam Auctor Vitae Sancti Geminiani, cujus fragmentum protuli ego, Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 691. quaerens, cur haec Civitas olim *inclyta inter Aemiliae Urbes, locuples & fertiliſſima, aedificiis murorum & turrium propugnaculis admiranda &c.* aevo ſuo, hoc eſt circiter Annum a Chriſti Nativitate DCCCCXXX. tam gravi caſu ex antiqua dignitate prolapſa langueret, in haec verba reſpondet: *Quod comprobatur eſſe veriſſimum, ut aſſidue cernitur, ſaepedictae Urbis ſolum nimiâ aquarum inſolentiâ enormiter occupatum, rivis circumfluentibus, & ſtagnis ex paludibus excreſcentibus, incolis quoque aufugientibus noſcitur eſſe deſertum. Unde uſque HODIE multimoda lapidum monſtratur congeries, ſaxa quoque ingentia praecelſis quondam aedificiis aptiſſima, aquarum crebrâ, ut diximus, inundatione ſubmerſa.*

Sed unde tanta Fluviis licentia ac rabies in Mutinenſium Urbem? Monet nos Sanctus Ambroſius in Epiſtol. 39. ad Fauſtinum, Civitatem hanc circiter Annum CCCLXXXVIII. quo Epiſtola illa conſcripta creditur, ſemidirutam jacuiſſe. *De Bononienſi*, inquit, *veniens Urbe, a tergo Claternam, ipſam Bononiam, Mutinam, Regium derelinquebas: in dextera erat Brixillum: a fronte occurrebat Placentia &c. Tot igitur ſemirutarum Urbium cadavera, terrarumque ſub eodem conſpectu expoſita funera, non te admonent &c.* Sive a Conſtantino Magno, ſive potius bello recenti a Maximo Tyranno afflicta fuerit Mutina, profectò mire debilitatam tunc illius fortunam hinc noſcimus. Et ne aſſurgeret, obſtitere deinde Langobardorum bella: diu enim Mutina ſub Langobardico imperio limitanea Urbs fuit, & Graecis Ravennam & Exarchatum tenentibus objecta, crebriſque propterea bellis ac aerumnis obnoxia. Quare nil mirum, ſi ſublatis aut imminutis agrorum ac Urbis incolis, Fluvii circumpoſiti ac torrentes omnes a nullo compreſſi, fortaſſis etiam ad praeſidium Urbis conſulto extra aggeres errare permiſſi, aut coacti, Paludibus ac Stagnis pleraque arva com-

complerint. Atque hinc factum putat Sigonius noſter, ut confertim Mutinenſis Populus aliò ad habitandum perrexerit, & *Civitatem Novam*, quae in Via Aemilia, ſive potius *Claudia*, longe a veteri quatuor millibus paſſuum ad Occidentem ſita erat, conderet atque incoleret. Attamen an haec germana fuerit immutatae ſedis cauſſa, dubitare non deſino. Neque enim *Civitatis novae* ager Paludibus immunis erat, ſi vera ſunt, quae occurrunt in Diplomate Caroli Magni Francorum & Langobardorum Regis pro Epiſcopo Regienſi, cujus examen inſtitui in Diſſertat. XXXV. *de Sigillis*. Nimirum ibi leguntur: *Indeque per Campum Milatium ad Septentrionalem plagam, per Paludes Civitatis Novae, uſque Stratam, ac deinde in Aquamlongam, uſque dum venit in Burianam*. Veri mihi videtur ſimilius, locum illum coli coeptum a Mutinenſibus ex praecepto Liutprandi Regis, ut infra oſtendam: praeſertim quum ager Mutinenſis ad fines Bononienſium e diuturno bello inter Graecos & Langobardos attritus nimium foret. Porro Civitatis hujus Novae, quae *Geminiana* quoque dicitur in Diplomate Ludovici Pii Auguſti, illuſtris mentio eſt in poſtremis Caroli Magni tabulis apud Baluzium, atque in aliis monumentis Eccleſiae Mutinenſis a Sillingardo & Ughellio editis. Sed reſtitutâ Civitate veteri, nova penitus ſublata eſt, uno illius nomine, unoque Templo in ea Villa ſuperſtite. Proinde in Chartis bene multis Mutinenſibus Paludoſa loca aut Nemora commemorantur etiam Seculo XII. quod uno exemplo patefaciam, deſumto e pergamena exiſtente in Tabulario Canonicorum Mutinenſium. Scripta haec fuit *Anno MCXXIX. Sexto Kalendas Februarii, Indictione VII.* Uti illic legitur, *Domnus Dodo gratiâ Dei Epiſcopus Mutinenſis concedit * exphyteutico jure res illas territoriis, & vineatis, & Boſcalivas & Paludivas juris Eccleſie S. Geminiani in loco Albareto*. Ita Johannes Epiſcopus Mutinenſis in Charta Anni DCCCCXCVIII. edita a Sillingardo & Ughellio, donat Monachis Mutinenſibus Sancti Petri *Melendinum unum ſupra Civitatem Mutinam, in loco, qui dicitur Carolinus, cum decem jugeribus de terra inter Paludes & Silvas*. Anno quoque MXXVI. Conradus Romanorum Rex ſuo Diplomate confirmat Warino Epiſcopo Mutinenſi *Civitatem Mutinam a tribus miliaribus in circuitu, omnem diſtrictum, & Placitum, & quicquid inibi jure Epiſcopii pertinet, videlicet Paludes, Silvas, Aquas, Aquarumque ductus, quae ſunt poſitae juxta idem Epiſcopium*. Sed ſenſim ea loca induſtriâ hominum excoli coepta ſunt, multaeque domus ruri aedificatae. In antiquiſſimo Statuto MSto Reipublicae Mutinenſis Lib. 2. Cap. 56. conſtitutum fuit: *Ut quicumque habet terram juxta Stratam Claudiam* (quae *Aemilia* olim appellata creditur) *inter Sanctum Leonardum & Citanovam, ad minus octo bibulcarum, ibi debeat facere unam domum quae valeat ad minus ſex Libras Mutinenſes; & eam habitare, vel habitari facere*. Quo aſcenderet pecuniae Mutinenſis Libra, aeſtimare hinc poſſis.

Niſi antiqua Bononienſium monumenta jamdiu excidiſſent, nullo negotio, ut arbitror, dignoſceremus, eorum agros, in inferiori Comitatus parte nunc dire a ſtagnantibus aquis oppreſſos, meliori ſidere antiquitus uſos minime fuiſſe. Quum enim ampliſſimis Paludibus inferioris Padi cur-

curſus obſideretur, quae inter ipſam Urbem & Padum loca interjacebant, ab infeſtis Paludibus & ipſa fuere foedata. Refert etiam Ghirardaccius Lib. 2. Hiſtor. Bononienſis, Literas Gregorii VII. Papae datas Anno MLXXIII. per quas Lamberto Epiſcopo Bononienſi confirmat *Portum, qui cognominatur Galliana* (nunc *Gajana*) *cum ripatico & teloneo & Paludibus & Piſcariis, & Silvis &c. Monaſterium Sancti Anaſtaſii fundatum in fundo Petriculo, cum portu, & teloneo & ripatico, cum Silvis & venationibus, cum Paludibus, &c. Curtem Milonis cum portu & ripatico, cum Silvis & cum Paludibus & piſcationibus &c.* E paucis iſtis reliqua metire. Ad Occidentem quoque Bononienſis agri Paludes exſtitiſſe, elucere videtur e Diplomate Berengarii I. Nonantulanis Monachis dato, cujus exemplum in Tabulario ſuo adſervatum a Monachis Benedictinis Monaſterii Mutinenſis Sancti Petri, ego heic editum volo.

Berengarii I. Italiae Regis Diploma, quo Monaſterio Sancti Silveſtri Nonantulano omnia illius jura ac Privilegia confirmat Anno 899.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Berengarius divina favente clementia Rex. Si liberalitatis noſtrae munere locis Deo dicatis quiddam conferimus beneficii, & . . . . Eccleſiaſticas ad . . . . . ſervorum Dei noſtro relevamus juvamine, atque Regali tuemur munimine, id nobis & ad mortalem vitam temporaliter tranſiendam, & aeternam feliciter obtinendam liquido credimus profuturum. Quapropter omnium fidelium Sanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque, preſentium ſcilicet & futurorum noverit induſtria, quia vir venerabilis Leopardus Abbas ex Cenobio Nonantulenſi *per* Landulfum *reverentiſſimum* Archipreſulem, *necnon &* Adelardum *venerabilem* Epiſcopum, *dilectiſſimos Conſiliarios noſtros, imploratus eſt noſtram magnificentiam, quatenus pro amore Dei omnipotentis, noſtraeque mercedis intuitu, omnia Privilegia Pontificum Romanorum, & Praecepta Regum Langobardorum, Francorumque Imperatorum praedeceſſorum noſtrorum, quibus illi, ſeu & ceteri fideles ad predictam Eccleſiam donando largiti ſunt, & res fidelium ejuſdem Eccleſiae per eadem Precepta auctoritatis oraculo confirmaverunt, necnon & omnia memoratorum Precepta, noſtra auctoritate vel liberalitate firmaremus, ſimul & Privilegia Romanorum Pontificum. Cujus petitionem, quia juſta & rationabilis nobis eſſe videbatur, recipiendam atque implendam judicavimus. In quorum . . . . omnium Preceptorum* Flavii Aiſtulfi Regis *legebatur ſic:*

Manifeſta cauſa eſt, quoniam ante hos dies eſt conceſſum venerabili viro Anſelmo Abbati, *vel omnium Fratrum Monachorum Monaſterii Nonantulae*, Silva ex Curte noſtra, quae dicitur Gena, *per loca deſignata, coherente ab uno latere fluvio Panario; & ab alio latere Caſa, quae eſt inter . . . . . & Era Silva uſque in Rivomortuo; a tertia parte Strata publica;* a quarta vero parte Silvas & Paludes, *una cum Baſilica Sancti Martini Confeſſoris Chriſti, quatenus ibi jam ſatum Cenobium conſtitueretur, ſicut & factum eſt. Nunc autem poſtulavit Congregatio ſua noſtram perexcelſam poteſtatem, ut in ipſo ſancto Monaſterio, vel ſuae Congregationi jam dictam Silvam, ſicut coherentia dicta eſt, per noſtrum Preceptum confirmare deberemus, & aqua de flu-*

fluvio Gena ad cujuſpiam hominis poteſtate ſubjecta non fieret, neque cum navigio pergere, aut pontem vel tranſitum ſuper eam conſtruere ſine licentia Monaſterii, & utraſque ripas fluminis ad duodecim pedes perdonamus, atque ſubtus Strata publica nullus Molendina edificare preſumat uſque fines illorum fluminum . . . . . duo Molendina in Curte Panciano ſine predictorum licentia Monachorum: & ſi naves cum mercimonia in predicto Flumine venerint infra prenominatas fines, liberam poteſtatem habeatis vos veſtriſque poſteris Ripaticum legaliter exigere. Nos vero Dei omnipotentis conſiderantes miſericordiam & . . . . . confirmamus in ipſo ſancto loco, vel veſtrae Congregationi jam dictam Silvam juxta ut coherentia dicta eſt. Confirmamus etiam in eodem Monaſterio veſtro Inſulam unam, quae eſſe videtur inter Panarium & Foſſam, quae dicitur Munda per deſignata loca; ab Oriente predictus Panarius fluvius; a Meridie Villa Salicetum; ab Occidente predicta Foſſa Munda, & Militaria uſque Silva Comitis; *& de ſubtus Foſſa Mortua exeunte in Panario: ut nemo in predictis Foſſis vel Flumine audeat Molendina edificare abſque conſenſu Abbatis aut Monachorum. Necnon & confirmamus omnes res illas, quas ante hos dies veſtrae largiti ſunt Congregationi. Curtem quoque Canetulum in territorio Mutinenſi cum omnibus pertinentiis ſuis. Sive duas portiones* de Silva de Lupuleto, ſeu Silva Murianenſe. *Modemaricum, Capuanum, Pontenarium, &* Paludes Grumulenſes, *uſque in limitem Arimanum . . . . in Gaucianum, & Villam Ullianam, & de ipſo limite in Panario veniente, & de Via Decimanexe . . . . uſque in Foſſatum Finalem cum Decimanexe & Ulianexe, ſecundum eorum coherentias; atque ex alia parte fines de Lameſe in Caſale Modenulam & Huludivam, &*

A *ſicut vadit . . . . . Argile, Saleȝe, cum* Foſſa Quintana, *ſeu Vico Siculo, cum omnibus pertinentiis ſuis in integrum, cum Eccleſia beati Petri Apoſtoli, quae ibi ab ipſis Maſſariis noſtris edificata eſt, una fine tenente in Vico Tuguro atque Taſchente veniente in Panario: ex alio latere in fine Lameſe & fluvium Scultenna, qui & Panarius dicitur, deducendi habeant licentiam, ubicumque illis melius viſum fuerit. Et ut nullus inferioris magnaeve poteſtatis homo Molendina vel Portus . . . aut naves in ipſo Fluvio vel . . . . edificare audeat, aut piſcationes facere, aut cum navigio pergere ſine veſtra licentia. Igitur ſecundum hoc noſtrum Preceptum* Silvas & Paludes, *ſive predictam Foſſam Lavaturiam cum omnibus Foſſis & campis per legitimos fines percurrentibus; item ex alia parte fluvium Gena conjungente ſcilicet in Roſaleſſe, & utraſque ripas fluvii Panarii uſque ad duodecim pedes in latitudine, ſicut ad . . . . . pertinet. Stabilimus autem vobis veſtriſque Succeſſoribus; qui in ſeculum ſeculi in jam dicto . . . . Nonantulenſi Monaſterio pro tempore Chriſto ſervierint,* Silvam unam in Gayo Lameſe, *veluti ad Curtem noſtram pertinuit, per deſignata loca, ex uno latere fluvius Lama, de alio latere fluvius Moclena, tenente uno capite in limite Polyto, & alio capite in loco Cornyo & Fraxino, uſque in Canale Modenula & Hluduria intrante in Moclena, & a Strata publica uſque in Padum. Et ut in ipſis fluviis Modina, Lama, ſeu Hluduria nullus audeat facere Molendina, nec Portum edificare preter Abbatis & Monachorum Molendina, quantum finis illorum continet. Et per Padum de ſubtus uſque in Foſſa, quae vocatur Carraria, atque ex alia parte per Moclenam in joſum uſque in caput de praedicta Foſſa.*

Me-

Medietatem ex Piſcariis noſtris in A
territorio Mantuano in loco Sarmata
& Bondeno. Atque alias Piſcarias
in finibus noſtris Regiſianis & Fle-
xianis, *ſicuti uſque modo habuimus ad
Curtem Regis in integrum, ex una par-
te currente fluvio Moclena; de alia par-
te fluvio Bondeno unum caput tenente
in Foſſa, quae dicitur Firmana, ſeu
Vilula de Lacu, per Floriana, ſive per* B
*Foſſa Struariorum ſeu Albaretum uſque
in Spinum; alio autem capite in Pado
tenente una cum arboribus & limitibus,
qui infra praeſcriptas coherentias eſſe vi-
dentur, omnia vobis & poſteris veſtris
in perpetuum confirmamus* tam ſilvas,
quam paſcua ſeu limites & Palu-
des; omneſque alias foſſas & cam-
pos, ſeu Paludes, unde qualeſcum- C
que piſcationes fiunt, exeuntes vel
intrantes a Trepontio in joſum uſque
in Foſſamlatam & Gambarionem.
Cunctas Foſſas & Paludes, quae
fiunt de fluvio Bondeno, *ideſt Treſe-
claria, cum campis ſuis: & campum
Formigoſum inter Trepontium;* & La-
cumfatuum *cum ipſo Pontiſio, & om-
nes latoras uſque ad Grumum. Seu* Sil- D
vam *& Laorianum, atque terram, &
ipſas latoras per Trepontium quae & de
Bondeno exeunt, & Spino atque Tre-
pontio in Bondeno,* & Lacu de Vul-
pino; *ſimulque Tubum, qui exit de
Bondeno in Porcaria & Sagida, atque
ex alio latere Sagida exiente de Vulpi-
no intrante in* Lacu de Duracino Bu-
ceneto, *qui exit de Tubomortuo, intrat* E
*in Comariſe, tenente unum caput in
Canedulo, & aliud in Duranno. Si-
militer etiam Campum de Duracino,
atque Bonaſulam, quae ponit caput in
Arculas, ſimulque modum duas Arcu-
las, contractionis latoras.* Et Lacum
de Fulgino ponentem caput in Bon-
deno: necnon Virginiana cum om-
nibus locis ac foſſis & quibuſcum-
que Piſcariis, *ſicut nos uſque aabuc
ad noſtras tenuimus manus. Et nullus
magnus aut parvus homo in omnibus*
ſupradictis Piſcariis *abſque veſtra li-
centia, ſucceſſorumque veſtrorum aliquo
modo piſcare preſumat. Inſuper & pro-
pter veſtram inſignem ratam predictam
petitionem juſte concedimus vobis & ſuc-
ceſſoribus veſtris confirmamus Monaſte-
rium Domini Salvatoris ſitum in Fai-
nanum, cum univerſis legalibus & per-
tinentiis &c. percurrentibus ipſius Maſ-
ſae finibus ab uno latere fine Capua-
nenſe, & fluvio Ceila; ex alio latere
Lardaniola Jugale deſuper ponente ca-
pite in Monte Miſceno: Seu* Silva de
Scuplano *cum Caſtello, & Sextula,
Monte Calvo, Cervariolo, & Alpe cur-
rente Rivo Arcilienſe, & Sardaniola
fluvio percurrente, necnon Maſſa Liza-
no, & Gaba cum viculis ſuis, ideſt
Aquaviva, Rivofrigido, Vilinatico, Sa-
xo Ciliciano, Guclam Vinianam, &
Porcili, cum montibus percurrentibus
ipſius Maſſae finibus ab uno latere fine
Capuanenſe & fluvio Ceila; ex alio
latere Lardaniola Jugale a ſupra ponente
capite in Monte Miſceno veniente in
Gajum Reginae; de ſubtus autem ve-
niente uno capite in Fluviglio. Sanci-
mus ergo, ut nullam poteſtatem habeant
homines ibidem reſidentes de ipſa Maſſa
vel ejus finibus praenominatis vendere
per quemcumque titulum, neque extra-
neos homines illuc vocare aut introduce-
re, nec Placitum quis tenere preſumat,
niſi Rectores & Prepoſiti Monaſterii.
Et ſi per licentiam rectam ipſius Mo-
naſterii inter ſe vendiderint, cenſum ſo-
litum ad partem Monaſterii emptor per-
ſolvat. Nam ſi ipſi homines ſubam ab
extraneis ubicumque emerint, ad jus do-
miniumque & poteſtatem perveniat Mo-
naſterii. Et homines reſidentes in ipſa
Maſſa opera cum bovibus & manuali-
bus in jam dictum Fainanum Monaſte-
rii*

rii Domini Salvatoris faciant, necnon & angarias, atque portatiam ibi & alibi, ubi opportunum fuerit. Quod ſi in ipſis Silvis *aliquis roncoras fecerit, aut ſi peculia pabuerit, redditum eſcaticum, ſeu caſaeum ad Fratres Nonantulanae famulantes totum perveniat. Simul etiam Plebem Sanctae Mariae in Lizanum conſtitutam concedimus vobis veſtriſque ſucceſſoribus eo ordine ut nullus Epiſcopus Bononienſis vel aliunde in ea aliquid agere aut ordinare praeſumat, niſi tantum Conſecrationem, Confirmationem, Predicationemque faciant. Et Presbyterum, quem vos vel veſtri Succeſſores idoneum ibidem conſtitueritis, a poteſtate veſtra nullatenus ſubmovere praeſumat, nec aliquam dominationem in jam dicta Plebe facere aut exinde quicquam tollere tentet. Et ut* in omnibus Silvis *jam fati Cenobii nullus Comes ſive Caſtaldeus ſeu quislibet nobilis aut ignobilis cum canibus aut quocumque ingenio venationes exercere praeſumat propter inquietudinem animalium Monaſterii. Necnon concedimus, ut in quibuſcumque Comitatis vel locis Cellas acquiſieritis, aut Villas*, ubi Silvae communes ſunt, *veſtram ſemper portionem habere praecipimus. Et ut nullus in Regno noſtro Italico vel Romano cujuslibet ordinis praefati Monaſterii Servos aut Ancillas, qui fuga lapſi fuerint, contra Abbatem aut Praepoſitum vel Advocatum, cum inventi fuerint, quoquo modo audeat retinere. Similiterque etiam donamus praeceptales . . . . . videlicet quadraginta octo, qui nunc ſunt, vel futuris temporibus ex ipſis aut ex aliis eſſe voluerint, ut liberam ad Monachorum utilitatem peragendam habeant poteſtatem, remota totius poteſtatis inquietudine.*

Igitur perdonamus vobis & eidem Sancto Cenobio veſtro, ut Notarii in omni Regno noſtro . . . . . Chartas, Judicata, Emphytheoſis, & Libellos ſcribant abſque ullius . . . . . impedimento. Confirmamus etiam vobis & praedicto Monaſterio veſtro, ut de ripatico vel theloneo ſingularum Civitatum, ſive de Ferraria, vel Comaclum, vel qualibet functione, nec theloneo in quibuslibet locis, Civitatibus, ſeu Cluſis Regni noſtri, *atque negotiis, ſive de Inſtrumentis Chartarum . . . . . ſeu de Advocatis, quales & undecumque eligere voluerint, licentiam habeant poteſtatem cauſas Monaſterii peragere ſecundùm eorum precepta & judicata. Necnon de inquiſitionibus faciendis per idoneos homines de poſſeſſionibus & rebus Monaſterii veſtri per viginti annos, & eo amplius. Seu de Placitis & de pignorationibus veſtrorum hominum, de immunitate, quae eſt triginta Libras argenti, & de Via per Vilzacharam, ſeu de aqua fluvii Genae ad Molendina, & de Portu, ſive Ponte in Aqualonga. Similiter & confirmamus vobis, & in preſcripto Cenobio veſtro Cartulas illius donationis, quas vobis Anſcauſus Epiſcopus* (*), *& Gaydoaldus Medicus emiſerunt, cum omnibus rebus illius . . . . . . liberi homines per Cartulam preſcriptam contulerunt: ut firmiter vos & praefatum Cenobium veſtrum poſſideatis. Mercata etiam de propriis ejuſdem Eccleſiae agris & terris conſtituendi licentiam habeatis, & conducendi diverſa mercimonia & negotiatores, cunctoque thelonium, & quidquid de ipſis mercatis exigi poteſt, ibidem famulantibus pertineat ſine contradictione. Jubemus itaque, ut quicumque ex liberis hominibus voluerit Advocatus eorum fieri, qui cauſas ſuas peragere neſciunt, abſque alicujus licentia libera poteſtate perſiſtat. Et ſi quis in vadia eorum recipere noluerit, nullus impedire preſumat,*

(*) Popilienſis Epiſcopus. Vide Rubeum pag. 225.

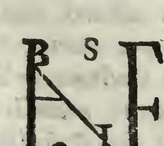
mat. Addidimus quippe vobis veſtriſque poſteris in praefato Monaſterio veſtro, ut quaecumque perſona nobilis aut ignobilis in omni Regno noſtro de ſacro vel ſecularibus . . . . . ad praedictum ſanctum Cenobium refugium facere voluerit, aut res ſuas ibidem conferre queſierit, non Comes aut Miniſter publicus nec Miſſus noſter ei contradicere audeat, ſed liceat ei libera poteſtate de ſe ſuiſque omnibus rebus quicquid voluerit in eodem Monaſterio conferre. Volumus quoque & concedimus, ut quandocumque divina vocatione Abbas ipſius Monaſterii, ejuſque Succeſſores de hac luce migraverint, ipſi Monachi de ipſa Congregatione qualem inter ſe digniorem invenerint licentiam habeant eligendi Abbatem. Iterumque concedimus vobis veſtriſque Succeſſoribus, ut de ſingulis navibus Portaticum liberrimum exigatis poteſtatem. Statuimus & modis omnibus jubemus, ut praedictum eſt, quatenus in praefati Monaſterii rebus nullus ſuperioris vel inferioris ordinis, nec Epiſcopus, aut Clericus, non Comes, aut Caſtaldius, vel Reipublicae Procurator, nec quaelibet perſona invaſionem facere audeat, ullo in loco, non ad cauſas judiciario more audiendas, vel freda exigenda, aut manſiones vel paratas faciendas, parafredas, ſeu fidejuſſores tollendos, aut homines tam ingenuos & libellarios, quamque & ſervos ſuper terram ipſius Eccleſiae manentes, emphyteotecarios & . . . . . preceptales perſecitanos ullo modo diſtringendos, nec ullas publicas functiones aut redibitiones, vel illicitas occaſiones requirendas, conſurgere audeat vel exigere praeſumat; ſed liceat vobis & veſtris poſteris in omnibus rebus vobis ſubjectis atque hominibus ſub immunitatis noſtrae defenſione quieto ordine conſiſtere, ac pro nobis totiuſque Regni noſtri ſtabilitate Domini miſericordiam delectabilius exorare.

A *Praecipimus inſuper, ut nec vos nec Fratrum Abbates audeant aliquorum hominum poteſtatem conferre ſcriptiones ſine conſilio vel conſenſu omnium Monachorum, aut injuſte diſponendarum rerum minoratione delegare: ſed nec ullus Monachus aliquam conferre ſcriptiones, qui tuae probantur non eſſe poteſtatis. Quod ſi fecerit, roborem nullum praeficiat.*
B *Conferimus etiam vobis, & in ipſum ſacrum Cenobium veſtrum olivetum unum in luminaribus Eccleſiae poſitum prope Caſtellum Aginulfi, quod pertinuit de Curte noſtra Lucenſe; & duas Caſas maſſaritias ex ipſa Curte, quae regebantur per Aſcumfridum & Fuſcolonem germanos, & nepotes eorum Chriſpolo & Luciolo & Bertialo. Quin etiam*
C *perdonamus ſanctitati veſtrae, veſtriſque poſteris in perpetuum, ut ex ipſo Sancto Cenobio & rebus, quas vobis inibi contulimus, & temporibus adquirere Deo propitio potueritis tam vos, quam poſteri veſtri nullum ſervitium vel donationes nobis vel futuris Regibus exinde exigant, niſi pro benedictione in Quadrageſima majore quadraginta luceos, & in Quadrageſima Sancti Martini ſimi-*
D *liter per Miſſum ipſius Monaſterii conſignatos in Papia, aut Mantua, ſive ſi fuerimus Ravenna. Concedimus etiam veſtrae reverentiae, ſucceſſorumque veſtrorum in ſempiternum, ut habeatis licentiam per Padum trahendi, ad piſces majores minoreſque capiendos a loco, qui dicitur Foſſatum uſque in mare. Et ubicumque in omni Regno no-*
E *ſtro habeatis nunc, aut habueritis in futuro, Silvas communes habeatis & Piſcarias, ſi ibi ſunt, ac ceteri homines, una cum medietate de Porto in Aqualonga, qui eſt juxta Stratam publicam, & pertinuit de Curte noſtra Civitatis Novae, unde reliquam medietatem Eccleſia Sancti Geminiani habere probatur. Atque granum illud, quod an-*

*annue colligitur de . . . . . in Curte
noſtra, quae ſita eſt in Civitate Nova,
quantum pro ipſa colligitur, portatico
quantum habentes ab hodierna die . . . .
ſereniſſimum Praeceptum ipſum ſanctum
Monaſterium, vel vos, ſucceſſoreſque ve-
ſtri firmiter ſuperius comprehenſa valea-
tis poſſidere. Et nullus Epiſcopus vel
Clericus, Dux, Comes, Caſtaldius, vel
Actionarius noſter, aut quiſpiam ma-
gnus parvuſque . . . . . contra hoc fir-
mitatis Praeceptum audeat ire quando-
que, ſed omni in tempore in jam dicto
ſancto Monaſterio veſtro vel vobis ſuc-
ceſſoribuſque veſtris ſtabilis permaneat in
perpetuum. Si quis autem hujus noſtrae
inſcriptionis temerario auſu violator ex-
ſtiterit, & hanc noſtram juſſionem per
omnia non conſervaverit, ſciat ſe com-
poſiturum centum Libras auri optimi,
medietatem Palatio noſtro, & medieta-
tem ſancto Monaſterio veſtro. Concedi-
mus inſuper omnia vobis veſtriſque ſuc-
ceſſoribus in perpetuum, ut ſi, quod
abſit, quicumque Rex, Imperator, ſeu
quilibet . . . . . Praeceptum praedeceſ-
ſorum noſtrorum Regum vel Imperato-
rum contra hoc noſtrum Praeceptum do-
nationis ire tentaverit, aut Cenobium
praedictum veſtrum, ſeu res ejus in Fra-
trum ſtipendiis collatas & pauperum
Chriſti, diminorare praeſumpſerit, aut
in aliquo alicui per beneficium, vel pro*

A *quocumque ingenio dederit, liceat vobis
veſtriſque poſteris . . . . omnia quae
ſupra dicta ſunt, cuilibet ſanctae Sedis
Apoſtolicae Papae, ſive Imperatoribus,
atque Regibus, ſeu Principibus de qui-
buſcumque Regnis Catholicis ſubdere po-
teſtati, & veluti . . . . . ſecundùm ri-
tum . . . . . legis per Regum Praece-
pta ſua firmata tenentium . . . . tenere*
B *& poſſidere atque tradere cui vobis pla-
cuerit.*

*Cum vero praedictum Praeceptum Chri-
ſtianiſs. Regis coram noſtram Regalem
clementiam lectum fuiſſet, conſideravi-
mus tantam ejus induſtriam & elymoſi-
nam ob Dei amorem, Sanctorumque om-
nium Apoſtolorum ac beati Silveſtri in
alimoniam Servorum Dei, pauperumque*
C *Chriſti delegatam in cunctis . . . . ſive
conceſſionis, ſereno animo confirmamus
per hoc noſtrum Regale Praeceptum, &
ipſum praenominatum, & alia Regum
Sanctorum, atque jam dictorum Impera-
torum Praecepta, adſenſum tribuimus,
ſcripturaſque, quas Abbates praedicti
Cenobii, ſive Monachi, de Curtis atque
Maſſaritiis ſeu Caſis hactenus injuſte fe-*
D *cerunt, omnes rumpi cenſuimus. Et ut
verius credatur, diligentiuſque ab omni-
bus obſervetur, manu propria roboran-
tes, anuli noſtri impreſſione ſubter juſ-
ſimus ſigillari.*

Signum Domni *Berengarii glorioſiſſimi Regis & invictiſſimi.*

Martianus Notarius ad vicem Petri Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

*Data XIV. Kalendas Septembris, Anno Incarnationis Domini DCCCXCIX. Domni
autem Berengarii glorioſiſſimi Regis XII. Indictione II.*

Actum Curtis noſtrae Vilzachara in Dei nomine feliciter. Amen.

Habemus heic ampliſſimum Nonantulanum Monaſterium in agro Mutinenſi ſitum, Silvis & Paludibus olim abundaſſe. Curtis Gena *Silvam* complectebatur. Tum haec ipſa *a quarta parte Silvas & Paludes* habebat. *Silva* quoque *Comitis* ſpectabatur in iiſdem locis, & *Silva de Lupoleto*, & *Silva Murianeſe*, & *Paludes Grumulenſes*: quae omnia ultra Scultennam fluvium jacebant. Atque hinc etiam intelligere poſſumus, Paludibus multis & Nemoribus interſectum fuiſſe agrum Mantuanum ſitum cis Padum, uti & illum, qui nunc Mirandulae Ducatus appellatur, pars olim Regienſis Comitatus. Confirmat enim Berengarius iiſdem Monachis *Silvam unam in Gajo Lameſe, & medietatem ex Piſcariis noſtris in territorio Mantuano in loco Sarmata* (nunc Sermido) *& Bondeno; atque alias Piſcarias in finibus noſtris Regiſianis* (ideſt Regienſibus) *& Flexianis*. Inſuper confirmat *tam Silvas, quàm paſcua & limites & Paludes, omneſque alias foſſas & campos ſeu Paludes, unde qualeſcumque piſcationes fiunt, exeuntes vel intrantes a Trepontio in joſum uſque in Foſſamlatam & Gambarionem. Cunctas etiam Foſſas & Paludes, quae fiunt de fluvio Bondeno, & Lacumſatuum & Lacùm de Vulpino, & Lacum de Duracino, & Lacum de Fulgino; nec non Virginiana cum omnibus locis ac Foſſis, & quibuſcumque Piſcariis &c.* Ex his perſpicimus, quanta agri pars tunc aquis ſtagnantibus operiretur, aut aleret Silvas. Quae cauſſa etiam fuit, cur Saeculis iis tanta Luporum copia eſſet in Italia, Gallia, & alibi, uti etiam fidem facit Auctor Chronici Novalicienſis: immo & Urſorum, unde natum adagium: *Menar l'Orſo a Modena;* ad deſignandam rem perquam
A difficilem. Cujus adagii veram interpretationem attulit Taſſonius noſter, non autem Segnius Florentinus apud Menagium. Haec autem nemoroſa loca & Paludes, quas corrupto vocabulo *Padules* poſtea nuncuparunt, & nos adhuc *Paduli* dicimus, tamquam ab aliis neglecta loca & inculta, ſibi procurabant ſaepe
B Monachi ad nova Monaſteria condenda, nil penſi habentes, an aër impurus aut compreſſus incommoda incolis afferre poſſet, dum hominum ac praecipue feminarum frequentiam & conſortia evitarent. Atque hinc nata pleraque celeberrima totius Italiae Monaſteria, uti Caſinenſe, Farfenſe, Sublacenſe, Vulturnenſe, Bo-
C bienſe, Pompoſianum, Novalicienſe &c. Cuncta haec aut in Montibus, aut inter Silvas, aut inter Paludes conſtructa primum fuere. Quod & contigit Padolironenſi in agro Mantuano cis Padum, cujus Hiſtoriam ſcripſit, & monumenta evulgavit Clariſs. Bacchinius. Fundatum illud fuit in Inſula inter Padum & La-
D rionem fluvium: atque, ut conſtat e Chartis, ibi erat *terra arabilis juges viginti duo, Silvas & Buſcalia juges* (ideſt jugera) *ſexaginta*, uno contractu quaeſita ſibi ab Adelberto Attone proavo Comitiſſae Mathildis. Tum altero contractu is in eodem loco per commutationem ſibi procuravit *Caſtrum inibi conſtructum cum a-*
E *rea terrae arabilis modia quadraginta, Silvis & Buſcalibus modia mille ſexaginta*. Pro his & ille dedit Praepoſito Sancti Michaëlis Regienſis inter cetera ſita infra Civitatem Regii *Silvas & Buſcalias modia mille triginta*. En quam frequentes forent in hiſce regionibus Silvae ac Nemora. Theudaldus verò Marchio Adelberti filius, Monaſterium illud fundans Anno

no

no MVII. haec omnia eis in dotem conſtituit, fines deſignans *da Meridie Palude de Salto*, *& Palude de Saliceto;* deinde addens *Paludem unam ex integro, quae vocatur Rotunda, cum Piſcatoribus* (hi Servi, aut Adſcriptitii erant) *& omnibus rebus, quicquid ad ipſas Paludes pertinet*. Infra commemoratur *Palus, quae vocatur Grega*. Propterea tam ſaepe iis temporibus in Chartis donationum aut emtionum apponebatur clauſula *cum Silvis, Paludibus, Piſcationibus &c.* Ita Mathildis Comitiſſa in Chartâ, Anno MCXV. ejus vitae poſtremo exaratâ apud eumdem Bacchinium confirmat *terras cum Paludibus & Piſcationibus & Silvis poſitis in Curte Quiſtelli, quas Avus meus Theudaldus Marchio* eidem Monaſterio largitus fuerat, cujus fines ſunt *Foſſa, quae vocatur Gabiana juxta Paludem de Palezeto, & intrant in Plautanello & in Lacum Romani, & ſicut percurrit Lacum Romani uſque in Paludem de Gardenagula*. Sunt & alia multa Paludum ac Silvarum nomina in Chartis ejuſdem Comitiſſae, aliorumque hominum, quae praetereo, cuncta eo collineantia, ut certos nos faciant, Ferrarienſem agrum, & inferiores partes Comitatus Regienſis ac Mantuani citra Padum, nemoribus & aquis ſtagnantibus olim abundaſſe. Neque iis carebat Parmenſis. Uno exemplo res palam fiet, nempe Diplomate Arnulphi Regis, quod adſervatur in Tabulario Capituli Canonicorum Parmenſium.

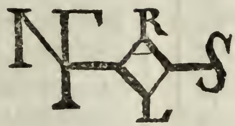
Arnulphi Germaniae Regis Diploma, quo omnia bona & jura ad Wibodum Parmenſem Epiſcopum ſpectantia confirmat, Anno 894.

IN nomine ſanctae & individuae Trinitatis. Arnulphus divina favente clementia Rex. Si fidelium noſtrorum pro affectui conſulimus, paternum morem ſequimur, & alacriores eos in noſtrum ſervitium reddimus. Quapropter notum fit omnibus fidelibus ſanctae Dei Eccleſiae, noſtriſque, preſentibus ſcilicet & futuris, quia Wibodus *venerabilis* Epiſcopus *adiit excellentiam noſtram per* Attonem *ſanctae* Magontinae Eccleſiae Archiepiſcopum, *& dilectum Conſiliarium noſtrum, quatinus de omnibus ſuis proprietatibus in ſingulis locis vel Pagis Italiae, Tuſciae, Spoleti, atque Romaniae, per inſtrumenta Cartarum & Precepta anteceſſorum noſtrorum, & per enfiteoſis ac libellos, ſeu per quemvis ordinem acquiſitas, aut in antea Deo propitio acquirendis, noſtro ei concederemus atque confirmaremus Precepto. Cujus precibus ob devotionem & fidelitatem ejus aſſenſum prebentes, concedimus atque in perpetuum confirmamus eidem Wibbodo Epiſcopo, vel cui ipſe ſignificaverit, Abbatiolam in finibus Comenſibus, quae dicitur Monaſterium Vetus, in honore ſanctae Dei genitricis Mariae: ſeu & Curtem Corniolum in finibus Tuſciae: atque Corticellam, quae dicitur Caput Parioli: ſeu & Saluciolas, quam ipſe cum omni integritate per preceptum* Avunculi noſtri Karoli *acquiſiſſe dignoſcitur in finibus Parmenſibus, ſed aliud, quod ibi pertinet ad Comitatum reddens. Nos tantum ipſam Corticellam* una cum Silva, *& prato uno tenente, que eſt * cupite uno in Syſterione, alio in* Lacu qui dicitur Majore, *tertio*

latere in Formulaſco, & via quae pergit ad Cellam Sancti Silveſtri, quarto latere tenente in Bajolano: hanc Corticellam cum manentibus decem concedimus & confirmamus. Similiterque Caſale, quod dicitur Ballonum, cum omnibus pertinentiis ſuis, ſeu & diſcretos fines, & juxta quod jam dictus Pontifex in canonicos uſus pro remedio animae Domni Genitoris noſtri ordinavit. Necnon etiam per hoc idem Preceptum ex noſtra pleniſſima largitate jam dictum Preſulem habere ſtatuimus in Comitatu Parmenſe Sortes quatuor: unam ex ipſis eſt ſita in Inſula, quae dicitur Barco, qüae fit laborata & directa per Leopertum & Ampertum atque Jordanum libellario nomine. Cui coheret ex una parte Poliſino, *& ex aliis tribus partibus fluvius Padi: ceterae autem adjacent in Inſula, quae dicitur Sacca, quae fiunt directae per Stradevertum, Dominicum, Leonem, & Alexandrum, atque Domninum, ſimiliter libellario nomine. Eodem etiam modo illi concedimus atque donamus in ipſo Comitatu Parmenſe pecias duas de* Silvis, *quarum una eſt poſita in jam dicta Inſula, quae dicitur Sacca, cum terris,* Paludibus, *atque* Piſcariis *ei in integrum perdonamus. Cui coheret ex uno latere Budrio, ex alio latere* Silva Sancti Petri, *a tercio latere* Portum de Albaritulo, *& ex quarto latere fluvius Padi. Altera denique* pecia de Silva *eſt ſita in* Gajo de Soranea, *tenente a capite uno in Palaſione uſque in Taro, aliud caput in Pado, tercium caput in Taro, a quarto latere Curte via publica, quae tenet caput in Palatione, &* Foſſa Guittaldi uſque ad Lacum Sancti Secundi, *revertente ad arginem uſque* in Silvam de Stagno, *& inde uſque ad ſupradictum Lacum. Inſuper etiam & alias terras, res, Eccleſias, caſas, maſſaricias, familias utriuſque ſexus, cum omnibus rebus, ad*

A *eas pertinentibus, & quaecumque a temporibus bonae memoriae* Conſobrini noſtri Ludoici Imperatoris, *necnon* Genitoris noſtri Karlomanni, *atque* Avunculi noſtri Imperatoris Caroli: *quicquid etiam inſtrumenta Cartarum tam per emphiteoſis & per libellos quàm per alium conſcriptionis vel conquiſitionis titulum vel ordinem conquiſivit, vel*
B *in antea Deo annuente acquirere potuerit in ſingulis finibus Italiae, Romaniae, Spoleti, & Tuſciae, vel in omni fundo & loco tocius ditionis Regni noſtri, tam de noſtrorum anteceſſorum, quàm etiam de noſtro jure, ſeu & de ſingulis aliis hominibus jure proprietario, ſecundùm conſcriptiones earum rerum & facultatum tam Precepta quàm*
C *omnia inſtrumenta, monimina, inſtitutionem quoque elemoſinae ſuae concedimus & in perpetuum confirmamus; ut per anteriora Precepta, & per hanc noſtram auctoritatem habeat, teneat, poſſideat & faciat quid aut qualiter placuerit, tam ipſe, quàm cui dederit vel ſignificare voluerit. Si quis vero, quod minime credimus, contra hoc noſtrae con-*
D *ceſſionis ſeu donationis vel confirmationis Praeceptum cujuſcumque ordinis aut dignitatis perſona, ex omnibus ſupradictis vel comprehenſis ſe intermittere in toto vel in parvo praeſumpſerit, & hanc noſtram auctoritatem irrumpere non formidaverit, ſciat ſe compoſiturum triginta Libras argenti meri jam dicto Wibbodo venerabili Epiſcopo, vel cui*
E *ipſe dederit, & poſt multam ſolutam haec noſtra auctoritas firma & ſtabilis ad omnia ſupraſcripta in perpetuum permaneat. Et hoc conceſſionis ſeu donationis atque confirmationis noſtrae Preceptum per cuncta futura Secula inviolabiliter in Dei nomine obtineat vigorem. Et ut verius credatur & diligentius obſervetur, manu propria conſcribere, & anulo noſtro ſigillari precepimus.*

Signum

Signum Domni Arnulfi *inviƈtiſſimi Regis.*

Wichins Cancellarius ad vicem Theotmari Archicapellani recognovi.

Data XV. Kalendas Mai, Anno Incarnationis Domini DCCCXCIV. Indiƈtione XII. Anno Regni Arnulfi Regis in Francia VII.

Aƈtum Yporegiae feliciter. Amen.

Pauca Parmenſis agri loca numerata heic vides; attamen in iis deprehendis *Silvam in Capite Parioli: Lacum qui dicitur Majore: Silvas in Inſula Sacca, cum terris, Paludibus, atque Piſcariis: Silvam Sanƈti Petri: Gajum* (ideſt nemus) *de Soranea: Lacum Sanƈti Secundi: Silvam de Stagno*. Colligere ex his poſſumus, qui reliquorum locorum in ea planitie ad Padum uſque aſpeƈtus foret. Neque ego plura addam de reliquis Galliae Ciſpadanae aut Tranſpadanae agris. Interim propter illa, quae haƈtenus de Paludibus & Silvis, eo tempore crebris, a me diƈta ſunt, nemo ſibi perſuadeat, illas omnino fuiſſe habitatorum expertes. Quoties flumina pluviis cadentibus turgida e monte in ſuppoſitam planitiem ruebant, toties ſecum adducebant aquas turbidas ac coenoſas, quae ſenſim in paludoſos ſinus novam terram inferebant. Potiſſimum verò fluvii illi exleges conſuevere congeſtâ arenâ interdum alveo ſuo ripas eminentes hinc inde conflare, aliiſque in locis inſulas, ac humiles veluti colles excitare. Statim ergo ut monticuli ejuſmodi conſiſtentem humum oſtendebant, eo advolabant piſcatorum familiae, & impoſitis tuguriis locum incolebant: & ſi pateretur humus, exſtirpatis virgultis ac arbuſtis ſponte illic natis, tellurem aratro ſubigentes, ad fruges reddendas erudiebant. Res autem rara ibi erat domus tegulis cooperta, ita ut ſingularis appellatio quibuſdam locis acceſſerit *le Ca coppate*; quod caſae illae tegulis conteƈtae eſſent, quas *Coppi*, a figura fortaſſe cupa adhuc dicimus. Du-Cangius *cupatam domum* apud Ghirardaccium in Hiſtor. Bononienſ. ad Annum MCCCLVI. inveniens, domum indicari cenſuit *in modum cupae ſeu cupellae teƈtam*. Minime ille aſſequutus eſt Italicae vocis ſignificationem. Scilicet in naſcentibus iis locis tuguria paluſtribus tantum cannis obſepta conſtituebantur, aut ſaltem paleis illis, quas nos *Paviera* appellamus, teƈtum caſae operiri conſuevit, quemadmodum & noſtris temporibus adhuc in tuguriis Bononienſium Vallium ac Paludum conſpicimus. Immo barbaricis Seculis in locis etiam honeſtis aedes paleis conteƈtae ſpeƈtabantur. Eamque ob cauſſam Civitas tumultuario opere a Mediolanenſibus praecipue Seculo XII. condita, *Paleatae* Civitatis nomine traduƈta fuit; & *Alexandria*, in honorem Alexandri III. Papae appellata, quod caſis abundaret ex *paleis*, aut luto paleato conſtruƈtis, aut

aut paleâ opertis, irriſionis cauſsâ a Ticinenſibus inimicis *Aleſſandria della Paglia* nuncupari coepta eſt, uti ſcribunt Romualdus Salernitanus, Sicardus Cremonenſis, Gualvaneus de la Flamma, aliique Hiſtorici. Eamdem ob cauſſam *Nizza della Paglia* in Ducatu Montisferrati cognomen accepit. Praeterea familiare fuit barbaricis iis Saeculis, *Scindulis*, hoc eſt tabulis, ſive aſſeribus, aut laminis ligneis, clavo ferreo confixis, tegularum vice domos cooperire. Rotharis Langobardorum Rex in Lege 287. *Si quis* (ait) *de caſa erecta lignum quodlibet aut Scandulam* (ſive Scindulam) *furatus fuerit, componat Solidos ſex*. Germanica Lingua adhuc voce *Schindel* eo ſenſu utitur. Hiſce Scindulis, Plinio teſte, Roma adoleſcens per aliquot Secula contecta fuit. Diuturnum autem fuiſſe earum uſum diſcas e Charta Mediolanenſi Anni MCCI. quam Puricellius adfert pag. 1170. Monument. Baſilic. Ambroſianae. Agitur illic de *Lobia* quadam, quam *Loggia* nos nuncupamus. Haec (ut ibi dicitur) tunc erat *de Scandolis cooperta; & poſtea fuit cooperta de Palea, quae combuſta fuit ab igne deſuper Eccleſiam veniente*. Poſita erat *Lobia* illa *juxta murum Eccleſiae beati Ambroſii*, ideſt Mediolani juncta muro Ambroſianae Baſilicae; ita ut hinc eluceat, quam rudes adhuc in Italia forent mores, quando in Urbe ſplendidiſſima, & apud inſignem Baſilicam, tectum illud aut *Scindulis* aut *Paleâ* coopertum ſpectabatur.

Et privatorum quidem hominum aedes pleraſque in Urbibus Italiae tunc abundaſſe ejuſmodi tegumentis, neque ejus conſiſtentiae fuiſſe, ac noſtri temporis: indicare poſſunt tot ac tanta incendia, quae A Saeculo praeſertim XI. & XII. integris ferme Civitatibus excidium adferebant. Lege Hiſtorias a me editas in Collectione Rerum Italicarum. Occurrent Mediolanum, Placentia, Bononia, Brixia, Mutina, atque aliae complures, quae oborto unius domus incendio, & in reliquas ſummo impetu, facilique negotio penetrante flammâ, in cineres abiere. B In Chronico Patavino, quod evulgabo in hoc Opere, *Anno MCLXXIV. incendium ortum fuit in Padua, per quod fuerunt combuſtae 2614. domus, quae tunc erant ligneae, fragiles, & non cuppis, ſed Paleis & Scandolis contectae*. In Vita Sancti Anſegiſi Abbatis Fontanellenſis Tom. V. Sanctor. C Bolland. Menſis Julii, haec leguntur: *Porticum de novo fecit, & eam cooperiens Scindulas ejus ferreis clavis affixit*. *Caſas* autem *palliaricias* ſaepe memoratas vidi in Chartis Archivi Canonicorum Mutinenſium. Unius tantùm mentionem accipe, quae ſcripta fuit, *Otto gratia Dei Imperator Auguſtus, Anni Imperii ejus in Dei* D *nomine ic hin Italia VII. & item Otto filio ejus Imperator Auguſtus Anni Imperii ejus in Dei nomine Anno verò I. die XIII. Menſis Junius, Indictione XI.* ideſt Anno Chriſti DCCCCLXVIII. Ibi Wido Epiſcopus Mutinenſis *Dominico qui & Franco, vel ad tuis heredibus ad abendum, ſeu laborandum, ſeu cenſu afictо reddendum li-* E *bellario nomine uſque ad annos viginti novem expletos* concedit: *id ſunt camporas pecias tres cum una Caſa Palliaricia, & cum aliquantulis vitis ſuper ſe habentem, juris Epiſcopii Sancti Geminiani, qui rejacent in locas prope eſt Caſtro Viniola &c.* Ita in Bullario Caſinenſi Tom. 2. Conſtitutionem X. habemus *Anno IX Deſiderii Regis, & VI. Adelchis Regis* Langobardorum,

rum, ideſt Anno Chriſti DCCLXV. in qua Cunimundus Langobardus donat *Caſam domocultilem meam, & omnes tectoras infra ipſam terminationem meam Scandolicias, vel Pallearicias &c.* Turrigius quoque vir diligentiſſimus, Part. 2. pag. 533. de Crypt. Vatican. Chartam refert ſcriptam Romae *Anno Sextum Domni noſtri Johanni Nonodecimi Papae, adque & Chuoradi Imperatoris Hanno Tertio, Indictione XIII. Menſe Martio die XV.* Ideſt Anno Chriſti MXXX. Ibi *Leo Datibus Judex* locat Gregorio, qui vocatur de Gizi, *medietatem integram de domo ſolarata Scandalicia, quantacumque &c.* eâ conditione appoſitâ, *ud ſi Domnum Imperatorem in iſtam Civitatem exitam, & in ipſam domum ſtare non potueris, aud ipſam domum fregerint, tam per Imperatorem, quamque etiam infra iſto conſtituto anni de ipſam domum lignamenta fortiorem fregerint, omnia conciare, & de ipſo perditum reſtaurare promitto.* Ante annos tres Conradus Coronam Imperatoriam ſuſcepturus, Romam cum exercitu venerat. An ejus milites modeſte ſe geſſerint, fortaſſis hinc diſcere poſſis. Animadverte praeterea antiquitatem Italicae vocis *Conciare* pro *Reſtaurare, Reficere*; quae quidem Italis in uſu etiam erat Seculo X. ut liquet ex Charta Anni DCCCCLIX. jam ſupra a me evulgata in Diſſertatione XVIII. Vocem ipſam Ferrarius a *Concinnare* traxit; at Menagius a *Como, Comtus, Comtia*, & quidem rectius, *Comtiare* deduxit. Itaque tunc Italia frequenti in uſu habuit aedes *Scandalicias*, quae ita aſſerculis ligneis loco imbricum ac tegularum operiebantur, uti olim arundinibus in Germania. De iſtis Plinius Lib. 16. Cap. 36. *Tegulo earum* (arundinum) *domus ſuas Septentrionales* A *Populi operiunt.* Plautus quoque in Rudente meminit *arundinum*, quibus tecta tegenda erant. Hinc ergo crebra olim in Civitatibus Italiae incendia, quae interdum innumeras domos vorabant: qualia adhuc identidem audimus accidere in Septemtrionalium Populorum Urbibus. Audi nunc ante quatuor Saecula B loquentem Gualvaneum de la Flamma Cap. 156. Manipul. Flor. Tomo XI. Rer. Italicarum, ubi narrato terribili incendio Mediolanenſis Urbis Anno MCV. ſubdit: *Eſt ſciendum, quod Civitas Mediolani propter multas deſtructiones non erat interim muratis domibus aedificata, ſed ex cratibus, & Paleis, quamplurimum compoſita. Unde ſi* C *ignis in una domo ſuccendebatur, tota Civitas comburebatur. Unde fuit ſtatutum, quod ſtante vento nullus in domo ignem ſuccenderet.* Tantam nobiliſſimae Urbis dejectionem credat qui velit. Ego & tunc aedes e calce ac lateribus aedificatas ibi puto; ſed quia tecta complura Scindulis aut Paleis tegebantur; inde dilatandis D incendiis facilis erat occaſio. Quare ut huic incommodo & periculo in poſterum proſpicerent Italici, ſimulque ut majorem Civitatibus decorem compararent, caverunt, ne cuiquam ultra liceret aedes intra Urbem poſitas Paleis contegere. Praeſto heic mihi eſt Rubrica 223. Lib. 2. Statutorum MStorum Anno E MCCLXXXVIII. Ferrariae conditorum, ubi haec verba: *Ad officium praedictorum* (ideſt Aeſtimatorum a Republica electorum) *pertineat, ne domus aliqua Paleata, ſive de Storiis* (contendunt nonnulli, *Storias*, non Storeas, ab antiquis etiam ſcriptum fuiſſe) *cooperta ſit in Civitate Ferrariae a terraliis infra, ſecundùm quod ſub foſſatis clauditur Civitas. Sed omnes cooperiantur*

de

de Copis (hoc eſt, tegulis). *Qui contra fecerit, puniatur in viginti Solidis Ferrarienſibus, & teneatur tollere coopertorium de Palea vel de Storiis.* In ſuperioribus ſe nobis obtulit vox *Lobia* adhuc Mediolanenſibus in uſu, idem nempe ac *Loggia* Tuſcis, hoc eſt Deambulatorium, ſeu *un Corridore*. Octavius Ferrarius & Monoſinius arceſſunt *Loggia* a Graeco λογειον. Menagius dubitat, an ex *Locus* profluxerit. Sed nullus poſtremae huic opinioni locus erat. Mihi *Lobia* ſeu *Laubia* profluxiſſe creditur ex antiquiſſimo gentium Septemtrionalium vocabulo, quod occurrit in vetuſtis Italiae, Galliae, & Germaniae monumentis. Germani quippe *Laube* adhuc appellant id, quod nobis eſt *Loggia*.

Antiquiſſimis Saeculis, ut diximus, Paludes a Ravenna Altinum uſque protendebantur: attamen uti nunc Venetiae, eique conterminae Inſulae, & Comaclum, aquis circumſedentur, ita neque olim Paludes obſtabant, quominus habitarentur & conſiſterent ipſa *Ravenna*, *Spina* Civitas, *Butrium*, ab Oppido Bononienſis agri, ut ſuſpicor, diverſum, *Adria*, aliaeque Urbes aut Caſtella, quorum ne unum quidem nunc veſtigium extat. Sed & iis ſublatis alia ſubinde in exſiccatis editioribuſque Paludum locis excitabantur, ut dixi. Quidquid verò telluris ſupra aquas attolleret caput, nominibus hiſce diſtingui conſuevit: *Dorſo* ſeu *Doſſo: Poleſino* ſeu *Policino:* atque etiam *Corrigio* ſeu potius *Corrigia*, uti habent vetuſti Libri, & autographae veterum Chartae non paucae. *Dorſi* vocabulo cur uſi ſint incolae, nemo non intelligit. Cur *Poleſini* (quod nomen adhuc in Ferrarienſi agro celebre eſt, & occurrit in Parmenſi

A Diplomate nuper evulgato) quaerebat Gaſpar Sardius Lib. 2. Hiſtor. Ferrarienſ. atque e Graeco vocem hanc deſumtam opinabatur. Ego quod non adeo eruditos eorum temporum incolas putem, etymologiam nominis amo potius ignotam mihi fateri, quam e Graecia arceſſere. A *Peninſula* illud Menagius derivat. Sed nemo facile ejus conjecturae ſubſcribat, tum
B quod incertum ſit, an *Poleſini* forent *Peninſulae*, tum etiam quòd multùm una vox ab altera diſtet. In Diplomate Ludovci II. Anni DCCCLXXI. Tomo V. Ital. Sacr. in Appendice ad Epiſcop. Regienſes, penes Ughellium, Rotfredo Regienſi Antiſtiti confirmatur *Inſula Suzaria inter Padum & Zaram cum fundis & locis ſeu*
C *paludibus, & locis, ubicumque eſſe videntur in alveis vel curriculis Padi; quique ab hominibus Pagi ipſius, Pullicini nominantur.* Profectò *Pullicinus* cum *Peninſula* nil commune habere videtur. Adde, ex altero Diplomate, hoc eſt, Ludovici III. Regis, poſtea Imperatoris, ſpectante ad Annum DCCCC. nos edoceri, *Poleſinos*
D non *Peninſulas*, ſed *Inſulas* fuiſſe. Ibi haec verba: *cum aliis Inſulis, quae vulgo Pullicini vocantur.* Ughellius corrupte habet *Pulcini*. Anno MCCLXXXVIII. Praetor Ferrarienſium, uti conſtat ex ejus Populi Statuto MSto, in Eſtenſi Bibliotheca adſervato, hoc etiam ſuo jurejurando ajebat: *Et dabo operam, ut agge-*
E *res & ripae Padi efficiantur & manuteneantur. Et quod Policini diviſi aggerentur, ita quod per ipſos aggeres, ſeu per illum aggerem quilibet eques & pedes poſſit libere ire. Et quod Scurſuria* (ideſt foſſae) *mundentur & recaventur, & teneantur libera & aperta.* Ad haec *Corrigium* ſeu *Corrigia* fortaſſis appellata ſunt ea loca, quòd

Cor-

Corrigiae ad inſtar eminere viderentur ſuper ſtagnantes aquas. *Striſce di terra* nos appellaremus. Temporibus noſtris *Cuora* dicitur in iis regionibus tellus, quae in Vallibus cannas ſeu arundines gignit, ac ſenſim obdureſcens piſcatorum caſas admittere poteſt. E Graecis diu Ravennae dominatis profectam vocem puto, quibus χώρα *Chora* appellatur *Solum*, *Ager*, *Tellus*. Ubi enim ruſtici tellurem aſſurgere inter Paludes cernebant, *Choram* hanc nuncupabant. Multa ex his *Cuoris* conjuncta fortaſſe *Corrigio* nomen dedere. Certe, ſi quid video, non aliud *Corrigii* vox ſignificaſſe mihi creditur, quàm prominentia in vallibus loca, quae deinde culta ac habitata nomen adhuc ſervant in infima Lombardiae regione. Quamquam potuit & ab antiquis Latinis id nomen deſcendere. Apud Goëſium inter vetuſtos Rei agrariae Scriptores Innocentius haec habet: *Vallis de fundo ſupraſcripto eſt. Etiam montem in medio uſque in jugalem Corrigiam permittit*. Nihil aliud eſt *jugalis corrigia*, niſi ſummum montis, quod extenditur ad inſtar corrigiae, *ſtriſcia del giogo*, *ſchiena o ſerra della Montagna*. Ut autem intelligas, *Corrigias* revera fuiſſe Inſulas in longum productas, veluti *Corrigiam* Latine, ſive *Striſcia* Italice, accipe verba, quae Peregrinus Priſcianus Ferrarienſis vir doctiſſimus, circiter Annum MCCCCXC. in Annalibus MStis retulit, expreſſa e ſententiâ Anno MCLXXX. Indictione III. a *Garſendonio Epiſcopo Mantuano*, cujus nomen Doneſmundus, Ughellius, & alii deformarunt, pronuntiatâ. Erat controverſia *de piſcationibus*, *canalibus*, *&* *Lacis in Curte Sermitis*, *a*

A *Secla ſupra adſtantibus*. Teſtes inter cetera haec habent: *Et in hoc ſunt diverſa nomina, ſcilicet Lacus Taurus, Corrigium Gaminetae, Corrigium Trebatii, Corrigium de Laguſculo uſque ad Perotum de Fine. Et Secla dividit unum Corrigium ab alio. Et flumen Arconinae & Lacus Taurus dividunt alia Corrigia*. Sed ut ejuſmodi

B *Corrigiorum* mentio evidentius conſtet, depromere juvat inſignem Chartam Adelaydis Imperatricis, Ottonis nempe Magni uxoris, per quam multa dono dedit celeberrimo Monaſterio Benedictinorum Ticinenſium Sancti Salvatoris. Autographum egomet legi & deſcripſi ex Tabulario ejuſdem Coenobii. Margarinus in Bul-

C larii Caſinenſis Part. 2. pag. 44. hanc eamdem Chartam produxiſſe videtur. Sed praeterquamquod corruptae ibi ſunt Notae Chronologicae, diverſa etiam ibi perſpicies a textu, quem profero, quum tamen dies, menſis, & locus conveniant. Ille donationem hanc refert ad Annum DCCCCLXIX. manifeſto errore, quum diſer-

D ta heic & ibi mentio fiat *Ottonis III. Imperatoris*. Mabillonius in Annalibus Benedictinis eam pertinere arbitratur ad Annum DCCCCLXXXIV. quum, ut ille ait, in iis literis legendum videatur *Anno Imperii Ottonis Tertii Primo*. Verùm Ottoni III. corona ac titulus Auguſtalis Anno tantùm DCCCCXCVI. collati fue-

E re: ac proinde ne ipſe quidem calculos rite ſubduxit. Illud denique ſtatuendum, has literas ſpectare ad Annum DCCCCXCIX. quo ſancta ipſa Imperatrix finem vivendi fecit, decurrente menſe Aprili, Anno Tertio Imperii ejuſdem Ottonis Tertii.

Donatio facta Monaſterio Sancti Salvatoris Ticinenſis ab Adelaide Imperatrice Vidua, Anno 999.

A IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Tercius Otto gratia Dei Imperator Auguſtus, Anno Imperii ejus Deo propicio Tercio, XII. die menſis Aprilis, Indictione XII. Moneſterio Domini Salvatoris, quod eſt fundatum foris & prope Civitate Papia a Domna Adaleida Imperatris Auguſta, ubi in ipſum Moneſterii ſanctum Corpus beati Felicis Chriſti Mar-
B tiris requieſcit, & ubi nunc Domnus Ildebaldus Abba ab hac dicta Domna Adelaida Imperatricis preordinatus eſſe videtur. Ego ipſa Adaleida Imperatris, filia bone memorie Domni Rodulfi Regis, & relicta bone memorie Domni Ottonis Imperatoris, que profeſſa ſum ex natione mea Lege vive-
C re Salicha, ofertris & donatris ipſi Moneſterio preſens preſentibus dixi. Quiſquis in ſanctis ac venerabilibus locis ex ſuis aliquid contulerit rebus, juſta Actoris vocem in hoc Seculo centublum accipiet, inſuper & quod melius eſt, vitam poſſidebit aeternam. Ideoque ego que ſupra Adaleida Imperatricis dono & offero a preſenti die in eodem Moneſte-
D rio Domini Salvatoris pro anima predicto bone memorie Domni Ottoni Imperatoris, qui fuit vir meus, ſeu item Ottoni ſimiliter Imperatoris, qui fuit filio meo, adque pro anima Tercio Ottoni Imperatoris Abiatico meo, ſeu pro anima mea, meorumque parentum mercede, & ordine ſicut ic ſubter lecte ſunt: Cortes duas domoi-coltiles
E cum Caſis & Caſtris & Capellis, adque rebus omnibus ad ſe pertinentibus juris mei, quibus ſunt poſitos ipſas Cortes infra Italicum Regnum; una in loco fundo Mallaga, cui coërentias decernitur. Habet fines de mane de fluvio Pado uſque ad Rupta de Albareto, quod eſt juſta Terra Sancti Silveſtri (*), & uſque in Pallude . . . . . & uſque ad Foſſato . . . . . Sancti Victoris, & uſque in Tartaro, & ad Tartaro uſque ad Foſſa de Caput Fraxani; de Capite Fraxani uſque ad Sancti Michaëlis, qui vocatur Coternione, & vadit uſque in Tartarello . . . . ad loca Melani, & uſque ad Foſſa Ruzia, & uſque in Palude de Paſcula, & vadit uſque ad Doſſum Fraxanaria, & uſque ad Palude Mala, & uſque ad Corrigia in Tengola, & uſque ad Corrigia Boniverti, & uſque ad Inſula, & uſque in predicto fluvio Padi, & eſt per menſura juſta inſimul jugeas ſex millia, Aliacus, Remoratica ſimul jugeas ſeptemcentos ſexaginta ſex . . . . . in currente Telione in Pauledeberto, in Marlongo, & quomodo tenet Foſſato Scalide uſque in Grilla, & ex alia parte ipſe . . . . . in Telione. Et ſi amplius de meo jure rebus ab ipſas Cortes & rebus pertinentibus plus inventi ſunt, quàm ut ſuperius legitur in integrum . . . . . . per anc Cartam offerſionis, & pro remedio anime mee in jure & poteſtate ipſius Moneſterii perſiſterit omnia, ut dictum eſt. Ipſas Cortes domoi-coltiles cum caſis & Caſtris ſeu Capellis, ſive terris, vineis, pratis, paſcuis, ſilvis, ac ſtallareis, rivis, rupinis, ac paludibus, molendinis ac piſcationibus, mercatis & tholoneis, ſeu diſtrictis, ripaticis, coltis & incoltis, diviſis & indiviſis, una cum finibus & terminibus, acceſſic-

(*) Ideſt Monaſterii Nonantulani.

ſionibus & uſibus aquarum, aquarumque ductibus, cum omnibus juribus, adjacentiis & pertinentiis earum rerum per loca & vocabula ad ipſas Cortes & Caſtris ſeu Capellis & rebus pertinentibus vel aſpicientibus, cum predictos ſervos, ancillas, aldiones, vel aldianas, exinde pertinentibus, praeter quod antea, nam ut aliud, omnia in integrum.

A

Quem autem ſupraſcriptas Cortes duas domui-coltiles cum predictis Caſis, Caſtris ſeu Capellis atque rebus omnibus ad ſe pertinentibus vel aſpicientibus juris mei ſupradictas una cum acceſſionibus & ingreſſores earum, ſeu cum ſuperioribus & inferioribus earum rerum, qualiter ſupra legitur, cum predictos ſervos & ancillas, aldiones vel aldianas in integrum, ab ac die in eodem Moneſterio Domini Salvatoris jam dictas Cortes domui-coltiles cum predictis Caſis, & Caſtris ſeu Capelliſque rebus omnibus, ſive ſervis & ancillis, aldiones vel aldianas ad ipſas Cortes & rebus pertinentibus donare & offerre videor in eo ordine ſubter legitur; ita ut faciant exinde ipſe Abba & Monachos ipſius Monaſterii, qui nunc & pro tempore in eodem Monaſterio ordinati fuerint, & die noctuque Deo ſervierint, ad eorum uſu & ſumptu de predictas Cortes domui-coltiles, ſeu Caſis & Caſtris ſive Capellis & rebus omnibus atque de fruges & reddituum ſeu cenſuum quod exinde exierit, & Dominus dederit, ſive de ſervitio de predictos ſervos & ancillas, aldiones & aldianas ab ſuorum uſu & ſumptu quidquid voluerint ſine omni mea ac proberedum meorum contradictione vel probibicione, ſeu pro anima predictorum Ottoni quondam Imperatoris, & item Ottoni ſimiliter Imperator, atque Tertio Ottoni Imperatoris, ſive mea, vel parentorum meorum mercede. Inſuper ego que ſupra Adaleida Imperatris partem ipſi Monaſterio Domini Salvatoris de predictas Cortes domui-coltiles, atque de predictis Caſis, Caſtris, ſeu Capellis & rebus omnibus, ſive de eiſdem ſervis & ancillis, aldiones & aldianas ab ipſas Cortes & rebus pertinentibus, legitimam facio traditam & veſtituram per cultellum feſtuca notatum, wantonem, & waſonem terre, atque ramum arboris; & me exinde foris expuli, warpivi, & adſaſito feci, & ad partem ipſi Monaſterio eis relinqui faciendum exinde pars ipſi Monaſterio Domini Salvatoris a preſenti ordine, ſicut hic ſubter legitur, quod voluerit ſine omni mea & heredum ac proberedumque meorum contradictione, ſeu pro anime predicto quondam Ottoni & item Ottoni Imperatoris, qui fuerunt vir & filio meo, atque pro anima Tertio Domno Ottoni ſimiliter Abiatico meo, ſive mea, meorumque parentorum mercedem. Ita tamen ut ipſe Abba & predictos Monachos pro anima predictorum Domni Ottoni, & item Ottoni Imperatoris, ſeu pro Tertius Domnus Otto Imperator, atque pro me peccatrice, ſeu pro anime parentorum meorum die noctique apud Deum exorare dignetur, & qualiter exinde fecerint, Deum omnipotentem cum omnibus Sanctis ſuis habeant retributorem. Si quis verò, quod futurum eſſe non credo, ſi ego ipſa Adaleida Imperatris, quod abſit, aut nullus de heredibus ac proheredibus meis, ſeu quislibet oppoſita perſona contra anc Cartulam offerſionis mee quandoque tentaverimus, aut eam per covis genium infrangere queſierimus, tunc inferamus parti ipſius Monaſterio Domini Salvatoris, vel ad illam partem, contra quem exinde litem intulerint, multa quidem pena auro optimo uncias centum, argenti ponderas mille: & quod repetierimus, vindicare non valeamus, preſens anc Cartulam offerſionis diu-

diuturnis temporibus firma permaneant atque perſiſtant inconvulſa cum ſtipulatione ſubnixa. Et bergamena cum atramentario de terrà elevavi me paginam Johanni Notario ſacri Palatii tradidit & ſcribere rogavi, in qua ſubtus confirmans, teſtibuſque obtulerit roborandam.

Actum infra Caſtrum, qui dicitur Aſterna Judiciaria Alſaſienſe feliciter.

Signum manus ſupraſcripte Adaleida Imperatris, qui anc Cartam offerſionis fieri rogavi, & ei relecta eſt.

Signum manus Liuzoni filius quondam Ermenfredi, Lege vivente Salica teſtis.

Signum manibus Amizoni filius quondam Benoni & Adam filius quondam Andrei, ſeu Predeverti filiorum Fini teſtes.

Ego qui ſupra Johannes Notarius ſacri Palatii Scriptor ujus Cartule offerſionis per data licentia Domni Acumanni Comitis iſtius Comitatu Alſaſienſe, poſt tradita complevi & dedi.

Mirum fortaſſe videatur, cur Ticinenſe Monaſterium Sancti Salvatoris dicatur a piiſſima Adelayde Auguſta *fundatum foris & prope Civitate Papia*. Diſerte Paullus Diaconus de Geſt. Langobard. Lib. 4. Cap. 50. de Ariperto Langobardorum Rege ſcribit: *Hic condidit apud Ticinum Oraculum Domini Salvatoris, quod extra Portam Occidentalem, quae dicitur Marenca, ſitum eſt, quod ornamentis variis decoravit, & ſubſtantiis ſufficienter ditavit*. Infra idem teſtatur, Bertaridum & Cunipertum Reges, nempe filium ac nepotem Ariperti, in *Baſilica Domini Salvatoris*, hoc eſt in eodem Templo fuiſſe tumulatos. Eorum ego lapidem ſepulchralem repertum in eodem Coenobio dedi Antiquit. Eſtenſ.

A Par. I. Cap. 10. Sed aliud eſt *Baſilicam*
excitare, aliud *Monaſterium*. Illam
conſtruxit Aripertus I. Rex; hoc au-
tem Baſilicae conjunxit piiſſima Im-
peratrix Adelays curâ ac ſtudio San-
cti Majoli Cluniacenſis Abbatis. E-
quidem, novi, inſcriptionem ibi An-
no MDLXXXV. poſitam, quae non
minus Templi, quàm Coenobii inſti-
B tutorem Aripertum teſtatur; ſed qui-
bus tabulis, aut teſtibus eadem epi-
graphe nitatur, videant religioſiſſimi
illi Monachi. In Bullarii quidem Ca-
ſinenſis Part. 2. Conſtitutione XV.
memoratur a Deſiderio Rege *Mona-*
ſterium intra muros Civitatis noſtrae
Ticino ad nobis ad ſupraſcriptam Co-
njugem noſtram conſtructum, in honorem
C *Dei Salvatoris, & Sancti Danielis*. Sed
nihil iſtud (quippe intra *muros Urbis*
aedificatum) commune habuit cum
altero *foris & prope Civitatem* funda-
to. Vide etiam infra in Diſſert. LXIV.
de Vario ſtatu Dioeceſ., quae de hoc
ipſo Monaſterio diſſerui. Interea Char-
ta nuper edita nobis obtulit intra Pa-
ludes, juxta Padum & Tartarum,
D *Doſſum Fraxanaria, & Corrigiam in Ten-*
gola, & Corrigiam Boniverti. Aliorum
quoque *Corrigiorum* Paludibus inſiden-
tium mentio eſt in teſtamento Al-
merici, ſive Amelrici Marchionis a-
pud Peregrinum Priſcianum in Col-
lectaneis pertinentibus ad Annales
Ferrarienſes adſervatos in Eſtenſi Bi-
bliotheca. Duplex illius exemplum
E idem Priſcianus adfert. Ego neutrum
legitimum ac certum praeſtare au-
ſim, quum nonnulla mihi obverſen-
tur, quae dubiam tabularum iſtarum
fidem faciant. Utrumque tamen exe-
rere juvat. Certum quippe mihi eſt,
ejuſmodi monumenta ſaltem a non me-
diocri antiquitate commendari. Ter-
tium quoque illius Teſtamentum in-
fra dabo in Diſſertat. XLI. *de No-*
mini-

minibus. De hoc ipſo Marchione ſermo infra recurret in Diſſertat. XXX- A VI. *de Emphyteuſibus*, & in Diſſertat. XLI. praedicta *de Nominibus*.

Teſtamentum Almerici ſive Amelrici Marchionis, & Francae Comitiſſae illius Uxoris, quo heredem inſtituunt Epiſcopalem Eccleſiam Ferrariae, Anno 948.

B *IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Pontificatus vero Domno noſtro Agapito ſummo & univerſali Papa in Apoſtolica ſacratiſſima beati Petri Apoſtoli Domini Sede Duodecimo; ſicque imperante Domno noſtro Ugo & Lotario filio ejus Anno Vigeſimo Secundo, XVIII. die Menſis Julii, Indictione VI. Ferrarie. Omnipotens Deus* C *Pater celi & terre, Creator animarum & corporum & univerſe Creature, animas, quas condidit, ad remedium ſalutis ſemper invitat. Ideoque ego bone memorie* Almericus *glorioſus* Marchio de Civitate Mantua, una cum Franca *glorioſiſſima* Jugali, *volumus & judicamus atque diſponimus per noſtram ultimam voluntatem in hoc Inſtrumento* D *noſtre diſpoſitionis & ultime voluntatis noſtre teſtationis teſtamur mentem noſtram, & judicamus omnia noſtra bona & poſſeſſiones quantaſcumque habere & detinere ac poſſidere viſi ſumus in hoc Regno Italie. In primis volumus & judicamus, ut Georgius Archidiaconus ſancte Ferrarienſis Eccleſie beati Georgii ſit fideicommiſſarius meus & heres mihi* E *in vice ſancti Georgii Epiſcopii Ferrarie Martyris Chriſti, & nomine heredis ipſa Eccleſia ſuccedat nobis, & habeat omnes res & poſſeſſiones meas integras, que in hoc territorio & Comitatu Ferrarie habere & tenere viſi ſumus tam de proprio, quàm de conductitia in perpetuum poſſidere. Conductitia vero, que a veſtra ſancta Ferrarienſi Eccleſia tenere videor, tranſacta emancipo in ipſa ſupraſcripta Eccleſia, cujus juris eſt.*

Ideſt omnes Maſſas, que a ſancta Romana Eccleſia ſunt emancipata & tradita in ipſa ſancta Ferrarienſi Eccleſia, quod eſt ipſa Maſſa, & diu habetur in ipſa ſupraſcripta Eccleſia Ferrarienſi emancipo ab omni ex publico ſeu privato, in jure & dominio ipſius venerande Eccleſie. Similique modo tradimus & in jure & dominio ſupraſcripte ſancte Ferrarienſis Eccleſie emancipamus omnes res noſtras, que jure proprio tenere viſi ſumus infra ipſo Epiſcopio Ferrarie, ideſt da Levante Maſſa Comito, & Maſſa Fiſcalia, & Veterana: da Mediodie Argele Auriato: da Tramuntane fluvio Bondeno, & fluvio Tartaro, & fluvio Piſtrina, quod eſt ipſa ſupraſcripta noſtra res infra hec latera. Juxta Ferrariam fundo Germiniana, & Valle, que vocatur Fuſca, & Corrigio, & Dorſo, qui vocatur Fruntibuti. *Similiter Curtem Porto, atque Piſcaria, que vocatur Rupina. Similique modo toto & integro Fundo Purpurano cum Fundo Quirenti, quam Mandrie, ſeu Inſula, que vocatur Marleatica, uſque Stilo de Baldo, &* Curte Corrigia, *atque Boloneticus uſque in Maſſa Caſtiloni, & uſque Silva Majore, que vocatur Donica. Similiter vero Curte Majaticus, ſicque Pedrurio, & Vicoboneſo, atque Fulvitico: ſicque Silvaria, atque Suſſuta, & Caſale Oſualte, atque Cortule & Telete de Bagnolo, Laveclo, Gliraticus, Dondorigo, Villamana, & Trulana: ſicque & Orbite. Similique modo concedimus & largimur atque teſtamur in ſupraſcripta ſancta*

ἑa Ferrarienſi Ecclesia beati Georgii Chriſti Martyris pro animabus noſtris novem untias de toto & integro fundo Trecenta, & totum Corrigium qui vocatur de Roverè, & totum & integrum fundum Ponticelli, & totas integras ſex untias de fundo Arſizanca, & tres untias de fundo Laurana, & untias quatuor de fundo Publica, & untias tres de fundo ubi dicitur Volta de Deno, & totum fundum Cortigna; & totam & integram medietatem de fundo toto Ronathiſe, & totam & integram Vallem, que vocatur de Molino, & totum & integrum fundum de Pirro Virtuſe, & totum & integrum fundum, qui vocatur de Granariolo, & totum fundum de Foſſato Novo, & totas & integras untias ſex de Contula de Luipa, & totum & integrum fundum, qui vocatur Due Rovere.

Similique modo concedimus & largimur in ſuprascripta ſancta Ferrarienſi Eccleſia beati Georgii totum & integrum fundum de Pathalu, & integrum fundum de Canale, & integrum fundum de Vignale, & integras tres untias de fundo Caſtagnolo, & integrum Corrigium de Launitho, & totum fundum Cortale, & untias quatuor de Concola Lovaria, & totum etiam integrum fundum, qui vocatur Marana, & medietatem de fundo Auriano, & medietatem de fundo, qui vocatur Campo de Albaro, & integrum fundum de Carathoni, & totum fundum de Valle Surico, & totum fundum Saliceto, & medietatem de fundo Mariſelle, & quatuor untias de fundo de Cona, & medietatem de fundo de Fabrica, & de fundo Sancti Leonis, & totum fundum Taſſarie, & untias quatuor de Caſale Veclo, & untias ſex de fundo & prato Marlini, & untias quatuor de Farvalina, & untias tres de fundo Lavaclo, & untias novem de fundo Lithro-

A ſa, & de fundo de Ulmo, & integrum medium fundum Matriſane, & totum fundum & Vallem Piſcatoriam, & medium fundum de Termine de Petra, & untias quatuor de Caile de Caruho, & medium fundum de Cona de Publica, & untias ſeptem de fundo Cothagnola, & medium fundum de Lavazane, & medium Saltritica, & medium fundum B Ducentule, & totum fundum Roſillo, & integrum fundum de Scoſſamaſſa, & fundum Flaibano, & totum fundum Cortigni, & totum fundum Methathera, & totum Caſtagnolo, & totum fundum de Paſurio Corvaſtro, & medium runcum, qui vocatur Donico, & totum fundum Cothapoſſa, & tres untias de fundo Clauſiano, & untias ſex in fun- C do Cervintano., & untias quatuor in fundo Nogarie, & de fundo Gontiatica, & untias novem de fundo & Valle Tigo..aria. Has omnes ſupradictas res, que in iſto Comitatu & Epiſcopatu & territorio Ferrarie habere viſi ſumus, cum omni jure & pertinentia ſua, ſeu in jure & dominio ſuprascripte ſancte Ferrarienſis Eccleſie beati Georgii in per- D petuum: quia ſic eſt noſtra ultima voluntas. Ibi etenim corpuſculum meum judico ſepeliri. Alias autem res noſtras, que in noſtro territorio Comaclo habere viſi ſumus, & omnes Inſulas maris Adriatici ad Monaſterium Sancti Apollinaris relinquimus. Similiter omnia, que extra iſta confinia in noſtro territorio habere viſi ſumus ad ipſum Epiſcopa- E tum Beati Petri Apoſtoli relinquimus, excepto quod ad Opertum Comes per Cartas emiſimus. Alias vero res, que in territorio Parmenſi habere viſi ſumus, ad ipſum Epiſcopatum Sancte Marie relinquo. Similiter & omnes alias res noſtras, que in ſingula territoria habere viſi ſumus ad ſupraſcriptas Eccleſias de ipſo territorio pro anima relinquimus, quia ita volumus & jubemus: & ſic eſt

A eſt noſtra ultima voluntas. Unde enim jubeo & teſtifico, quod omnia teſtamenta, que quondam diſpoſuimus, ſint irrita & vana, & nullum vigorem habere precipimus, quia ſic eſt noſtra ultima voluntas: & jurata voce dico per Deum omnipotentem, & per vitam Patrum ſanctorum noſtrorum, & per ſacroſancta Dei Evangelia, que preſentia B in manibus meis teneo, & ore meo oſculor, hoc Teſtamentum obſervare promitto, & nullum aliud ordinavero. Sic me Deus adiuvet, & illa ſancta Evangelia.

Leo Tabellio hujus Teſtamenti ſcriptor de ſupraſcripto Almerico & ſupraſcripta Franca, jugalibus, vidi & audivi & corroboravi. C Et Georgius Arcidiaconus ſancte Ferrarienſis Eccleſie in vice ipſius Eccleſie heredem ſubſtitui, & teſtibus ab eis rogatis obtuli roborandum & ſubſcribendum ſub die menſis Julii, & Indictione VI. Ferrarie.

✠ *Ego* Opertus Comes *preſens vidi & audivi, & rogatus me D teſte ſubſcripſi.*

✠ *Ego Eribertus preſens vidi & audivi, & rogatus me teſte ſubſcripſi.*

✠ *Ego Leo preſens vidi & audivi, & rogatus me teſte ſubſcripſi.*

✠ *Ego Damianus preſens vidi & audivi, & rogatus me teſte ſubſcripſi.*

✠ *Ego Petrus preſens vidi & audivi, & rogatus me teſte ſubſcripſi.*

✠ *Ego Lambertus preſens vidi & audivi, & rogatus me teſte ſubſcripſi.*

✠ *Ego Adalbertus preſens vidi & audivi, & rogatus me teſte ſubſcripſi.*

Chartam hanc retuli ad Annum DCCCCXLVIII. quo revera decurrebat *Indictio Sexta*, potuitque decurrere *Annus XXII.* Hugonis Italiae Regis. Sed quod attinet ad Annos Agapiti Secundi Papae, pro *Anno Pontificatus XII.* ſcribendum eſt *Anno II.* aut potius *III.* Librarius numeros Romanos parum attente ſcrutatus, ſibi fortaſſe viſus eſt inveniſſe X. praepoſitum hiſce numeris. Cur vero *Anni Lotharii* heic minime legantur, alii videant. Praeterea quum *Opertus Comes* commemoretur in hiſce tabulis, conjecturam meam Par. I. Cap. 23. Antiquitat. Eſtenſ. propoſui, ipſum fortaſſe annumerandum eſſe inter Majores Marchionum & Ducum Eſtenſium. Accipe nunc alterum Teſtamentum ejuſdem Almerici.

Almerici Marchionis alterum Teſtamentum, Anno 948.

E *IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Pontificatus Domini noſtri Agapiti ſummi & univerſalis Papae in Apoſtolica ſacratiſſima beati Petri Apoſtoli Domini Sede Secundo, imperante Domino Hugone & Lothario filio ejus Anno XII. die XVIII. menſis Julii, Indictione VI. Ferrarie. Omnipotens Deus pater celi & terre, creator omnium animarum & corporum & univerſe creature, animas, quas condidit, ad remedium ſalutis ſemper invitat. Ideoque* ego bone memorie Almericus Marchio de Civitate Mantue, una cum Franca conjuge mea, *volumus, & judicamus, atque diſponimus in hoc Inſtrumento diſpoſitionis & ultime voluntatis noſtre teſtationis Te-*

ſtamento

ſtamento III. mentem noſtram videlicet, de omnibus noſtris bonis & poſſeſſionibus, quantaſcumque habere & detinere ac poſſidere viſi ſumus in hoc Regno Italie. In primis volumus & judicamus ut Georgius Archidiaconus ſancte Ferrarienſis Eccleſie beati Georgii ſit fideicommiſſarius meus & heres nomine ipſius Eccleſie Sancti Georgii, & nomine heredis ipſa Eccleſia ſuccedat nobis, & habeat omnes res & poſſeſſiones meas integras, quas in hoc territorio Ferrarienſi & Comitatu habere & tenere viſi ſumus tam propria, quàm conductitia in perpetuum, conductitia videlicet, que ab ipſa ſancta Ferrarienſi Eccleſia tenemus, ipſi Eccleſie, cujus juris eſt, emancipo. Ideſt omnes Maſſas, que a ſancta Romana Eccleſia ſunt emancipate & tradite, ipſi Ferrarienſi Eccleſie emancipo ab omni publico & privato in jus & dominium ipſius venerande Eccleſie. Simili quoque modo tradimus in jura & dominium ſupraſcripte ſancte Ferrarienſis Eccleſie emancipamus omnes res noſtras, que jure proprio tenere viſi ſumus in ipſo Epiſcopatu Ferrarie: hoc eſt ab Oriente Maſſam Corneti. Fiſcalie, & Veterarie: a Meridie aggerem Auriatum: ab Occidente fluvium Bondenum, & fluvium Tartarum, & fluvium Piſtrinam, videlicet, fundum Germinianum, Vallemfuſcam, Corrigium & Dorſum Fruntibalti, *ſimiliter Curtem, Portum, atque Piſcariam Dopinam, totumque & integrum fundum Purpuranum cum fundo Quirentis, Mandrie, atque Inſula Marleatica, uſque ad Stillum Baldi, &* Curtem Corrigiam, *Boloneticam, atque Maſſam Caſtilioni, & Silvam Majorem nuncupatam Donicam, item Caſtilioni, Curtem Maraticam, Pedrurium, Vicum Bonoſium, atque Fulviticum, Silvariamque, ac Suſſutam, & Oſchaltis Caſalem, atque Cortilem Balneoli, Lance-*

A *dum, Ghiraticum, Dondorigum, Villammannam, & Trullariam, & Orbitem.*

Similique modo concedimus & largimur atque teſtamur infraſcripta ſancte Ferrarie Eccleſie beati Georgii Chriſti Martiris pro animabus noſtris, videlicet novem untias totius & integri fundi Tricente cum toto Corrigio Rove-
B reti, *& fundo Ponticelli. Item ſex untias fundi Arzozatici, tres Lauriani, quatuor Publici, tres ejus fundi, qui dicitur Volta Atii, & totum fundum Cortiguum cum medietate fundo Ronathiſii. Ad haec Vallem Molendini, fundum Piri, Ganarioli, & Foſſatinovi: untiaſque ſex Contule Lupi, cum fundo Roveretti, Pathliſchi Canalis, & Vi-*
C *nealis, atque tres untias fundi Caſtaneoli, & integrum* Corrigium Launichi, *& fundum Cortalem, & untias quatuor Concole Lovarie, & totum fundum Maranum cum medietate Tragiliani, Auriani, Campi de Albero; nec non fundum Carathonem, Vallemſuricam, fundum Salicetum cum medietate Mariſelle, nec non quatuor untias Conne, Fabrice, & Leonis cum fundo Ta-*
D *xario. Igitur untias quatuor Caſalisveteris, & ſex in fundo & prato Marvuli, & quatuor in Farnalina, tres in Laudo, novem in Lthroſa & Ulmo; ac medium fundum Matriſane cum Valle piſcatoria, & dimidio terminis Petre, untiaſque quatuor Vallis Coriubi, & medium fundum Conne publice, cum untiis ſeptem Cochaniole, dimidio-*
E *que Lavazani, Saltitrice, & Ducentule, atque fundum Doſilli, Scotiamaſſa, Flaibani, Cortigui, Merlathece, Caſtaneoli, & Paſtini, Corvaſtri cum medietate Runci Dominici, & toto fundo Cothapoſe. Item tres untias fundi Clauſini, ſex Cervimani, quatuor Nogarie & Gonciatice, & novem Vallis Tigoparie. Que omnia ſupraſcripta in iſto Comi-*

Comitatu & Epiſcopatu atque territorio Ferrarienſi habere viſi ſumus. Idcirco ea cum omni jure & pertinentiis in jus & dominium ſupraſcripte ſancte Ferrarienſis Ecclesie beati Georgii in perpetuum transferimus in hac noſtra ultima voluntate, ubi etiam volumus corpuſculum noſtrum ſepeliri. Alias vero noſtras, quas in noſtro territorio Comaclenſi habemus, & omnes Inſulas maris Adriatici Monaſterio Sancti Apollinaris relinquimus. Simul omnia que extra iſta confinia in territorio Adrienſi habere viſi ſumus, ipſi Epiſcopatui beati Petri Apoſtolici relinquimus. Que vero in territorio Parmenſi poſſidemus, ipſi Epiſcopatui Sancti Marici relinquimus. Similiter & omnes alias res noſtras, quas in ſingulis terminis habere viſi ſumus, Eccleſiis pro anima noſtra relinquimus, quia ita volumus & jubemus & ſic eſt noſtra ultima voluntas. Ulterius jubemus & teſtificamur omnia Teſtamenta, que quondam diſpoſuimus, eſſe irrita & inania, nullumque vigorem poſthac habere precipimus, quia ſic eſt noſtra ultima voluntas. Et jurata voce dicimus per Deum omnipotentem, & per vitam Patrum Domnorum noſtrorum, & per ſacroſancta Dei Evangelia, que in manibus tenemus, & ore oſculamur, hoc Teſtamentum velle obſervare, & nullum aliud ordinare. Sic nos Deus adjuvet, & illius ſancta Evangelia.

Actum Ferrarie per Leonem Tabellionem coram teſtibus ab Almerico & Franca rogatis, Operto Comite, *Eriberto*, *Leone*, *Damiano*, *Petro*, *Lamberto*, *atque Alberto*, *ſub die XVIII. menſis Julii*, *& Indictione VI.*

Signum Ugonis Regis Italie.

Signum Hlotharii Regis Italie,

Recte heic adnotatum videas *Annum II. Agapiti II. Papae*. Sed peram conjungitur cum *Anno XII.* Hugonis Regis. Uti in altero nuper edito Teſtamento inſpeximus, reſtituendus heic eſt *Annus XXII. Hugonis*. In calce Chartae Signa *Hugonis* & *Lotharii* Italiae Regum, peregrinum ſapiunt. Quod ad rem noſtram pertinet, recenſentur heic *Corrigium & Dorſum, qui vocatur Fruntibuti, Curtis Corrigium qui vocatur de Roverè, & Corrigium de Launitho*. Haec omnia in paludoſis locis jacebant. Quaecumque ergo Caſtella aut vici occurrunt, adhuc *Corrigii* nomine in Veronenſi, Mantuano, aliiſque Comitatibus diſtincta, uti & inſigne Oppidum Regienſis Dioeceſis, ex quo celebris olim Familia *de Corrigia* ante plura Saecula cognomentum ſumſit, nunc in Eſtenſium Principum ditione ſitum, cum aquis ſtagnantibus conflictata olim fuere; & ſive colles eſſent, quos pertingere aquae nunquam potuerant, ſive tellus tandem congeſta illic attolleret caput, coepta ſunt habitari. In Charta Mathildis Comitiſſae Anno MC. exarata apud Bacchinium in Hiſtor. Padolironenſ. dono datur Eccleſiae de Gunzaga *Corrigium unum, quod habet fines de meridie Palude Saliceti, de ſera Vangaicii, & Paludem unam juxta predictum Corrigium, quae protenditur uſque Ruperum & Laniole, & uſque Plantanelum, & uſque ad Lacum Romanum*. Habemus heic graphice pictam veterum Corrigiorum imaginem. Reperimus & nomen *Mezzano* inditum aliquibus Villis ad Padum praecipue ſitis in Parmenſi, Laudenſi, aliiſque agris. Inſulae Padi ita olim appellatae ſunt, quod loca eſſent *media* inter aquas. Nunc autem in continenti vetuſtam retinent appellationem. Otto Morena in Hiſtor. Rer. Laudenſ. Tomo VI. Rer. Italicar. pag.

pag. 1081. haec habet: *Placentini reduxerunt naves uſque ad ripam Padi, quae eſt verſus Placentiam. Sed Laudenſes in quodam Mezano, qui Inſula dicitur, proelium cum Placentinis incipientes &c.* Sed potiſſimum Ferrarienſis ager, poſtremus nempe, in quem Padus influebat, paludibus olim atque ſtagnantibus aquis obnoxius fuit. Teſte Radevico Lib. I. Cap. 45. de Geſt. Friderici I. Anno MCLVIII. Ferrariam penetrarunt copiae Imperatoris Friderici, Civeſque mandata Principis facere coëgerunt: *Ea res incredibilis viſa eſt, eo quod Ferraria, Pado ibidem inſtagnante, & Paludes impermeabiles faciente, munimento locorum fidens, omnem viciniam ſuam intrepida ac ſuperba videret atque deſpiceret.* Plurimum debet Civitas illa Ateſtinis Principibus, quod iis praecipue curantibus vaſtus ager vomeres acceperit, ac meſſem exinde reddiderit.

Porro incredibile eſt, quantùm immutata ſenſim fuerit Italicarum Urbium & locorum illorum facies, quae in planitie fluviis conterminae, eorumque inundationibus obnoxiae erant. Sunt, in quibus area loci ad decem, viginti & ultra cubitos excrevit. Atque in primis Mutinenſis Civitas, ludibrium olim errantium fluviorum, alte defoſſas interdum reperit antiquae Mutinae ruinas, ita ut ubi nunc fundamenta novarum aedium ſtatuuntur, ibi culmina veterum conſtitiſſe videantur. Haec ſcribit Strabo Lib. V. Geograph. *Lanam mollem, & omnium longe optimam producunt loca circa Mutinam* (καὶ τὸν Σκυτάναν) *& Scutanam flumen*. Legendum Σκυλτάνναν, ſive *Scultennam*. Temporibus noſtris quanquam Mutinenſis agri lana multo ſit in pretio, tanta tamen illius praeſtantia minime videtur, ut peculiare elogium ei convenire poſſit. Diſcriminis hujus in cauſſa fortaſſe fuerit terrarum atque adeo paſcuorum mutata natura, aut culpa rejicienda eſt in ruſticorum pigritiem, qui vivo amne oves non purgant; ajunt enim periti, lanam ovibus noſtris ita purgatis detractam ſubtilitate ac mollitie cum optimis certare. Quum ergo tot olim, barbarico praeſertim aevo, *Paludibus* ac *Silvis* premeretur Italiae ſuperficies, ac praecipue in montibus *Nemora* abundarent, conſequens eſt, ut opinemur longe minorem iis temporibus quàm noſtris fuiſſe habitatorum copiam. Non enim plures incolas arva habere conſueverunt, quàm alere poſſint, niſi ſint maritimae Urbes negotio addictae, ad quas facile navium ope annona opportuna defertur. Tunc autem non levis agrorum pars inculta jacebat. Verùm ubi aut pacis commoda animos Populis fecere, aut augendae rei cupiditas ſegnitiem ex eorum pectore amovit, ſenſim Nemora exſcindi & eradicari coepta ſunt, & coli loca, unde tandem abſceſſerant ſtagnantes aquae. Immo eò hominum concordia ac induſtria crevit, ut vagantes fluvios aggeribus arctarent, foſſiſque deductis paullatim ſiccarent ulvoſam antea paluſtremque tellurem. Adfert ſupralaudatus Bacchinius in Hiſtor. Padorilonenſ. pag. 92. Appendic. Chartam ejuſdem Comitiſſae Mathildis, quae Anno MCXII. Abbati Sancti Benedicti donat *Terram quamdam, quae nunc exſtirpatur, ex parte ſtirpatam, ex parte cum Silva, quae eſt poſita in Curia Maſſae infra Comitatum Ferrariae, in fundo quod dicitur Margarino; a ſecundo capite Palus, quae dicitur Albolini; ab altero latere Runchus de Johanne Aneſtaſii*. Eodem ſtudio & aliis terris ſuis adhibuere cultu-

turam. Quid in Veronenſi agro Populus Nogarienſis praeſtiterit in amolienda immani Silva, quae ad jus ſpectabat celeberrimi Nonantulani

A Mutinenſis Coenobii, ex Innocentii II. Papae Literis diſces, quas authenticas legi in Archivo ejuſdem Monaſterii.

Literae Innocentii II. Papae ad Populum Nogariae, circiter Annum 1136. ſcriptae.

INnocentius ſervus ſervorum Dei, dilectis filiis Militibus & bonis hominibus Nogariae ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Perlatum eſt ad aures noſtras, quod Nogarienſem Silvam, quam Comitiſſa Matildis a Monaſterio Nonantulano ſub annuali penſione tenuit, *& antequam moreretur, eidem Monaſterio reddidit,* extirpaveritis, eamque veſtris uſibus excolatis. *Et quoniam valde periculoſum eſt Eccleſiarum juſtitiam minuere vel retinere, per preſentia vobis ſcripta mandamus, atque precipimus, quatenus de laboribus, quos ibidem excolitis, prefati Monaſterii Fratribus jus ſuum integre perſolvatis.*

Datum Laterani VII. Kalendas Decembris.

Adeſt Bulla plumbea, ibique literae, INNOCENTIUS PP. II.

In Charta Veronenſi Anni MCCXXV. evulgata a docto & amico viro Bartholomaeo Campagnola ante vetera Statuta Veronenſium legitur facienda *reſtauratio illis, quibus ablatum erat, vel eſſet de ſuo Nemore, & Silva Gazi & Ingazata* (fortaſſis in *Gazata*) *Nogariae*. *Gajum* & *Gazum* idem olim nomen fuit. *Ronchi* verò, *Runchi*, & *Roncora* ab antiquo Latino verbo *Runcare*, appellabantur loca, quae conciſis Nemoribus aratro tandem ſubigi poterant: quae vox adhuc perdurat, & in veterum monumentis frequens habetur. In Charta Ferrarienſi Anni MCXIII. quam

B autographam teneo, haec leguntur: *Terram autem illam, quam roncabo, frui debeo per annos tres; poſtea reddam Terraticum &c.* In Antiquitat. Eſtenſ. Par. I. Cap. 40. pag. 408. memini me Chartam producere, in qua fit mentio de *Samplis* & *Amplis*, quarum vocum ſignificationem obſcuram diu ſum perſcrutatus. Nunc mo-

C nendus eſt Lector, idem *Xampla* fuiſſe ac *Runcos*, ſcilicet ſaltum ſive agrum eruncatum, atque ad culturam paratum. *Terra exemplata*, & *Exemplatio*, & *Exemplum* eo ſenſu apud veteres occurrunt, ut multis teſtibus ac tabulis oſtendit Du-Cangius in Gloſſar. Latino. Inde *Xamplum* efformatum. In quo autem *Sampla* ab

D *Amplis* differrent, divinare neſcio. Erunt qui unum idemque putent, utpote ab una voce *Exemplum*, uti videtur, profecta, ſeu potius ab *Exempliare* Latino. Hinc Tuſci veteres dicebant *Sciampiare* pro *Dilatare*, cujus vocis jam antiquatae exempla habes in Vocabulario *della Cruſca*. Atque hinc proprie enata videtur

E vox *Scempio*. *Exarta* quoque pro *Exemplo*, ſive Nemore ſucciſo, aut terrâ a dumetis expurgatâ, in antiquis monumentis invenias. Agros verò, qui aratrum primo ſentire incipiebant, *Novales* appellatos videas. Ad haec vaſta loca, quibus erepta fuerat Silva, *Roncalia* & *Rhuncalia* nuncupari exinde coepta ſunt. Duas Villas ejuſdem nominis Mutinenſis

Civitas habet in inferiori agro ſuo. Habent & aliae Langobardiae Urbes, nobiſque occurrunt variis in locis *Ronchi*, *Roncovetere*, *Roncaglio*, *Ronca*, & horum ſimilia nomina. Inter quae praeſertim diu celeberrima fuit Placentinorum *Ronchalia* ad Padum, utpote locus ampliſſimus, ac nullis arboribus impeditus, in quo ſolemnem ac mirabilem Curiam interdum Francici, & fere ſemper Germanici Imperatores quum primum in Italiam deſcendebant, habere conſuerunt, confluentibus illuc ex univerſis Italiae Urbibus Principibus ac illuſtribus viris. Ejus mentio eſt apud Urſpergenſem, Ottonem Morenam, alioſque Scriptores. *Prata Ronchaliae*, ubi Henricus II. inter Auguſtos Anno MXLVII. Curiam nobilem habuit, memorat Arnulphus Mediolanenſis Lib. 3. Cap. 4. Hiſtor. Tomo IV. Rer. Italicarum. Ex quo intelligimus, locum illum, tum quod in centro, ut ita dicam, Langobardiae foret, tum etiam quod percommodam aream tanto nobilium virorum Populo, eorumque tentoriis praeberet, in eum uſum fuiſſe ſelectum. Sed & *Ronchaliae* appellatio prodit, locum ipſum aliquot ante Saecula Nemoribus ac Silvis abundaſſe, iis autem exciſis ad uſum pratorum fuiſſe educatum. Rurſus verò ſi intra Paludes ab antiquiſſimo tempore tellus in collem aſſurgens, non amplius infeſtas aquas ſentire, aut ſi ſenſit, ſupereminere ſenſim coepit: illic non ſolùm ruſticorum mapalia, ſed & Vici & Caſtella paullatim aedificata fuere. Nulla mihi dubitatio eſt, quin infima Comitatus Mutinenſis pars antiquis Seculis diuturnam fluminum alluviem perpeſſa fuerit. Attamen ipſo Seculo X. Aerae Chriſtianae in ea regione jamdiu conditum invenio *Caſtellum Sancti Felicis*, quod ob foecundos agros magni apud nos aeſtimatur, uti & alias Villas in ejus finibus, videlicet *Libaticam*, *Ripaticam* (nunc *Rivara*) *Camorianam* (nunc *Camorana*). Teſtem rei habeo Chartam, quae autographa in Tabulario Eſtenſi adſervatur.

Contractus venditionis quarumdam terrarum & jurium factae a Leone, qui & Liotefridus, Johanni Clerico filio Stephaniae, Anno 929.

IN nomine Domini noſtri Jheſu Chriſti, regnante Domno noſtro Ugho Rex ic in Italia Anno Quarto, de Menſe Madio, Indictione Secunda. Conſta, me Leo, qui Liotefrido nomine, videlicet vinditor vindo, & ad preſens die trado tibi Johannes filius quondam Stephanie emtore meo, vel a tuis heredibus, ideſt omnes res juris illas, quas mihi avenit per Cartula comparacionis da Sicheuco Presbitero in Villa Libatica, & in Riparia, ſeo & in Camoriana, *& per aliis ſingulis locis, ubi per ipſa Cartula mihi legibus pertinet, ideſt tam terris, vineis, campis, pratis, ſilvis, ſalectis, aquis, Paludibus, Piſcaria, virgaria, vel uſu, puteis aquarum cum introito, & exſito ſuo, & cum omni jure ſuo ſuper ſe abet in integrum. Ad preſens die vindo & trado poteſtatem tibi Joannes Clericus vel a tuis heredibus a iura proprietario nomine abendum & poſſidendum; precio autem placito & definito, ſicut inter nos bono animo convenit pro pacto & bona voluntate, ideſt in valiente pro adpretiatum Solidos viginti, tantum eſt finito pretio & completo ſum, nulla exinde remanſit debi-*

bitum. Unde modo ſpondeo adque repromitto me ego qui ſupra Leo vinditor una cum meis heredibus tibi qui ſupra Johannes Clericus vel a tuis heredibus ipſa memoratas res omni tempore ab omni eoque omine defenſare. Et ſi defenſare non potuerim, aut contra anc Cartula vendicionis alico tempore agere aut cauſare vel corumpere queſierim, tunc promitto me ego Leo vinditor una cum meis heredibus tibi qui ſupra Johannes Clericus emtore meo, vel a tuis heredibus componere ipſa memoratas res in duplo ſub eſtimacione precio in conſimile locas & anc Cartula, ſicut ſuperius legitur, in ſua permaneat firmitate.

Acto in Caſtello Sancti Felici *feliciter.*

✠ *Signo manus Leoni vinditoris, qui hanc Cartula vindicionis fieri rogavit, ſicut ſuperius legitur.*

Signo ✠ ✠ ✠ ✠ *manibus Hoprandi, & Everardi germanis, & Stadeuti, & Barbati rogati teſtis.*

Scripta Cartula per manum Ariualdi Notarii poſt tradita complevi & dedi.

A Illud tamen mihi intente conſideranti deprehenſum eſt, Caſtellum Sancti Felicis ſitum eſſe, ubi amplus terrae tractus ab Occidente in Orientem dorſi ad inſtar eminet ſupra reliquam planitiem, ita ut erumpentes Padi & Gabelli (nunc *Secchia*) aquae eò nunquam aſcenderint. Sive dorſum illud antiquitate multa ni-
B tatur, ſive fluvii hinc inde enormi curſu fluentes illud efformarint: nil mirum, ſi ante octingentos annos Caſtellum nobis illic occurrat. Montibus autem ob imbrium impetum decreſcentibus, & in imam Lombardiae partem arenam & argillam devehentibus, non ſolùm aequata ſenſim fuere complura e paludoſis locis,
C atque exſiccata a Ravenna uſque ad Altinum, ſed etiam turbidis aquis Padi, aliorumque fluviorum in mare labentibus, multum increvere alluviones, & cedente mare factus eſt locus in ejus litore novis agris, noviſque habitatoribus ad eos incolendos. Padum verò non ſemel mutaſſe curſum & alveum, documenta vete-
D rum oſtendunt. Unum ſeligo, in quo *Padus Veclus* memoratur, e Chartophylacio Eſtenſi eductum.

Charta Gualterii Archiepiſcopi Ravennatis, in qua Padi veteris mentio eſt, Anno 1122.

IN nomine Domini. Anno ab Incarnatione Domini Milleſimo Centeſimo Vigeſimo Secundo, temporibus Domni Calliſti Pape, & Einrici Imperatoris, die XXX. Menſis Octubris, Indictione Prima, in Curte de Argenta. Quia peto a vobis in Dei nomine Domno Gualterio, *ſervo ſervorum Dei, divina gratia* Archiepiſcopo *ego Dominicus Judex pro perſona & in vice Caſiotti ſub dominio & poteſtate Sikelmi patris ſui & Imize matris ſue, ſeu filiis & nepotibus ſuis tantum, petitioni noſtre, que habe-*
E *tur in ſubditis, libenter acommodatis aſenſum, hob hoc quia nec munificentia deperit, nec percipientibus in perpetuum, quod datur, adquiritur, & quoniam ſperamus, ut omnes res, quas abuit Sikelmus pater ſupraſcripti Caſiotti & ſibi pertinuit, per enfiteuſim a jure ſancte veſtre Ravennatis Eccleſie infra tota Plebe Sancti Petri in Copario, &*

quas

A *quas ille modò detinet, & medietatem*
integram de Fundo, qui vocatur Serin-
zana, cum terris, vineis, ſilvis, caſa-
libus, pratis, paſcuis, ſalectis, ſationa-
libus, Paludibus, vel omnibus ad pre-
dictas res pertinentibus, vel ad ſupra-
ſcriptam medietatem Fundi Serinzana
pertinentibus, conſtituta in partibus Fer-
rarienſibus, Plebe Sancte Marie in Fi-
B *gariolo in finibus ejuſdem fundi, qui*
vocatur Serenzana, ab uno latere Pado
percurrente, & ab alio latere Pado Ve-
clo, *a tertio Calle Cava & terra A-*
quariolo Tundule; enfiteuticario modo
poſtulamus largiri, ſi minime per enfi-
teuſin antea ſint largita, vel ſi juſte
& racionabiliter a vobis petivi, vel ab
aliis minime detineri videntur, donec
C *Domini Divinitas in ac luce juſſerit*
permanere vitam: ſub penſione omni
Marcii Menſe, aut infra indic . . . .
inferre debeamus Actoribus ſancte veſtre
Ravennatis Eccleſie Denariorum Vete-
rum duodecim. Nihilque de omni expen-
ſa, quam inibi fecerint, ab Actoribus
ſancte veſtre Ravennatis Eccleſie in ſu-
perius adfixam penſionem reputare debeat
D *nullam tardietatem aut neglectum tam*
ad inferendam predictam penſionem,
quamque ad melioracionem predictarum
rerum facere debeant. Sed antedictam
penſionem omni Marcio Menſe infra in-
dic . . . . . ſine aliqua excuſatione aut
dilatacione Actoribus ſancte veſtre Ra-
vennatis Eccleſie perſolvere debeat. Et
nec cuiquam preſens Preceptum, aut ſu-
E *praſcriptas res alicui omini dare vel*
vendere ſeu transferre aut oponere vel
comutuare aut in alio venerabili loco re-
linquere audeat per ullum ingenium vel
argumentum. Sed nec aliquando adver-
ſum ſanctam veſtram benefatricem Ra-
vennatem Eccleſiam cuiquam contra ju-
ſtitiam tractare aut agere, niſi propria
cauſa, ſi contigerit, per juſtitiam tan-
tumodo ventilare audeant. Quod ſi in
aliqua tardietate aut neglectum inventi fuerimus extra agere de is, que ſuperius afixis condicionibus, non ſolùm hoc precepto recadant, verum eciam daturi fiant Parti ſancte veſtre Ravennatis Eccleſie ante omnem litis inicium aut interpellacionem pene nomine auri obrizo uncias ſex. Et ſi non perſolverint multociens dictam penſionem infra biennium, ut Leges cenſent, tunc poſt pene ſolucionem licencia ſit Actoribus ſancte veſtre Ravennatis Eccleſie nos exinde expellere, & qualiter providerint ordinare. Set poſt tranſitum eorum, tunc predicte res cum omnibus ab eis acta, facta, melioratataque fuerit, ad jus ſancte veſtre Ravennatis Eccleſie, cujus eſt proprietas, modis omnibus revertantur.

Quam vero Precepti paginam Raimberto Notario ſcribendam juſſit, in quam vero ſubſcripſit ſub Die & Menſe & Indictione ſupraſcripta & in ſupraſcripto loco.

Si heic innuitur *Rupta Ficheroli*, citius quàm putarit Sardius in Hiſtor. Ferrarienſi Padus ad Ficherolum ſciſſus fuerit. De aliis Padi ſciſſuris agit Peregrinus Priſcianus in Annalibus Ferrarienſibus MStis. Quod tamen Populi numerum in Italia potiſſimùm amplificare coepit, fuit effuſa Imperatorum & Regum liberalitas in Eccleſias atque in Vaſſallos, quibus non Cortes tantum, Caſtella ac Villas largiti ſunt, ſed & Regalia, ita ut ſcinderentur prorſus Comitatus; & qui antea unus erat ager, uni Comiti atque uni Urbi ſubjectus, deinde ab Urbe & Comite abſtractus, in centum, ut ita dicam, Regulos divideretur. Certatim autem iſti curam omnem collocabant in Caſtellis ſuis nobilitandis ac muniendis, eiſque & agro ſubjecto, quantam poterant, procurabant incolarum copiam, ut plures in iis haberent defen-

ſo-

ſores pro tutela ſuae ditionis, & pluribus etiam imperarent. Ea ratione vel in ipſis montibus, nedum in planitie multiplicata ſunt una cum Caſtellis ac Villis hominum capita. Haec ante Seculum XI. & poſtea ſunt actitata. Verùm ubi Civitates Italiae in libertatem ſe ſe veluti concordi impetu aſſerere coeperunt, tunc & ipſae quam maximo ſtudio animum intenderunt non ſolùm ad recipiendos veteris imperii fines, immo & dilatandos, ſed etiam ad amplificandas Civium familias. Quam in rem Nobiles viros, antea in Caſtellis ſuis fere ſemper habitantes, adegere ad incolendam Civitatem per aliquot ſaltem anni cujuſque menſes, multoſque ex iis, communione honorum ac munerum factâ, perpetuos deinde habitatores habuere. Neque ſegnius inſtitere Principes, qui regendas poſtea acceperunt eaſdem Urbes, ut major in dies acceſſio fieret Civium numero. Itaque, ſi paucas excipias, Italicae Civitates temporibus iis ambitum ſuorum moenium ampliare coactae ſunt. Neapoli, Mediolani, Florentiae, Ticini, Veronae, Cremonae, Bononiae, Ferrariae, atque in aliis Urbibus vix ullus eſt Hiſtoriae patriae vel leviter peritus, qui non indicet, quantum incrementi factum fuerit Saeculis iis Civitati ſuae, ita ut quae Templa olim condita fuerant in ſuburbano agro, nunc intra ipſas Urbes incluſa ſpectentur. Tunc certe mirum in modum, quod eſt ad Populorum copiam floruit Italia. Quod ſi praeſentem illius fortunam cum Seculis iis conferimus, utique otio & pace diffluentem Italiam aſpicias, ſed ſimul antiquo habitatorum numero a ducentis annis nimium imminutam. Civitates bene paucas demo, quae nunc aut plures quàm olim cives numerent, aut certe nihil ſibi de Populo ſublatum putent: reliquae profecto decreverunt, & ex iis complures ne dimidium quidem, immo neque trientem aut quadrantem gentis olim ibi habitantis compleectuntur. Quam ob cauſſam quaeris? Quòd ad alios Populos migrarunt florentiſſimae quondam apud nos lanificii ac ſerici artes; quòd commercium maritimum aliae gentes nobis jamdiu eripuere; quòd a teterrimis peſtilentiis exhauſtae habitatoribus Urbes, nunquam exinde gravem reparare jacturam potuere; quod denique regionis hujus non modica pars dominis ſervit extra ſua clauſtra regnantibus. Alias cauſſas omitto.

Sed mihi Italiam exhibenti ante Seculum XI. longe minorem incolarum numero praeditam, quàm poſtea, objicere quiſpiam poſſit, Italiam vel ipſis barbaricis temporibus pluribus quàm nunc abundaſſe Civitatibus. Nam teſte *Anonymo Ravennate*, medii Aevi Geographo, Lib. 4. cap. 30. nobiliſſimam hanc regionem *quidam Philoſophi amplius quàm ſeptingentas Civitates habuiſſe dixerunt*. Idem verò Anonymus multas enumerat, quarum non ſolùm nulla nunc veſtigia reſtant, ſed ne mentio quidem apud antiquos occurrit, fortaſſe quod a Librariis in ejus textu nomina * tenebras nunc nobis offundant. Doctiſſimus vir D. Gaſpar Berettus Mediolanenſis, Monachus Benedictinus, in Prolegomenis ad Tabulam Chorographicam medii Aevi, editis Tomo X. Rer. Italicar. diligentiſſime inquirit in aetatem Ano-

* Deſideratur heic aliquid ad ſententiae integritatem: forſan vox *corrupta*, ſeu alia aliqua ſignificationis conſimilis ſupplenda.

A nonymi Ravennatis, quem *Guidonem Preſbyterum Ravennatem* a Blondo & Galateo olim memoratum fuiſſe opinatur, ſibique ſerius quàm Porcheronius, Leibnitius, & alii cenſuerunt, floruiſſe videtur. Sed quiſquis ille fuerit, & quocumque tempore illa plane informis vitiataque Geographicarum rerum farrago literis
B conſignata fuerit, vel ab ipſo Guidone, vel ab aliquo ejus Epitomatore: illud mihi certum eſt, nullius hoc loco ponderis futuram eſſe nobis Scriptoris iſtius auctoritatem. Is enim miſcet & confundit Italiae ſtatum, qualis olim fuit vigente Romanorum Republica, cum eo ſtatu, in quo ipſa conſiſtebat Seculo VIII. vel IX.
C quum tamen immanis locorum immutatio ſubſequuta fuiſſet, ita ut neutrius effigiem bene conſpiciamus. Praeterea is inter Urbes recenſet aut minutos Vicos, aut Caſtella, quae nunquam ad dignitatem Urbis aſſurrexere: & contra omittit, quae temporibus barbaricis in honore fuere. Paucis exemplis ſententiam meam
D firmabo. Libro Quincto Cap. 33. poſt Placentiam Urbes iſtae ab Anonymo commemorantur: *Julia Chryſopolis, quae eſt Parma: Becillum* (ideſt *Brixellum*) antiquiſſimum ſane Oppidum, & Colonia olim Romani Populi, ſed a Langobardis exciſum, & nunquam priſtino ſplendori reſti-
E tutum. *Tanetum*. Vicus hic fuit Romanorum aevo, & ſi etiam mavis Oppidum, de quo legendus Cluverius, cujus quoque Vici nomen ſupereſt; ſed nullam fuiſſe ejus dignitatem opinari licet, Langobardis & Francis in Italia regnantibus. *Lepidum Regium*, *Mutina*, *Forum Gallorum*. Et iſtud Forum notum eſt in Romana Hiſtoria, ſed inter Caſtella computandum; cujus tamen, quum haec ſcribebat Anonymus Ravennas, exciderat prorſus nomen, fortaſſis etiam memoria perierat. *Bononia*, *Claternum*. Utique apud Romanos Scriptores *Claternum* non ignobile Oppidum occurrit: ſed vereor, ut Anonymo vivente aliquid ex eo ſupereſſet; quod ſi ſupererat; jamdiu in humilem Vicum evaſerat. Sunt & alia ejuſmodi loca ad Verbanum Lacum, atque alibi ſita, quae in cenſum Civitatum ab eo Scriptore referuntur, quum nihilominus illa nunquam exceſſerint Vicorum aut Caſtellorum ſortem. Contra Anonymus ille veluti ignotam praeterit *Civitatem novam* in Mutinenſi agro conditam, cujus ſupra mentionem feci, nobilem ſane locum, utpote dignum commemoratione in Teſtamento Caroli Magni. Neque ullum verbum is habet de *Aſilo* (nunc *Aſolo*) illuſtri Oppido, ejus ſane dignitatis, ut Lotharius I. Auguſtus Anno DCCCXXIII. in Capitulari *de Doctrina*, ſeu *de Scholis*, a me edito in Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. illius nomen inter Urbes Italicas referendum putarit. Plura ex his vide in Prolegomenis nuper laudati Beretti. Neque enim juvat ultra excurrere. Sed non ingratum Lectori fuerit perpendendam ſibi accipere Bullam, quam in Tabulario Canonicorum Regienſium authenticam vidi atque deſcripſi. Spectat illa ad Guibertum Ravennatem Archiepiſcopum, qui ſub Clementis III. Papae nomine Eccleſiam Dei vexare diu perrexit. En illius verba.

Cle-

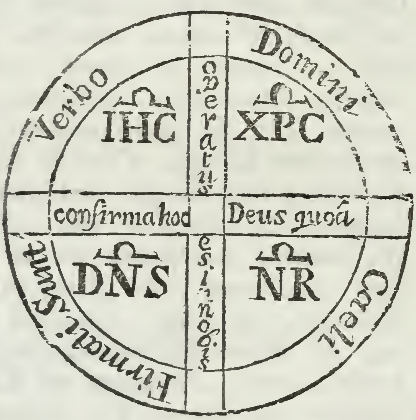
Clementis III. ſive Guiberti Pſeudo-Papae Bulla, qua Canonicis Eccleſiae Regienſis omnia illorum bona & jura confirmat, Anno 1092.

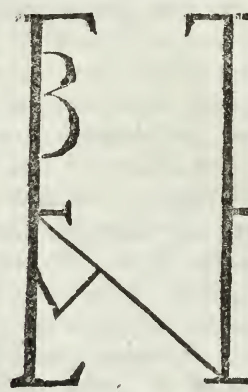
Clemens Epiſcopus ſervus ſervorum Dei, Canonicis Regienſis Eccleſiae, ipſorumque ſucceſſoribus in perpetuum. Oportet nos in ſpecula ſanctae Sedis Apoſtolicae conſtitutos ad defenſionem & firmitudinem Eccleſiarum Dei vigilanter inſiſtere quatenus de bono in melius Deo adjuvante proficiant, ut remota omnium pravorum hominum inquietudine miniſtrantes divinis officiis promptius intenti quietè miniſtrare queant, & nos boni Paſtoris mereamur percipere praemia. Ac per hoc per praeſentem ſcripturam Apoſtolica auctoritate in perpetuum manendum confirmamus Canonicis ſanctae Regienſis Eccleſiae, ut ad Canonicam ſuam inviolabiliter teneant Curtem unam, quae dicitur Villa, & manſos tres in Gova, manſum unum in Noniano, in Campilia Curtem unam, & manſos duos, & unum, quem dedit Sigefridus, qui dicitur Galliulo, Curtem, quae dicitur Maſſa, cum ſuis appendiciis, Prenniano cum ſuis, & terram, quae eſt in Caſtro Holeriano, in Mucleto manſum unum, in Dinazano unum, in Valle Birli unum, in Monte Babuli unum, in Caſaliclo unum, in Braciano tres, in Veteriuola unum, in Monte Todioni unum. Et quicquid pertinet ad praedictam Sanctae Mariae & Sancti Michaelis Canonicam in Tabiano, Caterniano, Mellocio, & Grazano, & Verniano cum ſuis appendiciis, & in Civitate Nova, *& in Curlo, & res illas cum ſilva in Bajarola, & Plebem unam in Rivalta cum Caſtro & ſuis pertinentiis, & manſum in Corniano & in Runcho, Folliano, & Alliano, & res in Gavaſſa cum decimis, & ſilva, & in* Corrigia, *ſeu in Butrio, in Rio, Fazano, Campogalliani, in Fontana, in Prato, Canule, Mandrie, in Gurgo. Et ſortes duas, quae ſunt prope Curtemnovam, & manſos duos in Cetlole, & Plebem de Nuvalare cum omnibus ſuis pertinentiis, & manſos tres in Canole, Corviatico, Mandriole, in Fabrica manſum unum, & in Seſo, Rodano, Silvarano, Carbognano, Caldariola, Campaniola, Bedullo, Vico Martini, Querciola, Monte Gamoni. Et Capellam Santi Viti in Offiano, & Capellam Sancti Abundi cum ſuis pertinentiis, Pratum de Boceto, Ariole, Gaziata, Motelena, Campigene, Marmoriolo, & res, quae rejacent juxta Ponticellum Rodani, Silva de Groſeto, Purciliole, Runciſe, & in Caſale Foſſedunde, & Razolum cum piſcariis, & omnibus ſuis pertinentiis ad Sanctum Stephanum, ad Sanctum Poſſidonium, in Pago Mutinenſi Buyda, in Monte Paſſarario, in Puliagnello, Serra, Appollina ad Sanctam Mariam cum oliveto. Et Decimam in* Civitate, quae vocatur Regium, *cum omni integritate, & in Marſia. Et omnes res, quae ſunt in circuitu* Civitatis quae vocatur Emilia. *Et Curtem unam in Tertonenſibus, quae dicitur Nova; & omnes res, quae ſunt in Aqueductio, & Curtem Sancti Stephani cum Plebe, quae infra Caſtrum ſita eſt, cum omnibus ſuis pertinentiis, ſicuti a bonae memoriae* Sigefrido Epiſcopo, *vel ab aliis Epiſcopis pro ſuis, ſuorumque ſucceſſorum animabus, eidem Canonicae per ſcriptum vel inveſtituram bene providendo integre collata ſunt. Atque omnes res, quas de donis Epi-*

ſcoporum, vel voto fidelium praediſtae Canonicae vel Canonicis oblatas eſſe dinoſcitur, Sanctorum Canonum auctoritate, noſtraque Apoſtolica emunitate huic noſtro inſcripſimus Privilegio, cum omnibus ſuis adjacentiis & pertinentiis in perpetuum inviolabiliter conſervandum abſque omni contradictione alicujus magnae parvaeque perſonae. Si quis autem temerario auſu contra hoc noſtrum Apoſtolicum Privilegium agere vel ordinare aliter res Canonicae vel alium in eis uſum ponere praeſumpſerit, quàm eum quem conſtituit Teuzo Epiſcopus, Sigefridus, Adhelberius, Wolmarus, Gandulfus, *ſciat ſe omnipotentis Dei*

A *poteſtate, ac beati Petri Apoſtoli, Sanctorumque omnium, noſtra etiam auctoritate, anathematis vinculo innodatum, & a Regno Dei alienatum, & cum omnibus impiis eterno incendio concremandum. At vero qui obſervator extiterit, gratiam & miſericordiam vitamque eternam a miſericordiſſimo Domino noſtro conſequi mereatur.*

B *Datum apud Ceſenam per manum Bernerii vice Petri Cancellarii, Anno Dominicae Incarnationis MXCII. Indictione XV. Anno autem Pontificatus Domni Clementis Tertii Papae IX. Idibus Junii.*

Habes heic mentionem *Civitatis novae*, quam ſupra memoravimus. Sed quod prae ceteris animadvertas velim, Canonicis iis confirmatur Decima *in Civitate quae vocatur Regium; & omnes res quae ſunt in circuitu Civitatis, quae vocatur Emilia*. Ergo non ſecus ac Mutina, Regium Lepidi geminam Civitatem olim oſtentabat, alteram *Regii*, alteram *Aemiliae* appellatione diſtinctam. Vide Diſſertationem XXVII. *de Moneta*, ubi de Nummis Regii. Exploratum eſt eruditis, *Regium Lepidi*, Civita-

C tem apud antiquos celebrem, ejuſmodi nomen a Marco Aemilio Lepido, ſive fundatore, ſive inſtauratore, accepiſſe. Uti uni ex iis Civitatibus *Lepidus* nomen dedit, ita & alteri appellatio *Aemiliae* ex ejuſdem *Aemilii* Lepidi memoria indita fuiſſe videtur. Sed erant-ne Urbes iſtae disjunctae, an verò conjunctae? Diri-
D mere quaeſtionem inter tot tenebras mihi minime tribuam, quum praecipue in tot aliis Regienſium monumentis hujus Civitatis *Aemiliae* nul-
1 la ſe offerat mentio. Somnium certe no-

nobis venditaret, qui in πορβολιμαίῳ Diplomate Ludovici Pii *Ravennam*, *Aemiliam &c.* confirmatam Romanae Eccleſiae inveniens, agi de Civitate iſta arbitraretur. *Mutina*, *Regium*, *Parma*, ac *Placentia* (Civitates procul dubio Italici Regni) ab Auguſtis, Regibuſque traditae nunquam aut conceſſae fuerunt Sancto Petro, uti etiam innui in Diſſertatione II. *de Regno Italiae*. Si tamen conjecturae locus eſt, utraque illa Civitas conjuncta fuit, modicoque intervallo disjuncta, uti nunc eſt in Civitate Mutinae Civitas Herculea, ob additamentum Urbi factum ab Hercule II. Ateſtino Duce Ferrariae ac Mutinae; aut uti olim fuit Leonina Civitas appoſita Romanae. Erant procul dubio duae illae Regienſium Urbes altera Nova, altera Vetus. Et hujus quidem *Civitatis Veteris* mentionem invenio in Literis Adalardi Epiſcopi Regienſis Anno DCCCCXLVI. ſcriptis, quas, ex eodem Canonicorum Archivo depromtas, Lectori nunc exhibendas cenſeo.

Donatio Canonicis Eccleſiae Regienſis ab Adhelardo Epiſcopo Regienſi facta, Anno 946.

ADhelardus *ſuperni muneris gratia ſanctae* Regienſis Eccleſiae *omnium ſervorum Dei* Praeſul *humillimus*, *omnibus Epiſcopis*, *Abbatibus*, *Monachis*, *Clericis*, *cunctiſque ſanctae Dei Eccleſiae Regni iſtius fidelibus*, *in Domino Jeſu Chriſto unanimiter conſtitutis*, *gratia vobis & pax aeterna multiplicetur*. *Quiſquis zelo Chriſti ac pietate fervens ad hoc cordis ſecretum rimari ſe praeparat*, *ut Deo ex rebus caducis & temporalibus munus quodlibet mente undique ſincera Jeſu Chriſti militibus*, *ſibique ac Genetrici ſuae inſtanter ſervientibus conferat*, *haut non dubie in coeleſti Regno ſortietur & centuplum accipiet*, *atque in illa regione beata*, *ubi Sancti in Domino laetantur*, *ſine fine gaudebit*. *Et nos quamvis indigni Praeſulatus honore fungimur*, *& animarum curam gerere debemus*, *Sanctorum Patrum dictis conformes effecti*, *ad hoc noſter animus pervigil eſſe debet*, *ut Eccleſiae Dei diligentiam ſine ceſſatione habeamus*, *ut ſtipem Deo famulantibus ſubminiſtremus*, *ut a Redemptore noſtro audire mereamur: Serve bone hactenus laboraſti; veni*, *& ego te reficiam*. *Ideoque nos hanc refectionem ardenti ac ſicienti animo*, *ope freti divinâ adipiſci cupientes*, *& perhenniter eâ frui mereamur*, *pro ſalute animarum omnium Chriſtianorum vivorum*, *ac defunctorum requie*, *atque pro animae noſtrae purgatione*, *& omnium Succeſſorum noſtrorum mercede perhenni conceſſa*, *per hoc noſtrae auctoritatis Privilegium concedimus Eccleſiam Sanctae Muſtiolae*, *quae ſita eſt prope Caſtrum Baniolum*, *quam Magnibertus per precariam habuit*, *cum omnibus ſuis pertinentiis*, *ideſt campis*, *pratis*, *vineis*, *ſilvis*, *cultis & incultis: & terram in Fabrice*, *quam Bernardus Alamannus Epiſcopio dedit*, *quam Amenpertus & Grinivertus nunc per precariam tenent; & Maſſariciam unam in eodem loco*, *quam Andreas*, *& Dominicus filius Dominici Manci tenent; & alteram Maſſariciam in Baniolum*, *quam Berus per precariam habuit*, *quae nunc laboratur per Stephanum & per conſortes ſuos*, *& terram cum Fraſcario*, *in Corticella modios..... a mane Sancti Michaëlis:*

a meridie & a ſera Via de ſubto Sancti Proſperi ; ad inluminationem altaris beatorum Martirum Griſanti & Dariae, & ..... Cuſtodis, qui illic omnipotenti Deo & beatorum ſupradictorum Martirum Griſanti & Dariae deſerviat. Quod ſi quis ſucceſſorum noſtrorum hoc noſtrae oblacionis munus callida ingenii curioſitate ullo tempore praeſcripto ſubtrahere quaeſierit aut conſenſerit, omnes maledictiones, quas propoſuit beatus Moyſes filiis Iſraël, ſi quando receſſiſſent a via Domini, veniant ſuper eum, & partem habeant cum Dathan & Habiron, atque cum Juda proditore in In- A *ferno crucietur, & non ſit in recordatione memoria ejus ante Deum, neque nomen ejus in libro vitae adſcriptum inveniatur, niſi reſipiſcendo ſecundùm Deum, & noſtrae inſtitutionis edictum ſupradictis Martiribus Griſanti & Dariae, & praefato .... emendacionem omnem fecerit.*

Factum eſt hoc Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXLVI. Indictione V. B

Actum in Civitate Regio.

Ego Madelbertus Presbiter & Primicerius ex juſſione praelibati Praeſulis Domni Adelardi ſcripſi.

Alterum ſimile Privilegium Adelardi Epiſcopi, cujus partem poſteriorem exhibeo, praetermiſſis, quae paria ſunt cum antecedenti Privilegio.

ADhelardus *ſuperni &c. concedimus Eccleſiam Sanctae Muſtiolae, quae ſita eſt prope Caſtro Banniolo, cum omni ſua pertinentia, ideſt campis, pratis, vineis, ſilvis, cultis & incultis ; & Maſſariciolam unam in Banniolo, quae per Johannem laborata eſt ; & precariam una in Gavaſſa, quae eſt de Rioaldo ; & peccia una de terra arativa* in Civitate Vetere, *in Eccleſia beatorum Martirum Chriſanti & Dariae, & beati Thomae Apoſtoli Chriſti, ut habeant Clerici, ideſt Adelbertus Presbiter & Martinus Clericus, qui illic omnipotenti Deo, ac beatorum ſupradictorum Martirum Chriſanti & Dariae quotidianum debitae venerationis exhibent famulatum. Et qui pro tempore loco eorum ſucceſſerint, teneant, poſſideant, & faciant quicquid eorum expecierit animus vel voluntas, abſque ulla ſucceſſorum noſtrorum contradictione vel moleſtatione, & pro ſalute noſtra, ſucceſſorumque noſtrorum Epiſcoporum omnium, debitum ſervitutis officium in praeſenti* C *Eccleſia votis & precibus indefeſſis augmentando adimpleant, ut ſanctae compunctionis exemplo clareſcentes per multa dierum tempora bonis operibus inſiſtendo, in ſancta Religione permaneant, atque a Domino Jeſu Chriſto immarceſcibilem gloriae coronam percipiant. Quod ſi quis ſucceſſorum noſtrorum hoc noſtrae oblacionis munus callida ingenii curioſitate ullo in tempore Fratribus praeſcriptis ſubtrahere quaeſierit &c.* D

Actum in Civitate Regio.

Ego Adalardus Epiſcopus ſubcripſi.

Ego Conſtantinus Archidiaconus ſubſcripſi.

Ego Martinus Archipresbiter & Praepoſitus ſubſcripſi.

Ego Staudepertus Presbiter & Prepoſitus manu mea ſubſcripſi. E

Ego Adrepertus Diaconus ſubſcripſi.

Ego Madelbertus Presbiter & Primicerius manu mea ſcripſi & firmavi.

Ego Aribaldus Diaconus ſubſcripſi.

Quo

Quo autem in loco *Civitas Vetus* Regienſis foret, indicabit ſubſequens Charta ex Archivo Sanctimonialium Sancti Thomae illius Urbis deſumta. Scilicet Eccleſia ejuſdem Sancti Thomae adhuc vigens, ſita fuiſſe dicitur *in Regio Civitate vetere*.

A

Charta Heribaldi Regienſis Epiſcopi concedentis Eccleſiam Sancti Thomae Canonicis Sancti Michaëlis, Anno 943.

✠ HEribaldus *ſuperni muneris gratia ſanctae* Regienſis Eccleſiae.... *Omnibus Epiſcopis, Abbatibus, Monachis, Clericis, cunctiſque ſanctae Dei Eccleſiae Regni iſtius fidelibus in Domino Jeſu Chriſto unanimiter conjunctis, gratia Dei & pax aeterna multiplicetur. Quiſquis zelo Chriſti ac pietate fervens ad hoc cordis ſecretum praeparat, ut Deo ex rebus caducis & temporalibus munus quodlibet mente ſincera Jeſu Chriſti Domini militibus, ſibique ac Genitrici ſuae inſtanter ſervientibus conferat, haut dubio in caeleſti Regno ſortietur & centuplum accipiet, atque in illa regione beata, ubi Sancti cum Domino laetantur ſine fine gaudebit. Et nos, quamvis indigni qui Praeſulatus honorem fungimur, & animarum curam gerere debemus, Sanctorum Patrum dictis conformes effecti, ad hoc noſter animus pervigil eſſe debet, ut Eccleſiae Dei diligentiam ſine ceſſatione habeamus, & ſtipem Deo famulantibus ſubminiſtremus, ut a Creatore noſtro audire mereamur: Serve bone hactenus laboraſti; veni, & ego te refitiam. Ideoque nos hanc refectionem ardenti ac ſitienti animo, ope freti divina adipiſci cupientes, ut perhenniter eam frui mereamur, pro ſalute animarum* Domnorum noſtrorum Regum Hugonis & Hlotharii figlii ejus, *& pro ſtatu Regni eorum, atque pro animae noſtrae purgatione, & omnium ſucceſſorum noſtrorum mercede perhenni conceſſa, per hoc noſtrae auctoritatis Privilegio concedimus* Eccleſiam beati Thomae Apoſtoli, quae ſita eſt Regio Civitate vetere, *cum ſua domo cultila intus & foris* in circuitu Regio, *in Canonica beati Michaëlis Archangeli, ut habeant Kanonici, qui illic omnipotenti Deo & ejus Genitrici, ſanctoque Archangelo Michaëli cotidianum debitae venerationis exhibent famulatum, & qui pro tempore loco eorum ſucceſſerint, teneant, poſſideant, & faciant quidquid eorum expetierit animus vel voluntas, abſque ulla ſucceſſorum noſtrorum contradictione vel moleſtatione; ac pro ſalute animarum Domnorum noſtrorum Regum & noſtra, ſucceſſorumque noſtrorum Epiſcoporum omnium, debitum ſervitutis offitium in praefata Eccleſia votis & precibus indefeſſis augmentando adimpleatur, ut ſanctae converſationis exemplo clareſcentes per multa dierum tempora, bonis operibus inſiſtendo in ſancta Religione permaneant, atque a Domino Iheſu Chriſto inmarceſſibilem gloriae coronam capiant. Quod ſi quis ſucceſſorum noſtrorum hoc noſtrae oblationis munus callida ingenii curioſitate ullo in tempore fratribus Kanonice Sancti Michaëlis Archangeli ſubtrahere voluerit, omnes maledictiones, quas propoſuit beatus Moyſes filiis Iſraël, ſi quando receſſiſſent, adveniant ſuper eum, & partem habeant cum Dathan & Abyrhon & cum Juda traditore Domini in inferno crucientur, & non ſit in recordatione memoria ejus ante Dominum, neque nomen ejus in libro vitae adſcriptum*

B C D E

ptum inveniatur, niſi reſcipiſcendo ſecundùm Dominum, & noſtrae inſtitutionis Edictum, fratribus prelibate Kanonice omnem emendationem fecerit.

Factum eſt hoc firmitatis robur, Anno Domni Hugonis piiſſimi Regis XVII. & Hlotharii Regis filii ejus XIII. undecimo Kalendas Junii, Indictione Prima, Civitate Regio feliciter, Anno Dominicae Incarnationis DCCCCXLIII.

✠ *Eribaldus Epiſcopus hanc ſcripturam a me libenti animo factam propria manu roboravi.*

✠ *Ego Adelgiſus Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Milio Presbiter manu mea.*

✠ *Ego Inzelotus Presbiter ſubſcripſi.*

✠ *Ego Eldebertus Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Garipertus Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Petrenacius Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Wincauſus Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Taudepertus Presbiter manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Warnerius Diaconus manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Reudoinus Diaconus manu mea ſubſcripſi.*

✠ *Ego Ecgelmundus Judex de mandato Regum rogatus ſubſcripſi.*

Sed nimis multa ſunt, quae tenebris obſepſit antiquitas. Non enim tantummodo locorum facies propter bella, incendia, inundationes, aliaſque humanarum rerum viciſſitudines, mutata eſt, ſed ipſae res ſtabiles atque perennes ſublatis antiquis nominibus nova induerunt. Domeſtica exempla praeſto ſunt mihi. Inter *Gabellum* atque *Scultennam*, fluvios non ignobiles, Anonymo tamen Ravennati ignotos, Mutinenſis Civitas jacet. Verùm qui olim *Gabellus*, A nunc *Sicla*, vel *Secla* eſt, vulgari ſermone *Secchia:* qui *Scultenna*, nunc *Panarius*, vel Italice *Panaro*, & in inferori parte *Canalis Mutinae* appellatur. Cur, & quando acciderit hujuſmodi nominum mutatio, quis divinare queat? Ad *Siclam* quod attinet, unus eſt Plinius, qui Lib. 3. Cap. *16.* Hiſtor. Natural. ubi fluvios B in Padum influentes deſcribit, hos etiam nominat *Niciam*, *Gabellum*, *Scultennam*. Verùm in Plinii editis Libris multas habemus dubias depravataſque lectiones, quod rari ſint Scriptoris hujus vetuſtiſſimi Codices; ita ut ſine haeſitatione ſemper illius editionibus fidere minime liceàt. Quid ſi corruptum foret *Gabelli* nomen, uti C procul dubio eſt & alterum *Niciam?* Legendum enim eſt *Inciam*, quod nomen adhuc retinet fluvius *Enza*, Regienſes a Parmenſibus diſterminans nonnullis in locis. Certe cauſſam dubitandi mihi praebuit antiqua Inſcriptio, magni facienda, quam hactenus editam non vidi, poſita Valeriano Auguſto, ejuſque Collegis, D Anno Chriſti CCLIX. quo tempore *Pons Seclae* vel *Seculae* Auguſtorum indulgentia reſtitutus fuit. Fulvius Azzarius vir doctiſſimus & diligentiſſimus in Hiſtor. Regienſi, ante annos centum ſcripta, eamdem Inſcriptionem refert, inquiens, adſervari hunc lapidem ad Sancti Fauſtini Plebem in agro Herberienſi, hoc eſt *di* E *Rubiera*. Ne mille quidem paſſus a flumine Secla is locus diſtat, atque illuc ego ipſe olim profectus ſum, cupiditate duntaxat ductus, Inſcriptionem hanc meis oculis legendi ac deſcribendi. Sed ſive lapis inde aliò fuerit jamdiu aſportatus, ſive in novis aedibus conſepultus jaceat, ſpem atque exſpectationem meam deceptam dolui. En inſcriptionem ipſam, quam ita

ita Amicus olim meus, qui ſe vidiſſe teſtabatur, hiſce delineabat verbis: *Lapis cum Inſcriptione repertus in muro Templi Sanctorum Fauſtini & Jovitae, agri Herberienſis, nunc ad latus portae aedium Canonicarum parieti junctus, politum eſt marmor, & coloris cinericii. E temporis injuria, atque ob majorum incuriam, in tres partes ſciſ-* A *ſus eſt, quae conjunctae fuerunt in illius translatione. Subſequentes literae facile leguntur, & characterum degradatio ibi cernitur, qualem in hocce exemplo retinui. Longitudo lapidis ſe extendit in octo Palmos ac dimidium ad menſuram manus vulgaris, altitudo in quatuor.*

IMP. CAES. P. LICINIVS
VALERIANVS. PIVS. FEL. AVG. PON.
MAX. GERM. MAX. TRIB. POT. VII. CoS. IIII
P P. PRO. COS ET. IMP. CaeS. P. LICINIVS
GALLIENVS GERM PIVS. FEL. AVG. PONT. MAX. TRIB.
POT. VII. COS. III. P. P. PROCOS. ET P. CORNELIVS SALONINVS
VALERIANVS. NOBILISS. CAES. PONT. SECVL. VI IGNIS CONSVMPT. INDVLG.
SVA RESTITVI CVRAVERVNT.

Quem heic appellatum videmus PONT. SECVL interpretari aliter non poſſumus, quàm *Pontem Seculae*, quum proximus amnis hoc indicet, & adhuc in illius alveo antiquiſſima pilarum veſtigia, quibus pons ligneus innitebatur, ſpectanda ſe praebeant. Atqui ſi Anno Chriſti CCLIX. jam *Secula*, vel *Secla* appellabatur is fluvius, vix credi poteſt is aliter appellatus aevo Plinii ſenioris, quum ab ejus morte ad tempora Valeriani B Auguſti Anni circiter centum octoginta duntaxat effluxerint. Ac proinde *Gabelli* vox apud eundem Plinium corruptionis ſuſpicionem minime excludit, dum Inſcriptio iſta a nobis ſtatuatur certa atque genuina. Attamen ut ſua ſtet Pliniano textui auctoritas, addenda heic ſunt ſaepe laudati Peregrini Priſciani verba, C qui ante ducentos & quadraginta annos Annales Ferrariae literis mandabat, in Eſtenſi Bibliotheca adſer-

adſervatos. De antiquo curſu Siclae haec ille habet: *Inter Irberiam & Campum Gallianum curſum ſuum dirigens, & Nuvolariae finibus praeteritis, & medios iterum Buranae & GAVELLI campos percurrens, crebris revolutionibus, & pertranſito iterum Buranae & Bondeni ſolo, & Canale Spini, in Padum Larionis propter Sanctae Crucis locum & Valles, ſeſe demergebat, paludes illas omnes replens*. Perdurat adhuc in Mirandulae Ducatu Vicus, cui nomen *Gavellus*. Quare aut ab eo fluvius *Gabellus* nomenclaturam accepiſſe, aut ei dediſſe videtur. Fortaſſis etiam geminum nomen flumini illi fuit: hoc eſt *Siclam* ſuperiores incolae, *Gabellum* inferiores, uti nunc (repetere liceat) alterum Mutinenſium fluvium habitatores montium appellare pergunt *Scultennam*, ſub quo etiam nomine Romanorum rerum Scriptoribus notus fuit. Populi verò infra poſiti a quampluribus Saeculis *Panarium* nuncupant.

Quod etiam animadvertendum, alii antiquis temporibus fuere Comitatus, qui ſubinde extincti ſunt; ipſorumque Comitatuum ſemper ſtabilium fuere alii fines, ac modo ſint. Id verò factum ſive ex Imperatorum Regumve decreto, ſive bellorum cauſſa, quae * victoris Urbis agrum dilatavit, victae contraxit. Liceat mihi rurſus in ſcenam deducere *Civitatem* illam *Novam*, quam ſupra innuimus, *Mutinâ* veteri Civitate paene deſertâ, a Civibus noſtris olim habitatam, atque ab hac Urbe Occidentem verſus quatuor paſſuum millibus diſſitam. Illic autem non minus Populus Mutinenſis, quam Miniſtri Regis, ſive, ut ajebant, Reipublicae, ſedem ſuam poſuere. In vetuſto Catalogo Chartarum Nonantulani Monaſterii, quem proferam infra in Diſſertatione LXVII. *de Modis aquirend.* recenſetur *Privilegium clementiſſimi Karoli Imperatoris*, ideſt Magni, *in Anſelmo Abbate confirmans quamdam ſententiam, quae lata fuit inter ipſum Abbatem, & inter Raynaldum Caſtaldionem Civitatis Novae, & Populum ejuſdem Civitatis, & Populum Sorbarienſem, Alberetum, & Colegariam, de Inſula & Silva, quae eſſe videtur inter Panario & Foſſa, quae dicitur Munda*. Uti in Diſſertatione X. *de Minorib. juſtitiae Miniſtris* oſtendi, *Gaſtaldiorum* ſive *Gaſtaldionum* nomine interdum deſignati ſunt, qui *Comitis* munere fungebantur, ac Civitatibus aut Oppidis nomine Regis praeerant. Idque potiſſimùm contigit Langobardorum Regno vigente. Campius in Hiſtor. Placentinae Eccleſ. Tom. prim. pag. 177. Perthariti Regis decretum refert de controverſia finium inter *Dagilbertum Gaſtaldum Placentinae Urbis*, & *Imonem Gaſtaldum Parmenſis*. Itaque vides, Regis Magiſtratus Mutinenſem Populum tunc regentes, a *Civitate Nova* ſuam per ea tempora deſumſiſſe appellationem. Immo *Comitem* etiam *Civitatis* hujus *Novae* deprehendiſſe mihi videor Anno DCCCXIII. in tabulis Rataldi Epiſcopi Veronenſis, ab Ughellio Tomo V. Ital. Sacr. editis. Iis enim ſubſcribit *Riempertus Comes Civitatis Novae*, idemque ibi in altera Charta praecedente occurrit, ſed vitiato nomine. Tunc ex Aemoniae Civitatis ruinis nondum nata erat altera *Civitas Nova* in Iſtriae Provincia. Ac propterea veri omnino ſimile eſt, illic memorari Comitem *Civitatis Novae* Mutinenſis, ac praeſertim, quod

* Legendum *victricis:* Nuſquam enim, niſi feminei generis *Urbs* ditio latinos apud ſcriptores reperitur, & *victoris* pro *victricis*, aut amanuenſis, aut typographi fecit incuria.

quod iis tabulis ſubſcripſerint *Gerardus Comes Civitatis Regienſis*, conterminus Mutinenſi agro, & *Anſelmus de Gagio*, qui Vicus tunc in Pago Perſicetano incluſus ſpectabat ad Comitatum Mutinenſem. Erat autem in *Civitate Nova* Eccleſia Sancti Petri, eadem, ut puto, quae nunc ſupereſt, Parochialis, unicum illuſtris olim loci monumentum ſuperſtes: nam cetera aedificia dejecta jamdiu fuere, atque effodientibus etiamnum illorum veſtigia occurrunt. In fronte ejuſdem Templi collocatus ſpectatur Langobardicus hic lapis, characteribus Romanis ſcriptus, & Saeculo Chriſti XVI. in eo agro effoſſus olim ad eumdem ipſum locum pertinens. Implexae alicubi ſunt literae atque attritae, ita ut colligere omnes mihi curioſe exploranti non licuerit. Digna autem Inſcriptio eſt quae omnium oculis ſubjiciatur.

HAEC XPS FUNDAMINA POSUIT FUNDATORE
REGE FELICISSIMO LIVTPRAND PER.... VM CEB.....
HIC VBI INSIDIÆ PRIVS PARABANTVR
FACTA EST SECVRITAS VT PAX SERVETVR
SIC VIRTVS ALTISSIMI FECIT LONCIBARD.
TEMPORE TRANQVILLO ET FLORENTISS.
OMNES VT VNANIMES..... PLE... IS PRINC.....

Diligentiſſime inſpexi, legiturque ibi non *Langobard.* ſed *Loncibard.* quam lectionem in aliis quoque, paucis tamen, antiquis monumentis reperi, ita ut in poſterum ſi *Longobardorum* nomen per O, non per A, ſcriptum iis temporibus occurrat, non continuo inclamandum ſit, latere illic fraudem ſive impoſturam. Equidem in germanis Caroli Magni Diplomatibus, atque aliis in Chartis exaratis ſub Carolinis Imperatoribus fere ſemper *Langobardos* per A, non per O, memoratos animadverti. Idque etiam conſtabit ex marmore, quod ſe ſpectaſſe Ravennae, ad me ſcripſit Amicus meus antiquae eruditionis cultor, ac Medicus celebris Dionyſius Andreas Sancaſſanius. Ibi inquam in peripheria marmoris fracti hi characteres ſuperſunt..... OL REGI FRANCOR̄ ET LANGVBARDOR̄. HIC PATRICIO RO...... Carolo Magno nondum Imperatori poſitus ille arcus fuit. Verùm qua ratione hoc nomen ſcriberetur, regnantibus ipſis Langobardis, Lapides tantùm ac Libri tunc ſcripti indicare certo poſſent. Interea habemus heic Inſcriptionem ſine dubitatione in Civitate Nova poſitam ſub Liutprando Rege circiter Annum Chriſti DCCXXX. Atque idem lapis, ſi quid video, tempus ipſum indicat, quo primum aedificari coepta eſt *Civitas Nova* Mutinenſium. Ibi *prius parabantur inſidiae*. Ergo ad avertendos, terrendoſque latrones, & ad liberandam ab eorum inſidiis Viam Claudiam illac excurrentem, Liutprandus Coloniam, ut ita dicam, habitatorum, ſive Civium Mutinenſium, in Civitatem Novam deduxit cujus ipſe fundamenta locarat. Celebris deinde ita locus evaſit, ut ejus mentionem in poſtremis ſuis tabulis Anno Chriſti DCCCVI. Carolus Magnus apud Ba-

Baluzium Tomo primo pag. 441. Capitularium fecerit, inquiens: *Per Padum fluvium termino currente uſque ad fines Regienſium, & Civitatem Novam, atque Mutinam uſque ad terminos Sancti Petri*. Vide etiam hujus loci mentionem in Charta Eriberti Epiſcopi Mutinenſis Anno MLXXV. ſcripta, quam dedi ſupra in Diſſertatione V. *de Ducibus*. Moenibus autem cingebatur Nova illa Civitas, atque id conſtare poterit ex tabulis in Archivo Canonicorum Mutinenſium adſervatis & ſcriptis Anno DCCCLV. quarum Chronologicas notas eruditi expendant velim: *Imperatoribus Domnis noſtris Hlotharius & Ludowicus filio ejus, excellentiſſimis Imperatoris Auguſtis a Deo coronatis, Anno pietatis Imperii eorum Deo protegente Trigeſimo Sexto*, & *Sexto Decimo*, die *XXIX. de Menſe Julio, Indictione Tertia. Placuit atque convenit inter Domnus Jonas Dei gratia Epiſcopus ſancte Eccleſie Motinenſis, nec non & ex alia parte inter Garboino de Curolo* (nunc *Corlo*) *livero homine, ut in Dei nomine ego qui ſupra Garboino, vel meis heredis laborare & excolere debeam rem juris ſacre Sancti Petri Apoſtoli, que eſt conſtructa & edificata intra Muras Civitatis Nova*. Hinc habemus, numeratos fuiſſe Annos Imperii Lotharii I. Auguſti uſque ad ejus mortem, ſive uſque ad Monaſticam veſtem ab eo aſſumtam: quae illius immutatio facta eſt Septembri Menſe ejuſdem Anni DCCCLV. Verùm, qui heic deſcribitur Annus *Sextuſdecimus* Imperii *Ludovici II.* omnino cum Hiſtoria pugnat, neque Epocham Regni, neque *Imperii* exhibet. *Sextus* tantummodo legendum videtur. Erat praeterea prope ipſam *Civitatem Novam* Caſtellum conſtructum. En alteram Chartam ejuſdem Mutinenſis Tabularii ſcriptam, *Berengarius gratia Dei Rex hìc in Italia, Anno Vigeſimo Quarto, die primo de Menſe Julius, per Indictione Quartadecima*, ideſt Anno Chriſti DCCCCXI. Ibi Gottofredus Epiſcopus Mutinenſis quaſdam terras in emphyteuſim concedit, *poſitas infra Caſtellum noſtrum, quod eſt edificatum prope muras Civitatis Nova*. Alteram accipe exaratam *regnante Domnus Berengarius gratia Dei Rex ìc in Italia Anno Vigeſimo ſeptimo, Pridie Kalendas Aprilis per Indictione Secunda*, hoc eſt Anno DCCCCXIV. Complectitur pergamena iſta donationem factam eidem *Gotefredo Epiſcopo de peciola una de terra, que rejacet longo muro de Caſtello* (en Italicam Linguam: jam enim tum dicebant *lungo il muro del Caſtello*) *quod eſt edificatum prope muras Civitatis Nove*. Habemus tum heic, tum ſupra *Muras*, indicium videlicet Linguae Vulgaris, cui dicere in uſu erat & adhuc eſt *le Mura*. De eodem Caſtello *juxta Civitatem Novam* alia monumenta loquuntur apud Sillingardum & Ughellium. Praeterea Civitatis ejuſdem mentio mihi occurrit in informi quodam monumento, quod inter rudera praelaudati Monaſterii Nonantulani, ſcriptum antiquiſſimis characteribus, reperi, atque heic, qualecumque ſit, editum volo.

Col-

Collatio multorum bonorum facta a Lothario I. Auguſto Monaſterio Nonantulano, circiter Annum 827. vel 842.

Domno Lothario Auguſto, ſereniſſimo Romanorum Patricio, a Deo coronato, ſedem pacificam, beatitudinem tenentem Romanam, Longobardorum. Omnibus Imperii ſui eſt venerabilibus locis debere cautum eſt venerabiliter expoſitas in omnibus legibus . . . preceptum in venerabile Monaſterio nobis pro . . . tivo expoſitum eſt. De aliquantis itaque rebus a nobis conceſſis & tributis in ipſo veneravili Monaſterio, vel da quibuſcumque hominibus vel perſonis tributas ſint; aliquas res vel conceſſas in ipſam religionem vel ejus patrimonio atque poſſeſſiones lucrari videtur. Ideoque per omnia in noſtro territorio Emilianenſi, vel ad partem Motinenſem infra confines Civitatis Geminiana, *rebus noſtris donnicatis vel colonicatis, ſive de publico, ſive de privato ad noſtram Regalem domum pertinentibus vel adjacentibus, ut quod ad noſtram domum debetur, id in eodem ſupraſcripto venerabili Monaſterio tribuitur, da confines Foſſa Sclarola, ſeu Foſſa Pavignana ad confines* Riparia, ripa Scoltenna, *& fluvio Moclena per uſque fluvio Lama uſque in Sulcole per uſque in Bagnone, ideſt Tumba Rodiliana, Caſale Reſtani, & Caſale Grummolo, Silva Leguriano, Silva Agolaria, Caſa Lauto, Campo Rovirito, Campo de Ruſco, Campolongo, Bruniana,* Civitas Geminiana, que vocatur Flexiana, *Quarantole, Ureniana, Verminitica, Niratica, Calendatica, Pilliciana, Corniola, ad pertinencias ſupraſcriptas res juſta fluvio Moclena, confines Civitatis Geminiana, Caſale Monterioni, atque Caſale Firmani, & Caſale Alperti, & Caſale* A *Taſſinaria, ſeu Caſale omne Brixili, atque Caſale Bruxili, ſeu Curlo, & Tumbole, atque Foſſa Bruxola, & Corrigio Brancudo, & Valle Alba, & Caſale Fontanellae, & Corrigio Boni, ſeu Caſale Acus, & Caſale Tallolo: & inſuper alia fundora vel Caſalia, cum omnibus ad eaſdem rebus generaliter vel ſpecialiter pertinentibus vel adjacentibus,* B *ſive tributarias vel cenſuarias, ſive donnicatas vel colonicatas, actoribus ad eaſdem . . . . rebus generaliter vel ſpecialiter pertinentibus vel adjacentibus in ipſius confines & latera, atque ad ſupraſcripta fundora & caſalia pertinentes vel adjacentes, vel da ipſo Monaſterio donnicatas vel colonicatas in ipſo venerabili Monaſterio* C *ſint Privilegio poſitas ſine aliquo obſtaculo vel oppoſicionem alicujus contrarietatis noſtra pleniſſima largicione. Unde ut quaecumque perſona, que noſtro Precepto ſtatutum eſt, conare, inviolare aut infringere, ſiat ſe compoſiturum cognoſcat mulcta auro obrizo Mancoſos centum. Noſtra itaque ſtatuta inviolabiliter obſervare precipimus.*

D *Datum ſub Die & Menſe Auguſto, Indicione Quinta.*

Lotharius Auguſtus Imperator.

Verba illa diligenter animadverte *in noſtro territorio Emilianenſi*, ideſt in Provincia, ſeu parte *Aemiliae* ad nos atque ad Italicum Regnum ſpectante; *vel ad partem Motinenſem infra confines Civitatis Geminiana.* E Eadem fuit *Civitas Nova*, ac *Geminiana*, uti etiam conſtat ex Diplomate Ludovici Pii apud Sillingardum & Ughellium. Infra repetitur *Civitas Geminiana, quae vocatur Civitas Fle-*

xiana. Si ita interpungendus eſt locus iſte, praeter *Geminianae*, appellationem quoque *Flexianae* ea Civitas detuliſſe videtur. Ego tamen rem dubiam relinquo. Atque hinc etiam haurire fortaſſe poſſumus, cur *Riparia* (nunc *Rivara*, Villa in agro Sancti Felicis) eo nomine donata fuerit: nempe quod olim foret *Ripa Scoltennae*, a quo tamen fluvio nunc aliquot ſtadiis diſtat. Haec adnotaſſe juvat ad illuſtrandas Mutinenſium res, immo & Caroli Magni tabulas poſtremas, in quibus hujus *Civitatis Novae* mentio eſt. Qui illas falſi ſuſpicione reſperſerunt, ſecum repu- A tent, fieri vix potuiſſe, ut poſteriorum Seculorum impoſtor in illud Teſtamentum conjiceret Civitatem illam, cujus a tanto tempore ne veſtigia quidem ruinarum ſuperſunt. Progredior, demonſtraturus, longe latius excurriſſe olim Comitatum, ſive agrum Civitatis Mutinenſis. Quod, quamquam infra in Diſſertat. B XXXIV. *De Diplomat.* ſim ſignificaturus, nunc uberiùs eſt confirmandum. Inter paucas celeberrimi Nonantulanì Monaſterii, quae ſuperſunt, membranas, hanc deſcripſi, appoſite ad rem noſtram, ex apographo, ut mihi viſum eſt, pervetuſto.

Magnifica bonorum donatio facta Nonantulano Monaſterio, & Anſelmo Abbati, a Johanne Duce Urſi Ducis filio, & Urſa ejus ſorore Sanctimoniali, Anno 776.

I*N nomine Domini Dei Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, regnante Domno noſtro Karolo ſereniſſimo Rege, Anno Secundo, die Sexto Menſis Marcii, Indictione Q . . . . . decima. Domino ſancto & venerabili Monaſterio Sanctorum Apoſtolorum, & Chriſti Confeſſoris Silveſtri*, ſitu Nonantula, Pago Perſeceta, territorio Motinenſe, & . . . *tegente vir beatiſſimus* Anſelmus Abbas *preeſſe videtur. Nos quidem* Johannes illuſtris Dux, & Urſa ſorore mea, Ancilla Chriſti, filius ac filia Urſoni *bone memorie preſentes preſentibus ſalutem. Nichil eſſe credimus, nichilque illuſtrius humanum poſſit genus boni aliquid promereri, quam ut primitus promiſſa vota ſolvere. Quia nam fragilitatis noſtre memores incommoda, per quot totus pene patitur Mundus, de repentini caſibus fortaſſe preveniamus ea, que nos ipſi Deo . . . . offerimus oraculo. Qua de re nos, qui ſupra, Johannes Dux, & Urſa ſoror mea, hu-* C *milis Ancilla Chriſti, providentia Dei, prono animo & ſpontanea noſtra bona voluntate, nullo penitus cogente aut ſuadente vel vim inferente, ſed noſtra proprie deliberacione, ad luminaria, vel uſu ſerviencium predicti Monaſterii, ſeu ſtipendia pauperum debeant miniſtrare, a preſenti die donamus, tradimus, mancipamus ac cedimus, & in jura ſupra-* D *ſcripti Monaſterii tranſcribimus poſſidendum aliquid ex rebus noſtris. Ideſt in Caſale Sociolo, Pago Montebelio, oliveto circumdato, quod nobis obvenit pro dono & precepto . . . . ad proprietate noſtra. Et donamus Curtem noſtram Peritulo in integrum, & Curtem noſtram Loluſtra, omnia in integrum, & caſas maſſaricias ad eamdem Curtem* E *pertinentes . . . . & terra noſtra ſimul tenentibus, ſcilicet Campo Vitali, & Grazonitica & . . . . uſque Silva Majora, que vocatur Brajolam, quam devicimus ego & genitor meus pro Placito Papia, cujus lateribus ſunt, a Levan-*

vante Rio, qui currit ſub Ponte Floriani uſque Silva Majorem, exinde Strata publica. A Tramuntante Rio Ruſſo uſque Silva Majore; de ſubto eadem Silva & ſexta porcione de eadem Brajola. Et Corte una de Lignano, & maſſaricias quinque prope Caſtro Giſſaro, quod dicitur Britu. Donamus etiam Curtem noſtram in Militi, & caſas maſſaricias ad eadem Curtem pertinentes, cum terris, vineis & ſilvis, omnia in integrum. Et Curtem noſtram in Petroni cum ſua pertinencia omnia in integrum. Seu & Curtem noſtram, que eſt poſita in Totiliano, cum caſas maſſaricias, cum terris & vineis & ſilvis ad eam Curtem pertinentes, omnia in integrum.

Similiter donamus Curtem noſtram, que eſt poſita in Caſale in loco Caſtilioni, qui alio nomine Verdeta vocatur, eo quod Viridarium Regis ibi reſideat, pro ideo appellata eſt Verdeta, cum caſas maſſaricias & aldiaritias, cum terris, vineis & ſilvis, & omnia & ex omnibus ad eamdem Curtem pertinentes in integrum, quem bone memorie genitori noſtro Urſoni Duci obvenit per donum Sereniſſimi Aiſtulfi Regis. Tradimus atque donamus vobis Curtem noſtram, que eſt poſita in Aquario cum caſas maſſaricias & aldiaricias, cum terris & vineis & ſilvis ad eamdem Curtem pertinente, omnia in integrum. A preſenti die hec omnia ſupraſcripta, ſicut ſuperius legitur, donamus, confirmamus, atque offerimus in predicto Monaſterio beatiſſimorum omnium Apoſtolorum, & Chriſti Confeſſoris Silveſtri, ſeu tibi Donno Anſelmo Abbati, veſtriſque ſucceſſoribus poſſidendum in perpetuum. vel diſponendum ſeu ordinandum, ſicut vobis melius viſum fuerit. Hec omnia ſupraſcripta damus & offerimus pro remedio anime genitori noſtro Domno Urſoni Duci, & Domna Ariſlada genitrice noſtra, ſeu pro remedio animarum noſtrarum vel parentum noſtrorum tradimus & offerimus omnia ſupraſcripta a preſenti die, ſicut ſuperius legitur, cum caſis, terris, vineis & campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſalectis, ſacionalibus ſeu aſtallariis, rivis, fontibus, rupinis, aquis, aquarumque decurſibus, limitibus, omnia & ex omnibus, quantaſcumque ad ipſas ſupradictas Curtes pertinent mobiles & immobiles, ſe ſeque moventibus, omnia & ex omnibus a preſenti die ſint in ſupraſcripto Monaſterio, ſicut ſuperius legitur uſque in perpetuum. Anteponimus res illa, que jam pro anima noſtra donavimus in Monaſterio Sancti Benedicti, quem in . . . . Domnus & genitor noſter bone memorie Urſus Dux a fundamento conſtruxit. Nam alias omnia ſupraſcriptas res & Curtes cum omnibus pertinenciis, ſicut ſuperius legitur, a preſenti die in prefato Monaſterio veſtro vel eiſdem ſervientibus tradimus poteſtati poſſidendi vel ordinandi, qualiter vobis vel ſucceſſoribus veſtris placuerit; que prona & bona voluntate conſcripſimus ad jus dominiumque prefati Monaſterii libere permaneat. Nec a nobis ſeu a quemquam heredum noſtrorum, aut ſubpoſita ficticia procurantiſve perſona alterius contra venturi eſſe promittimus per omnipotentem Deum, & inſeparabilem Sanctam Trinitatem. Quod ſi quis heredum &c. Quam oblacionis noſtre paginam a preſenti die, omnem vim, metum & circumſcriptione ceſſante, Stephano Notario totum rogatarioque noſtro ſcribere rogavimus, in qua & manus noſtre proprie conſcripſimus, teſtibuſque a nobis rogatis obtulimus roborandam, eorumque preſentia eam in manibus Domni Anſelmi Abbatis tradavimus ſub die Menſis Marcii, & Indictione ſupraſcripta feliciter.

Ego

Ego Johannes *in Dei nomine* Dux *in hac Donatione a me facta in Monaſterio tradita poſtulata pro remedio anime mee, & ſicut ſupra legitur, manu mea ſubſcripſi.*

Ego Ancilla Chriſti Urſa indigna in hac donatione a me facta in ſupraſcripto Monaſterio, ſicut ſupra legitur, manu mea ſubſcripſi.

Maurus filius Benenati de Panicale in hac donacione facta a Johanne Duce & ad Urſa germana ejus in ſupraſcripto Monaſterio, ſicut ſupra legitur, ad eoſdem teſtes ſubſcripſit.

Signo manus Caroſo de Poſtumiano teſte.

Signo manus Dominico Cerioni teſte.

Stephanus Notarius Scriptor hujus Cartule donacionis ſeu offerſionis poſt roborata a teſtibus complevi & dedi.

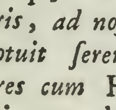
In Diſſertatione V. *De Ducibus Italiae* alteram Chartam evulgavi, ſpectantem ad hunc ipſum *Johannem Ducem*, & Anno Chriſti DCCLXXII. ſcriptam. Eum *Ducem Perſiceti & Pontis Ducis* appellat, neſcio quibus tabulis fretus, Auctor Catalogi Chartarum Nonantulani Monaſterii, infra edendi in Diſſertatione LXVII. *de modis acquirend.* Ego illum ſimilem fuiſſe Ravennatibus Ducibus opinor, niſi etiam eorum Avus fuerit, qui poſtea in Ravennate Hiſtoria occurrunt. Ad nos quod attinet, Monaſterium Sancti Silveſtri heic dicitur *ſitum Nonantula, Pago Perſiceto, territorio Mutinenſe*. Ager ſive territorium Mutinenſis Urbis, quem *Comitatum* poſtea appellavere, uti nemo non videt, tunc ambitu ſuo complectebatur *Pagum Perſicetum*. Pagus autem Perſiceranus *Monaſterium Nonantulanum*. Pagum, quum audis, ne tibi humilem, abjectumque Vicum finge. Heic ſignificat partem regionis, ſive Regionem, quae multis Vicis conſtabat, Oppidis, ac Villis. Neque enim apud antiquos vox *Pagi* Vicum, aut congeriem multarum aedium, praecipue ruſticanarum deſignavit, ſed latum terrarum tractum. Apud Campium Tom. I. Hiſtor. Eccleſ. Placentin. pag. 456. in Diplomate Ludovici Pii memoratur *Monaſterium Gravacum in Pago Placentino conſtructum:* ideſt in agro Placentino. Ita apud Ughellium in Epiſcopis Veronenſibus Diploma Ludovici II. recenſet res poſitas *in Pago Veronenſi, in Pago Tarviſino*. Ejuſdem verò vocis vim nullo negotio poſſem, Caeſaris, Plinii, Taciti, aliorumque verbis confirmare. Sed Lectorem dimitto ad Freherum, Salmaſium, Voſſium, Bignonium, Du-Cangium, Piticum, & alios, qui pluribus *Pagi* ſignificationem illuſtrarunt. A *Pago* autem Eruditi efformatum putant Gallicum *Païs*, & Italicum *Paeſe*, ut alibi jam innui. Sed & in Diplomate archetypo Ludovici Pii, quod ex Archivo ejuſdem Nonantulani Coenobii deſcripſi, memoratur *Villa Reduddum, quae dicitur ſupernomen Curticella, in Pago Perſiceto*. Integrum Diploma dignum eſt, quod e tenebris eruatur.

Ludo-

Ludovicus I. Auguſtus ſuo Diplomate confirmat commutationem factam inter Petrum Abbatem Nonantulanum, & Rodulphum Rectorem Monaſterii Brixiani Sancti Salvatoris, Anno 814.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Hludowicus divina ordinante providentia Imperator Auguſtus. Si enim ea, quae fideles noſtri Regni pro eorum oportunitatibus inter ſe commutaverint vel concambiaverint, noſtris confirmamus Edictis, Imperialem exercemus conſuetudinem, & hoc poſtmodum jure firmiſſimo manſurum eſſe credimus. Igitur notum ſit omnium fidelium noſtrorum ſollertiae, praeſentium ſcilicet & futurorum, qualiter vir venerabilis Petrus Abbas ex Monaſterio Nonantulo, *quod eſt conſtructum in honore beatorum Apoſtolorum & Sancti Silveſtri Confeſſoris, ad noſtram accedens clementiam, innotuit ſerenitati noſtrae, eo quod aliquas res cum* Hrodulfo Rectore Monaſterii, quod eſt conſtructum intra muros Civitatis Brixiae in honore Domini Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quod vulgo appellatur Monaſterium Novum, *concambiaſſet. Dedit itaque vir venerabilis Petrus memoratus Abbas de parte Monaſterii ſui predicto Hrodulfo ad partem praefati Monaſterii Villas nuncupantes Caſtellione, Calcinato, Silviniano, Monticulo, ſicut eidem Hrodulfo pro oportunitate Monaſterii recipere placuit. E contra in compenſatione hujus meriti dedit jam di-*

A *ctus Hrodulfus praeſcripto venerabili Petro Abbati ad partem Monaſterii ſui pro oportunitate ſervorum Dei in eodem Coenobio commorantium,* Villam nuncupantem Reduddum, quae dicitur ſupernomen Curticella, in Pago Perſiceta, *cum omni integritate vel ſoliditate ſua. Unde & commutationem de praedictis locis, noſtris obtutibus oſtendit ad relegendum.* B *Sed pro integra firmitate petiit celſitudinem noſtram, ut in eleemoſina noſtra ipſam commutationem denuo per noſtrum manſuetudinis Preceptum plenius confirmare deberemus. Cujus petitionem denegare noluimus: ſed ſicut unicuique fidelium noſtrorum juſte rationabiliterque petentium, ita nos illi conceſſiſſe, atque in omnibus confirmaſſe cognoſcite.* C *Praecipientes ergo jubemus, ut inſpectam ipſam commutationem, ſicut per eam plenius declaratur, quicquid pars juſte & rationabiliter alteri contulit parti, deinceps per hanc noſtram auctoritatem jure firmiſſimo teneant atque poſſideant: & quicquid exinde facere voluerint, libero in omnibus perfruantur arbitrio. Et ut haec* D *auctoritas firmior habeatur, & per futura tempora plenius conſervetur, manu propria ſubſcripſimus, & de anulo noſtro ſubter ſigillari juſſimus*

Signum *Hludowici ſereniſſimi Imperatoris.*

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Heliſachar recognovi & ſubſcripſi.

Data Kalendis Auguſti, Anno Primo, Chriſto propitio, Imperii noſtri, Indictione Septima.

Actum Aquiſgrani Palatio Regio, in Dei nomine feliciter. Amen.

Animadverte, quomodo Eccleſiaſtici olim homines, ut firmiores in poſterum forent commutationes praediorum, ac praecipue Villarum a ſe factae, curarent ut ad eos accederet Imperatorum confirmatio. Ad haec ne inſalutata dimittas velim ea verba, ubi *Rodulfus* dicitur *Rector Monaſterii*, *quod eſt conſtructum intra muros Civitatis Brixiae, in honore Domini Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti, quod vulgo appellatur Monaſterium Novum*. Celeberrimum fuit, & adhuc eſt in Civitate Brixiana Monaſterium Sanctimonialium Sanctae Juliae, quod in honorem Salvatoris noſtri a Deſiderio Rege, ejuſque conjuge Anſa aedificatum fuit. Ego quoque, utpote qui veniâ mihi factâ a ſacris illis nobilibuſque Virginibus Tabularium Aſceterii ipſius excuſſi, nonnulla inde excerpta monumenta in hoc ipſo Opere evulgavi. Hujus autem Monaſterii fundationem refert Clariſs. Mabillonius in Annalib. Benedictinis ad Ann. Chriſti DCCLIX. Tum ait: *Monaſterium Novum dictum eſt ab inſtauratione, quae Anno Domini Octingenteſimo Triceſimo Quinto facta memoratur. De eo intelligendum videtur Necrologium Augienſe, in quo laudatur Auſtreberga ex Monaſterio, quod dicitur Nova*. Quum heic offenderim ego Rodulfum *Rectorem Monaſterii Novi Brixiani*, primo quidem ſuborta mihi ſuſpicio eſt, aliud fuiſſe Monaſterium hoc ab altero Sanctae Juliae, & illud quidem a Monachis, hoc autem a ſacris Virginibus excultum; & eam ſuſpicionem augebat Diploma Ludovici II. Auguſti, Anno DCCCLVI. *actum Brixia Civitate, Monaſterio Novo*, quum Imperator non in Parthenone, ſed in Monachorum Coenobio, habitaſſe ac Diploma dediſſe videretur. Verùm ſuſpicioni factus

A eſt finis, inſpecto quodam Diplomate, quod Margarinus in Bullarii Caſinenſis Tomo 2. protulit: inde enim conſtat, *Novi* appellationem antiquitus conjunctam fere ſemper fuiſſe cum Sanctae Juliae Monaſterio. Et profecto longe antea quàm Mabillonius putarit, natam fuiſſe ejuſmodi appellationem, Diploma nuper a me editum prodit. Quamobrem Rodulphus iſte *Rector Monaſterii Novi*, Oeconomus ac Miniſter tantummodo fuiſſe cenſendus eſt Coenobii Sanctae Juliae. Cujus moris exemplum alterum dabo in Charta Piſtorienſi Anni DCCXLVIII. Diſſertat. LXV. *de Monaſteriorum erection*. Regrediamur ad ea Diplomatis verba: *Villam nuncupatam Reduddum, quae dicitur ſupernomen Curticella, in Pago Perſiceta*. Retinet adhuc eadem Villa apud nos appellationem *Reddù*, & Eccleſia Parochiali decorata eſt, ac Nonantulani Oppidi ditioni ſub Sereniſſimo Duce Mutinae ſubeſt. Amplitudinem quoque *Perſicetanae* regionis, ſive *Pagi*, nobis indicavit Leo Marſicanus Lib. primo, Cap. 54. Chronic. Caſinenſ. haec de Johanne Abbate ſcribens: *Hic fecit libellum Adelberto filio Rainerii de Raſtello* (nunc *Raſtellino* nuncupatur eadem Villa, ſita olim & ipſa in Pago Perſiceto) *de aliquot Curtibus hujus Monaſterii in Comitatu Mutinenſi, fundo, qui dicitur Perſiceta*. Petrus quoque Diaconus Lib. 4. Cap. 18. ejuſdem Chronici, auctor eſt, ſubjectum fuiſſe Coenobio Caſinenſi *Monaſterium Sancti Benedicti, territorio Mutinenſi intra fines fluvii Fuſculi & limitis Malmeniliaci*. Curtes olim non vaſta tantummodo praedia, ſed integram Villam ſignificabant. Id ſaepe innui, atque alibi antiquis tabulis confirmavi. Haec autem omnia in

eodem

eodem Perſiceti tractu ad *Comitatum Mutinenſem* ſpectabant. Porro quouſque ſe protenderet regio iſta, intelliget quiſque, Oppidum Sancti Johannis nunc recogitans, Bononienſium ditioni ſubjectum, quod uti intra fines *Perſiceti* aedificatum, adhuc nomen ſervat *Sancti Johannis in Perſiceto*. In Diplomate Friderici II. Auguſti apud Ughellium Tomo 2. Ital. Sacr. in Archiepiſcopis Bononienſibus, confirmatur Henrico Bononiae Epiſcopo *Caſtrum Sancti Johannis in Perſiceto*. In antiqua editione Hiſtoriarum Matthaei Villanii Lib. prim. Cap. 68. & infra memoratur *San Giovanni in Ceſena*. In nuperrima editione ejuſdem Operis, Tomo XIV. Rer. Italic. monui in notis, Florentinum Codicem MStum praeferre *San Giovanni in per Ceſena*. Sed utrobique corruptus eſt locus; ibique reſtituendum *San Giovanni in Perſiceto*.

En ergo qui olim forent fines Comitatus Mutinenſis. Scilicet ſaltem Samodia fluviolus, nunc la *Samozza*, Mutinenſem agrum a Bononienſi dividebat. Immo in Mutinenſium portione relinquebatur *Badianum*, nunc *Bazzano*, cum integro Pago Perſiceti, complectente Nonantulam, Sanctum Caeſarium, Zenam Curtem, Panſanum, Caſtrum Sancti Johannis, aliaſque Villas & Caſtella, quorum non modicam partem Bononienſium potentia ſenſim in ſuam ditionem poſtea redegit, non Comitatu tantummodo, ſed & Dioeceſi Mutinenſium imminutâ, reclamantibus nequidquam Mutinenſibus. Praetermitto, ex aliis monumentis indicari, ultra Samodiam in ſuperioribus locis excurriſſe olim noſtrum Comitatum. Quamobrem in ſtatuendis olim finibus inter Bononiam ac Mutinam, qui nunc adeo impares ſunt, juſtam videmus obſervatam fuiſſe menſuram. Quum verò Langobardi Mutinam Graecis Ravennae dominantibus primo eripuiſſent, non univerſum continuo hujus Civitatis agrum ſibi ſubdidere. Verùm Liutprandus (Paullo Diacono teſte Lib. 6. Cap. 49. de Geſt. Langobardorum) *Caſtra Aemiliae, Foronianum* (lege *Feronianum*) *& Montem Bellium, Buxeta, & Perſiceta* Graecis eripuit. *Feronianum* nunc *il Fregnano* ſive *Frignano*, Provincia eſt Mutinenſis Ducatus in montibus, Bononienſi agro contermina, & complectens Sextulam ditionis caput, Fananum, ac plurima alia Caſtra & Villas. *Friniates* Ligures a Livio memoratos, ibi potius, quàm ubi Cluverius opinabatur, quaerendi ſunt. Ii nomen regioni dediſſe, aut ab ea accepiſſe videntur. *Mons Bellius*, nunc *Monte Veglio*, ſeu *Monte Vio*, Bononienſibus antiquitus obtemperans, ſed aliquo etiam tempore Mutinenſium poteſtati obnoxius fuit. De *Buxeto* haec habet Clariſs. Vir Gaſpar Berettus Monachus Benedictinus in Diſſertat. Chorographica praepoſita Tomo X. Rer. Italicarum, Section. 14. *In agro Mutinenſi, vel Bononienſi, juxta Paullum & Sigonium locus eſt quaerendus*. Et merito: neque enim veri videtur ſimile, *Buxetum*, ſitum ad Padum inter Placentiam ac Parmam, heic deſignari. Cur, quaeſo, locus exigui nominis Langobardorum vim effugiſſet, quum ipſi agro & Urbibus circumpoſitis pacifice tandiu antea potirentur? Apud nos tamen illius nomen (uti de aliis bene multis evenit) ante complura Saecula excidit. Apud Anaſtaſium in Vita Gregorii II. Papae legitur: *Langobardis Aemiliae Caſtra, Feronianus, Montebelli, Verablum cum ſuis Oppidis, Buxo,*

Buxo, *& Perſiceta*, *Pentapolis quoque* & *Auximana Civitas ſe tradiderunt*. Atque haec de finibus antiquis Comitatus Mutinenſis. Sed vix ulla Civitas oſtendi poterit, quae ſui agri fines vel ipſis antiquis temporibus ſtabiles retinuerit; & ſi quidem olim retinuit, bellis poſtea inter Italicas Urbes excitatis, & ſaevientibus Gibellinorum & Guelphorum factionibus, immutata plane finium facies fuit. Erant enim vetuſto tempore Civitates, quae latius, erant & quae brevius, agrum ſibi, ſive ſuo Comiti ſubjectum protendebant. Uti in Antiquitat. Eſtenſ. Par. I. Cap. 8. oſtendi, ſpectabant olim ad *Comitatum Brixianum Caſale Majus*, *Videliana*, *Pomponeſcum*, *Pangunedum*, *&*

A *Suzaria*: quod mirum videatur ſpectantibus Urbis illius diſtantiam ab iis locis, ac praeſentem rerum ſtatum; ſed minime mirum eſt recolentibus tantam in aliis locis mutationem ſubſequutam. Hac de re egi ſupra in Differt. VII. *de Comitib. Palatii*. Praeterea in Diſſertatione XXII. ſequenti *de Legibus Ital.* animadver- B temus, eumdem Brixiae Comitatum olim excurriſſe in multas Terras, quae nunc Cremonenſi Civitati obſequuntur. Addere nunc placet Caroli Craſſi Diploma, e Tabulario Monachorum Benedictinorum Monaſterii Placentini Sancti Sixti depromtum, in quo videas Fontanae locum ſitum *Comitatu Brixienſi*, *Parochiâ* (ideſt Dioeceſi) *Cremonenſi*.

Donatio facta a Carolo Craſſo Imperatore Johanni Gaſtaldio, Anno 883.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Karolus divina favente clementia Imperator Auguſtus. Si petentibus commoda largimus fidelibus noſtris, quibus haec contulerimus, proculdubio devotiores ac promptiores eos in noſtro reddemus obſequio. Igitur notum eſſe volumus omnibus fidelibus noſtris, tam praeſentibus ſcilicet quàm & futuris....... utulfum dilectum Conſiliarium & Miniſterialem noſtrum adiiſſe ſerenitatis noſtrae magnificentiam, quatinus concederemus cuidam fideli noſtro Johanni Gaſtaldio de Curte noſtra Murgola Maſſaritia noſtra illa, quae conjacent in loco qui vocatur Fontane, Comitatu Brixienſi, Parochiâ Cremonenſi, *prope Curtem noſtram Expiras, pro fideli ſervitio ipſius, quod incunctanter & fideliter noſtrae celſitudini exhibet, & ob aeternae retributionis praemium; jure proprietario habendum & faciendum*

C *quid delegerit. Cujus videlicet interventui aurem clementiae accommodantes, ejuſque fidelis noſtri jam praenominati Johannis devotiſſimo famulatui viſcera pietatis noſtrae ſuggerentes, concedimus atque donamus ſupranominata Maſſaritia noſtra de Fontanis eidem praedicto Johanni in integrum cum omnibus adjacentiis ibique reſpicientibus, jure pro-* D *prietario habendi & faciendi tam ipſe jam ſaepe nominatus Johannes quamque & heredes ipſius, ideſt dandi, vendendi, comutandi, alienandi ſecundùm libitum proprium liberam exinde permittimus eidem habere poteſtatem quicquid voluerit faciendi; nemine umquam ſucceſſorum noſtrorum hoc irrumpente; ſed modis omnibus rata & inconvulſa ad* E *augmentum mercedis aeternae tam noſtrae quamque predeceſſorum noſtrorum inviolabiliter maneat. Si quis vero poſt noſtrum deceſſum hoc noſtrae auctoritatis*

Prae-

Praeceptum aliquo modo irrumpere aut violare temptaverit, triginta Libras auri optimi componat, medietatem Palatio noſtro & medietatem praedicto homini & heredibus ipſius. Ut autem hoc ve-
A *rius credatur, diligentiuſque ab omnibus obſervetur, manu propria confirmavimus, & impreſſione Bullae noſtrae ſupter adſignari juſſimus.*

Signum *Karoli ſereniſſimi Imperatoris.*

Sigillum plumbeum olim, ut videtur, appenſum deſideratur.

Waldo Notarius ad vicem Liutuvardi Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data X. Kalendas Julii, Anno Incarnationis Domini DCCCLXXXIII. *Indictione I. Anno verò piiſſimi Imperatoris Karoli Tertio.*

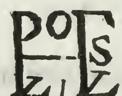
Actum Murgula Curte Regia, in Dei nomine feliciter. Amen.

Ita Parmenſi Comiti ſuberant *Felina* & *Malliacus* Curtes ſive Caſtella, quae a multis Saeculis in Regienſi Comitatu recenſentur, uti Charta indicat a me evulgata in Diſſertatione VI. *de Marchionibus*. Sed & ipſe Regienſis Comitatus inferiori parte ſua pertingebat olim fines Ferrarienſium, multaque alia loca complectebatur, inde ſenſim avulſa: in-
B ter quae unum commemorare lubet, hoc eſt, *Wardiſtallam*, nunc *Guaſtalla*, ad Ducatus honorem ſeriùs evectam. Teſtem hujus rei dabo Diploma, quod autographum vidi atque deſcripſi ex Archivo Reipublicae Cremonenſis, curante Franciſco Ariſio Viro Clariſs. Conſervatore Ordinum ejuſdem Civitatis.

Ludovici III. Italiae Regis Privilegium, quo Curtem Guardiſtallam confirmat Monaſterio Placentino Monialium Sancti Sixti, Anno 901.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis.* Hludovicus *divina favente clementia* Rex. *Omnium fidelium ſancte Dei Eccleſie, noſtrorumque, preſentium ſcilicet & futurorum comperiat induſtria, quoniam quidam venerabilis ſancte* Concordienſis Eccleſie Epiſcopus, *nomine* Adalmanus, *noſtram adiens excellentiam, enixius poſtulavit, quatinus quan-*
C *dam* Curtem juris Regni noſtri, que dicitur Wardiſtalle, conſiſtentem in Comitatu Regiſiano, non longe a fluvio Pado, *concederemus Monaſterio in honore ſancte Reſurrectionis, & beatorum Martyrum Bartholomei, Xiſti, & Fabiani, ab* Avia noſtra Angelberga quondam Imperatrice *a fundamentis conſtructum infra menia Civitatis Placenti-*

centine, ita ſane ut perſiſtat etiam pro anima Avi noſtri Domni Hludovici Imperatoris, *& prediĉte Avie noſtre, & Genitricis, & noſtra, cum univerſis apenditiis ejus, ac familiis utriuſque ſezus. Cujus precibus aſſenſum prebentes, hoc ſerenitatis noſtre Preceptum conſcribi juſſimus, per quod concedimus eidem Monaſterio in honore ſanĉte Reſurreĉtionis, & beatorum Martyrum Bartholomei, Xiſti, & Fabiani, prefixam* Curtem Wardiſtallam. *cum omnibus rebus & Capellis ad eandem Curtem pertinentibus, videlicet cum caſis, vineis, maſſaritiis, diverſiſque territoriis, campis, ſtallariis, ſylvis, paſcuis, aquationibus, piſcationibus, molendinis, aquarumque decurſibus, ſervis, ancillis, aldionibus, aldianabus, & quidquid ad prefixam Curtem aſpicit vel aſpicere videtur totum & integrum eidem Monaſterio concedimus perpetualiter poſſidendum, ut in uſus Monacarum ibidem Domino famulantium ſemper abſque ullius contradiĉtione perſiſtant. Si quis autem temerarius quiſquam, quod non credimus, contra hoc noſtre inſtitutionis Preceptum in aliquo violare aut infringere temptaverit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras centum, medietatem Palatio noſtro, & medietatem cui inlata fuerit violentia. Et ut veriùs credatur, ac diligentius ab omnibus obſervetur, manu propria ſubter roborantes, anuli noſtri impreſſione inſigniri juſſimus.*

Signum *Domni Hludovici glorioſiſſimi Regis.*

Adeſt adhuc Sigillum Cereum ejuſdem Regis.

Arnulphus Notarius ad vicem Liutuardi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Datum XIV. Kalendas Februarii, Anno Incarnationis Domini DCCCC. Indiĉtione Quarta, Anno Primo, regnante Hludovico glorioſiſſimo Rege in Italia.

Aĉtum Bolonia Civitate in Dei nomine. Amen.

Habemus heic *Adalmanum* Ughelliano Catalogo Concordienſium Epiſcoporum addendum. Attentiori tamen ſtudio Notas Chronologicas hujus Diplomatis conſiderandas offero. Annus Chriſti quidem dicitur *DCCCC.* Verùm *Indiĉtio Quarta* Annum indicat *DCCCCI.* ac proinde adhibitam heic vides Aeram Venetorum ac Florentinorum, qui tribus Menſibus poſt vulgarem Nativitatem Domini novum Annum exordiuntur. Et ſane Diploma datum Bononiae fuit, dum Ludovicus Tertius Romam contenderet ad Coronam ac nomen Imperatoris ſuſcipiendum: uti revera Februario Menſe ejuſdem Anni DCCCCI. ſuſcepit. Quod aperte indicat Charta a Florentinio edita, in Vita Mathildis Lib. 3. pag. 114. & ſcripta *Februario Menſe, Indiĉtione Quarta,* dum is adhuc Romae eſſet. Refert Pagius Ludovici coronationem *ad Annum DCCCC. poſt ultimum Menſis Auguſti*. Baronius verò ad Annum praecedentem DCCCXCIX. Neuter audien-

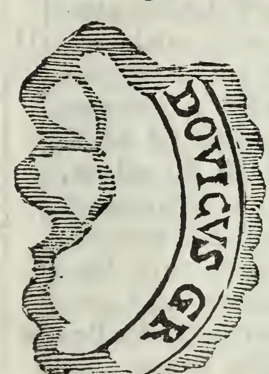
A diendus. Ludovicus Tertius Januario Menſe Anni DCCCCI. nondum Imperiale ſolium conſcenderat, uti ex hoc Diplomate conſtat. Rurſus ipſum Romano Diademate donatum fuiſſe tantummodo poſt *diem II. Idus Februarii* ejuſdem *Anni* DCCCCI. oſtendet nobis Diploma, quod archetypum, parte Sigilli ſuperſtite, adhuc adſervant in Tabulario ſuo Canonici Cathedralis Regienſis, & ego e tenebris, in omnium commodum, educere ſtatui.

Ludovici III. Imperatoris donatio facta Richardo Vaſſo Bertaldi, Anno 902.

B *IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis.* Hludovicus *divina favente clementia Imperator. Omnium fidelium noſtrorum, preſentium ſcilicet & futurorum comperiat induſtria, quoniam* Liutfredus *inclytus* Comes, *&* Arlulfus Comes, *noſtri dilectiſſimi fideles, noſtram adeuntes excellentiam, enixius poſtulaverunt, quatinus cuidam fideli noſtro nomine Richardo Vaſſo Bertaldi quandam Braidam unam de Maſſa hactenus pertinente de Comitatu Regienſe, & Pratum Modium unum inter Rivum, qui dicitur Cruſtula Vetus, & Vico Roleſa, & in Regia Civitate petias tres de terra pertinentes de eodem Comitatu per Praeceptum noſtrae auctoritatis jure proprietario concederemus. Quorum precibus aſſenſum prebentes, hoc ſerenitatis & excellentiae noſtrae Praeceptum fieri decrevimus: per quod praedictus fidelis noſter Richardus Braidam eandem ſuperius jam dictam, & Pratum, ſive tres petias de terra cum omnibus pertinentiis & adjacentiis earum, juſte & legaliter ibidem pertinentibus, futuris quoque temporibus abſque ullius contradictione tam ipſe quàm ſui heredes perpetualiter poſſideant; liberam quoque & firmiſſimam in omnibus habeant poteſtatem donandi, ordinandi,* C *commutandi, vendendi, ſeu quovis titulo inſcriptionis alienandi, remota totius publicae Poteſtatis inquietudine. Si quis vero contra hoc noſtrae inſtitutionis Praeceptum in aliquo violare aut inrumpere temptaverit, ſciat ſe compoſiturum auri optimi Libras triginta, medietatem Palatio noſtro, & medietatem prefato Richardo, ſuiſque heredibus. Et ut verius* D *credatur, ac diligentius ab omnibus obſervetur, manu propria ſubter roborantes, anuli noſtri impreſſione inſigniri juſſimus.*

Signum (ſimile ſuperiori) *Domni Hlud.vici glorioſi Imperatoris Auguſti.*

Pars Sigilli

cerei ſuperſtitis.

Arnulfus Notarius ad vicem Liutoardi Epiſcopi recognovi.

Datum II. Idus Februarii, Annis Domini DCCCCII. Indictione V. Anno Primo Imperante Domno Hludovico in Italia.

Actum Papiae feliciter. Amen.

Si Anno DCCCCII. ſecundo Idus Februarii adhuc decurrebat *Annus Primus* Ludovici Tertii, ergo ejus coronatio poſt eumdem diem Anno praecedenti DCCCCI. & Februario quidem Menſe peracta fuit. Vide etiam, quae protuli in Diſſertat. XIX. *de Tributis*. Repeto nunc antiquorum Comitatuum varium ſtatum. Apud Ughellium Tomo V. Ital. Sacr. in Epiſcop. Comenſib. & apud Tattum in Annalib. ſacr. Comenſibus, Diploma habetur Lotharii I. Auguſti, commemorantis *Vallem Tellinam in Ducatu Mediolanenſe*. *Ducatus* tamen *Mediolanenſis* vox aevo illo inſolens alicui fortaſſe videatur, ac interpolati textus ſuſpicionem ingerat, ſcriptumque olim fuiſſe in autographa membrana *Comitatu Mediolanenſe*. Et ſane ex altero certiore monumento diſcere id poſſumus, a me edendo in Diſſertat. ſubſequenti *de Legib. Italic.* ubi eadem regio dicitur *de Comitatu Mediolanenſi:* quod profectò ſtuporem ingerat. Attamen nullus mirandi locus, ſi Lector conſulat Chartam infra mihi producendam in Diſſertatione LXX. *de Cleri Immunitat.* ex qua conſtabit, *Novocomenſem Urbem* Anno DCCCLXXX. *Comiti Mediolanenſi* fuiſſe ſubjectam, atque adeo ſuo Comite deſtitutam. Sive enim ea Civitas propter aliquod crimen, Comitatus jure ſpoliata fuerit, ſive honorem hunc ampliſſimae Urbi ac Metropoli Mediolanenſi Rex aut Auguſtus aliquis conferre voluerit, ut illius ditio alias etiam Urbes, & ingentem agri menſuram complecteretur: certa eſt praerogativa adeo ampli Comitatus temporibus iis, quem deinde rerum viciſſitudines aut minorem, aut etiam longe majorem effecere, additis Mediolanenſi aliis finitimis Comitatibus. Atque heic Lectores minus periti monendi ſunt, non Civitates tantùm, ſed alia etiam minora loca ſive Oppida vetuſtis temporibus ſuo *Comite*, ſive Praeſide fuiſſe ornata, ita ut ejuſmodi Oppidorum ditio ſejuncta a quovis Magiſtratu Civitatum foret, ac uni Regi, aut Marchioni, ſive Provinciae Praefecto, ſubeſſet. Illuſtria hujus rei exempla ſuppeditabit nobis praelaudata nobiliſſima Urbs Mediolanum. Nam etſi olim in Septemtrionalem plagam illius Comitatus ampliſſime progrederetur, ab Oriente tamen ad Laudenſis agri limites conſiſtebat, & ab Occidente conterminos habebat alios Comitatus, a ſua ditione omnino ſejunctos. Apud Puricellium in Monumentis Baſilicae Ambroſianae num. 150. Diploma Berengarii Regis legitur ſcriptum Anno Chriſti DCCCXCIV. in quo Canonicis Ambroſianae ejuſdem Baſilicae donat, *Manſum illud, quod eſt in Cornalede pertinens ex Comitatu Frazionenſi*. Ubi ſitus fuerit Comitatus iſte Frazionenſis, infra inquiram. At Gualvaneus Flamma in Manipulo Florum, Tomo XI. Rer. Italicar. pag. 649. haec

A haec ſcribit de amplificatâ Mediolanenſium potentiâ ad Annum MCLXVII. *Ducatus Burgariae, Marchionatus Marteſanae, Comitatus Seprii, & Comitatus Turigiae, & Parabiagi, & Comitatus Leuci, qui omnes quaſi domeſtici inimici Terram iſtam ſemper invaſerant, facti ſunt ſubjecti & ſervi perpetui Civitatis Mediolani &c. Civi-* B *tas Angleriae, & Civitas Brianziae in noſtra Oppida rediguntur.* Ex his regionibus nonnullae Comites proprios accepiſſe videntur tantummodo poſt Annum Chriſti Milleſimum, quo tempore crebrius in varias ſectiones dividi Urbium Comitatus coepti ſunt. Aliae verò vetuſtis etiam Seculis a ſuis Comitibus regebantur. In po- C ſtremis tabulis Angilbergae Auguſtae Anno DCCCLXXVII. ſcriptis, & a Campio in Tomo I. Hiſtor. Eccleſiae Placentinae evulgatis, enumerantur *Curtes in Comitatu Burgarenſe, id ſunt Brunago & Trecate.* Quare *Ducatum Burgariae* potius quàm *Comitatum*, eum Gualvaneus appellarit, divinare neſcio.

D Et quoniam *Trecatis* nomen nuper occurrit, videant eruditi Mediolanenſes, an iſtud indicare poſſit, Comitatum olim *Burgariae* eum fuiſſe, qui nunc *Viglevani Comitatus* eſt. In Tom. 2. Italiae Sacrae in Epiſc. Parmenſibus Otto Magnus Anno DCCCCLXIX. Ingoni nobili viro confirmat quidquid is habet *in Comitatibus Bul-* E *garienſi, Laumellenſi, Plombienſi, Mediolanenſi &c. Plombia* ab Anonymo etiam Ravennate memoratur, ejuſque Comitatus Novarienſi conterminus fuit. Quod etiam diſcas e Diplomate Conradi I. Auguſti Tomo 4. ejuſdem Italiae Sacrae in Epiſcopis Novarienſibus. In quo Imperator ille Anno MXXVIII. Petro Epiſcopo Novarienſi concedit, ſive confirmat *Comitatum de Plumbia & alium de Oxula*, nunc *Domodoſſola*, ad Occidentem Novariae. In eumdem *Plumbiae* locum Epiſcopus Novarienſis, nunc ampliſſimus S. R. E. Cardinalis Gibertus Borromeus, adhuc retinet non ſpirituale tantùm, ſed & civile imperium. Ejuſdem etiam *Comitatus Plumbienſis*, in quo erant duae Curtes *Barazzola* & *Agredada*, meminit Otto Magnus Imperator in Diplomate Anni DCCCCLXII. pro Eccleſia Inſulae Sancti Julii, quod habes in Epiſcopis Novarienſibus. Ejuſmodi verò Comitatus, inter montes ſiti, dignitate urbanis Comitatibus multum concedebant. Ac proinde Henricus I. Auguſtus in Diplomate Anni MXIV. nuper memorato Petro Antiſtiti Novarienſi *Oxulenſem Comitatum* concedens, ipſum appellat *quemdam Comitatulum, qui in Valle Auſula infra ipſius Epiſcopatus Parochiam adjacere dignoſcitur.* Commemoratum etiam videas *Comitatum Bredolenſem inter Tanagrum & Sturiam*, in Diplomate Ludovici III. Auguſti, Anno Chriſti DCCCCI. Tomo 4. Italiae Sacrae in Epiſcop. Aſtenſib. Ejus ſitum aliis deſignandum relinquo. Antiquiſſimus etiam eſt *Comitatus Seprii*, ab eodem Scriptore memoratus. Occurrit is nobis in aliquot Chartis heic evulgatis, ac praecipue in Chartâ Anni DCCCXLIV. (ubi memoratur *Johannes Comes Seprienſis*) editâ in Diſſertat. IX. *de Miſſis*. Haec pauca monumenta nunc addo. In inſigni Tabulario Monachorum Ciſtercienſium Sancti Ambroſii Majoris Mediolani pergamenam legi ſcriptam *Regnantes Domni vere excellentiſſimi Karolo & Pippino Regibus hic in Italia, Anno Regni eorum Trigeſimo, & Vigeſimo Tertio, VIII. die Menſe Martii, Indictione Duodecima*, ideſt Anno

no DCCCIV. ubi vides, *Regis* tantùm, & minime Imperatoris titulo Carolum donari. Pergit Charta: *Domino ſancto, & Angelorum meritis quoaequando Oratorio* (egregios ſane titulos Oratorio collatos, ſed ad formularium eorum temporum expreſſos) *beati Confeſſoris Domini noſtri Jeſu Chriſti Zenoni, quod fondato eſſe videtur in loco Campellioni prope Riba...* (ideſt ad ripam Lacus Lugani) *finibus Civitatis Sebrienſe*. En ut *Seprium* tunc inter Civitates recenſeretur. Nunc vix illius veſtigia ſuperſunt in agro Mediolanenſi, ubi *Caſtel Seprio*, non longe ab Oppido Gallarati. Altera membrana, in eodem Ambroſiano Archivo adſervata, exarata fuit: *Hludowicus divina ordinante providentia Imperator Auguſtus &c.* Indictione *V. Menſe Februario*, ideſt Anno DCCCLVII. *Conſtat, me Angelbertus de Vico Canobio finibus Sebrienſe &c. Canobium* nunc nobile Oppidum eſt ad oram Verbani Lacus, ampliſſimae, multiſque nominibus ſpectatiſſimae Borromeorum Familiae ſubjectum. Quare vides, quàm late excurrerent fines *Sprienſis Comitatus*, quando ad Lacum Lugani & ultra Verbanum ferebantur. Temporibus iis quoties audis *Comitatus* nomen, ditionem, uti jam monui, intellige peculiarem, atque a reliquis diviſam, utpote quae territorio proprio circumſcripta, proprio etiam Praeſidi parebat. Sed hanc notionem turbare videtur tertia Charta ex eodem Tabulario Ambroſiano depromta & ſcripta; *Hludowicus divina ordinante providentia Imperator Auguſtus, Anno Imperii ejus Deo propitio Quintodecimo, XII Kalendas Martii, Indictione XIII.* ideſt Anno DCCCLXV. quo Petrus Abbas ibi memoratus Ambroſiano Coenobio praeerat. *Monaſterio Chriſti Confeſſoris Ambroſii, ubi ejus ſanctus* (ita) *Corpus requieſcit, ego Sigeratus Vaſſus Domni Imperatoris, filius bone memorie Leoni Comite, preſens preſentibus dixi: Do hac offero in predicto Monaſterio pro remedium anime mee, vel quondam Amelrici Epiſcopo Aviunculo meo* (fuit ille Novocomenſis EPiſcopus) *hoc eſt Curte, & omnibus rebus illis poſitis in loco & fundo Balerne, ubi dicitur Oblino, Judiciaria Sebrienſe &c.* Obiter heic animadvertas velim, praeclariſſimam Urbem vocari *Mediolanium* non *Mediolanum*. Noris, uſum hunc non novum iis temporibus fuiſſe, immo ne ipſis quidem antiquis Seculis, uti oſtendam in collectione veterum Inſcriptionum, quas proximè in lucem proferam.

Nuper vidimus *Judiciariam Sebrienſem*, non verò *Comitatum*. Suſpicandi locus eſt, ibi unum ex Judicibus minoribus conſediſſe, qui a Comite Mediolanenſi penderet, uti complures alii pendebant, jus dicentes ruri in praecipuis Oppidis aut Caſtellis, quae ager Civitatis complectebatur. Et revera in Diſſertatione ſubſequenti *de Legib. Italic.* offendemus *Valtelinam Judiciariam Mediolanenſem*. Verùm *Judiciaria* heic ſumenda videtur Langobardorum more, qui *Judices* appellare conſuerunt, quos Franci deinde *Comites* dixerunt. In Liutprandi Regis Lege XV. Lib. V. de Servo fugace habentur haec: *Si in aliena Judiciaria inventus fuerit*, ideſt in agro ſive diſtrictu alterius Civitatis. Neque enim heic, ut de Valtelina, dicitur Sebrienſis Judiciaria Mediolanenſis. *Angleriam Civitatem* ſupra commemoravit Gualvaneus de la Flamma: illuſtre ſane Oppidum in orâ Verbani Lacus ſitum, ipſumque ab aliquot Seculis praeclariſſimae Bor-

Borromeorum Familiae, uti & nunc Comiti Johanni Borromeo, Hiſpaniarum Magnati, ſubjectum. Huic olim nomen *Stationa*, atque idem occurrit regnantibus Auguſtis Francis, & Seculo etiam XI. *Scationa* corrupte appellatur ab Anonymo Ravennate. Neque ulla dubitatio eſt, quin eadem Civitas fuerit *Stationa* antiqua, & recentior *Angleria*, uti antea oſtenderunt doctiſſimi viri, Puricellius in Vita Sancti Arialdi, Saxius in Apolog. pro Sanctis Gervaſio & Protaſio, & noviſſime P. Berettus in Diſſertatione Chorographica praepoſita Tomo X. Rer. Italicarum. Qui poſtremus etiam conjectat, *Forum Licinii* a Plinio memoratum eſſe ibi quaerendum. Cur *Angleriae* nomen loco acceſſerit, ſi & mihi opinari licet, inde factum putarim, quod illic dominatus fuerit aliquis, a quo proprium nomen in Oppidum translatum fuerit, ideſt *Engelerius*, *Angelerius*, *Ingelerius*, ſive *Ingelarius*: unum enim nomen diverſis modis pronuntiatum, & apud veteres non ignotum fuit. Igitur ab eo *Angeleria* ſive *Engeleria* Civitas potuit nominari: quod contigiſſe aliis quoque locis demonſtrare promtum eſſet. Contractâ voce *Angleria*, aut *Engleria* inde fuerit efformata. Sed quomodocumque ea appellationis mutatio invaluerit, certum eſt, ſub Francis & Germanis Auguſtis, proprium *Stationae* fuiſſe *Comitatum*, cujus ditio ad pleraque Verbani Lacus meridionalia Oppida ac Villas ſeſe protendebat. Repete ſupra memoratum Angilbergae Imperatricis Teſtamentum Anno DCCCLXXVII. Ibi ſtatuuntur *in Comitatu Stationenſe* Curtes *Cabroy*, & *Maſinum*. Ad Verbanum jacet *Maſinum*, illuſtris locus eo potiſſimum nomine, quod ibi

A Matthaeus Magnus Vicecomes primam lucem vidit. In Tabulario praelaudato Sancti Ambroſii Majoris raptim legi Chartam ſcriptam *Anno DNN.* (ideſt *Domnis Noſtris*) *Carolo & Pippino filio ejus viris excellentiſſimis Regibus Francorum & Langobardorum* (Pippinum imperite *Francorum* quoque Regem appellatum ani-
B madverte) *hic in Italia*, *Annis Regnis eorum Tregeſimo Quinto & Vigeſimo Primo*, *ſub die XI. intrante Menſe Septembri* (ergo perantiqua eſt formula *intrantis Menſis*) *per Indictione Selinorienſis Prima*. Is eſt Annus Chriſti DCCCVIII. Sed ſive me feſtinatio & characterum difficultas illuſerint, ſive alia Pippini Regis Epocha
C quaerenda ſit, illius *Annus XXI.* neque cum Anno initi Regni Italici, ideſt Anno DCCLXXXI. neque cum Chartâ paullo ante memoratâ aliiſque ſimilibus, conciliari poteſt. Vocem illam *Selinorienſis* plane inſuetam, quum deſcripſi, agnovi. Fortaſſis ibi eſt *Selinorientis*, ideſt *Lunâ naſcente*. Sed quid rei Lunae eſt cum
D Indictione? Felicius divinent alii: neque enim mihi ad manus membrana eſt, ut ſecundis curis illam attentius conſiderem. In ea *Draco filius quondam Rodelmundo* commemorat, *quae poſſidere videor in territorio Civitatis Sebrienſe &c. ſeu & in finibus Stazonenſis, locus Leocarni*. In aliis etiam Chartis Oppidum *Leocarnum*,
E nunc *Locarno*, pertinere vidimus ad Comitatum Stationenſem, ut nunc mirari ſubeat, quei *Canobium* in pergamena ſupra laudata repertum (ſi de Oppido ad Verbanum ſito illic agitur) Seprienſi Comitatui tribuatur, quum Leocarnum longius poſitum in ora ejuſdem Lacus ad Stationenſem ſpectaret. Atque hactenus vidimus tres Comitatus, *Burgarienſem*,

Sepríenſem , & *Stationenſem*, antiquis temporibus a Mediolanenſi ſejunctos, quos tandem potentiſſima Civitas Mediolanum, formâ Reipublicae aſſumtâ, ſibi ſubjecit. Atque his adjiciendus ſupra memoratus *Comitatus Frazionenſis*, cujus mentio occurrit in Charta Anni DCCCXCIV. a Puricellio evulgata inter Monumenta Baſilicae Ambroſianae, num. 150 Ubi is fuerit (dum *Stazionenſis* ibi legendum non ſit) decernere minime auſim, niſi quod in eo Comitatu *Cornaledum* ſtatuitur, mihi verò notus eſt *Cornalè* locus ad laevam Pizighittoni ſitum. Num eo tempore, qui nunc ager *Cremenſis* appellatur, *Frazionenſis* fue-

A rit, a ſuo Comite rectus? Tunc certe nulla *Cremae* mentio. Mos autem fuit, ut quum loca inter Civitates nobiliores poſita, multum ab iis diſtarent, regioni intermediae, ad incolarum commodum, ſuus Praeſes ſive Comes daretur. Ac propterea in ſuſpicionem aliquando adducebar, *Caſtrum* quoque *Aquadum* ſive *Arcuatum*

B inter Placentiam & Parmam jacens, ad Comitatus honorem olim evectum fuiſſe. Suſpicioni aditum aperuit Charta autographa, ſed prae vetuſtate protrita, quam ex ruderibus Nonantulani Coenobii deſcripſi, atque heic evulgandam puto.

Donatio multorum bonorum facta Nonantulano Monaſterio ab Aliberto Presbytero, Anno 833.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Hludowicus & Hlutario, divina ordinante providentia Imperatores Auguſtos, Anno imperii eorum Deo propitio Vigeſimo, & Quartodecimo VII. Kalendas Auguſtas, Indictione XI. Quoniam gentis humane incertus exitus eſt, nec dicere . . . . terminum premonentem . . . . . dicentem, Parati eſtote, quia neſcitis diem neque oram; *ut quandoque me Dominus de hac luce migrare juſſerit, non me de negligentia judicet, ſed de bonis operibus gratuletur. Et ideo ego Alibertus Presbiter filius quondam Johanni de Bardi, nullo me compellente nec vim inferente, ſed de propria mea deliberationis arbitrio, ſola me conſiderante omnipotentis . . . . & remedio anime mee vel parentum meorum, volo, ut omnibus rebus meis, quem habere viſus ſum in loco . . . . ſeu modo . . . . vel per . . . . . ſingulares . . . . . necnon & . . . . . beatorum Martyrum Prota-*

C *ſii & Gervaſii, ſitum in ipſo loco Odolo, deveniat in Monaſterio beatiſſimorum omnium Apoſtolorum & Chriſti Confeſſoris Silveſtri, ſito Nonantula, territorio Motinenſe, ubi nunc tempore venerabilis* Ansfrit Abbas *eſſe videtur, a preſente die deveniat in alimonia pauperum vel in ſtipendia Monachorum, ibi Dominum deſervientibus; ideſt tam*

D *caſis habitationis mee in Bardi, vel alias tectoras, ſeu pro aliis ſingulis caſalibus, una cum ſupraſcripta Eccleſia Sanctorum Protaſi & Gervaſi, Curtis, Ortas, rivis, clauſuras, campis, pratis, paſcuis, vineis, ſilvis, montibus, & . . . . ripis, ropinis, ac paludibus, cultum & incoltum, diviſum & indiviſum, uſibuſque aquarum, vel puteos,*

E *cunfinibus vel terminibus, una cum ſingulas caſas maſſaricias, vel ſortibus tam in Odolo vel in Barcu, vel per aliis ſingulis caſalibus,* finibus Caſtro Arquenſis, vel finibus Placentina, *vel in* finibus Regenſis, *loco* Arcete, *ante-*

tepoſito in Trimiolo & in Varianiſe . . . aliis omnibus rebus juris mei tum de paterna vel materna ſubſtantia, ſive per comparationem, donationem, commutationem, vel per qualecumque ingenio ſeu tinore ad me devoluteſſunt, & me de inter germanis meis vel nepotibus in diviſione obveniſſe dinoſcitur, ſeu arboribus olivarum una cum omni jure, adjacentiis & pertinentiis ſuis, cum acceſſionibus vel egreſſoriis ſuarum, omnia & ex omnibus ut ſupra dixi in integrum deveniat in jam dicto ſancto & venerabili Monaſterio pro anima mea, vel parentum meorum a preſenti die, ante poſito in . . . . locis Trimiolo & in Varianiſe ut ſupra mihi reſervavi, nam aliis omnibus rebus meis ſuperius comprehenſis, ubicumque inventum vel perqueritum fuerit, omnia & ex omnibus habeat in integrum ipſo ſupradicto Monaſterio, ab hac die in perpetuum teneat, poſſideat, vindicet atque defendat. Et per majore firmitatem jurata voce dico per omnipotentem Deum, & inſeparabilem Sanctam Trinitatem, Sedemque Sanctam Apoſtolica, & ſanctas quatuor Evangelias, numquam ſum venturus cauſandi aut removendi, judicandi, ſed omni in tempore firmis & ſtabilis permaneat; & non liceat nolle quod ſemel volui, ſed quod ſemel ad me factum vel conſcriptum eſt, inviolabiliter modis omnibus conſervare promitto. Quam vero Cartole donationis, ſeu offerſionis mee, Johannes Notarius ſcrivere rogavi, in qua ſubtus propria manu mea ſcripſi & una cum teſtibuſque ad me rogatis obtuli roborandum.

Actum ad Curte ipſius Monaſterii, qui dicitur Ponte Marmoriolo, die & Indictione Undecima, feliciter.

✠ *Ego Alibertus Presbiter in hac Carta donationis atque ofercionis a me facta relegi & manu propria ſubſcripſi.*

Signum manus Gauſperti germani ipſius Aliberti Presbitero rogatus teſtis.

Signum manus Gariperti de Aucis rogatus teſtes.

Signum manus Audoaldi de Vereniano rogatus teſtis finibus Brexiane.

Signum manus Rodemari de Dungueno finibus Brexiana *teſtis*.

Ego Radeberto Presbitero rogatus ad Aliberto Presbiter mano meo ſubſcripſi.

Ego qui ſupra Johannes Notarius ſcripſi, poſt roboratum tradidi & complevi.

Viden ut nomine *finium* heic diſtinguantur Comitatus? Si *Caſtrum Arcuatum* in alicujus Urbis Comitatu ſitum fuiſſet, ejus Urbis fines, ut de Placentina ac Regienſe factum eſt, commemoraſſet Tabellio: ac proinde a vero non abhorreret ſuſpicari, Caſtro quoque illi proprium Comitem & agrum fuiſſe olim tributum. Idque manifeſtius e ſubſcriptione teſtium elucet. Scilicet ii ita nominantur *Audoaldus de Vereniano finibus Brexiane, Rodemarus de Dungueno finibus Brexiana*, quod loca incolerent Comitatus Brixiani. Contra *Garipertus de Aucis* nullâ factâ mentione finium aliquorum, aut alicujus Comitatus, ſubſcribit. Cur verò hocce diſcrimen? Et quoniam facta eſt heic mentio *Aucis*, nobis iſtum quoque locum inquirendum proponamus. Antiquitus memoratum videas *Comitatum Aucenſem*. In Charta Anno MXII. ſcripta, quam evulgavi Par. I. Cap. 14. pag. 121. Antiquitatum Eſtenſium, emerſit *Lanfrancus Comes hujus Comitatu Aucienſe*. Ibi ſuſpicatus ſum, potuiſſe eo nomine deſignari Oppidum *Leuci* in fine Larii Lacus. Tabulae etiam Peutingeria-

nae *Leucerim* ſtatuunt inter Brixiam & Bergomum. Meminit & Anonymus Ravennas. Deinde in eam opinionem inclinavi, Oppidum nunc Brixiani agri *Orci vecchi* antiquis Saeculis *Auce* nuncupatum fuiſſe: quae vox progreſſu temporis, *AV* pro more Francorum in *O* converſo, ac addito *R*, evaſerit in *Orci*. Situs ille inter Brixiam, Bergomum, Cremonam, & Laudem Pompejam, a ſingulis multum diſtat: atque ideo peculiari ſua ditione olim donatum opinari, non incongruum videbatur. Verùm certò deprehendiſſe, quid fuerit locus & Comitatus *Aucenſis*, tandem mihi viſus ſum. Scilicet regio illa, quae cis Padum inter Placentiam & Parmam jacet, appellaturque *lo Stato Pallavicino*, eo nomine deſignata olim fuit. Nunc *Buxetum* Oppidum illius caput eſt. Antiquis Seculis *Auce* Oppidum, cujus neſcio an ullum amplius ſuperſit veſtigium, aut quomodo immutatum fuerit nomen, regioni univerſae nomen dabat. Fortaſſis ex hujus loci ruinis crevit *Burgus Sancti Domnini*, nunc Civitas Epiſcopali honore decorata. Nam quod

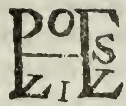
A praelaudatus doctiſſimus amicus meus Gaſpar Berettus Monachus Benedictinus in Diſſertatione Chorographicâ Tomo X. Rer. Italicar. pag. 121. praefixâ opinatur, jam Seculo Chriſti Nono *Burgi* illius mentionem occurrere in Placito Parmae habito Anno DCCCXXX. quod Campius evulgavit in Hiſtoriae Eccleſ. Placentin.
B Tom. prim. pag. 456. vereor, ut ſatis ſolidis fundamentis nitatur. Ibi agitata eſt controverſia inter *Grimoaldum Avocatum da pars Monaſterii Sancti Florentii in Florenzola, & Urſonem Presbyterum tam de beneficium.... da pars.... Sancti Domnini &c.* Ita haec edidit Campius. Verùm ibi legendum eſt *Eccleſiae*, *Monaſterii*, *Ora-*
C *torii*, *Plebis*, aut quid ſimile, non autem *Burgi*. Infra legitur: *qui ad pars Sancti Domnini res ſuas pro animam ſuam dedet*. Ergo de Eccleſia illic agitur, non de Burgo. At unde hauſerim ego, in tractu illo ſitum olim fuiſſe *Comitatum Aucienſem*, ſequens Diploma edocebit, quod ex Archivo Monachorum Caſinenſium
D Monaſterii Placentini Sancti Sixti depromtum eſt.

Ludovici Germaniae Regis Diploma, quo Hirmingardae Nepti ſuae quaſdam Curtes concedit, Anno 876.

I*N nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Hludowicus divina favente gratia Rex. Notum ſit omnibus Sanctae Dei Eccleſiae fidelibus, noſtriſque praeſentibus ſcilicet & futuris, qualiter dilecta* Nepta noſtra Hirmingarda *deprecata eſt celſitudinem noſtram, ut ob mercedis noſtrae augmentum quaſdam res proprietatis noſtrae conſiſtentes in Italia ei in proprium concediſſemus. Cujus petitioni ob amorem Domini noſtri Jeſu Chriſti libenti animo aſſenſum praebentes, decrevimus ita fieri. Conceſſimus itaque ei illam Curtem in pro-*
E *prium, quae vocatur Morcula, conſiſtentem in Comitatu Pergama, & Lemin Curtem in eodem Comitatu, &* Curtem Majorem in Placentino Comitatu, & in Aucia, *& novum Monaſterium in Papia. Et juſſimus ei fieri hoc noſtrae auctoritatis Praeceptum, per quod decernimus atque jubemus, ut nec nos, nec ullus ex ſucceſſoribus noſtris ullam poteſtatem habeat in praefatis rebus ei*

qui-

quicquam auferre, ſed eas cum omnibus ibidem adjacentiis vel pertinentibus diebus vitae ſuae ſecuriter habeat, teneat, atque poſſideat. Poſt ſuum verò obitum ad ſuae filiae revertatur poteſtatem. Et ut haec auctoritas largitionis noſtrae fir- A *mior habeatur, & per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, & diligentius obſervetur, manu propria noſtra ſubter eam firmavimus & anuli noſtri impreſſione aſſignari juſſimus.*

Signum *Domni Hludowici ſereniſſimi Regis.*

Hebarhardus Cancellarius ad vicem Liutberti Archicapellani recognovi & ſubſcripſi.

Data IV. Kalendas Martii, Anno XXXVIII. Regni Domni Hludovici ſereniſſimi Regis in Orientali Francia regnante, Indictio Octava.

Actum Francoſurt, in Dei nomine feliciter: Amen.

Reperimus heic *Curtem Majorem* ſitam in *Comitatu Placentino, & in Aucia*. At viſitur adhuc Caſtellum *Curtis Majoris* in ditione ad Pallavicinos Marchiones olim pertinente, conterminum agro Placentino. Vide etiam ſupra in Diſſertat. XIX. *de Tributis* Placitum Anno DCCCCX. Cremonae habitum, in quo ſe nobis offert *Advocatus Curtis Domni Regis Auce, quae dicitur Majore. Auce* pro *in Auce*. Attamen perpende, num ipſi *Curti Majori* nomen fuerit *Auce*, atque inde univerſo illi Comitatui titulus *Aucienſis* acceſſerit. Exploratum quoque habeo, pari Comitatus jure ac honore olim donatum fuiſſe B Oppidum *Gardae* ad Lacum Benacum poſitae, unde is *Lago di Garda* adhuc appellatur. Jam Charta producta in Diſſertatione XIV. *de Servis* nos docuit, *Civitatis* nomine nobilem locum olim nequaquam caruiſſe. Atqui vix ulla erat Civitas, cui territorium proprium ac proprius Praeſes ſive Comes non eſſet. Addo nunc C alterum Berengarii I. Praeceptum, unde hoc idem ediſcere fas eſt. Illud autographum, curante Clariſſimo Viro Marchione Scipione Maffeo, inſpexi & deſcripſi Veronae in Tabulario praeclariſſimi Monaſterii Sancti Zenonis.

Be-

Berengarii I. Italiae Regis Diploma, quo terras & Manentes quoſdam cum aliis juribus largitur atque confirmat Monaſterio Veronenſi Sancti Zenonis, Anno 893.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei aeterni. Berengarius Rex. Quia ad animarum pertinet lucrum quicquid Eccleſiis Dei & venerabilibus Locis confertur, & hic mos ab antiquis Regibus inolevit, ut Eccleſiae Dei de eorum donis & munere ditarentur: noverit omnium ſanctae Dei Eccleſiae, noſtrorumque fidelium, praeſentium ſcilicet ac futurorum induſtria, Petrum Cancellarium noſtrum, nobiſque fidiſſimum, noſtram exoraſſe clementiam, quatenus Coenobio Sancti Zenonis, ubi Corpus ipſius quieſcit, preceptali inſcriptione res pertinentes de Corte noſtra Meleto ſitas in Garda juxta Eccleſiam Sancti Severi, cum olivis & vineis ad habendum jure perpetuo largiremur. Nos igitur ratam ejus arbitrantes peticionem, predictas res, quae ſunt jugera octo, ſita in finibus Gardenſis, cum olivetis, vineis, terris &c. ſicut de Corte noſtra Meleto pertinuerunt in integrum,
A ubicumque infra Gardam invente fuerint hereditario jure prefati Sancti Zenonis Coenobio per hoc munificentiae noſtrae Preceptum concedimus & firmamus. Manentes preterea duos, quos Giſla Comitiſſa predicto ſancto loco obtulit, qui pertinuerunt de Curte Albareto, quam nos eidem Giſlae per Preceptum contulimus, eidem ſancto Coenobio ad
B habendum & proprietario jure tenendum firmiter corroboramus. Super predictas quoque res illud concedimus & donamus, ut ſicut a Divae memoriae Hlothario Imperatore per Precepti paginam conceſſum eſt, liceat Abbatibus praefati Coenobii, qui per tempora fuerint, duas Naves in Pado, & in flumine Atheſis, & per cetera flumina habere ad
C navigandum & eundem, ubicumque neceſſe fuerit, abſque ulla publica exactione & datione. Si quis vero umquam &c.

Signum (✠) Domni Berengarii glorioſiſſimi Regis.

Locus Sigilli ✠ cerei deperditi.

Reſtulfus Notarius juſſione Regia ad vicem Adelardi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi & ſubſcripſi.

Data V. Idus Novembris, Anno Incarnationis Domini DCCCXCIII. Anno verò Regni Domni Berengarii glorioſiſſimi Regis VI. Indictione XI.

Actum Verona in Dei nomine feliciter. Amen.

Habes heic *Curtem Meletam ſitam in Garda*, ſeu *jugera octo ſita in finibus Gardenſis*. Praecedentem Chartam cum
D iſta confer, hoc eſt, formulam illam *in finibus*, atque intelliges Comitatum Gardenſem negari jure non poſſe an-

antiquis Saeculis. Ita *Comitatus Monteſilicanus*, nunc *Monſelice*, Oppidum Patavini agri, mihi occurrebat in Charta Anno DCCCCXXVIII. ſcripta, quam in Chartario ſuo adſervant Venetiis nobiliſſimae Sanctimoniales Coenobii Sancti Zachariae. Ejuſdem quoque mentionem habes in Diplomatis Henrici I. & Conradi I. Auguſtorum, quae Ughellius edidit Italiae Sacrae Tom. V. in Epiſcop. Veronenſib. Plures alii ſimiles Comitatus evolventi veteres pergamenas ſeſe offerent, unde nobilitata olim loca fuere, quae nunc aut ignobili fortunâ premuntur, aut proſtrata penitus jacent. Sed inter eos potiſſimùm a me poſcit *Comitatus Lucardus*, ut eripiatur e tenebris oblivionis. Poſitis pignoribus contenderem, paucis in mentem venturum, quis & ubi olim fuerit locus: excidit enim a multis Seculis illius dignitas. Sed quae Charta illius nomen, eadem quoque & ejus ſitum mihi indicavit. Hanc ex Nonantulani Coenobii Archivo depromtam, ſcriptamque ante Annum Chriſti Octingenteſimum, Lector accipiet in Diſſertat. LXVII. *de Modis acquirendi, &c.* Nunc noviſſe ſufficiat, ibi a Carolo Magno enumerari *in Comitatu Lucardo Corte noſtra Sancti Petri in Mercato, ſeu Corte noſtra Monte Calvo, & Corte Campane, & Corte Petroniano, Plebe Sancti Leonardi, Corte a Furno, & Caſtro Ciliano, atque Monte Bonici, & Sancti Petri, cum Corte Quintolo; & juxta fluvio Goſintia, Corte Dominici, & Sancti Donati, Corte Decimo, Plebe Sanctae Cecilie, Corte Penite, Plebe Sanctae Mariae, Corte Meleto, Corte Monacile, Vadolongo, Quarte, Plebe Sancti Petri, Babaciona cum Capella Sancti Petri, Cortem Sepi, cum Ecclefia Sancta

A Maria, Corte Caracle cum Eccleſia Sancti Martini, Corte Caſentino, Corticella una, qui vocatur Satri, Corte Pinſcingno cum Cella Sancti Apoſtoli prope fluvio Selice.* Siſte nunc tibi ante oculos Italiam Magini, aut Ortelii Theatrum; atque ibi Chartam Topographicam Tuſciae ſcrutare. Occurret inter Arretium, Florentiam,
B Senam, Volaterras, & Piſas, Vicus *Lucardus*. Hunc antiquiſſimis Seculis inter Oppida computatum, eumdemque eſſe, qui Comitatus honore fruebatur, agnoſcere cogimur, ex reliquis locis in antiquiſſima ea membrana memoratis ac circumpoſitis. Adhuc enim ſi topographicas Chartas conſulimus, in circuitu ejuſdem loci
C intuemur *Petrognano*, *Pogibonzi*, ideſt *Podium Bonici*, quod idem puto cum *Monte Bonici* in pergamena adnotato, *Monte Domenichi*, *San Donato*, *Santa Maria*, *Meleto*, *San Pietro*, *&c.* ut alia loca praetere am, quae eruditi Florentini facilius colligent atque animadvertent. Profecto quum in membrana commemorari vidiſſem
D Curtem *Caſentino*, regionem illam indicari ſuſpicabar, quae adhuc ſub eadem appellatione Tuſcis notiſſima eſt. Verùm nulla in eo tractu occurrunt e locis in veteri Charta deſcriptis: & quando *Lucardus* vicus, ſeu Caſtrum ſupereſt, vix alibi quaerendus videtur *Comitatus Lucardus*. Senenſi Urbi olim exiguus ager con-
E tributus fuit: quod ex Chartis producendis in Diſſertatione LXXIV. *de Parochiis* intelligere poſſumus. Ac propterea nil mirum, ſi inter Civitatem illam & Florentiam interpoſitus olim fuit alter Comitatus. Anonymo Ravennati Lib. 4. inter Tuſciae Civitates enumerantur *Aretia*, *Graecae*, *Lugaria*, *Umbrion*, *Beternis*, *Equilia*, *Floria*, *Florentia &c.* Qui lo-

locus ab eo *Lugaria* nuncupatur, (ut alia plurima apud illum) fortaſſe depravatus ad nos venerit; & *Lugardam*, ſive *Lugardum*, aut *Luchardum* referre omnino videtur; quem locum in Tuſcia fruſtra Porcheronius & alii quaeſierunt.

Redeo nunc ad *Feronianum* (*il Fregnano*, ſive *Frignano*), Pagum, ſive Provinciam Mutinenſis Ducatus, cujus ſupra facta eſt mentio, inveſtigaturus, num antiquis temporibus territorii Mutinenſis pars eſſet. Decurrente Seculo Chriſti Octavo, & ſub Regibus Langobardis, ſuum agrum atque ditionem a reliquis ſolutam A habuiſſe videtur. Paullus Diaconus Lib. 2. Cap. 18. de Geſt. Langobardor. Nonam Provinciam Italiae deſcribens, hoc eſt, *Appenninas Alpes*, ait: *In qua ſunt Civitates Feronianus, Montepellium &c.* Ibi de *Fregnano* agitur. Opinioni huic faventem habeo Chartam, cujus Apographum ante annos ſexcentos exaratum adſer- B vant in Tabulario ſui Coenobii Monachi Benedictini Regienſes, olim Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri. Ecce illam, elegantiſſimo, ut tute perſpicies, Latino ſermone conſcriptam.

Literae Jobiani Subdiaconi & aliorum ad Anſelpergam Abbatiſſam Monaſterii Sancti Salvatoris Brixiani, in quibus eidem donant Piſcarias poſitas in territorio Feronianenſi, Anno 767.

Regnante Domni noſtri Deſideri & Adelchis Reges, *Regni eorum Undecimo & Nono, die VI. de Menſi Decembris, per Indictione VI. feliciter. Dilectiſſima nobis ſemper* Donna Anſelperga *a Deo dilecta* Abatiſſa Monaſterii Domini Salvaturi, *ſcita in Civitate Brexia, quam* Domnus Deſiderius Rex *a fundamentis edificavet. Ideoque nus Jobianus Subdiaconus, Amantio filius Liberi, Martinorum, Stephano filius Albino, Beatus, Lupicenus, ac Martino. Cogitanti Jobiani Benenato donatores nus preſentes preſentibus dixi: Illas jura firmiſſima, que & ſpontanea conferitur voluntate, ſcrivere providimus beatitudinis tue, ex noſtri duno tibi concedere viſi ſumus Piſcarie Sortis noſtras, que ex integro in loco ubi nuncupatur* Rio Torto, Terreturio Feronianenſi, *per deſignatas locas, idem de uno lanterio, quod tenet fine inter ipſis donanti & Martino Gaſtaldius, & de alio lanterio, quod cur-* C *rit Cluza uno capo tenente in ipſa Cluza, & de alio capo Johanne filius Domineco habente, & infra deſignatas locas nobis nunc reſervamus fini tua, que ſupra Anſelperge Abbatiſſe confirmamus poteſtate veſtra habendas & poſſidendas, & tuis . . . . . defendendas, aut quicquid exinde facere aut judicare volueris, in veſtra tribuimus poteſtate.* D *Et nunquam nobis liceat nolle quod voluimus dare ſemel vobis conceſſa, ſed omnia, ſicut ſuperius legitur . . . . nos inviolabiliter conſervare promitomus.*

Acto in Vico Bisbetum feliciter.

Ego Jobianus Subdiaconus in hanc Cartulam donationis a me facta manu ſubſcripſi.

E ✠ *Signa manus Amanti filius condam Liveri, qui hanc Cartola donationis fieri rogavit.*

✠ *Signa manus Martini Feliculi, qui hanc Cartula donationis fieri rogavit.*

✠ *Ma-*

A ✠ *Manus Stephani filius memorati Albino, qui hanc Cartula donationis fieri rogavit.*

✠ *Signa manus Beati, qui hanc Cartola donationis fieri rogavit.*

✠ *Signa manus Benenati filius Stephani, qui hanc Cartola donationis fieri rogavit, qui juxta Lege ſua Langobardorum recepit Launechit manente par uno.*

B ✠ *Signa manus Lupiceno, qui hanc Cartola donationis fieri rogavit.*

✠ *Signa manus Martino, qui hanc Cartulam donationis fieri rogavit.*

✠ *Signa manus Johannis filius bone memorie Donati teſtis.*

C ✠ *Vel Lampertus Notarius rogatus ad ſupraſcriptis donantis in hanc Cartula manu mea teſtis ſubſcripſi.*

Ego Gaidoald rogatus ad ſupraſcriptis donantis in hanc Cartula donationis manu mea teſtis ſubſcripſi.

Scripſit ego Godſtalco Notario poſtradita coram teſtibus relegi, complevi & dedit.

Dona illa ſita fuiſſe dicuntur *Terreturio Feronianenſi:* quae dicendi formula plerumque apud antiquos idem ſignificat atque *Comitatus:* & praeſertim, quum nulla Mutinenſis Urbis mentio addatur. Seculo autem Decimo ſe mihi altera Charta offert, quam in ſuo vetuſtiſſimo *Regiſtro* cuſtodit Reſpublica Mutinenſis, unde ſublucere videtur, *Feroniani* fines etiam fines Mutinenſis Comitatus fuiſſe. Iſtam quoque Lectori exhibeo.

Examen teſtium in controverſia de finibus inter Mutinenſes & Bononienſes, Anno *969*.

IN *nomine Domini Dei eterni. Octo gratiâ Dei Imperator Auguſtus, Anno imperii ejus in Dei nomine hìc in* D *Italia Octavo, & die Pridie Kalendas Julii, Indictione XII. Cum Donnus Octo Imperator Auguſtus in legatione ſui imperii in Comitatu Mutinae reſideret,* altercatio facta eſt ante eum inter Bononienſes & Mutinenſes de confinibus & terminis Epiſcopatus eorum. *In primis Vitalianus dixit:* Sicut ſum monitus ab anticos homi- E nes, inter Mutinam & Bononiam os eſſe fines, dico vel aſſero: Alpe que dicitur Capotauri; de Capotauri in loco, qui dicitur Androna; de Androna ad terminum, qui dicitur Cimbrianum; de Cimbriano ad terminum, qui dicitur ad Privatum; deinde deſcendit per Alpem maximam; inde per termine Mauri; de termine Mauri ad terminum, qui ſunt ad Roncolamelli: de termino Roncolamelli ad Saxo Mulare. Et dum haberet infra termines Semelanenſis, vel Petilianenſis. *Sic dixerunt: Vitalianus Martia;* De terminis, quod vos dicitis inter Semelanenſem vel Petilianenſem fines dexendere aut eſſe, non ero teſtis. Sed de terminis, qui ſunt inter Bononiam & Mutinam teſtis ſum. Deinde deſcenditur per Prato Barati: *Lupizenus germanus dixit:* Monitus ſum a genitore meo, quod Alpem, qui vocatur Capotauri, finis eſſe inter Mutinam & Bononiam. Deinde termini, qui dicitur ad Andronam, deſcendente ad locum, qui dicitur Cimbrianum: de Cimbriano ad terminum, qui vocatur

tur Privato; inde deſcendente per
Alpem maximam; deinde ad termi-
num Mauri; inde ad terminum,
qui ſunt a Roncholamelli; deinde
ad termine Saxomulare. Et monitus
ſum, quod ipſe finem inter Muti-
nam & Bononiam deſcendit per Pra-
ta Barati. *Calventius & Brencius ſi-
militer dixerunt, qualiter ſupraſcripti
Vitalianus & Lupezenus. Petrus ger-
manus ſimiliter dixit. Bonelo de Vicha-
leto ſimiliter dixit. Petro de Jetimiano
ſimiliter dixit; Mauro Blancari, &
Lupicenus Marcienenſis dixit. Idem e-
qualiter dixerunt homines commanentes in
Villa Semelano de jam dictis terminis.
In primis Dalterius dixit:* Monitus
ſum a Vitaliano Manco, qui fuit
Avum meum, quod finis eſſe inter
Mutinam & Bononiam Alpis, qui
dicitur Caupo Tauri; inde deſcendit
ad terminum in Androna; deinde
ad termine in Cimbriano; inde ad
terminem ad Privato uſque ad Al-
pem maximam; inde per termine
Mauri; deinde ad terminem Runcho-
lanelli, uſque ad termine Saxomula-
re; deinde ad terminem, qui eſt a
Funtana Longobardorum; deinde ad
termine, qui eſt in Valle Griffona-
ria: inde in Aquarugiolo uſque in
Trararola; deinde ad termine Dapu-
cli uſque in Monte Parvialinenſe;
deinde ad termine in Vitecta; dein-
de ad termine ad Cluſa, habeant in-
tentionem Semelanenſis & Pitalia-
nenſi inter ſe. De finibus ſuis, ſicut
dixit ſupraſcriptus Vitalianus Mar-
tia, commanente in Pitiliano de fi-
nibus iſtis, quod dicitis, inter vos
teſtis non ero, ut ſupra legitur; ſed
inter Mutinam & Bononiam teſtis
ſum; & percurrunt ipſi fines recto
tramite uſque in Prato Barati, dein-
de in Petrafictа; inde ad Petram in
Caſtaniolo; deinde ad termine, qui

A eſt fictus ſuper Baſilica Sancti Jo-
hannis. *Juſtinianus de Mumutiano di-
xit:* Sic ſum monitus de Lumello.
*Marſo, vel Vitaliano Manco, & Vita-
liano Bicono, vel Gondelia de Micia-
no, qui omnes ſupraſcriptos fines deſi-
gnatos Semelanenſi ſimiliter dixerunt,
qualiter & Claterius. Johannes Gonta-
rei dixit:* Sic ſum monitus de ſupra-
B ſcriptos homines anticos, quod per
terminus, qui ſunt a Saxomulare,
inde per termini a Funtana Lango-
bardorum uſque in Valle Griffona-
ria, & termines in Quarojolo, &
termines in Trajarola, & termines
in Capudi; inde ad termines in Mon-
te Pervilianenſe uſque in Vitecta;
inde finem ad Cluſam, ſicut eſſe fi-
C nis inter Mutinam & Bononiam. *Gu-
tus Marinus Maunciani, Williarinus
Magiſtri Guſtilla, Stephano Juliareni,
Lupicenus, Matrone, Johannis & Ser-
gius de Mociano, Martianus Cara, Lu-
picenus Roſomellitum, iſti omnes ſimili-
ter teſtes fuerunt; item qualiter dixe-
runt homines Montebellienſes. In pri-
mis Domicus de Forticiano dixit:* Ad-
D monitus fui, quando Martinus fecit
mandutare Cluſiam, & ſic dixit no-
bis, ut ipſas lignas, quod Capelan-
tius ſuper iſtis a Petra po.... olim
ſicut fecimus, qui dixit nobis, ſi a-
liqua requixitio fuerit, hic eſt finis
inter Mutinam & Bononiam. *Teſtes
ſimiliter interſuerunt Urſus Georgii, Pe-
trus de Funiano, Vulliarinus de Caſtro,
E Petrus de V.turiano, Lupizenus Mauri,
Juſtinus Dovilia, Maurus Caroſi, Blan-
co de Papuniano.*

Actum eſt in Curia Domni Octonis Imperatoris feliciter.

Egſilverdus Notarius juſione Domni Imperatoris ſcripſi & coroboratam complevi.

Ego Degoldeus ſacri Palatii hoc exemplum ex authentico, ut vidi,

di, legi & cognovi, nil addens neque minuens, preter forte literam vel ſillabam plus vel minus, & ſicut in eo continebatur, ſcripſi.

Ex his vides, *Semelanum in Feroniano* poſitum pertinuiſſe ad Mutinenſes. Sunt & alia monumenta, quae produnt, proximam Villam *Adiani*, nunc *Aiano*, in Mutinenſium poteſtate fuiſſe. *Saxum Molare*, quod adhuc ſuum nomen ſervat, limitaneum erat inter Mutinenſes & Bononienſes. Et quum ejuſmodi fines a montium jugo deſumantur, reliquum eſt, ut Mutinenſium ditio integrum Feronianum complecteretur, immo & alia loca, quae in jus Bononienſium poſtea ceſſere. Sed nihil diſſimulandum: *haec altercatio facta* dicitur *inter Bononienſes & Mutinenſes de confinibus & terminis Epiſcopatus eorum:* non ergo de finibus territorii ambarum Civitatum. Certum quippe eſt, ſaepe alios fuiſſe (quod & adhuc paſſim intuemur) fines Dioeceſis, alios Territorii ſive Diſtrictus Urbium, ita ut modò brevior, modò latior Epiſcoporum aut Civitatum ditio fuerit. In Seprienſem & Stationenſem Comitatus olim ſe quidem protendebant Archiepiſcopi Mediolanenſis, non autem Urbis, jura; & contra Mediolanenſis Comitis poteſtas interdum uſque in Tellinam Vallem progreſſa eſt, quae tamen Novocomenſi Epiſcopo ſuberat & ſubeſt. Ita & in Antiquitat. Eſtenſib. Par. I. Cap. 7. Curtem Murgulam memoravi, ſitam *Comitatu Brixienſi; Parochiâ* (ideſt Dioeceſi) *Cremonenſi*. Attamen quum non levis monumentorum copia adferri poſſit, unde appareat, *Epiſcopatus* vocem adhibitam fuiſſe ad deſignandum etiam Comitatum & Diſtrictum Ci-
A vitatum, quod nimirum ſaepe ac ſaepius non alii eſſent Epiſcopatus atque Comitatus fines, uti Canone 17. Oecumenici Concilii Calchedonenſis conſtitutum videtur: propterea ſua adhuc vis reſtat Chartae nuper productae ad prodendos terminos politicae ditionis inter hoſce Populos. Et praeſertim, quod lis agitata
B eſt in Saeculari Curia *ante Ottonem Magnum Auguſtum*, neutro ex Epiſcopis praeſente aut inſtante; & identidem repetitur, eos eſſe *fines inter Mutinam & Bononiam*. Sunt & alia exempla, e quibus patebit, ſub *Epiſcopatus* nomine ſignificari etiam Comitatum.

Atqui Seculo XI. exploratum ha-
C beo, *Feronianum* ſuis Magiſtratibus paruiſſe, diviſumque fuiſſe a Comitatu Mutinenſi. In Tabulario Capituli Canonicorum noſtrae Urbis donationem legi factam Ingoni Epiſcopo *Anno MXXXIV.* terrarum ſitarum infra *Comitatum Ferengnienſe*. Rurſus in altera pergamena exarata *Anno MXXXVI. Chunradus Dei gratiâ Im-*
D *perator Auguſtus Anno Imperii ejus Deo propitio hìc in Italia Nono, II. die ingrediente Menſe Hectuber, Indictione Quinta*, occurrit mihi *Ubertus filius bone memorie Daiberti de Comitatu Feregnano*. Ita in Tabulario Monachorum Benedictinorum Mutinenſium Sancti Petri membrana exiſtit, ſcripta *Anno Tertii Henrici Imperatoris Indi-*
E *ctione XV.* ideſt Anno Chriſti MXVII. aut MXLVII. in qua memoratur *Albizo filius Daiberti de Comitatu Feroniano Advocatus Monaſterii*. Quo verò tempore Mutinenſis Reſpublica Feronianum, aliaque contermina loca ſibi ſubjecerit, patefaciam in Diſſertatione XLVII. *de amplificat. Civitatum Italicar. dominat.* Interea ex hactenus deductis elucere poteſt, inſta-

biles, multiſque mutationibus obnoxios olim fuiſſe Comitatus ac fines Urbium. Quae rerum inconſtantia mirum etiam in modum crevit, quum Urbium Comitatus coepti ſunt liberaliſſime ſcindi, eorumque portiones effundi in Comites Rurales: quod praeſertim contigit regnantibus Auguſtis Germanicis. Verùm de hoc ſupra actum eſt in Diſſertatione VIII. *de Comitibus*. Porro olim & aliae Civitates in Italia numerabantur, quarum vel ipſa veſtigia excidiſſe novimus. Sunt tamen, quae nomen ſaltem retinent, quanquam a pri-

A maeva dignitate omnino prolapſae. *Antemnae*, exempli gratiâ, Civitas, Latinorum temporibus non ignobilis ſane fuit, non multum diſtans a fontibus Anienis (nunc *il Teverone*) in Hernicis. Eam memorarunt Varro, Feſtus, Servius, Livius, Silius, & alii a Cluverio recenſiti Libro 2. Cap. *9*. pag. *665*. Italiae antiquae.
B Appellatur adhuc *Cività d' Antina*, quanquam humili fortunâ fruatur. Ejus autem mentio occurrit in Literis Alexandri III. vel IV. ſummi Pontificis, quas e Codice MSto Cencii Camerarii deſcripſi.

Literae cujuſdam inhibitionis Alexandri Papae (*III.* vel *IV.*) ad Clerum & Populum Verulanum.

Alexander Epiſcopus, ſervus ſervorum Dei, dilectis filiis univerſo Clero & Populo Verulano ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Quum Terra veſtra ſpecialiter beati Petri, & noſtri juris exiſtat, graviter eſt puniendus, ſi quis veſtrûm aliunde quàm ab Eccleſia Romana requirit patrocinium vel tutelam. Inde eſt, quod Univerſitati veſtrae per Apoſtolica ſcripta praecipiendo mandamus, quod nullus veſtrûm ab aliquibus extra Verulas, quàm ab Eccleſia Romana patrocinium vel defenſionem praeſumat requirere; nec aliquis veſtrûm poſſeſſiones vel Silvas, quae in territorio veſtrae Civitatis conſiſtunt, alii, quàm concivibus ſuis, vendere, donare, vel pignori obligare praeſumat. Inſuper etiam vobis omnibus inhibemus, ne quis veſtrûm Bittoni quondam concivi veſtro, qui egreſſus de Terra veſtra ad Civitatem Antenae, *ſicut audimus, ſe tranſtulit, ut facilius vos & Terram veſtram poſſit nocere, contra vos, vel eamdem Terram auxilium praeſtare audeat vel favorem. Si qui autem Praecepti*

C *vel probibitionis noſtrae in hac parte fuerint tranſgreſſores, ſinguli banno decem Librarum ſe noverint ſubjacere.*

Datum Tuſculani V. Kalendas Decembris.

Bobienſis quoque Civitas, & Epiſcopatu quidem ornata, olim illuſtris fuit, non illa, quae inter Genuam & Placentiam ſita, a Sancto
D Columbano celebritatem nominis adepta eſt, ſed quae poſita in ditione Pontificia, Epiſcopatu quoque longe ante alteram eſt aucta. In hac Urbe agnoſcenda decepti ſunt Cluverius, Leander Albertus, Carolus a Sancto Paulo, Illuſtriſſimus Fontaninius, & alii. Erudite & egregie de ea commentatus eſt ſupralaudatus
E Amicus olim meus P. Berettus in Prolegomenis ad Tabul. Chorographic. pag. *163*. Tomi X. Rer. Italicarum. *Dioeceſis Bobienſis* mentionem quoque invenio in monumentis Seculi XIII. ut e Charta ſubſequenti patebit. Quare accedit & hoc ad dignoſcendum, non idem fuiſſe *Sarſinam*

ſinam ac *Bobium*, quod Ughellius nobis perſuadere voluit in Tomo 2. Ital. Sacr. Nam longe ante Annum MCCXXXII. quo data eſt Charta e memorato MSto Codice Cencii deſumta, & nunc mihi evulganda, *Saſſenatenſis Epiſcopus*, ejuſque Dioeceſis in honore erant, uti monumenta ab ipſo Ughellio producta evincunt; & A in Diplomate Conradi I. Auguſti An. MXXVIII. confirmantur Saſſenatenſi Eccleſiae quaecumque ad ipſam pertinent *in territorio Saſſenatenſi &c. & infra Comitatum Bobienſem, in territorio Feretrano, in Caeſenati Comitatu &c.* ita ut videas diverſa fuiſſe *Sarſinam*, & *Bobium*.

Inſtrumentum, quo Ugucio Dadei Deo & Eccleſiae Romanae obtulit omnia bona ſua, quae habebat vel habere debebat in Dioeceſi Caſtellana, Feretrana, & Bobienſi, Anno 1232.

IN nomine Chriſti. Anni ejus ſunt MCCXXXII. Indictione V. die VII. exeunte Menſe Octubris, tempore Gregorii Papae & Friderici Imperatoris. Ego quidem in Dei nomine Ugucio Dadei de Caſtro Aldice, pro me & pro filiis meis, propria & ſpontanea voluntate, liberoque arbitrio, pro redemtione animae meae & parentum meorum, do & offero Deo & Eccleſiae Romanae & B *tibi Domno Raynaldo Domni Papae Subdiacono, Capellano, Maſſanorum Rectori, & Apoſtolicae Sedis Legato, recipienti nomine ipſius Eccleſiae Romanae, concedo & trado omnia mea bona praeſentia & futura, quae habeo & teneo, vel aliquis pro me habet vel tenet, vel mihi pertinet in* Dioeceſi *Caſtellana, Feretrana, &* Bobienſi: *ſcilicet* C *Caſtrum Aſfari, & eius Curtem, Caſtrum Corneti & ejus Curtem, Caſtrum Maſſeti & ejus Curtem, Caſtrum Montiſajuſti & ejus Curtem, & partem meam Caſtri Frageti & ejus Curtem, & ea quae habeo in Villis Montiſrotundi, & in Villis de Calance, & Rocchettam, & Caſtrum de Silvaplana, & Caſtrum Montis Portiulae,* D *& Caſtrum de Fonte Cluſi, & Caſtellum Veclum, & Caſtrum Montisbetolipi, & Villam de Ruſello, & Caſtrum de Friſciana & ejus Curtem. Haec omnia praedicta cum omnibus ſuis pertinentiis, & cum omni jure & actione mihi in dictis rebus competenti & competituro, do & trado tibi dicto Domno Raynaldo Legato recipienti, ſicut dictum eſt, nomine dictae Romanae Eccleſiae. Quae omnia confiteor me poſſidere nomine ipſius Eccleſiae Romanae, & ad fidelitatem & ſervitium ejus. Et omni ſecundo Anno in feſto Sancti Pancratii Domno Papae unum Aſturem, & unum Cereum unius Librae cerae Plebi Xiſtini de Maſſa, nomine Cenſus vel Penſionis ſolvere promitto. Et hoc ideo dictum eſt in ſecundo anno ſolvere penſionem praedictam, quia frater meus Raynerius de parte ſua debet tantumdem ſolvere, ſicut continetur in publico Inſtrumento facto per manum Magiſtri Stephani Notarii. Quam donationem, oblationem, conceſſionem, & traditionem per me meoſque liberos & heredes in perpetuum firmam tenere, & contra non venire, ſed ab omni perſona legitime defendere & auctorizare cum meis expenſis tibi Domno Legato, tuiſque ſucceſſoribus nomine Eccleſiae Romanae promitto & obligo ſub poena Mille Marcharum argenti puri & optimi, ſollemni ſtipulatione interpoſitâ, & poenâ ſolu-*

ſolutâ, haec omnia praedićta ſint in perpetuum firma & rata. Praedićtus Dominus Hugutio hanc paginam verbum dedit ſcribendi.

Hoc actum ad Plebem Xiſtini de Maſſa in praeſentia talium teſtium, ſcilicet Archipresbyteri Plebis Siſtini Rainerii, Domni Galterii nepotis Domni Legati, Bonzii de Valle Vatula, Deuſſalve de Cornano, Deuſſalvi de Plano, Guidonis de Caneto.

Ego Johannes, ſacri Palatii Lateranenſis, & Communis Maſſae Notarius, his praedićtis interfui, ſcripſi, complevi, & in publicam formam redegi, & ſignum meum poſui.

Civitatis quoque *Anſedoniae* nomen in antiquorum monumentis occurrit, e cujus ruinis Oppidum Orbitelli in ora maris Tyrrheni ſurrexiſſe creditur. De illa mentionem habet Berettus in nuper laudatis Prolegomenis pag. 207. Evulgavit etiam Ughellius Tom. primo Ital. Sacrae in Epiſcop. Oſtienſibus, ac deinde Margarinus in Bullar. Caſinenſ. Tomo 2. Conſtitution. 25. Diploma Leonis III. Papae, & Caroli Magni Imperatoris, per quod ambo *integram* eamdem *Civitatem, quae ab omnibus vocatur Anſidonia*, donant *Monaſterio S. Anaſtaſii, quod eſt poſitum ad Aquam Salviam*. Verùm Diploma illud omnino ſuppoſiticium mihi videtur. Ignota eſt omnibus antiquis Hiſtoricis victoria Caroli eo in loco, ut ibi ſcribitur, non ſine ingenti miraculo reportata. Ab eorum temporum ritu abhorret, tum Papam, tum Imperatorem conjunctâ auctoritate ejuſmodi dona feciſſe. Ad haec Carolus appellatur *magnificus & praeſens Rex:* tum ſe ſubſcribit hiſce verbis: *Ego Carolus Imperator Auguſtus*, quemadmodum etiam ſubſcribit *Hugo Dux Luxovienſis* vel *Lugdunenſis:* quae aevo illo inaudita ſunt, uti & poena inobedientibus indicta, perſolvenda *Romano Imperio*. Neque Annum ſecundùm Epocham Dionyſianam apponere tunc in uſu fuit, ut alia omittam. Quamobrem donationem quidem praefracte non negarim (Civitas quippe illa exſtitiſſe olim potuit) ſed pertinaciter inſiſtendum non eſt documento illì ſaltem dubio, quanquam Turrigius quoque Part. 2. de Crypt. Vatican. illius fragmenta retulerit, ſcripta, ut is ait, in pariete ſub porticu Monaſterii ejuſdem Romae poſiti. Nam quamvis donationis hujus memoria occurrat etiam in Alexandri IV. Bulla, ab eodem Ughellio editâ, atque altera ſit mihi, nondum evulgata, Gregorii VIII. Papae, in qua ſacro eidem loco confirmatur *Civitas Anſedonia:* attamen quum ſubſequentes Bullae innitantur fundamento incerto Bullae Leonis III. praelaudati, quid certi ex hiſce fluat, non video. Conſule etiam Malavoltum in Hiſtor. Senenſ. Lib. 2. Nam ſi ei hac in re fides habenda, Carolus Magnus donavit *la Terra di Anſidonia* Aedi ſacrae Sancti Anaſtaſii non longe ab eo loco poſitae, qua Anno DCCCCXXXV. a Saracenis vaſtatâ, Alexander III. poſt duo Secula ejuſdem fundos & jura in Monaſterium Romanum Sancti Anaſtaſii *delle tre Fontane* tranſtulit. Vide tandem Chronicon Monaſterii Vulturnenſis in Samnio poſiti, quod evulgavi Part. 2. Tomi prim. Rer. Italicar. Ibi pag. 343. Figura VI. fragmentum chorographicum viſitur, in quo fluvius exhibetur, penes quem jacet *Monaſterium Sancti Petri*. Ex altera parte *Urbs Anſedona*. Tum *Urbs Fidea*. Si certò nobis innoteſceret, de

de quonam Coenobio agatur illic, ſitum fortaſſe Civitatis *Anſedonae* certius teneremus. At pag. 353 ejuſdem Chronici Deſiderius Langobardorum Rex ſuo Diplomate (quod tamen ſpurium nemo non videat) teſtatur, ſe aedificaſſe *Monaſterium beati Petri Apoſtoli in Valle Tritenſe*, cui in dotem tribuit, *quidquid per Alpes & Colles, quae habentur inter Tritenſem & Pinnenſem, & intra Forcunenſem Comitatum &c.* atque illud donat Vulturnenſi Coenobio. Suppoſiticium, inquam, eſt illud Diploma; antiqua tamen fictio. Et ſiquidem ad hocce Monaſterium ſpectet fragmentum illud Chorographicum, ubi mentio facta eſt Civitatis *Anſedonae*, olim fue-

A rit illa non in Etruria, neque in agro Senenſi, ſed quidem in Veſtinis, ſive in Aprutio ulteriore, atque adeo in Regno Neapolitano. Falco Beneventanus ad Annum MCXXXIII. auctor eſt, Rogerium Regem ſuae ſubdidiſſe poteſtati poſt Materam *Civitatem aliam nomine Anſam*. In eodem Chronico memoratum videas pagin.

B 355. alterum *Monaſterium beati Petri Apoſtoli, ſitum juxta fluvium Sabbati, territorio Beneventano*. Ne hoc quidem in Tuſcia poſitum, ubi tamen *Anſedona* a recentioribus ſita fuiſſe creditur. Conſiſto: immenſam namque navigationem ſuſciperet, qui Italiae Urbes exciſas aut depreſſas ſigillatim recenſere in animum induceret.

DE

DE LEGIBUS ITALICORUM, ET STATUTORUM ORIGINE.

DISSERTATIO VIGESIMASECUNDA.

DISSERTATIO VIGESIMASECUNDA.

QUod eſt ad *Leges*, quibus poſt barbaros invectos uſa fuit Italia, ſatis mihi videbar eloquutus in Praefatione ad Leges Langobardicas Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum. Attamen quum Medii, ut ajunt, Aevi Eruditionem univerſam, etſi ornare pro merito nequeo, delineare tamen aliqua ex parte, & praeſenti Opere complecti ſtatuerim: propterea de *Legibus* eâ tempeſtate adhibitis aliquid adhuc ſum commentaturus. *Romanorum Legem* ubique vigentem invenere Gothi, quum primùm ſub Theoderico Rege Italiâ potiti ſunt, nihilque earum auctoritati detractum voluere, immo ſeſe iis ipſimet ſubdidere atque attemperarunt. Sublatis Gothis per Juſtinianum I. Auguſtum, ipſoque etiam vitâ functo, ſucceſſere in hujus Regni dominatione Langobardi, tum Franci. Ex quo igitur in Italiam effuſa eſt Langobardorum gens, ea tum odio in Romanorum Imperatores Conſtantinopoli degentes, ſuoſque fere perpetuos hoſtes, tum amore peculiarium ſuorum rituum & conſuetudinum, ſatius duxit novas Leges, quas *Langobardicas* appellamus, condere ſeu ſcribere, quàm ad Romanas ſeſe accommodare, veniâ A tamen factâ antiquis Italiae incolis regendi res ſuas ad Romanarum normam. Praeterea Franci, ſuis & ipſi Legibus aſſueti, hoc eſt *Salicis*, has in Italiam intulere, atque in uſu pro ſuis moribus ac negotiis retinuerunt. Ad haec quum Carolo Magno Francorum Regi gentes aliae ſubeſſent in Germania, aliis addictae B Legibus, & ex iis in Italiam multi confluerent, atque heic lares figerent, praecipue *Ribuarii*, *Alamanni*, & *Bajuvarii*: impetrarunt & iſti, ut ſecundum proprias Leges liceret eis vivere, & contractus conficere. Quamobrem ſex diverſae Leges tunc in Italia numerabantur, e quibus unam tantum profitebantur homines, ſcili- C cet fere ſemper ſuae gentis propriam. Hiſce acceſſerunt *Capitularia* non pauca Caroli Magni, ejuſque filii Ludovici, ac Nepotum Auguſtorum, quae commixta nunc habemus cum Legibus Langobardicis: olim verò addita quidem, ſed ſejuncta ab iis legebantur. Quippe non Langobardicam tantummodo gentem, ſed & re- D liquum Populum Italici Regni eadem obligabant. Denique poſt Carolini generis Auguſtos, Guido Imperator, ac deinde Otto Magnus, & aliquot Germanici Imperatores, Leges paucas adjecere Capitularibus iis, ipſas quoque univerſae Italicae genti impoſitas atque obſervandas.

 An-

Antiqui Codices MSti, ac praeſertim Mutinenſes, quibus ego ſum uſus, Salicam, Langobardicam, Alamannicam, Bavaricam, Ribuariam, atque ipſam Romanam, contractam tamen ac breviatam, diſtincto ordine complectebantur: atque in iis periti eſſent eorum temporum Judices ac Juriſconſulti oportebat, ut pro diverſa litigantium Lege cauſſas agitarent atque dirimerent. In ſupra memorata Praefatione ad Langobardicas Leges verſus attuli ex eodem Codice Mutinenſis Cathedralis deſcriptos, quorum primum repeto:

Hunc Heros Librum Legum conſcribere fecit
Evrardus prudens. - - - - - - - -

Conjectabam ego, *Evrardum* illum *Heroëm*, ideſt Principem, quo curante collectae fuerant Veterum Leges in Italia olim uſurpatae, fuiſſe *Everardum*, ſeu *Eberhardum Forojulienſem Ducem* ſeu *Marchionem*, Berengarii poſtea Regis ac Imperatoris patrem, & Gislae Ludovici Pii Auguſti filiae maritum. Nunc eamdem conjecturam novo adminiculo confirmatum eo. Poſtremas ejuſdem Everardi Comitis atque Ducis tabulas evulgavit Aubertus Miraeus in Codic. Donation. piar. Cap. 15. non Anno Chr. DCCCXXXVII. ut ille opinatus eſt, ſed Anno DCCCLXVII. ubi Princeps ille inter cetera inquit: *Volumus*, *ut Unroch* (primogenitus ejus filius) *habeat Librum de Lege Francorum*, *& Ripuariorum*, *& Langobardorum*, *& Alamannorum*, *& Bavariorum*. En quanti faceret ille Librum hunc, & quàm non immeritò ei tribuiſſe mihi licuerit earumdem Legum collectionem in Mutinenſi Codice memoratam.

Dixi, Everardum, qui Berengarii Auguſti pater fuit, & Ciſonienſis Monaſterii fundator, *Forojulienſem* quoque *Ducem* ſive *Marchionem* fuiſſe, tum gravibus conjecturis adductus, quas Valeſius in Notis ad Panegyric. Berengarii, & Amicus doctiſſimus Berettus in Diſſert. Chorographica, Tom. X. Rer. Italicar. pag. 68. attulerunt, tum etiam apertiſſimis aliis documentis innixus; non vero iis, quae Annaliſta Metenſis habet apud Du-Cheſnium ad Annum Chriſti DCCCLXXXVIII. nempe: *Quaedam pars Italici Populi Berengarium filium Everhardi*, *qui Ducatum Forojulianum tenebat*, *Regem ſibi ſtatuunt*: haec enim indicant quidem, Berengarium Ducatui Forojuliano praefuiſſe, non verò illius patrem. Attamen habemus a Frodoardo Lib. 4. Hiſtor. Remenſ. *Everardum* hunc ipſum, *Marchionem* fuiſſe. Immo hos de illo Rhythmos adfert Dacherius Tomo 2. pag. 878. Spicilegii noviſſimae editionis:

Regibus immenſis Evrardus Ciſonienſis
Creditur aequalis, *ut ait Liber Hiſtorialis*:
Qui de Nobilium deſcendens ſtirpe Virorum,
Dicitur Italiae quondam tenuiſſe Ducatum.

Habemus Everardum *Marchionem* ac *Ducem in Italia*. *Comes* etiam in ejus Teſtamento, aliiſque in monumentis appellatur. Praeterea Frodoardus idem Lib. 3. Cap. 26. Hiſtor. Remenſ. Eccleſiae, Epiſtolas Hincmari recenſens, ait, ipſum ſcripſiſſe *Viro illuſtriſſimo Eberardo ex Principibus Lotharii*. Non alium heic deſignari puto, quàm Berengarii patrem, Principem in Italia, ubi Lotharius Auguſtus degebat.

bat. Atqui exploratum habemus, Everardum ipſum in Italia per annos complures habitaſſe; ipſumque ejus Teſtamentum conditum fuit Anno Ch. DCCCLXVII. *in Comitatu Tarviſiano in Corte noſtra Muſieſtro*, hoc eſt in Urbe Ducatus Forojulienſis, ubi & vivere deſiit. Accedit quod ante Annum DCCCXLVIII. Gotheſcalcus famoſus Monachus ob controverſias de Praedeſtinatione Româ in Gallias revertens, apud Eberardum ipſum diverſatus, doctrinam ſuam in Venetiae Civitatibus diſſeminare coepit. Quamobrem eâ de re certior factus Rabanus Moguntinus Archiepiſcopus a *Notingo*, non *Veronenſi* Epiſcopo, ſed *Brixiano*, literas & Opuſculum ad ipſum Notingum miſit, edita ab Ughellio Tomo 3. Ital. Sacr. in Epiſcopis Cluſinis. Literas etiam dedit ad *Heberardum Comitem* in Italia habitantem, ſignificans, vulgatum fuiſſe Moguntiae, *quendam ſciolum, nomine Gotheſcalcum apud vos manere, qui dogmatizet &c.* In antiquiſſimo autem Codice, quem Ughellius ad manum habuit, poſt Opuſculum nuper memoratum, ſubſequitur inſcriptio haec: *Item Epiſtola Rabani Archiepiſcopi ad Heberardum Ducem*. Quare quamquam *Comes* a Rabano appelletur *Everardus*, quo etiam nomine in Teſtamento ipſius donatur: diſcimus tamen, ipſum apud veteres nomen etiam tuliſſe *Ducis*. Scilicet qui olim *Duces*, & *Marchiones* fuere, iidem etiam fuere *Comites*, & Seculo praecipue Nono vix aliâ quàm *Comitis* appellatione compellabantur. Ad haec Albericus trium Fontium Monachus ad Annum DCCCLIV. iſta tradit: *Hoc Anno Comes Everhardus cognomento Radulfus, Dux Forojulii a Lothario conſtitutus, Corpus Calliſti Papae ab Epiſcopo Brixiae Notingo* (en cujus Urbis tunc Epiſcopus iſte foret) *impetravit, & in praedio ſuo apud Tizonium* (ſcribe *Ciſonium*) *Tornacenſis Dioeceſis attulit*. Satis haec futura forent ad perſuadendum nobis, *Eberhardum* Ducatui ſeu Marchae Forojulienſi uſque ad Annum DCCCLXVII. praefuiſſe. Verùm teſtem locupletiſſimum proferre juvat ejuſdem veritatis, immo & alterius. Nimirum non *Eberhardo* tantùm, ſed & *Hunroco* illius primogenito Marcham eamdem a Ludovico II. Auguſto traditam fuiſſe regendam. Lucem hanc debemus Clariſs. viro Johanni Burchardo Menkenio, potentiſſimi Poloniae Regis & Electoris Saxonici Conſiliario, qui Tomo primo Veter. Scriptor. Rer. Germanicar. pag. 90. breve Chronicon evulgavit *Andreae Presbyteri* Itali, quod in Tom. I. hujus Operis Diſſert. I. a me recuſum habes. Hic autem, ipſo Ludovico II. imperante florebat. En ejus verba: *Multam fatigationem Langobardi & oppreſſionem a Sclavorum gente ſuſtinuerunt, uſque dum Imperator* (hoc eſt Lotharius I. aut Ludovicus II. ejus filius) *Forojulanorum Eberhardum Principem conſtituit. Quo defuncto Unroch filius ejus in Principatum ſucceſſit*. Itaque uſque ad Annum DCCCLXVII. Forojulii Marchio & Dux fuerit *Eberhardus*: deinde *Hunrocus* ejus filius natu major; illo autem e vivis ſublato, *Berengarius* filius natu minor, qui tandem Italiae Rex, & Imperator Romanorum fuit. Ac propterea vides, quam meritò cenſuerim, ad hunc ipſum Eberhardum referendam eſſe Collectionem Legum in Mutinenſi Codice comprehenſam, qua ſcilicet Populi in civili commercio & in foro uterentur.

Ri-

Ritus autem conficiendi ac promulgandi Leges, non is olim fuit ac noſtris temporibus apud nonnullos Regum ac Principum ſervatus. Tunc enim Leges perpetuo duraturae, ac univerſo Regno imponendae, non ab uno arbitrio ac providentia Principis, ejuſque Conſiſtorii manabant; ſed opus erat, ut iis accederet *Conſilium* & *Conſenſus* Ordinum ſive Primatum Regni. Singulis ergo annis conſueverunt Italiae Reges generalia Regni Comitia habere, plerumque Ticini, & plerumque recurrentibus Kalendis Martiis. Eò hac de cauſſa confluebant praeter Palatinos, etiam Proceres Regni, hoc eſt *Duces*, & *Judices*, qui *Comites* ſub Francis poſtea ſunt nuncupati, ſive Praeſides Urbium, & militiae Praefecti. *Epiſcopi* quoque, praeſertim ſub Francis & Germanis, coibant illuc, quod & ipſi primas in Populo tenerent, & Regalibus non paucis procedente tempore fruerentur. In iis Comitiis, non ſecus atque in ſacris Epiſcoporum Conciliis, novae Leges edendae proponebantur, expendebantur. Neque antea illas promulgare mos fuit, quàm eas probaſſet Procerum coetus, in quo univerſi Regni, ut ita dicam, mens & voluntas concluſa videbatur. Hunc honorem Populo ſuo habebant Reges ii, quos nunc barbaros tanta facilitate appellamus, & ego in primis. Jam habet Lector Praefationes Legum Langobardicarum a me evulgatas in Libro ſupra memorato: eas mecum percurrat. In calce ſui Edicti Rotharis Rex haec ſcribit: *Leges patrum noſtrorum, quae ſcriptae non erant, literis tradidimus, partemque earum Conſilio, parique Conſenſu Primatum, Judicum, cunctique feliciſſimi Exercitus noſtri, augentes conſtituimus*. Grimoaldus Rex in Prologo ſuarum Legum & ipſe fatetur, ſe eas ſanxiſſe *per ſuggeſtionem Judicum, omniumque Conſenſum*. Neque aliam rationem tenuit Liutprandus Rex, qui Lib. prim. ait, ea ſibi *placuiſſe una cum omnibus Judicibus de Auſtriae & Neuſtriae partibus, & de Tuſciae finibus, cum reliquis fidelibus meis Langobardis, & cuncto Populo aſſiſtente*. Eadem ipſe repetit in aliis Praefationibus ad Libros ſuarum Legum. Idem quoque a Ratchiſio Rege praeſtitum animadvertes. Sed & Aiſtulphus Rex teſtatur, ſe *convocatis ex diverſis partibus Regni noſtri Judicibus, communi Conſilio* novas Leges *in Edicti paginam affigi ſtatuiſſe*. Quas etiam Carolus Magnus Italico Regno obſervandas propoſuit, ipſe non aliter ſanxit, quàm *congregatis in unum Epiſcopis, Abbatibus, Viris Illuſtribus*, uti ex ejus Praefatione didicimus. Patrem pariter imitatus eſt Pippinus Italiae Rex, qui ſuas Leges ſtatuit, *quum adeſſent nobiſcum ſinguli Epiſcopi, Abbates & Comites, ſeu reliqui Fideles noſtri Franci & Langobardi*. Exciderunt Praefationes Legum Ludovici Pii, Lotharii I. Ludovici II. & Guidonis Imperatorum, e quibus nullus dubito, quin paria hauſuri eſſemus, ſi incolumes ad noſtra uſque tempora evaſiſſent. Pauca etiam, quae Otto II. Auguſtus decrevit, in Comitiis Veronenſibus ſtabilita ſunt Anno DCCCCLXXXIII. *omnibus Italiae Proceribus convenientibus & conſentientibus*. Neque alibi quàm in Comitiis Regni Henricus I. Imperator Leges ſuas ab omnibus Proceribus *atteſtatione laudis* confirmatas emiſit. Ita dum *Turegi in univerſali Conventu Langobardorum* Henricus II. Auguſtus ſederet, ait ſe Legem ſanxiſſe *Epiſcoporum, Marchionum, Comitum, aliorumque multorum*

no-

noſtrorum Fidelium Conſenſu & Auctoritate probatam. Praeterea vide Praefationem Lotharii II. Auguſti ad Legem a ſe editam in Comitiis Roncalienſibus, uti & Radevicum Lib. 2. Cap. 7. referentem Leges, Roncaliae itidem promulgatas a Friderico I. Imperatore, accedente ſemper Italicorum Procerum Conſilio & voto. Neque aliam conſuetudinem in ferendis novis Legibus fuiſſe Francorum, Alamannorum, aliarumque gentium Regibus, tum veterum monumenta, tum Schilterus, aliique Juris publici Germanici Scriptores, multis oſtendunt. En ergo quid olim Imperatores ac Reges praeſtarent, quum indicenda Populo nova quaepiam Lex erat. Nam quod eſt ad Caeſarum noſtri temporis in hiſce poteſtatem ac limites, complures eruditorum Libros, in Germania ſcriptos, conſulere Lectoris erit, plura ediſcere cupientis.

Quot ergo Legibus pro diverſitate gentis uti ſinerentur incolae Italici Regni, facultate eis facta a Regibus & Auguſtis, jam vidimus. Quamobrem unuſquiſque ſecundùm ſuae Legis praeſcripta hereditates & ſucceſſiones adibat, contractus conficiebat, ſe ſe ac ſua defendebat, ſacramenta praeſtabat; multas verò ſecundùm Legem illius, cui inlata fuiſſet injuria, perſolvebat. Audi Pippinum Regem Italiae in Lege IX. *Si latrocinia vel furta, aut praeda inventa fuerint, emendentur, juxta ut ejus Lex eſt, cui malum ipſum perpetratum fuerit*. Rurſus idem in Lege 46. *Sicut conſuetudo noſtra eſt, Romanus vel Langobardus ſi evenerit quod cauſſam inter ſe habeant, obſervamus, ut Romanus Populus ſucceſſionem eorum juxta ſuam Legem habeat. Similiter & omnes ſcriptiones juxta Legem ſuam faciant. Et quando jurant, juxta Legem ſuam jurent. Et alii homines ad alios ſimiliter. Et quando componunt, juxta Legem ipſius, cui malum fecerint, componant. Et Langobardus illi ſimiliter convenit componere*. Tunc autem morem fuiſſe, ut omnia fere crimina componerentur, jam ſupra in Diſſert. XIX. *de Tributis* palam feci. Partim laeſis, partim Fiſco pecuniaria illa poena, in Legibus ipſis ſtatuta, perſolvebatur: qua ratione evadebant & ipſi homicidae: neque enim capitale plerumque fuit, hominem occidere. Non ingratum, reor, Lectori erit exemplum rei accipere, quod mihi ſuppeditavit inſigne Tabularium Monaſterii Ambroſiani Mediolanenſis.

Charta compoſitionis coram Petro Abbate Monaſterii Mediolanenſis Sancti Ambroſii, in qua Magnifredus de Alebio, pro poena Aldii, ad idem Monaſterium ſpectantis, a ſe occiſi, domum, terras & res mobiles dimittit ſupradicto Coenobio, Anno 870.

Notitia qualiter ſe conjunxerunt Leo Presbiter & Monachus Monaſterii Sancti Ambroſii, necnon & Magnefredus de Alebio finibus Valtellina, pertinens ipſius Monaſterii, preſentia Petri *venerabilis* Abbatis *eidem Monaſterio Sancti Ambroſii, & Ambroſii, & item Ambroſii, Judices Civitate Mediolano: adeſſent cum eis Leo Argentario filio Graſemberti de Treburtio, Oldebertus de Lamponiano, Odelfredus filius quondam Iſelprandi de Concoretio,*

Achi-

Achinaldus Notarius, Bonus de Pariani, Rodebertus & Aupertus Vaſſalli Sancti Ambroſii, Aribertus Clericus de Sorebate & reliqui. Dicebat ipſe Leo Presbiter & Monachus da parte ſupraſcripti Monaſterii contra predicto Magnefredus, eo quod ipſe Magnefredus in peccatis veniſſet ſuper quondam Meleſone, qui fuit Aldius ipſius Monaſterii de ſupraſcripto Vico Alebio, & ſic eum occiſiſſet, unde a parte ipſius Monaſterii juſtitia facere deberet. *Sed ipſe Magnefredus ſtatim concredens, ſe profeſſus dixit & manifeſtavit:* Hoc veritas eſt; vetare non quero nec poſſum, quia in peccatis dum me cum ipſo Meleſone Aldione ipſius Monaſterii comiſi, ſic eum ferivi, unde ipſe Meleſus mortuus fuit. Sed minime tantùm habeo de mobilibus, unde ipſa compoſitio dare aut perſolvere poſſum. Sed habeo in aliquantulum de Caſellula & terrula mea. Peto, ut eam in quantum eſt pro ipſa compoſitione a parte iſtius Monaſterii recipere & habere debatis. Sed in quantum minus eſt valente de ipſa compoſitione, dum uſque habeo, recipere debeatis de mobilia mea, in quo habeo, uſque ad ipſa compoſitione implendum. *Sicuti preſenti ipſe Magnefredus per fuſte de manu tradavit in manu ſupraſcripto Leoni Presbytero & Monachis a parte ipſius Monaſterii preſenti pro ipſa compoſitione habendum ſupraſcripta Caſellas & ceteras edificias & terrula vel res ſuas in tantum quantum ipſa eſſe debet compoſitione pro morte ſupraſcripti quondam Melenſoni Aldius ipſius Monaſterii, quam dicebat occiſiſſet, eâ ratione ut accedant ſuper ipſas Caſellas & res quas pro ipſa compoſitione dederant ad eſtimandum & habendum exinde a parte ſupraſcripti Monaſterii preſenti die in tantum, quantum ipſa compoſitione Legibus eſſe debent, & in quantum ipſa res minus valuerit quàm ipſa compoſitione adimplere mobilibus ſuis, in quo habuerit.*

Hoc actum eſt ad ipſum Monaſterium Sancti Ambroſii, Anno Imperii Domni Hludowici Imperatoris Vigeſimo Primo, Menſe Novembrium, Indictione Quarta.

Ambroſius Notarius ibi fui.

Abroſius Notarius interfui.

Bonus interfui.

Odelfredus interfui.

Ego Aribertus Clericus interfui.

Ego Odelbertus interfui.

✠ ✠ *Signum manibus ſupraſcriptorum Rodeberti & Auperti interfuerunt.*

Ego Rachibertus Notarius hunc breve ſcripſi & interfui.

Legem Nonam ſupra allatam Pippinus Rex hiſce verbis concludit: *De ceteris verò cauſſis communi Lege vivamus, quam Domnus Karolus excellentiſſimus Rex Francorum atque Langobardorum in Edicto adjunxit.* En ut *Capitularia* a Carolo Magno addita Legi Langobardicae, non Langobardos modò, ſed & Romanos, ideſt Romanae Legis ſectatores, Francos quoque, ceteroſque Regni Italici habitatores conſtringebant. Cur tamen *Langobardi* tantum & *Romani*, (ideſt Italici reliqui, non e Langobardorum ſemine procreati, ſed ab antiquis Italiae incolis profecti) a Pippino memorentur, ſi quis petat, reſpondeo, fortaſſis in cauſſa fuiſſe, quod praecipua gens Italici Regni adhuc ex duobus illis Populis conſtaret. Verùm & ſub Pippino Italiae Rege *Franci*, *Bajuvarii*, ac *Ripuarii*, ſtabilem apud Italos habitationem ſibi conquiſierant, atque heic ſtipendia merebant, uti & exterae aliae gentes, quae Italicum coelum patrio prae-

praeferentes, ſtirpem ſuam heic propagarunt, iiſque tunc datum eſt, ut ſuae gentis Lege & ipſi uterentur. Luculentum teſtem heic habeo Pippinum ipſum Regem, qui in Lege 28. inter Langobardicas ſtatuit: *De diverſis generationibus hominum, quae in Italia commanent, volumus, ut ubicumque culpa contigerit, unde fayda creſcere poterit, pro ſatisfactione hominis illius, contra quem culpaverint, ſecundùm Legem ipſius, cui negligentiam commiſerint, emendent.* Ad haec inter Capitularia ipſius Pippini Italiae Regis, edita a Baluzio Tomo I. Capitular. pag. 542. quae tamen inter Langobardicas Leges non recenſentur, & aequius fortaſſe referenda ſunt ad Carolum Magnum, hoc in primis commemorandum eſt. *Explicare debent ipſi Miſſi, qualiter Domno Regi dictum eſt, quod multi ſe complangunt, Legem non habere conſervatam. Et quia omnino voluntas Domni Regis eſt, ut unuſquiſque homo ſuam Legem pleniter habeat conſervatam: ſi alicui contra Legem factum eſt, non eſt voluntas ſua nec juſſio.* Quam ſolicitus eſſet Carolus Rex de privilegiis ſeu pactis Italico Populo nuper conquiſito ſervandis, hinc habes. In Regno etiam Francorum plures erant Leges probatae a Regibus, & quibuſdam gentibus peculiares, & ab iis paſſim uſurpatae. Ut ergo pateret, quam quiſque Legem intra Italiam ſequeretur, in contractibus, judiciis, aliiſque actibus adhibendam; & ne cui liceret mutatione Legis alios eludere ſive in negotiis & ſucceſſionibus, ſive in litibus: unicuique opus erat ſuam profiteri Legem, ſecundùm quam regendus in poſterum foret. Nondum certior factus ſum, an quiſquam in Italia, Langobardis regnantibus, Legis ſuae mentionem in contractibus fecerit, quum Langobardi ſuâ, Itali indigenae Romanâ uterentur. Nullum profecto hujus rei veſtigium in Chartis eorum temporum hactenus offendi, niſi quod Clariſs. Mabillonius in Appendice ad Tom. 2. Annal. Benedictinor. num. 24. ex apographo tabulas refert, quibus *Manigundis veſte Monialium induta, quae viſa ſum vivens Lege Langobardorum*, Cairatenſe Monaſterium fundat, & patrimonio donat in *Comitatu Seprienſi*, nunc in agro Mediolanenſi, ut in praecedenti Diſſertatione vidimus. Sed mihi ſuſpecta eſt illius Chartae fides ex hoc ipſo, quod Legem ſuam profiteatur: id enim vereor, ut in uſu tunc fuerit. Praeterea Charta illa ſcripta dicitur *Regnante Domno noſtro Liutprando & Heldeprando noſtris excellentiſſimis Regibus, Anno eorum Vigeſimo Tertio, Menſe Julii, Indictione Quincta.* Haec erroribus ſcatent. Non iidem fuere anni Regni Liutprando atque Hildeprando. *Et ab Anno XXIII. Liutprandi* abhorret *Indictio Quinta.* Vide ſupra in Diſſertatione XIV. *de Servis.* Ad haec Manigundis donat eidem Monaſterio quaecumque *infra ipſum Regnum Italicum habere viſa ſum.* Verùm ſub Regibus Langobardis audita nunquam fuit *Regni Italici* mentio. Ad poſteriora Secula ea dicendi formula ſpectat, ut exempla oſtendunt, quae in Antiquitatibus evulgavi. Reliqua omitto, atque ad Francos Italiâ potitos deſcendo.

Nulla dubitatio eſt, quin ſub eis publica confeſſio Legis viguerit. Lotharius enim Primus Auguſtus Anno DCCCXXIV. Romae Legem hanc, ideſt 37. inter Langobardicas promulgavit: *Volumus, ut cunctus Populus Romanus interrogetur, quali Lege vult vivere, ut tali, quali profeſſi fuerint*

rint vivere velle, vivant. Quod ſi offenſionem contra eamdem Legem fecerint, eidem Legi, quam profitentur, ſubjacebunt. Quantâ verò diligentiâ haec Legis profeſſio eodem ipſo Lotharii I. Seculo praeſtaretur, non ſatis mihi conſtat. Nam in tabulis illius aevi fere nunquam occurrit mentio Legis, quam homines in contractibus ſequerentur. Opinor ergo huic debito factum fuiſſe ſatis profeſſione duntaxat *Nationis*, quae revera exprimi conſuevit ipſo etiam Saeculo ab iis, qui in Langobardia, ſed minime Langobardi origine, verſabantur. Nam qui ſeſe inſcribebat *ex genere Francorum*, aut *ex genere Alamannorum*, is etiam Legem ſuae gentis ſe profiteri ſignificabat. In plurimis autem Chartis ejus aevi mentionem factam Nationis invenias. Exemplum accipe ex pergamena authentica Archiepiſcopii Lucenſis ſcripta Anno DCCCLV. his verbis: *Regnante Domno noſtro Hlothario Imperator Auguſto, Anno Imperii ejus poſtquam in Italia ingreſſus eſt, Trigeſimo Tertio, & filio ejus Domno noſtro Hludowico idemque Imperator Anno Sexto, X. Kalendas Octubris, Indictione IV. Manifeſtu ſum ego Baldericho, homo Franciſcho, filio bone memorie Aderichi, quia convenit mihi una tecum Hieremias, gratia Dei hujus ſancte Lucane Eccleſie humilis Epiſcopus, ut inter nos de aliquantula rerum viganeum facere deberemus &c.* Permutationem faciunt, & ad viſitanda praedia miſſi ſunt quidam *da parte Adalberti Comis*, ideſt *Comitis*. Eam quoque in rem non incongruum puto edere Chartam, quam archetypam olim vidi in Tabulario Reipublicae Cremonenſis. *Ingelberga*, ſeu *Angelberga*, & *Angilberga* Imperatrix inſigne Monaſterium Sancti Sixti Placentiae erexerat, uti toties monui, atque incolendum ſacris Virginibus tradiderat, quod poſtea Anno MCXII. Mathildâ Comitiſsâ urgente, in Monachorum ditionem ac habitationem ceſſit. Multa Coenobio huic Angilberga largita fuerat, plura etiam a Ludovico II. Auguſto viro ſuo ad illud in dies magnificentius ditandum impetrarat, atque inter cetera Curtem de *Wardeſtalla celebrem*, quae nunc *Guaſtalla* appellatur, titulumque Ducis ſuo Principi defert. Hanc poſtea Parthenoni eidem dono dedit, uti conſtat ex Hiſtor. Eccleſ. Placentin. Campii. Itaque Anno DCCCLXIV. vel DCCCLXV. miſſus eſt ab Imperatore *Gualbertus Epiſcopus Mutinenſis* Wardeſtallam, ut Petrum quemdam, Mandatarium, ut ajunt, ipſius Auguſtae in realem poſſeſſionem induceret Curtis illius: quo officio is impigre functus eſt coram multis teſtibus, quorum Nationem conſignatam quoque intueare.

Walpertus Epiſcopus Mutinenſis, Miſſus Ludovici II. Auguſti Engelbergam Imperatricem in poſſeſſionem immittit Curtis Guardiſtallae, Anno 864. vel 865.

IN nomine Domini. Imperante Dominus noſtro Hlodohwicus magnus Imperator Anno Quintodecimo, die de Menſe Novembris, Indictione Terciadecima, feliciter. Breve recordationis, qualiter Walpertus Motinenſe Eccleſie Epiſcopus, *& Miſſus Domni Imperatoris veniens Wardeſtalla, habens exemplar Pre-*

Precepti Domni Imperatoris, quem ob multimode dilectionis Auguſte Inghelbergae, *jure proprietario Domno Imperator predicta Cortem cum Capella & dote ſua, cum omnibus ſervis & ancillis, ac dominius, agris, vineis, pratis, paſcuis, ſilvis, aquis, aquarumque decurſibus, cunctiſque in integrum ab eandem Curtem aſpicientibus, ſeo omnibus muvilibus & inmovilibus juxte & legaliter ab eandem pertinentibus perpetualiter habendum conceſſerat: quod exempla relectum eorum preſentia, quorum nomina ſubto leguntur, ideſt Tanchredus Capellanus & Conſiliarius Domni Imperatoris, Giſelbertus, Adulfus, Deuſdedit, Ragimfredus, Ragimbertus, Adebbertus, Teudericus, Petro, Atrepaldo,* Amicho ex genere Franchorum, Teuperto ex genere Francorum, Fulcherius ex genere Alamanorum, *Joanace Presbiter, Vitale Presbiter, Auſtreverto Presbiter, Germano,* Presbiteri ex genere Francorum, *Raperto Presbiter*, Hadebald Diacono ex genere Francorum, *Ildeberto Diacono, Raperto Diacono, Urſo* Langobardo, *Urſo Presbiter*, Luvegiſo ex genere Francorum, Adreverto ex genere Francorum, *Grinebertus Notarius*, Inglericus ex genere Alamanorum. *In iſtorum omnium ſupraſcriptorum preſentia poſt relectum exemplar jam dictus Walpertus Epiſcopus ex juſſionem Domni Imperatoris a parte Domne Ingeberghe Auguſte, Petrum juris ejus famulum & Miniſtrum vicem ejuſdem Auguſte per columnam de domo ejuſdem Curtis jam fatum Petrum reveſtivit jure proprietario, ſicut in eamdem contenebatur exemplar.*

Actum eſt haec in predictam Curtem Wardeſtalla die IV. Kalendas December, feliciter.

✠ *Ego Walpertus Epiſcopus & Miſſus Doni Imperatoris poſt acta traditione ſubſcripſi.*

Ego Urſo Presbiter ſupra nominatus interfui.

Ego Johennatius Presbiter ſupra nominatus interfui.

Ego Roperto Presbiter ſupra nominatus interfuit.

Ego Germanus Presbiter ſupra nominatus interfui.

Ego Ildepertus Diaconus ſupra nominatus interfuit.

Signum manus Anteberti interfuit.

Ego Teudebertus ſupranominatus interfui.

Ego Giſeverto interfui.

Ego Ropertus ſupra nominatus interfui.

Ego Ragimfrido interfui.

Signum manus Atrapaldi qui interfui.

Signum Inglerixi qui interfuit.

Heic habes ritus eorum temporum minime diverſos a noſtris. Sed aliâ etiam de cauſsâ apud me multo in pretio eſt Charta praeſens, quod nos manu ducat ad detegendum, addendumque albo Epiſcoporum Mutinenſium Praeſulem, quem Gaſpar Sillingardus hujus Urbis Epiſcopus in *Catalogo omnium Epiſcoporum Mutinenſium* edito Mutinae Anno MDCVI. ignoravit, neque Ughellius in Italia Sacra agnovit, utpote qui Sillingardo uni acquieſcens, ejus Librum in uſum ſuum convertit. Exhibent Scriptores iſti Privilegium a Ludovico II. Imperatore conceſſum Ernido Epiſcopo Mutinenſi *Decimo Tertio Kalendas Octobris, Anno Chriſto propitio Imperii Domini Ludovici piiſſimi Auguſti Undecimo.* Verùm in membrana ejuſdem Privilegii, adſervatâ in Tabulario Capituli Canonicorum Mutinenſium Notas Chronologicas ita ſignatas vidi: *Data Decimo Tercio Cal. Octubris, Anno Chriſto propitio Imperii Domni Hludowici piiſſimi Auguſti XV.*

 Indi-

Indictione XI. Habemus heic *Annum XV.* Imperii Ludovici II. Habemus quoque annum eumdem in Charta nuper editâ; ſed heic conjunctum cum *Indictione XI.* illic cum *Indictione Tertiadecima*, ita ut mendum in alterutram ex hiſce Chartis irrepſiſſe videatur. Verùm diſcordia iſta, ſi ex diverſae Epochae uſu ac diverſo Indictionis exordio, ut conjicio, profecta eſt, facile tollatur. In Wardeſtallenſi Charta nunc producta, Anni Imperii Lucovici II. deducti fuerint ab Anno Romanae coronationis, hoc eſt ab Anno DCCCL. quo decurrente Menſe Novembri adhuc decurrere potuit *Indictio Tertiadecima*. Non enim, ut Pagius cenſet, eo Seculo nova Indictio ubique in curſu eſſe incipiebat Menſe Septembri. Atque adeo Chartam hanc ſpectare dicemus ad Annum DCCCLXV. dum certum ſit, quod Pagius ſtatuit, eumdem Auguſtum Romae coronam accepiſſe die ſecundâ Decembris Anni DCCCL. At Diplomatis a Sillingardo & Ughellio editi Epocha deducenda videtur ab Anno DCCCXLIX. quo Ludovicus II. a Lothario Auguſto parente ſuo conſors Imperii renuntiatus eſt ante diem XIX. Septembris: ac proinde Privilegium illud datum fuerit Anno DCCCLXIII. dummodo *Indictio XI.* integrum Annum rexerit. Quare habemus, *Ernido* Epiſcopo Mutinenſi *Gualbertum* ſucceſſiſſe Anno DCCCLXIV. vel DCCCLXV. Si tabulas inſignis Archivi Canonicorum Mutinenſium Sillingardus diligentiori curâ excuſſiſſet, quod nunc deprehendimus, didiciſſet & ipſe. Scilicet ibi Charta legitur, ſcripta *Anno XXVI. Ludovici Magni Imperatoris* (& ſupra a me edita in Diſſertatione XIII. *de Hominib. Liberis*) in qua idem *Walpertus* ſive *Gualpertus Epiſcopus Mutinenſis* cuidam Johanni terras Eccleſiae ſuae ſitas in Collegaria in emphyteuſim concedit. Eſt is Annus Chriſti DCCCLXIX. ſecundùm Epocham Italici Regni. Succeſſorem habuit *Gualbertus Leodoinum*, qui a Sillingardo & Ughellio *Leodoindus* appellatur, cujus etiam Chartam proferre juvat, ex eodem Canonicorum Mutinenſium Archivo depromtam, ubi ejus archetypum adſervatur. Inde etiam colligi poteſt ritus profitendi Nationem, quem jam ex praecedenti Charta didicimus. Scilicet in hac altera memoratam videas *Adelburgam Dei ancillam*, hoc eſt Monaſtica veſte indutam, *quae fuit conjux Auterami Comitis ex genere Francorum*. Hunc fuiſſe Comitem Mutinenſem, opinari liceat. Ejus autem Nationis ideo facta videtur mentio, ut dignoſcatur, qua Lege ejus quoque uxor uteretur.

Leudoinus Epiſcopus Mutinenſis Adelburgae Moniali, olim Auterami Comitis Conjugi, in emphyteuſim concedit Oratorium Sancti Deſiderii, Anno 876.

IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Imperante Domno noſtro Karolo magno Imperator Auguſtus a Deo coronato, Anno Imperii ejus Primo, die XII. de Menſe Junio, per Indictio Nona. Placuit adque convenit inter Domnus Leudoinus *gratia Dei* Mutinenſis Epiſcopus, *nec non ſed etiam & inter* Adelburga Dei Ancilla, qui fuit Conjux Auterami Comite ex genere Francorum,

corum, ut in Dei nomine ego qui ſupra Adelburga vel meis heredes reſedere & laborare debeamus in terra vel caſa, ſeo res ſanƈe Eccleſie Mutinenſis, locis, ubi dicitur inter Ramo & Fredo nec non & Sicla, quod eſt Oratorio Sanƈi Deſiderii de beneficio Horſchini, & eſt per menſura ad perticas legitimas de pedes duodecim juges undecim modium unum, omnia in integrum. Ut diximus, ipſe ſupraſcripte res, qualiter ſuperius legitur, reſedere & laborare debeamus ego qui ſupra Adelburga, quam vel meos heredes ad laborandum, colendum, caſas canalibus edificandum, vitis ponendum, paſtinandum, propaginandum & excolendum, foſſatas cavandum, roncandum, adque in ibidem edificias faciendum, & in omnibus ſupraſcriptis rebus & caſis ſeu & Oratorio meliorentur, nam non pejorentur, uſque advenientibus continuo annis viginti & nove iſti proximi advenientibus. Et pro ipſi ſupraſcriptis rebus & caſis ſeu & Oratorio vobis dare debeamus in Miſſa Sanƈe Marie, quod eſt in Menſe Auguſti, Solidos quinque tantùm vobis, qui ſupra Leudoini Epiſcopi, veſtriſque ſucceſſores, quam vel ad Miſſis veſtris ſine omni tardietate vel negleƈum. Et in judicio patroni ſtare debeamus ad reƈam juſticiam faciendam: & ſi noluerimus, per poteſtatem nobis pignorare debeatis ſine publica auƈoritate. Penas vero inter nos poſuimus, ut ſi exire aut minare aut aliqua ſuperpoſita feceritis, vel necleƈum fecerimus, tam nos ſupraſcripti quamque ſucceſſoribus aut eredibus noſtris & probatum fuerit, tunc promittimus conponere unus alterius, cui culpa inventa fuerit, ideſt pena nomine in argento Solidorum viginti. & poſt pena ſoluto hos Libelli convenientie, ſicut ſuperius legitur, in ſua permaneat firmitate. Unde duo Libelli pari tinore conſcripti ſunt.

A *Aƈo Mutine die, Regni, & Indiƈione ſupraſcripta feliciter.*

✠ *Signo manuum Adelburge, qui hunc Libellum fieri rogavi & firmavi.*

Ssripto Libello per manum Johanni Presbitero & Notario ſanƈe Eccleſiae Mutinenſis, poſt tradito complevit & dedit.

B Ita in pergamenâ inſignis Ambroſiani Mediolanenſis Monaſterii Archivi a me inſpeƈâ hae Chronologicae notae praeferuntur: *Hlutharius divina hordinante providentia Imperator Auguſtus Anno Imperii ejus Vigeſimo..... Domni Hludowici Regis filii ejus Anno Quarto, Menſe Martio, Indiƈione XI.* ideſt Anno DCCCXLVIII. Sub- C ſcribunt autem teſtes *ex genere Allamannorum*, & alii *ex genere Francorum*. Altera ejuſdem Archivi Charta viſitur ſcripta *Anni Imperii Domnorum noſtrorum Hlotharii & Hludowici filii ejus Imperatoris Trigeſimo Tertius, & Tertius, Menſe Novembrio, Indiƈione Prima*, hoc eſt, Anno Chriſti DCCCLII. ſi Indiƈio a Septembri D initium ſumſit. Nimirum Epocham Regni Italici a Lothario adhibitam heic habes. Ludovici II. ejus filii Epocha deducenda videtur ex Anno DCCCXLIX. quo eum Lotharius pater conſortem Imperii renuntiavit, ſi verum eſt, quod Pagius contendit, ejuſdem Ludovici II. coronationem Romanam ad Annum ſubſequentem E DCCCL. die ſecundâ Decembris eſſe referendam. Itaque in ea Charta occurrit *Adelburga reliƈa quondam Adelgiſi de Selanno una cum Simpertus Sculdaſcio tutore ſuo, & filia Balderici de genere Allamannorum*. Praeceperat Lotharius I. Auguſtus, uti ſupra vidimus, *ut cunƈus Populus Romanus interrogetur quali Lege vult vivere &c.* Legis hujus in Urbe ipſa promulga-

tae

tae conſectaria heic intueris. Pariter in additamentis ad Chronicon Caſaurienſe Part. II. Tom. II. Rer. Italicarum pag. 932. habetur Charta Anno DCCCLXVIII. ſcripta, cui ita ſubſcribunt teſtes: *Ego Gregorius filius Leonis de Civitate Roma, Legem vivens Romanam &c. Signum manus Johannis Ducis de Civitate Roma, Legem vivens Romanam &c. Teuhaldus Legem vivens Romanam ſubſcripſi. Signum manus Landerici ex genere Romanorum.* Hi vetuſtiores, qui mihi hactenus occurrerint, diſertis verbis Legem ſuam profitentes. Subſequitur in eodem Caſaurienſi Chronico altera Charta Anno DCCCLXXI. exarata, in qua *Siſenandus ex genere Francorum* domos & agros vendit. Teſtes ejuſdem Nationis ſubſcribunt, aſſerentes ſe *ex genere Francorum*; ſed nulla ibi Legis mentio. Nam qui Nationem profitebatur, Legem quoque, ſi nihil aliud addebat, Nationis ejuſdem ſe obſervare fatebatur. Hunc autem uſum indicandae *Nationis* ſeu *Francicae* ſeu *Alamannicae &c.* crebrius in Saeculi X. contractibus obſervatum videas in eum, quemadmodum jam innui, finem, ut ſimul dignoſceretur, cui Legi addicti homines forent. Illuſtris Vaſſi *Alamannicae Nationis* mentio eſt in Charta, cujus antiquiſſimum exemplum reperi inter rudera olim ditiſſimi Chartophylacii Monaſterii Nonantulani. Verùm notas Chronologicas accuratius deſcriptas exoptaſſem: quippe illas nimium claudicare video. Tum apud Ughellium in Epiſcop. Tarviſin. Tom. V. Ital. Sacr. tum in Catalogo Abbatum Nonantulanorum, quem in Diſſertatione LXVII. *de Modis acquirend.* producam, Liutefredus Nonantulanus Abbas Anno DCCCLI. lectus fuiſſe traditur. Verùm nullus alius teſtis laudatur, niſi pergamena ipſa, quam ſum editurus. Itaque dum ſtatuamus, agi heic de Charta ſincera, ejuſque vitia refundenda eſſe in antiquum Librarium: pertinuiſſe eadem potuit ad Annum Chriſti DCCCLXI. vel DCCCLXII. Ludovico II. Auguſto imperante, ac emendanda erunt verba illa *Anno Imperii eorum XXXIV.* Attamen vox *eorum* indicat, excidiſſe nomen *Lotharii I.* ſive is conſors Imperii cum Ludovico patre fuerit, ſive Ludovicum filium ſocium in ea dignitate habuerit. Ita vero ſe habet Charta illa.

Donatio Warti Vaſſi Imperialis facta Monaſterio Nonantulano agri Mutinenſis, ac ejus Abbati Liutefredo, circiter Annum 861.

I*N nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Domnus Imperator Lodovicus divina ordinante providentia Imperator Auguſtus,* Anno Imperii eorum XXXIV. *Tertiodecimo Kalendas Novembris, Indictione X. Monaſterio beatiſſimorum Apoſtolorum & Chriſti Confeſſoris Silveſtri ſito Nonantulam in territorio Motinenſe, ubi* Liutefredus Abbas *eſſe videtur. Ego in Dei nomine* Warti Vaſſus Domni Imperatoris, Legibus vivens Allamannorum, *preſens preſentibus dixi: Quiſquis in ſanctis ac venerabilibus locis ex ſuis aliquid contulerit rebus, juxta auctoris vocem centuplum accipiet, & vitam poſſidebit eternam. Ideo ego Warti Vaſſus Domni Imperatoris, dono & offero a die preſenti in antea ha venerabilem locum, ideſt Caſa, Curtem maſſariciam juris mei, quam ha-*

A *habeo in loco & in fundo Madio, territorio Veronienſe, tam mea porcionem, quamque quondam Teovaldi germano meo, ut dictum eſt, tam caſas cum horto, campis, vineis, pratis & ſilvis vel omnia & in omnibus quicquid in predicto loco vel inibi circiter ea per ſingula loca, & caſaliam ad ipſa Caſa pertinet . . . . & intus Civitate Ve-*
B *rona caſa in loco . . . . . . a Iſachio germ . . . . poſſeſſam, & defenſatam fuerint . . . . . ſanctum hac venerabilem locum in ſubſidium Fratrum do & offero per preſente Cartula, que ſupraſcripte terre . . . . corporalem tibi Liutefredo venerabili . . . . ejuſdem Monaſterii a parte Monaſterii facta eſt, & me exinde foris expuli & abſaſito . . .*
C *& Monaſterium veſtrum intromiſi per petualiter poſſidendum. Si vero quod futurum eſſe non credo, ego ipſe, quod abſit, aut alius de heredibus ac proheredibus meis, ſeu qualibet perſona contra hanc pagina offerſionis me venire aut eam infrangere conaverit, inferet ad partem ipſius Monaſterii, quod eſt pena auri optimi Libre decem, argenti pon-*
D *dera decem, & quod repeterit, vindicare non valeat, ſed preſens pagina offerſionis mee omni tempore inviolata permaneat cum ſtipulacione ſubnixa,* & bergamina cum atramentario de terra levavi; *Andrea Notarius tradidit ſcribere rogavi, in qua cuhter confirmavi, teſtibuſque obtulit roborandam.*

Actum in Civitate Mantua, in Palacio . . . .

Qui autem *Franci* aut *Alamanni* erant, e ritu dignoſci ſolent, quo utuntur in donationibus atque venditionibus. Nam in ſignum traditi dominii ac poſſeſſionis, *feſtucum nodatum*, *waſonem terrae*, vel *ramum arboris*, vel *pergamenam*, vel *calamum cum atramentario*, vel *cultellum &c.* de terra attollentes, emtori aut donatario tradebant. Plurima ſunt in Opere iſto hujus ritus exempla; attamen heic adferre decrevi nonnulla. E Chartae Ferrarienſis peſſimè deſcriptae exemplo haec excerpſi: *Petrus Vaſſo & Miſſo Domni Bulgaru Comes de Comiato Cumiaclenſis apprehendit guazone de terra, & miſit in manibus Romaldelli, dicens: Ecce trado ad per inveſtituram a te per te, ad permanendum in te, & in veſtris heredibus & proheredibus in perpetuum &c.* Annus heic deſideratur. Berengario I. Italiae Regi inter paucos carus fuit *Anſelmus Urbis Veronenſis Comes*, uti ex ſequenti Diplomate patebit, cujus apographum vetuſtum in Nonantulani Monaſterii Tabulario vidi.

Barengarii I. Italiae Regis Diploma, per quod Anſelmo Comiti Veronenſi Curtem Duas Robores donat, Anno 910.

E *In nomine ſancte & individue Trinitatis. Berengarius divina ordinante clementia Rex. Juſtum ac congruum ſatis omnino . . . . . dilectiſſime* Conjugis noſtrique Regni conſortis Berchtile *precibus noſtre ſerenitatis aurem libenter accommodamus. Quapropter univerſorum ſancte Dei Eccleſie noſtrorumque, preſentium ſcilicet ac futurorum comperiat experientia, qualiter dilecta Conjux noſtra, noſtrique * Kegni conſortis Berchtila noſtram deprecata eſt clementiam pro fideli noſtro* Anſelmo *glorioſo* Comite, noſtroque Compatre & Conſiliario, *ob fidei illius puritatem, quam ſepe probavimus, ut ei per hoc noſtre auctoritatis . . . . . proprietario nomine Curtem juris Regni noſtri, que Duas Ro-*

Robores dicitur, pertinentem de Comitatu Veronenſe; nec non terras & predium in Roveſcello cum Capella, que in onore beati Zenonis ante irruptionem Paganorum in eodem loco conſtructa erat, concedere dignaremur. Nos verò ejus humilitatis precibus gratanter acclinati, eidem fideli noſtro Anſelmo glorioſo Comiti prefatam Curtem noſtram, que ad Duas Robores dicitur, cum omnibus rebus & pertinentiis ſuis, mobilibus & immobilibus, terris videlicet &c. Servis utriuſque ſexus, colonis, redhibitionibus, ſeu cum omnibus, que dici vel nominari poſſunt, ad eamdem Curtem hactenus pertinentibus; predium quoque & terras in Roveſcello adjacentes, cultas & incultas, una cum Capella nominata, ſeu cum omnibus mobilibus & immobilibus cum Pratis &c. theloneis, ripaticis, publicis exactionibus, vel quicquid in Portu & in fundo Roveſcelli Regie parti in preſenti pertinere dinoſcitur prefato Anſelmo Comiti jure proprietario per hoc noſtre conceſſionis Preceptum . . . . . & de noſtro jure & dominio in ejus jus & dominium omnino transfundimus atque donamus ad habendum &c. Si quis igitur &c.

Signum Domni Berengarii ſereniſſimi Regis.

Ambroſius Cancellarius ad vicem Ardingi Epiſcopi & Archicancellarii recognovi.

Data VI. Kalendas Auguſti, Anno Dominice Incarnationis DCCCCX. Domni vero Berengarii ſereniſſimi Regis XXIII. Indictione XIII.

Actum in Curte Rodingo, in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Atque hic idem *Anſelmus Veronenſis Comes* ex *genere Francorum* fuit, ac filius *Waldorienſis*. Teſtem habeo alteram Chartam, ex eodem Nonantulano Archivo depromtam.

Anſelmus Veronenſis Comes Monaſterio Nonantulano Mutinenſis agri Caſtrum, aliaque donat, Anno 911.

I*N nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domno noſtro Berengario Rege hic in Italia Anno Viceſimo Quarto, ſub die de Menſe Septembris, Indictione XV. feliciter.* Monaſterio Sancti Silveſtri ſito in Comitatu Motinenſe, loco, *ubi vocabulum eſt* Nonantulas, *ubi iſto moderno tempore* Gregorius *venerabilis* Abbas *eſſe videtur, & ubi multas res a bonis hominibus delegate ſunt: ego quidem in Dei omnipotentis nomine* Anſelmus *gratia Dei* Comes Comitatu Veronenſe, & filius *bone memorie* Waldorienſis Francorum genere *do & concedo & trado atque offero in ſupraſcripto Monaſterio beati Sancti Silveſtri pro remedio anime mee vel parentum meorum, ideſt quod Deo & ad ipſum ſanctum Monaſterium do, cedo ac trado atque offero preſenti die obitus mei ad jure ipſius Monaſterii, ad habendum ad victum & cibum Monachorum ſeu pauperum. qui ibidèm modo ſunt, vel qui pro temporibus ipſum ſanctum locum Monaſtice militaverint; hoc eſt Caſis juris illius proprietatis mee, quod eſt Caſtrum unum cum caſis & rebus, que mibi ſupraſcripto Anſelmus Comes jam ante hos plurimos dies per Cartam donationis pro ſuſcepto Launegildo da Audiberto Diacono, qui Audo vocatur, ſancte Veronenſis Ecclefie advenit: quas ego habere & poſſidere videor hic in Comitatu Veronenſi in loco & fundo, qui vocatur* Caſtro de Nogaria *non valde lon-*

longe a Curte, que vocatur Duas Robores, ab ipſis prenominatis Caſis & rebus cum omnia de quantum ibidem habere viſus ſum. Quod ſunt terra cum caſas & alias edificias earum ſuper ſe habente cum Curtis & aliis rebus tam infra eodem Caſtro, qui nominatur Nogaria, *quamque & de foris ipſo Caſtro inſimul adherentem cum caſis & rebus, & cum omnia de quantum ibidem habere viſus ſum, de quantum mihi ſupraſcripto Anſelmo Comiti per jam dicta Carta donationis, quas ſupra legitur, michi Legibus pertinet aut pertinere debet cum omni integritate & pertinentia ſua ab ipſis ſupraſcriptis Caſis & rebus meis pertinentem vel aſpicientem, preſenti die obitus mei de meo jure & dominium in poteſtatem & dominium ſit in poteſtatem Abbati, qui modo eſt, vel qui pro temporibus fuerint: ad jure ipſius Monaſterii habendum, tenendum, & faciendum exinde ipſis caſis & rebus, ſicut ſuperius legitur, ad regendum & gubernandum, ſicut & de aliis caſis & rebus ipſius Monaſterii facere viſi ſunt. Et ut hec preſens meam paginam offerſionis, ſicut ſupra legitur, preſenti die obitus mei cum omnia, qualiter ſuperius legitur, omnique tempore in ipſum ſanctum locum firmam & ſtabilem perpetualiter permaneat ſine omni contradictione hominum, & ex mea vel heredumque meorum; & ſi aliquid de heredibus ac proheredibus meis aut quelibet ulla oppoſita perſona hominum poſt diem obitus mei ſurrexerit, qui contra hanc meam paginam offerſionis ire quandoque temtaverint aut eam iſrangere & contradicere voluerint, tunc componat ipſis heredibus ac proheredibus meis ad jure ipſius Monaſterii ipſis hominibus, rebus in duplum, & inſuper componat pena aurum optimum Libras tres, argentum pondera ſex coactos abſolvant, & de hoc quod repetierint, nibil vendicare valeant, ſed preſens hec meam paginam offerſionis, quem ego ſupraſcriptus Anſelmus Comes meo bono animo fieri rogavi in eodem ſanctum locum, ſicut ſupra legitur, firmam & ſtabilem permaneat cum ſtipulatione ſubnixa. Et quia ego ipſe ſupraſcriptus Anſelmus Comes* huic membrana inſimul cum calamo, ſeo & atramentario & pinna, & waſone terre, ramo pommis, fiſtucum notatum, atque & cultellum, & wantos, totum inſimul juſta Legem meam Francorum de terra levavi: *& Martino Notario tradidi ad ſcribendum, & teſtes in qua hic ſubtus confirmans ad me rogatos obtuli ad roborandum.*

Acto in Civitate Verona feliciter.

Signum ✠ *ſupraſcripti Anſelmi Comitis, qui hac paginam, ſicut ſuperius legitur fieri rogavit ad omnia ſupraſcripta, & ei relectum eſt.*

Signa ✠ ✠ ✠ *manibus Betoni Vaſſo ejuſdem Anſelmi Comiti & Martinus Vaſſo ejus, & Iſembertus filio quondam Gonberto* ex Francorum genere, *teſtes.*

Ego Petrus Scavinus rogatus manu mea ſubſcripſi.

Ego Giſulfus rogatus manu mea ſubſcripſi.

Ego Ildebertus Scavinus rogatus manu mea ſubſcripſi.

Ego Donatus Scavinus rogatus manu mea ſubſcripſi.

Ego Rogerius Notarius manu mea ſubſcripſi.

Ego qui ſupra legitur Martinus Notarius rogatus hanc paginam ſcripſi & poſt traditam complevi.

Ejuſmodi autem donationi, ut ſtabilis in poſterum foret, curâ Monachorum acceſſit etiam confirmatio ſupra memorati Berengarii I. Regis, cujus Diploma ex pervetuſto apographo in Tabulario Nonantulani ejuſdem Monaſterii adtexo.

Berengarii I. Italiae Regis Diploma, per quod Monachis Nonantulanis Curtem Duas Robores eis ab Anſelmo Comite donatam confirmat, Anno 911.

IN *nomine Domini Dei eterni. Berengarius Rex. Noverit omnium fidelium ſancte Dei Eccleſie, noſtrorumque, preſentium ſcilicet ac futurorum, induſtria, eo quod* Anſelmus Comes Veronenſis *per Cartulam oblationis Monaſterio beati Silveſtri ſito Nonantulas contulerit pro remedio anime noſtre & ſue, Curtem, que dicitur ad Duas Robores, & predia quedam locata in Portu & fundo Roveſcella, una cum Capella ibidem in honore Sancti Zenonis edificata finibus Veronenſibus, ſub integritate, ſicut nos dudum noſtre largitatis Precepto eidem Anſelmo Comiti jure proprietario conceſſimus. Ac per hoc duo prefati Monaſterii venerabiles Monachi, Petrus videlicet Presbiter & Johannes Decanus per Odelricum noſtrum kariſſimum fidelem & nobilem virum ſuppliciter nobis . . . . . petentes noſtre pietatis clementiam, ut eamdem Cartulam oblationis ſimul cum prefata Curte Duas Robores & predia ſita Roveſcello pariter cum jam dicta Capella ad honorem beati Zenonis conſtructa in integrum, ſicut nos hactenus pretaxato Anſelmo Comiti per noſtrum donavimus Preceptum, ita divino amore ſuccenſi noſtre confirmationis titulo corroborare dignaremur: Quorum precibus acclinati eamdem Curtem Duas Robores cum omnibus appenditiis ſuis, caſis videlicet, terris, &c. ſimul cum prediis & Capella, &c. pro ut prefato Anſelmo Comiti contulimus proprietario jure &c. per hoc noſtrum regale Preceptum confirmamus eidem Monaſterio uſque in perpetuum ad habendum & commutandum, quatenus Abbas &c.*

Signum Domni Berengarii ſereniſſimi Regis.

Johannes Notarius juſſu Regis recognovi.

Data V. Kalendas Novembris Anno Dominice Incarnationis DCCCCXI. Domni vero Berengarii ſereniſſimi Regis XXIV. Indictione V. Decima.

Actum Papiae in Chriſti nomine feliciter. Amen.

Animadvertas etiam velim, non in Contractibus tantùm homines Salicae, ſeu Francicae Legis adhibuiſſe ritus illos *waſonis*, *feſtuci*, *rami*, *andilaginis &c.*, ſed etiam in poſtremis tabulis: quod tamen rarum mihi viſum eſt in altera Charta ejuſdem Anſelmi Comitis. Fortaſſe tamen id factum fuerit, quòd Donationem potiùs quam Teſtamentum ſuprema haec ejus voluntas referre videatur. En illam ex antiquo apographo, exiſtente in nuper laudato Archivo, depromtam.

Teſtamentum Anſelmi Comitis Veronenſis, omnia ſua Monaſterio Nonantulano deſtinantis, Anno 910.

IN *nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domino noſtro Berengario Rege hìc in Italia Anno Viceſimo tercio ſub die de menſe Decembrio, Indictione XIV. Dum pius ac Redemptor omnipotens Deus homini in hoc ſeculo vi-*

vitam conceſſerit, ſemper debet illud agere, quod Deo acceptabile eſt, & purum Deum . . . . in hoc ſeculo protegente Chriſto incolumis aſſiſtere valeat, & inſuper quod melius, vitam poſſideat eternam, & vocem Domini audire mereatur: venite ad me, qui veſtra reliquiſtis, & me ſequuti eſtis. *Ideoque ego* Anſelmus Comes Comitatu Veronenſe: *manifeſtum eſt mihi eo quod abſque filiis filiabuſque legitimis eſſe invenior, qui mihi ſecundùm Legem ſuccedere debeant, propterea previdi ut aliquid de rebus meis juris proprietatis mee, quas hic ſupter nominatim declaravero, deveniat preſenti die obitus mei* in Monaſterio beati Silveſtri ſito in Comitatu Motinenſe, loco ubi vocatur Nonantula, *ubi multa Corpora Sanctorum requieſcunt in pace, & ubi multae res a bonis hominibus delegate ſunt, ubi* Gregorius Abbas *Cuſtos & Rector eſſe videtur . . . . ideſt quod Deo & ibidem ad ſupraſcripto Monaſterio beati Sancti Silveſtri preſenti die obitus mei do ac trado atque offero ad victum & cibum Monachorum & pauperum*. *Hoc eſt Cortes meas nominative, quas ego ſupraſcriptus Anſelmus Comes habere videor, que poſite ſunt in finibus Veronenſis locus, ubi vocabulum eſt Duas Robores. Et addo ibidem in ſupraſcripto Monaſterio beati Sancti Silveſtri, ideſt Capella una, & Oratorium Sancti Zenonis, que dicitur ſita in Villa, que nominatur Roverſella, cum omni ad eaſdem Cortes & Capellam pertinente uſque in fluvio Menago percurrente in Tartaro; & ſicut mihi ſupraſcripto Anſelmo Comiti per paginam ſcriptionis Preceptum da Domno & Seniore meo Berengario glorioſo Rege advenit ab ipſis prenominatis Curtis & Capella, qualiter ſuperius legitur, una cum terris, caſalinis, & ſediminas earum, cum Curtis, ortis, & viridario ſuo, & cum arboribus & pomiſeris, & omnia ſuper aſtante, cum caſalibus maſſariciis, cum curtis, ortis, areis. A foris verò tam terris aratoriis ſeu vigris, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſalectis, ſacionibus, ripis, rupinis, decimis, piſcationibus, penſionibus, venationibus, aquis, aquarumque decurſibus, & cum omnia, & ex omnibus caſis & rebus ad eaſdem Cortes & Capella pertinentem vel adſpicientem in integrum; ego qui ſupra Anſelmus Comes preſenti die obitus mei in predicto ſancto Monaſterio, ſicut ſupra legitur, do, trado, atque offero pro remedio anime mee, inſuper Domno & ſeniore meo Berengario . . . . Rege, ſeu ſucceſſores & anteceſſores ejus, & pro anima mea, & parentum meorum; ut Abbas, qui pro tempore fuerit in prenominato Monaſterio Sancti Silveſtri, ut haveant poteſtatem ad regendum, gubernandum, ſicut de aliis Caſis & rebus ipſius Monaſterii facere viſi ſunt, ſecundùm Deum, qualiter melius providerint. Ita tamen ut ſi aliquis Veronenſis Eccleſie, aut quislibet perſona ſurrexerit, que contra hanc meam paginam offerſionis ſeu ordinationis, quam ego Anſelmus Comes mea bona & ſpontanea voluntate fieri juſſi, ire quandoque tentaverit, aut eam infregere voluerint pro qualibet ingenio, aut . . . . . ſupraſcriptis omnibus rebus & caſis, ſicut ſupra legitur, de eodem ſupraſcripto Monaſterio ſubtrahere queſierint, aut in beneficium dare voluerint, tunc preſentialiter ipſe ſupraſcripte res, ſicut ſupra legitur, ad propinquiores parentes meos revertantur, & ipſi habeant poteſtatem ad ordinandum & diſponendum in ſupraſcripto Monaſterio, ſicut ſupra legitur, & ſicut ſupra ſtatui & ordinavi. Et ſi aliter fecerint, judicem habeant Deum omnipotentem. Et ſi propinquiores parentes mei non fuerint, qui hoc faciant, aut forte*

 ſi tam

A ſi tam diſtulerint facere, tunc volo ego Anſelmus Comes, ut Pontifex Tridentinus talem exinde habeat poteſtatem ordinandi & diſponendi de ipſis ſupraſcriptis rebus & caſis meis, ſicut ſupra legitur, in predicto Monaſterio, ſicut ſupra ſtatui, & mee ordinationis decrevit voluntas. Et ſi hoc facere diſtulerit, quod non fecerit, tunc volo, quod B intromittat ſe Pontifex hujus Veronenſis Eccleſie, qui hoc faciat, & adimpleat meam ordinationem, ſicut ſupra ſtatui & ordinavi in predicto Monaſterio. Nam non exinde ſubtrahere querat de predicto ſancto Monaſterio, quod volo ut ibidem permaneat, ſicut ſupra ſtatui & ordinavi. Et ſi facere diſtulerit & non fecerit, aut forſitan ſubtrahere voluerit, C tunc volo ego Anſelmus Comes, ut Pontifex Mantuanenſis Eccleſie habeat poteſtatem ipſis Caſis & rebus ad ordinandum & diſponendum in eodem ſupraſcripto Monaſterio, ſicut mea decrevit voluntas, & ſupra ſtatui. Et ſi hoc facere diſtulerit & non fecerit, aut ſubtrahere queſierit, volo ut intromittat ſe Pontifex Brixiane Ecleſie, ut ipſe D ordinet & diſponat in predicto Monaſterio ſecundùm meam ordinationem, ſicut ſupra ſtatui & ordinavi, ad jure ipſius Monaſterii ſupraſcripti ad habendum proprietario nomine, ut ſupra dixi. Volo ut ſic permaneat preſenti die obitus mei, ſicut ſupra ſtatui & ordinavi, abſque ulla contradictione hominum & heredum vel proheredum meorum, E ſicut ſupra legitur. Et ut hec preſens mea pagina offerſionis & ordinationis mee, ſicut ſupra ſtatui & ordinavi, preſenti die obitus mei in eodem ſupraſcripto Monaſterio, ſicut ſupra legitur, firma & ſtabilis, inconvulſa & irrevocabilis perpetualiter permaneat cum ſtipulatione ſubnixa. Et quia ego ſupraſcriptus Anſelmus Comes hanc membranam una inſimul cum calamo ſeu & atramentario, waſone terre, ramo pomis, cum fiſtuco nudato, atque cultellum, & wantone, totum inſimul juxta Legem meam Francorum, de terra levavi: & Martino Notario tradidi ad ſcribendum, & teſtibus ſimiliter ad me rogatis obtuli ad roborandum.

Actum in Civitate Verona feliciter.

Signum ✠ ſupraſcripto Anſelmi Comiti, qui hanc paginam, ſicut ſupra legitur, fieri rogavit ad omnia ſupraſcripta, & ei relectum eſt.

Signa ✠ ✠ ✠ Helie Vicecomitis, & alius Helie Nepotis ejus, & Bernardi item Nepotis ejus ex Francorum genere, teſtes.

Signa ✠ ✠ Gummerichi, & Mileadelmus Sculdaſius, Vaſſi ejuſdem Anſelmi Comitis, teſtes.

Ego Petrus Scavinus in hac pagina rogatus manu mea ſubſcripſi.

Ego Amelbertus Notarius rogatus manu propria ſubſcripſi.

Ego Robertus Notarius rogatus manu mea ſubſcripſi.

Ego Audebertus rogatus manu mea ſubſcripſi.

Ego Giſemundus rogatus manu mea ſubſcripſi.

Ego Luvemperto de Strauſias, & Teupaldo de ipſo loco, & Grauſo de Antea rogati teſtes.

Signa ✠ ✠ Giſulfo, & Pedelbertus de Turre.

✠ Ego ſupraſcriptus Martinus Notarius rogatus hanc paginam, ſicut ſupra legitur, ſcripſi, tradidi & complevi.

Profeſſio autem Legis, ac potiſſimum Nationis ad originem Familiarum dignoſcendam potiſſimùm inſervire conſuevit. Exemplum accipe. Situm olim erat in Marchia Tarviſina Monaſterium Campi Sion, vul-

go

go *di Campeſe*, juxta fines Tridentini agri, cujus nunc levis imago ſupereſt. In inſignis Monaſterii Sancti Benedicti Padolironenſis Tabulario Charta adſervatur, ſcripta Anno MCXXVII. in qua *Tiſo Novellus* (unde Nobilis Familia Patavina de Campo Sancti Petri) *Albericus de Romano*, ac alii, Henrico Abbati Monaſterii Padolironenſis ſubjiciunt, ac regendum tradunt Campenſe illud Coenobium. Hic idem *Albericus* in altera Charta Anno MCXXV. exaratâ, una cum *Cuniza* conjuge ſua, eidem Campenſi Monaſterio aliquot fundos eſt elargitus. Albericus *Nationem & Legem Salicam* profitetur, Cuniza uxor *Langobardam*. Heic ſane habemus unum ex antiquioribus Familiae de Honaria, ſive de Romano, quae tres Eccelinos & Albericum enixa eſt, ob crudelitatem praecipue famoſos in Hiſtoria Patavina, Veronenſi, ac Tarviſina. Gerardus Mauriſius in Hiſtor. de Reb. geſt. Eccelini, Tomo VIII. Rer. Italicar. ait: *Quidam Dominus Eccelinus fuit pater cujuſdam Domini Alberici*, ad quem Albericum referenda omnino eſt Charta nuper indicata. *Qui Albericus fuit pater Domini Eccelini. Et hic Eccelinus* (ſcilicet Balbus) *pater fuit alterius Domini Eccelini* (ideſt Monachi) *patris praeſentium Dominorum Eccelini* (hoc eſt, Tertii ſaeviſſimi Tyranni) *& Alberici fratrum de Romano*. Quum ergo Albericus ille Primus Nationem & Legem *Salicam* profiteatur, Germaniae inferiori, aut Franciae tribuendi ſunt illius Majores. In altera Charta Anno MCLIV. ſcriptâ Eccelinus Balbus una cum *Cuniza matre* ſua contractum facit cum eodem Padolironenſi Monaſterio: hanc autem *Cunizam* nuper vidimus *Alberici de Romano* ſenioris uxorem. Ceterum *Nogariae Caſtrum* celebre ſupra memoratum in Charta jam edita donationis Anſelmi Comitis, poſt multos annos *Bonifacius* Marchio, poſtea Dux Tuſciae, magnus helluo bonorum Eccleſiaſticorum, ſub ſpecie Feudi vel Emphyteuſis, a Nonantulanis Monachis accepit; eique etiam dominata eſt ejus filia *Comitiſſa Mathildis*, ut prodit Donizo Monachus in ejus Vita Lib. 2. Cap. *6.* & *9.* Tomo V. Rer. Italicarum. In eodem Caſtro Monachi ipſi Nonantulani Eccleſiam Sancti Silveſtri Anno MLXXXVIII. evicerunt: quod prodet ſubſequens Charta, ex eodem Nonantulano Archivo, ubi autographum adſervatur, deſumta.

Mathildis inclytae Comitiſſae Charta, per quam Monachis Nonantulanis dimittit Eccleſiam Sancti Silveſtri in Caſtro Nogariae ſitam, Anno 1088.

I*N nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Anno ab Incarnatione ejuſdem Milleſimo Octuageſimo Octavo, V. Kalendas Marcii, Indictione XI. Manifeſta cauſa eſt mihi* Matildae, *Dei gratia ſi quid ſum*, filiae quondam Bonefacii *incliti* Marchionis, *quod propter Dominum, & anime mee remedium ac meorum parentum promitto atque exſpondeo, ſi unquam in tempore ego vel mei heredes ac proheredes agere aut cauſare preſumpſerimus, vel agere aut cauſare preſumpſerimus, vel agere conſentientes fuerimus, vobis Johanni Praepoſito, & Adierio Avocato Eccleſie Sancti Silveſtri ſite Nonantula,*

tula, vel veſtris ſucceſſoribus a parte predicte Eccleſiae, vel adverſus predictam Eccleſiam, ideſt nominative Eccleſiam Sancti Silveſtri ſitam in Caſtro Nogarie, *cum omnibus terris, caſis, campis, pratis, ſilvis, & piſcationibus, & omnibus pertinentiis, & nominative ſicuti ante hos dies & annos habite ſeu detente fuerunt a jure ipſius Eccleſie per conceſſionem & largitatem quondam* Richilde *inclite* Comitiſſe, *ſeu per ſupraſcriptum* Bonefacium & Beatricem genitores meos. *Et nominative Manſum de Boniza Galiarda, & omnibus pertinentiis ad predictum manſum, ſeu etiam clauſuram de Mercato, & clauſuram de Valle Cederano, quas Wido & Berta Baila habuerunt & detinuerunt, de quibus ex jurejurando definitum eſt per Marcum Clericum de Sancto Petro ante detentas fuiſſe per Johannem Presbiterum de Nonantula ipſius Eccleſie de Nogaria; & me exinde warpivi, & abſentem feci. Dicendum, mihi aliquid exinde pertinere debet ſive per ſcriptum, ſive ſine ſcripto, ſive per quocumquevis ingenium. Et ſi de meo dato aut facto exinde in aliam partem apparuerit cuiquam dediſſe aut feciſſe, vel in antea ego vel mei heredes dederimus aut fecerimus, & auctores & defenſores omni tempore de ſupraſcriptis rebus, qualiter ſupra legitur, non fuerimus, tunc componere promittimus predicte Eccleſie Sancti Silveſtri de Nonantula ſupraſcriptas res in duplum ſicut pro tempore meliorate fuerint aut valuerint ſub extimatione. Et nec mihi liceat ammodo ullo tempore nolle, quod ſemel volui, ſed quod hic a me ſemel factum vel conſcriptum eſt, ſub jurejurando inviolabiliter conſervare promitto cum ſtipulatione ſubnixa.*

Actum in Caſtro Nogariae.

Ego Azzo Cauſidicus & Advocatus ſubſcripſi.

Signa ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ *manuum Maginfredi de Sorbaria, atque Bernardi filii ipſius, Bernardi de Parma, ac Saſſi de Bibianello, Ser Lanfranci de Sancto Marco, qui in his omnibus, ut ſupra legitur, teſtes interfuerunt.*

Johannes Notarius ſacri Palatii, hujus promiſſionis & obligationis Cartule ſcriptor, poſt traditam complevi & dedi.

Redeo nunc ad *Anſelmum Comitem Veronenſem*, qui non diu ſupervixiſſe videtur donationibus ſupra memoratis: nam modico poſt tempore in eodem munere ſubrogatum invenio alterum, cujus nunc mihi mentio facienda. Adſervatur in eximio Parthenone Sanctimonialium Venetarum Sancti Zachariae antiquum Regeſtum, in quo leguntur multa illuſtris loci vetera monumenta. Inde ego excerpſi partem Donationis Anno DCCCCVI. ab Adelardo Epiſcopo Veronenſe factam Ingelfredo gente Alamanno, habitatori in Foro Julii, hiſce verbis: *In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domno Berengario Rege hic in Italia Anno Nonodecimo, ſub die primo Menſis Septembris, Indictione.... Dilectiſſimo atque amantiſſimo michi ſemper Ingelfredus ex gente Alamannorum, qui habitaturus in fine Furijulanenſe, amicus michi fideliter ſervire viſus eſt. Ego in Dei omnipotentis*

tentis nomine Adelardus venerabilis Epiſcopus ſancte Veronenſis Eccleſie, Amicus & Donator tuus, preſens preſentibus dixi &c. Ei ergo Chartam donationis facit *de omnibus rebus illis, quas michi advenit da Wikerio, & ſite ſunt ipſe res in Comitatu Montis Siligani, ſeu in Cona, aut in Montanana, ſeu in Petriolo &c.* Mos autem erat (Lege etiam 14. Langobardor. Ludovici Pii Auguſti idem ſancitum fuit) ut quando teſtes ejuſdem Nationis haberi poterant in celebrandis contractibus, ii adhiberentur, non verò alterius. Itaque eidem Chartae ita ſubſcribitur. *Ego Adelardus Epiſcopus ſancte Veronenſis Eccleſie hanc Cartam donationis a me facta ſubſcripſi. Sinibaldus ex Almannorum genere, filius bone memorie Tobaldo de Saltus. Ingoni filio ex Almannorum..... Milo ex genere Francorum. Altekeno filius Dominico ex Comitatu Ceneza*, ideſt Cenetenſi. Qui heic dicitur *Milo ex genere Francorum*, idem omnino fuiſſe videtur ac *Milo* egregius vir, Berengarii I. Auguſti alumnus, qui & ejus mortem Liutprando teſte Lib. 2. Cap. 20. Hiſtor. viriliter ultus fuit. Niſi idem ſit, certe ad ejus familiam ſpectare videtur *Milo Marchio* (ideſt Veronenſi, ut opinari licet, Marchiae Praefectus) qui Anno Chriſti DCCCCLV. ſupremis tabulis ſuis ingentem copiam bonorum elargitus eſt eiſdem Sanctimonialibus Venetis Sancti Zachariae. Tabulas ipſas vidi in antiquo Regeſto praelaudati Coenobii, illaſque antea evulgavit Ughellius Tomo V. Ital. Sacrae in Epiſcop. Veronenſib. ubi is dicitur *Milo Marchio filius bonae recordationis Manfredi, qui Lege Salica vivere viſus ſum*. Neque immerito Milonis iſtius Marchionis aut heredes, aut deſcendentes fuiſſe cenſentur *Comites* olim *Veronenſes*, qui poſtea *Comites de Sancto Bonifacio* appellati fuere. Nam in eodem Tabulario Veneto Sancti Zachariae Chartae exiſtunt, quibus Anno MLV. *Bonifacius, Henricus, & Obertus germani, filii quondam Uberti Comitis* pollicentur, ſe quotannis tradituros Monaſterio quinquaginta modios tritici pro redituum dimidio quod reliquit *Milo Marchio* in ſuo teſtamento. Eodem Anno MLV. *Berta filia quondam Arduini Comitis, conjux quondam Uberti Comitis*, ſeſe obligat ad modios vigintiquinque eidem Monaſterio perſolvendos. Tum ipſo Anno *Henricus Comes Veronenſis* (idem, ut puto, qui ſupra) & ipſe alios viginti quinque modios annuos ſe daturum promittit, *ſecundùm ordinationem Milonis Marchionis proavi ſui*. Ita ſcriptum in Indice Chartarum, neque enim Chartas ipſas ad alia intentus ſcrutatus fui. Ibi quoque pergamena ad Annum MLXXXIII. referebatur, in qua *Albertus de Roncho filius quondam Uberti Comitis* modios octodecim perſolvendos a ſe agnoſcit propter portionem, quae ſibi contigerat de bonis *Milonis* quondam *Marchionis*. Verùm haec omnia ſubtiliore examine indigent, quum apud Ughellium in Epiſcop. Veronenſib. Charta legatur Anno MLXII. exarata, in qua occurrit *Milo filius quondam Ugonis Veronae Comitis, qui profeſſus ſum ex Natione meâ Lege vivere Romana*. Si vera haec ſunt, ſuſpicionem ingerere poſſunt, Comitatum Veronenſem minime in una Familia fuiſſe continuatum.

Redeo ad *Ingelfredum ex genere Alamannorum*, cui Adelardus Veronenſis Antiſtes donationem fecit. Is poſtea *Veronenſium Comes* a Berengario I. Italiae Rege conſtitutus eſt, perſpicuo

ſpicuo indicio, ipſum in aula quoque Regis multum gratiae ſibi conquiſiiſſe, quando cariſſimam omnium Urbem Berengarius illius regimini commendavit. In Chartario nuper laudati Coenobii Veneti Sancti Zachariae ſupremae illius tabulae leguntur, Anno DCCCCXIV. confectae. Ex iiſdem haec pauca decerpſi: *In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domno noſtro Berengario Rege hic in Italia Anno Vigeſimo ſeptimo, ſub die Menſe Decembris, Indictione Tercia feliciter. Monaſterio Sancti Zacharie Puellarum, qui eſt conſtructus in finibus Venetiarum non longe a Pallatio de Rivoalto, ſanctum & venerabile locum. Ego quidem in Dei omnipotentis nomine Ingelfredus gratia Dei Comes Comitatu Veronenſe, & filius bone memorie Grimaldo ex Alemannorum genere &c.* Ibi multa largitur eidem Parthenoni: ſibi tamen, ac *Ettingo* filio ſuo, dum in vivis fuerint, reſervato eorum dominio; *ut uſque dum ego quidem ſupradictus Ingelfredus Comes, & Ettingo filio meo in hoc Seculo advixerimus, omnia in noſtra ſit poteſtate ad judicandum & ordinandum &c.* Quod verò attinet ad Chartam Adelardi Epiſcopi Veronenſis, ſcriptam *Anno XIX. Berengarii Regis*, hoc eſt Anno Chriſti DCCCCVI. omittendum non eſt, ejus ope Chronologiam Epiſcoporum Veronenſium vitiatam, ut mihi videtur, reſarciri poſſe. Si Panvinio, Pereto, & Ughellio fides, circiter Annum DCCCXCI. *Adelardus Epiſcopus* vivere deſiit, & ſucceſſorem habuit *Adelbertum:* hoc autem e vivis ſublato, Cathedram Veronenſem tenuit *Notherius II.* Atqui nos e Charta ſupra memorata habemus, Adelardi vitam ſaltem ad Annum DCCCCVI. productam fuiſſe. Praeterea *Adelbertus* ille, donec certiora monumenta adferantur, expungendus eſt e catalogo Antiſtitum Veronenſium. *Adelbertus* quidem *Epiſcopus* in monumentis ejuſdem temporis celebris eſt, ſed Bergomati Eccleſiae praefuit. Ac proinde veri puto ſimilius, Adelardo vitâ functo e veſtigio ſucceſſiſſe *Notherium*. Sed & hic *Notecherius* potius eſt appellandus: neque eum *Secundum* vocare ego auderem, quum juſtae cauſſae adſint ſuſpicandi, *Notherium Primum*, quem Anno DCCCLVI. ſine ullis tabulis Epiſcopatu Veronenſi auctum tradunt, non alium fuiſſe a *Notecherio* Adelardi ſucceſſore. Ad hunc autem ſpectat Charta, quam in Regeſto ſaepe laudati Monaſterii Veneti Sancti Zachariae adſervatam ſub oculis habui. Priora illius verba, argumento huic congrua, audire neminem pigebit. *In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Domno noſtro Ugo Rege hic in Italia Anno Primo, ſub die primo Kalendas Auguſti, Indictione Prima feliciter. Monaſterium Sancti Zachariae Prophete, ſito in Venetias. Ego in Dei omnipotentis nomine Notkerius Epiſcopus ſancte Veronenſis Eccleſie, & filius bone pie recordationis Adelmari ex Longobardorum genere, do trado atque offero pro remedio anime mee, vel bone memorie Ingelfredo Comes in ſupradicto Monaſterio &c.* Sed heic vitium eſt in notis Chronologicis. Amanuenſis enim incaute a *die prima* & *Indictione Prima* deceptus, *Annum* etiam *Primum* conſignavit, niſi ego prae feſtinatione has perperam deſcripſerim. Scribendum ibi *Anno Tertio* aut *Secundo*, & referenda eſt Charta ad Annum Chriſti DCCCCXXVIII. Dixi adhibitos fuiſſe teſtes ejuſdem Nationis, quotieſcumque haberi in promtu poterant, idque luculentius intellige-

A ligemus e Charta, cujus antiquum apographum vidi in Tabulario Archiepiſcopii Lucenſis. *Hubertus Tuſciae Marchio*, filius Hugonis Italiae Regis, *Salicam Legem* profitebatur, quum e Francorum gente deſcendiſſet. Proinde in ejus contractibus Salicos teſtes invenias, ac praecipue in ſubſequenti.

Hubertus Tuſciae Marchio aliquot aedes & agros vendit Teudimundo filio Fraolmi, Anno 952.

B *IN nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Dei & eterni. Anno ab Incarnationis ejus Nomgenteſimo Quinquageſimo Secundo, Quinto Nonas Magii, Indictione X. Manifeſtus ſum ego* Uberto Marchio, Legem vivente Saliga, bone memorie Donni Ugoni Regi, *quia* ſecundo Legem meam atramentario, pinna, & pergamena de terra lavavi, *& Arnifridi Notario ad ſcribendum tradidi, per* waſone terre, & fiſtucum nodatum, ſeo ramum arboribus, adque per cultellum & wantonem, ſeu andilanc: *& ſic per hanc Cartula* juſta Legem meam Saliga, *vindo, dono, trado, cedo adque transfundo, & mitto in poteſtate tua Teudimundo filio bone memorie Fraolmi, ideſt quinque caſis & rebus juris mei illis maſſariciis, quas abeo in loco & finibus ubi dicitur Pozeuli, que una ex ipſe caſa & res maſſariciis regere videtur per Flaiperto Maſſario, ſecunda verò per Urſo, tertia verò per Petrus, quarta per Teutio, quinta verò regere videtur per Cerbonio Maſſario. Simulque & vindo tibi ideſt undecim caſas & rebus juris meis illis maſſariciis, quam abeo in loco & finibus, ubi dicitur Porcari, una ex ipſe caſa &c. Ita & vindo tibi ideſt inter terra & ſilva illa ſeo Padule, qui vocatur Cluſa, & Quinto, ſeo Oliveto, adque Teulaia, que de predictas caſis & rebus maſſariciis &c. Tibi eas vindo, dono, trado, cedo, adque transfundo, & mitto de juris dominationis mei in juris dominationis tue, & per ec omnia ſupraſcripta mea venditio, donatio, traditio, quas tibi venundavit, recepit ad te pretium argentum Libras quinquaginta in prefinito, & deliberatum pretium, & dum ipſum pretium per manibus accepiſſet me qui ſupra Uberto Marchio, ex ipſis caſis & rebus* C *foris warpivit, & exitum fecit, & tibi qui ſupra Teudimundo tuiſque eredibus intromiſi &c. Hanc cartulam venditionis & traditionis mee tibi qui ſupra Arnifridi Notario ad ſcribendum tradidit, & ſcribere rogavit, & teſtibus obtulit roborandum.*

Actum Curte, que dicitur Aurane.

Ubertus Marchio in hac Cartula a me facta ſubſcripſi.

D *Signum* ✠ ✠ ✠ *manus Atenolfi, & Bernardi, adque Gu.....* Lege viventem Saliga teſtis, *& pretio dante viderunt.*

Signum ✠ ✠ ✠ *manuum Saligi, Ingelberti, ſeo Inghilelmi*, Legem viventem Saliga teſtis, *& pretio dante viderunt.*

E *Ego Arnifridi Notario &c.*

Atque iſta confer cum iis, quae de Huberto Salico Marchione Tuſciae attuli in Antiquitatib. Eſtenſib. Par. I. Cap. XV. *Ripuariae* quoque Legis aliqua eſt mihi facienda mentio, quam profeſſi ſunt Populi ad Rhenum inferiorem conſidentes. 1 Rara veſtigia in Italicis Chartis occur-

currunt adhibentium hanc Legem: occurrunt tamen. Ac praeſertim inter Nobiles Dynaſtas ex Ripuaria regione in Italiam translatos memoratus fuit Ughellio, Florentinio, & mihi quoque ſupra in Diſſertatione VI. *de Marchionibus, Boniſacius Marchio filius Alberti Comitis, qui profeſſus eſt Legem vivere Ripuariorum*. Hunc Anno Chriſti MII. in Tuſciae regimine ſucceſſiſſe Hugoni Magno Marchioni opinatus eſt Cardinalis Baronius in Annalib. Eccleſiaſticis. Sed uti in eâdem Diſſertatione animadverti, ſine bonis tabulis Bonifacius Alberti filius Etruriae Marchio reputatus eſt: certumque reor, Baronium a vero diſceſſiſſe, quum Bonifacium eumdem nobis obtruſit germanum fratrem laudati Hugonis Marchionis; quippe Hugo Huberti natione Salici filius fuit; Bonifacius autem Alberti ſive Adelberti, natione Ribuarii. Age verò, quis iſte *Albertus* ſeu *Adelbertus Comes* fuerit, inquiramus. Eſt mihi exemplum Chartae ob vetuſtatem attritae, quam Joſeph Antenor Scalabrinius Ferrarienſis, antiquitatum ſtudioſiſſimus ſcrutator, in Tabulario Monaſterii Bononienſis Sancti Stephani vidit. Qualiſcumque ſit, digna ſane eſt, quae tenebris eripiatur.

Donatio terrarum Monaſterio Sanctorum Bartholomaei & Savini, ſito in agro Bononienſi, vico Muſſiliano, facta ab Adelberto Comite, & Bertilla Comitiſſa conjugibus, Anno, ut videtur, 981.

I*N nomine.... intrante Auguſto. Regnante.... Imperatore.... Indictione VII..... Anno p.... Auguſtus filius Dono Octonis Imperatoris, ſcilicet Anno Imperii ejus....* Comes & Bertilla *Dei miſericordiâ* Comitiſſa, *hanc traditionem & conceſſionem concedere dignemini, ut Deus.... in noſtro Monaſterio, qui eſt in honorem Sancti Bartholomei Apoſtoli, & beati Savini Martiris...... genitricis Marie, & beati Ambroſii Confeſſoris, & aliorum Sanctorum, quod nos facere cupimus & obnixe deſideramus, ad utilitatem Monachorum ſervientium Chriſti die & nocte..... ſalmodus referendum Deo creatori noſtro pro noſtris peccatis, ab oratione non recedentes..... & ſemper & aſſidue exorent, ut Dei omnipotentis medelam & requiem ſempiternam in tremendo die Judicii miſereri dignetur animabus pro* Domna Gualdrada, que fuit glorioſa Comitiſſa, *& pro* Domno Teobaldo, qui fuit Dux & Marchio, genitore & genitrice meis: *ſicque pro animabus &* Bonifacii *&* Walfredi *&* Adelberti filiorum noſtrorum, *pro animabus omnium heredum noſtrorum. Hic vero preſentialiter elegimus & concedimus atque in dicto..... Dei voluntate & de rebus quas predicto Monaſterio concedimus in nullo homine nec vendere nec donare nec appo... nec.... Monachorum.... concedimus... ipſo Monaſterio jure proprietario... noſtras Vineas circa ipſum Monaſterium & Oratorium in quo ortum pro oleribus, piſtrinum, & coquina, & cetera que neceſſaria ſunt: finis de ſupraſcriptis vineis, quas concedimus, eſſe videtur, ab uno latere Lavino..... jura in donnicata &.... terra vin.... & arat.... in ipſo fundo Muſiliano, que recta & laborata.... cum filiis & filiabus*

liabus ſuis, excepto Johanne Cuka filio ſuo, alia omnia & ex omnibus ſuper eis, qualiter ſuperius legitur, cum ſervis & ancillis, omnia in integrum. Atque concedimus in ſupraſcripto Monaſterio omnia & ex omnibus terram vincatam & aratoriam, que recta & laborata in ſupradicto Muſiliano . . . . per man . . . . Martino filio ſuo, & in fundum Vinti. Similiter omnia & ex omnibus in integrum que acquiſivi per cartulam venditionis da Ildrada, quod vocatur fundo Cignaulo, ſit conceſſum in ſupradicto loco, pecia una terre ubi Eccleſia edific . . . . manſione. Necnon pecia una terra, quam acquiſivit in ſupradicto fundo Cignaulo, quas in ſupraſcripto Monaſterio conceſſi per remedium anime ſue: & terra illa, que eſt in loco qui vocatur Pra Caſigno & in ſupradicto fundo Cignaulo, omnia & ex omnibus conceſſum a ſupradicto Monaſterio in integrum. Seu & infra Plebe Sancte Marie Matris Chriſti in fundo Lupolito, omnia & ex omnibus, que nobis pertinent de Curte, que vocatur de Linare, cum omnia ſuper ſe & in ſe habente in integrum, una cum terris, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, ſalectis, arbuſtis, arboribus pomiferis, diviſis quam . . . . aquis, rupinis, uſibus aquarum, fontibus, cultum & incultum, omnia & ex omnibus, qualiter ſuperius legitur, ſic conceſſum in ſupradicto Monaſterio Sancti Bartholomei Apoſtoli, omnibus qualiter ſuperius dictum eſt, damus & . . . . utilitatem predictorum Monachorum, ut poſſint, qui inibi Deo ordinati fuerint, vivere & cibum ſumere & allere, ita ut noſtra, quorum ſupra dictum eſt, poſſit vita concedi, in noſtra ſit poteſtate regendi & agregandi & . . . . . miſericordia Dei omnia, qualiter ſuperius legitur, in honore Monachorum ſervientium, & poſt noſtrum obitum, quando Domino placuerit, deveniet in poteſtate heredum noſtrorum ſimiliter gubernandi & regendi in honore Monachorum. Et ſi autem, quod avertat Deus, aliqua occaſio vel prava contemptio, inſtigante antiquo hoſte . . . . heredibus emendentur; & quicquid in ipſo Cenobio ſancto & Oratorio datum, offertum, oblatumque fuerit, ſit in poteſtate ſupradicti Petri Presbyteri & Abbatis, & Monachorum ipſius ſancti Monaſterii, ubi pauperes & peregrini refetionem habent. Mundiburdium vero ab avaris & pravis hominibus in noſtra ſit poteſtate defendere, & ſolatium prebere in ipſo ſancto Monaſterio, & in ipſo Abbate omni tempore ſine obſtaculo & impedimento adverſorum hominum & pravarum gentium, ſemper maneant quieti & ſecuri a nobis & a noſtris heredibus. Et ſi aliqua controverſia & ſuperſtitioſam cauſam in ipſo ſancto Cenobio vel ſuper ipſos Monachos adverſa . . . . . de his omnibus, que pro animabus noſtris dedimus, ſciant eſſe compoſituros in ipſo ſancto Monaſterio & ipſo Abbatti & Fratribus Deo ſervientibus, eorumque ſucceſſoribus, auri optimi Libras triginta. Nos denique Adelbertus Dei miſericordiâ Comes, & Bertilla Chriſti clementiâ Comitiſſa, ſecundùm noſtram Legem Rubuariam facere nitimur defenſionem. Hec omnia, que ſuperius diximus, omni tempore in perpetuum maneant, & lux indeficiens ſit nobis. Et ſi aliquis de heredibus ac proheredibus . . . . contrarietatem comiſerit, aut minuare conaverit, vel diſtruere vel frangere voluerit, cum Deo vivo & vero eternam haveat altercationem, & cum Angelis & Archangelis, & cum omni militia celeſtium reddat rationem in die Judicii.

Actum in dicto Vico Panigale, Indictione ſupradicta Nona.

 Si-

Signa ✠ ✠ ✠ ✠ *manuum ſupradicti* Adelberti Comitis, & Bertille *jugalis* Comitiſſe, & Bonifacii, & Walfredi germani, *qui hic Cartula donationis conſenſerunt, & manus poſuerunt, ſicut ſupra legitur, rogaverunt, & omnia eis relecta eſt.*

Signa ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ *manuum Wido filio Geremie*, Natio Francorum, & *Johanne de Pelegno de Elena, & Antonino, & Petro Medicus, & Leo . . . Strada de Panigale, rogatis teſtibus.*

Ego Ildebrandus teſtes.

Scripta hanc Carta donationis per manus Johannis Notarii, rogatus a ſupradictis, ſicut ſupra legitur, ſcripſi, complevi, & dedi.

Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Nonageſimo Septimo ex authentico Reginaldus Tabellio, in quantum recognoſcere potuit, exemplavit.

Presbiter Homodeus, Manfredinus, & Wido Pot . . . . & Widizone, & . . . . . ad omnia ſupraſcripta audienda, ſicut ſupra relegitur in antiquo Inſtrumento, interſuerunt, & hujus rei cauſa rogati ſunt teſtes.

Ego Girardinus Dei gratia Notarius, hoc preſens Inſtrumentum, ut ſupra legitur, legi.

Habemus heic *Adelbertum Comitem*, ejuſque conjugem *Bertillam Comitiſſam*, qui *ſecundum noſtram Legem Ribuariam* defenſuros ſe eſſe donationem factam pollicentur. Ad haec oblationem iſtam faciunt pro animabus etiam *Bonifacii* & *Walfredi* & *Adelberti filiorum noſtrorum*. Certa heic indicia ſunt, agi de patre *Bonifacii Marchionis Lege Ribuaria viventis*
A Anno MIX. ut in membranis legitur. Praeterea offeruntur haec etiam Deo *pro Domna Gualdrada, quae fuit glorioſa Comitiſſa, & pro Domno Theobaldo, qui fuit Dux & Marchio, Genitore & Genitrice meis*. Haec referenda videntur ad ipſum Adelbertum Comitem donatorem. Quod ubi ſtatuas, habes Adelberti ipſius patrem
B *Theobaldum Camerinorum & Spoletinorum Marchionem & Ducem*, quem Liutprandus Ticinenſis Hiſtoriae ſuae Lib. 4. Cap. 4. commemoravit, & *affinitate conjunctum Hugoni Italiae Regi*, & Lib. 5. Cap. 2. *Nepotem* dixit. Ejus uxor *Gualdrada Comitiſſa* fuit: ac proinde emendandus Lilius in Hiſtoria Camertum, qui Ermengardam
C uxorem ei tribuit. Proxime autem praeceſſit *Theobaldo* in regimine Spoletani Ducatus *Bonifacius Marchio* & *Comes potentiſſimus*, uti idem Liutprandus eum appellat Lib. 3. Cap. 18. atque hic *Gualdradam* duxerat *ſororem Rodulphi Burgundionum Regis*, diverſam a *Gualdrada* Adelberti Comitis conjuge. Decernant autem alii, qui-
D bus plus otii ſit, an Adelbertus iſte, ſive Albertus Comes e Bonifacio Spoletano Duce deſcendiſſe potuerit, quum ejus pater Theobaldus certe eidem Ducatui praefuerit, & recreatum videamus in ejus filiis *Bonifacii* nomen, immo primogenitus illius Bonifacius Ribuarius *Marchionis* titulum geſſerit. Vide etiam Chartam
E Anno MIX. ſcriptam apud Ughellium Tom. 3. Italiae ſacrae in Archiepiſ. Florentinis, ubi *Bonifacius inclytus Marchio, filius Domni Alberti, qui fuit Comes, profitetur ſe Legem vivere Ribuariorum*. Idem ille omnino videtur, qui in modo evulgatâ Chartâ enuntiatur. Atque haec jungenda iis, quae antea commentatus ſum de Ducibus Spoletanis in Diſſertatione VI.

VI. *de Marchionibus*. Hactenus dixi, in more fuiſſe, ut qui *Nationem* profitebatur, *Legem* quoque ejuſdem Nationis tacite ſe amplecti proteſtaretur. Attamen quum licuerit, ut infra adjiciam, Italiae incolis aliam a ſua Natione profiteri Legem; ac propterea quum certam ejuſdem Legis notitiam minime is praeberet, qui Nationem ſuam tantummodo patefaciebat: ſenſim invectus eſt ritus, ut in donationum, permutationum, aliorumque contractuum Chartis, homines Italici diſertis verbis profiterentur, cui Legi obnoxius quilibet foret. Exempli cauſsâ ajebant: *Ego Adelbertus filius &c. qui profeſſus ſum ex Natione mea Lege vivere Langobardorum:* cujus rei exempla bene multa dedi in Antiquitatibus Eſtenſibus. Hujus profeſſionis indicia, non multa tamen, occurrunt in Chartis Saeculi Noni. Unum adferam excerptum e pergamenâ Monaſterii Ambroſiani Mediolanenſis. Ita illic legitur: *Scriptum pro futuris temporibus ſecuritate & firmitate, qualiter preſen-* A *tia bonorum hominum Francos & Langobardos, eorum nomina ſupter leguntur, tradedit Giſulfus Miniſterialis Domni Imperatoris, qui profitebatur Salica vivere Lege, per cultellum, wantonem, & fiſtucum notatum, ſeu ramum arboris, juſta ſua Lege Salica, in manus Petri quondam Paulici, ſeu Ercembaldi, Vaſallo ſuo &c. rebus mobilibus & im-* B *mobilibus tam in Valtelina Judiciaria Mediolanenſis, & in Caſale Judiciaria Planluenſe, vel ubi ubi &c. Anno Imperii Domni Hludowici Octabo Decimo, XVI. Kalendas Magias, Indictione XV.* Eſt is Annus Chriſti DCCCLXVII. Animadverte *Vallem Tellinam* temporibus iis ad Comitatum ſive diſtrictum Civitatis Mediolanenſis ſpectaſ- C ſe. Quid fuerit *Judiciaria* illa *Planluenſis*, inquirant alii. De hoc ipſo in praecedenti Diſſertatione mentionem feci. Ineunte etiam Seculo X. expreſſa invenitur eadem Legis profeſſio. Ipſam intuere in membrana authentica ſcripturae difficillimae, exſiſtente in Archivo Eſtenſi, cujus haec ſunt verba.

Donatio bonorum facta a Luvone filio Gonzolini Severo Nauclero Ticinenſi, Anno 919.

IN nomine Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Regnante Berẽgario Rex Auguſtus ic in Italia Deo propitio; decimo ſu die de Menſe Julius, Indictione Setima, feliciter. Conſtat me Luvo filio Gouzolino de Civitate, que vocatur Verona, & Berengario Rege, vivente Lege Longobardorum, *tradediſſe, ita tradedit tibi verò Severo Nauclerio filio Siro da Pavia per anc preſente pagina donacionis mee a die preſente & ora, a tua proprietate at abendum: ideſt Terra juris proprietatis mee, quam ego abere & poſſidere viſo* D *ſum, & poſita eſt ipſa dicta res in Comitato Gavello, & in finibus Longuria in loco, ubi vocabulum eſt Curte Colognia, que fuit de Cono. Et Curte, que dicitur Perlogina in uno tenente, & cum Curteſella, que nominatur Prodognica. Et que terre fines Valle Prodognica & da uno lato Sirmone & Fenicla abente, & da alio latus. Que res* E *ipſe pertinet & in Canpirſo abente, & da uno latus Villa Zacara abente, & que in jura Dognica jacente, & alio latus Curgocavo jacente, & que in jure Curte pertinet, aut pertinere debet, & in-*

& infra deſignato loco, vel ejus menſura, ſeu predita coërencia cum omni ſupra ſe abente, ego jam dictus Donator exinde mihi nulla reſervo, una cum ingreſſo comune. Et pro dita mea donacione accepit ego ditus Donator ad te dicto Entore ſenito merito cauſa Anigilda Manicias duas. Et quidem ſpondeo atque repromito ego jam dito Donator vel meis & heredibus tibi dito Entor vel tuis vel heredibus, aut cui tu dederis, ſit. Et ſi de dita mea donacione aliquādo tempore moleſtare preſunſerimus, & quitquit homo defendere non potuerimus a tantum in quantum dita mea donacione aliquando tempore, cum omnia ſupra ſe abente, in conſimili loco res valuerit, duplare promitimus. Et anc preſentem paginam donacionis mee, ſicut ſupra legitur, hognique tempore firma & reabile inconvulſa inrevocabilis permaneat, cum ſtipulacionis ſugnixa.

Acto in preſenti loco finibus Longuria, feliciter.

Signum ✠ *manus dito Luvo filio Gonzolino, & Berengario Res, qui anc preſentem paginam donacionis ſcribere rogavit, & omnia, que ſicut ſupra legitur.*

Signum ✠ ✠ ✠ *manus Arcuberto, & Fredingo, & Almerico,* vivente Lege Salica, *a ſcribere.*

Signum ✠ ✠ ✠ *manus Aurengo & Felicis & Agino,* vivente Lege Longobardorum, *rogatus ad ſcribere, & omnia, que ſicut ſupra legitur.*

Et ego Gausfredo Notarius atque Judes de omnia, que ſupra legitur, qui anc paginam donacionis ſcripſit & poſt tradita complevit & atſolvit.

Exinde verò crebrius & accuratius ſignata in Chartis cernitur *Legis*, & non raro *Nationis* quoque, confeſſio; idque familiare fuit Seculo

A XI. ſimulque XII. Nunc repeto, licuiſſe olim Italicis, abjectâ Nationis ſuae Lege, alteram publice profiteri. Huc facit Edictum Lotharii I. Auguſti Romae promulgatum, ut ſupra vidimus. Quare nuda profeſſio Legis, etſi plerumque Nationem quoque indicare conſueverit, certum tamen ejuſdem argumentum

B praebere nequit. In Praefatione ad Antiquitates Italicas animadverti, *Umbertum Comitem filium quondam Amedei*, profeſſum fuiſſe Anno MXCVIII. ſe *Lege vivere Romana*, uti patet ex Charta ab Ughellio edita Tom. 4. Ital. Sacrae. Ex eo deſcendit Regia Sabaudienſium Ducum, nunc Sardiniae Regum, Familia,

C quam tamen Guichenonius contendit olim uſam fuiſſe *Lege Salica*. Ex hac autem Charta Clariſs. Marchio Scipio Maffejus Veron. Illuſtrat. Lib. XI. pag. 306. conjecturam deduxit, nobiliſſimos eos Principes Romanae originis fuiſſe, ac praecipue, quod familiare eis fuerit *Amadei* nomen, Latinum nempe, ſive Romanum,

D non verò exterae gentis. Proinde is in alteram conjecturam progreditur, videlicet fieri potuiſſe, ut ii deſcenderint ab Amedeo, *Milite apprime nobili*, qui Anno DCCCCXL. comitem ſe dedit Berengario ſeniori ſuo (teſte Liutprando Lib. 5. Cap. 8. Hiſtor.) dum in Germaniam fugiens, Hugonis Regis inſidias eluſit. Deni-

E que addit: *Forſe Berengario fatto poi Re d' Italia in premio della ſua affezione e del ſuo valore, gli donò la Savoja, o gran parte d' eſſa*. Equidem certum puto, non ita Romanorum fuiſſe proprium *Amedei* nomen, ut inter Francos etiam, & Salicae Legis profeſſores nunquam legatur. Anno DCCCXXVIII. Ludovicus Pius Auguſtus *Amadeo Comiti, Heliae, &*

Wal-

Waldo Vaſſis noſtris imperat, *ut adjutorium faciant Herlegaudo Diacono ad reſtaurandam Eccleſiam Sancti Benigni*, Divionenſis in Burgundia. Alii quoque ejuſdem nominis in Gallia & Belgio olim occurrebant. Illud contra concedo, videlicet fieri potuiſſe, ut ab iſto *Comite Amadeo* antiqui Mauriennae Comites, poſtea Sabaudiae Duces, deſcenderint. At quod eſt ad Berengarium II. Italiae Regem, is minime potuit largiri Sabaudiam aut potiorem ejus partem illuſtri illi ſuo Militi Amedeo: quod facile intelliget Doctiſſimus ipſe Maffejus, quotieſcumque recogitet, Sabaudiam nunquam ad Italicum Regnum pertinuiſſe, & praecipue Seculo Chriſti Decimo partem fuiſſe Burgundici Regni. Dixi, nudam Legis profeſſionem minime certum praebere Nationis quoque indicium; atque hoc potiſſimum animadvertere opus eſt, quum agitur de Eccleſiaſtici ordinis viris, tam Saecularibus quàm Monachis; ii quippe *Lege Romana* regebantur, ita ut ubi quiſquam Clero nomen ſuum dederat, is continuo, ſive Langobardus, ſive Francus, ſive alterius gentis foret, ſe Romanis Legibus addictum profiteretur. A Ludovico Pio Auguſto in Lege 55. Langobard. ſtatutum eſt: *Ut omnis Ordo Eccleſiarum ſecundùm Legem Romanam vivat: & ſic inquirantur & defendantur res Eccleſiaſticae*. Proinde videmus in Chartis noſtris Presbyteros, qui ſe natione *Langobardos* aut *Franciſcos* appellant; *ſed propter honorem Sacerdotii Romanâ Lege* ſe vivere profitentur. Privilegii loco id Clericis conceſſum ego opinor, neque per vim eos adactos fuiſſe ad ejurandam gentis ſuae Legem, dum haec ſibi gratior foret. Interdum enim Eccleſiaſtici viri deprehenduntur aliâ potius quàm Romanâ Lege uſi. Apud Campium in Appendice Tomi primi Hiſtor. Eccleſ. Placentin. ad Annum DCCCCXXXIII. *Andreas humilis ſanctae Derthonenſis Eccleſiae Epiſcopus, & filius bonae memoriae Ariprandi de loco Racle, Lege vivens Longobardorum*, poſtremas tabulas condit. En ut ille adhuc pergit uti Langobardicâ Lege. Idem obſervatum videas ab Attone Bergomate Epiſcopo Anno MLXXII. Tom. 4. Ital. Sacrae. Et ille ſe profitetur ex *Natione ſua Lege vivere Longobardorum*. Profeſſus itidem fuit *Nationem* ac *Legem Francorum* Odelricus Epiſcopus Cremonenſis, ut patebit e formulis dicendi in ejus Charta legendis, cujus antiquum apograhum vidi in Tabulario Capituli Canonicorum Cremonenſium.

Odelricus Epiſcopus Cremonenſis Monaſterium Sancti Laurentii in Suburbio Civitatis Cremonae fundat, atque illud multis bonis donat, quibuſdam conditionibus Abbatem & Monachos conſtringens, Anno 990.

Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Nongenteſimo Nonageſimo, Pridie Kalendas Junii, Indictione Tercia. Dum primus ac Creator omnium rerum omnipotens Dominus homini in hoc Seculo vitam concedit, ſemper debet illud agere, quod Deo acceptabile ſit & purum munus Deo offerre. Unde in hoc Seculo protegente Chriſto incolumis eſſe reperiatur, & quod me-

melius eſt vitam eternam poſſidere mereatur. Quapropter ego Odelricus Epiſcopus *ſancte* Cremonenſis Eccleſie, filius *bone memorie* Nantelmi Comitis, ex genere Francorum, *accepto ſuperno conſilio, non mea operante clementia, edificare viſus ſum Monaſterium in honore Sancti Laurentii Martyris in area una de terra juris mei, cum duabus Eccleſiis inibi conſtructis, quarum una in honore Sancti Laurentii, alia in honore Sancte Marie, ſeu beatorum Apoſtolorum Philippi & Jacobi eſt edificata: quas ego a fundamentis noviter edificavi, que eſſe videntur in ſuburbio hujus Civitatis Cremone, non multum longe a Porta Canonicorum, ſive pecia una de vitibus cum area in qua eſtat, in quas via percurrit, cum parte terre aratorie ibi ſe tenente, atque pecia una de prato cum Palude ſimul ſe tenente, que eſt per menſuram omnis ſimul jugera undecim: coheret ei a duabus partibus, a mane ſcilicet & meridie terra ipſius Epiſcopii ſancte Cremonenſis Eccleſie; a tercia parte, ideſt a ſera, terra Ildeprandi, Rozonis; a quarta parte, ideſt a meridie via publica. Et dono ſeu offero atque judico eidem ſancto & venerabili Monaſterio pro anime mee remedio, ſcilicet caſas & omnes res, que ſunt ſimiliter juris mei, poſite in loco & fundo que dicitur Pladena, que eſt Curtis una domui cultile cum Caſtro ibi conſtructo & foſſato, cum tunimine circumdato, & Capella conſecrata in honore Sancti Michaëlis Archangeli cum ſervis & ancillis ibidem habitantibus, ſeu cum caſis & omnibus rebus & maſſariciis ad eandem Cortem pertinentibus, & eſt pro menſura ſedimina cum eodem Caſtro ibi & Capella cum areis ex parte vitatis jugera undecim &c. Servos & Ancillas, quorum nomina ſunt: Leo, Pederunga jugales, Urſenga, filia eorum Bruna,*

A *Alchinda, Andrea, Adam, Arnoldus, Dominicus, Liutaldus, Dagibertus, Adelbertus, Remedius, Johannes, & item Johannes, Teupertus, Petrus, Attale, Pedeuga, Ropga, Roteperga, Garlinda, Walperga, Ageuga, item Benedicta; Odenga, Guperga, Bona, Dominica. Omnes quoque ille caſe & res, que ſunt in locis & fundis Raigada ſita prope* B *Urſocaſale, & eſt per menſura juſta ſedimina & vineas cum areis ſuis terris arabilibus & ſilvis atque Caſtanetis jugera ſexaginta &c. Et dono ſeu offero atque judico eidem ſancto & venerabili Monaſterio pro anime mee remedio, ſcilicet caſas & omnes res, que eſt ſimiliter juris mei, poſite in loco & fundo, que dicitur Pladena &c. De terris* C *vero arabilibus & pratis jugera centum: de Silvis quoque & ſtallareis ſeu buſcaleis & jerbidis jugera centum quinquaginta, ſive caſes & omnes res in locis & fundis Canedo &c.*

Ab hac die in eo Monaſterio dono & offero, & per preſentem Cartula ibidem habendum confirmo. Inſuper cultellum, feſtucam nodatam, wantonem, D & waſonem terre, atque ramum arboris *parti ipſius Monaſterii, legitimam ſacio traditionem & veſtituram, &* me exinde foras expuli, warpivi, *&* abſaſcito feci *&c. Proinde volo & inſtituo, ſeu judico, ut ſit idem Monaſterium cum omni ſua integritate & pertinencia ſub mundio & tuitione pretaxati Epiſcopii ſancte Cremonenſis Eccle-* E *ſie tantum, ad id defendendum, & Abbatem ibidem ordinandum & conſecrandum, quando neceſſe fuerit, ſecundum conſtitucionem ſanctorum Patrum ab Epiſcopo ejuſdem Epiſcopii, ſuiſque ſucceſſoribus, ita ut munera nullus exinde accipiat, & prelibata Abbacia perpetuo erga cultum religionis & regulam Sancti Benedicti in ſua virtute permaneat ſub regimine ſcilicet Abbatis & Congregationis*

nis Monachorum ſine aliqua diminucione terrarum & rerum atque familie, que ad utilitatem Abbatis & Monachorum pertinent. Set neque Abbas quempiam quocumque tempore ordinare preſumat in religioſum quemque, quem ſi tota Congregatio concors elegerit. Illud &. attendendum eſt, ut ſi forte diſſenſerint vel diſcrepaverint, ſecundum precepta ſanctorum Canonum ac religioſiori parti ſemper cedant. Si autem Monachi in eodem Monaſterio conſtituti tepidi in amore Dei, aut contra inſtituta Patrum torpentes, qui non conſpiciuntur inſiſtere ſecundum Regulam ſanctorum Patrum, ab Abbate ejuſdem Monaſterii corrigantur. Si autem Abbas contra ſtatuta Patrum fuerit deprehenſus, & in ſiniſtram partem declinaverit, aſſiſtentibus duobus Presbiteris Abbas, qui . . . . non religioſiores inventi fuerint, eorum juditio & prudentia definiatur. Ab Epiſcopo ipſius Eccleſie, ſuiſque ſucceſſoribus tam ipſum & ſucceſſores ejus inſtituto corrigendum. Nec licentia ſit Epiſcopi ejuſdem Epiſcopii ſuiſque ſucceſſoribus ſub . . . . . reprenſionis zelo cupiditatis aliquam Monaſterio offendere controverſiam contra preſcripta omnia. Nam ſi, quod Deus avertat & fieri non credo, Epiſcopus aut pars ejuſdem Epiſcopii Abbatem & Monachos, qui in eodem Monaſterio ordinati fuerint, quiete & pacifice ſub ſancta Regula vivere non permiſerint, vel de eadem Abbatia & rebus vel familiis aliquam ſubtractionem aut minorationem facere queſierint, & hanc meam ordinationem per omnia ſic ſtabilem eſſe non permiſerit, ſicut ſupra decrevi, tunc volo & per hanc Cartulam confirmo atque judico, ut veniat & ſit eadem Abbatia in poteſtate Archiepiſcopi ſancte Mediolanenſis Eccleſie &c.

Ego Odelricus Epiſcopus in hoc judicato a me facto ſubſcripſi.

Signa ✠ ✠ ✠ manuum Adam Vaſſi predicti Odelrici Epiſcopi, & Boncjovis, ſeu Gotefredi de eadem Civitate Cremona, teſtes Lege viventes Salica.

Ego qui ſupra Adelbertus Notarius, Scriptor hujus Cartule ordinationis ſeu Judicati atque diſpoſitionis, poſt tradita complevi & dedi.

Ad haec vide infra in Diſſertatione LVI. *de Religion. Chriſtian.* Rorii Patavini Epiſcopi Chartam, qui *Lege Salica* utebatur. Ita in Tabulario Canonicorum Mutinenſium habetur Charta ſcripta his Notis: *Henricus gratia Dei Rex, Anno Regni ejus Deo propitio ic in Italia Quarto, V. Kalendas Novembris, Indictione VI.* ideſt Anno Chriſti MVII. Continetur ibi commutatio *inter Domnus Wido Epiſcopus Epiſcopio ſancte Ticinenſis Eccleſie, nec non & Johannes Presbiter, filius quondam Andree, qui profeſſus ex Nacione ſua Legem vivere Langobardorum &c.* Chartam quoque produxit ſupra memoratus Campius pag. 491. ſcriptam Anno DCCCCXLIX. ubi occurrit *Adelprandus Diaconus de ordine ſancte Placentine Eccleſie, qui profiteor me ex Natione mea Lege vivere Longobardorum*. In Charta autem Anni DCCCCLXXXVIII. pag. 492. nominatur *Sigulfus Epiſcopus ſancte Placentine Eccleſie, qui profeſſo ſum ex Natione mea Lege vivere Salica*. Inſigne etiam Monaſterium Farfenſe mordicus ſemper contendit, ſe *Capitulis Langobardorum Legis*, non verò *Romanae*, eſſe regendum, ut in Chronico Farfenſi habetur Part. 2. Tomi II. Rer. Italicar. pag. 501. 503. & 520. Dignum eſt, quod legatur Placitum ibi editum pag. 505. ubi qui ritus in Judiciis ſervarentur, vel in ipſa Urbe, conſtabit. Liberti quo-

que Legem Dominorum ſuorum ſequi juſſi ſunt in Lege 229. Rotharis Regis. Itidem in Decreto Liutprandi Regis Feminae ſui Conjugis Legem profiteri cogebantur; ejuſque moris Sigonius, Chiffletius, Florentinius, & alii, atque ego ipſe in Antiquitatibus Eſtenſibus, non unum exemplum attulimus. Attamen morem hunc novis aliis exemplis confirmare juvat. *Beatrix* uxor Bonifacii Ducis & Marchionis Tuſciae, ac mater Mathildis celeberrimae Comi- A tiſſae, ex gente Langobardica profecto ſuum ſanguinem non hauſit, utpote quae patrem habuit Fridericum Lotharingiae Ducem, & Salicam Legem in aliquot Chartis profitetur. Verùm cum eodem Bonifacio Marchione conjuncta, hoc eſt cum Principe Langobardici generis, adhaeſiſſe & ipſa invenitur Legi viri B ſui. Profero Chartam ex Archivo Benedictinorum Regienſium, olim Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri, teſtem hujus veritatis.

Concordia inter Beatricem Comitiſſam, Bonifacii Ducis & Marchionis uxorem, & Johannem Abbatem Monaſterii Regienſis Sancti Proſperi, Anno 1041.

A*Nni ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Quadrageſimo Primo, die Terciodecimo Menſe Marcii, Indictione X. Monaſterio Sancti Proſperi Chriſti Confeſſoris, ubi ejus umatum quieſet Corpus, ſita ſuburbium . . . . . ubi nunc* Domnus Johannes Abbas *ordinatum eſſe videtur. Ego* Beatrice Cometiſſa, filia quondam Frederici, & conjus Bonefacii Marchio, que profeſſa ſum Lege vivere Langobardorum: *ipſo namque jugale & mundoaldo meo michi conſenciente & ſubtus confirmante, preſens preſentibus dixi: Promitto atque deſpondeo me ego, que ſupra, Beatrice Cometiſſa, una cum meos heredes, a parte predicto Moneſterio . . . . nullum unquam in tempore non habeamus licenciam nec poteſtatem per nullumvis ingenium, nullamque occaſionem, quod fieri poteſt, agere nec cauſare nominative Maſaricies ſeu rebus territoriis juris prefato Moneſterio, quibus eſſe videntur dues ex ipſes in loca, que dicitur Campaniola; una que recta ſit per Dominico, & alia eſt recta per Johannes* C *& Petro germanis. Tercia namque Maſaricia in loco ubi dicitur Campegene, que recta fiunt per item Dominico; quarta Maſaricia in loco, qui dicitur Sorbolo, eſt recta per Bonino Maſario; quinta Maſaricia in loco, qui nominatur Paterno, que recta fiunt per Madelberto Maſario; ſeſta Maſaricia in loco, ubi dicitur Monticello prope Vi-* D *liano, que recta & laborata fiunt per item Johanne Maſario. Nominative quod ipſe Bonefacio Marchionis . . . . Maſarici per Cartulam offerſionis in eodem Moneſterio emiſit omnia, & ex omnibus, ut dictum eſt, in integrum. Quot ſi amodo aliquanto tempore ego que ſupra Beatrice Cometiſſa vel meos heredes a parte jam dicto Moneſterio predictes* E *Maſaricies agere aut cauſare vel removere preſumſerimus per nos, aut noſtra ſumitentes perſonas, vel ſi aparuerit ullum datum aut factum, vel colibet ſcriptum, quod nos de predictes Maſaricies inde in aliam partem feciſſemus, & claruerit & exinde . . . . ore taciti & quieti non permanſerimus: tunc promitto componere ego que ſupra Beatri-*

tri-

trice vel meos heredes a parte prediĉto Moneſterio pena dubles ipſes Maſaricies, ſicut pro tempore fuerint meliorates, aut valuerint ſub extimatione in conſimilibus locis, & inſuper pena argentum denariis bonis Papienſibus Libres centum. Quidem & ad anc confirmandam promiſionis Cartulam accepi ego, que ſupra Beatrice Cometiſa ad te jam dictus Domnus Johannes Abbas da partem prediĉto Moneſterio exinde Launechil Capello uno, manente anc Cartula promiſionis omnique tempore in ſua firmitate.

A

Actum in loco, qui dicitur Bondino, feliciter.

✠ *Signum manus ſupraſcripta Beatrice Cometiſa, que anc Cartulam promiſionis per conſenſum ipſius Boneſacii Marchio jugale ſuo fieri & firmare rogavi, & ſupradicto Launechild accepi, & ei relecta eſt.*

Signum ✠ ✠ ✠ *manibus Marci, & Ingelberti, ſeu Johanni,* Lege viventes Langobardorum *rogatis teſtes.*

B

Scripſi ego Adelbertus Notarius, poſtradita complevi & dedi.

Alterum exemplum prodeat, hauſtum ex Archivo ampliſſimi Viri Antonii Rambaldi Comitis de Collalto, intimi Conſiliarii Caeſarei.

Rambaldi Comitis Tarviſini donatio facta Monaſterio Sancti Euſtachii Martyris de Narveſia, Anno 1081.

A*Nno Dominice Incarnationis MLXXXI. pridie Kalendas Auguſti, Indictione XIV. in Monaſterio Eccleſie Sancti Euſtachii Martyris Chriſti, ſito in loco Montelli ad locum, ubi dicitur Narviſia,* ubi Domnus Petrus *eſſe videtur.* Nos Rambaldus Comes, filius Rambaldi Comitis de Civitate Tarviſii, & Magthilda filia Burgundi Marchionis, conjugales, qui profeſſus ſum ego quidem Rambaldus Comes ex natione mea Lege vivere Longobardorum, & ego Magthilda ex natione mea Lege vivere videor Salica, ſed nunc pro Viro meo Lege vivere videor Longobardorum: *ipſo namque jugali meo & mundualtio mihi, cui ſupra, conſenſi, & ſubſcripſi, & confirmare preſens preſentibus diximus: Vita & mors in manu Dei eſt. Melius eſt enim homini, metu mortis vivere, quàm ſpe vivendi ad mortem ſubitaneam pervenire, ut quiſquis in ſanctis & venerabilibus locis ex ſuis aliquid contulerit rebus, juſta Auctoris voce in hoc Seculo centuplum accipiet, & inſuper quod melius eſt vitam poſſidebit eternam. Ideo nos qui ſupra Rambaldus Comes & Magthilda jugales pro remedio anime noſtre & parentum noſtrorum offerimus, donamus & tradimus prediĉto Monaſterio Sancti Euſtachii in primis ſex Maſſaritias in Calcade, que ſunt laborate, & recte per Maſſarios liberos homines. Hi ſunt, prima per Andream: ſecunda . . . . . & tres alias in eadem Villa, & eodem territorio ejuſdem Ville Calcade, quas Pater meus & Mater mea eidem contulerunt Monaſterio pro remedio anime ſue. In Sancto Martino quinque Manſos & Mercatum. Prima Maſſaritia eſt laborata & recta per Johannem Landum: ſecunda per Petrum: tertia per Stephanum; quarta per Pagiſanum: quinta per . . . . . . liberos homines. Et inſuper alias decem damus, concedimus, & firmamus ſupradicto Monaſterio. Et*

C

D

E

Eccleſiam Sanćte Marie in eadem Villa, quam Pater meus, & Mater mea eidem contulerunt Monaſterio. In Ronchade Capellam Sanćte Cecilie cum Manſo uno laborato per Vitalem liberum hominem. Et inſuper omnia, que Pater meus & Mater mea contulerunt eidem Monaſterio pro remedio anime ſue. In Narviſia Maſſaritias decem. In Archade tres. In Spercellano duas. In Maſerata duas. In Sperzenigo tres. In Arnas ſex. In Meſtre quatuor. In Vedelago duodecim. Et Eccleſiam Sanćti Pelagii cum dote & petia una terre extra Civitatem Tarviſii infra ambos Cagnanos: cum caſis & horto & Curte, inſimul ſe tenentibus. Eccleſiam Sanćti Michaëlis, & culturam ipſius cum dote. Molendinum ſubtus Croda cum ſuis pertinentiis. Quas omnes ſupradićtas Maſſaritias, Capellas, & Molendinum juris noſtri, cum caſis, vineis, campis, pratis, paſcuis, ſilvis, & ſtallariis, ripis, rupinis & paludibus, cultis & incultis, diviſis & indiviſis, una cum finibus, terminis, & acceſſionibus, & uſibus aquarum, aquarumque dućtibus, cum omnibus ſupradićtis Capellis, Maſſaritiis, cum ſuis pertinentiis in integrum predićto Monaſterio obtulimus pro remedio anime noſtre & parentum noſtrorum, & omnibus ingreſſibus ſuis generaliter, ut ſuperius legitur. Et decernimus ab hac die predićto Monaſterio, & Abbati Petro & Monacis, qui pro tempore ordinati fuerint, ut faciant jure proprietario & nomine quicquid voluerint ſine omni noſtra & parentum noſtrorum mercede. Eidem ſpondemus, atque promittimus nos qui ſupra Rambaldus Comes & Magthilda jugales, una cum noſtris heredibus predićto Monaſterio & Abbati & ſuis ſucceſſoribus, aut cui pars dićti Monaſterii dederit, ab omni homine defenſare. Et ſi defenſare non potuerimus, aut ſi nobis exinde aliquid per quovis ingenium ſubtrahere queſiverimus: tunc in duplum reſtituemus vobis eadem offerſionis Cartula, ſicut pro tempore fuerint meliorata, aut valuerint ſub eſtimatione, & in conſimili loco.

Ac̄tum in Civitate Tarviſii in Turre ipſorum Jugalium ſupradićtorum, feliciter.

✠ ✠ *Signum Rambaldi Comitis, ac Magithilde Jugalium, qui hanc Cartulam offerſionis pro anime ſue & ſuorum parentum ſcribere rogaverunt.*

Ego Opius de Fontanea rogatus, & Imperiali aućtoritate Notarius ſcripſi.

✠ ✠ ✠ ✠ *Marſilius de Vico Avigini, Odulphus Villanus, & Egidius de Romano, & item Peregrinus,* Lege Longobardorum atque Salica viventes teſtes.

Non pigebit Lećtorem accipere alteram Chartam, quae ad filiam ejuſdem Rambaldi Comitis pertinere videtur. Eam ego depromſi e nuper laudato Tabulario Monachorum Benedićtinorum olim Sanćti Proſperi, nunc Sanćti Petri Regienſis.

Mathildis Comitiſſa, uxor Uchonis Comitis Monachis Regienſibus Sanćti Proſperi quaedam a viro ſuo donata confirmat, Anno 1091.

IN nomine Domini Dei eterni. Anni ab Incarnatione Domini noſtri Jheſu Chriſti Milleſimo Nonageſimo Primo, X. die menſe Decembris, Indicione XV. Tibi, que dicitur Eccleſia de Monaſterio Sanćti Proſperi, ſita extra Civitate Re-

Regi, ibi prope eſt non multum longe, ego Matilda Comitiſſa, filia quondam Regibaldi Comitis de Comitatu Terviſi, & conius Uchoni Comitis, qui profeſſa ſum ego ipſa Matilda Comitiſſa ex Nacione mea Lege vivere Langobardorum, ſet nunc pro ipſo viro meo Lege vivere Alamanorum. *Ipſo namque predicto Ucho Comes jugale meo mihi conſencientes & ſubtus confirmantes preſens preſentibus diſi; promitto adque epſpondeo me ego que ſupra Matilda Comitiſa, una cum meis heredibus a pars Eccleſia de Moneſteri iſte Sancti Proſperi, ut amodum nullum quempiam tempore non abeamus licenciam, nec poteſtatem per nullumvis ingenium, nullamque occaſionem, quod fieri poteſt, agere, nec cauſare adverſus eodem ſupraſcripto Moneſteri Sancti Proſperi, ſorte una Maſaricia in Loco & fundo Caſtello Walteri, & in loco, ubi dicitur Roncale, que eſt recta & laborata per Bonotempo Maſario, & eſt ipſa ſorte Maſaricia inter ſediminis, & vineis cum areis ſuarum, ſeu terris arabilis & pratis pro menſura juſta juges quinque; & omnibus rebus terectoris in loco & fundo Campezini, in locis ubi dicitur Curte Gaſtaldii, & a la Molla. Et ſunt iſtis rebus terectoriis inter ſediminis ſeu vineis cum areis ſuarum ſeu terris arabilibus & pratis juges ſunt item quinque, & ſi amplius in jam nominatis locis Campizini ſupraſcriptis rebus & terectoriis inventum fuerit, quod ſint ſupra dicta menſura, a pars Eccleſia dicti Moneſterii Sancti Proſperi per . . . . . . poteſtatem proprietario jure, unde ſupraſcripto Ucho Comes jugale meo per Cartulam ufferſionis emiſit in poteſtatem . . . . . . Eccleſia dicto Moneſterio Sancti Proſperi dicendum, quod michi pertineat, aut pertinere debeat; ſed omni tempore ego que prius Matilda Comitiſa, meiſque heredibus exinde tacitis & contentis permaneant. Quod ſi amodo aliquando tempore ego que ſupra Matilda Comitiſa cum meis heredes adverſus Eccleſiam dicti Moneſterii Sancti Proſperi, aut ili, qui ipſa ſorte Maſaricia & de ſupraſcriptis rebus terectoriis tenuerit da parte dicti ſupraſcripto Moneſterio, agere aut cauſare vel removere preſumſerimus, aut ſi aparuerit ullum datum aut factum vel col . . . . exinde in aliam partem aparuerit, cui ego que ſupra Matilda Comitiſa de ſupraſcripta ſorte Maſaricia & de ſupraſcriptis rebus terectoriis dediſemus aut feciſemus, tunc ſi oc aparuerit & clarum fuerit, tunc componere promitto me ego que ſupra Matilda Comitiſa a pars Eccleſie dicti Moneſterii Sancti Proſperi pena dupla ſupraſcripta ſorte Maſaricia & omnibus rebus terectoriis in duplum, ſicut pro tempore fuerint meliorates, aut valuerit ſub eſtimatione in conſimilis locis, quia oc in tali tenore facere juſſi. Et accepi ego que ſupra Matilda Comitiſa da pars Eccleſia dicti Moneſterii Sancti Proſperi pro miſo Landulfo Monachus merita cauſa & inde Launechil croſna una, ut ec mea mens firma & ſtabilis permaneat adque perſiſtat, quia omnia ſic ut inter nobis convenit.*

Actum in Caſtro Calviſiano, feliciter.

Signum ✠ manum ſupraſcripta Matilda Comitiſa, que anc Cartulam promiſionis fieri rogavi, & iſte Launechil accepit ut ſupra.

Signum ✠ manum Ucho Comes, qui eadem Matildi Comitiſa cogius ſua conſenſio mibi ut ſupra.

Signum ✠ ✠ manibus Lanfranchi, & alio Lanfranco probis hominibus teſtes Lege Langobardorum dd. viventes.

Ego Riboldus Notarius & Judex ſacri Palatii rogatus ſcripſi ugius Car-

Cartule promiſſionis poſtradita complevi & dedi.

Hoc etiam exemplum accipe, quod de Tabulario Nonantulani Monaſterii eduxi, ubi antiquum apographum adſervatur. Libenter verò, ejuſmodi Chartas oblivioni ereptas volo, quòd in iis illuſtres perſonae memorentur, quarum memoriam aut reſtituere, aut conſervare decet.

Charta permutationis bonorum inter Rodulphum Abbatem Nonantulanum & Adelbertum Comitem filium Uberti Comitis, Anno 1034.

IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Chuonradus gratia Dei Imperator Auguſtus, Anno imperii ejus Deo propitio VIII. quarto die menſis Julii, Indictione II. Comutatione in Dei nomine noſcitur eſſe contractum bone fidei, ut vicem contractus optineat firmitatem eodemque nexu oblicant contrahentes. Placuit itaque bona convenit voluntatem inter nos Rodulphus Abbas Monaſterio Sancti Silveſtri ſita Nonantola, nec non Adelbertus Comes, filius quondam Uberti, qui fuit item Comes, & Suphia jugalibus, filia Pachleurandi, qui fuit ſimiliter Comes, que profitebatur ſe ipſa Suphia ex Natione ſua Lege vivere Langobardorum, ſed nunc per eundem Viro ſuo Legem vivere videtur Salicha. *Ipſo namque jugali & mundoaldo ſuo ei conſentiente & ſubter confirmante, & ex juſta capitalii & Domni Imperatoris, in qua inter cetera continere videtur, ut ſic mulier cum viro & marito ſuo . . . . poteſtatem res ſuas venumdandum ita & donandum commutare valeat. Idemque ipſa Suphia, una cum notitia* Domni Widoni item hujus Comitatu Plumbienſe, *in cujus preſentia vero teſtium certa ſe nullam pactitur violentiam cuipiam hominem, nec ab ipſo jugali & mundualdo ſuo, verò ſua bona & ſpontanea voluntate, ut in Dei nomine debeat dare, ſicut a preſenti dederunt ac tradiderunt viciſſim. In primis dedit ipſe Domnus Rodulfus Abbas da parte ipſius Moneſterii eiſdem jugalibus commutationibus nomine, ideſt quartam porcionem de Corte una domui coltile in loco & fundo Monte, qui dicitur Surdo, & quartam porcionem de Capella una inibi conſtructa in onore Sancti Silveſtri, atque & quartam porcionem de caſis & maſſariciis & omnibus rebus, quibus ſunt poſitis tam in ſupraſcripto loco & fundas Manciori, Montelauri, Marcelingo Auvilia, Serra, Maliolo, Cucularia magno, Pautiano, Pinariano, Paſiano, Albuciano, Gabiano Magni, Vaſariano, Cavacio, Canbiano, Palacio, Marti . . . . Buliano, Cele, Caſiori, Ciſole, Andecho, Regiano, Pauliano, cum tercia porcione de Caſtro inibi habente, Merentino, Uncianore, Novole, Balbiano, Montojovis, Paverio, Sulcia, Fanioli, Caſalale infra finibus . . . . . intra Paciano & Buſcelli in Cavadolia, Puliano, Saſis, Corte Darina, Corte de Scataldeis, cum Capella inibi edificata in onore Sancti Petri, Caſalegraſſo, Caramagnola . . . . cum Capella . . . . . ente Braida, Sancto Georgio, Gramignano infra Civitatem Torino de Capella una, que eſt edificata in onore Sancti . . . . . & de medietatem de Mercato iſtius Civitatis, & de ortis & rebus . . . . . & de caſa una cum Curte uno tenente prope eodem Mercato, ſive foris muro iſtius Civitatis*

tis in circuitu ibi prope Corte de Marcilago, & de Capella una, Corneliano, Mandalone, Taliano, Vulſeneria, Se. . . . . . . Corte juſta Trevetia, de Capella una, que eſt edificata in onore Sancti Martini, & de Molendinis quatuor integris, & de medietatem de aliis tribus, Buſineto, Silva de Cillari . . . Monte . . . . Jermaniaſco. Alpis & Vallis, Rivalta, de medietatem de Caſtro inibi abente Govone, Rivole, Alpiniano, & de Piſcaria inibi abente, Raconeſe, Romaneſe, Soave . . . . atque pre ceteris locis & vocabolis ad ipſa Corte & Capellis, ſeu rebus pertinentibus, cum quarta portione de ſervis & ancillis, aldiones, aldianas utriuſque ſexu ad eadem Corte . . . . . quarta portione de eadem Corte & Caſtris ſeu Capellis, ſive de ſediminibus & vineis, cum areis ſuarum, ſeu terris arabelis atque pratis & ſilvis ſeu jerbis & areis ſuarum ſuper . . . . commutacione recepit ipſe Donus Rodulfus Abbas a parte ipſius Monaſterii ab eoſdem jugalibus meliorata res, ſicut Lex habet, ideſt omni eorum porcione; item de Corte una domui coltile ipſis Corte . . . . . ſe in loco & fundo, ubi Wilzachara dicitur, cum eorum porcione de Capellas tres inibi edifi ate in onore Sanctorum Ceſarii & Geminiani, ſeu . . . . omni eorum porcione de caſis & maſſariciis . . . . & omnibus rebus ad eaſdem Cortes & Capellas pertinentibus vel aſpicientibus, quibus ſunt poſitis tam in ipſo loco, qui Wilzachara, quamque in locas & ſundas Palezatico, Orteſana, Siliano, Liza, Pinetelo, Figaro, Oliolo . . . . . Caſiliana, Miſiano, Salſina, Colegaria. Manſulino, Tavialo, Carzoleto, Cazareli, Meeſina, Perſiceta, Fraſeneta, Gavile, Vicofrigido, Dul'olo, Fontaneſe, Tabiano, Montegenario, Sanguineti, &c. ut in alia Charta.

ADELBERTUS COMS SSI

Signa ✠ manus ſupraſcripta Sophia, que anc Cartam commutacionis fieri rogavi, ut ſupra legitur.

VVIDO COMES SSI

Signum ✠ ✠ ✠ manibus ſupraſcriptorum Ozoni, & Ugoni, ſeu Warnerii, qui ſuper ipſas res acceſſerunt, & eſtimaverunt, ut ſupra.

Signa ✠ ✠ manibus Tetaldi & Razoni, ambo Lege viventes Romana teſtes.

Gribaldus Notarius ſacri Palatii, Scriptor ujus Cartule vel commutationis poſt tradita complevi, & dedi.

Heic memoratum vides, ſubſcriptumque *Widonem Comitem Comitatus Plumbienſis*. Oppidum fuit *Plumbia* nunc in agro Novarienſi ſitum, uti adnotavit Cl. Vir Gaſpar Berettus, Benedictini Ordinis clarum ornamentum, in Tabula Chorographica pag. 126. Tomi X. Rerum Italicar. Tunc verò conterminum fuit Novarienſi Comitatui, atque a peculiari Comite regebatur, ut jam monui in Diſſertatione praecedenti *de Statu Italiae*. *Adelbertus* autem *Comes* permutationis auctor fortaſſe fuit illius ejuſdem *Uberti Comitis* filius, quem Henricus I. Auguſtus damnavit, una cum Marchionibus Eſtenſibus Anno MXIV. Vide Antiquit. Eſtenſ. Par. I. Cap 13. pag. 108. Sed & illud conſtat, Mulieres, viris earum vivere deſinentibus, repetiiſſe Legem propriam. Conſtitutum quippe fuit a Lothario I. Auguſto Lege 14. *Ut mulieres Romanae* (ita ille edicit), *quae viros habuerunt Langobardos, eis defunctis a Le-*

Lege viri ſui ſint abſolutae, & ad A *ſuam revertantur Legem. Et hoc ſtatuimus, ut ſimili modo ſervetur in ceterarum Natione mulierum.* Exemplum hujus ritus ſit tibi Charta eruta e praelaudato Chartophylacio Benedictinorum Sancti Petri Regienſis. Ibi Berta Vidua profitetur, ſe *ex Natione ſua Lege vivere Salica,* quum tamen *Walfredus* ejus olim vir *Lege Langobardorum* viveret.

Donatio agrorum facta a Berta Walfredi conjuge, & ab Alberto ejus filio, Monaſterio Sancti Proſperi Regienſis, Anno 1111.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis.* B *Anno ab Incarnacione Domini noſtri Jheſu Chriſti Milleſimo Centeſimo Undecimo, IX. Kalendas Februarii Indictione Quarta. Monaſterio Sancti Proſperi, ſito in loco ſuburbio Civitatis Regio, ubi nunc Domnus Pacificus Abbas preeſſe videtur. Nos Berta filia quondam Gerardi, & relicta quondam* C *Walfredi de Comitatu Trivizino, & Albertus filius ejuſdem Walfredi, & meus, que ſupradicta Berte;* qui profeſſi ſumus, ego que ſupra Berta ex Nacione mea Lege vivere Salica, & ego ipſe Albertus Lege vivere Langobardorum, *preſentes preſentibus diximus: Quiſquis in ſanctis &c. Ideoque nos qui ſupra Berta & Albertus, mater, & filius, donamus, &* D *offerimus in eodem venerabili Monaſterio, ideſt medietatem de Maſſaricia una de terra juris noſtri, qui ſupradicti mater, & filii, quam habere & detinere viſi ſumus in eodem Comitatu Parmenſi in loco, ubi dicitur Caſale Cavagnoli, & eſt de Curte, que vocatur Caſtrum Walterii, & dividitur cum alia medietate de Maſſaricia quadam, que* E *olim fuit* Comitiſſe Donolle; *ſed nunc eſſe videtur ejuſdem Monaſterii Sancti Proſperi, cum terris & vineis ſeu pratis, & cum omnibus jure adjacenciis &c. Etiam & donamus & offerimus nos, qui ſupra mater, & filius, eidem venerabili Monaſterio Sancti Proſperi, ideſt petiam unam de terra cum vitibus, que jacet in loco, ubi dicitur Roncore in eadem Curte Caſtri Walterii, prope ſilvam ejuſdem Curtis &c. Et quidem ſpondimus atque promittimus nos qui ſupra Mater & filius, iſtam donacionem, qualiter ſuperius &c. in integrum ab omni contradicente homine defenſare &c. Et inſuper ego que ſupra Berta, obligo me ſub pena, que eſt auri obtimi uncias decem, argenti pondera viginti &c.*

Actum Runcalie in caſa dominicata ejuſdem matris, & filii feliciter.

Signum ✠ ✠ *manuum jam dicte Berte & Alberti, Mater, & Filius, qui hanc Chartulam offerſionis fieri rogaverunt ad omnia ut ſupra.*

Signum ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ *manuum Agicardi filii Gosberti, & Ugonis filius Alberti, & Beneincala filius Johannis Decani, & Bulgarelli Maleaſſetati, nec non Alberti Pinzabona, atque Armani filius Taurelli, teſtes.*

Signum ✠ ✠ ✠ *manuum Laurentii Vixoſo, ſeu Uberti de Campigine, atque Viviani de Monticello,* Lege Salica viventes teſtium.

Ego *Johannes Palatinus Judex, Scriptor hujus Cartule offerſionis, poſt traditam complevi & dedi.*

Sed

Sed aut ejuſmodi Leges interdum contemnebantur, aut illas conſuetudo aliquando obruebat. Certe invenio mulieres, quae quamquam conjugatae, viri tamen ſui Legem minime ſequebantur. In Tabulario Canonicorum Cremonenſium duas pergamenas legi, quarum prima exarata fuit Anno Chriſti MX. unde paucula haec excerpſi: *In nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Einricus gratia Dei Rex, Anno Regni ejus Deo propicio ic in Italia Septimo, XI. die menſ...... Indictione VIII. Epiſcopio ſanctae Cremonenſis Eccleſiae, ubi Domnus Landulfus Epiſcopus praeordinatus eſſe videtur. Ego Elena Cometiſſa filia bonae memoriae Oberti, & conius...... gobardorum* (ideſt quae profeſſa ſum ex Natione mea Lege vivere Langobardorum) *ſed nunc pro ipſo viro meo Lege vivere videor Salica &c.* Haec autem poſt multa dono data eidem Epiſcopo, ab ipſo in emphyteuſim accipit, *ſeſtam partem de Corte una domui coltile, & ſeſtam partem de Caſtro & Capella inibi conſtructis juris Epiſcopii veſtri in ſupraſcripto Comitatu Cremonenſe, qui pertinet de Comitatu Breſienſe in loco & fundo Seſto &c.* Subſcribunt Elena ipſa Comitiſſa, tum literis majuſculis *BERNARDUS COMES*, tum duo teſtes *Lege viventes Salica* pro muliere, & duo *Lege viventes Romana* pro Epiſcopo. Habemus heic ritum vulgarem profeſſionis Legis, quod eſt ad Feminas conjugatas. Alterius Chartae Anno MLXVI. exaratae, & ritum diverſum praeferentis, en verba priora: *Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Sexageſimo Sexto, VII. Kalendas Novembris, Indictione V. Conſtat nos Garibaldus, & Bado, ſeu Ribaldus, germanis filiis quondam item Ribaldi, qui fuit Vicecomes de Comitatu Bergomenſe, & Berta conius ipſius Garibaldi, filia quondam Osberti, & Berta conjux jam dicti Ribaldi, filia Alcherii: qui profeſſi ſumus omnes Lege vivere Langobardorum, & ego ipſa Berta profeſſa ſum ex Natione mea Lege vivere Allamanorum. Ipſis namque jugalibus & mundualdibus noſtris nobis conſentientibus, una cum noticia Domni Arialdi Comitis hujus Comitatus Bergomenſis, de ſub cujus judiciaria poteſtate eſſe invenimur &c. accepimus a vobis Domno Hubaldo Dei gratia Epiſcopo ſanctae Cremonenſis Eccleſiae, argentum Denarios bonos Mediolanenſis Libras ſex & Solidos viginti, finitum pretium pro Curte & Caſtro cum area ſua juris veſtris, que nominatur Ruvicingo &c. Actum loco Grumello feliciter. Signum manus ſupraſcripti Domni Arialdi Comes, qui oc ſignum Crucis fecit &c.* Ex ambabus hiſce Chartis intelligas, quàm immutati ſint fines veterum Comitatuum, ſive Diſtrictuum. *Grumellum* in Charta poſtrema memoratum pertinebat olim ad *Comitatum Bergomenſem*, quum tamen perquam longe ab ea Civitate jaceat, & contra octo tantùm millibus paſſuum a Cremona diſtet. Sic *Juvenalta*, nunc *Genevolta*, Bergomatis agri olim fuit, nunc verò Cremonenſis, uti ex eorumdem Canonicorum Archivo didici, ubi Charta legitur ſcripta *Anno Imperii Tercio Ottoni Deo propicio Quarto, menſe Madius, Indictione XII.*, ideſt Anno DCCCCXCIX. cujus ecce exordium: *Dum in Dei nomine Comitatu Pergomenſe Caſtro, que dicitur Juvenalta, per data licentia Domni Odelrici Epiſcopi Epiſcopio ſancte Cremonenſis, in judicio reſideret Ceſſo Dei gratia Diaconus & Miſſus Domni Ottoni Imperatoris, ſingulorum omminum juſtitias &c.*

Redeo ad Chartam, quam ante attuli, ſcriptam Anno MX. Ibi vidimus Cortem & Caſtrum conſtructum *in Comitatu Cremonenſe, qui pertinet de Comitatu Breſienſe in loco Seſto. Sextum* aberat ac abeſt a Cremonenſi Urbe ſex tantùm millibus paſſuum. Num ergo eo uſque ſe protendebat Comitatus Brixianus? Profecto niſi Brixianae Civitati, ejuſque Comiti jus in ea loca fuiſſet, nihil erat, cur heic Brixianus Comes memoraretur. Et profecto in Antiquitat. Eſtenſ. Par. I. Cap. 7. jam oſtendi, latiſſime olim excurriſſe fines Comitatus Brixiani. Vide etiam Diſſertat. VIII. *de Comitibus*, ubi de Cremonenſium Comitatu decurtato egi.

Sed ut in ſemitam redeamus, nuper vidimus *Bertam* conjugem Ribaldi viventis, praeſentis, ac *ſecundùm Legem Langobardorum* viventis, quae tamen profitetur, ſe *ex Natione ſua Lege vivere Alamannorum*. Guichenonius in Bibliothec. Sebuſ. Centur. prima, Cap. 93. Chartam refert, ubi haec verba: *Nos Guilelmus Marchio* (Montisferrati) *& Julita jugalis, filia quondam Leopoldi Marchionis de Auſtria...... Nos itaque ſupradicti jugales, qui profeſſi ſumus ex Natione noſtra Lege vivere Salica; ſed ego Julita mea Lege vivere videor Alamannorum*. Haec obſcura & fortaſſis ex apographo vitiato deducta. Clariora ego adferam ex Chartis Mutinenſibus. In Archivo nempe Canonicorum Mutinenſium non unum Legis diverſae a Conjugibus obſervatae exemplum occurrit: ſed unum ego

A inde excerptum appono. *Anno Dominice Incarnationis Milleſimo Tertio, XIV. Kalendas Magii, Indictione Prima. Eccleſia Sancti Geminiani Chriſti Confeſſoris, ubi ejus humatum quieſcit Corpus, ſita intra hanc Civitatem Motina. Nos quidem in Dei nomine Petrus filius quondam item Petroni, qui profeſſus ſum Lege vivere Romana* (ne-

B que hoc praeteribo, in eiſdem Chartis Mutinenſibus ſaepiſſime ineuntes contractus profiteri Legem Romanam, quum in aliis bene multis Urbibus frequentius occurrat Langobardicae profeſſio) *& Rozza jugalibus, filia Everardi, qui ſumus habitatores in Pago Perſiceta, qui profeſſa ſum ego Rozza Legem vivere Longobardo-*

C *rum: ipſo namque Petrus viro jugale & Mundoaldo meo mihi conſenciente, & ſubter in omnibus confirmante, & ut Lex, in qua profeſſa ſum vivere, habet auctoritas una cum noticia de parentibus meis &c.* Donant iſti Warino Epiſcopo *medietatem de Caſtellum unum cum foſſato & tonimine circundato juris noſtri cum Capella inibi edifi-*

D *cata &c. Nominatur namque Caſtellum Novum. Locus autem, ubi conſtructum eſſe videtur, vocatur Caſale Utantula. Eſt area ejuſdem Caſtri noſtram porcionem per menſura juſta ad pertica legitima de pedes duodecim menſurata tabulas ſexaginta ſex &c.* Habemus heic Petrum Legi *Romanae* obnoxium, Rozzam vero ejus conjugem *Lango-*

E *bardicae* addictam. Id quoque luculentius confirmabitur altero exemplo, quod mihi Sereniſſimi Ducis Mutinae Archivum ſuppeditavit.

Charta

Charta donationis factae Adelberto Presbytero habitatori in loco Caſtellione a Gezone & Teuza Conjugibus, Anno 1019.

A *IN nomine Domini Dei & Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti. Enricus gratia Dei Imperator Auguſtus, Anno Imperii ejus Quinto, X. die menſe Auguſtus, Indictione II. Tibi Adelberti Presbitero, qui eſt abitator in loco Caſtellione, nos Gezo filio quondam Johannis & Teuza jugalibus, filia quondam Aliprandi*, qui profeſſus ſum ego ipſe B Gezo ex Natione mea Lege vivere Romana, & ego ipſa Teuza profeſſa ſum ex natione mea Lege vivere Langobardorum: *predicto namque jugale meo mihi conſentiente, & ſubter confirmante*, & juſta eandem Legem, in qua nata ſum, *una cum notitia & interrogatione de propinquioribus Parentibus meis, qui ſunt Teuzani.... Wi*C*bertus, & Girardo propinquioribus parentibus meis, in quorum preſencia, vel teſtium certam facio profeſſione, quod nullam me pati violentiam at quempiam hominem, nec ipſo jugale ac mundualdo meo, niſi mea bona ex ſpontanea voluntate, amicus & amica, donator & donatrix tua Presbiteri diximus. Quapropter donamus a preſente die di*D*lectionis tue, & in tuo jure & poteſtatem per hanc Cartula donationis proprietario nomine in te abenaum confirmamus: hoc eſt Caſis & rebus territoriis illis juris noſtri, quem ſupra jugalibus, quam habere viſi ſumus in loco, ubi dicitur Banniolo, qui eſt infra Corte, que dicitur Baſillica, Docius, Stadengarda, & Campo qui dicitur Bin*E*da, vel in eorum atiacentiis & pertinentiis earum rerum per locas & vocabolas ab ipſis caſis & haerebus territoriis pertinentibus vel inde aſpicientibus in integrum. Que predictis caſis & re*

bus territoriis de eodem loco Banniolo per menſura juſta inter ſediminas & areis, ubi vitis eſtant, ſeu terris arabilis, atque pratis juges duo rebus terrectoriis de eodem loco Standegarda eſt per menſura juſta juge uno, Campo de Binda eſt per menſura juſta perticas novem, & quantum plus de noſtri, quorum ſupra jugalibus, juris & rebus in eaſdem...... ut ſupra menſura legitur, inventum fuerit, omnia per eadem Cartula donationis in tua, qui ſupra Adelberti Presbitero, aut cui tu dederis perſiſtans poteſtatem proprietario juri. Que autem ſupraſcriptis caſis & rebus territoriis illis juris noſtris ſuperius dictis una cum acceſſionibus & ingreſſoras earum, ſeu cum ſuperioribus & inferioribus ſuorum, qualiter ſuperius menſura legitur, ab hac die tibi, qui ſupra Adelberti Presbitero dilecto amico noſtro donamus, cedimus, conferimus, & per preſentem Cartulam donationis proprietario nomine in te habendum confirmamus, & facias exinde a preſente die tu aut cui tu dederis proprietario nomine quicquid volueritis ſine omni noſtra, quem ſupra Gezoni & Teuzani jugalibus & heredum noſtrorum contradicione vel defenſione & abſque rextauracione; excepto quod Geuzoni & Teuzani jugalibus datum aut factum vel quolibet ſcriptum apparuerit, quod nos ipſis exinde in aliam partem feciſſemus, aut emiſſemus, nihil vobis defendere nec reſtaurare promittimus. Nam ſi de noſtro jugalibus datum aut factum apparuerit, quod nos exinde in aliam partem feciſſemus aut emiſſemus, & claruerit, tunc da illam partem unde oc apparuerit, nos qui ſupra jugalibus una

cum noſtriſque heredibus tibi, qui ſupra Adelberti Presbitero, aut cui tu dederis, defendere & reſtaurare promittimus, excepto ut ſupra. Qui ſi defendere non potuerimus, aut ſi vobis exinde aliquod per covis ingenium ſubtraëre queſierimus, tunc in duplum eadem donatio, ſicut ſupra legitur, vobis reſtituamus, ſicut ſupra tempore fuerit melioratis, aut valuerit ſub eſtimatione in conſimilibus locis. Quidem & ad hanc confirmandam donationis Cartula, accepimus nos quem ſupra Gezo & Teuza jugalibus at te, quem ſupra Adhelbertus Presbiter exinde Launechil Capello uno, ut hec noſtra donatio omni tempore firma permaneat, atque perſiſtans con ſtipulatione ſubnixa. Et nec mihi qui ſupra Gezoni liceat ullo tempore nolle quod volui, ſed quod ad me ſemel factum, vel quod ſcriptum eſt, ſub jusjurandum inviolabiliter conſervare promitto con ſtipulatione ſubnixa.

A

Actum locus, ubi dicitur Lucaniono feliciter.

Signum ✠ ✠ manibus ſupraſcriptorum Gezoni & Teuzani jugalibus, qui hanc donationis fieri rogaverunt, & predicto Gezo eidem Conius ſue conſenſit, ut ſupra, & eorum relecta eſt.

Signum ✠ ✠ manibus Wiberti, & Girardi propinquioribus eidem Teuzani, qui eam interrogaverunt, & conſenſerunt ut ſupra.

Signum ✠ ✠ ✠ Azoni, & Bernardi, ſeu Teuzoni Lege vivere Romana rogatis teſtes.

Signum ✠ ✠ manibus Oddoni atque Andrei rogatis teſtes.

Ego Raginerius Notarius ſacri Palatii rogatus Scriptor ujus Cartula donacionis poſt tradita complevit & dedit.

Et heic vides, nihil penſi habuiſſe Mulieres, an viri ſui Legem ſequerentur. His autem conſona eſt Charta evulgata a Campio Tomo I. Hiſtor. Eccleſ. Placentin. pag. 498., & ſcripta Anno Chriſti MX. Ibi *Johannes filius Berulfi Judicis*, qui ex *Natione ſua* profeſſus eſt ſe *Lege vivere Romana*, & *Walderada*, quae & *W..za* conjux ſupraſcripti Johannis, quae profeſſa eſt, ſe ex Natione ſua *Lege vivere Langobardorum*, donant Oratorium aedi ſacrae Sanctae Juſtinae. Atque heic potiſſimùm animadvertenda ſunt, quae in Appendice Hiſtoriae Monaſterii Padolironenſis pag. 46. & ſeqq. Clariſs. Bacchinius evulgavit, hoc eſt, plures celeberrimae Comitiſſae Mathildis Chartas. In una ex iis inclyta mulier dicitur *ex Natione ſua Lege vivere Langobardorum*. In reliquis bene multis Tabulis eadem fatetur, ſe tantùm *Lege vivere Salicâ*. Atque hae ſcriptae fuerunt omnes poſt Annum Chriſti Milleſimum Centeſimum, hoc eſt diutiſſime poſt mortem Godefridi Ducis primi ejus viri, Lege Salica utentis. Parum dixi. Chartam habeo, quam in Tabulario Monaſterii Benedictinorum Regienſium, olim Sancti Proſperi, nunc Sancti Petri, ſub oculis habui, ubi eadem Comitiſſa ait, ſe *ex Natione ſua Lege vivere Salica*. Juvat nunc ipſam producere.

B C D E

Ma-

Mathildis Comitiſſae & Duciſſae donatio facta Monaſterio S. Proſperi Regienſis, nunc S. Petri, Anno 1080.

IN nomine Sanctiſſimae & individuae Trinitatis. Anno ab Incarnatione Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo Octogeſimo, die IX. menſis Decembris, Indictione III. Monaſterio Sancti Proſperi ſito foris & prope Civitate Regenſe, ubi Domnus Giſelbertus Abbas *praeeſſe videtur. Ego quidem in Dei nomine* Matelda Comitiſſa, filia quondam Bonefacii Marchio, quae profeſſa ſum ex Natione mea Lege vivere Salicha, *offertrix & donatrix ipſius Monaſterii, praeſens praeſentibus dixi: Quiſquis in ſanctis, ac in venerabilibus locis ex ſuis aliquid contulerit rebus, juxta Actoris vocem in hoc Seculo centuplum accipiet, & inſuper quod melius eſt, vitam poſſidebit aeternam. Ideoque ego que ſupra Matelda Cometipſa dono & offero in eodem ſancto Monaſterio a preſenti die, hoc eſt peties duae de terra, una laboratoria, & altera prativa, quae prativa dividitur in tribus partibus pro nimia abundantia aquarum: quas habere viſa ſum in loco & fundo, ubi dicitur Caſtello Gualteri; & ſunt ipſe peties de terra per menſuram juſtam juges viginti & novem. Finis ad praedicta terra prativa a meridie haeredes quondam Gandulfi, a mane & de ſubto praedicta Curte de Caſtro Gualteri, ad ſuper per totam a ſera funditur. Item a meridie* Comes Ubertus: *& ſi quae aliae ſunt cohaerenties. Item ſi amplius inventum fuerit de praedictis petiis de terra laboratoria & prativa, quod ad meum jus pertinuiſſet, quae ut ſupra menſura, & omnia . . . . poſſeſſionis meae permaneat & perſiſtat in integrum. Qui autem ſupraſcriptae peties de terra laboratoria & prativa juris mei una*

A *cum acceſſione & ingreſſores . . . . . . oribus illarum, & qualiter ſuperius legitur in integrum ab hac die in eodem Monaſterio dono & offero, & per praeſentem Cartulam offerſionis ibidem ad habendum confirmo, ſicut ſupra, & per animae meae mercedem. Inſuper* cultellum, fiſtucam nodatum, wantonem, & waſonem terrae, atque ra-

B mo arboris, coram teſtibus legitimam facio tradicionem & inveſtituram, & me exinde foris expuli, warpivi, & abſentem feci, *& ad partem praedicti Monaſterii habendum reliqui; ita ut faciat praedictum Monaſterium proprietario nomine, ſicut ſuperius legitur, quicquid voluerit ſine omni mea ac haeredum & prohaeredum meorum contra-*

C *dictione vel repetitione. Si quis vero, quod futurum eſſe non credo, ſi ego ipſa Matilda, quod abſit, aut ullus de haeredibus ac prohaeredibus meis contra hanc Cartulam offerſionis ire quandoque tentaverimus, aut eam per quodvis ingenium infringere quaeſierimus: tunc inferamus ad illam partem, contra quam litem intulerimus, mulcta, quod eſt pe-*

D *na auri optimi uncias quatuor, argenti pondera octo, & quod repetierimus, vindicare non valeamus, ſed praeſens haec Cartula offerſionis diuturnis temporibus firma maneat atque perſiſtat inconvulſa con ſtipulatione ſubnixa. Ego quae ſupra Comitiſſa Matilda, meique haeredes, ac prohaeredes parti ipſius Monaſterii, ſicut ſuperius legitur, in inte-*

E *grum ab omni homine defenſare. Quod ſi defendere non potuerimus, aut ſi vobis exinde aliquid per quodvis ingenium ſubtrahere quaeſierimus, tunc in duplum eandem offerſionem ut ſupra, & parti ipſius*

ipſius Monaſterii reſtituamus, ſicut pro tempore fuerint melioratae, aut valuerint ſub aeſtimatione in conſimilibus locis. Et bergamena cum atramentario de terra ego quae ſupra Matilda Comitipſa levavi. *Hanc enim paginam Cartulae offerſionis Henuvardi Notarii ſacri Palatii tradidi & ſcribere rogavi, in qua ſubter confirmans, teſtibuſque obtuli roborandam.*

Actum infra praedicto Monaſterio Sancti Proſperi feliciter.

Matilda Dei gratia, ſi quid eſt, in hac Cartula a me facta ſubſcripſi.

Signum ✠ ✠ ✠ ✠ ✠ *manibus Audo de Cornazano, & Gerardo nepote ſuo, ſeu Raginerio filius Ugonis, filii Albini, atque Bernardo, & Petro germanis* Lege viventium Salicha rogati teſtes.

Signum ✠ *manibus Bulgari de Nonantula rogati teſtes.*

Ego Henuvardus Notarius ſacri Palatii Scriptor bujus Cartulae offerſionis poſt tradita complevi & dedi.

Equidem miratus ſum, Mathildem Comitiſſam, e Langobardo patre natam, tunc ob mortem Godefridi Ducis primi viri ſui priſtinae ſuae libertati reſtitutam, appellatam a quoquam fuiſſe non tantum *Lege* ſed & *Natione Salicam.* Id fortaſſe factum, quod ejus mater Beatrix ex eâdem

A gente fuerat. Nam uti jampridem animadverti in Antiquit. Eſtenſ. Par. I. Cap. 23. multa habuit antiquitas, quorum cauſſas nunc difficile aſſequimur, & uti *Legem*, ita quoque *Nationem* diverſam profiteri olim licuiſſe videtur. Ac praecipue ſi qui advenientes ex Regnis exteris ad incolendam Langobardiam heic lares figebant; eorum quippe nepotes ac

B pronepotes ex longo, ut ita dicam, indigenatu jus acquirebant ſe quoque appellandi *Natione Langobardos*. Tabulas reapſe illic attuli, quibus Oddo Blancus *Nationem ac Legem Romanam* profitetur, ejus verò filii *Langobardam*. Ceterum quo tempore profeſſio ejuſmodi deſierit, is nullo negotio intelligat, cui Chartas anti-

C quas in Archivis latentes inviſere liceat. Scilicet Seculo Chriſti XIII. decurrente ea conſuetudo paullatim evanuit, idque non aliâ de cauſsâ, quàm quod Romanae Leges forum & Scholas ubique implere coeperint, ac priorum temporum ritus antiquarint. Exemplum tamen unum profe-

D ram, quo conſervata inſpiciatur Anno MCCXII. profeſſio Legis, Chartam videlicet, quam ex Archivo Curiae Epiſcopalis Parmae acceptam ſuppeditavit mihi, dum viveret, Comes Franciſcus Torellus, ex avita nobilitate ac ſtudio eruditionis Hiſtoricae mihi ſemper cum honore commemorandus.

Charta venditionis duarum partium medietatis Caſtri Gualterii facta a Maladobato Prandorum Opizoni Epiſcopo Parmenſi, Anno 1212.

IN *nomine Domini. Milleſimo Ducenteſimo Duodecimo, XII. Kalendas Novembris, Indictione XV. in preſentia infraſcriptorum teſtium,* Maladobatus

E Prandorum, & Prandus ejus filius, profitentes ſe Lege Lumbarda vivere, *vendidere atque tradidere ad proprium & per allodium* Domino Opizoni

zoni *Dei gratia* Parmenſi Epiſcopo A
duas partes medietatis, ſive res ſit diviſa, ſive indiviſa Caſtri Caſtrigualterii Prandorum, & Doglonis, & Turris, *domorum & caſamentorum, cum omnibus edificiis & terraliis & foveis atque ſpaldis, & honoribus, & cum omni juriſdictione, conditionibus, factionibus, redditibus, fictis, albergariis, coltis, rationibus, & exactioni-* B
bus, hominibus & habitatoribus & manentis, piſcationibus & venationibus, & cum omni jure & juriſdictione Curtis & Caſtri, & ſpetialiter Guaritae & Sceleraguatae, bocatae, & phalangatae, atque ſepis & Pontis, & in omni jure & honore Curtis & Caſtri, & juriſdictionibus ejuſdem Caſtri. Praeterea dicti Maladobatus & Prandus de- C
dere, ceſſere, atque mandavere eidem Domino Epiſcopo & ejus ſucceſſori omnia jura & actiones utiles & directas, quae & quas habebant, ſibique competebant in rem & in perſonam, nomine vel occaſione hujus rei venditae, & ipſum Dominum Epiſcopum tamquam in rem ſuam Procuratorem, & ſe Poſſeſſores ejuſdem rei pro eodem Domino Epi- D
ſcopo, & ejus nomine fecerint & conſtituerint, & pro pretio ejuſdem rei dicti Maladobatus & Prandus fuere confeſſi, ſe triginta Libras Imperiales a prefato Domino Epiſcopo accepiſſe. Et renunciavere exceptioni non numeratae pecuniae hujus pretii, atque omni juri & legibus, quibus dicere, aut objicere poſſent hanc venditionem duplum, aut E
plus dupli valere, vel quod deberent reſtitui ad ſuplementum predicti pretii, vel ad dictas res venditas petendas: ut amodo dictus Dominus Epiſcopus & ejus ſucceſſores, & cui dederint, faciant de omnibus dictis rebus venditis & cum acceſſibus & ingreſſibus, cum ſuperioribus, & inferioribus ſuis jure proprietario quidquid voluerint, ſine omni praeſatorum Maladobati, & Prandi atque heredum eorum contradictione. Promiſere quoque dicti venditores, & una cum ſuis heredibus ſeſe obligavere praefato Domino Epiſcopo, & ejus ſucceſſori, & cui dederit, dictas res venditas ab omni impediente & contradicente perſona cum ratione defendere & disbrigare. Quod ſi facere noluerint, aut ſi per quodvis ingenium ſe ſubtrahere quaeſierint, tunc in duplum, ut ratio exigit, ei reſtituere promiſere, ſicut pro tempore fuerit meliorata, aut valuerit ſub extimatione in conſimili loco.

Actum Parmae feliciter in Palatio dicti Domini Epiſcopi cum ſtipulatione ſubnixa.

Ibi verò teſtes rogati fuere Guido de Intiola, & Gerardus Gilii de Intiola, qui fuere rogati dare tenutam, Johannes Nibii, Rodulfus Cavazutus, Magiſter Henricus de Caſtrogualterio, Dominus Beltrammis Judex.

Item in Milleſimo Ducenteſimo Decimotertio, die XVI. intrante Aprilis, Indictione Prima, praeſentibus Guilielmo de Rivalta, Gundo Villani, Gerardo Suzopupo, Gerardino de Sancto Hillario, teſtibus rogatis, Domina Mauxibilia uxor dicti Maladobati, & Domina Jacoba uxor dicti Prandi huic venditioni conſenſere & parabolam dedere, & in ea omni ſuo juri pignoris & ypotecae dotis, donationis quartae, vel cujuslibet alterius ſui juris . . . . renunciavere, & hoc in domo dicti Maladobati.

Ego Domninus Pungolinus ſacri Palatii Notarius interfui, & hanc Chartam rogatus ſcripſi.

Verùm, ut nuper dixi, *Romanarum Legum* dignitas ac ſtudium ita eodem Seculo XIII. invaluit, ut illarum

larum diſciplinae ac regimini Italia univerſa ſeſe ultra ſenſim addixerit, & reliquarum Legum non uſu tantùm, ſed & nomine tandem paene exoleto, unum Jus Romanum univerſos fere Italiae Populos exinde conſtrinxerit. Huic autem *Statuta*, ſive *Leges Municipales*, praeferebantur ſemper, & adhuc praeferuntur; tunc enim duntaxat ad Romanam Legem recurritur, ubi Statuta nihil contra decrevere. Quid tamen unam Legem heic memoro? Quaſi videlicet oblitus, iiſdem temporibus ſuccreviſſe immanem illam ejuſmodi Municipalium Legum, ſive Statutorum ſilvam, quae nunc Italiam ferme totam occupat ac premit. Quod in ditione Sereniſſimi heri mei Ducis Mutinae factum intuemur, nimirum non Civitates tantum, ſed & Oppida ipſa, immo & aliquot Caſtella, proprio Statuto regi, idem in compluribus aliis, Italiae, Galliae, Germaniae, aliorumque Regnorum Provinciis & locis notiſſimum eſt obſervari: quod quanto incommodo ſit tum Legum ſtudioſis, tum Populis ipſis, non eſt inſtituti mei nunc diſſerere. Illud unice adnotabo, originem Municipalium Legum, ſi quid video, referendam eſſe ad tempora ſubſequuta Pacem Conſtantiae, quae, ut eruditi norunt, ſtabilita eſt Anno Chriſti MCLXXXIII. inter Fridericum I. Auguſtum, & Civitates Societatis Lombardorum. Antea certe *Conſuetudines* quaedam invectae fuerant in fere omnium Urbium regimen; immo iſtae pro *Legibus* habebantur, quum has ipſas Carolus Magnus probaſſet in Lege Langobard. 148. quam ex Eſtenſi Codice ego primum evulgavi Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. Eam heic repeto: *Ut longa conſuetudo, quae utilitatem publicam non impedit, pro Lege ſervetur*. Praecipue verò plures invaluere, poſtquam Populi non pauci ex Italicis in libertatem aſſurrexere, & ſub Conſulibus pro neceſſitate ac utilitate Civium conſtituere multa coeperunt. Clariſſimus Vir D. Guido Grandius Abbas Camaldulenſis nonnullas ex hiſce Conſtitutionibus a Piſana Republica efformatas Anno MCXLVI. MCLVI. & ſubſequentibus, atque in MSto Codice adhuc ſervatas, laudavit in Epiſtol. de Pandectis. Nuſquam tamen decreta ejuſmodi ab Urbibus condita, compulſa fuerunt in unum corpus, cui *Statutorum compilatio* nomen eſſet. At poſtquam in Pace Conſtantiae Fridericus I. Auguſtus foederatis Lombardorum Civitatibus *Regalia & Conſuetudines* conceſſit, ſive confirmavit: tunc coeptae ſunt accuratius ac ſaepius efformari Leges, quibus eſſet aut in praeſenti neceſſitate, aut in poſterum Reſpublica regenda. Hae autem in unum collectae, *Statuta* appellatae ſunt, quae primo paucas paginas implerunt, tum ſupervenientibus in dies novis decretis juſtum volumen tandem conſtituerunt. *Conſuetudines* etiam nuncupatae ſunt ejuſmodi Leges, uti Du-Cangius antea in Gloſſario Latino animadvertit. Jamque ante Annum MCCVIII. conditum fuiſſe *Statutum Civitatis Ferrariae*, in Antiquit. Eſtenſ. Par. I. Cap. 39. oſtendi, producto Decreto, quo Ferrarienſis Populus Anno eodem *Azzonem VI. Marchionem Eſtenſem* ſibi perpetuum dominum elegit. Ibi haec habentur: *Adijcientes, quod de Anno in Annum hoc Statutum firmetur, & cetera ſupra dicta, & ſcribantur in corpore Statutorum &c.* Et *Statutarii, qui pro tempore fuerint, hoc Statutum, & ſupradicta teneantur firmare, & ſcribi facere in volumine Statuto-*

tutorum Communis Civitatis Ferrariae. Infra eorumdem Statutorum mentio recurrit. Neque ſegniorem ſe praeſtitit in concinnando Statutorum ſuorum Libro Populus Mutinenſis: nam vel ante Annum MCCXIII. ejus mentio mihi occurrit in Charta adſervata in Tabulario Reipublicae Mutinenſis, cujus haec ſunt verba.

Concordia inter Commune Mutinae & Salinguerram pro deſtruendo Caſtro Pontis Ducis, ſecundùm promiſſionem jam factam a Marchione Eſtenſi, Anno 1213.

In nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti. Talis pactio & concordia fiet inter Commune Mutinae & Dominum Sallinguerram & Nepotem, & ſuos, videlicet, quod Sallinguerra debet dare Caſtrum Pontis Ducis Communi Mutinae ad deſtruendum, & ad faciendum totam ſuam voluntatem, deferendo homines ipſius Caſtri & totum mobile, quod habent in ipſo Caſtro ſine fraude. De aliis verò rebus omnibus, erit arbitrio Poteſtatis Mutinae. Et debet reſtituere omnes prixonerios, quos habet de Civitate & Epiſcopatu Mutinenſi cum navibus ſuis, que ablate fuerunt, vel extimationem, ſi que eſſent deperdite, & cum ſcutis & zappis, que in Caſtro invenientur. Et debent jurare tenere dictum Caſtrum Pontis Ducis deſtructum, ſecundùm quod alii homines Ferrarie & Marchio *juravere & promiſere. Et debent dare & datum facere & promittere ſecundùm quod homines Ferrarie &* Marchio *dederunt & fecerunt de dicto Caſtro & Curia tota & Diſtrictu. Et debent Sallinguerra & Nepos jurare ſtare preceptis Poteſtatis Mutine & Poteſtatis Parme, & avere Mercatorum Parme reddere. Et Commune Mutine debet dare Sallinguerre & Nepoti mille Libras ad rationem Imperialium, & debet eos extrahere de banno, & reſtituere ei podere Regalie Imperii, quod habebat in Epiſcopatu Mutine, eo jure tantum, quo habebat prius. Item debet promittere Commune Mutine*, quod faciet ponere in Statuto Civitatis, *quod ſi aliqua partium Ferrarie*, Marchio, *vel Sallinguerra fuerit de Civitate Ferrarie expulſa, quod non debeat prohiberi pro Communi amicis partis expulſe, quin poſſint preſtare auxilium & adjutorium, ſecundùm quod voluerint, parti expulſe. Idem in omnibus & per omnia promiſerunt & juraverunt Domino Bernardo Poteſtati Mutine & Domino Rambertino Poteſtati Parme ſua bona ipſis ſimiliter obligando in pena quinque millium Marcharum argenti.*

Actum apud Pontem Ducis in exercitu, in caſtris hominum Parme; MCCXIII. Indictione Prima, die Veneris VIII. intrante Novembri, preſentia & teſtimonio Bernardi de Cornazano &c.

Ego Petrus de Oliveto quondam Imperatoris Henrici Notarius, & tunc Poteſtatis Mutine Notarius, & Communis, interfui, & rogatus ſcripſi.

Primis verò temporibus nihil aliud Statuta Urbium & Locorum complectebantur, niſi decreta Reipublicae aut Poteſtatum, qualia quotidiani regiminis, & publicorum negotiorum cura expoſcebat. Raro autem quiſquam diſcedebat a Romanis aut Langobardis Legibus, quibus Majores obſtricti fuerant. Sed tempore conſequente ab hiſce etiam receſſum eſt;

eſt; hoc eſt efformata ſunt Statuta, per quae Langobardorum, aut Juſtiniani Leges non paucae abrogatae ſunt, ſive immutatae; nam prout quiſque Populus ſatius duxit, tunc alio ordine ſucceſſiones, contractus, aliaque tum civilia, tum criminalia negotia peragenda conſtituit. Apud Venetos Statuta collegit ac edidit Anno MCCXLII. Jacobus Theupulus Dux. *Reperiens enim* (ut ſcribit Andreas Dandulus in Chronico pag. 353. Tomi XII. Rerum Italicarum) *Statuta ab eo, & Praedeceſſoribus edita tantae confuſioni ſubmiſſa, ut in eorum obſervatione Judices frequentiſſime vacillarent, pro eorum reformatione elegit viros doctos, qui antiqua corrigentes, & nova ſtatuentes, Duci in uno volumine redacta obtulerunt &c.* Et ſane eodem Saeculo XIII. pleraeque Civitates corpus Statutorum ſuorum adornarunt, ac pro Lege in poſterum elegerunt. Poſtremo tandem loco mihi ſunt praecipue commemorandae Municipales Leges Populi Veronenſis Anno MCCXXVIII. promulgatae, ac in unum Librum conjunctae. Has Anno MDCCXXVIII. publici juris fecit doctiſſimus Amicus meus Bartholomaeus Campagnola Archipresbyter Sanctae Caeciliae Veronenſis, in omnium eruditorum utilitatem, quippe ex ejuſmodi fontibus plura educi poſſunt ad eorum temporum mores & regimen Italicarum Urbium rite dignoſcendum. Propterea & ego in calce Diſſertationis L. *de Civitat. Italicar. Libertat.* antiqua *Civitatis Piſtorienſis Statuta* evulganda cenſui, per quae ad barbaricae Eruditionis ſupellectilem augmentum accedet. Neque hoc praetermittendum eſt, Majores noſtros, antequam inveheretur per univerſam Italiam profeſſio Romani juris, & in Scholis Bononienſibus, aliiſque ſubſequutis, Romanae Leges explicarentur, controverſiae ſine tot Citationibus, Proteſtationibus, Exceptionibus, Inſtantiis, Contradictoriis, aliiſque aeternis Fori nodis ac funibus expediebantur. At vix Legulejorum Reſpublica invaluit, & Juris Romani ſacraria aperta fuere, quum via quoque reſerata fuit tricis omnibus, quibus lites nunc temporis obnoxiae ſunt, & ob quas interdum perpetuantur. Vide quaeſo Actum unum in lite, quae circiter Annum MCXC. agitata fuit inter Obizonem I. Marchionem Eſtenſem & Heredes nobilis Viri Alberti de Baone. De iſta ſermo mihi fuit Par. I. Cap. 38. Antiquitat. Eſtenſ. Eâ occaſione, uti videtur, facta fuit ſequens proteſtatio, quae ſe mihi obtulit in Archivo Eſtenſi; ac ſatis prodet, quantâ cautelâ jam tum Legum periti inſtituere coepiſſent longam litium navigationem, quorum induſtriam non ſolùm ſubſequentes aemulati ſunt, ſed mirum in modum ſuperarunt.

Proteſtatio Procuratoris nobilis Mulieris Aychae de Camino contra Obizonem I. Marchionem Eſtenſem in controverſia de Villis & Caſtris Baonis, circiter Annum 1190.

P*Encius Tabellio, qui fuit de Curterodulo, & nunc Padue moratur, Procurator nobilis mulieris Domine Ayche de Camino, & Domini Tiſolini de Ungarellis, Civium Padue,* proteſtatus denuntiat & dicit Illuſtri Viro Domi-

mino Opizoni Eſtenſi Marchioni, *quod Domina Aycha ſupradicta, & Dominus Tiſolinus jam dictus, parata & paratus eſt, ſi aliquid de jure tenetur, & debet facere, agere, tractare, & complere ipſi Domino Marchioni, tamquam ſucceſſores Domini Alberti de Baone & Domine Darie quondam ejus filie, predicto Domino Marchioni facere & complere: Viſis Inſtrumentis, ad que facienda, gerenda & complenda tenebantur predicti Domini Albertus de Baone & Domina Daria filia ejus, & ad que tenentur dicto Domino Marchioni de jure ſucceſſores eorum, ſcilicet Domini Alberti & Domine Darie. Et cum inſtancia magna petiit & petit ab ipſo Domino Marchione, & ab eo requirit, ut Inſtrumenta, de quibus Dominicus Caccia Procurator ipſius Domini Marchionis procuratorio nomine pro eo fecit intimationem tempore quo ipſe fecit denuntiare Domine Ayche & Domino Tiſolino, ſuper facto Villarum & Caſtrorum Baonis & Vallis, ut videant & cognoſcant ad que ipſi tenentur & tenebantur Domino Marchioni antedicto: cum ipſi per ſe nullos contractus umquam vel obligationem fecerint cum Marchione aliquo Eſtenſe; & ſi Majores ſui aliquos contractus vel obligationem umquam fecerint, quod ipſi nec ſciunt, nec credunt aliquos contractus vel obligacionem feciſſe, ignorant illos. Et ſupplicavit & petiit ab ipſo Domino Marchione, ut oſtendat & exhibeat Inſtrumenta predicta, de quibus dictus Procurator procuratorio nomine pro eodem Domino Marchione fecit intimationem tempore denuntiationis predicte, quia ſi aliqua Inſtrumenta exiſtunt, & ſunt vera, communia ſunt ipſius Domini Marchionis & ſucceſſorum predictorum Dominorum Alberti & Darie.* Proteſtatur, denuntiat, & dicit Procurator predictus, *non aſſentiendo, predictam Dominam Aycham & Dominum Tiſolinum, nec confitendo, heredes eſſe predictorum Dominorum Alberti & Darie, ſalvis omnibus aliis juribus, exceptionibus communibus, & defenſionibus Dominis Ayche & Tiſolino predictis.*

Ceterum abrogatane unquam fuerit apud Italos Langobardorum Lex, an potius paullatim ipſa in deſuetudinem abierit, antea inveſtigavi, ſcilicet in Praefatione ad Leges Langobardicas Part. 2. Tomi II. Rerum Italicarum. Ibi in primis eviciſſe me puto, veritate minime niti eorum ſententiam, qui Leges Romanas probatas, Langobardicas vero dejectas decreto Lotharii II. Auguſti, circiter Annum MCXXXVI. ſunt opinati. Memini, me vidiſſe Chartam non unam, ineunte ipſo Seculo XIII. hoc eſt tamdiu poſt ipſius Lotharii imperium, ſcriptam; in quibus profeſſio Langobardicae Legis occurrit. Et Lib. I. Conſtitution. Sicular. Cap. 59. Fridericus II. Imperator ait: *Secundum conſuetudines approbatas, ac demum ſecundum jura communia, Langobarda videlicet & Romana.* Ita in Antiquitatib. Eſtenſib. Par. I. Cap. 40. pag. 397. & 399. in duobus Diplomatis Ottonis IV. datis Anno MCCXII. legitur: *Nullâ Lege Romanâ, vel Lombardâ, ſeu conſuetudine vel Statuto gentis cujuslibet obviare valente.* Hanc eamdem veritatem aliis argumentis ex eruditione veterum petitis confirmavit celeberrimus Abbas D. Guido Grandius, nuper mihi laudatus, in eâdem Epiſtolâ *de Pandectis*. Norunt autem Eruditi, Leges Langobardicas, Salicas, Ribuarias, &c. editas fuiſſe ab Heroldo, Lindenbrogio, Wendelino, Goldaſto, Baluzio, &c. Langobardicarum editionem dedi & ego Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum, fortaſ-

ſte non contemnendam. Nunc addo, haberi in MSto Codice Bibliothecae Eſtenſis *Legem Salicam*. Et quoniam occurrunt ibi variantes Lectiones, aut Gloſſae, ex quibus textui adhuc obſcuro lux aliqua affulgere poteſt, quaſdam ſeligere, atque in omnium commodum proferre nunc liceat. Editionem Baluzii prae oculis habeo.

Ibi Tit. 2. Cap. primo legitur: *Si quis porcellum lactantem furaverit de Chranne prima, aut de mediana &c.* In Eccardi editione habetur *de Rhanne prima*. Tenebroſam hanc vocem interpretatus Bignonius, & Du-Cangius, *Haram porcorum* heic ſignificari cenſuerunt. Eccardus verò propius vim vocabuli attigit, ſcribens *de Rhanne prima* idem eſſe ac *de primo coitu*. Fortaſſis omnium rectiſſime explicat Gloſſa Codicis Eſtenſis: ubi *de Chranne prima* dicitur, id eſt *de primo partu*.

Tit. 2. Cap. 3. *Si quis porcellum de Sude furaverit, qui clavem habet*. Porcorum ſtabulum *Sudem* interpretatur Pithoeus. Stabulum, ſeu Haram ceteri. Recte. Nam Gloſſa Codicis Eſtenſis *Sudem* eſſe dicit *Aram porcorum*. Ibi verò non *qui clavem habet*, aut *habuerit*, legitur, ſed *de Sude furatus fuerit, quae clavem habet*, hoc eſt *ſeram*. Infra habemus *acceptorem*, ideſt *accipitrem intra clavem poſitum*: quod idem ſignificat.

Tit. 2. Cap. 10. *Si quis tertuſſum porcellum furaverit*. Wendelinus *Tertuſſum* interpretatur *tertii gregis*. Pithoeus, *qui domi nutritur*. Eccardus ſuſpicatur ſignificari *ſuem tertio jacto editam*. Accipe nunc, quid habet Codex Eſtenſis. Neſcio num ibi ſit *Tertuſſum* aut *Tertuſtum*. Gloſſa: *ideſt* caſtratum. Linguae Germanicae periti videant, unde ejuſmodi interpretatio emerſerit.

Tit. 2. Cap. 13. *Septingentis Denariis, qui faciunt Solidos decem & ſeptem cum dimidio*. In MSto Eſtenſi: *DCCXX. Denariis, qui faciunt Solidos XVIII.* Ita quoque in duobus Capitibus ſubſequentibus.

Tit. 2. Cap. 14. *Si quis majalem ſacrivum, qui dicitur votivus, furaverit*. Gloſſa Codicis Eſtenſis *Votivum* explicat *ad occidendum*. Neque enim toleranda interpretatio, quae a Pithoeo profertur ad vocem *Sacrivus*, hoc eſt: *qui & defenſor aliorum porcorum*. Sacrivi ſeu votivi ſues fuiſſe videntur, qui ad ſacrificium deſtinati erant. Quod ubi admittamus, neceſſe eſt, adhuc inter Salicos fuerint, qui Ethnicorum ſuperſtitioni addicti erant. Hoc certe affirmare nemo audeat ſub Carolo Magno Principe Chriſtianiſſimo. Verùm Salicae Legis Pactus, ut ajebant, conditus fuit, dum Francorum gens adhuc *teneretur barbarie*, hoc eſt Gentilium ritibus.

Tit. 3. Cap. 5. *Si quis vaccam domitam &c.* Eſtenſis Codex habet *domeſticam*.

Tit. 3. Cap. 7. *Si quis taurum gregem regentem furaverit, qui de tribus Villis communes vaccas tenuerit, hoc eſt treſpillius &c.* Apud Eccardum haec ita leguntur: *Si quis taurum, qui gregem regit, & nunquam vinctus fuit, furaverit*. Codex Eſtenſis: *Si quis taurum gregem regentem furatus fuerit, qui de tribus Villis communes vaccas tenuerit, nec umquam junctus fuiſſet, hoc eſt trepellius*. Gloſſa, *ideſt qui bene trepat*. Apud Germanos *Treppe* eſt quod Italis *Salita*, *Montata*. Hoc tauro admiſſario recte conveniat, qui ex hoc *Trepellius* appellatus fuerit, non verò quod *trium tintinnabulorum taurus* foret.

Tit. XI. Cap. 6. *Si quis homo Ingenuus alienum Servum in Texaga du-*

xe-

xerit, aut aliquid cum eo negotiaverit. Pithoei Gloſſa ad illud *Texaga* habet: *intra tecta*. Eccardus *Texaga* interpretatur *furtum*, *ſive ablationem occultam*. At in Eſtenſi Codice habetur, *in taxetam*, *ideſt mercatum*. Erit eruditae gentis Germanicae inveſtigare, num ejuſmodi interpretatio ferenda ſit.

A

Tit. XI. Cap. 5. *Aut fabrum*, *ſive vinitorem*, *vel molinarium*, *aut carpentarium*, *ſive venatorem*. In Eſtenſi MSto *fabrum*, *ſive venatorem &c. ſive vineatorem*. Eccardi editio plane diverſa praefert.

B

Tit. 14. Cap. 10. *Si quis puellam*, *quae Druchte ducitur ad maritum*, *in via adſallierit*. Eſtenſis Codex habet: *Si quis puellam*, *quae Tracte ducitur &c.* Gloſſa: ideſt *per Nuptiatores*. Vide Notas meas ad Legem *6*. Aiſtulphi Regis Langobardorum, & Diſſertationem XX. *de Mulierum Actibus*, uti & XXIX. *de Spectaculis*.

C

Tit. 14. Cap. 11. *Si quis Ingenuus ancillam alienam in conjugem acceperit*, *ipſe cum ea in ſervitio implicetur*. In Codice Eſtenſi *applicetur*. Tum additur: *Dum ipſa vixerit tantùm:* quod ad Juriſprudentiam & mores eorum temporum animadvertendum.

D

Tit. 14. Cap. 16. Pro *fratris uxorem*, *aut avunculi*, legitur in Codice Eſtenſi *aut avunculam*.

Tit. 15. Cap. 4. *Si quis hominem &c. adſallire*, *vel viae laciniam ei facere praeſumpſerit*. Eſtenſis Codex: *adſalierit*, *vel violentiam ei facere praeſumpſerit*.

E

Tit. 16. Cap. prim. *De eo*, *qui Villam alienam adſallierit*. In Eſtenſi Codice additur: *cum collecta*, hoc eſt cum agmine aliorum hominum.

Tit. 16. Cap. 4. *Si quis Ariſtatonem*. Vide Diſſertationem XXIII. *de Moribus Ital.*

Tit. 17. Cap. 2. *Si quis ſpicarium*, *aut maholum cum annona incenderit*. Eſtenſis Codex: *Si quis picharium* (*ideſt Cellarium*) *aut Macholum* (*ideſt Canavam*) *cum annona incenderit*. Heic latere vitia ſuſpicor. Attamen *Spicarium pro horreo* poni, ut alii cenſent, vix eſt credibile. In horreo recondi ſpicae minime conſueverunt. Quid verò ſit *Maholum*, ideſt *horreum ſine tecto*, ut Pithoeo placuit, difficilius intelligam.

Tit. 18. Cap. 4. *Si quis concidam*, *vel ſepem alterius capulaverit*. Ut dixi in Diſſertatione XXX. *de Origin. Voc. Italicar.* in quibuſdam Mutinenſium pagis *ſepes* adhuc appellantur *Cedde*, profectò a *Concida*. Ita nempe a *caedendo* appellatae Sepes. In Eſtenſi MSto Codice habetur: *Si quis conciſam vel ſepem* (*ideſt Arevativum*) quae vox corrupta, & nihil ſignificans videtur; vel *Palenchatum*, ſive *Palancatum*, qua voce barbarica Secula ſignificarunt ſepem e palis confectam.

Tit. 19. Cap. 10. *Si quis alterum in via adſallierit & exſpoliare tentaverit &c. bismille ducentis Denariis*, *qui faciunt Solidos triginta*, *culpabilis judicetur*. In Codice Eſtenſi: *& eum exſpoliaverit*, *vel temptaverit &c. MCC. Denariis*, *qui faciunt Solidos XXX. culpabilis judicetur*. Atque ita ſcribendum: nam revera Solidi triginta dant ſecundùm Salicos Mille ducentos Denarios.

Tit. 23. Cap. 3. *Si quis navem vel aſcum de intro clave furaverit*. Codex Eſtenſis: *Si quis navem vel aſclum de intro clavem furatus fuerit*. Sed praeferendum *Aſcum*, *ideſt Scaphula*, ut ibi Gloſſa addit, cum reliquis Interpretibus concors.

Tit. 24. Cap. 3. *Si quis ſcluſam de farinario alieno ruperit*. In Eſtenſ. Codice: *Si quis clauſuram de Molino alie-*

lieno. Quid *Scluſa*, quid *Farinarium* fuerit, hinc habes. Italica Lingua pro *Scluſa* dicit *Chiuſa*.

Tit. 26. Cap. 8. *Si quis feminam poſtquam &c.* Eſtenſis Codex: *feminam ingenuam*.

Tit. 29. Cap. 6. *Si quis meſſem alienam per furtum metere aut reſſare praeſumpſerit*. In Eſtenſi Codice: aut *treſſare*. In Gloſsâ additur: *ideſt ſpicanti evellere*. In editione Eccardi eſt *metere aut repaſcere*. Tu illius Notas adi, ſi lubet: neque enim immorari juvat.

Tit. 29. Cap. 8. *Si quis impotos de melario &c. tulerit*. Eſtenſis Codex: *Si quis impotus &c.* Addit Gloſſa: *ideſt poma*. Neſcio an Interpres divinum egerit. Heic enim ſurculi ad inſerendum indicari potius videntur.

Tit. 29. Cap. 13. *in Napinam*. Codex Eſt. *in Rapinam*, ideſt ubi *rapae* habentur.

Tit. 29. Cap. 19. *Si quis aratrum in campum alienum intrare prohibuerit &c. vel teſtaverit*. Habet Eſtenſis Codex: *vel reſtaverit, ideſt vetaverit*.

Tit. 29. Cap. 24. Codex Eſtenſis addit in fine: *Et ſi in caballo adduxerit, XII. Solidos. Et ſi in dorſo, VI. Solidos culpabilis judicetur*.

Tit. 29. Cap. 32. *Si quis ſtatuam aut tremaclum &c.* In Eſtenſi Codice: *Si quis ſtatuam (ideſt retias) aut tremaculum*. Wendelinus & Du-Cangius *ſtatuam* fuiſſe *contum* arbitrantur. At heic non de navibus, ſed de retibus agitur. *Tremaclum*, nunc Tuſcis * *Tremaglio*, nobis Lombardis *Tramacchio*, retis genus, de cujus vocis origine conſule Ferrarium ac Menagium.

Tit. 30. Cap. prim. *Et pretium propter hoc dederit*. Legitur in Eſtenſi MSto: *& pretium propter hoc acceperit, & non fecerit*.

* Immo *Tramaglio*.

Tit. 32. Cap. 1. *Si quis alterum Cenitum clamaverit*. In Codice Eſtenſi: *Cenitum (ideſt Arga)*. De voce *Arga* vide, quae Du-Cangius habet. Vide etiam Diſſertationem XXIII. ſubſequentem *de Moribus Ital.* Cum Wendelini interpretatione Gloſſa Eſtenſis conſonat.

Tit. 32. Cap. 7. *Si quis alterum delatorem clamaverit*. Vox iſta Italicum *Spia* ſignificat, ut omnes norunt. Eruditi Germani videant, cur Gloſſa Eſtenſis explicet: *Delatorem, ideſt Lindegarium*.

Tit. 37. Cap. prim. *Homicidam illum domini inter ſe dividant*. In Codice Eſtenſi: *Homicidium illud &c.*

Tit. 37. Cap. 2. Gloſſa in fine haec addit: *Indicant Franci, qui LX. aut pluſquam XL. Denarios valent, furatus fuerit, ut ſit Latro. Qui verò minus, non ſit*.

Tit. 37. Cap. 8. Gloſſa Codicis Eſtenſis ad verba illa: *Si legem intellexerit*, haec habet: *ideſt, ſi homo ille, qui occiſus eſt, aut parentes Domino vel Servo illi maleſecerint, ut per legem ſint culpabiles, poterit ſe reclamare, ut Leudem non ſolvat, vel non tribuat quicquam, niſi quod Servum tradat; & priuſquam tradiderit eum, dicat, illum Servum non habere, unde mallatus eſt: & liberabitur a compoſitione medietatis*. Haec non inutilia ad Juriſprudentiam barbarici aevi.

Tit. 40. Cap. 6. in fine haec adduntur a Codice Eſtenſi: *Si verò minus de ſex fuerint, mille Denariis, qui faciunt Solidos XXV. culpabilis judicetur, excepto capitale & dilatura*.

Tit. 42. Cap. 5. *etiam nolenti Domino Servi pignus donare debet*. In Codice Eſtenſi: *aut nolente Domino Servi, pignus &c.*

Tit. 43. Cap. 1. *Si quis Ingenuus hominem Francum, aut Barbarum occide-*

derit &c. En Gloſſam Codicis Eſtenſis: *aut hominem Barbarum, ideſt, quos Franci ex alia patria in ſuam adduxerunt, & ipſos captos Lege Salicâ vivere nolunt.* Haec animadvertenda. Nam Du-Cangius in Gloſſario, & Eccardus in Notis ad Titulum XV. Legis Salicae opinantur, *Tranſrhenanas omnes gentes, Theutonicâ Linguâ utentes*, ſub *Barbarorum* nomine veniſſe: quaſi eâdem Linguâ non uterentur & *Franci*, quos tamen a *Barbaris* diſtinctos eadem Salica Lex prodit. Quare cum ejuſmodi Gloſsâ conferenda eſt haec opinio. Ad alia propero.

Tit. 43. in Eſtenſi Codice non legitur Cap. Secundum: neque immeritò, nam infra repetitum videas.

Tit. 47 eſt in Codice Eſtenſi *De Reipu viduae mulieris*, hoc eſt, ut Eccardus explicat, *de iterato Matrimonio viduae*, ſive *de pretio vidue iterum nubentis*. Cap. autem 2. in medio haec leguntur: *tunc ipſe, qui ei teſtatus eſt, ſuper fortuna ſua ponat, & Grafionem roget, ut accedat ad locum, & ipſum inde expellat*. Ita in editione Baluziana. Accipe quid habeat Eſtenſis Codex: *Tunc ipſe, qui ei teſtatus eſt, omnem ſubſtantiam ſuam promittit. Si illi ſupradicta probare non potuerit, ſuper fortunam ſuam ponetur, & Grafionem (ideſt Comitem) roget, ut accedat ad locum, & ipſe inde expellat eum.*

Tit. 48. *de Affatomiae*, in MSto Eſtenſi inſcribitur *de Affattoone*. Contendit Eccardus, haec omnia vitiata eſſe, & ſcribendum *de Adframire*, ſive *de Adramire*. Lector eum conſulat. Pro *in laiſum ſuum*, ibi ſcribitur *in laipſum*, ideſt *in ſinum*. Pro *in beo ſuo pultes manducaſſent*, Codex Eſtenſis habet: *Et in beudo ſuo pultem &c. ideſt in menſa ſua.*

Tit. 49. *Iſta omnia ubi ſuus Hamallus eſt*. Gloſſa Codicis Eſtenſis: *Hamallus, ideſt Debitor*. Eccardus legit *Rhamallus*, & vocem inſalutatam dimittit.

Tit. 52. Cap. prim. *Si quis Ingenuus aut Lidus alteri fidem fecerit*. Eſtenſis Gloſſa: *Ideſt fidejuſſor extiterit*.

Tit. 55. Cap. prim. *Si quis ad aeneum mallatus fuerit*. Gloſſa Codicis Eſtenſis: *ad aeneum, ideſt ut manum mittat in Caldariam*. Recte. Hac de re vide infra Diſſertationem XXXVIII. *de Judiciis Dei*.

Tit. 59. *per compoſitionem ſe educeret*. In MSto Eſtenſi: *ſe exdiceret*. Ita infra *ſe exdicere voluerit*; & infra, *ita ille culpabilis judicetur*.

Tit. 60. *de Rachinburgiis*, eſt in Codice Eſtenſi: *de Raginburgiis*. Cap. primo pro *in tertia vice*, idem Codex habet *ad tertiam vicem*. Et infra pro *dicendi ſe legem diſtulerint*, ibi legitur *legem dicere diſtulerint*.

Tit. 61. *de Chrenecruda*, in MSto Eſtenſi per iſtam Gloſſam ſenſus juvatur: *de Chrenequida ideſt terra collecta de quatuor angulis domus, legaliter in aliquem projecta*. De hac verò voce conſulendus Clariſſ. Eccardus. Infra pro *in durpilo*, Codex Eſtenſis habet *in Durbillo, hoc eſt, in limitari, & intercaptare*. Infra pro *quantum de compoſitione diger eſt*, in Eſtenſi Codice legitur *quantum de compoſitione debet digerere*. Infra pro *Chrenecruda*, habetur *Chrenetruda, ideſt de illa terra*.

Tit. 62. Cap. 6. pro *tota terrae hereditas perveniat*, Codex Eſtenſis tantùm habet, *tota hereditas perveniat*.

Tit. 64. eſt de *Charoëna*. In MSto Eſtenſi *de Charenova*.

Atque haec paucula delibaſſe ſufficiat ad Legem Salicam illuſtrandam, quae multis adhuc tenebris ſcatet, & varia eſt in variis Manuſcriptis. Reliqua minutiora praetermiſi.

DE

DE MORIBUS ITALICORUM
POST ARREPTAM A BARBARIS ITALIAE DOMINATIONEM.
DISSERTATIO VIGESIMATERTIA.

DISSERTATIO

VIGESIMATERTIA.

ETiamſi *Barbarorum* vocabulo Latini, & Graeci olim, ac deinde Italici eos plerumque appellarint, qui alienigenae, peregrini, atque extranei, ſive alterius nationis erant: quod plurimis exemplis oſtendi poſſet: attamen eâ praeſertim voce a Populis elegantibus & cultis, quales fuere iidem Graeci, atque Latini, deſignari conſueverunt Populi, moribus incultis, rudes, impoliti, humanitatis ſaepe obliti, & unâ ferme ferocitate ſpectabiles. Corporis quidem habitus, ac diverſitas veſtium, unam ab altera gentem interdum diſtinguit; ſed levis momenti exteriorem iſtam diſſimilitudinem unuſquiſque agnoſcat, quum ſub diſpari veſtimentorum uſu par inveniri poſſit in utraque gente morum elegantia. Quod revera hos Barbaros & ruſticos conſtituit, illos verò civiles & cultos, in moribus ſitum eſt, atque in ingenii ac animi habitibus, quos adhuc plane diverſos ac varios pro gentium varietate cernimus, & aut laude, aut vituperatione dignos cenſemus. Anno CCCCLXXVI. Odoacer Turcilingorum & Herulorum ductor Italiam Romanis Principibus ereptam ſibi ſubdidit. Succeſſere in i- A dem imperium Gothi ſub Theoderico, qui Anno Chriſti CCCCXCIII. Odoacre interemto, Rex Italiae conſtitutus eſt. Gothis ſubſequente Seculo dejectis, Juſtinianus Auguſtus Italiam recepit. Tum eodem Seculo, circiter Annum DLXVIII. Langobardi Italiâ fere universâ potiti, Regnum ſuum ultra ducentos annos B produxere. Tum Anno DCCLXXIV. proſtrato Langobardorum Rege, Franci ſub Carolo Magno Italiae dominari coepere. Denique Anno DCCCCLXII. Romanum Imperium Germanis delatum eſt, apud quos adhuc perdurat. Inter tot dominorum mutationes, & incurſum, atque incolatum exterarum gentium, qui Ita- C licorum mores fuerint, nunc eſt inquirendum. Et primo, ſi quando nova Natio alteram profligat, & conquiſitum Regnum, translatis laribus, ſibi habitandum ſumit (quod ab Herulis, Gothis, & Langobardis in Italia factum novimus, a Francis in Gallia, a Saxonibus & Normannis in Britannia, a Viſigothis in D Hiſpania) nonnunquam contingit, ut victor Populus in victum ſuos mores ac ritus transfundat. Regis enim ad exemplum Populi aut lubentes, aut inviti non rarò ſe ſe componunt. Sed & aeque facile eſt, ut victores ipſi a victis meliores mores edocti, ſenſim ad eorum vitam ſe ſe accommodent,

modent, & feritate ac ruſticitate depoſitâ, manſuete ac civiliter vivere diſcant.

Sub Odoacre Herulorum Rege Italicis Populis inflictae fuerunt innumerae clades. Et Populus quidem ille ab extremo Septemtrione, atque ab Oceani maris, ſinuſve Baltici litoribus evocatus, aſperos & crudeles ſecum deduxerat animos, & jam ſylveſcentem Italiae gentem ad ruſticitatem pertrahere potuiſſet, ſi diutius heic ſuam ſedem fixiſſet. Verùm paucos poſt annos Theodericus Oſtrogothorum Rex, ſublato e vivis Odoacre, ejuſque copiis debellatis, novos incolas & dominos Italiae dedit, hoc eſt *Gothorum* Regnum apud nos ſtatuit. Ad *Gothorum* nomen nos, quamquam adeo ab illorum temporibus diſſiti, exhorreſcimus, quaſi in mentem noſtram incurrat gens plus quàm barbara, & prorſus immanis. Gerrae, gerrae. Non certe Gothos cum Romanis aequem: attamen eorum, ſimulque & Italiae Regem Theodericum quamplurimis Romanorum Imperatoribus gloriâ, fortitudine, ſapientiâ, & moribus liberalibus praeferam. Eum, ut Ennodius in illius Panegyrico auctor eſt, aliaeque Hiſtoriae teſtantur, *educaverat in gremio civilitatis Graecia*, ita ut Italia non ſaeviſſimum Tyrannum, ſed aequiſſimum Regem acceperit, qui vitiis certe non caruit, ſed pluribus abundavit virtutibus, qui in manſuetudine, magnificentia, & liberalitate praecipuum decus ſuum collocabat, ſub quo Leges, & Artes, & priſtini Magiſtratus nequaquam exciderunt, immo uberius quàm antea floruiſſe deprehenduntur. Neque ipſa gens Gothica ab inhoſpita aliqua regione atque horrido caelo tunc primum praeciſa, ſed inter Populos humaniores verſata, avitam aſperitatem jamdiu dedidicerat. *Nec defuerunt*, Jordane teſte de Reb. Getic. Cap. 5. *qui eos ſapientiam erudirent. Unde & paene omnibus Barbaris Gothi ſapientiores ſemper exſtiterunt, Graeciſque paene conſimiles, ut refert Dio.* Proinde nil mirum, ſi, ut Anonymus Valeſianus Auctor eſt, adeo Theodericus non Italicam tantummodo, ſed & *vicinas oblectavit gentes, ut ſe illi ſub foedus darent, ſibi eum Regem ſperantes. Negotiantes vero de diverſis provinciis ad ipſum concurrebant. Tantae enim diſciplinae fuit, ut ſi quis voluit in agro ſuo argentum vel aurum dimittere, ac ſi intra muros Civitatis eſſet, ita exiſtimaretur. Et hoc per totam Italiam augurium habebat, ut nulli Civitati portas faceret, nec in Civitate portae claudebantur: quis quod opus habebat, faciebat, qua hora vellet, ac ſi in die.* Plura de illo Ennodius habet, plura Caſſiodorius, quae ego miſſa facio. Sed potiſſimum legenda Gothorum ipſorum oratio ad Beliſarium Lib. 2. Cap. 6. Procopii de Bello Gothico. Quare ne tunc quidem Italia cenſenda eſt ex antiquae dignitatis ſtatu, quamquam longe antea imminuto, in infeliciſſimum ſquallorem, ac poſtremam barbariem deflexiſſe. Non pulſi, non caeſi a Gothis Italiae Populi. Quod ſolùm paſſi ſunt, Procopio teſte ac Ennodio, agrorum partem eis ereptam ſuis Gothis Theodericus aſſignavit: idemque jam antea fecerat Odoacer; & olim Romanos quoque, Livio in primis, & Siculo Flacco teſtibus, praeſtitiſſe novimus.

Si quid igitur video, quod mores Italicorum revera nimium a veteri ſtatu dejecit atque immutavit, Langobarborum fuit in Italiam irruptio, atque heic longe lateque eorum dominatio conſtabilita. Nam quo tempore

pore Alboinus cum ſuis Pannoniae vale dicens in haſce regiones irruit, ex diverſis etiam aliis gentibus Germanicis integras acies ſibi junctas ducens, aeque ad Italorum ſpolia inhiantes, ferrea plane & immitis & brutorum aemula gens iſta fuit. Sub Alboino fuſus multis in locis Italicorum ſanguis; at pejora ſub Ducum regimine conſequuta ſunt: nam eorum gladius in quoſque reſiſtentes converſus habitatoribus Urbes ac rura ſpoliavit, ita ut Paullo Diacono teſte Lib. 2. Cap. 32. de Geſt. Langobardorum, *ſpoliatis Eccleſiis, Sacerdotibus interfectis, Civitatibus ſubrutis, Populiſque, qui more ſegetum excreverant, extinctis, exceptis his regionibus, quas Albuin ceperat, Italia ex maxima parte capta ſit, & a Langobardis ſubjugata.* Excipit ille ab Albuino jam occupata. In his enim jam ſibi conquiſitis pacem Langobardi alebant. Itaque eorum furor in loca illa ſeſe exoneravit, quae adhuc adverſari ſunt auſa, ac praecipue in agrum Romanum, quum Urbs in fide Auguſtorum ſemper conſtans nunquam adduci potuerit, ut barbaro Populo faceret deditionem. Audi Gregorium Magnum, qui cadente eodem Seculo Romanam Cathedram implevit, Dialogor. Lib. 3. Cap. 38. *Mox efſera Langobardorum gens de vagina ſuae habitationis educta, in noſtram cervicem graſſata eſt; atque humanum genus, quod in Hac Terra prae nimia multitudine quaſi ſpiſſae ſegetis more ſurrexerat, ſucciſum aruit. Nam depopulatae Urbes, everſa Caſtra, concrematae Eccleſiae, deſtructa Monaſteria virorum & feminarum, deſolata ab hominibus praedia, atque ab omni cultore deſtituta in ſolitudine vacat Terra: nullus hanc poſſeſſor inhabitat: occuparunt beſtiae loca, quae prius multitudo hominum tenebat.* Haec de Romano Ducatu Sanctus Gregorius. Neque enim in deditos ſibi Populos, ſibique parentes, debacchata videtur rabies Langobardorum. Illud tamen minime diſſimulandum, a Clepho Alboini ſucceſſore multos *Romanorum viros potentes, alios gladio extinctos, alios ab Italia fuiſſe exturbatos*, ut idem Paullus tradit. Acceſſit ad Italiae calamitates horrenda peſtis ac intoleranda fames, quae mala vel ante Langobardorum adventum habitatoribus Urbes & agros exhauſerant, ut propterea in vacuo veluti Regno ſe ſe ac ſobolem ſuam, immo & mores barbari facile propagarint. Mores, inquam; nam quum attenuati forent veteres Italiae incolae, & plerique in deterrimam paupertatis ſortem dejecti, nihil virium aut exempli hiſce fuit, ut novos dominatores ad aliud vivendi genus elegantius, ac humanius allicerent. Propterea perrexere diu Langobardi in feritate ac ruſticitate primaeva, atque in barbarico vultus & veſtium ornatu, donec mitius Italiae caelum, & Romanorum & Graecorum contermina exempla, eos ad morum culturam aliquam, & ad urbanitatem ſenſim deduxit. Ab Agilulfi Regis conjuge Theodelinda, narrat Paullus Lib. 4. Cap. 23. de Geſt. Langobardor. conſtructam fuiſſe in honorem beati Johannis Baptiſtae inſignem Baſilicam Modoëtiae, ubi & picta fuere Langobardorum geſta. *In qua pictura*, ut idem ſcribit, *manifeſte oſtenditur, quomodo Langobardi eo tempore comam capitis tondebant, vel qualis illius veſtitus, qualiſve habitus erat. Siquidem cervicem uſque ad occipitium radentes nudabant: capillos a facie uſque ad os demiſſos habentes, quos in utramque partem in frontis diſcrimine dividebant.*

Veſti-

Veſtimenta verò eis erant laxa & linea, qualia Angloſaxones habere ſolent, ornata inſtitis latioribus vario colore contextis. Calcei verò eis erant uſque ad ſummum pollicem paene aperti, & alternatim laqueis corrigiarum retenti. Poſtea verò coeperunt Hoſis uti, ſuper quas equitantes Tybrugos byrreos mittebant. Sed hoc de Romanorum conſuetudine traxerunt. Haec ille, ſatis oſtendens, alium poſtea veſtium & capitis ornatum invaluiſſe. *Hoſae* ſive *Oſae* tibialia, ſeu calceamenta fuiſſe putantur, quales nunc *Stivali* & *Stivaletti* Italis. De iis Voſſius & Du-Cangius. Germani tamen *Hoſen* appellant *Braccas*, nobis *Calzoni:* contra Anglis *Hoſe* ſignificat *Tibiale*. Quare Langobardorum *Hoſas* ſuſpicari poſſumus non diſſimiles ab ocreis Hungarorum peditum, quae pedes, tibias, ſimulque coxas veſtiunt. Matthaeus Villanius Lib. 8. Cap. 74. Hiſtoriar. ait: *Dove gli Ungheri in Uoſa, e gravi di lor' armi, e giubboni non poteano ſalire.* Apud Boccaccium quoque *Voſe* non ſemel memoratur. Vox autem *Stivali* ex Germanico *Stiefel* prodiiſſe cenſetur, eaque ſententia fuit Menagii & Ferrarii. Attamen addidit Ferrarius, ipſum Germanicum *Stiefel* efformatum fuiſſe ex Latino *Aeſtivalis*, ſubintelligendo *o-*

A *crea*. Et ſane Du-Cangium vide ad vocem *Aeſtivalia*. Sed haec ipſa exempla non ejus ſunt antiquitatis, ut mihi dubitationem omnem eripiant: Fieri quippe potuit, ut quum vetuſtiſſimum nomen *Stivali* reddere Latine vellent, *Aeſtivalia* dicerent, quod proprior iſta vox eſſet, non quod revera *Aeſtivales ocreae* forent: B namque hyemali tempore eorum quoque uſus fuit, immo neceſſitas major. Germanis id accuratius inquirendum relinquo.

Porro extra controverſiam poſitum eſt, Langobardos aluiſſe barbam: immo inde eis acceſſiſſe hoc nomen *ab intactae ferro barbae longitudine*, veluti rem certam narrat ſupra memora- C tus Paullus Warnefridi. Sunt qui aliunde illud arceſſendum conſtantiſſime contendunt. Ego hac de re litigantes dimitto. Inter Leges Rotharis damnatur, qui *ſurgente rixa per barbam, aut per capillos hominem liberum traxerit*. Ravennae quoque pro foribus Templi Sancti Vitalis, eodem Paullo Diacono, & Rubeo in D Hiſtor. Ravennat. teſtibus, poſitus fuit lapis ſepulcralis Droctulfo, qui ab Authari Langobardorum Rege ad Exarchum deficiens, bellicis virtutibus famam ſibi praegrandem quaeſierat. Haec ibi de illo:

TERRIBILIS VISV FACIES, SED CORDA BENIGNA:

Sed mente benignus, habet Paullus;

LONGAQVE ROBVSTO PECTORE BARBA FVIT.

E Grimoaldo quoque Regi *prominentem barbam fuiſſe* idem Paullus tradit. Scilicet barbam nutrire, Langobardis decorum ac virile viſum eſt olim. Fortaſſis etiam facie quodammodo barbae ipſius ope ad terrorem compoſitâ, ſe metum hoſtibus incuſſuros ſperabant: quod & nunc a nonnullis praeſtatur, retentâ duntaxat, & utrinque pendente, labri ſuperioris barbâ: nos *Muſtacchi* appellamus. Adeoque id certum, ut ignominiae

miniae loco haberetur apud multas gentes, barbâ ſpoliari: fortaſſe quod Servorum tantummodo eſſet, ſine capillis & barbâ incedere. Idem Paullus Lib. *6.* Cap. *6.* de Ariberto Rege ſcribit: *Comprehenſumque Rotharit pſeudo-Regem, ejus caput, barbamque radens, Taurinis in exilium retruſit*. Vide Barthium Lib. 51. Cap. 7. Adverſarior. atque alios Eruditos in hoc eodem argumento verſatos, quos praetereo. Romani contra ex antiquiſſima conſuetudine barbam aut caſtigabant, aut radebant. Crinem quoque, uti & nunc fit, honeſtâ tonſurâ compoſuiſſe videntur. Certe formam tonſurae diverſam a Langobardica ſervarunt. Audi Anaſtaſium in Vita Hadriani I. Papae ſcribentem, Langobardos illos, qui in fide & ſervitio Beati Petri ſe futuros pollicebantur, *more Romanorum tonſuratos fuiſſe*. Contra Liutprandus Rex apud ipſum Anaſtaſium in Vita Gregorii III. *multos Nobiles de Romanis more Longobardorum totondit, atque veſtivit*. Quaenam verò foret diverſitas iſta Tonſurae, & in quo ſita eſſet ipſa hominum illius temporis crinium decurtatio, is tantummodo rite deſcribere poſſet, qui picturas tunc factas aliquandò reperiret. In antiquiſſimo Rituali MSto Caſanatenſis, apud PP. Praedicatores Coenobium Romanum S. M. in Minerva incolentes, variae Benedictiones leguntur, inter quas una ad *Capillos tondendos*. Ibi haec Oratio: *Omnipotens Chriſte Salvator; innocens, & innocentiae amator: humilis, & humilitatis aſſumptor; manſuetus, & manſuetudinis inhabitator: qui venientibus ad te parvulis manus tuae benedictionem imponens, talium dixiſti eſſe Regnum Coelorum: benedic hunc famulum tuum N. cujus in tuo nomine ſuperflua recidimus Capillorum: da ei intellectum cum aetatis augmento, ut te timeat, te intelligat, & tua mandata cuſtodiat, & te auxiliante uſque ad annos ſenectutis cum ſumma ſanitate perveniat, per te, Salvator Mundi, qui cum Patre &c.* Illud quidem certum eſt, Francos a barba promiſſa abſtinuiſſe; fortaſſis & nullam nutriebant, Myſtacibus tantùm contenti. Agnellus in Vita Gratioſi Archiepiſcopi Ravennatis, eum inducit haec praedicentem: *Venient ex Occiduis partibus raſi barbas:* quo nomine Francorum gentem deſignat. Eginharto teſte prioris ſtirpis Reges Francici *crine profuſo, barbâ ſubmiſsâ* incedebant. At ſub Carolo Magno alii mores invecti videntur. Quum ipſe omnibus notum vellet, ſe Grimoaldo Beneventanum Principatum contuliſſe jure beneficiario, & intacta ſuprema poteſtate ſua, inter cetera ab eo exegit (verba ſunt Anonymi Salernitani, ſeu Erchemperti Cap. 4. Hiſtor. Langobardor.) *ut Langobardorum mentum tonderi faceret*. Verùm pacta haec non diu ſtetere. Quare *more Romanorum* tonderi, hoc praecipuè importabat, ut barba deponeretur, aut ſaltem curtaretur. Neque enim audeo, eos prorſus imberbes praeſtare, quum Ravennates Romanorum ſocios, neque Langobardis ſubjectos, inveniam ſaltem barbae aliquid aluiſſe. Agnellus in Vita Damiani Archiepiſcopi, eos nobis exhibet *capillos & barbas extrahentes. Omnes nobiles & ignobiles ſquallidâ barbâ moerendo incedebant*. Ita a Landulpho ſeniore Lib. 3. Cap. 12. Hiſtor. Mediolanenſ. circiter Annum MLIX. Landulphus Populi Capitaneus dicitur, *Barbam, ut uſus antiquus exigebat, quaſi purpuream gerens*. Bonifacius quoque Dux & Marchio Tuſciae, pater Comitiſſae Mathildis, Anno

Anno MXLII. iratus in quoſdam Burgundiones, *barbam quatiendo minatur*, uti ſcribit Donizo in Vita Mathildis Lib. primo Cap. 11.

Graecorum quoque mos fuit ipſam nutrire barbam, ac promittere; quumque ad eorum mores ſe Veneti conformarent, propterea & ipſi procedebant barbati. Petrus Urſeolus Venetorum Dux, qui Seculo Chriſti X. Ducatu ſeſe abdicavit, ut Monaſticam vitam amplecteretur, dum fugeret una cum Guarino Abbate, conſpiceretque inſtare, qui ad ſe revocandum convolabant, converſus ad Abbatem ait: *Quantocius accipe novaculam, & depone mihi barbam, ſicque colobium indue Monaſticum.* Hac arte evaſit minime ab eis agnitus. Ita in ejus Vita lego. Ad haec Anno MXXVIII. in Charta Chronici Vulturnenſis Part. II. Tomi I. Rer. Italicarum pag. 506. Ildecardus quidam ait: *Inſpiravit me omnipotens Deus, ut hoc Mundum derelinquam, & tundam* (pro *tondeam*) *caput & barbam meam, & veſtem ſanctam Monachilem induam.* Praeterea mos fuit, ut Clerici Latini, potiſſimum Romani, barbam raderent. Gregorius VII. Papa Lib. 8. Epiſt. 10. ſcribebat: *Quemadmodum totius Occidentalis Eccleſiae Clerus ab ipſis Fidei Chriſtianae primordiis barbam radendi morem tenuit, ita &c.* Verùm non haec tam diſerte Gregorio Pontifici affirmanda erant. Alii enim fuere ac varii veterum Clericorum mores. Concilii IV. Carthaginienſis Canonem 44. audi: *Clericus nec comam nutriat; nec barbam radat*, ſive, ut alii Codices habent, *tondeat*. Non tam certus eſt, fateor, textus Canonis hujus, Codicibus non bene concordibus. At procul dubio Apollinaris Sidonius Lib. 4. Epiſt. 24. apertiſſime prodit, *Clericos* ſuo tempore in Galliis Barbam aluiſſe. Sed alii deinde mores obtinuere. Et quidem Saeculo eodem, quo Sanctus Gregorius VII., floruit etiam Petrus Damiani. Is verò Barbae a Clericis raſae luculentus eſt teſtis, dum Lib. primo Epiſtola 15. ſcribit: *Eccleſiarum plane Rectores tanto vertiginis quotidie rotantur impulſu, ut eos a Saecularibus Barbiraſium quidem dividat, ſed actio non diſcernat.* Quibus ex verbis diſcimus, Laicos Romanos intactam ſervaſſe Barbam, aut eam curtaſſe, non ſuſtuliſſe. Animadverte tamen, quid habeat Ditmarus ſub initium Libri VII. ubi Romanam Coronationem Henrici I. inter Auguſtos ad Annum Chr. 1014. deſcribit. Eum nempe nobis exhibet *a Senatoribus duodecim vallatum, quorum ſex raſi Barbâ, alii prolixâ myſtice incedebant cum baculis*. Rurſus in Vita praelaudati Gregorii VII. per Cardinalem Aragonium ex antiquis decerptâ, atque a me editâ Tomo III. Rer. Italic. Sanctus ille Pontifex abjeciſſe dicitur *ſexaginta Manſionarios beati Petri. Erant enim Cives Romani uxorati, ſeu concubinarii, barbâ raſi, & mithrati, aſſerentes, ſe Cardinales Presbyteros eſſe.* Scilicet Laici erant, ſeque eodem tempore Presbyteros mentiebantur, in cujus rei ſignum *barbâ raſi* procedebant. Ita Dandulo teſte in Chronico, circiter Annum Chriſti DCCCCXLVI. Dominicus Vir Laicus a Populo Veneto *expetitus Epiſcopus, abſciſsâ barbâ ſibi, invitus Epiſcopatum accepit.* Proinde in antiquiſſimis picturis, & anaglyphis, Monachi & Clerici ſaeculares imberbes occurrunt. Quod riſum moveat: barbati Graecae Eccleſiae Miniſtri Seculo IX. & ſubſequentibus, hac etiam de cauſsâ Latinos veluti ingentis flagitii inſimularunt, quod barbam tonderent: quaſi ex barbâ promiſsâ pendere

dere poſſit hominum probitas atque ſanctitas. Ratramnus Corbejenſis Monachus Lib. 4. Cap. 5. Operis contra Graecorum oppoſita, editi a Dacherio, futilem hac de re illorum calumniam refellit, ſimul prodens, ne apud Latinos quidem Clericos conſtantem fuiſſe ejuſmodi conſuetudinem. Certe, ut vidiſti, Barbam radebant Monachi. Attamen Angelus de Nuce in Notis ad Cap. 24. Vitae Sancti Benedicti, Tomo IV. Rer. Italic. antiquiſſimam picturam exhibet, in qua Sanctus idem Patriarcha, ac Johannes Caſinenſis Abbas *Barbam rotundam* praeferunt, immo & Myſtaces. Goldaſtus quoque in Notis ad Vitam Caroli Magni haec ſcribit: *Rariſſimae namque ſunt de vetuſtis Monachorum imaginibus*, *quas ego quamplurimas vidi*, *quae barbam non praeferant*. Ergo pro temporum ac locorum varietate varia fuerit Barbae aut nutriendae, aut caedendae conſuetudo. Sed & Graecis alia tonſurae ratio fuit: quod ex Epiſtol. 88. Codicis Carolini conſtat, ſcripta Carolo Magno ab Hadriano I. Papa, ex qua intelligimus, Arichiſum Beneventanum Ducem ſeu Principem ab Imperatore Graeco petiiſſe *auxilium & honorem Patriciatus una cum Ducatu Neapolitano ſub integritate*. *Pro qua* re pollicitus eſt ei *tam in tonſura*, *quàm in veſtibus uſu Graecorum perfrui*, *ſub ejuſdem Imperatoris ditione*. Deinde ſubdit: *Haec audiens autem Imperator*, *emiſit illi ſuos Legatos*, *ſcilicet Spatarios duos*, *in ditionem Siciliae ad Patricium eum conſtituendum*, *ferentes ſecum veſtes auro textas*, *ſimul & ſpatam*, *vel pectinem*, *& forcipes*, *ſicut illi praedictus Arichiſus indui & tonderi pollicitus fuerat*. En ergo quàm tenaces olim forent homines ejuſmodi rituum, & quàm ſedule peculiarem veſtium ſuarum, ac tonſurae formam ſervarent, ut ſeſe a reliquis Nationibus diſtinguerent.

Ad Langobardos redeo. Illi ubi Arianiſmo abjurato Religionem Catholicam & Leges amplexi ſunt, tunc, ut ita dicam, cicurati, pietatis, clementiae, juſtitiae, ac humanitatis operibus, cum aliis Nationibus certarunt, ita ut in eorum Regno, & ſub ipſorum Regibus, bene Populo fuerit. Illos profecto ſaevos ac intolerandos Romani interdum ſenſere. Sed nihil ab iis actum, quod non & aliarum gentium Reges in bellorum tumultu ac rabie egerint, & millies poſtea ſit actum ab aliis, uti Hiſtoria nos edocet. Inhiarunt quotidie Graeci, quum vires ſuppetebant, ad Langobardorum interitum, in quos veluti Italiae uſurpatores internecino odio ferebantur. Viciſſim verò & Langobardos ſolicitabat cupido ſubdendi ſibi Exarchatum Ravennatem, Ducatum Romanum, Neapolim, aliaſque maritimas Urbes, adhuc in Graecorum fide conſtantes, ne hoſtes diutius in ſinu haberent. Hinc bella, hinc incendia & clades. Acceſſit & Graecorum ipſorum ſaevitia & impotentia in Romanos Pontifices, & Iconoclaſtica Haereſis ab ipſis Imperatoribus Graecis diſſeminata, ac propagata. Quae omnia Langobardorum Regum animos incenderunt ad invadendam Ravennam, & ad tentandam obſidione Romanam ipſam Urbem. Sed hinc eis exitium, & Regno finis fuit: nam Romani Pontifices, a ſubeundo Langobardorum jugo nimis alieni, adversùs illos Pippinum & Carolum Francorum Reges in Italiam advocarunt; & ſubinde occaſionem conſpicati gerendae etiam utilius rei ſuae, non ſolùm Langobardos, ſed & Graecos ab Italiae domina-

minatione dejecerunt, & pactis initis cum victoribus Francis univerſam Italiam inter ſe partiti ſunt. Itaque ſucceſſere in Italico Regno, tum & in Romanorum Imperio Franci, quae gens & ipſa e Germaniae viſceribus olim egreſſa, & Gallis, aliiſque Populis ſubactis, victorias longe lateque protulerat. Sub novo Principe Carolo Magno, ejuſque ſucceſſoribus, quales Italicorum mores evaſerint: facile aeſtimare poſſumus. Nam Franci vel antea quam ſuum proferrent imperium in Galliam, concinnitate vitae Langobardos ſuperarunt: deinde verò inſigni terrarum tractu potiti, elegantiores etiam paullatim ſunt facti; quod enim barbarici apud ſe erat, ſenſim deponentes, Romanorum devictorum moribus ſe ſe tandem attemperarunt. Illuſtre eſt hujus gentis elogium apud Agathiam Scholaſticum, qui ſub Juſtiniano I. Auguſto, circiter Annum Chriſti DLX. floruit, Lib. primo Hiſtor. Ita ille praeter cetera ſcribit: *Sunt enim Franci non campeſtres* νομάδες, (ideſt non errantes per paſcua, neque mapalia ſua, ut ruſtici, circumferentes) *ut fere plerique Barbarorum; ſed & politiâ ut plurimum utuntur Romanâ, & legibus iiſdem; eandem etiam contractuum & nuptiarum rationem, & divini Numinis cultum tenent. Chriſtiani enim omnes ſunt, rectiſſimeque de Deo ſentiunt. Habent & Magiſtratus in Urbibus, & Sacerdotes. Feſta etiam perinde atque nos celebrant; & pro barbara natione, valde mihi videntur civiles & urbani; nihiloque a nobis differre, quàm tantummodo barbarico veſtitu & linguae proprietate. Ego certe eos cum ob alia, quibus praediti ſunt, bona, tum verò ob mutuam inter ſe juſtitiam & concordiam ſummopere miror &c.* En quam bene compoſiti vel ipſo Seculo Chriſti VI. forent Francorum mores; quos etiam laevigaſſe & expoliviſſe uberius videtur Carolus Magnus, Princeps ille tum rebus geſtis, tum animi, ac mentis magnitudine maximis quibuſque aequiparandus. Nihil ergo ex hoc novo domino, noviſve incolis deperiit moribus Langobardicae ſive Italicae gentis: immo in eorum utilitatem ac ornamentum converſa eſt tanta rerum mutatio, quum certum ſit, aſſumtos e Francorum genere Romanorum Imperatores Langobardicis Legibus alias addidiſſe ſumme laudabiles, & ſapientiam, rectumque Populorum regimen aperte indicantes. Italia verò cum ſub Regibus Langobardis, tum praecipue ſub Francis, inteſtinâ pace fere ſemper fruens, in exteros tantùm hoſtes arma & fortitudinem exercebat.

Atque heic potiſſimùm, ideſt in armorum uſu ac fortitudine, gloriam ſuam Langobardi aeque, atque Franci, ſtatuebant, uti & animi oblectationem in Venatu, & Aucupio. Et profecto ad feras inſequendas, & necandas adeo Populorum illorum animi proni tùnc erant, ut Epiſcopi ipſi & Clerici ab his abſtinere difficillimum putarent. Quare in multis Conciliis opus fuit pravum ejuſmodi uſum ſacris viris interdicere. At earum gentium Reges, dum pace fruerentur, immo & belli tempore, Hiſtoria nobis exhibet fere ſemper Venationi addictos atque intentos. Romanos procul dubio & ipſos venationis amore captos legimus. Numiſmata etiam vidi aprorum caedem referentia. Immo Plinius in Panegyrico Cap. 81. Trajanum laudat, quod ubi otium & quies daretur, *luſtraret ſaltus, excuteret cubilibus feras,* ſubdens: *His artibus futuri Duces imbueban-*

buebantur, *certare cum fugacibus feris curſu*, *cum audacibus robore*, *cum callidis aſtu*. Attamen plerique Romanorum ab ejuſmodi ſtudio abſtinebant, aut potius per Servos aucupium, leporumve capturam exercebant. Falconum quoque uſus Seculo tantùm IV. Aerae Chriſtianae in Italiam invectus creditur. At Populi ceteri tum Aſiae, tum Europae, ac praeſertim ad Boream poſiti, ex antiquiſſimo more venationem deperibant; neque tantùm Reges atque Optimates, ſed & ipſum vulgus liberorum hominum. Hanc illi hereditatem ad poſteros, atque ad ipſa tempora noſtra tranſmiſerunt, ita ut Barbarorum potiùs ritum quàm Romanorum, appellare liceat Regum, Principum, ac Nobilium adeo impenſum venationis ſtudium. Hinc venatoriae rei multiplex mentio in Legibus Langobardicis, Francicis, Salicis, Ripuariis &c. Inde etiam ſaltus & ſilvae ad cuſtodiam ferarum, muro interdum, aut palis, aut foſſis circumdatae. *Gajum*, *Parcum*, *Brolium* nuncupabant haec loca, illaque Regibus Perſis antea in uſu fuiſſe tradit Zoſimus Lib. 3. Hiſtor. Deſcriptam habes Caroli Magni venationem magnificam in Carmine Anonymi, edito a Caniſio in Lection. Antiqu. Hoc etiam ſtudio mire delectatus eſt Lambertus Imperator. Verùm Anno DCCCXCVIII. dum in luco Marinco huic operam daret, necatus eſt. Uti etiam habet Leo Marſicanus Lib. 2. Cap. 60. Chronic. Caſinenſ. Sergius Dux Neapolitanus *venatum in ipſo Sancto Paſchali Sabbato pergens*, *ſilvam ſuis cum pueris*, *ut apros caperet*, *eſt ingreſſus*; *tenſiſque retibus*, *ad inſequendos eos ſeſe cum canibus huc illucque unanimiter omnes per ſilvam diffundunt*. De Carolo Magno

A ſupra laudato haec habet Eginhartus in ejus Vita: *Aſſidue exercebatur equitando ac venando: quod illi gentilitium erat*. *Quia vix ulla in terris natio invenitur*, *quae in hac arte Francis poſſit aequari*. Ante etiam de eodem Principe dixerat: *Filios more Francorum equitare*, *&* *armis ac venationibus exerceri fecit*. Ludovicus autem
B Pius recte conſiderans, quam carum & pretioſum apud Italicam ſive Langobardicam gentem eſſet Gladium deferre in fortitudinis ac nobilitatis ſignum, & Venari voluptatis cauſsâ: ſtatuit in Lege 16. Langobard. Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. ut quum ad perſolvendas poenas auferenda forent pignora, intactus cuicumque relinqueretur Gladius & Accipiter. *In*
C *compotione guidrigild*, (ſunt ejus verba) *ut ea dentur*, *quae in Lege continentur*, *excepto ancipitre & ſpatâ*. Rationem quoque reddit, ſubjiciens: *Quia propter illa duo aliquotiens perjurium committitur*, *quando majoris pretii*, *quàm illa ſint*, *eſſe jurantur*. Et quidem Venationis amor, & Volu-
D cres rapaces ad ejus uſum diu ſervati fuerunt apud Italos. Quod etiam colligo ex Statuto Populi Mutinenſis, ante annos quadringentos manu exarato, in quo ut ſemina diſcordiarum ob hoſce volucres ſubinde nata in poſterum tollantur, haec decreta legas: *Si quis invenerit Falconem*, *Aſturem*, *Terzolum*, *&* *Spara-*
E *verium alterius*, *&* *ipſum ceperit*, *ſalvum faciat ipſum*, *&* *deferat ea ad domum Maſſarii Communis*; *&* *praeſentare teneatur Maſſario vel Poteſtati vel Judicibus ſuis*. *Et Maſſarius teneatur eum ſalvare*, *donec ſciat cujus ſit*, *&* *eidem reddatur*. *Et Poteſtas faciat dari de avere Communis tres Soldos Ferrarienſis ei*, *qui ceperit Sparaverium*, *&* *ei*, *qui ceperit Falconem vel Aſturem*,

 & prae-

& praeſentaverit, *decem Soldos Ferrarienſis*. Tum contra facienti poena indicitur. Id autem tanti momenti tunc viſum eſt, ut Maſſarii volucrem illam repertam indicare omnibus publico proclamate cogerentur, *ut dominus inveniretur*. Id quoque in aliarum Urbium Legibus municipalibus cautum invenio, ac praecipue in Mediolanenſi. Sed in iſto etiam animadverſione dignum eſt, quod habetur Part. II Cap. 444. ubi decretum eſt, ut *nullus capiat Ciconias*, *nec Hirundines*, *ſub poena Librarum quinque Imperialium*. Hoc ait Carpanus interdictum, *eo quod nullum damnum afferunt publico*. Non illâ, ut puto, de cauſsâ; ſunt enim & aliae volucres complures, quae nihil inferunt damni: ſed quia utiles cenſentur homini, quum inſecta pernicioſa & ſerpentes tollant, & hominis amicae reputentur, quippe in ipſis aedibus nidificant; aliaque narrantur ſive fabuloſa, ſive vera, de earum pietate, prudentia, ac praedictionibus. Saepe ego miratus ſum, cur aetate noſtrâ paene ignota inviſaque ſit apud nos *Ciconia*, quam tamen veteres in Italia conſediſſe ac nidos exſtruxiſſe ferunt. Non alia mihi cauſſa occurrit, niſi quod poſt invectum uſum pulveris tormentarii & ſcloporum, Ciconiis antea nidificantibus in tectis facile bellum illatum fuerit, propter quod vertere ſolum elegerint. In Germania crebrae viſuntur ac habitant: incolae quippe religioni ſibi ducerent, amicam avem interimere, fauſtumque omen arbitrantur Ciconiam habere ſui tecti incolam. Certe in Hiſtoriis Patavinis legi, vel Seculo Chriſti XIV. pacifice habitaſſe Ciconias in agro Patavino. Aulicus verò Ticinenſis, qui eodem Saeculo circiter Annum MCCCXXX. Opuſculum ſcribebat de Laudib. Papiae, editum Tomo XI. Rer. Italicar. haec de Ticinenſi agro memoriae prodebat: *Mundatur autem tota regio illa a venenoſis animalibus*, *& maxime ſerpentibus*, *per Ciconias*, *quae illic toto tempore veris & aeſtatis morantur*. Iraſcendum ergo, inquiet aliquis, majoribus noſtris, qui tam utile ac innocens volatilium genus ab Italico caelo exterminarunt.

Denique amorem venationis in Italicis Principibus diu perduraſſe, multis exemplis oſtendere poſſem. Sed ſufficiant duo Mediolanenſes, ſcilicet Johannes, & Luchinus Vicecomites, qui teſte Gualvaneo de la Flamma, ſynchrono auctore, *canibus venaticis*, *falconibus*, *aſturibus*, *accipitribus*, *in maxima quantitate* abundarunt. Neque tantùm mirere, Johannem Vicecomitem, Epiſcopum Novarienſem, ac deinde Mediolanenſis Urbis Archiepiſcopum & Dominum, venationi adeo addictum. Saeculis iis non minus Clerici quàm Laici ejuſmodi ſtudio ad furorem uſque delectabantur, contemtis Conciliorum decretis, a quibus vetantur ſacrati viri, falcones, venaticoſque canes alere, ipſique venationi operam dare: quod ſane & nunc Clericorum inſtitutum dedecere poteſt, ſi tumultu & exceſſu res peragatur, uti olim fiebat. Sed quo pluries olim vetitum id audimus, eo evidentius intelligimus, tunc ejuſmodi morbum adeo invaluiſſe, ut medicos amplius non audiret. Vidimus *Spatam*, ſive Gladium ſupra ceteras res antiquis Populis cordi fuiſſe. Tunc enim nulli rei enixius illi ſtudebant, quàm gloriae Fortitudinis. Eſſe fortes amabant, aut ſaltem videri. Adeo autem in honore apud ipſos Langobardos fuit laus iſta & opinio, ut nullâ

majori

majori contumelia onerari quis poſſet, quàm eum appellando *Arga*, ideſt, ut nunc dicimus, *un poltrone*, ſive inertem ac timidum. In Lege 384. Rotharis: *Si quis alium Arga per furorem clamaverit*, is revocare *injurioſum verbum* jubetur, ſolutâ tamen poenâ duodecim Solidorum; aut *per pugnam* ſuſtinere cogitur ſuum dictum aut dicacitatem. Appoſite Paullus Warnefridi Lib. 6. Cap. 24. narrat, Argaidum virum illuſtrem, quòd a Ferdulfo Duce *Arga* appellatus fuiſſet, & convicium ferre non poſſet, in medios hoſtes irruiſſe, ut morte ſua dedecus ſibi a Principe illatum elueret. Idem quoque in Lege Salica fuiſſe conſtitutum oſtendi in Notis ad eamdem Rotharis Legem. Intolerandum nempe convicium pariter apud Francos fuit, virum appellare *Leporem*, hoc eſt, timidum ſive fugacem. Tunc ergo Populis omnibus e Septemtrione, in nova ad Meridiem ſita regna prolapſis, par fuit ſtudium, arma tractare, in his ſeſe exercere, equos agitare, haſtas, jacula, & ſagittas emittere, clypeum ad omnes ictus offerre, cunctiſque, brevi dicam, inſultibus aſſueſcere, qui tum in ſingulari certamine, tum in publico bello accidere poſſent. De hominibus Liberis heic loquor. Servi enim, ut alibi monui, militiae nomen dare nequaquam ſinebantur. Theodericum Gothorum Regem eâ etiam de cauſsâ commendat Ennodius in Panegyrico, quod pacis tempore pubem indomitam ſub oculis ſuis faceret bella proludere. *Adhuc*, inquit, *manent in ſoliditate victricia agmina, & alia jam creverunt. Durantur lacerti miſſilibus, & implent actionem fortium, dum jocantur. Agitur vice ſpectaculi, quod ſequenti tempore poterit ſatis eſſe virtuti. Dum* * *amentis puerilibus haſtilia lenta torquentur; dum arcus quotidianae capitum neces dirigunt, Urbis omne pomerium ſimulacro congreſſionis atteritur. Agit figura certaminum, ne cum periculo vero naſcantur*. Paria e Caſſiodorio adferri poſſent. Neque aliter egiſſe Romanos rerum dominos, ut milites ſuos ad proelia mature erudirent, Vergilius, Joſephus, Silius, Plinius, aliique veteres memoriae prodidere. *Simulacra bellorum agere* dicebantur, ut habet Julius Capitolinus in Maximino. Vide & Vegetium. Ita ut qui poſt Annum Chriſti Millesimum emerſere Ludi militares, Haſtiludia videlicet ac Torneamenta, ſemen ſuum ac imaginem in fictis iis antiquorum certaminibus habeant. Vide infra Diſſertationem XXIX. *de Spectaculis*. Quum verò poſt Barbaros Italiâ potitos Literarum ſtudia languere ac deprimi coeperint, ac diutiſſime, praeſertim apud Italos in humili fuerint loco: liceat mihi, ut arbitror, reliquis hanc etiam cauſſam addere neglectae, immo abjectae Literaturae. Nimirum in armis ac militarium rerum amore & uſu praecipua nobilitatis & honoris ſumma tunc ſtatuebatur. Et praeterquamquod Literae Monachorum potius & Clericorum, quàm Secularium virorum inſtitutis congruae credebantur, ſibi etiam Barbari perſuadebant, per eas nimium emolliri hominum pectora, & auferri illarum commercio durum illud & aſperum, quod exigere fortitudo bellica credebatur: *Theodericus*, Gothorum & Italiae Rex, *inliteratus erat* (ait Anonymus Valeſianus) *& ſic obruto ſenſu, ut in decem annos Regni ſui quatuor literas ſubſcriptionis edicti ſui diſcere nullatenus potuiſſet. De qua re laminam auream juſſit interraſilem fieri, quatuor literas Regis habentem*

tem THEOD. *ut ſi ſubſcribere voluiſſet, poſitâ laminâ ſuper chartam, per eam penna duceretur, & ſubſcriptio ejus tantùm videretur*. Vide, quantâ antiquitate conſtet uſus adhuc apud quoſdam Principes familiaris inſtrumenti illius, quod ab Hiſpanico nos appellamus *Stampiglia*. Sed ſucceſſorem, ac nepotem Theoderici Athalaricum Amalaſuntha ejus mater aliter inſtituendum cenſuit, uti Procopius tradit Lib. primo Cap. 2. de Bello Gothico. Nam ut vitam, ac mores Principum Romanorum aequaret, eum Literis imbuendum curavit. At rem non aequo animo tulere Gothorum Optimates. Quamobrem Amalaſuntham adeuntes ſignificant: *Literas a fortitudine longe eſſe disjunctas, traditamque a ſenibus inſtitutionem in timiditatem & animi humilitatem plerumque verti. Itaque oportere, ut in re bellica futurus animoſus, gloriaque inſignis, amoto doctorum metu, armis exerceatur. Theodericum allegant, numquam paſſum Gothorum liberos ad Ludimagiſtros mitti: quum diceret omnibus, eos numquam haſtam aut gladium deſpecturos mente intrepida, ſi ſcuticam tremuiſſent*. En quare barbara gens olim non tantùm negligeret, ſed etiam adverſaretur Literas. Atque is mos in univerſam Italiam, & ad plura deinde Secula permeavit, eâ deformitate, ut non pauci ex ipſis Clericis in armorum potius uſu, quàm in Literarum cultura, famam & delicias quaererent.

Sub Carolinae ſtirpis imperio uſque ad Annum Chriſti DCCCLXXXVIII. moribus tolerandis Italicus Populus vixit. Sed tunc de Imperio contendentibus Berengario Duce Forojulienſi, inde Guidone Duce Spoletano, inteſtinis ac diuturnis bellis reſerata ſunt clauſtra, & vitiis fere cunctis ferali tempore illo aperta adeo eſt via, ut Seculo etiam ſubſequenti Italia rapinis, caedibus, fraudibus, laſciviâ quoque cum perditis & improbis quibuſque Populis certare potuerit. Neque immunis a tanta contagione Clerus ipſe abiit: immo, teſtante Petro Damiani, in omnium foediſſimam libidinem tunc eſt prolapſus. Anno autem DCCCCLXII. Germanica gens ſub Ottone Magno imperium in Italia exercere coepit. Erant Germani non pauci Francorum genus, aut certe diutius etiam, quàm Italia, Francorum Regibus paruerant, ita ut ſub Franciae Orientalis nomine illa regio paſſim adhuc deſignaretur. Quin apud eos multa e laudandis Francorum moribus ſervarentur, vix dubito. Quod etiam certum eſt, Saeculo illo & ſequenti Germania ſanctis viris prae ceteris Chriſtianorum regnis abundavit. Et ſane Germanicorum Principum potentia per unum fere Saeculum aliquantulum compeſcuit effrenem Italicorum licentiam. Sed an eis aliquid elegantiorum morum inſpirarit, nuſquam lego. Immo per gentis illius commercium, e cujus laribus ne noſtro quidem aevo paſſa eſt ruſticitas atque aſperitas ſe prorſus excludi, ferociores evaſiſſe videntur Itali. Eorum quippe exemplo, immo & legibus factum, ut Duellum, ſive ſingulare certamen, antea profectò uſitatum, in longe pluribus etiam caſibus liceret: de qua re dubitare nos non ſinunt Leges Ottonis II. & Henrici I. Auguſtorum inter Langobardicas. Ad haec eorum temporum Germani Baccho & Lyeo praecipuum honorem habebant, & liberioribus cyathis utentes, nihil ſibi ab ebrietate timuiſſe videntur. Eos certe *vino deditos* nobis exhibet Landul-

dulphus ſenior in Hiſtoria Mediolanenſi circiter Annum MLXXX. ſcripta. Et ne Franci quidem ipſi, Germanorum genus, ſe vini oſores ac hoſtes prodidere. Statuit Carolus Magnus in Capitularibus, ſimulque in Lege 42. inter Langobardicas, *ut Judices jejuni cauſſas audirent, & diſcernerent*. Et quamquam ſub primis Germanis Auguſtis compreſſa quidem nonnihil fuerit nimia in Populo Italico improborum veſana licentia; attamen multa adhuc vitia ea aetate palam ac impune regnarunt, immo etiam creverunt. Simonia praeſertim & incontinentia in Clero; in Laicis autem rapina ſacrorum bonorum, pauperum & peregrinorum oppreſſio, & ferales privatorum inimicitiae. Ditmarus Lib. 7. Hiſtor. *Multae ſunt*, inquit, *proh dolor! in Romania atque in Langobardia inſidiae. Cunctis huc advenientibus exigua patet caritas. Omne, quod ibi hoſpites exigunt, venale eſt: & hoc cum dolo: multique toxicato cibo pereunt.* Ad haec in Italia diu perduravit ab antiquiſſimis Saeculis invectus inſanus uſus *Faidae*, hoc eſt belli privati, ſive inimicitiae, quam ſingulares perſonae ac familiae invicem exercebant, ac pertinaciſſime fovebant. Nam ſi quando alicujus caedes accidebat, aut dolo malo cuiquam aedes incendebantur, aut grave probrum inferebatur; tunc non tantum Princeps poenam criminis exigebat, quae fere ſemper apud Populos Septemtrionales pecuniaria fuit, ſed & perſonae laeſae, aut earum propinqui & affines Vindictam inde armis proſequebantur, & ſumere etiam eis quaſi licitum videbatur. *Faidae*, ſive *Inimicitiae privatae*, ſaepe mentio occurrit in Legibus Langobardicis, Anglicis, Saxonicis & Capitularibus Regum Francorum. Immo ipſe Tacitus ejuſmodi Inimicitias ſuo quoque tempore apud Germanos viguiſſe aperte indicat. Neque verò pro quibuslibet damnis aut injuriis illatis jus *Faidae* decurrebat, puta pro vulneribus; nam in Lege 45. & 74. Rotharis, pro iis quidem exigitur multa, ſed *ceſſante Faidâ*. Ita & in aliis quibuſdam caſibus Inimicitia interdicitur, uti in caede latronis. Reo fas erat pecuniâ laeſis oblatâ Faidam redimere; & pleriſque accipere dedecus minime videbatur. Quod *ſi quis pro Faida pretium recipere noluiſſet*, tunc, ut habent Leges Langobard. 19. & 20. Caroli Magni & 21. Ludovici Pii, Rex intercedebat, ne res in deterius ruerent: quod idem praeſtabat Princeps, ubi contra reus *pro Faida pretium ſolvere* recuſaſſet. Et in ſuis quidem Legibus Ludovicus Pius & Lotharius *de Faidis pagandis*, ſive *pacandis*, & *de Faidis coërcendis* ſolicitos cupiunt Reipublicae Miniſtros.

Verùm Seculo X. & XI. eò proceſſerunt vitia ac ejuſmodi privatorum bella, depraedationes, & ſimultates, ut inde univerſa Reſpublica plane fuerit perturbata. Augebatur etiam calamitas per Nobiles, qui Caſtellis dominantes ſaepe adverſùs vicinos inimicitias alebant, ac tyrannidem interdum extra ſuos fines protendere coeperunt. Neque ad avertenda tot mala ſatis erat virium & auctoritatis Principibus. Haſce inimicitias eodem Seculo Chriſti XI. deſcribebat Petrus Damiani Lib. 4. Epiſtol. 17. iis verbis: *Vir quidam potentiorem ſe hominem interfecit, a cujus etiam filio, more Saeculi, non Legibus Evangelii, multas bellorum moleſtias pertulit. Paterni ſcilicet ultor interitûs & ſtrages anhelabat hominum, & frequentium reportabat manubias rapi-*

pinarum &c. Apud Corſicae incolas rudes ac efferos impiam conſuetudinem adhuc perdurare intellexi. Rurſus etiam vide eumdem Petrum Damiani Opuſcul. 34. Cap. 4. ubi refert bellum & proelium inter Clericum Burgundici Regni, & Potentem, inter ſe litigantes de jure in Eccleſiam Beati Mauritii. At in ipſa Gallia, ubi gravius etiam quàm in Italiâ, graſſabatur haec peſtis, circiter Annum Chriſti MXXXI. adinventum eſt tandem aliquod levamen; inſtitutis nempe per ſacros viros induciis ubique ſervandis, quae ſub nomine *Treguae Dei* celebres evaſere in Hiſtoriis atque Conciliis. Eas hiſce verbis deſcribit Landulphus ſenior Lib. 2. Cap. 30. Hiſtor. Tomo IV. Rer. Italicarum. *Quatenus omnes homines ſecure ab hora prima Jovis, uſque ad primam horam diei Lunae, cujuſcumque culpae forent, ſua negotia agentes permanerent. Et quicumque hanc Legem offenderet, videlicet Treguam Dei, in exilio damnatus per aliqua tempora poenam patiatur corpoream. At qui eamdem ſervaverit, ab omnium peccatorum vinculis Dei miſericordiâ abſolvatur.* Has inducias varia Concilia probarunt, & varii Pontifices, nempe Urbanus II. Paſchalis II. Innocentius II. &c. Vide potiſſimùm Petrum de Marca Lib. 4. Cap. 14. de Concordia. Hac igitur viâ non leviter proſpectum eſt privatis bellis; & viatoribus ac peregrinis tutiora itinera diebus induciarum patuere. Sed quae ſubingreſſa ſunt in Italiam diſſidia inter Sacerdotium & Imperium, graviora etiam mala in has regiones invexere, de quibus in praeſentia ſilendum.

Succeſſere deinde alia tempora in Italia, & novum regimen: quum nempe Reipublicae formam quamplurimae Civitates aſſumſere, & non tantùm Nobiles, ſed & ipſi Plebeji ad Magiſtratus in patria ſua gerendos, & ad imperandum, ut ita dicam, ſunt adhibiti. Id factum Seculo XII. & uberius ſubſequenti. Ejuſmodi autem Libertatis beneficio, & potiſſimùm quod Cives aſſueſcerent conſiliis magnarum rerum, & identidem ſplendidis muneribus fungerentur, facile quiſque opinetur, erectos fuiſſe tunc Italicorum animos, & ruſticitate poſitâ, induiſſe mores magis ingenuos ac liberales. Literarum quoque ſtudia inſtaurata fuere, quibus exploratum eſt, vim ineſſe traducendi homines ad humanitatis officia. Et multa ſane in melius converſa fuere. Sed quum fere ſemper Saeculo XII. & XIII. Italiam bellorum furor incenderit, & Guelphorum & Gibellinorum inteſtinas factiones ex Orco Erynnis ad nos per ea tempora deduxerit: nihil mirum, ſi feritas, ſi barbaries quaedam ex miti hac & amoena Orbis parte, prorſus exulare neſciverit. Quale foret de Lombardis noſtris Sancti Bernardi judicium, ejus Epiſtola 155. indicat, ad Innocentium Papam II. ſcripta circiter Annum MCXXXV. in qua eum rogat, ne hominem Gallicum Bernardum de Portis in Italia Epiſcopum conſtituat. *Inſolentia*, inquit, *Lombardorum, & inquietudo eorum, cui non eſt nota? aut cui magis quàm vobis? Quid putamus eſſe facturum juvenem, viribus corporis fractum, & quieti eremi aſſuetum, in Populo barbaro, tumultuoſo, procelloſo?* Nihil minus quàm barbariem Lombardis Populis tribuit Bernardus, qui coram noverat, quibus vitiis tunc inficeretur Italica natio. Tanto auctori majorem fidem adhibendam quiſque fateatur, quàm Johanni Sariſberienſi,

ſi, ſatyrico alioquin & lepido homini, narranti Libro primo Cap. 4. de Nug. Curial. irriſos a Gallis Aemiliae & Liguriae Populos, quaſi timidam aut prudentem nimis cautamque gentem. Ita ille Saeculo eodem, quo Bernardus, quamquam poſterior, ſcribit: *Aemilianos & Ligures Galli derident, dicentes, eos teſtamenta conficere, viciniam convocare, armorum implorare praeſidia, ſi finibus eorum teſtudo immineat, quam oporteat oppugnari.* An Aemilienſes & Ligures eodem Seculo metum in pectore aluerint, ſat patuiſſe puto in diuturna contentione cum Friderico I. Auguſto, hoſte potentiſſimo. Proinde ridendi Galli, qui gentem noſtram ridebant, tunc ipsâ Germanorum fortitudine fortiorem. Lombardos alibi idem Sarisberienſis *parciſſimos, ne avaros dicam,* appellat. Praeterea apud eumdem Libro 4. Cap. 11. Placentinus quidam vir, ſanguine generoſus, & prudentiâ Mundi ornatus, apud quem hoſpitium invenerat idem Sarisberienſis, ajebat: *Hoc in Civitatibus Italiae uſu frequenti celeberrimum eſſe, quod dum pacem diligunt, & juſtitiam colunt, & perjuriis abſtinent, tantae libertatis & pacis gaudio perfruuntur, quod nihil eſt omnino, quod vel minimo quietem eorum concutiat. Quum verò prolabuntur ad fraudes, & per varias injuſtitiae ſemitas ſcinduntur in ſemetipſis, ſtatim vel faſtum Romanum, vel furorem Teutonicum, aliudve flagellum inducit Dominus ſuper eos.* Sed aliud de Italis judicium fuit Jacobi de Vitriaco, qui Anno MCCXX. Hiſtoriam Hieroſolymitanam ſcribebat, editam inter Geſta Dei per Francos. Is ergo poſtquam Cap. 66. *Januenſes, Veneticos, & Piſanos marinis proeliis promtos ſupra reliquas gentes* laudaſſet, haec ſubdit: *Homines ſiquidem Italici graviores, & maturi, & prudentes, & compoſiti, in cibo parci, in potu ſobrii, in verbis ornati & prolixi, in conſiliis circumſpecti, in re ſua publica procuranda diligentes & ſtudioſi; tenaces & ſibi in poſterum providentes, aliis ſubjici renuentes, ante omnia libertatem ſibi defendentes, ſub uno, quem eligunt, Capitaneo Communitati ſuae jura & inſtituta dictantes, & firmiter obſervantes, Terrae Sanctae valde ſunt neceſſarii non ſolùm in proeliando, ſed in navali exercitio, in mercimoniis, & peregrinis, & victualibus deportandis. Et quoniam in potu & cibo modeſti ſunt, diutius in Orientali regione vivunt, quàm aliae Occidentales regiones.* Contrariis hiſce de antiquis Italicorum moribus ſententiis adde, quae Landulphus ſenior, Hiſtoricus Mediolanenſis, tradit Tomo IV. pag. 95. Rer. Italicar. Floruit ille Anno Chriſti MLXXXV. ac tempora anteacta deſcribens, tam miram rerum faciem inter Italos exhibet, ut in eo majorem ſinceritatem deſiderare paene cogar. Inquit enim: *Caritas, quae multitudinem peccatorum cooperit, univerſos omnibus bonis affluentes, ut mater tuebatur. Praeterea aetas ſine bellorum incurſionibus gentium vicinarum, aut hoſtium extraneorum motionibus, in viris aut mulieribus perfecta, integra, atque jocunda erat. Et quamvis per parvula tempora antecedentia otio vacabant, libidini aut variis cupiditatibus minime inſiſtebant. Tanta enim circa virorum & mulierum praecordia erat conſtantia, ut nemo niſi ſuam uxorem aliam cognoſceret; & prius (quod incredibile videtur) triginta annorum viri & mulieres erant, quàm ſeſe negotiis conjugalibus traderent. Unde homines & feminae integri, fortes atque perfecti, ſi invenirent hominem duorum pedum aut trium, hunc non hominem, ſed*

ſed monſtrum judicabant. Aetas integra, ſana, ac opibus univerſis affluens. Tempus habile, pacificum, jocundum, amoenum, caritativum, atque ſalubre nobis, & omnibus gentibus, quarum in noſtris finibus reſonabat. Sed Landulphus haec ſcripſerit ſenex: omnis autem ſenex

„ - - - - *laudator temporis acti.*

Jamdiu certe Italia morbis graviſſimis laborabat. Neque ſane ejus laudes ad Seculum X. praecedens, quo nullum deterius, referendae ſunt.

Ceterum Seculo XII. & XIII. quum Langobardi & reliqui Italiae Populi, perpetuis ferme bellis occupati, atque in armis, ſeditionibus, civilibuſve diſcordiis innutriti fuerint, nil mirum, ſi feritas quaedam in eorum animis inſedit. Verùm non is ſum, qui temporibus iis ruſticitatem morum in habitando, in veſcendo, in veſtiendo, atque in aliis humanae vitae officiis tribuendam arbitrer, quamquam id viſum fuerit Ricobaldo Ferrarienſi, qui ſub finem Seculi XIII. ſuum Chronicon ſcripſit, editum Tomo IX. Rer. Italicarum. Celeberrima ſunt ejus verba, eaque a ſubſequentibus Hiſtoricis avide fuerunt, ut in MStis Codicibus animadverti, accepta, ubi *de rudibus moribus in Italia* agit. Ad Annum circiter MCCXXXIV. ſub Friderico II. Auguſto: *Per hujus*, inquit, *Imperatoris tempora rudes erant in Italia ritus & mores: nam viri infulas de ſquamis ferreis capite geſtabant, inſutas biretis, quas appellabant Majatas. In coenis vir & uxor unâ manducabant paropſide. Uſus inciſoriorum lignorum non erat in menſis: unus vel duo ſcyphi in familia erant. Nocte coenantes lucernis vel facibus illuminabant menſas, facem tenente uno puerorum vel ſervo; nam candelarum de ſebo vel de cera uſus non erat. Viri chlamydibus pelliceis ſine operimento, vel laneis ſine pellibus, & infulis de Pignolato utebantur. Mulieres tunicis de Pignolato; etiam quando veniebant ad nuptias viris ſuis conjugatae. Viles tunc erant cultus virorum & mulierum. Aurum & argentum rarum vel nullum erat in veſtibus: parcus quoque erat victus. Plebeji homines ter in ſeptimana carnibus recentibus veſcebantur. Tunc prandio edebant olera cocta carnibus. Coenam autem ducebant ipſis carnibus frigidis reſervatis. Non omnibus erat uſus vini aeſtate; modicâ denariorum ſummâ ſe locupletes habebant. Parvae tunc erant cellae vinariae. Horrea non ampla, promptuariis contenti. Modicâ dote nubebant feminae, quòd earum cultus erat parciſſimus. Virgines in domibus patrum tunicâ de Pignolato, quae appellatur Sotanum, & paludamento lineo, quod dicebant Xoccam, erant contentae. Ornatus capitis non pretioſus erat Virginibus atque Nuptis. Conjugatae latis vittis tempora & genas ſub mentum vittabant. Virorum tunc erat gloria eſſe in armis & equis commodos. Nobilium locupletum erat gloria Turres habere: quo tempore Urbes Italiae ſingulae multis Turribus inclytae viſebantur.* Haec Ricobaldus, quae tamen alicui, immo & mihi, vix credibilia videantur. Nam ſi ante illa tempora luxum in Eccleſiaſticis viris damnatum videmus, cur immunes ab eo Saeculares credere poſſimus? Audi Petrum Damiani, qui circiter Annum MLXX. Opuſc. 31. Cap. 6. haec de Cardinalibus, & Epiſcopis Italicis ſui temporis ſcribebat: *Ditari cupiunt, ut turritae dapibus lances Indica pigmenta redoleant; ut in chryſtallinis vaſculis adulterata mille vina flaveſcant; ut quo-*

cum-

cumque deveniunt, praeſto cubiculum operoſis & mirabiliter textis cortinarum phaleris, induant. Sicque parietes domus ab oculis intuentium tamquam ſepeliendum cadaver obvolvant. Mox etiam tapetis prodigioſas imagines praeferentibus ſedilia ſternunt: peripetaſmata laquearibus, ne quid occiduum delabatur, opponunt. Deinde clientum turba dividitur. Alii ſiquidem domino ſuo reverenter aſſiſtunt, nutumque ejus, ſi quid forte jubeatur, curioſâ nimis, velut rimatores ſiderum, obſervatione cuſtodiunt. Alia addit, e quibus haec tantùm decerpo: *Non diſſimilis & illa creditur eſſe dementia, dum lectulus tam operoſis decuſſatur impendiis, ut ornamentum ſacroſancti cujuslibet, vel etiam ipſius Apoſtolici, praecellat Altaris &c. Hoc ergo modo quum ſobrietas ſoleat commendare Pontifices, effuſis nunc opibus facti ſunt helluones. Regalis itaque purpura, quia unicolor eſt, vilipenditur: pallia verò diverſis fucata nitoribus ad ſublimis lectuli deputantur ornatum. Et quum domeſtici murices noſtris aſpectibus ſordeant, tranſmarinorum pelles, quia magno pretio coëmuntur, oblectant. Ovium itaque ſimul & agnorum deſpiciuntur exuviae. Ermelini, Gebellini, Martores exquiruntur, & Vulpes &c. Toedet cetera vanitatis attexere, non ridenda, ſed gemenda ridicula. Faſtidium eſt, tot ambitionis ac prodigioſae veſaniae dinumerare portenta. Papales ſcilicet infulas, gemmis micantibus, aureiſque bracteolis per diverſa loca corruptas. Imperiales equos, qui dum pernices greſſus arcuatis cervicibus glomerant, ſeſſoris ſui manus loris innexas, indomitâ ferocitate fatigant. Omitto anulos enormibus adhibitos margaritis. Praetereo virgas, non jam auro gemmiſque conſpicuas, ſed ſepultas. Numquam certe vidiſſe me memini Pontificales baculos tam continuo radiantis metalli nitore contectos, ſicut erant, qui ab Eſculano atque Tranenſi geſtabantur Epiſcopis.* Reliqua mitto.

Sed neque tot verba retuliſſe poenitet, quum & ipſa veteres Italicorum mores nobis ſpectandos exhibeant. Si Eccleſiae Proceres tanto laborabant luxu, num Seculi Principes atque Optimates moderatiores fuiſſe arbitremur? Vide quae Donizo habet Lib. primo Cap. 9. de nuptiis Bonifacii Marchionis & Beatricis, hoc eſt parentum Comitiſſae Mathildis. Sed & ipſo ineunte Saeculo X. quo Anonymus Poëta Panegyricum contexuit Berengarii Auguſti, editum ab Hadriano Valeſio, atque a me recuſum Tomo II. Rer. Italicar. pag. 395. luxui, & conviviis indulſiſſe Italos invenio. Is enim Gallum Italis haec exprobrantem inducit.

- - - - - - Quid inertia bello
Pectora, Ubertus ait, duris praetenditis armis,
O Itali? Potius vobis ſacra pocula cordi,
Saepius & ſtomachum nitidis laxare ſaginis,
Elataſque domos rutilo fulcire metallo.

En Italos aevo illo genio indulgentes in menſis, & altis domibus, auroque refertis, ſuperbos. Quid verò de Gallis addat, accipe:

Non eadem Gallos ſimilis vel cura remordet,
Vicinas quibus eſt ſtudium devincere terras,
Depreſſumque larem ſpoliis hinc inde coactis
Suſtentare. - - - - - - - - - - -

Itaque tunc Galli aedibus humilibus contenti, ſuam gloriam collocabant

in iis ornandis ex hoſtium devicto- A
rum armis. Landulphus verò ſenior,
nuper memoratus Hiſtoricus Medio-
lanenſis, Tomo IV. pag. 84. Rer.
Italicar. Theutonicos a Conrado I.
Auguſto in Italiam adductos Anno
Chriſti MXXXVI. nobis exhibet,
ſolitos Ticinenſi in Urbe etiam poſt coe-
nam in nucleolis (nunc *Nocciuole*) *&*
majoribus nucibus optimo vino interjo- B
care. Addit eos uſos *aureis & argen-*
teis ſcyphis. Sariſberienſem quoque
praelaudatum audi Seculo XII. prae-
cedente deſcribentem Lib. 8. Cap. 7.
coenam divitis cujuſdam *in Apulia*,
cui & ipſe interfuit. Haec *ab hora*
diei nona fere uſque ad duodecimam no-
ctis, & hoc quidem tempore aeque dia-
li, *protracta eſt. In hanc Canuſinus* C
hoſpes Conſtantinopolitanas, *Babyloni-*
cas, *Alexandrinas*, *Palaeſtinas*, *Tripo-*
litanas &c. congeſſit delicias; ac ſi
Sicilia, *Calabria*, *Apulia*, *Campania-*
que non ſufficiant convivium inſtruere
delicatum. *Copiam rerum*, *miniſterii di-*
ſciplinam, *ſedulitatem obſequii*, *urbani-*
tatem hoſpitis plenius & melius referet
Johannes Theſaurarius Eboraci: nam & D
ipſe interfuit. Huc quaeſo oculos,
bone Ricobalde. Non Romae, non
a Principe acta haec ſunt, ſed a
privato homine, & Canuſii. Talia
Sariſberienſis laſciviente ſtilo & exag-
gerans effuderit: certe opiparum con-
vivium, & convivam deſcribere vo-
luit. Quid ergo tam rudes, tam par-
cos nobis exhibes Italicorum eo tem- E
pore mores? Profectò ſi viva haec
luxus & gulae ſpectacula ante oculos
omnium verſabantur, vix dubitan-
dum videatur, quin & minores pro
modulo ſuo ad eorum imitationem
certarint, quum & nos aevo noſtro
Nobiles intueamur Principum orna-
menta affectare, & ignobiles ſtulte
aemulari Nobilium ſplendorem. Prae-
terea neſcio, cui perſuadere poſſit
Ricobaldus, ante Friderici II. tem-
pora *nocte coenantes lucernis vel facibus*
menſas illuminaſſe, *facem tenente uno*
puerorum vel ſervo; nam candelarum de
ſebo vel de cera uſus non erat. *Cande-*
las ſebare ſeu *ſevare*, apud vetuſtum
Columellam reperimus. *Sebalem fa-*
cem memorat Ammianus Marcellinus
Lib. 18. Cap. 6. ad Annum Chriſti
CCCLIX. Sed & Apulejus Metamor-
phoſ. Lib. 4. *Taedis*, inquit, *lucer-*
nis, *cereis*, *ſebaceis*, *& ceteris nocturni*
luminis inſtrumentis, *clareſcunt tenebrae*.
Harum excidiſſe inventum & uſum,
vix eſt ut credam. Nam etſi *Cande-*
lae nomine Secula Barbarica Lucer-
nas oleo nutritas ſignificarint, uti
Du-Cangius, multis congeſtis teſti-
bus in Gloſſario, oſtendit, attamen e
compluribus aliis Scriptoribus con-
ſtat, *Candelas* cereas ſaltem in ſacris
adhibitas fuiſſe, propriumque earum
nomen perduraſſe ſemper. Praeter-
quamquod etiamſi ante Ricobaldi
tempora majores noſtri *candelas* nul-
las ad menſam adhibuiſſe crederen-
tur, certe eis erant lucernae oleariae,
quas etiam Ricobaldus ipſe agnovit.
Quum hae praeſto cuique forent,
quod ille ſubdit, de facibus menſam
illuminantibus, & *facem tenente uno*
puerorum vel ſervo, fidem nunquam
a me impetret, niſi haec ad infimas
vulgi quiſquilias referas. Nam quis
de ditibus ac nobilibus credat? Ru-
ſticos Ferrarienſes aut Ravennates prae
oculis habuiſſe Ricobaldus videtur,
nunquam verò honeſtos Urbium il-
larum Cives, nedum univerſam Ita-
licorum gentem. Ad haec vide in-
fra, quae in Diſſertatione XXV. *de*
Textrina diſſerui, ubi palam factum
eſt, quàm pretioſis veſtibus olim quo-
que Majores noſtri ſint uſi. Quibus
nunc addo, quid Landulphus junior
Hi-

Hiſtoricus Mediolanenſis, Tomo V. Rer. Italicar. editus, habeat Cap. 4. de Groſſulano Epiſcopo Savonenſi, qui Anno MC. pro Anſelmo Archiepiſcopo in Orientem profecto Clerum Mediolanenſem regebat. Affectabat ille *aſperitatem veſtitus & cibi*, cui propterea perſuadebat Liprandus Presbyter, *ut horridam cappam exueret*, *& convenientem tanto Vicario indueret*. Repugnabat Groſſulanus, *contemtum Mundi* ingeminans. Tum Liprandus: *Quum ſpernis Mundum, cur veniſti in Mundum? En Civitas iſta ſuo more utitur pellibus variis, grixis, Marturinis, & ceteris Pretioſis Ornamentis & Cibis. Turpe quidem erit nobis, quum advenae & peregrini viderint te hiſpidum & pannoſum.* Accedat nunc Ricobaldus, ſuamque cantilenam nobis objiciat *de rudibus Italiae moribus* tum in Veſtimentis, tum in Cibis. Nos reponemus: quei tanta parſimonia ac ruditas tunc Italis fuit, quando praecedenti Seculo Civitas Mediolanenſis *Pretioſis Ornamentis & Cibis* utebatur, ita ut turpe eſſet vilibus indui pannis? Atque heic nolo mihi elabatur e manibus, quod Puricellius in Monumentis Baſilic. Ambroſian. habet pag. 702. Agitata eſt controverſia Anno Chriſti MCXLIX. inter Monachos & Canonicos ejuſdem Mediolanenſis Ambroſianae Baſilicae, contendentibus hiſce, quoties accerſendi erant in convivium a Sancti Ambroſii Abbate, ipſum *debere habere novem diverſa fercula, de iſtis ſcilicet tribus. In prima appoſitione Pullos frigidos, Gambas de vino* (ignotum plane ferculum) *& Carnem porcinam frigidam. In ſecunda Pullos plenos, Carnem vaccinam cum Piperata, & Turtellam de Lavezolo. In tertia pullos roſtidos, Lombolos cum Panitio, & Porcellos plenos.* Paſchalis quoque II. Papa Anno Chriſti MCVIII. in Synodo Beneventana *Veſtimenta Saecularia & Pretioſa in Clericis reprehendit, & talibus uti* interdixit, teſte Petro Diacono Lib. 4. Cap. 33. Chronic. Caſinenſ. En mores temporum illorum.

Propterea, ne Ricobaldi auctoritas heic prorſus nutet, ſtatuendum eſt, eum de Vulgi potiſſimùm moribus loquutum fuiſſe; plebs enim aut militiae, aut artibus intenta, uti a Principum ac Nobilium fortunâ aberat, ita ab eorum luxu amplectendo, nedum aemulando, ſibi abſtinendum ſentiebat. Veri etiam videtur ſimile, Urbes & Populos, quibus ignota erat Principum Aula, ignoraſſe etiam, quae luxus eſſet facies. Ad haec vel nos ipſi partim a Majoribus noſtris audivimus, partim noſtris oculis vidimus, aliam ſobrietatem morum, veſtimentorum, rhedarum, conviviorum, & hujuſmodi rerum in uſu fuiſſe tempore Avorum noſtrorum, ac praeſenti ſit. At eodem Saeculo XIII. qui rudes, qui agreſtes mores viſi ſunt Ricobaldo (nobiſque tanto plus videantur aetate luxuriosâ viventibus, & parſimoniam ac temperantiam odioſo ſaepe nomine onerantibus) aſpectum plane diverſum cepere, immo & in luxum vergere coeperunt. Hanc morum mutuationem circiter Annum MCCXXXIV. factam Ricobaldus ſcripſit, qua de re agam infra in Diſſertat. XXV. *de Textrina*. Accipe nunc qualis eſſet Anno MCCLXVIII. Romanorum ornatus. Deſcribit Sabas Malaſpina Lib. 4. Hiſtoriae editae Tomo VIII. Rer. Italicar. pag. 842. quo apparatu exceptus Romae fuerit Anno eodem Conradinus Rex, Carolo I. Siciliae Regi bellum poſtea infeliciſſime inlaturus: *Tripudiantium*

tium militum agmina veſtium pretioſarum, diverſorumque colorum deſuper arma varius habitus diſtinguebat. (Hae *Chlamydes* antiquis, nobis erant *Sopraveſte*.) *Quodque magnum eſt, & auditu mirabile, mulierum choreae ludentium intra Urbem in cymbalis & tympanis, lituis & violis, & in omni muſicorum genere concinunt. Volenteſque ſuarum pretioſarum rerum abundantiam, quam plerumque ſequitur voluptas, oſtendere, de domo in domum in oppoſitum conſiſtentem, jactatis ad modum arcus, aut pontis, chordis & funibus, vias medias deſuper, non lauro, non ramis arboreis, ſed caris veſtibus & pellibus variis* (ideſt pretioſis illis, unde nomen *Vajo*) *velaverunt, ſuſpenſis ad chordas ſtrophaeis, flectis, dextrocheriis, priſcelidibus, arbitris, grammatis*, (quaedam heic nomina corrupta puto) *armillis, friſiis, & diverſorum ac pretioſorum annulorum appenſione, diadematum etiam, & fibularum, ſeu monilium, in quibus gemmae fulgentiſſimae relucebant, burſis ſericis, cultris tectis de piancavo, ſamito, byſſo, & purpurâ, cortinis, tovaliis, & linteaminibus contextis auro, ſiricoque per totum, junctis velis & palliis deauratis, quae doctus opifex citra & ultra mare de diversâ & operosâ materiâ, carâque ſtruxerat*. Non haec reor paucis ante temporibus ornamenta in Urbem confluxiſſe. Ibi a multis Seculis opulentia non mediocris perdurabat, quae luxus magiſtra. At in aliis Italiae Urbibus plurimis, quibus longe diſſimilis erat opum copia, minor pompa excogitari non injuriâ poteſt. Interim a vero fortaſſe non abludam, ſi dixero, plurimùm contuliſſe ad traducendam Italicam gentem ab antiqua, ſi ita loqui fas eſt, ruſticitate, aut ſimplicitate ad elegantiam, immo & ad luxum, A-

A puli & Siculi Regni fata, quae nempe Seculo eodem, hoc eſt Anno MCCLXVI. ſublato Rege Manfredo, Carolum Andegavenſem Provinciae Comitem in ſuum Regem accepere. Tunc in Italiam turmatim confluere vidiſſes Gallicorum millia. Augeſcente autem in dies Caroli ejuſdem potentia, ii non ſolùm in Apulia &
B Sicilia, ſed etiam in Tuſcia, ac in multis Italiae ſubalpinae locis ſedem ſuam fixere. Erant eo tempore, ſuntque adhuc, Gallicae gentis mores longe molliores quàm Italicis, & ad pompam ac voluptatem apprime compoſiti. Eos φιλοκόσμους vel ſuo tempore appellavit Strabo Lib. 4. Ammianus quoque Marcellinus Seculo Chri-
C ſti IV. de Gallis ſcribebat: *Terſi pari diligentiâ cuncti & mundi; nec in tractibus illis, maximeque apud Aquitanos, poterit aliquis videri, vel ſemina, licèt perquam pauper, ut alibi, fruſtis ſquallere pannorum*. Mirabantur primo boni Italici tam comtos hoſpites; tum facile, ut moris eſt, ad imitandum ſe contulere ſpecioſam hanc
D vivendi formam: dulcia enim vitia hortatore non indigent, ut hominum gratiam ineant. Et ſane quum primùm Neapolim ingreſſa eſt Beatrix Regina, Caroli ipſius Regis uxor, Matthaeus Spinellus, Auctor ſynchronus in Ephemerid. Neapolitan. Tomo VII. Rer. Italicar. ad Annum MCCLXVI. in extaſim paene ra-
E ptum ſe fatetur, dum intueretur in ejus comitiva *milites Francos, omnes plumatos pulchre & decore indutos, & Proceres torquibus grandibus aureis ſpectabiles, & carpentum Reginae holoſerico villoſo caeleſtis coloris obtectum, totum liliis aureis circumſperſum*. Antea profectò perquam raras fuiſſe rhedas puto, in quibus veherentur mulieres; rariores, quibus viri. In equis, alii-

aliiſque jumentis vehi uſitatior mos tunc fuit. Illuſtres Matronae, ac Senes vehebantur carpento. Papias in Gloſſario ſuo memorat *Petorica*, *& Carriolas*, *vehicula feminarum*. Id tamen ſatis minime eſt, ut credamus, temporibus illius ejuſmodi vehicula multo in uſu fuiſſe; aut ſi erant, non tantùm ab equis, ſed & a bobus trahebantur. Rolandinus Lib. 4. Cap. 9. Chronic. tradit, Friderico Auguſto Patavium venienti Anno MCCXXXIX. obviam proceſſiſſe universum Populum. Quod & praeſtitere *multae Dominae pulcbritudine*, *pretioſis veſtibus reſulgentes*, *ſedentes in phaleratis & ambulantibus palafredis*. Romanorum tempora potius deſignaſſe Papias mihi creditur, quibus *Petorita* (non *Petorica*) uſurpabantur. Varro, Quinctilianus, Feſtus, & alii *Petorita* commemorarunt, uti & *Baſternas*, *Rhedas*, *Lectiсas &c.*

Certe ante ea tempora etſi Nobiles viri ac mulieres ſeſe a Populo diſtinguerent, & veſtium, & menſae, & famulorum, & equorum, aliarumque rerum pompâ: attamen aberant & ipſi plerique a luxu, quem Gallica gens Saeculo XIII. in Italiam invexiſſe mihi creditur. Atque heic Ricobaldo egregium & ſynchronum Scriptorem, cum eo in multis concordem, adjungere volo. Is eſt Dantes Aligherius, qui in Cant. XV. Paradiſi Cacciaguidam unum e majoribus ſuis ita loquentem inducit:

Fiorenza dentro della cerchia anticha,
Ond' ella toglie ancora e Terza e Nona,
Si ſtava in pace, ſobria e pudica.

Non aurea catenella, non corona,
Non Donne contigiate, non cintura;
Che foſſe a veder più, che la perſona.
Non faceva naſcendo ancor paura
La figlia al padre; che 'l tempo e la dote
Non fuggian quinci e quindi la miſura.

Non avea caſe di famiglie vote:
Non v' era giunto ancor Sardanapalo,
A moſtrar ciò, che 'n camera ſi puote, &c.

Bellincion Berti vid' io andar cinto
Di Cuojo e d' Oſſo, e venir dallo ſpecchio
La Donna ſua ſenza 'l viſo dipinto.

E vidi quel de' Nerli, e quel del Vecchio
Eſſer contenti alla pelle ſcoverta,
E le ſue Donne al fuſo & al pennecchio, &c.

Haec & alia Dantes, quae praetereo. Atque haec ſatis ſint ad confirmandam aliquâ ex parte Ricobaldi ſententiam. Itaque paucorum annorum ſpatio, Saeculo XIII. Luxus mirifice in Italia crevit, & ſecum incommoda reliqua & vitia traxit, quae comitari ſolent immanem hunc fortunarum voratorem, & multis carum latronem. Neceſſarium propterea duxerunt ſapientes Urbium moderatores gliſcenti morbo obices opponere, & multa reſecare, praeſertim Mulierum ornamenta, quae ad exceſſum quotidie inclinabant. Immo & ipſi Romani Pontifices in hanc rem intenti, curandum vulnus ſuſcepere. Teſte Ricordano Malaſpina Cap. 199. Hiſtoriar. Beatus Gregorius X. Papa in Concilio II. Lugdunenſi Anno MCCLXXIV. inter alias Conſtitutiones utiles univerſitati Chriſti Fidelium, *interdixit immodica feminarum ornamenta per univerſam Chriſtianorum* *Rem-*

Rempublicam. Ex iis etiam, quae Anno MCCCXXVII. Mutinae conſtituta ſunt ab Urbis Rectoribus, aliarum quoque Urbium ritus ac mores intellige. In Legibus municipalibus MStis ejuſdem Anni, Lib. 4. Rubricâ 162. haec *de camareriis & mulieribus parvae conditionis* decreta leguntur: *Pediſequae, & aliae ſervientes* (nobilium feminarum) *& quaecumque mulieres parvae conditionis, non debeant portare aliquas veſtes, quae tangant terram. Et ipſae pediſequae non portent in capite aliquod intrezatorium de ſeda.* Nihil aliud eſt *intrezatorium*, quàm ornamentum, quod interſerebatur comis (*treccie* nos appellamus) aut eas operiebat. Pleniora ſunt, quae in eodem Statuto habentur Lib. 4. Rubric. 177. nobiſque delineant partem mundi muliebris eorum temporum. *Nulla mulier nupta, vel non nupta poſſit, nec debeat de cetero portare extra domum vel in domo, aliquam gonellam, vel guarnachiam, pellem, vel veſtem aliquam, quae habeat caudam, quam portet per terram, & tangat terram ultra unum brachium ad brachium Communis, quod eſt in lapide Boniſſimae in Platea Communis. Nec aliquam coronam, circlellum, vel filum, vel girlandam de perlis, auro, vel argento, vel gemmis, vel alterius cujuſcumque generis & maneriei. Nec aliquem intrezatorium platum, vel deauratum, vel arientatum, nec aliquam centuram, vel coregiam, quae centura vel coregia valeat ultra decem Libras Mutinenſis, vel burſam, quae valeat ultra quinquaginta Soldos Mutinenſis. Nec aliquem cavezium ad gonellam vel guarnachiam, vel ad aliquam veſtem, de auro, argento, gemmis, vel de perlis, quod cavezium ſit valoris ultra tres Libras Mutinenſis pro qualibet veſte ſeu cavezo. Et nullus Sartor vel Aurifex poſſit vel debeat talem Coronam, vel Cavezaturam, vel Caudam facere vel ponere &c.* Alio etiam in loco exuberantes in funeribus pompas coërcent. En ut Mutinenſes ante annos quadringentos Luxum ingruentem, quibus poſſent, legibus cohiberent. At ille tanquam ſubdolus hoſtis ex una parte pulſus, per alteram ſaepe regredi novit: immo & vi interdum adhibitâ leges ipſas lacerat atque conculcat. Illud exploratum eſt, poſt ea tempora non ſolùm nihil attenuatas vires Luxus, ſed ſenſim ita auctas, amore potiſſimùm novitatis, ut nunc peſſimos illius afflatus Reſpublica quotidie ſentiat, prudentes damnent, ſed nemo eliminandos curet. Jam indicavi, Gallicam gentem in luxum ab antiquo pronam, noviſque veſtium ac ornamentorum formis ſemper delectatam, ſuo morbo infeciſſe Italicam ſobrietatem: morbo, inquam, nunquam amplius ſublato, & quo adhuc laboramus. En alterum exemplum, quod nobis ſuppeditat Johannes Villanius Lib. 12 Cap. 4. Hiſtoriar. ad Annum Chriſti MCCCXLII. *E non è da laſciare* (inquit ille) *di fare memoria d' una* * *sfoggiata mutazione d' abito, che ci recarono di nuovo i Franceſchi, che vennono al Duca in Firenze. Che colà dove anticamente il loro veſtire ed abito era il più bello, nobile, e oneſto, che niuna altra Nazione, al modo de' togati Romani, sì ſi veſtivano i giovani una cotta, o vero gonella corta, e ſtretta, che non ſi potea veſtire ſanza ajuto d' altri, e una coreggia, come cinghia di cavallo con isfogiata fibbia e pun-*

* In editione an. 1559. Venet. inſtantibus Junctis de Florentia legitur *sformata.... null' altra nazione, a modo di.... ſi veſtieno.... e con grande iſcarſella.... a modo di ſconcobrini.... al modo d' ogni nazione ec.*

e puntale, e con isfoggiata ſcarſella alla Tedeſca ſopra il pettignone, e il capuccio veſtito a modo di ſcocobrini col battolo infino alla cintola; e più, ch' era capuccio e mantello con molti fregi e intagli: il becchetto del capuccio lungo fino a terra, per avolgere al capo per lo freddo: & colle barbe lunghe, per moſtrarſi più fieri in arme. I Cavalieri veſtivano uno ſorcotto, o vero guarnacca ſtretta ivi ſuſo cinti, e le punte de' manicottoli lunghi infino in terra, foderati di Vajo e Ermellini. Queſta inſtranianza d' abito non bello nè oneſto, fu di preſente preſo per li giovani di Firenze, e per le donne giovani di diſordinati manicottoli; come per natura ſiamo diſpoſti noi vani Cittadini alle mutazioni de' nuovi abiti, e i ſtrani contraffare, oltre al modo dell' altre Nazioni, ſempre al diſoneſto e vanitade.

Hiſce adjecta volo, quae leguntur in MSto Codice exiſtente paenes me, & complectente *Tractatum de Generatione aliquorum Civium Urbis Paduae tam Nobilium quàm Ignobilium*. Floruiſſe videtur illius Auctor Anonymus ſub finem Saeculi XIV. Ille verò de moribus Patavinorum in haec verba ſcribit. *Ante dominium Ezerini de Romano, & poſt per aliquod tempus, uſque dum Paduani attingebant annos viginti, incedebant cum capite diſcooperto.* Hoc etiam Mediolani olim factum audivi, ut puerorum capita, expoſita aëris injuriis, durarentur, & obſequium Majoribus mature addiſcerent. Pergit Patavinus Scriptor dicere: *At illo finito tempore, inſulas & galeros Forojuliano more incipiebant portare, aut Capucia cum roſtris, ante naxonem plus in altitudinem, quàm ad depreſſionem tendentibus. Interulas a lateribus ſcindi faciebant, & diploides ex anteriori parte: tunicas*

A *etiam a lateribus ſciſſas & a parte an-
teriori. Omnes portabant Epitogia. Pan-
nos veſtium emebant, quorum brachium
ad plus viginti conſtabat Solidis. Fa-
miliam pulcram, bonos equos & arma
tenebant continuo. Societates filiorum No-
bilium Paduanae Urbis in certis Feſto-
rum diebus a viris Nobilibus hanc in-
terdum petebant gratiam, ut ſuis Con-*
B *vivia facerent Dominabus: quae a nul-
lo valenti Homine negabantur facienda.
Atque in die iſtorum ſic ordinatorum
Conviviorum, Nobiles juvenes cauſsâ
ſerviendi, ſuis adhaerebant Dominabus
in prandio aut in coena; ad domum u-
nius eorum ob prandendum vel coenan-
dum veniebant, ut ordinaverant inter
ſe. Et quum prandiderant vel coenave-*
C *rant, ibant choreizatum cum eiſdem,
aut Haſtiludia exercebant. Nobiles illi
viri Urbis Paduanae in ſuis Villis, u-
bi juriſdictionem habebant, Curias pul-
cherrimas faciebant. In diebus feſtivis
ſuper campos Paduanos, propinquos Ci-
vitati, ducentos aut trecentos Nobiles
juvenes Equiria facientes inveniſſes, qui
propter caſum ab equis, aut.... ſe lae-*
D *debant multotiens. Et quia amoena Lo-
ca poſſidebant & poſſident, dicta eſt
Marchia Amoroſa.* Mores deinde Pa-
tavinarum mulierum idem Auctor hi-
ſce verbis deſcribit: *Urbis Paduae
mulieres, antequam de potentia Ezerini
de Romano auferretur, & fortè per
quindecim annos poſt, ſuis interulis ſin-
gulis girones faciebant. Earum tunicae,*
E *& hominum pariter, ſuper ſpatulas cri-
ſpabantur, quibus ſinguli girones facie-
bant ante & retro. Sua namque Epi-
togia cum ſingulis ordinabantur gironi-
bus ante & retro, per ante os ſtoma-
chi, & aliquantulum infra poſitis. Chla-
mydes tam nuptae quàm viduatae, cum
criſpis amplis unius ſemiſſis poſt illarum
ſcapulas erant ordinatae. Et hae Chla-
mydes groſſae dicebantur, quas etiam*

homines aetatis maturae portabant. Tempore nominato Dominae loco pignolatorum Cottam de tela lini ſubtiliſſima portabant....... criſpata, quarum ſingula quinquaginta vel ſexaginta brachia continebant, ut requirebant hominum facultates. Nobiliores inſuper Mulieres, ſi choream aliquam faciebant ante dominium Ezerini, non fuiſſet auſus aliquis Popularis illam intrare, quia juvenes filii Nobilium ſuper ipſorum maxillas quam citius alapas apponebant. Et ſi aliquis Nobilium aliquam Popularem dilexiſſet, non duxiſſet illam in Dominarum choream abſque gratiâ ab illis poſtulatâ. Quae de rudibus Italiae Populis ſupra attulimus e Ricobaldi Pomario, non ignoravit circiter Annum MCCCXIII. Frater Franciſcus Pipinus in ſuo Chronico, Tomo IX. Rer. Italicarum. Quae quum & ipſe ſingula deſcripſiſſet, colophonem iſtum iis impoſuit Cap. 49. *Nunc verò praeſenti laſciviente aetate multa inhoneſta ſunt inducta rebus priſcis: verùm plurima ad perniciem animarum. Mutata eſt enim parſimonia in lautitiam. Veſtimenta quoque materiâ & artificio exquiſito nimioque ornatu cernuntur. Illic argentum, aurum, margaritae mire fabricata, phrygia latiſſima, fulcimenta veſtium ſerica vel varia, pellibus exoticis, ideſt peregrinis, ideſt pretioſis. Irritamenta gulae non deſunt. Vina peregrina bibuntur. Fere omnes ſunt potatores in publico. Obſonia ſumtuoſa. Eorum magiſtri coquinarii habentur in pretio magno. Omnia ad gulae irritamenta & ambitionis quaeruntur. Ut his ſuppeditari poſſit, avaritia militat. Hinc uſurae, fraudes, rapinae, expilationes, praedae, contentiones in Republica. Vectigalia illicita, innocentum oppreſſiones, exterminia Civium, relegationes locupletum. Verùm Deus noſter eſt venter noſter. Pompis, quibus renuntiavimus in Baptiſmo, inſiſtimus, facti adeo transfugae ad hoſtem generis noſtri. Bene autem Seneca morum cultor Libro Declamationum noſtra tempora deteſtatur his verbis. Ait enim:* „ In deterius „ quotidie res data eſt. Omne enim „ certamen ad turpia. Torpent ecce „ ingenia deſidioſae juventutis, nec „ in alicujus rei honeſtae labore vi„ gilatur. Somnus & languor, ac „ ſomno & languore turpior mala„ rum rerum induſtria invaſit ani„ mos. Cantandi, ſaltandi quoque „ obſcoena ſtudia effeminatos tenent. „ Capillum frangere, ad muliebres „ blanditias extenuare vocem, mol„ litie corporis certare cum femi„ nis, & immundiſſimis ſe excolere „ munditiis, noſtrorum adoleſcentum „ ſpecimen eſt. „ Haec Pipinus ante annos quadringentos ſcribebat, quae in noſtra quoque tempora non immerito retorqueri poſſent.

Tum Ricobaldi verba, tum Pippini additamenta ante oculos verſabantur Johannis Muſſi, qui circiter Annum MCCCLXXXVIII. Chronicon Placentinum literis conſignabat, a me editum Tomo XVI. Rer. Italicar. Quouſque verò tunc progreſſus fuerit Luxus, & quanta in mores mutatio irrepſerit, perſpicue is Auctor indicat, pergens deſcribere Placentinorum Civium mores, quales ſibi eo tempore videbantur, his verbis.

De moribus Civium Placentiae.

*NUnc verò in praeſenti tempore, ſcilicet Anno Chriſti MCCCLXXXVIII. fiunt per homines & Dominas Placentiae ſumtuoſiſſimae expenſae in victu & veſtitu, & in omnibus, pluſquam fieri ſolet. Nam Dominae portant indumenta longa & larga de veluto * ſerico*

A ro de grana, & de panno ſerico deaurato, & de panno de auro, & de panno ſerico tantùm, & de panno de lana ſcarlata de grana, & de paonacio de grana, & de aliis nobiliſſimis drappis de lana. Qui drappi de grana, vel de veluto, vel de auro, vel de aurato, vel de ſerico conſtant pro uno Cabano, vel Barillotto, vel Pellardâ, a

B Florenis XXV. auri uſque in Florenos, ſive Ducatos LX. auri. Quae indumenta fiunt cum manicis largis per totum tam de ſubtus, quàm de ſupra, ita longae, quòd dictae manicae cooperiunt mediam manum, & aliquae pendent uſque in terram apertae exteriori tantùm, acutae de ſubtus ad modum ſcuti Catellani longi, qui ſcutus eſt largus deſu-

C per, & ſtrictus & acutus de ſubtus. Et ſuper aliquibus ex dictis indumentis ponuntur a tribus uſque in quinque unciis perlarum, valentibus uſque in Florenos X. pro qualibet uncia. Et ſuper aliquibus ponuntur friſia magna & larga auri circum circa collare gulae in modum meniferri, quod ponitur canibus circa collum eorum. Et etiam circum cir-

D ca in extremitate manicarum, & circa manicas, quae ſunt ſubtus dicta indumenta. Et portant capucios parvos cum frigiis largis de auro, vel de perlis circum circa dictum capucium. Et vadunt cinctae in medio pulcris cincturis de argento deaurato, & de perlis valentibus Florenos XXV. auri pro qualibet cinctura, & plus & minus: & aliquan-

E do vadunt non cinctae. Et quaelibet Domina communiter habet tot anulos & varetas cum lapidibus pretioſis, quae valent a Florenis XXX. auri uſque in L. Tamen talia indumenta ſunt honeſta; quia cum dictis indumentis non oſtendunt mamillas. Sed habent alia indumenta inhoneſta, quae vocantur Ciprianae, quae ſunt largiſſimae versùs pedes, & a medio ſupra ſunt ſtrictae cum

A manicis longis & largis, ſicut alia praedicta indumenta, & ſimilis valoris: & ſuper quibus ponunt ſimilia jocalia & ſimilis valoris. Et ſunt impomelatae de antea a gula uſque in terram pomellis argenti deaurati, vel de perlis. Quae Ciprianae habent gulam tam magnam, quòd oſtendunt mamillas; & videtur quòd dictae mamillae velint exire de ſi-

B nu earum. Qui habitus eſſet pulcher, ſi non oſtenderent mamillas, & gulae eſſent ſic decenter ſtrictae, quòd ad minus mamillae ab aliquibus non poſſent videri. Et etiam dictae Dominae portant in capitibus earum jocalia maximi valoris. Videlicet aliquae portant coronas de argento aureato, vel de auro puro cum perlis & lapidibus pretioſis,

C valoris a Florenis LXX. auri uſque in C. & aliquae portant terzollas de perlis groſſis valoris Florenorum C. auri uſque in CXXV. & aliquae portant ſagiotas de perlis, valoris Florenorum L. uſque in C. Quae terzollae vocantur terzollae, quia ex CCC. perlis groſſis ſunt factae, & quia in tribus filzis ſunt conſtructae & ordinatae. Et etiam di-

D ctae Dominae pro majori parte loco trezarum de auro vel de ſerico, quas portare ſolebant contextas, ſeu interzatas in capillis capitis earum, nunc portant bugolos, qui ſic nominantur, quos cooperiunt capillis capitis earum ligatis ſuper dictos bugulos, cum aſtalonis ſive chordibus ſericis vel deauratis, vel cum aſtalonis ſericis coopertis perlarum. Et

E aliquae Dominae utuntur mantellis, ſive chlamydibus curtis, quae cooperiunt manus tantùm, fodratis de zendalo, vel de vairis. Et etiam utuntur pulcris filzis Pater noſter de corallo rubeo, vel de lambro. Matronae, ſive Dominae antiquae portant nobile mantum, ſive mantellum largum & longum uſque in terram, & rotundum versùs terram, & criſpum per totum, & apertum de an-

tea uſque in terram. Tamen eſt pomellatum de versùs gulam pomellis argenti deaurati, vel de perlis per unam ſpanam. Et fiunt pro majori parte cum collare. Et quaelibet Domina habet uſque in tribus mantellis ad plus: unum de blavo, unum de paonacia de grana, & alium de zamelloto undato: fodratos de zendali cum frixiis aureis; & aliqui ſunt fodrati de Variis. Et aliquae portant Capucium, & aliquae non. Et aliquae quandoque portant Capucium, & quandoque non, ſed portant vellos de ſeta, vel de bambaxio pulcros, & ſubtiles, & albos. Dominae viduae portant ſimilia guarnimenta, tamen omnia de bruna, & ſine auro & perlis, ſed ſolùm cum pomellis dicti panni de bruna tantùm. Et utuntur Capuciis de bruna, vel vellis albis de bambaxio, vel de lino, ſubtilibus & albis.

Similiter juvenes homines portant Cabanos, Barillotos, & Pellardas, longos & largos, longas & largas per totum uſque in terram, & cum pulchris foraturis pellarum domeſticarum & ſalvaticarum; omnes de panno tantùm, & aliquos de ſerico & veluto. Quae indumenta conſtant a Florenis XX. auri uſque in XXX. Et etiam utuntur mantellis magnis & longis uſque in terram, & etiam utuntur de mantellis curtis, qui tantùm cooperiunt manus eorum. Homines antiqui portant ſimilia indumenta & Capucios duplos de panno, & deſuper dictos Capucios portant biretas pulcras de grana non textas, nec ſutas, ſed factas ad acum. Item dicti juvenes portant alia indumenta curta & larga, & alia curta & ſtricta, & ſic curta, quòd oſtendunt medias nates, ſive naticas & membrum & genitalia; ſalvo quòd portant caligas de panno ſic longas ligatas in quinque partibus ad zuparellos curtos & ſtrictos, quos portant de ſubtus alia indumenta, quae cooperiunt totas nates,

A membrum, & genitalia cum dictis caligis. Et etiam de ſubtus habent zarabullas lineas ſtrictiſſimas. Nihilominus oſtendunt formam naticarum, genitalium, & membri. Quae indumenta ſic ſtricta, aliqua ſunt de panno lineo, ſive aliud ſupra, & ſupra aliqua ex eis ponunt brodaturas de argento & ſerico, & aliqui cum perlis, & aliqui plus
B & aliqui minus. Et aliqua ex dictis indumentis ſunt de veluto, vel de ſerico de grana, vel de alio colore, vel de zamelletto. Et dicta indumenta ſic curta aliquantulum ſunt plus longa de retro & de antea, quàm a galono. Et aliquando cincti in medio ſuper omnibus dictis indumentis, & aliquando non. Et pro majori parte non portant capu-
C cium, ſalvo quod in hyeme ipſum portant. Qui capucii ſunt parviſſimi cum becho longo quaſi uſque in terram, ita quod omnes videntur eſſe in foza, ſic ſunt parvi dicti capucii, & ſtricti circum circa apud ipſos. Tamen non ſunt in foza. Caligae portantur ſolatae cum ſcarpis albis, de ſubtus dictas caligas ſolatas, & in aeſtate & in hyeme, &
D aliquando portant ſcarpas & caligas ſolatas cum puntis longis onciarum trium ultra pedem ſubtilibus. Omnes alii Cives Placentiae tam foeminae quàm maſculi, ſicut ſolebant portare ſcarpas & caligas ſolatas ſine punta, nunc portant cum puntis parvis: quae puntae tam longae quàm parvae ſunt plenae pilorum, ſive burae bovis. Item ſunt plu-
E res Dominae & homines juvenes, qui portant ad collum torques, ſive circlos argenteos, ſive deauratos, vel de perlis, vel de corallis rubeis. Et etiam dicti juvenes portant barbam raſam & collum a mediis auriculis infra, & ab inde ſupra portant zazzaram, ſive caeſariem capillorum magnam & rotundam, & aliqui eorum tenent unum roncinum, vel equum; & aliqui tenent uſque in quin-

quinque equos ſecundùm poſſe eorum, & aliqui nullum tenent. Et illi, qui tenent ab uno ronzino ſupra, tenent famulum ſive famulos, qui famuli lucrantur omni anno pro quolibet eorum pro eorum ſalario uſque in Florenos XII. auri. Pediſequae lucrantur uſque in Florenos VII. auri quolibet anno pro qualibet earum, & habent victum, ſed veſtitum non.

Haec ſane prolixa: ſed quum graphice nobis pingant ejus Seculi faciem, omnia attuliſſe non poenitet; immo quae ſubſequuntur, ad victum hominum ſpectantia, addere juvat. Quod Placentiae in uſu erat, pro conſuetudine hominum in reliquis ferme Italici Regni Urbibus uſurpatum excogitare licet: *De Victu* (inquit idem Muſſus) *omnes Cives Placentiae faciunt mirabilia, & maxime in nuptiis & conviviis, quia pro majori parte dant, ut infra continetur. Et primò dant bona vina alba & rubea, & ante omnia dant confectum zuchari. Et pro prima imbanditione dant duos cappones, vel unum capponem, & unam magnam petiam carnis pro quolibet tajore ad lumeriam factam de amandolis & zucharo & aliis bonis ſpeciebus & rebus. Poſtea dant carnes aſſatas in magna quantitate, ſcilicet capponum, pullorum, faxianorum, perdicum, leporum, zengialorum, & capriolorum, & aliarum carnium, ſecundùm quod tempora anni currunt. Poſtea dant turtas & zoncatas cum trazea zuchari de ſupra. Poſtea dant fluges. Poſtea, lotis prius manibus, antequam tabulae leventur, dant bibere, & confectum de zucharo, & poſtea bibere. Et aliqui loco turtarum & zoncarum dant in principio prandii turtas, quas appellant tartas, factas de ovibus & caxeo & lacte & zucharo ſuper dictas tartas in bona quantitate. In coenis dant in hyeme zelatinam ſalvatizinarum, & capponum, & gallinarum & vitelli, vel zelatinam piſcium. Et poſt, aſſatum de capponibus & vitello. Et poſt, fluges. Et poſt, lotis manibus, antequam tabulae leventur, dant bibere, & confectum zuchari, & poſt, bibere. In aeſtate in coenis dant zelariam de gallinis & capponibus, vitelli & capredi, & carnium porci & pullorum, vel zelariam piſcium. Et poſt, aſſatum pullorum, capredum, vitelli, vel paveri, vel anetris, vel aliarum rerum, ſecundùm quod tempora currunt, & poſt, fluges. Et poſt, lotis manibus, antequam tabulae leventur, dant bibere, & confectum zuchari, & poſt, bibere. Secundâ die in nuptiis dant primo longetos de paſtâ cum caxeo & croco & zibibo & ſpeciebus. Et poſt, carnes vituli aſſatas, & poſt, fluges: & poſt, lotis manibus, antequam tabulae leventur, dant bibere, & confectum zuchari, & poſt, dant bibere. In coenis omnes vadunt ad domum eorum, quia nuptiae finitae ſunt. Tempore Quadrageſimae dant primò bibere & confectum zuchari, & poſt, bibere; & poſt, ficus cum amigdalis pelatis, & poſt, piſces groſſos ad piperatum; & poſt, meneſtram riſi cum lacte amigdalarum & zucharo & ſpeciebus, & cum anguillis ſalſis. Et poſt praedicta dant piſces Lucios aſſatos cum ſalſa de aceto, vel ſinapi cum vino cocto & ſpeciebus; & poſt, dant nuces; & poſt, dant alias fluges. Et poſt, lotis prius manibus, antequam tabulae leventur, dant bibere, & confectum zuchari, & poſt, bibere. Homines Placentiae ad praeſens vivunt ſplendide & ordinate & nitide, & utuntur in domibus eorum pulcrioribus & melioribus arnixiis & vaſellamentis, quàm ſolebant a ſeptuaginta annis retro, ſcilicet ab Anno Chriſti MCCCXX. retro. Et habent pulcriores habita-*

bitationes, quàm tunc habebant, quia in dictis eorum domibus ſunt pulcrae camerae, & caminatae, bora, curtaricia, putei, hortuli, jardini, & ſolaria pro majori parte. Et ſunt plures camini ab igne & fumo in una domo; in quibus domibus dicto tempore nullum ſolebat eſſe caminum: quia tunc faciebant unum ignem tantùm in medio domus ſub cupis tecti, & omnes de dicta domo ſtabant circum circa dictum ignem, & ibi fiebat coquina. Et vidi meo tempore in pluribus domibus. Et non habebant puteos in dictis eorum domibus, vel quaſi nullos, & pauca ſolaria & curtaricia. Et utuntur communiter omnes Cives Placentiae vinis melioribus, quàm antiqui non faciebant.

Modus edendi pro majori parte hominum Placentiae eſt, quòd ad primam tabulam comedit Dominus domus cum Uxore & filiis in caminata, vel in camera ad unum ignem, & familia comedit poſt eos in alia parte ad alium ignem, vel in coquina pro majori parte. Et duo comedunt ſuper uno tajore. Et quilibet habet meneſtram ſuam, & unum mojolum vel duos vitri pro ſe, unum pro vino, & alium pro aqua. Et plures ſunt, qui ſe faciunt ſervire famulis ſuis cum cultellis magnis a tabula, & cum eis incidere carnes, & alia coram eis ad dictam tabulam. Et antequam dicti Domini ſint aſſetati ad tabulam, dant eis aquam cum bacino & bronzino; & poſt prandium & poſt coenam iterum, antequam tabula levetur, dant eis aquam, & iterum lavant manus eorum. Arnixia, quibus nunc utuntur in domibus dictorum Civium Placentiae, quae a paucis ſolebant uti, a dicto Anno MCCCXX. retro, ſunt nunc pro uno duodecim. Et hoc eventum eſt a mercatoribus Placentiae, qui utuntur vel utebantur in Francia, in Flandria, ac etiam in Hiſpania. Et primò communiter utuntur tabulis largis unciarum XVIII. quae non ſolebant eſſe largae, niſi unciae XII. Et utuntur guardenapis, quae a paucis utebantur. Et utuntur taciis, cugiariis, & forcellis argenti; & utuntur ſcudellis & ſcudellinis de petra, & curtellis magnis a tabula, & bronzinis, & bacinis, & ſarziis magnis & parvis a lectis, & cortinis de tela circum circa dicta lecta, & etiam banderiis de araſſa, & candileriis de bronzo, vel de ferro, & torciis ſive brandonis, & candelis de cera, & etiam candelis de ſebo, & aliis pulcris arnixiis & vaſellis & vaſellamentis. Et multi faciunt duos ignes, unum in caminata, & alium in coquina, vel in camera loco caminatae. Et multi tenent bonas confectiones in domibus eorum de zucharo & de melle. Quae omnia ſunt magnarum expenſarum. Quâ de cauſsâ magnae dotes nunc oportent dari. Et communiter nunc dantur in dotem Floreni CCCC. & Floreni D. & Floreni DC. auri, & plus: qui omnes expenduntur per ſponſum in adobbando ſponſam, & in nuptiis, & aliquando plus. Et ille, qui maritat dictam ſponſam, expendit ultra dotem Florenos C. auri, vel circa in faciendo de novo aliqua indumenta ſponſae, & in donis & nuptiis. Qua de cauſſa ſi debent poſſe fieri tales expenſae, ut ſupra dictum eſt, oportet, quod lucra inlicita fiant. Et plures ſunt, qui talibus de cauſſis ſunt conſumti, qui volunt facere, ſive oportet facere, pluſquam non poſſunt. Certe ad praeſens ſi unus habet in ſua familia novem buccas, & duos roncinos, expendit omni anno ultra Florenos CCC. auri, valentes Libras CCCCLXXX. Imperialium. Et ſic pro rata buccarum, videlicet in victu & veſtitu, ſalariis familiorum, gabellis, taleis, & aliis expenſis extraordinariis, quae quotidie eveniunt,

quae

quae non poſſunt evitari: certe pauci ſunt, qui talibus expenſis poſſint componere; & ideo multi ſunt, quos tali de cauſſa oportet deſerere patriam eorum, & ire ad ſtipendium, vel pro famulis, vel pro mercatoribus, & in uſuris &c. Non credat aliquis, quòd in ſupradictis contineantur mechanici, ſed, ſolùm Nobiles & Mercatores, & alii boni & antiqui Cives Placentiae, qui non faciunt aliquam artem. Qui etiam mechanici faciunt ſumtuoſas expenſas pluſquam ſolet, & maxime in indumentis circa eos & uxores. Tamen ars ſemper & quocumque tempore ſuſtinet omnes, qui volunt cum honore vivere. Ad praeſens gentes non poſſent vivere ſine vino, ſic ſunt omnes uſi bibere vinum.

Confer nunc Seculi XIV. ritus & luxum cum Seculi noſtri moribus: tum computatione factâ decerne, quid ſupra antiquorum mores tempora noſtra profecerint. Pictoribus autem veterum rituum hactenus a me productis adjunctum volo Aulicum Ticinenſem, cujus Opuſculum dedi Tomo XI. Rer. Italicarum. Scribebat ille circiter Annum Chriſti MCCCXXX. multoſque ſuorum temporum mores literis conſignavit, e quibus hunc unum Cap. 14. ſcriptum decerpo. *In crepidine*, inquit, *pontis veteris aliquando erecta eſt Pertica, quae poteſt inclinari deorſum, in cujus cacumine ligatum eſt vas vimineum magnum. Et ſi quis Ribaldus compertus fuerit, Deum aut Beatam Virginem blaſphemare, ſtatim vaſe illo impoſitus ſubmergitur in Ticinum, & extrahitur madefactus*. Fortaſſe non abſimilis poena apud antiquiſſimos Germanos in uſu fuit. De iis enim Tacitus in Libro de Moribus Germanor. Cap. 12. ait: *Ignavos, & imbelles, & corpore infames, coeno ac palude injecto ſuper crate mergunt*. Ait, *mergunt*, non verò ſuffocant, ſcilicet ad emendationem, non ad mortem. Sed & Suetonius in Cajo Caligula Cap. XX. Lugdunenſe certamen deſcribens, ait: *Eos autem, qui maxime diſplicuiſſent, ſcripta ſua ſpongiâ linguâve delere juſſos, niſi ferulis objurgari, aut Flumine proximo Mergi maluiſſent*. Adeo verum illud eſt, *nihil ſub Sole novum*. Hoc poenae genus Gallicâ Linguâ *Cale* appellatur, de qua voce videndus Fureterius. Tuſci adhibent vocem *Colla* pro funis tormento, quo rei ad brachia & ad humeros excruciantur: & inde verbum *Collare*, pro *fune torquere*. Monoſinius a Graeco κολάζειν, ſignificante *Torquere*, hanc vocem traxit. Menagius *Colla* pro *Fune* a *Collum* deduxit, *che val propriamente laccio, che ſi mette al Collo*. Laqueo quidem franguntur Colla reorum; at in tormento Funis nulla Collo moleſtia infertur; ac proinde non amplectenda ejuſmodi Etymologia. Videndum, an vox *Colla* a *Calare*, hoc eſt *Demittere*, emerſiſſe potuerit. Quippe Tuſci pro *Calare* interdum adhibuerunt *Collare*. Boccaccius in Fabulis: *Diliberarono di legarlo alla fune, e di Collarlo nel pozzo*. Uti Gallicum *Cale* uſurpatum videtur ab Italico *Calare* pro *Demittere*: ita videri poſſit enatum *Colla* a *Collare*, idem ſignificante atque *Calare*. Neque diſpar videtur origo verbi Italici *Tracollare*, cujus ſignificatio eſt *Corruere*, *Collabi*. In re tamen adeo abſtruſa ego nihil decerno. Redeo ad Aulicum Ticinenſem. Quae is nuper nos docuit de poena blaſphemantium Deum, aliis quoque Civitatibus communia fuere, dum ad litus maris ſitae eſſent, aut ipſas allueret magnificum aliquod flumen, in quo ſpectaculum ejuſmodi praebere liceret.

Id

Id poenae genus *Accabuſſare* Maſſilienſes, Du-Cangio teſte, appellabant. En eorum Statutum contra eos, qui ludendo injurias in Deum evomebant. *Et ſi duodecim Denarios dare & ſolvere non poterit, Accabuſſetur penitus, indutus cum veſtibus, quas tunc detulerit, & in portu Maſſiliae tot vicibus, quot juraverit*. Germanicum vocabulum habes in *Accabuſſare*, compoſitum nempe ex *Acha* & *Buſſe*, ut ſit *Aquae poena*. Lenones quoque, meretrices, & qui in ludendo irreligioſe jurant, apud Burdegalenſes eâdem poenâ pleƈtebantur. Statutum Ferrarienſe Anno MCCLXXXVIII. manu exaratum, & in Eſtenſi Bibliotheca adſervatum, haec habet Lib. 4. Rub. 68. *Quod Poteſtas teneatur facere fieri unam Corbellam in Contrata Sanƈti Pauli in Pado, in quam poni faciat, & pluries ſubmergi in aquam blaſphemantes Deum & beatam Virginem, & ceteros Sanƈtos, ſi non poſſent ſolvere centum Soldos Ferrarienſis. Et ſi ſolvere poſſent, non ponantur ad Corbellam*. Tunc Rubricâ 78. *Statuitur, quod Scutiferi non currant equos per Civitatem, quum vadunt ad aquam & redeunt. Qui contra fecerit, ſolvat pro banno viginti Soldos Ferrarinos. Et ſi ſolvere non poterit, ponatur ad Corbellam*. Evanuit in Italia hujuſmodi poenae uſus; at is Vindobonae in Caeſarum Auſtriacorum Metropoli adhuc perſeverat, piſtoribus, lanionibus, ac aliis id genus publicae rei fraudatoribus deſtinatus. Atque hoc in memoriam mihi revocat par poenae genus, qua mulieres rixoſae apud Anglos olim caſtigatae traduntur; dejiciebantur enim in aquam, & inde bene madidae ac potae educebantur.

Sed quoniam de Poenis veterum injeƈta eſt mentio, & heic de iis aliqua innuam. Crimina, ut alibi jam monui, pauca olim erant, propter quae *animae incurrebatur periculum*, ut Rotharis Regis verba adhibeam, hoc eſt, quibus capitis ſupplicium indiƈtum foret. Quicumque contra vitam Regis conſilia miſcebat, aut ſeditionem adversùs Ducem ſuum excitabat, aut domino, aut marito ſuo necem inferebat, aut extra Regnum fugam tentabat, aut ab exercitu fugiebat, ut alia pauca omittam, reus mortis erat. Perjurii reis manus amputabatur. Cetera ferme omnia pecuniâ redimebantur. Cujus etiam moris multa exempla priſci Graeci reliquerunt. Ad haec inter Poenas numerata eſt *Servitus*, de qua alibi aƈtum eſt. *Decalvatio* quoque, & *Flagellatio*, ſive *Fuſtigatio*, uti nunc dicimus, in uſu fuere. Nam apud Veteres, ac praecipue apud Septemtrionales gentes, ignominiae gravis loco habebatur tonderi, eoque gravius fuit ad cutem uſque capillis, aut barbâ ſpoliari. De feminis ad ſeditiones commotis decrevit Liutprandus Langobardorum Rex Lib. 6. Lege 88. *Publicus* (ideſt *Judex*) *qui eſt in loco, ubi faƈtum fuerit, comprehendat ipſas mulieres, & faciat eas decalvari, & fruſtari per vicos vicinantes ipſis locis*. Olim fuſtibus liberi homines caedebantur, flagellis ſervi. A *fuſte* derivata creditur vox Italica *fruſta*, *fruſtare*. Et ſane in Lege ſupra relata 88. Lib. 6. Liutpradi Regis habemus *Fruſtare per vicos Civitatis*, & inter Caroli Calvi Francorum Regis Capitularia edicitur, *ut Servi per hoc conviƈti, non cum groſſa fuſte, ſed nudi cum virgis vapulent*, ita tamen, ut *diſciplinam ſuſtinentes in corpore ſuo debiliores non fiant*. Liber homo, aut Servus in furto deprehenſus, ſi furtum *ad decem*

cem ſiliquas auri aſcendebat, praeter rem furto ſublatam, Solidis octoginta multabatur. Quoſi ſi ad redimendum ſe impotens erat, capitis damnabatur. Ita Rotharis Rex in Lege 258. & 259. De reliquis autem furibus omnino legenda ſunt, quae Liutprandus Rex conſtituit Lib. 6. Lege 26. *De furonibus* inquit, *unuſquiſque Judex in ſua Civitate faciat carcerem ſub terra. Et quum inventus fuerit fur cum ipſo furto, ipſum furtum componat. Et comprehendat ipſum furonem, & mittat in ipſo carcere uſque ad annos duos vel tres. Et poſtea dimittat eum ſanum. Et ſi talis perſona fuerit, ut non habeat, unde ipſum furtum componere poſſit, debeat eum Judex dare in manu ipſius, cui ipſum furtum fecit: & ipſe de eo faciat, quod voluerit. Et ſi poſtea ipſe iterum in furto tentus fuerit, decalvet eum, & caedat per diſciplinam, ſicut decet furonem, & ponat ſignum in fronte & in facie. Et ſi ſic non emendaverit, & poſt ipſas diſtrictiones in furto tentus fuerit, vendat eum Judex foris Provincia* (ideſt extra Regnum) *& habeat ſibi pretium ipſius*. Carolus verò Magnus in Lege Langobard. 44. de *Latronibus* ſtatuit, *ut pro prima culpa non moriantur, ſed oculum perdant: de ſecunda naſus ipſius Latronis capelletur, ſive abſcindatur: de tertia verò, ſi ſe non emendaverit, moriatur*. Idem repetit in Lege 85. Ibi ſub *Latronum* nomine veniunt *Fures* quique; unde Italicum *Ladro*, & *Ladrone*. Poena quoque ſeditioſorum hominum & conſpirantium contra Reipublicae tranquillitatem, ſtatuta eſt in Lege 65. Lotharii I. Auguſti. Scilicet *auctores facti interficiantur: adjutores verò eorum ſinguli alter ab altero flagellentur, & capillos ſuos viciſſim, & nares ſuas invicem praecidant*. Ceterum, ut alibi memini, Homicidis poena capitis olim minime inferebatur, ſed tantùm multa pecuniaria: atque (id, quod miraberis) etiamſi Epiſcopo inlata mors fuiſſet. Immo nulla olim peculiaris poena Homicidis ſacrorum hominum apud Langobardos indicta videtur. Audi Arichiſum Principem Beneventanum ex genere Langobardorum, qui ſub finem Saeculi a Chriſto nato VIII. Capitulare edidit, evulgatum a Peregrinio, atque a me rurſus editum Tomo II. Rer. Italicar. pag. 336. *Hactenus*, ait, *Religioſorum homicidia, eo quod aut inerme genus, aut in omnibus venerandum haberetur, nullus compoſitionis, & aperta lex judiciali calculo claruit. Et ſi quondam forſitan contigiſſet, aut ſub oſtenſu legalis negligentiae, vel oblitae rationis omittebatur, aut certe Cenſorum opinatione, aut illud, ut cuique libitum erat, decernebatur*. Propterea is ſtatuit, ut ſi quis in poſterum *occiderit Monachum, vel Presbyterum, aut Diaconem primatum tenentem, componat*, ideſt, Fiſco perſolvat *ducentos Solidos*; aut ſi Principi libuerit, *uſque ad trecentos*. Pro reliquorum Eccleſiaſticorum extra Palatium degentium caede, *centum & quinquaginta Solidi* perſolvantur, *ſicut de Laicis, qui exercitalibus militant armis*. En tenuem poenae menſuram propoſitam olim ſacrorum hominum homicidis. Auxit deinde multam Carolus Magnus Auguſtus, uti conſtat ex ejus Lege 101. inter Langobardicas, Part. II. Tomi I. Rerum Italicarum. Idem verò mos perdurabat etiam Anno Chriſti MLV. uti ſubſequens Diploma patefaciet, quod in Chartophylacio Canonicorum Parmenſium adſervatur.

Literae protectionis, ſeu Mundiburdii, Canonicis Parmenſibus conceſſae ab Henrico Rege III. Imperatore II. Anno 1055.

IN nomine Sanctae & individuae Trinitatis. Heinricus divina providentiâ Romanorum Imperator Auguſtus. Licèt nos ad hoc divina diſpoſitio prae ceteris ſublimavit, ut omnibus ſub noſtri Imperii poteſtate degentibus noſtra Imperialis debeat ſubvenire Majeſtas, quibus tamen magis debemus, quibuſque ex meliori parte committimus, prae ceteris his ſubveniendum decernimus. Clericis itaque divina ſorte ſignatis, & divino cultui mancipatis, quibus animarum noſtrarum cura committitur, meritò nos debere prodeſſe cognoſcimus, quatinus ſub nobis temporis tranquillitate gaudentes pro animarum noſtrarum ſalute, & pro totius noſtri Imperii incolumitate, ſummum Imperatorem ſecure exorare valeant. In quorum tamen provectu noſtra debet eſſe Imperialis diſcretio, ut plus merentibus, majus a nobis conferatur praemium. Omnibus itaque noſtra ſub poteſtate degentibus Clero & univerſo Populo notum fieri volumus, quod juſto interventu Domni Gunterii noſtri dilecti Cancellarii, ſub tuitionis noſtrae Mundiburdio recipimus omnes Parmenſes Canonicos tam praeſentes, quâm & proceſſu temporis futuros, cunctoſque ad ſe pertinentes, cum omnibus rebus ſuis mobilibus & immobilibus, libellariis & precariis, prediis & benefitiis tam Secularibus, quàm Eccleſiaſticis, ſeu adquiſitis vel adquirendis, ſive cum omnibus ad ſe reſpicientibus. Si quis igitur eos Archiepiſcopus, Epiſcopus, Marchio, Comes, Vice- A comes, vel qui ſub his ſunt, Clerici, vel Laici, aſſalire, vulnerare, vel occidere quaeſierit, vel qui eis ſuper his auxilium, conſiliumque preſtiterit, vel de ſuis aliquid invaſerit, vel violentiâ & rapinis abſtulerit, pro morte vitae ſuae poenam pro caeteris ſe centum Libras auri ex aequo partiendas nobis, ſibique B compoſiturum agnoſcat. *Quod ut nos ſtabile ac firmum eſſe velle monſtremus, Sigillo noſtro inſigniri precipimus.*

Guntherius Cancellarius vice Herimanni Archicancellarii recognovit.

Locus ✠ Sigilli.

Data VIII. Idus Junii, Anno Dominicae Incarnationis MLV. Indictione VIII. Anno autem Domni Heinrici Tertii Regis, Imperatoris autem Secundi, ordinationis ejus XXVII. Regni quidem XVI. Imperii verò IX. C

Actum verò Florentiae in Dei nomine feliciter. Amen.

D Si quis autem multam non ſolvebat, in ejus bona Fiſcus inſurgebat, atque omnia interdum arripiebat, pro ut ejus crimini decreta poena exigere videbatur. Neque conſtat, an rei ob ejuſmodi culpam capti diutius in carceribus macerarentur. *Confiſcationis*, ut ajunt, exemplum accipe, depromtum e Regeſto antiquiſſimo Epiſcopii Cremonenſis.

Con-

Conradi II. Regis, Imperatoris Primi Praeceptum, quo omnia praedia cujuſdam Adami, qui Henricum Diaconum Cardinalem Cremonenſis Eccleſiae injuſte occiderat, eidem Eccleſiae ad reparationem damni concedit, circiter Annum 1037.

IN *nomine Sancte & individue Trinitatis. Chuonradus divinâ favente clementiâ Romanorum Imperator Auguſtus. Si ſancte Dei Eccleſie &c. In veritate namque comperimus, quod* quidam Cremonenſis vir, Adam nomine, *ſuperbie ſpiritu inflatus, & diabolicâ audaciâ concitatus, quendam* Diaconum Henricum nomine ſancte Cremonenſis Eccleſie Cardinalem, *& utilimum famulum, & quem nos cum omnibus ſuis rebus mobilibus & immobilibus ſub noſtre poteſtatis tuitione recepimus, noſtre majeſtatis reverentiam vilipendens,* innocentem occiderat, ejus morte Eccleſie, cujus erat famulus in omnibus commodus, tanta dampna conferens, quanta extimare non ſufficimus. *Quapropter omnibus &c. notum eſſe volumus, quod interventu dilecte* Conjugis noſtre Giſle Imperatricis, *ut Eccleſia ex parte recuperaret dampna morte ſui famuli ſibi illata, & tanti facinoris contagia nequaquam in conſuetudinem prorumpat:* omnia predia, que prefatus Adam infra Civitatem Cremonam, & extra per totius Epiſcopatus ſpatia habere videtur, & omnem rem mobilem & immobilem, quam poſſederat, prelibate ſancte Cremonenſi Eccleſie, per hujus noſtri Precepti paginam, proprietario jure habenda & detinenda concedimus, & in jus ac dominium prenominate Eccleſie noſtrâ Imperiali auctoritate transfundimus: *eâ videlicet ratione, ut tam* Hubaldus *dilectus fidelis noſter, ejuſdem Eccleſie venerabilis* Epiſcopus, *quàm ſucceſſores ſui, de predictis omnibus rebus predicti homicide quicquid eis recte viſum fuerit ad utilitatem Eccleſie perpetualiter faciant. Inſuper etiam Imperiali cenſurâ jubemus, ut nullus Dux, Marchio, Comes, Vicecomes, Judex, Sculdaſcio, ſeu magna parvaque Regni noſtri perſona de predictis omnibus pretaxati homicide ſanctam Cremonenſem Eccleſiam atque Hubaldum ejuſdem Sedis Antiſtitem, ejuſque ſucceſſores diſveſtire, aut inquietare alico ingenio, aut occaſione preſumat. Si quis verò &c.*

Signum Domni Chuonradi ſereniſſimi Imperatoris Auguſti.

Reliqua deſiderantur.

Quum verò invaluiſſet Seculo Chriſti XI. in Italia deteſtandus *Veneficii* ſive *Veneni* uſus, aliiſque modis furtiva mors inferretur, criminis hujus reus capitale ſupplicium incurrere coepit, ex decreto Henrici II. Auguſti, quod in Leges Langobardicas invectum fuit. Sed & antiquis Seculis mos invaluit, ut qui homine necato fugerent ad Eccleſiam ſibi ipſis ſponte indicatam, aut a Sacerdotibus impoſitam poenam aſſumerent. Ferreis videlicet vinculis conſtricti & ſeminudi, aut alio Poenitentis habitu, jubebantur peregrinari ad loca Sanctorum, hoc eſt, ubi celebriorum Sanctorum corpora in veneratione erant: quo facto & Regi, & Eccleſiae ſatis fiebat. In Appendice ad Marculfi Formulas Tom. 2. Capitular. Baluzii Cap. 10. legitur.

tur. *Tractoria pro itinere peragendo.* Ibi Epiſcopus omnibus commendat peregrinum, *qui inſtigante adverſario, peccatis facientibus, proprio filio ſuo, vel fratri ſuo, ſive nepoti interfecit: & nos pro hac cauſa ſecundùm Conſuetudinem, vel Canonicam inſtitutionem dijudicavimus, ut in lege Peregrinorum ipſe praefatus vir annis tot in peregrinatione ambulare deberet &c.* Ita Dauferius vir nobilis Beneventanus ob caedem Grimoaldo Principi Beneventano inlatam *poenitentiâ ductus, ſine morâ in Hieroſolymam eſt profectus mirum in modum, & re ſcilicet inauditâ. Illuc enim iens, & inde Beneventum rediens, non valde exiguum lapidem in ore geſtavit, & tantummodo quoties cibum potumque ſumebat, illo carebat.* Verba haec ſunt Anonymi Salernitani Cap. 42. Paralipomen. Part. II. Tomi II. Rer. Italic. Pariter Erchemperto teſte Cap. 9. Radelchis Comes, paris flagitii reus *catenâ cervice tenus vinctus, Coenobium Beati Benedicti, Chriſto militaturus, adiit.* Multa etiam in veterum Libris miracula de his facta narrantur, ſoluta nempe divinitus fuiſſe eorum vincula ad tumulos Sanctorum. Ut uno, aut altero exemplo utar, Lib. 3. de Geſtis Sanctor. Rothonenſium traditur Diaconus quidam in Monaſterio Spoletanae Provinciae Anno DCCCL. incaute ac nolens Fratrem alterum interfeciſſe. Tum ille Romam pergit, poenitentiam accepturus, juſſuſque eſt *ferro ligari per collum & brachia, ſicut in lege parricidarum cenſetur,* & loca ſancta circuire, dum noxae veniam a Deo impetret. Ad minorem Britanniam profectus, atque in Rhotonenſis Monaſterii Baſilicâ ad tumulum Sancti Marcellini adductus, ingenti prodigio diſruptis vinculis, liber & abſolutus abiit. Alterum ſimile miraculum in iis Libris refertur ad Annum Chriſti DCCCLVI. In Vita quoque Sancti Appiani Monachi Ticinenſis Comaclenſi in Urbe ſepulti, a Bollando editâ, haec habentur: *Quaedam femina venit de Francia ad Eccleſiam beatae Virginis Juſtinae: quae portabat in ſiniſtro brachio circulum ferreum pro poenitentia ab Epiſcopo ſibi inditum; & caro brachii in tantum jam ſupercreſcebat, quod circulus paene totus carne erat coopertus.* Quum Comacli tumulum Sancti Appiani adiiſſet, *ſtatim ferreus confractus eſt circulus, & brachium ita ſanatum, quòd numquam melius fuit.* Ita in Libro Miraculorum Sancti Bononii Abbatis Lucedienſis in Vercellenſi agro, Saeculo Chriſti XI. *Homo quidam fratricidii poenitens, qui habebat mucronem, cum quo peremerat fratrem, fixum in circulo ferreo circum dextrum brachium ſtrictiùs poſito, cute & carne jam ſuperimminente,* ad Sepulcrum Sancti Bononii, circulum ipſum fractum vidit. Paria leguntur in Vita Sancti Theobaldi Eremitae in agro Vicentino defuncti eodem Seculo XI.

Verumtamen a Carolo Magno ejuſmodi poenitentiae genus in Capitulari Aquiſgranenſi apud Sirmundum Tom. 2. Concilior. Gall., & in Appendice ad Lib. 4. Capitularium Baluzii, improbatum fuerat, & conſtitutum; *Ut iſti mangones & cotiones, qui vagabundi vadunt, per iſtam terram non ſinantur vagari, ac deceptiones hominum agere. Nec iſti nudi cum ferro, qui dicunt, ſe datâ poenitentiâ ire vagantes. Melius videtur, ut ſi aliquod inconſuetum & capitale crimen commiſerint, in uno loco permaneant laborantes, & ſervientes, & poenitentiam agentes, ſecundùm quod Canonice ſibi impoſitum ſit.* Carolo Magno Lex iſta tribuitur apud Baluzium, ac ſedu-

dule ejus verba animadvertenda ſunt. Fraudes enim irrepſerint oportet in haſce peregrinationes, ac poenitentiae genus; & arte, non miraculo, quorumdam vincula excidiſſe deprehenſa fuiſſe. At nihilo ſecius per aliquot etiam Saecula mos iſte perduravit, ſaltem inter Francos. Anno Chriſti MLIV. quum Sanctus Leo IX. Papa finem vivendi feciſſet, atque ad ejus tumulum miracula multa Deus operaretur, *venit quidam vir de Francia, qui habebat corpus ſuum ferreo cingulo coarctatum, ita ut per gyrum corporis ſanies multa decurreret in terram. Quod videntes, qui aderant, nares ſibi prae nimio pavore & foetore obturaverant, deprecantes Dominum, ut per Sancti Leonis merita miſero illi ſuccurrere dignaretur. Res mira! ſtatim ferrum crepuit, & multâ fusâ ſanie homo redditus eſt penitus ſanitati.* Infra leguntur geminae ſimiles prodigioſae curationes. Haec in ejus Vita a Bollandiſtis edita in inſigni Opere Actor. Sanctor. ad diem IX. Aprilis. Id genus alia miracula in Veterum ſcriptis narrantur: quae omnia ſi quis in dubium revocare velit, temere certe agat. Sed ſimul dubitare liceat, non defuiſſe interdum, qui ſacris Miniſtris ſub hac ſpecie fucum facerent. Atque heic in mentem mihi redeunt, quae Auctor Anonymus Chronici Sublacenſis à me jam evulgati habet, quum Vitam texit Johannis Abbatis Sublacenſis XXXII. *Quodam tempore*, ait, *venerunt in Italiam ex Francia homines inſani, qui dicebantur Confuſi, qui circumquaque pergentes, per Campaniam & reliquas Provincias calamitatis tantae incutiebant timorem. Contigit, ut tres ex ipſis advenerint Sublacum, agitando ſine intermiſſione caput, inſana facta agendo. Quumque ibi per dies aliquot morarentur, primus eorum in praefatâ eſt ſanatus, Domino juvante, Eccleſia. Poſtea verò reliqui duo ibidem adducti, gratiâ Dei ſano capite exierunt, laudantes & benedicentes Dominum. Quibus jam dictus Domnus Abbas Johannes plurima beneficia largitus eſt; & ſic ad ſua remiſit cum gaudio.* Sed utinam a *Confuſis* iis confuſa non fuerit prudentia Johannis Abbatis & Monachorum Sublacenſium. Felicem nimiùm ſe quiſque temporibus praecipue illis reputabat, ſi ſuis in Templis, & ad ſuas ſacras Reliquias, miranda patrabantur; & propterea bene erat iis etiam, in quibus miracula peracta credebantur: Inſanis iis Francis ſanitate reſtituta Abbas *plurima beneficia largitus eſt*. Fieri-ne poteſt, ut improbi morbis, ac prodigiis confictis nimium credulae genti nonnunquam illuderent?

Redeo ad Poenas olim uſitatas. A Francis nimirum & Suevis in Italiam invectus eſt ritus poenae militaris, Nobilibus viris inflictae, ubi ii delinquebant: quam deſcribit Otto Friſingenſis Lib. 2. Cap. 28. de Geſt. Friderici I. & poſt eum Guntherus Lib. V. Ligur. una cum aliis Scriptoribus. Arnulphus quoque Hiſtoricus Mediolanenſis Lib. primo, Cap. 19. Hiſt. Tom. IV. Rer. Italicar. auctor eſt, coactos fuiſſe Mainfredum Marchionem, ejuſque fratrem Odelricum Epiſcopum Aſtenſem, pacem petere ab Arnulpho Archiepiſcopo Mediolanenſi. En pacis conditiones: *Quod venientes Mediolanum, tertio ab Urbe milliario, nudis incedendo veſtigiis, Epiſcopus Codicem, Marchio canem bajulans, ante fores Eccleſiae Beati Ambroſii reatus proprios devotiſſime confiterentur.* Quid hoc ritu ii ſignificarent, divinandum Lectori relinquitur. Sed & alterum accipe a Wip-

a Wippone in Vita Conradi Salici. Seditionem contra Auguſtum Romani commoverant: ſed metu ac poenitentiâ ducti, *poſterâ die ante Imperatorem venientes, nudatis pedibus, liberi cum nudis gladiis, ſervi cum torquibus vimineis circa collum, quaſi ad ſuſpenſionem praeparati, ut Imperator juſſit, ſatisfaciebant*. Scilicet praeferebant Liberi denudatum enſem, quo, ſi Caeſar vellet, in ſontes animadverteret: quippe Nobilium poena decollatio erat. At Servi ſignum laquei ad colla geſtabant, ut ſe faterentur dignos ſuſpendio, qua poena plectebatur ejuſmodi hominum genus. Atque hinc nata, & adhuc vigens apud nos dicendi formula: *Chiedere perdono colla corda al collo*, aut *co 'l capeſtro al collo*: tunc enim homo ita ſe deliquiſſe fatetur, ut ſe veluti morte dignum agnoſcat, & vitam a laeſo deprecetur. Propterea *laqueis ad collum poſitis* Cremonenſes Anno MCCCXI. Henrico VII. Auguſto occurrerunt, ut ſcribit Bonincontrus Morigia Lib. 2. Cap. 8. Chronic. Modoëtienſ. Tomo XII. Rer. Italicarum. Leone Marſicano teſte Lib. 2. Cap. 2. Chronic. Caſinenſ. Adenulfus Caſtaldeus Aquinenſis a Principe Capuano obſidione preſſus, *videns, ſe non poſſe Principis manus evadere, funem in collum ſuum miſit, & per manus conjugis ſuae ad Principis pedes ſe trahi praecepit*. Scilicet qui tunc ſuſpendii poenâ damnati erant, ad patibulum trahebantur per carnificem, manu tenentem funem ad collum reorum alligatum. Mediolanenſes verò coacti deditionem facere Friderico I. Auguſto Anno MCLVIII. *abjectâ veſte, pedibus nudis, exertos ſuper cervices gladios habentes* (funis nempe loco) *ſeſe Imperatori ſtiterunt*, ut habet Radevicus Lib. prim. Cap. 42. de Geſtis Friderici. Otto de Sancto Blaſio addit, vulgus etiam, ſupplex adveniſſe *torque collo innexo*. Alii quoque miſericordiam aut opem imploraturi, *Cruces* in manibus geſtare aut in humeris conſueverunt: quod & Mediolanenſes tunc fecere, ut habetur in Epiſtola Burchardi Notarii. Attamen ſaepius occurrunt & ipſi Nobiles perduellionis rei, qui fune ad collum poſito veniam a Principe implorant. Nobilis certe fuit Seculo XII. *Adenulfus Caſtri Aquaeputridae dominus*. At is a Pontificio exercitu deditionem facere coactus, *nudis pedibus, ligatus per collum, proſtravit ſe ad pedes Domni Papae*. Accipe ejus facti teſtem Chartam e Regeſto MSto Cencii Camerarii depromtam.

Inveſtitura Caſtri Aquae-putridae data Adenulfo ab Hadriano IV. Romano Pontifice, Anno 1158

Hoc tempore, Anno videlicet MCLVIII. Indictione VI. Quinto Kalendas Octobris, quod Aqua-putrida juris Beati Petri ſit, & in Feudum conceſſa.

ADenulfus de Aqua-putrida, *poſt longam & diutinam obſidionem Capitaneorum & Romanorum peditum, quam Domnus Papa ſuper Caſtrum ipſum praeceperat fieri, valde adflictus, & uſque ad deditionem adſtrictus, recepto & poſito Vexillo Sancti Petri a tribus hominibus Domni Papae ſuper Turrim, exivit ad tentorium Domni B. Diaconi Cardinalis Sanctorum Coſmae & Damiani, Domni Papae Camerarii: ibique coram P. Sancti Euſtachii Diacono Car-*

Cardinali, O. Frajapane, G. de Ceccano, L. de Senino, G. Pagano, & aliâ multitudine militum & peditum, redditâ in manus praedictorum Cardinalium munitione ipſius Caſtri juravit ſuper ſacroſancta Evangelia, quod juxta eorum diſpoſitionem poneret ſe & ipſum Caſtrum abſque omni conditione in manibus & miſericordia Domni Papae. Secundâ verò die cum eisdem Cardinalibus ad praeſentiam Domni Papae venit Albam, ibique abſolutus ab excommunicatione ſecundùm Eccleſiae morem, nudis pedibus, ligatus per collum, proſtravit ſe ad pedes *Domni Papae in Conſiſtorio reſidentis, & reddidit atque refutavit per fuſtem myrthinum in manibus ejus praedictum Caſtrum; & quòd juris Beati Petri eſſet, adſtantibus Epiſcopis, Cardinalibus, & aliis multis, recognovit. Deditque ſibi filium obſidem, atque fidejuſſores pro CCC. Libris Afforciatorum. Fecitque etiam hominium & fidelitatem ſibi, ſucceſſoribus, & ſanctae Romanae Eccleſiae. Juravit quoque fidelitatem Stratae publicae. Tunc Domnus Papa de conſueta benignitate Sedis Apoſtolicae inveſtivit praedictum Adenulfum de ipſo Caſtro pro Feudo, pro quo debet ei & ſucceſſoribus ſuis ſervire cum militibus & ſervientibus per totam Regaliam juxta ſuum poſſe & facere exinde pacem & guerram juxta eorum mandatum. Quod ſi Domnus Papa, qui pro tempore fuerit, per alios homines de ipſo Caſtro guerram voluerit facere, licitum & liberum ſibi erit. Recipiet quoque in ipſo Caſtro Romanos Pontifices tamquam Dominos ſuos, eorumque Nuntios.*

Poſtremis etiam Seculis ad opprobrium deducebatur reus ſuper Aſinum facie converſâ ad caudam, quam manu tenebat. Ita Bardinus Antipapa Anno Ch. 1121. Calliſto II. Papae traditus, & camelo impoſitus, ſpectaculum Romano Populo praebuit. Audi etiam, quid Nepeſinus Populus Anno Ch. 1131. ſtatuerit. Decretum marmoreae tabulae inſcriptum legebatur in Sancti Heliae templo, uti e MSto Pyrrhi Ligorii didici.

ANNI. DOMINI. MILL. CXXXI
TEMPORIBVS. ANACLETI. II. PP.
MEN. IVL. INDICT. VIIII. NEPESINI
MILITES. NECNON. ET. CONSVLES
FIRMAVERVNT. SACRAMENTO. VT
QVIS. HORVM. . . . . VVL. FRANGERE SOCIE
TATEM. DE. OMNI. HONORE. ATQVE. DIGNITATE
D̄O. VOLENTE. CVM. SVIS. SEQVACIBVS. SIT. OMNINO. EIE
CTVS. ET. INSVPER. CVM IVDA. ET. CAYPHA. ET. . . .
PILATO. HABEAT. PORTIONEM. ITEM
TVRPISSIMAM. SVSTINEAT. MORTEM. VT. CY
LO. QVI. SVOS. TRADIDIT. SOCIOS. NON
EIVS. SIT. MEMORIA. SET. IN. ASELLA
RETRORSVM. SEDEAT. ET. CAVDAM. IN. MANV. TENEAT.

Per ea quoque tempora communis per Italiam hic alter mos fuit. Scilicet, ſi quando proditores patriae, fugâ ſibi conſulentes, ſuppliciis ſeſe ſubducebant, tunc animadvertebatur ignominiâ in eorum nomen, confiсto eorum corpore ad crucem ſuſpenſo, eorumque effigie in publico loco depiсtâ, qualis in patibulo reapſe fuiſſet, adjeсtâ epigraphe, nomen & crimen facinoroſi hominis prodente. Exempla hujus poenae, quam facile improbi concoquebant, praeter alias Hiſtoria Florentina ſuppeditat. Vide & Chronicon Romanum Antonii Petri, a me editum Part. II. Tomi III. Rer. Italicar. ubi enarratur idem honor habitus Sfortiae Attendulo celebri militum duci, quòd a Romano Populo defeciſſet. Ejuſdem verò poenae poſtremis temporibus exemplum dedere Bononienſes, piсtâ in pariete externo publici Palatii effigie Ugolini, qui ineunte Saeculo Chriſti XVI. ad Mutinenſes tranſtulit Artem aedificiorum, quae *Filatoi da Seta* appellamus.

Ad Funera quod attinet, olim quoque ritibus noſtris, hoc eſt, ſecundùm mores Romanae Eccleſiae illa deducebantur. Quid heic habeat Aulicus Ticinenſis Cap. 13. de Laudib. Papiae, Tomo XI. Rer. Italicar. audi: *Conſuetudo* (ita ille Anno MCCCXXX.) *omnium Funeralium talis eſt. Quia quicumque moriatur, penſatâ tamen conditione ſui ſtatus, poſt Cruces, quarum aliquando multas portant, ſequuntur Laici bini, illic per praeconem ſaepe vocati: deinde Clerici & Sacerdotes, quos tamen Religioſi praecedunt, ſi adſunt vocati. Poſtea ſequitur funus in leсto cum culcitra & linteaminibus & opertorio, ſub quo poſitum eſt indutum veſtibus ſui ſtatus vel ordinis, ut ab omnibus videatur. Poſtremo ſequuntur Mulieres, ex quibus propinquiores defunсto a duobus viris hinc inde ſuſtentantur. Et ita procedunt ad Eccleſiam cum luminaribus & ſonitu campanarum. Laici verò intrantes Eccleſiam recedunt, remanentibus cum funere in Eccleſia, & uſque ad ſepulcrum procedentibus ſolis Clericis, Sacerdotibus, & Mulieribus. Nunc audivi ab hujuſmodi proceſſionibus Feminas interdiсtas.* Haec ille. Occiſorum verò cadavera alicubi inlota tumulari conſueverunt. Ceterorum contra (quod & nunc fieri videmus) mos fuit lavare, & unguentis odoriferis perungere. Id vel ab ipſis Graecis antiquioribus uſurpatum, Homero teſte, uti & a Judaeis, atque Romanis. Sed praecipue Magnatum, ac Martyrum, aliorumque ſanсtitate florentium hominum cadavera cum unguentis, balſamo & aromatibus antiquitus ſepeliebantur; quod probe animadvertendum. Secula enim rudia, quoties retegendi erant Sanсtorum tumuli, ſacraque eorum oſſa transferenda, miraculi loco interdum accepere manantem e ſepulcris & ex ipſis pignoribus ſuavem odorem, quum tamen tribuendum id foret primis aut praecedentibus corporum conditoribus. Olim quoque *pretioſis veſtibus* divitum defunсtorum corpora veſtiebantur: quem luxum in funere non unus Sanсtorum Patrum improbavit. Epiſcopi, Sacerdotes, & reliquus Clerus, ſui Ordinis indumenta ad ſepulcrum deferebant: qui ritus adhuc perdurat. Sed & priſcis temporibus, poſtquam rogo & uſtrinâ ſublatis, humare integra corpora unuſquiſque coepit (quod Chriſti ſeсtatores praeſertim curarunt) praeter pretioſa veſtimenta, anuli etiam, armillae, aliaque ex auro aut argento ornamenta

cum

cum ipſis ditiorum cadaveribus interdum tumulabantur. Vide Legem ultimam ff. *de Auro & Argento*, ubi mulier in poſtremis tabulis haec ſtatuit: *Funerari me arbitrio viri mei volo: & inferri mihi quaecumque ſepulturae meae cauſsâ feram ex ornamentis, lineas duas ex margaritis, & viriolas ex ſmaragdis.*

Neque enim locus amplius erat Legi duodecim Tabularum, interdicenti inferre aurum in ſepulcra. Haec autem cauſſa ſubinde fuit, cur per tot Saecula & Principum Leges, & meliorum invectivae contra Sepulcrorum violatores & effractores intonuerint. Hoſce Graeci τυμβωρύχους appellarunt. Scilicet ii rapti cupiditate impiâ, ac ſpe venandi auri in mortuorum tumulis, impias manus iis inferre conſueverunt. Adversùs iſtud perditiſſimum hominum genus complura Nazianzeni Carmina ego publici juris feci in Anecdotis meis Graecis. Difertis autem verbis ibi ſanctus Poëta prodit, effoſſa fuiſſe ſepulcra ἕνεκα χρυσοῦ, *auri cauſsâ*, aitque Sepulcrorum vaſtationes eſſe *fraudolenti auri opera*, hoc eſt, Avaritiae: χρυσοῦ ἔργματα τοῦ δολίου. Et Carmine 150. quaerens, cur tumulum improbus everterit, ſubdit: χρυσὸν ἔχοι σκοτίην, *ut aurum tenebrionem haberet*. Illud certum, non Ethnicos tantum, ſed & Chriſti fideles antiquis temporibus pretioſa ornamenta ſecum tuliſſe ad tumulum; neque Barbaris tantùm, ſed & Graecis ac Romanis id in uſu fuiſſe: ita ut quum Anno 1717. *Diſcus argenteus, fibula aurea, inaures ac anuli pariter aurei*, effoſſa in Peruſino quodam Sepulcro fuerint, ac inde translata in celebre Muſeum ampliſſimi Cardinalis Alexandri Albani, fruſtra contenderit Fontaninius Archiepiſcopus Ancyranus in Com-

A mentario, quo Diſcum illum illuſtravit, non alium quàm hominem *Gothum* ibi fuiſſe ſepultum, quòd Gothis ceteriſque Germaniae Populis mos eſſet, *cum theſauris & opibus ſuis cadavera humare*. Verùm, ut dixi, communis olim hic ritus fuit etiam Romanis, & Graecis, uti ex Quintiliano, Phedro, Sancto Fenone, Syneſio, Gregorio Magno, aliiſque conſtat. B Suo autem tempore idem Sanctus Gregorius innuere videtur, jam deſiiſſe inſanam iſtam conſuetudinem. Attamen teſte Gregorio Turonenſi Lib. 8. Cap. 21. Hiſtor. Franc. circiter Annum Chriſti DXC. atque adeo Romanam Cathedram implente Gregorio Magno eodem, Brunichildis C Reginae *propinqua, mortua ſine filiis, in Baſilica Urbis Metenſis ſepulta eſt cum grandibus ornamentis, & multo auro:* quae poſt paucos dies praedonum manus ſenſere. Ad haec quia fama diu viguit, in Veterum Sepulcris theſauros fuiſſe reconditos, diu etiam tumulorum effoſſores numerati ſunt, contra quos & ipſi Reges Lan- D gobardorum non unam tulere Legem. Neque hujuſmodi criminum exemplis caruere Secula ſubſequuta: nam vis illata eſt Principum praecipue atque Epiſcoporum Sepulcris, e quibus latrones plus lucri ſe capturos ſperabant. At vulgus ſuis indutum veſtibus efferebatur: quem uſum pauperes in Italia adhuc ſervant, im- E mo fortaſſis & reliqui ſervabant Durandi tempore, qui in Rationali Lib. 7. Cap. 33. num. 40. ſcripſit: *Nec debent indui veſtibus communibus, prout in Italia fit*. Hoc ait Durandus, quia tunc apud quoſdam Galliae Populos mos erat, & adhuc eſſe intelligo, ut defunctorum corpora Sindone involverentur ſecundùm veterum Judaeorum morem, & Chriſti Do-

Domini exemplum. Immo idem Durandus addit: *Et, ut quidam dicunt, debent habere caligas circa tibias, & ſotulares in pedibus, ut per hoc ipſos eſſe paratos ad judicium repraeſentetur.* Attamen ex quo Fratres Mendicantes, & piorum hominum Confraternitates invaluerunt, eorum veſtes a nonnullis adhiberi coeptae ſunt in funere, reliqui vero Cives oblongâ, modeſtaque veſte induti ad tumulum deferuntur. Animadvertit etiam Du-Cangius in Gloſſar. Latin. Pallas, ſive Pallia, ſeu Stragula, tumbis ac monumentis non minùs *Sanctorum*, quàm *Nobilium & honoratiorum* fuiſſe impoſita. Rei teſtem profert ille Titul. 17. Cap. 4. Legis Salicae, ubi legitur: *Si quis Ariſtatonem ſuper hominem mortuum capulaverit, ſexcentis Denariis culpabilis judicetur*. Eadem ſententia fuit Pitoei, Lindenbrogii, Bignonii. Et ſane hujus moris exempla minime deſiderantur. Verùm e Salica Lege palpando tantùm in tenebris, hoc exculpas. Eccardus noviſſimus ejuſdem Legis interpres, rectius ſubodoratus eſt, *Ariſtatonem* fuiſſe *ex ligno fabricatum*, hoc eſt, *ligneum aedificium*, tumulis mortuorum impoſitum. Sententiam Eccardi confirmare poteſt Codex MStus Salicae Legis in Eſtenſi Bibliotheca adſervatus, ubi lex illa hiſce verbis concepta eſt: *Si quis Ariſtatonem, (ideſt Banculas) ſuper hominem mortuum capulaverit &c.* Nomine *Bancularum* a *Banco* deſignantur Cancelli lignei tumulis impoſiti. Vide Titul. 57. Cap. 3. ejuſdem Legis, ubi ſecundùm editionem Baluzii legimus: *Si quis Ariſtatonem, hoc eſt, Staplum, qui ſuper mortuum miſſus eſt, capulaverit; aut Mundualem, quod eſt eâ ſtructurâ, ſive Selave, qui eſt ponticulus, ſicut more antiquorum faciendum fuit*. In Eſtenſi Codice ejuſdem Legis habetur: *hoc eſt Scaplum &c. Mandualem, quod eſt aſtructura, ſive Selave, qui eſt ponticulum, ſicut mos antiquorum fuit faciendi*. Quae omnia, licèt obſcura, indicant tamen, ſtructuram, ſive aediculam quampiam ligneam, & cancellos ad Sepulcra mortuorum condita fuiſſe. In editione Eccardi non eadem ſunt verba, ſed idem ſenſus eſt, aut inde eruitur.

Ceterum quod officii & nos praeſtamus, ſcilicet claudendi morientibus oculos, priſca quoque gens tam Graecorum, quàm Romanorum praeſtitit. Componebantur autem ab ipſis Graecis & Latinis cadavera divitum ſuper Lecto in veſtibulo domus, pedibus ad oſtium converſis, atque horâ debitâ in eodem Lecto efferebantur; quem morem, a nobis adhuc ſervatum accepiſſe ab antiquioribus majores noſtri cenſendi ſunt. Perſius Satyrâ 3. Verſ. 103.

> ‐ ‐ ‐ ‐ ‐ *tamdemque beatulus alto*
> *Compoſitus Lecto, craſſiſque lutatus amomis,*
> *In portam rigidos calces extendit.*

Atque ab iis lectis defluxiſſe ego cenſui vocem noſtram *Cataletto*, ut monebo in Diſſertatione XXXIII. *de Orig. Voc. Italic.* Ad funus Magnatum, quos ordo Militaris decorabat, & Principum in primis, ingens pullatorum hominum turba, & equi phalerati, ſive cooperti, nullo ſeſſore, Vexilla & Clypei cum Inſignibus, honoris cauſsâ procedebant. Inter Vergerii Epiſtolas Tom. XVI. Rer. Ital. pag. 190. & ſeqq. graphice depictum habes magnificum funus Franciſci Carrarienſis ſenioris, Patavii domini. Sed quoniam prae ceteris apud Italos omnium animos in admi-

admirationem rapuit pompa funeris Johannis Galeatii Vicecomitis, primi Mediolanenſium Ducis Anno MCCCCII. peracti, cujus deſcriptionem evulgavi Tomo XVI. Rer. Italicar. pag. 1029. & ſeqq. heic ultra immorari nolo: habet enim Lector illic, unde ſibi fiat ſatis, ac unde a tanto exemplo reliqua metiri poſſit. Verùm quia aemulatio ac ambitio minorum gentium Patriciis, ipſique etiam vulgò ſenſim ſuaſit, ut ſuis vitâ functis laudationem quoque funebrem conquirerent, ſublata multis in locis penitus eadem conſuetudo fuit, poenâ indictâ ſecus facientibus. In Statuto MSto Mutinenſis Reſpublica Anno MCCCXXVII. Lib. 2. Rubricam 46. inſcribit *de non concionando pro Mortuis*, & Legis hujuſce verba addit: *Nullus debeat reſpondere concionando* ad Mortuos, *ſive ad domum*, *ſive ad Eccleſiam*. Ibique etiam ſtatuitur, *ut nullus debeat ire ad Septimas* (hoc eſt, Officia ſeptimo ab obitu die celebrata) *nec de ſua parentela, nec de aliena*. Neque enim hominibus ad luxum proclivibus ſat erat, ipſo die ſepulturae funus, quanto poterant, familiarium & amicorum comitatu proſequi, ingentemque cerae copiam in eo apparatu inſumere, ſed etiam ſeptimo, ac trigeſimo, & anniverſario die ſacra pro defuncto curantes, lugubrem hanc pompam non ſine aliorum incommodo & impenſâ repetebant. Quod etiam rideas, defuncti hominis heredes eodem exequiarum & humationis die, ut amicorum & affinium laborem aliqua ex parte levarent, eos ad lautum convivium adhibebant, cyathiſque intercurrentibus, tum ſuam tum aliorum moeſtitiam temperabant. Modum aliquem ſtatuerunt hujuſmodi prodigalitati conditores Legum municipalium Mediolani. Habes Part. II. Cap. 471. hoc Decretum: *Poſt mortem alicujus ad exequias, vel ſeptimum, vel trigeſimum, in Civitate nec Ducatu Mediolani, non ſit licitum alicui ſtare ad comedendum cum familia defuncti vel defunctae in domo defuncti, vel defunctae, niſi fuerit agnatus vel cognatus uſque ad quartum gradum incluſive*. Cereorum quoque ad feretrum deferendorum, & Crucium, ſive Ordinum Religioſorum numerum ad exequias advocandorum, in pleriſque Statutis praeſcriptum videas. Praeterea in eiſdem Mediolanenſium Statutis Part. 2. Cap. 447. haec leguntur: *Nullum cadaver induatur taliter, quod diſcoopertum deferatur, nec diſcoopertum portetur, nec in Eccleſia diſcoopertum teneatur, ſub poenâ &c.* Idem quoque in Statuto MSto Ferrarienſi Lib. 6. cautum invenio. Quod ſane aliis Populis minime probatum eſt. Poenam quippe indixere efferentibus cadavera, quorum aſpectus oculis circumſtantium eriperetur; nimirum ut multis fraudibus, quas enumerare ſuperfluum puto, praecluderetur aditus.

Porro notiſſimum eſt, apud veteres Romanos in uſu fuiſſe *Praeficas*, hoc eſt, Mulieres, quae pretio conductae, ejulatibus, fictis lacrymis, laceratis crinibus, & lamentabili ad tibiam cantu, aut ad lectum mortuorum, aut dum cadavera efferebantur, lugubre ſpectaculum praebebant. Unum Lucilium audi Satyrâ 22. apud Nonium Marcellum.

- - - - - - mercede quae
Conductae flent alieno in funere Praeficae,
Multo & capillos ſcindunt, & clamant magis.

Judaeos quoque ejuſmodi feminis ad funera uſos, indicare videtur Hieremias Cap. 9. ubi *lamentatrices* appellantur. Mihi nullo negotio perſuadeatur, Italicum Populum per plurima Saecula eumdem continuaſſe morem. Falcone Beneventano teſte in Chronico, Guilielmus Apuliae Dux, Roberti Guiſcardi nepos, finem vivendi fecit. *Continuò ejus uxor crines ſuos, quos pulcros & ſuaves nutrierat, coram omnibus, qui aderant, totondit, & lacrymis manantibus, vocibuſque ad aſtra levatis, ſuper Ducis defuncti pectus projecit. Populus quoque crinibus, geniſque evulſis, Patrem eorum & Dominum mirabiliter invocabant.* Paria Homerus quoque tradit facta in funeribus antiquorum. *Cantatrices* ejuſmodi feminis nomen erat. Quod quum ſuperſtitioni proximum Majoribus noſtris videretur, & riſum ſaepe, ut arbitror, earum geſticulationes, falſique ululatus excitarent, digniſque & indignis officium idem perſolveretur: ideo Legibus cautum eſt, ne iis locus amplius in hominum funere palam eſſet. Statutorum Mutinenſium collectio, Anno Chriſti MCCCXXVII. ſcripta, Lib. 4. Rubric. 172. haec ſtatuit: *Nulla perſona audeat extra domum, in qua fuerit aliquis mortuus, plorare fortiter, vel plane, nec palmas ſive manus ad invicem percutere, vel diſcaviare, nec in Eccleſia, nec per viam, eundo ad Eccleſiam*. In ſupra memorato Statuto Ferrarienſi, quod exaratum Anno MCCLXIX. Eſtenſis Bibliotheca adſervat, eodem Lib. 6. decernitur, *quod nemini de Civitate Ferrariae, ſeu Burgis, liceat levare corruptum* (apud nos enim perdurat adhuc *fare il corrotto*, ſive *lo ſcorruccio*, ſed ad deſignandum tantummodo lugubris veſtis uſum in luctu pro funeribus) *ſeu*

A *Plangere altâ voce propter aliquod corpus mortuum, poſtquam ipſum corpus extractum fuit de domo, &c. portabitur, ſeu portatum fuerit ad Eccleſiam, poena &c. Et quod aliquae Mulieres non poſſint nec debeant ſequi aliquod corpus, nec ire ad Eccleſiam, quando portabitur, ſeu portatum fuerit ad Eccleſiam, poenâ &c.* Formula autem illa *levare* B *corruptum* heic mihi potius creditur ſignificare lamentabiles voces ac ejulatus, quae funerum occaſione emittebantur. Ita Mediolani, Anno MCCXCII. teſte Gualvaneo de la Flamma in Manipulo Florum Cap. 331. Tomo XI. Rer. Italicar. *fuit ordinatum, quod Mulieres funera non ſequerentur*. Attamen, ut audio, in Car- C nia regione Fori-Julii adhuc in uſu eſt virginum fletus ac lamentatio ad funus ſuorum, quod officium octavo etiam die repetunt. Educantur quoque illae ad hanc artem ſtudio non modico, ut rite ſuo munere fungantur. Sed cur olim *Cantatrices* appellatae ejuſmodi feminae? Quia Rhythmicis verſibus memoriae commenda- D tis mortuorum laudes multis in locis cantabant, & uno aut paucis Rhythmis ſine diſcrimine omnium ambitioni ſatisfaciebant, virtutes commemorando, quas fortaſſe nunquam in ſe defuncti agnoverant, immo contrariis interdum vitiis omnino conculcarant. Egregium hujus moris documentum debemus Clariſs. Du-Can- E gio, qui in Appendice ad Gloſſar. Latin. e MSto Libro Boncompagni Florentini, Bononiae humaniorum Literarum Profeſſoris, Anno MCCXIII. (uti jam monui Tomo VI. Rer. Italicarum) fruſtulum hoc antiquitatis nobis exhibet: *Ducuntur*, inquit Boncompagnus, *Romae quaedam feminae pretio numerario ad plangendum ſuper corpora defunctorum, quae Compu-*

tatri-

tatrices vocantur, ex eo quod ſub ſpecie Rhythmica nobilitates, divitias, formas, fortunas & omnes laudabiles mortuorum actus computant ſeriatim. Sedet namque computatrix, aut interdum recta, vel interdum proclivis ſtat ſuper genua crinibus diſſolutis, & incipit praeconia laudum voce variabili juxta corpus defuncti narrare, & ſemper in fine clauſulae, oh vel ih! promit more plangentis. Et tunc omnes adſtantes cum ipſa flebiles voces emittunt. Sed Computatrix producit lacrymas pretii, non doloris. Ex Boncompagni verbis elicio, ejuſmodi feminas non *Cantatrices* a Cantu, ſed *Contatrices* a *Contando*, ſive *Raccontando*, ideſt a Narrando egregia Defunctorum facta, fuiſſe, ſaltem apud Italos, appellatas: nam *Computare* eſt *Contare*. Praeterea ex hactenus delibatis intelligimus, non ſublatas prorſus fuiſſe Praeficarum veterum naenias & conſuetudinem, ſed illas duntaxat juſſas fuiſſe abſtinere publico, & licuiſſe eis ficta lamenta profundere intra aedes defuncti. Sed quum parum id videretur mortuorum heredibus, inanis gloriae cupidis, ſenſim in deſuetudinem abiit, ita ut nullum ejus veſtigium, quod norim, apud Lombardos ſuperſit. Si qui ſunt, qui retineant, ſciant ſe noſtram minime commovere invidiam. Regienſes tamen in ſuis Statutis Lib. 7. Cap. 21. etiam interdixere, ne *per aliquam perſonam in domo defuncti, vel in via &c. fieret planctus vel ululatus aliquis cum clamore & altâ voce, vel fortiter percutere cum palmis elevatis &c.* Decreverunt etiam, non licere in poſterum heredibus vel propinquis defuncti *fieri facere per Civitatem aliquod praeconizamentum de eundo ad ipſum mortuum ſeu ad ſepulturam ipſius mortui &c.* quae indicant, antea ingenti Civium commotione curata fuiſſe mortuorum funera. Ritum hunc tamen Turcae retinent, a quibus Mulieres conducuntur, mortuis parentaturae. Hoſce illae ululatibus horriſonis, lacrymis, laudibus etiam intermixtis, ita perſequuntur, ut incredibilem ac moleſtiſſimum auditoribus ſtrepitum edant. Auctorem habeo Cornelium Bruynum in Libris ſuarum peregrinationum.

Quantum per complura Secula primitivi Chriſtiani Bigamiam, veluti intemperantiae ſignum, deteſtati fuerint, & quid Eccleſia in variis Conciliis hac de re olim ſtatuerit, neceſſe non eſt, ut ego ediſſeram. Hac de re aliquid innui in Diſſertatione XX. *de Mulierum Actibus*. Neque heic locus eſt, re praeſertim inter eruditos notiſſimâ, uſque adeo, ut Bigamia Irregularitatem ad ſacros Ordines adhuc pariat. Ac tametſi nemo ignoret, ſecundas Nuptias inire perpetuò licuiſſe Chriſti Fidelibus, conſuetudo tamen Eccleſiae abhorrentis olim ab ejuſmodi nuptiis, quamquam antiquata, veſtigia ſervat in Populis compluribus Italiae noſtrae. Nam ſi quando Vidua plebeja cum Viduo per ſacrum connubium copulatur, tunc vici illius habitatores dicteriis, ſibilis, vaſis fractis e feneſtrâ projectis, dirè plaudunt novis conjugatis. Hic Mutinae mos. Immo & heic ab antiquo tempore multa ad rationem dotis aufertur ab iis, perſolvenda famulis Principis noſtri: adeo verum eſt, non facile tolli poſſe e Populo quaſdam conſuetudines inveteratas. Hunc etiam morem in Gallia viguiſſe, e nonnullis veterum actis intelligas, quae publici juris facta fuere a Clariſs. viris Martene & Durand. Tom. IV. pag. 654. & alibi Theſaur. nov. Anecdot. *Charivaris* appella-

pellabatur ſtrepitus illudentium ejuſmodi nuptiis: quae vox adhuc perdurat apud Gallos. Ad alia, prout memoria ſuggerit, progredior. Maximo in uſu apud Graecos & Romanos fuerunt olim *Lotiones* & *Balnea*, unde *Balneare* proceſſit, atque inde noſtrum *Bagno* & *Bagnare*. Eadem & Orientales Populi nunc uſurpant, addito apud Turcas Religionis imperio. Diu, atque ipſis temporibus barbaricis hunc morem Italia, immo & reliqui Europae Populi, retinuerunt, quem nunc a paucis, aut a nemine obſervatum videmus. Ad alia propero. Secundùm Legem Langobardorum omnes liberi, niſi juſta cauſſa interceſſiſſet, patri in hereditate ſuccedebant. Neque enim tunc Primogeniturae, Majoratus, Fideicommiſſa audiebantur, quae nunc in foro tot lites excitant, neque aegro animo a Judicibus, cauſſarumque patronis excipiuntur. Haec invexit, aut reſtituit poſterior aetas. Alium morem fuiſſe Francis, ſive Salicis, nondum certo teſte didici. Proinde fiebat, ut in rebus individuis, aut communi jure poſſeſſis, unus *medietatem*, aut *tertiam*, *quartamve* partem, ejus verò filii *decimam*, *vigeſimam &c.* haberent. Saepe etiam dividebatur hereditas, ita ut quiſque ſuam portionem bonorum á reliquis ſegregatam poſſideret. Atque inter alias cauſſas, quod agri in minutas particulas dividerentur, haec etiam, & quidem praecipua, numeranda videtur. Nam ubi unum praedium partiri inter heredes opus erat; plures ex eo partes fiebant; ac deinde hae ipſae partes in nepotes diviſae in particulas evadebant, ita ut patrimonia in fragmenta innumera tandem declinarint. In grave Reipublicae incommodum vergebat tanta agrorum conciſio, quippe tot disjuncta loca colere, aut rite excolere difficillimum erat. Itaque rationem majores noſtri excogitarunt reſtaurandae hac in re agrorum culturae. Decreta Populi Mutinenſis vidi, quibus Officiales creati ſunt (*Aeſtimatores* appellabantur) eiſque data facultas cogendi unumquemque ad permutandum aut vendendum fruſtula agrorum finitimis ſuis, ita ut juſta praedia ex hiſce fragmentis conſtituerentur, liceretque eis *drizare* terras ac foſſata: ideſt, figuram rectam ac ordinem campis ac viis reſtituere. Neminem pigebit accipere, quae tunc Mutinenſis Reſpublica ſtatuit, ex ejus vetuſto Regeſto manu exarato decerpta, quum alicubi fortaſſis exoptanda ſit agris male diviſis, aut in nimium minuta fruſta proſciſſis, par medicina. Quod Mutinenſes fecere, ab aliis quoque praeſtitum novi: & ſunt Statuta, quibus eadem regula obſervanda jubetur.

Juramentum Praetoris Mutinenſis de Aeſtimatoribus eligendis; aliaque Statuta ad ipſorum officium ſpectantia: circiter Annum 1225.

EXtimatores ſine machinatione eligi faciam: qui jurabunt ſecundùm quod ordinatum fuerit a Conſilio obſervare. Quorum quilibet habeat domum in Civitate, quae ſit ſua, ante electionem, & habeat valens in bonis centum Librarum Imperialium ad minus, in quo debeant habere ultra unum jugerem terrae ante diem electionis, ad hoc ut melius poſſint cognoſcere terram, & ſit

ſit major vigintiquinque annis. Qui Extimatores poſſint dare Curatores Minoribus in cambiis & diviſionibus, & de iis, quae ad eorum officium ſpectant. Et habeat quilibet Perticam bullatam, & a quolibet capite ferratam, & ejuſdem groſſitudinis in capitibus; & nulla alia currere debeat per Civitatem & Epiſcopatum, niſi fuerit eodem modo bullata & ferrata, ut Pertica Extimatoris. Et non faciet ingroxationem de Villa in Villam alteri, parte invitâ, neque in Civitate, neque in Burgis, ſicut diffinitae ſunt confines in Statuto Prechariorum, niſi conſenſu partium, vel in Caſtris & acceſſionibus Caſtrorum. Acceſſio Caſtri intelligatur juramentum Caſtri praedicti. Et Caſamentum non auferet alicui, niſi Caſamentum pro Caſamento, & vineam, niſi pro vinea, nec pecia .... ſit minus unâ perticâ. Et ſi quis habuerit terram per totum ab uno latere, & ab alio pro majori parte alterius cambium, bene poſſit fieri cambium invito provocato, ſi pecia provocati fuerit in terrâ cultâ minor uno jugere, vel vinea minor medio jugere. Sed ſi invenerit terram juxta terram alterius, a qua non habeat ab uno latere per totum, & ab alio pro majori parte, vel quam non poterat ei auferre per cambium, non valeat ingroxatio, nec eam faciat Extimator, niſi prius juraverit, quod eam accepit & acquiſivit animo retinendi, & domino non reſtituendi, & quod eam non reſtituet venditori, vel ei qui eam dedit uſque ad quinque annos, habente ſemper acquiſitore uſumfructum ejus. Et ſi contra factum fuerit, revertatur provocatus ad ſuam ſuâ auctoritate impune: nec contra voluntatem alterius partis ingroxatio ingroxabit de vineâ peciam majorem medio jugero, & de aliis terris peciam majorem medio jugero, niſi provocans voluerit totam ſuam terram in una par- A *te in eodem loco ſibi aſſignari. Quo caſu ſi petia illa ſit vel fuerit major etiam duobus jugeribus, vel quantacumque fuerit, ab una parte aſſignabit; intellecto, ſi pecia vineae ſit major medio jugero, vel petia alterius major uno jugero. Si fuerit plurium conſortum, intelligatur uniuſcujuſque quantùm ad evitandum ingroxationem, praeter de bo-* B *ſchis, qui non ſunt ita diſtingui, in quibus quantitas non taxatur, quantacumque fuerit pecia boſchi. Et quod Exſtimatores non poſſint contra voluntatem alicujus partis auferre petiam boſchi alicujus per cambium, ſive ingroxamentum, quae ſit duorum jugerum vel pluris, niſi ſuum boſchum voluerit ſibi deſignari ab uno latere, quem habuerit in-* C *ter boſchum alterius, nec alicui invito pro ſuâ terrâ cultâ boſchus pro cambio dari poſſit. Et ſi pecia vineae unius partis fuerit minus uſque ad unam perticam quàm pecia alterius, non eo minus fiet ingroxatio, ſi de terrâ cultâ poſſit ei dare conſultum. Sed de vineâ quantitatis minoris XXXVI. tabularum poſſit fieri cambium, ſicut de terrâ cultâ alibi ju-* D *xta terram provocati, & ſi non ſit de vineâ, vel ſi Dominus Caſamenti & vineae hoc voluerit.*

Statutum fuit, quod de Caſamentis non fiat cambium ſive ingroxatio de Villa in Villam invitâ alterâ parte. Et quod terras recochatas rectis finibus diſtinguat, & ſi non poſſit rectis finibus diſtinguere, dabit de illa cocha con- E *ſultum de terrâ cultâ alibi juxta terram provocati in eodem territorio, & eas diſtinguat eodem modo, quo ſibi meliùs viſum fuerit. Et ſi quod de cocha, quae drizari non poſſit, cambium alibi, cujus cocha eſt, dari non debeat, nec ab eo auferri, ſi promotione illius cochae jugis minuatur, nullâ contrarietate in hoc Statuto huic capitulo obſtante. Et quod Exſtimatores non poſſint*

facere

facere cambia vel drizatam vel aliquam remotionem de illo, & contra illum, qui habeat duas bubulcas terrae, & ab inde ſupra, in qua habeat domum, & habitet, & in qua habeat XXX. tabulas vineae. Et quod ei, qui intra terram alterius terram habuerit, illam ab una parte exterius conſignabit, vel in eodem territorio, quamvis juxta eum non habeat. Et ſi ille, qui habet terram intra terram alterius poſtulaverit, cogam eum dare conſultum de illis terris vel alibi in eodem territorio. Intra terram intelligatur, ſi habet a duobus lateribus, vel a duabus partibus per totum; & pro ingroxatione & diviſione contentus ero pro uno Denario pro qualibet parte. Sed a Civibus Mutinae pro datia nichil auferam. Nec ultra hoc ab aliqua perſona per ſe vel per alium accipiat, quàm non juxta terram provocati in omnibus peciis, in quibus dederit. In MCCXXVIII. Indictione I. additum eſt: ſive in una. *Et contra ſi petierit in una parte, non poſſit ei dare in pluribus partibus, niſi juxta terram provocati in omnibus peciis, in quibus dederit. Et ſi aliquis in terris alienis, quas habet ad fictum, jus in re habens provocetur ad ingroxationem, non fiet ingroxatio, niſi prius domino citato & praeſente, ſi venire voluerit. Poſtea fiet ingroxatio invito domino. Idem obſervetur, ſi ille, qui habet ad fictum, jus in re habens, provocaverit. Et ſi qui minor vel major auctoritate Tutoris vel Curatoris aliquam ingroxationem terrarum provocaverit, ſi provocatus fuerit, ſupraſcriptis & lectis ſtare compellatur, & ſecundùm quod ſtatuerunt, vel a praecedentibus ſtatutum eſt, obſervari faciat, quaecumque fuerint ingroxationes majores vel minores: ita quod res, quae datur in loco illius, quae accipitur, ſuccedat, ſive Feudum ſit, ſive Pignus, ſive reſtitutioni ſubjaceat, vel alii gravamini. Et ſi quae res ab aliqua vicinancia, vel a pluribus, vel ab Univerſitate facta a XXX. annis infra, de cujus diviſione querimonia facta fuerit, ea res recte dividat, & ſuam partem unicuique faciat aſſignari. Et hoc obſervabit uſque ad exitum ſui Officii. In MCCXXVIII. Indictione I. additum eſt huic capitulo:* Quod poſſit & debeat facere diviſiones terrarum communium inter aliquos alios, & toto tempore ſui Officii: de ſuis terris, & ſociorum ſuorum, ſive eorum, qui erunt ejus Conſiliarii, vel ingroxationem non faciant, niſi fuerint ab aliis provocati. *In MCCXXVIII. Indictione I. additum eſt:* ſive aliquam partem ſuae terrae alienaverit. *Et ſi quis permutantium dicat, terram ſuam, quam alius negat, illius eſſe, non credatur, niſi teſtibus idoneis vel inſtrumento probaverit ſuam eſſe. Nec poſſit alicui cambiare volenti, vel cambium evitare, ſi terram vicini ſui prope ſuam poſitam acquiſiverit, niſi totam peciam terrae, quam vicinus ibi habuerit, ſuam fecerit. MCCXXV. etiamſi ab eo acquiſierit, quod partem praedictae terrae juxta ſuam poſitam a vicino acquiſierit, nec fraus fiat Statuto. Item plantumina arborum, non deferentium fructum, faciat redigi ad aequalem ſtaturam hominis, ſi querimoniam habuerit. Et ſi quis habet arborem pendentem ſupra terram alterius, quod damnum vicino faciat, teneatur dominus arboris uſque ad quindecim brachia ad brachium Communis eam incidere in ſurſum vel vicino ſub extimatione Exſtimatoris arborem dictam vendere domino arboris reſervatâ electione vendendi vel incidendi: quod in montaneis locum non habere ſancimus, qui iſtua poſſit facere, intra confines Civitatis Mutinae & Caſtrorum incidere arbores. Item quod non accipiat pro ex-*

expenſis & victuris ſibi, & Notario, & Conſiliatoribus, & omnibus, qui ſecum erunt, ultra tres Solidos Imperiales in die, exceptâ datiâ Communis, & chartâ Notarii, ſecundùm quod ordinatum eſt. Et bona fide coaequabit permutationes in expenſis. De quibus expenſis dabit menſuratori & duobus Conſiliatoribus unicuique tres Denarios, vel dabit eis manducare. Et bonâ fide faciat quantaſcumque permutationes potuerit.

Item permutationes terrarum factas conſenſu partium, ubicumque fuerint in diſtrictu Mutinae poſitae terrae ſine precio terminabit, niſi pecunia ab aliqua parte fuerit data. Et pro dacia non accipiet, nec accipi faciat ultra unum denarium pro Libra. In MCCXXVIII. Indictione I. huic capitulo additum eſt. Quod locum habeat in praeteritis & futuris. Et Judices Poteſtatis debeant & poſſint firmare cambia, ſicuti exſtimationes terrarum, conſenſu partium factae, & Advocati Communis. *Item quod non dabit terram alterius partis pro datia & expenſis alterius partis praeſentis & abſentis. Et quod non faciet cambia a Caſale ſurſum ab una bubulca ſuperius, & non auferet niſi Caſamentum pro Caſamento, & Linarium pro Linario, & Vineam pro Vinea, quae ſit * ultra contrarium unum ille, cui auferetur, & Canevarium pro Canevario. Et talia fiant ibi cambia, quod quaelibet pars ſit ſalva uſque ad duplum; nec ultra alicui parti poſſit dari. Et quod Exſtimatores teneantur ducere ſecum ſuos Notarios, quando vadunt ad cambia facienda, qui ſunt cum eis electi in Officiis Communis, & non alios Notarios, ſi non ſtaret juſto impedimento. Et ſi controverſia fuerit de confinibus vel terminis terrarum inter duos homines, vel plures, illam controverſiam cognoſcant, vocatis partibus, ſi eſſe voluerint, & terminos inter eos ponant, aſſignando unicuique ſecundùm quod habere debent. Et ſi addere voluerint, nihilominus faciant, dum tamen denuntietur eis per octo dies, antequam terminos ponant. Et ſi quis dederit terram alienam a domino tunc poſſeſſam alicui per cambium ſine voluntate ejus, cujus fuerit cambium, non valeat; & ille, cujus terra fuerit, impune ad eam reverti, & eam poſſit retinere. Et ille, qui dederit, totas expenſas teneatur facere, & quinque Solidos Imperiales Communi pro banno ſolvat, ſi ab eo, cujus terra fuerit, querimonia facta fuerit. Et ille, cui terra aliena, ut dictum eſt, fuerit data per cambium, libere & impune, & ſine communi revertatur ad ſuam intra quinquennium, ab inde retro antea non ſine ratione. Et quod aliquis terram alienam, in qua non habeat jus in re, ſine praeſentia & voluntate illius, cujus eſt, dare & deſignare non poſſit alicui per cambium, vel ingroxamentum. Statutum eſt, quod unuſquiſque homo Epiſcopatus Mutinae, ſive diſtrictus, qui habeat foſſatum paenes vicinum ſuum, teneatur dictum foſſatum communicare cum illo vicino, qui habet terram ibi prope juxta ipſum foſſatum, habito precio de medietate alicujus foſſati ad exſtimationem Exſtimatoris, ſi requiſitus fuerit ab illo, qui habet terram juxta illud foſſatum, teneatur accipere medietatem illius foſſati, & dare ei precium illius medietatis ad exſtimationem Exſtimatoris. Et quilibet poſſit illud foſſatum fodere, appellato altero. Et ſi voluerit cavare, ab octo diebus in antea poſſit alter ſolus cavare, & terram a ſua parte projicere. Et ſi aliquis habet terram juxta alterius, in qua velit fodere foſſatum de novo, teneatur Exſtimator compellere illum vicinum, communicare terram illius foſſati cum eo. Et habeat locum iſtud ordi-*

ordinamentum intra confines Civitatis Mutinae, & extra per totum Epiſcopatum & diſtrictum Mutinae; & propter hanc communicationem non intelligatur terra diminuta ad exſtimamentum & ingroxamentum terrarum. Super facto Exſtimatorum, & Tabellionum eorum hoc ordinatum fuit, ut occaſione compromiſſi vel Laudi, vel aliquâ aliâ occaſione non accipiant ultra id, quod continetur in Statuto extra. Et quod Exſtimatores Communis Mutinae non poſſint cambiare, ingroxare, neque drizare in vineis, & terris, quae fuerunt deſignatae, & datae Hominibus de Spimlamberto pro Communi, neque illis, quae fuerunt deſignatae illis de Finali pro Communi. Et ſi aliquis Exſtimator fecerit aliquod cambium contra Statutum, teneatur ipſe Exſtimator reſtituere expenſas illi parti, quae probaret cambium eſſe factum contra Statutum. In MCCXXVIII. Indictione I. additum eſt huic Capitulo: Sive praeter Statutum & cambium non valeat ſive permutatio, ſive ingroxatio. *Nec poſſit, nec debeat Exſtimator facere aliquod cambium, vel ingroxationem, niſi inter perſonas juriſdictioni Communis Mutinae ſuppoſitas. Quod locum habeat in terris Eccleſiarum, quas habent ad donicatum, de quibus non poſſit facere cambia pro omnibus perſonis tam ſubjectis. In MCCXXVIII. Indictione I. heic additum eſt:* Contra eos, nec pro eis de aliis terris Epiſcopatus bene poſſint, quàm non ſubjectis. *Et in omnibus negotiis, quae ante eos fuerint, pro eorum officio, aequalitatem & juſtitiam obſervabunt, & nominatim in conſiliis habendis ſine ſuſpicione in cognoſcendo vel determinando. Et ſi de cetero ingroxatio, vel diviſio facta fuerit, & aliquis intra decem dies ab ingroxatione, vel diviſione conqueſtus fuerit, ſe in ea ingroxatione, vel diviſione facta deceptum, uſque ad ſextum audiat, & deceptum emendari faciat intra XXX. dies, niſi conſenſu partium remanſerit. In MCCXXVIII. Indictione I. additum eſt:* In eodem loco & eiſdem terris, de quibus deceptio eſt, ſi fieri poteſt, alioquin cambium ſive cambia non valeant, & quilibet ad ſua impune revertatur. *Elapſis autem XXX. diebus, Exſtimator debeat cognoſcere, & judicare de querimoniâ deceptionis factâ ſub eo, vel de qua cognoverit, & teſtes recipere inſtante eo, qui conqueſtus fuerit in deceptione intra X. dies, eo ſalvo, quod teſtes recipiantur intra XXX. dies, computando a tempore ingroxationis, de qua fuit facta querimonia, & non ultra. Et praedictas ingroxationes non faciat, niſi ut ſupra legitur, & in Inſtrumentis ingroxationis poni faciat, quantum Feudi datur, & quantum nomine Feudi accipitur, & in quo loco, & cujus eſt Feudum, hoc cognito per confeſſiones Vaſſallorum.*

Sacramentum Exſtimatoris.

E*Go Exſtimator juro bona fide, cambia, ſive permutationes, & drizatas, & diviſiones, ad meum Officium pertinentes, facere ſecundùm Statuta, & Ordinamenta Communis Mutinae, quae factae ſunt, vel fuerint ad utilitatem provocantis & provocati, ſecundùm quod mihi videtur poſſe fieri, remoto omni odio & amore & timore, praemio, precio, & precibus; & permutationes ſive cambia vel diviſiones vel drizatas aliter non faciam, niſi ſecundùm Statuta, ut dictum eſt. Et omnem pecuniam, quae ad manus meas pervenerit occaſione hujus mei Officii, ſingulis tribus menſibus Maſſario Communis dabo, & talem qualem accipiam; nec fraude vitabo, quin ad manus ſuas perveniat illud quod ſtatutum eſt, ſed illud*

illud bona fide exigam & exigi faciam, ſcilicet Solidum unum Imperiale pro Libra. Nec de ea furtum faciam, nec fraudem, nec fieri conſentiam. Nec aliquod Feudum a Communi accipiam, vel accipi faciam, etiamſi Concio vel Conſilium mihi dare vellet; nec propterea dimittam, vel evitabo, quin ingroxationem & cambia terrarum faciam, ſecundùm quod potero, ſalvo eo quod dictum eſt ſupra de praedictis tribus Solidis a partibus pro expenſis. Quae omnia Exſtimator & Notarius per medium dividant, ſcilicet precium Chartae Notarii, & tres Solidi ſolutis chartis de eo, quod lucrati fuerint, factis expenſis communiter. Et quod non accipiam aliquod ſervitium vel viaticum, vel vecturam: ſed meis equis & meis expenſis, excepto eo, quod continetur in Capitulis Exſtimatorum. Nec propter hoc evitabo permutare in Montaneis. In MCCXXVIII. Indictione I. additum eſt in Sacramento & Capitulo Exſtimatorum: Quod ingroxationes, cambia & diviſiones non fiant diebus Dominicis & feriatis, & in feſtivitate Apoſtolorum, & Beatae Virginis Mariae, & tempore meſſium & vindemiarum, & diebus Paſchalibus. Et ſi de cetero fient, minime valeant. *Et in omnibus cambiis, ſive drizatis, vel ingroxationibus, vel me actore fient, in ſententia diffiniam & ſtatuam, quod de fructibus terrae utriuſque partis fieri debeant, ſi in ea terra fructus pendentes erant. Et illud obſervetur de fructibus, quod Exſtimator ſtatuerit in ſententia. Item ſtatutum eſt, quod in montaneis, ſcilicet a Caſtro Florani, & a Caſtro Spezani, & a Caſtro Marani, & a Caſtro Gorzani, & a Caſtro Predoſeri, & a Caſtroveteri, & a Caſtro Vignolae, & Caſtro Savignani, & Badiani ſuperiùs non fiant aliter cambia, niſi de conſenſu partium fuerit. Scilicet Caſamentum tantùm auferant pro Caſamento, quod ſit in eadem Villa, ſcilicet id quod datur & accipitur, & Vineam pro Vinea, dum tamen illa, quae eſt quartarium unum, vel plus, non removeatur, Canevarium pro Canevario, & Linarium pro Linario; & non auferatur alicui Boſchum, Caſtagnetum, Pratum, terra culta ſive inculta, quae fuerit bubulca una, vel ab inde ſupra, ſive pro cambio, vel ingroxatione, vel aliqua alia remotione. Et intelligatur, ſi omnes conſortes conſentiant ad cambium faciendum & habendum pro eorum communicare, caſſato Statuto, ſi quod contradicebat cambiis hinc retro factis a praedictis locis ſive confinibus ſuperius ſecundùm formam antiqui Statuti in ſua firmitate manentibus. Et pro terra, quae aufertur alicui, non debeat ei dare ultra duplum de terra alterius; & pro viatico ipſe, nec Tabellio, nec Menſurator, nec aliquis eorum pro aliquo aliquid accipiant; nec propter hoc evitabit ire in montaneis ad cambiandum, ſi requiſitus fuerit. Item Exſtimatores teneantur non facere aliqua cambia ſive ingroxationes a confinibus ſuperiùs deſignatis pro facto montaneae; in quibus & pro quibus cambiis & ingroxationibus aut diviſionibus dare debeant vel deſignare ultra triplum, niſi voluntate partium fuerit. Item ordinaverunt, quod a ſerra de Legorzano, & a Ziliano, & a Trebanello inferiùs debeant fieri cambia, ſecundùm quod in plano fuerit ab inde ſupra, nullo modo non obſtante aliquo Statuto, quod contrarium eſſet, niſi de conſenſu fuerit factum, poſſit per Exſtimatores firmari.*

Sacramentum Notarii Exſtimatorum.

Ego Notarius juro bonâ fide operam dare Exſtimatoribus, ut Extimatores ſuum ſacramentum obſervent, & daciam

ciam bonâ fide exigere & ricuperare, & eam bonâ fide cuſtodire, quae ad manus meas pervenerit, & dare ad utilitatem Communis Mutinae Maſſario Communis Mutinae ſingulis tribus menſibus conſenſu ipſorum Exſtimatorum, vel dari facere. Et quod in ſcriptis redigam quantum a qualibet parte datum erit pro dacia; & quod ponam in Inſtrumentis ingroxationum quantum Feudi datur, & quantum nomine Feudi accipitur, & in quo loco, & cujus eſt Feudum, hoc cognito per confeſſiones Vaſſallorum. Idem obſervabo, ſi fuerit Precaria, vel Pignus, vel Libellus, vel Afficta, aut in perpetuum Conducta, vel aliis aliquibus gravaminibus ſuppoſita, hoc cognito per confeſſiones Vaſſallorum, Precariorum, Libellariorum, & aliorum omnium habentium terras aliquibus gravaminibus ſuppoſitas, & intra XXX. dies, poſtquam permutatio facta fuerit vel ingroxatio; inſtrumentum bona fide faciam, & parti, ſi petierit, dabo; & pro inſtrumento ingroxationum non accipiam niſi duos Imperiales ab unaquaque parte, & homines bona fide coaequabo in expenſis. Et quod apponam fines terrarum permutatarum in Chartis, ſi mihi dictae fuerint. Et uſque ad tres annos a tempore depoſiti Officii non ero in ſimili Officio Communis, ſed in omnibus aliis Officiis Communis & negotiis, pro ut in aliis Statutis continetur, bene poſſint eſſe. Et teneatur inſtrumentum ingroxationum, quod conficiam, fines terrarum utriuſque partis ponere: & illud, quod Exſtimator dixerit de fructibus pendentibus, vel ſtatuerit, in ſententia ponam bona fide, & ſine fraude, & cauſam, quare dictum cambium fiat, in dicto inſtrumento ponere tenear.

Antiquis Romanis in uſu fuit, ſi quando tabellae victoriam nuntiantes deferebantur, eas lauro omnibus ſpectanda ornare: ſi quid verò adverſi, pinnae in eiſdem epiſtolis infixae viſebantur. Aut haſtis laurus in ſummo, ſive pinnae additae fuere. Servium in Lib. 9. Aeneid. & Juvenalem in Satyr. 4. teſtes habeo. Ita inferiori aevo nuntii pacis olivae ramos adducebant, ut Populum vel tacentes docerent, quid ageretur, atque primo conſpectu exhilararent. Qui verò Nuntii a Principibus ad Principes, ſive Urbes liberas, mittebantur, aliquid fauſti denuntiaturi, immo & bellum indicturi, hos novis veſtibus indutos, in quibus inſignia Principis, aut Urbis Nuntium accipientis, inſuta aut acu picta habebantur, remittere conſuetudo fuit. De *Titulis* etiam honorificis, quibus antiqua Secula uſa fuere, eſſet mihi aliquid diſſerendum. Verùm in ejuſmodi argumento tanta notionum copia, tantaque varietas occurrit, ut nolim ſylvam horrentem ac ſpiſſam niſi e limine ſalutare. Itaque hoc unum adnotabo, videlicet poſt declinationem Imperii Romani, & invectos in Italiam barbaros, non ſecus atque in veſtibus, cibis, aliiſque rebus, in Titulis quoque luxum deſiiſſe. Hunc ſaltem fructum in tanta morum corruptela & iniquitate temporum tulere majores noſtri, ut tunc modeſte ſe habere didicerint, neque adulationis antea invectae conſiliis abripi diu ſe paſſi fuerint. Romani quippe quandiu operam dedere fortitudini, ceteriſque virtutibus, temperantiam quoque & modeſtiam enixe coluere, atque ab ambitioſis Titulis abſtinuerunt. At ubi re in Imperatores translatâ, ſenſim aſſentatio creſcere coepit, qui e Civibus non opibus tantùm atque muneribus, ſed & ſuperbiâ reliquis praeibant, grandes titulos ab aliis acci-

accipere, & majoribus effuſe impertiri mirum in modum amarunt. Rarò barbaricis temporibus in oculos tuos incurrat Titulorum immanis pompa & exceſſus. *Domni* Titulus, ſimplex & vetuſtiſſimus, quippe uſitatus Seculo etiam Vulgaris Epochae Quarto, apud Chriſtianos per plura ſubinde Secula viguit. Quae vox, quamquam e *Dominus* contracto prodierit, obſervata tamen fere ſemper dignoſcitur ad Homines honorandos, quam Deum tantummodo, ejuſque Filium Salvatorem noſtrum, appellare *Dominum* ſolerent. Itaque paſſim videas Comites, Marchiones, & Duces, eorum ſcilicet temporum Principes, aut nullo titulo addito commemorari, aut *Domni* dumtaxat vocabulo donari: cujus loco apud nos ſucceſſit *Signore* a Latino *Senior*. Immo & ipſi Imperatores, ac Reges, ipſique etiam Romani Pontifices, *Domni* appellatione contenti erant. *Domnus Hugo Rex*, *Domnus Berengarius Auguſtus*, *&c.* in tabulis ipſis, quae ante eos legebantur, tibi identidem occurrent. Ita *Domnus Apoſtolicus* Papam a reliquis diſtinguere conſuevit. Interdum ſane inter Regum & Auguſtorum Titulos honorarios ſeſe nobis offerunt, *veſtra Altitudo*, *veſtra Celſitudo*, *veſtra Eminentia*, *veſtra Dominatio* (nunc *voſtra Signoria*, ſive *Voſſignoria*), *Excellentiſſimus* quoque, & *Sereniſſimus*; uti & Titulus *Beatitudinis* & *Beatiſſimus*, & *Reverentiſſimus*, Epiſcopis, & praecipue Pontificibus Romanis collatus. Plerique tamen uno *Domni* titulo utentes, honorem ſummis ipſis Viris atque Principibus habebant. Monachi titulum *Domni* retinuerunt, & alicubi Sacerdotes, eoque etiam in ſe ſubſcribendo utuntur: quod ridendum videri poſſit, quum idem ſit *Domnus*, & *Signore*. Ita Seculo XIV. Italicos Principes non aliis decoratos titulis plerumque invenias, niſi *Illuſtris*, *Magnifici*, *&* *Potentis Principis*. Porro quantum in exceſſum poſtrema duo Secula hac in re declinarint, poſtquam videlicet Hiſpanicae gentis faſtus Italicorum mores infecit, nihil eſt, quod ego commemorem. Quod pejus eſt, caeca noſtra ambitio, cui nunquam finis ac modus, graviora adhuc minatur, dum quiſque minor ad majorum honores inhiat, titulique ventoſis ſinguli delectamur & paſcimur. Sed manum e tabulâ tollere praeſtat.

DE

DE ARTIBUS ITALICORUM
POST INCLINATIONEM ROMANI IMPERII,
DISSERTATIO
VIGESIMAQUARTA.

DIS-

DISSERTATIO VIGESIMAQUARTA.

RUdia & barbarica Secula appellavi, atque appellare pergo, quae a Barbaris in Italiam delapſis, atque heic conſtabilita dominatione regnantibus, deinceps effluxere uſque ad proxime praeterita, quibus elegantiae priſtinae reſtituta eſt haec noſtra regio. Heic autem inveſtigare juvat, quo in loco Artes forent infauſto eo tempore: nam & hoc pertinet ad faciem aevi illius rectiùs dignoſcendam. Primò itaque ſtatuo, quod eſt ad Artes homini ad vitam neceſſarias, & ad pleraſque etiam ad commodum aut voluptatem compoſitas, eas nunquam deperiiſſe, vel poſtquam in Italicam regionem invecta eſt barbaries. Primas praecipue, etſi heic Barbari non inveniſſent, ſecum tamen comites adduxiſſent: quippe ne ulla quidem tunc fuit aliquantulum culta Europae regio, cui non eſſent opifices, ad explendas humanae vitae neceſſitates opportuni; atque horum nunquam, dum tellus ſtabit, excidet genus. Nemo igitur in Italia iis ipſis temporibus deſideravit Piſtores, Textores, Fullones, Sutores, Figulos, loricarum, enſium, aliorumque armorum Artifices, Sarcitores, Fabros ferra-
A rios, Caementarios, Aurifices, Carpentarios, alioſque ejuſmodi non paucos. Atque inter eos hoc peculiare notandum eſt, Caementarios, ſive Fabros, ut ajunt, Murarios, ſingulari vocabulo ſub Langobardis appellatos fuiſſe *Magiſtros Comacinos:* quod conſtat e Lege 144. & ſequenti Rotharis Regis. Minime audiendus Hu-
B go Grotius, qui *Comacinum* interpretatur *Architectum*, eamque vocem ex Germanico *Gemach*, ſignificante *Domum*, deducit. *Gemach* Teutonicum potius *Conclave*, *Penetrale* ſignificat, quàm *Domum*. Sed, ut ut velis, ſignificet, *Gemachinus* non *Comacinus* inde efformatum fuiſſet, ſi haec voci illi tribuenda foret origo. Lin-
C denbrogius & Du-Cangius vocem a loco effictam cenſent, *a Comacina fortè inſula in Romanula, ubi Langobardorum aevo periti architecti fuerint*. Ea profectò vox a loco deſumta, non autem a loco poſito in *Romanula*, ſive *Romandiola*, quam veteres Flaminiam dixere, ſed ab Urbe & Comitatu Novocomenſi, ſive Comenſi.
D Veteres enim dixere *Lacum Comacinum*, *Inſulam Comacinam* pro *Comenſem*. Quod crebros, eoſque omnium peritiſſimos Caementarios univerſae fere Langobardiae ſuppeditaret Urbs & ager Comenſis, illi propterea *Comacini* nomine donati ſunt. Adhuc inde multi id genus artifices ad nos veniunt,

veniunt, & adhuc *Magiſtri*, ſive Italice *Maſtri* & *Maeſtri* nuncupantur. Sunt Matthaei Villani verba Lib. 8. Cap. 58. *Tutti maſchi e femmine, piccoli e grandi, vi furono per Maeſtri e Manovali*. Ita & apud alios Scriptores. Eâdem de cauſsâ temporibus barbaricis ad victum homini quaerendum, & ad excolendos agros, nunquam defuere periti ac ſagaces Ruſtici & hortulani, inſtrumentaque omnia agriculturae. Eoſque Ruſticos honorifico interdum titulo *Magiſtri* donatos invenio. Vide Chartam Anno Chriſti DCCLXXIX. ſcriptam, quam evulgavi in Chronico Vulturnenſi pag. 363. Part. II. Tomi I. Rerum Italicar. Ibi haec verba: *Nunc & Magiſtros, hoc eſt, Villanos, qui cum mannarias ſuas ſoliti fuerant in ſupraſcripta Curte Magiſterium facere, ideſt Lupari, &c.*

Atque heic mihi praefari liceat, accepiſſe nos ab antiquis Seculis, & adhuc apud agricolas noſtros ſervari varias annonae & leguminum ſpecies, quae antiquum retinent nomen; ſed & alias eſſe, quae aliud ſubiere vocabulum, proptereaque non tam facile cum iis comparantur, quae apud veteres rei ruſticae Scriptores occurrunt. Fortaſſis etiam aliquas habemus, quas antiqui ignorarunt, qualis certe eſt *Granum* ſive *Frumentum Turcicum*, appellandum potius *Indicum*, quod nos *Frumentone*, Mediolanenſes *Melgone*, Indi *Maiz*, aliique aliis nominibus donarunt. Sunt enim nobis duae illae *Tritici* ſpecies, *minuti* & *groſſi*, quas in Diſſertatione XIV. *de Servis* invenimus. Sunt & nota nomina *Hordei*, *Milii*, *Panici*, *Fabae*, *Farris*, *Ciceris* varii generis, *Viciae*, quam *Veccia* dicimus; *Orizae*, quae nobis *Riſo* nuncupatur; *Cicertulae*, quam Mutinenſes *Ciſercia* vocant, *Faſeolorum* multiplicis generis; *Lentis*, *Secalis*, quae *Siligo* antiquorum creditur Mattiolo, Scaligero tamen repugnante; *Lupinorum*, *Avenae*, *Piſorum*, quae *Piſelli* Romae & alibi, a Mutinenſibus verò *Rudea* vocitantur; cujus alteram ſpeciem habemus, quae a Florentinis *Rubiglia* (fortaſſis *Ervilla* Varronis) a ruſticis verò noſtris, & ab Hiſpanis dicitur *Arveia*. Neque a *Lupino*, ut opinatur Menagius, deſcendit vox *Rubiglia*, ſed ab *Ervilla*. Bobienſis Monachus, qui circa Annum Chriſti DCCCCXXX. florebat, in Lib. Miraculor. Sancti Columbani edito curâ P. Mabillonii in Saecul. 2. Benedictin. pag. 43. *Legumen*, ait, *Pis* (fortaſſe *Piſi*) *quod ruſtici Herbiliam vocant*. Ab *Herbilia Ervilia*, denique *Erveia*, aut *Arveia*. Nobis praeterea eſt *Spelda*, aut *Spelta*, quam Latini appellarunt *Zeam*. Sunt & aliae ſpecies apud antiquos. Ajebam, nos non unam *Tritici*, ſive *Frumenti* ſpeciem numerare. At ſingulas etiam antiquis Latinis notas opinor, quum Columella, & Plinius *Tritici genera complura* fuiſſe commemorent: Sed neſcio an & ii norint *la Scandella*, *la Mellica*, *il Moco* (fortaſſis *Ervum* iis erat) & *il Sorgo* in Veronenſibus & Vicentinis agris uſitatum, & alias fortaſſe ſingulares locorum fruges, quas nunquam vidi, ſed audio minime deeſſe. Profectò occurrunt apud Latinos alia leguminum nomina, ſub quibus veri videtur ſimile, & noſtras haſce ſpecies comprehendi. Sed immorari heic ultra non vacat. Illud tantummodo animadvertam, variis nominibus apud varios ipſius Italiae Populos eaſdem fruges interdum appellari, ac proinde hoſpites in rebus dignoſcendis ex ipſa vocabulorum mutatione quandoque nos eſſe.

eſſe. Du-Cangius vir doctiſſimus in Charta Alexandri III. Papae deprehendit pro *Scandela Comitis XIII. Solidos*. Alibi *Scandellae* nomen offendit. Sed quid rei eſſet, non ſatis eſt aſſequutus. Eſt ergo *Scandella* genus frugum non ſecus atque Avena, Hordeum, & Zea, ſive Spelta, acuminato integumento veſtitum. *Marzuola* etiam apud Mutinenſes appellatur, quod Martio menſe telluri tradatur. In Creſcentii Libro de Agricultura, Italice reddito legebatur: *L' Orzo Marzuolo, che a Bologna ſi chiama Marzolla, ſi ſemina per tutto il meſe di Marzo*. Arripuit Aegidius Menagius hoc vocabulum, atque in Libro, cui titulus *Le origini della Lingua Italiana*, ejus originem nobis exhibuit. Nempe *Mars, Martis, Martius, Martiolus, Mardiolus, Margiolus, Margolus, Marzola, Margolla*. At *Margolla* nunquam in rerum natura fuit. In Creſcentii Italicâ verſione ſcribendum eſt *Marzola*, ſive *Marzuola*, quo nomine & nos Mutinenſes contermini Bononienſibus illam Hordei ſpeciem donamus, quod fortaſſis eſt *Hordeum Cantherinum* ab antiquis ruſticae rei Scriptoribus memoratum. Praeterea in Charta Innocentii IV. Papae Du-Cangio occurrerunt haec verba: *In frumento, hordeo, faba, milica, & alia blava* (*bladi* enim voce nos fruges univerſas deſignare conſuevimus) *& leguminibus*. De hac lectione, ſcilicet de voce *Milica*, dubitavit vir eruditus, ac ſubjecit *an Milium?* Non Milium, ſed *Milica* legendum: ita enim nos Itali appellamus: atque is oblitus fuit, ſe alibi *Milicam grani ſpeciem, de qua paſſim veteres Chartae Italicae*, recenſuiſſe. *Milium Indicum* idem eſſe ac *Milicam* cenſuit Mattiolus. Et nomen ſane, ac Plinii verba in eam opinionem confluunt. *Saggina* eſt Populis

A Etruriae. Bauhinum, alioſque hallucinatos certe novi, quum idem putant *Milicam* atque *Sorgum*. Nimium haec tum formâ, tum colore inter ſe differunt. *Sorgum* ſupra mihi memoratum, ciceris ad inſtar creſcit, ac ſua grana efformat, toto caelo a *Milicae* granis diverſa. Ratherius Veronenſis Epiſcopus ante annos paene

B octingentos in Opuſculo *de Monachis amandatis ex Abbatiola* apud Dacherium, ejus nomen nobis ſervavit, ſcribens: *Milium modia decem: de Surico modia decem: de Vino modia duodecim*. Frumentum *Saracenicum*, ni fallor, a Mattiolo appellatur. Ita quum *Oplum* arborem idem Du-Cangius reperiſſet in Charta Deſiderii Re-

C gis apud Margarinum, & in altera Mathildis Comitiſſae, ea voce *Populum* arborem deſignari cenſuit. Verùm *Oplus* eſt Italis *Oppio*, quae arbor ad vites alendas aeque ac Ulmus, aptiſſima eſt, uti jamdiu monuere Mattiolus, Menagius, & alii: neque *Populus*, ſed *Oplus* Latinorum dicenda eſt, de qua praeter Columel-

D lam & Plinium Varro Lib. primo Cap. 8. ſcribit; *ut Mediolanenſes faciunt in arboribus, quas vocant Opulos*. Quòd verò Jonſtonus, Bauhinus, idem Menagius, ac alii *Opulum* Aceris ſpeciem ſcribant, referantque inter arbores *Nuciferas*, ii nunquam aſpexiſſe, ac plane ignoraſſe mihi videntur, quid ſit Italica arbor *Oppio*.

E Sunt & alia complura, quae nominibus prorſus variatis, nunc aegre agnoſcimus, quo vocabulo ſignarentur apud Antiquos, qui tamen iis minime caruerunt. Et quia

- - - *non omnis fert omnia tellus*;

nos in alienae regionis rebus ac moribus deſcribendis vix ab errore nobis cavemus.

Ad agriculturam autem aevi medii dignoſcendam aliquid conferunt Chartae veterum, in quibus agri Locationis, aut Emphyteuſis titulo excolendi traduntur. En tibi Chartam Ferrarienſem ex Archivo Sanctimonialium Sancti Silveſtri depromtam, quam tamen diligentius deſcriptam optaſſem. Ibi haec quotannis pendenda Monaſterio dicuntur: *De Grano, & Sica*, ideſt Sicala, *in campo Capa, quarta trahenda ad area, & tritolatum: Faba in area Modio quarto: Ordeata in area Modio quinto: omem alio majori menſe a minuto* (in aliis Chartis legi, *de omni alio majorimine & minuto*) *atque Legumina in area Modio ſexto: Lino Manna ſexta: Vino Amphora quarta: duabus vicibus arbore pecto ponendo & deſtorcendo &c.* Sed Chartam ipſam qualiſcumque ſit, accipe.

Bonafilia Abbatiſſa Aſceterii Ferrarienſis Sancti Silveſtri, terras in emphyteuſim concedit Urſae, quae vocatur Bocaroſola, Anno Chriſti 1083.

IN nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti. Anno Dominicae Incarnationis Milleſimo Hoctuageſimo Tercio. Regnante Domno Heinrico Heinrici Imperatoris filio, Anno Vieſimo Seſto, die IX. Menſis Marcii, Indicione Seſta, Ferrarie. Petivi ad te quidem in Dei nomine Domna Adalaſia, *que vocaris* Bonafilia, *gratiâ Dei* Abbatiſſa de Monaſterio Sancti Silveſtri de feriori Burgo Ferrarie, *unaque conſenſu & largetatem Monache ejuſdem Cenobio conceditrice, uti mihi preſente in Dei nomine Urſa, que vocor Bocaroſola petitrice, ſeu filiis & heredibus meis Libellum nomini concediſtis, atque largiſtis mihi de rem juris Monaſterii Sancti Silveſtri. Ideſt omnes res ſeu ſortes, vel portiones tuas integras quantaſcunque abuit atque detinuit Paullo Martorello ad jure veſtra in fundo, qui dicitur Corizo maro, & in fundo qui dicitur Caſaliclo. Quae omnia cum terris & vineis ſeu edificiis, caſis ſeu & Caſalibus, campis, padulibus, vel omnibus quantas ad ſupraſcriptas res: haec omnia concediſti atque largiſti mihi ipſa petitrice, meiſque filiis & heredibus, ad abendum, tenendum, poſſedendum, laborandum, cultandum, paſtinandum, ordinandum, & diſponendum, defenſandum, & in omnibus meliorandum, in annis advenientibus viginti & novem ad renovandum, ſalvâ ſanacione Dominicâ, dandum pencionis renovetur. Ita ſane, ut deinde inferatis dominice rationibus ego ſupraſcripta petitrice, meiſque filiis & heredibus, tibi ſupraſcripta conceditrice tuiſque ſucceſſitrice annualiter* de Grano, & Sica in campo Capa quarta traenda de area, & tritulatum *per me ſupraſcripta petitrice, & de meis filiis & heredibus*, faba in area modio quarto, ordeata in area modio quinto, omem alio majori menſe a minuto atque legumina in area modio ſexto, lino manna ſexta, vino anfora quarta, duabus vicibus arbore pecto ponendo & deſtorcendo; *& poſtea ſit mihi petitrici conceſſum*, & ſi vineam plantaverim, da uſquequo plantaverimus uſque ad annis quinque, & poſtea rendere debeamus vinum, *ſicut ſupra legitur, deductum atque conductum ipſum terratico dominio hic in Monaſterio veſtro Majore quidem dominico veſtro, vel veſtra dominacione cum onore & obediencia ſuſcipere debeamus*

mus hec ſucceſſione ei facere ſine dolo vel fraude. Et non abeamus licencia de ipſas res a nullo Placito andare, niſi ad te vel tuis ſucceſſitrice. Et ſi quis vero pagina noſtra contra os peticionis ire tentaverimus, & omnia que ſupra non obſervaverimus vel adimpleverimus, cum meis filiis & heredibus dare tibi ſupraſcripta conceditrice, vel a tuis ſucceſſitrice penam uncia una, & poſt manead in ſua firmitate. Quam ſcribere rogavi Ruſticus Chriſti miſericordiâ Ferrarienſis Tabellio, in qua manu mea propria firmavi que ſupra contradidiſti, ſub die Menſis & Indictione ſupraſcripta.

✠ *Signum manus ſupraſcripta Urſa, quae vocatur Bocaroſola petitrice, ad omnia ſupraſcripta, cui relectum eſt.*

In Chartis Ravennatibus, quas Archivum Eſtenſe complectitur, ejuſmodi penſiones fructuum naturalium ſaepenumero occurrunt. Charta Anni MCLXXXIV. *Et reddere debeamus Terraticum de praedicta terra, de Grano & Segale quartam partem: Faba & Tritico quintam: Vino tertiam partem: totum redditum tritulatum, & vectum per nos in Caſtro veſtro Argenteo &c.* Altera Anni MCXXXIII. habet: *de Grano ſtarium unum, & Gallinam unam, & de Lino gramulato leſineo triginta: ſignum & alia ſervicia vobis facere debeamus.* In alia Charta Anni MCLXXIV. occurrunt *triginta brancatae Lini grammulati.* Ita in Charta Libellaria Landulfi Epiſcopi Ferrarienſis, ſcriptâ Anno MCVI. pollicetur Emphyteuta ſe daturum annuatim *Terraticum de Grano in campo Capam quartam: de Sicale in campo Capam quintam, trahendas ad aream, & trituratas per vos petitores: De Faba in area modium quintum: de Mixtura ingranata, & de Triſico, Mileo, & Panico, atque Legumine in area modium ſextum: de Lino Manna . . . . . de Vino anforam terciam; duabus vicibus arbore pecto ponendo &c. Et pro veſtro caſale dabitis annualiter exſenium pullum unum, & ova quinque, & operas tres cum bovibus, & operas tres cum manibus.* Quod de Agricolis dixi, de aliis Artibus neceſſariis ad hominum vitam, multiſque etiam ad voluptatem excogitatis, dicendum erit. Carolus Magnus in Capitulari Anni DCCC. Tomo I. pag. 337. editionis Baluzianae decernit: *Ut unuſquiſque Judex* (ideſt Civitati Praefectus) *in ſuo miniſterio bonos habeat Artifices, ideſt Fabros Ferrarios, & Aurifices, vel Argentarios, Sutores, Tornatores, Carpentarios, Scutatores, Precatores, Accipitares, ideſt Aucellatores, Saponarios, Siceratores, ideſt qui cerviſiam vel pomarium, ſive piratium &c. facere ſciant, Piſtores, Retiatores &c.* Quod ſolùm deerat Seculis iis barbaricis, non eâ elegantiâ & perfectione quaedam ex hujuſmodi Artibus tunc exercebantur, quam noſtris temporibus cernimus. Exempli cauſsâ & domus & templa concedere perpetuo in uſu fuit: verùm poſt illapſas in Italiam barbaricas gentes, in fabricandi quoque Artem eorum barbaries irrepſit. Dum aedes ad tegendos & continendos habitatores attollerentur, fortique muro, bene contignato tecto, ac neceſſariis cubiculis inſtructae exſtruerentur, rite ſuo munere ſunctus erat faber murarius. Ornamenta, commoda, venuſtatem, partium diſpoſitionem rectam, aliaſque hujuſmodi dotes aedium, quam nunc ſuſpicimus non in Urbibus tantùm, ſed & in pleriſque Caſtellis, raro deprehendiſſes. Nam ad conſtruenda aedificia firma, quantùm ad hominum habitationem attinet, ſtructor quiſque in Arte hac paululum exercitatus ſatis

tis eſt; verùm ad exornanda & ſymmetriâ eleganti conficienda aedificia, aliâ opus eſt Arte, Architectonicâ videlicet, quae non neceſſitati tantùm inſervit, ſed voluptati. Haec autem ſub Regibus barbaris debilitata nimiùm jacebat: non quod Artis hujus praecepta ac profeſſio in Italia, finitimiſque Regnis, unquam exciderint, ſed quod Graecae ac Romanae Architectonices nullam ferme curam barbarae nationes in Italiam deductae habuere, ejuſque rudimenta aut in deſuetudinem abiere, aut etiam contemta ſunt, quod minus ſtudii ac laboris exigeret barbaricae ſtructurae conſuetudo. Itaque invecta eſt in Italiam alia Architecturae ratio, diverſa ab illa, quae Graecis ac Romanis antea in uſu fuerat, atque haec per plura Saecula obſervata eſt cum in Italia tum in Gallia, Germania, aliiſque nobilibus Europae Regnis. *Gothicam* nos appellare conſuevimus: quod quo titulo fiat, equidem ignorare me fateor. Nam paucis iis annis, quibus Italia Gothis paruit Seculo Chriſtianae Aerae Sexto, Italicam Architecturam in pejus ruiſſe non conſtat, aut diverſam ab ea fuiſſe, quae per Romanos antea exercebatur. Immo Romanam ſervatam fuiſſe, teſtis eſt mihi Caſſiodorius, qui Lib. 4. Epiſt. 30. Theodericum Regem ſcribentem haec ad Albinum Patricium inducit: *Unde nos, qui Urbem nitore cupimus fabricarum ſurgentium componi, facultatem concedimus poſtulatam; ita tamen, ſi res petita aut utilitati publicae non officit aut decori. Quapropter rebus ſperatis ſecurus innitere, ut dignus* ROMANIS *fabricis habitator appareas, perfectumque opus ſuum laudet auctorem. Nulla enim res eſt, per quam melius poſſit agnoſci & prudentis ingenium, & largitatis effectus.* Sed fuſius in hanc rem Caſſiodorius floridâ ſui ſtili prodigalitate rapitur Lib. 7. ubi Formulam curae Palatii num. V. exerit, & in laudes ac originem Architectonices excurrit. Inter cetera ait: *Quapropter quicquid ad te pertinet, ita decenter, ita firmiter volumus explicari, ut ab opere Veterum ſola diſtet novitas fabricarum.* Et multa quidem Ravennae cum Templa, tum opera publica *admirabili ſtructurâ*, ut Rubeus in Hiſtor. Ravennat. tradit, a Theoderico excitata fuere. Confirmatur idem ab Agnello in Lib. Pontificali. Ticini quoque Theodericus paria praeſtitit. Propterea non immeritò Anonymus Valeſianus eum nobis exhibet *amatorem fabricarum, & reſtauratorem Civitatum*, enumeratque Palatia, Thermas, Aquaeductus, Amphitheatra Ticini, Ravennae, ac Veronae ab eo conſtructa. Eidem hanc ipſam laudem tribuit Ennodius in Panegyrico. Quid eſt ergo, quod rudem Architecturam per tot ſubſequentia Secula in Italiâ innutritam, Gothis unis tribuamus? Si jam tunc declinare apud nos Ars iſta coeperat, non id culpâ Gothorum novorum hoſpitum eſt factum, ſed quod Romanorum Imperio declinante, Artes ipſae jam ad imum cum illo tendebant. Eoque minus Gothi huc trahendi, quum non multis poſt eorum ingreſſum annis dejecti fuerint, atque Italiam univerſam, ut liquet, Graeci receperint.

Quod ergo aequius exiſtimandum puto, per abuſionem aut errorem, *Gothicum* dixerunt noſtri quidquid indolem barbaricam praeſeferebat, ſive a Langobardis, ſive a Francis, ſive a Germanis proceſſiſſet, non a Graecis atque Romanis. Et coepit revera ſub Langobardis in deterius ferri Architectonice: mores enim dominantium

tium barbari ac ruſtici, quod reliquum fuit Romanae ſive Italicae antiquae gentis, infecere, ita ut in cuncta fere Artium ſtudia, quae ad oblectationem pertinent, ignorantia ſeſe ingeſſerit, multumque eis eripuerit vetuſti coloris atque decoris. Certe neque ſub ipſis Langobardis rerum potitis, neque deinde ſub Francis, fieri deſierunt publica privataque magnae molis aedificia in Italia; ſed in iis magnificentiam fortè atque opulentiam laudaſſes, nihil verò ejus elegantiae, aut in toto corpore, aut in ſingulis partibus inveniſſes, quam florente Romanorum Imperio vel ipſorum privatorum fabricae, eoque magis publicae praetulerunt. Attamen aſpexiſſem ego lubenter, ſi tempus illaeſa ſiviſſet, Templa quaedam & alia aedificia ſub Regibus Langobardis & Francis conſtructa. Ut Paullus Warnefridi tradit Lib. 5. Cap. 34. Hiſtor. Langobard. Rodelinda Regina Bertaridi Langobardorum Regis conjux, *Baſilicam Sanctae Dei Genitricis extra muros Civitatis Ticinenſis, quae ad Perticas appellatur, opere mirabili condidit, ornamentiſque mirificis decoravit*. Liutprandus quoque Rex, uti narrat idem Auctor Lib. 6. Cap. 58. *in Olonna ſuo prohaſtio, miro opere in honorem Sancti Anaſtaſii Martyris, Chriſto domicilium ſtatuit, in quo & Monaſterium fecit*. Hominis Langobardi ſeu barbari oculis *mira opera* ea viſa fuerint, inquies. Ut lubet, opinare. Paullus tamen Romae ac alibi Romanorum aedificia illuſtriora etiam aſpexerit, ita ut judicare non ei difficile foret, num Langobardica ad illorum comparationem deformia apparerent. Chronographus quoque Vulturnenſis, Part. II. Tomi I. Rer. Italicar. pag. 369. Baſilicam deſcribens a Joſue Abbate conſtructam, haec habet: *Certe nos, qui nunc videmus, vel qui tunc illis videre temporibus, ſatis mirari non poſſumus illius Eccleſiae magnitudinem vel pulcritudinem in his regionibus*. Et longe quidem plures, quàm nunc, ſupererant iis temporibus in Urbe aeternâ fabricae, exquiſito magiſterio ſtructae, quas prae oculis Architecti habere poterant. Quod tamen mirere, aliunde petiti videntur Architecti, aut ſaltem Artifices. Deſiderius Caſinenſis Abbas, poſtea ad Romanum Pontificatum evectus, quum novam inſignem Baſilicam in Caſinenſi Monte Anno MLXVI. conſtruere decreviſſet (Leone Marſicano teſte Lib. 3. Cap. 28. Chronic. Caſinenſ.) *conductis protinus peritiſſimis Artificibus tam Amalfitanis quàm & Lambardis, & jactis in Chriſti nomine fundamentis, coepit ejuſdem Baſilicae fabricam*. Magnifici operis deſcriptionem apud eumdem Leonem vide. Alia quoque eodem Seculo XI. & ſubſequentibus ſtructa fuere aedificia ſacra atque profana incredibilibus expenſis, & muris undequaque firmis, e quibus nonnulla ſuperſunt, ingentia ſane atque ornatiſſima opera, & injuriam temporum minime verita. Praeſertim verò dignae ſunt, quae inſpiciantur Arces ſive Rochae & Turres omnes ferme poſt Seculum X. immo poſterius, animis Regiis conditae, in quibus murorum compagem ampliſſimam, affluentiam marmorum, proceritatem ac ſtabilitatem fabricae mireris. Verùm cuncta haec barbariem ſapiunt, ita ut Romanae Architecturae ſtudioſis vel ipſum magnificentiſſimum Templum maximum Civitatis Mediolanenſis, & Sancti Marci Venetiarum, & Ticinenſis Carthuſia, atque alia ampliſſi-

pliſſima rudium Seculorum aedificia, quamquam vulgi oculos praeſtringant, incompoſita tamen, & ordine ac venuſtate deſtituta, ornamentiſque onerata potius, quam ornata videantur. Ad quorum ſententiam accedat quiſquis meliora ſapit. Neque alius tunc fuit Architecturae ſapor in Germania, Gallia, Britannia, ceteriſque Europae Regnis. Addere tamen liceat, gratulandum certe poſtremis hiſce tribus Seculis, quibus Graecae ac Romanae Architectonices ſtudium reſtauratum eſt, operâ potiſſimum Florentinorum, & Jacobi Barroccii Vineolenſis conterranei mei; ſed ne contemnenda quidem eſſe, immo ſuum pretium, neque leve habitura eſſe apud cordatos quoſque viros complura rudium Saeculorum aedificia. Ejuſdem quippe ſtructurae generi ſua eſt magnificentia, ſua eſt dignitas; & ex ipſa facie vetuſtorum illorum operum non injuſta oblectatio exſurgere poteſt. Quamobrem non facile in illorum praecipitem opinionem concedendum eſt, qui ſine ullo diſcrimine ſublatis, dejectiſque omnibus, etiam ſplendidis ac magnificis, barbaricae conſtructionis aedificiis, ubique ſuccedere vellent nova ad Romanae pulcritudinis normam extructa, quae tamen interdum elegantiae quidem multum habere poſſunt, ſed parum fortaſſis habeant majeſtatis.

Simili ratione ajo, Muſicen numquam in Italia periiſſe. Cantum Eccleſiaſticum ſane gravem ac virilem, a Gregorii Magni tempore, immo & ante illum, Populus Chriſtianus audivit. Sed & Muſicam aliqualem Chromaticam & Enharmonicam tunc in uſu fuiſſe, eruditi Viri oſtenderunt. Nam praeterquamquod fieri non poteſt, ut homines aliquantulum a majoribus, aut a finitimis edocti,
A ad Muſicam ſuapte non ferantur, hoc eſt, canant ſine arte, & ſolâ judice aure; quum & ruſtica gens in ſuos modos & cantilenas erumpat: ſemper etiam fuere in Italia, Muſicae tenuis quidem ſi velimus, ſed tamen Muſicae & cantus Magiſtri. Et ſane ejuſmodi Artis praecepta, praeter Graecos, ex Latinis tradidere
B Sanctus Auguſtinus, Martianus, Capella, Boëthius, Caſſiodorius, & Beda. Eam quoque Anno MXXII. Micrologo edito illuſtravit Guido Arretinus, ut infra in Diſſertatione XLIII. commemorabo, ubi & alios Muſicae Auctores innuam. Eiſdem jungas velim Hermannum Contractum, qui circiter Annum ML. florebat, &
C Conſtantinum Caſinenſem Monachum, Muſices eo ipſo Seculo peritum, Albertum Magnum, alioſque. Et horum quidem proſtabant Libri; neque deerant, qui ex ipſis proficerent. Citharae quoque, tibiae, aliorumque aut pneumaticorum, aut e fidibus conſtantium Muſicae inſtrumentorum uſus, ab antiquis acceptus,
D nunquam excidit; ad quae Saeculo VIII. & IX. apud Italos, & Francos acceſſiſſe creduntur Organa, uti conjicere licet, ex admiratione excitata ob Organum in Franciam delatum ſub Pippino, tum ſub Carolo Magno, & Ludovico Pio: de qua re egi in Notis ad Lib. 4. Ermoldi Nigelli, Part. II. Tom. II. Rerum
E Italicar. Sciſciteris tamen, cur Galli Organa mirati fuerint. Caſſiodorius enim & Iſidorus *Organa* tandiu ante noverant ac deſcripſerant. Immo Venantius Fortunatus, Italus Poëta ad Gallos translatus, Lib. 2. Carmin. 10. *ad Clerum Pariſiacum*, in ipſis Gallis Organa agnoviſſe videtur: nam Cleri illius ac Populi varia in Templo munia recenſens, inter alia haec ſcri-

ſcribit circiter Annum DLXXX. hoc eſt tanto ante Pippinum tempore.

Hinc puer exiguis attemperat Organa cannis,
Inde ſenex largam ructat ab ore Tubam.
Cymbalicae voces calamis miſcentur acutis,
Diſparibuſque tropis Fiſtula dulce ſonat.
Tympana rauca ſenum puerilis Tibia mulcet
Atque hominum reparant verba canora Lyram.

Jonas quoque Italus, ac Bobienſis Monachus, qui eodem Saeculo, ſed ante Fortunatum Venantium, floruit, in Praefatione ad Vitam Sancti Columbani ait: *Pleroſque Organi ſcilicet, Pſalterii, Cytharae melos aures oppletas, mollis ſaepe Avenae modulamini auditum accommodare*. En muſica inſtrumenta illius aevi. Attamen quum exploratum minime ſit, quid *Organorum* voce Jonas & Fortunatus proprie & verè deſignent, haerere cogimur. Videntur enim *Organa* illo uſurpata tempore, e *cannis exiguis* conflata, ac proinde ab ore hominis tantùm inflata, cujuſmodi fuere Syringae, ſeu Tybiae, aut Fiſtulae multicalami apud Antiquos; & conſequenter ab Organis e Graecia in Franciam delatis nimiùm diverſa. Porro certum eſt, apud unos Graecos Seculo VIII. adhuc viguiſſe, diligenterque cuſtoditam fuiſſe artem conficiendi Organa, qualia nunc uſurpamus. Illam ſurreptam Graecis Georgius Presbyter Venetus ad Ludovicum Pium tandem tranſtulit, uti Annales Francorum teſtantur ad Annum DCCCXXVI. Sed longe ante ea tempora in pulſandis Organis nunc

A vulgaribus peritiſſimi fuere Romani: quod adnotavit ad Annum DCCLXXXVII. Monachus Engoliſmenſis in Vita Caroli Magni Tom. 2. Du Cheſnii. Dignus eſt locus, qui integer ſiſtatur Lectori, quum inde elucere poſſit, quantùm in cantu tunc excelleret Eccleſia Romana. Verſabatur eo Anno Romae Carolus
B Magnus, illâque occaſione *orta eſt contentio inter Cantores Romanorum & Gallorum. Dicebant ſe Galli meliùs cantare & pulcrius quàm Romani. Dicebant ſe Romani doctiſſime cantilenas Eccleſiaſticas proferre &c. Galli Romanis exprobrabant: hi contra appellabant eos ſtultos, ruſticos & indoctos: velut bruta animalia affirmabant; & doctri-*
C *nam Sancti Gregorii praeferebant ruſticitati eorum*. Infra haec addit: *Omnes Franciae Cantores didicerunt notam Romanam, quam nunc vocant notam Franciſcam: excepto quod tremulas* (quo nomine fortaſſe ſignificantur, qui nunc Italice *Trilli* appellantur) *vel tinnulas, ſive colliſibiles, vel ſecabiles voces* (fortaſſe Diaeſim & B. molle) *in*
D *cantu non poterant perfecte exprimere Franci naturali voce barbarica, frangentes in gutture voces potiùs quam exprimentes &c.* Denique adjicit: *Similiter erudierunt Romani Cantores ſupradicti Cantores Francorum in arte Organandi*. Haec attuli, ex quibus nutare mihi videtur Mabillonii eximii viri opinio in Annal. Bened. ad Annum
E DCCLVII. ubi ſcribit: *Organorum uſum ſub finem Saeculi IX. apud Italos ex Germaniâ primùm acceptum fuiſſe colligimus ex Epiſtola Johannis Papae VIII. ad Annonem Epiſcopum Friſingenſem, rogantis, ut optimum Organum cum Artifice, qui hoc moderari & facere ad omnem modulationis efficaciam poſſit, ſibi aut deferat, aut mittat*. Verba Johannis Papae haec ſunt Lib. 5. pag.

pag. 490. Miſcellaneor. Baluzii: *Precamur autem, ut optimum Organum cum Artifice, qui hoc moderari & facere ad omnem modulationis efficaciam poſſit, ad inſtructionem Muſicae diſciplinae nobis aut deferas, aut mittas.*

Verùm inter Romanos & Graecos tandiu Romae dominatos ea familiaritas & conſuetudo interceſſerat, ut vix credi poſſit tam ſerò invectus in Romanorum Templa uſus Organorum. Quod ejuſmodi machinae Seculo IX. uti & nunc, in Germania exquiſito artificio fabricarentur, ibique eſſent *ad omnem modulationem* periti Organorum pulſatores, ideo illinc Johannes VIII. & Organum & Artificem petiiſſe videtur. Quod etiam animadverti, ſub Conſtantino Magno Auguſto, circiter Annum Chriſti CCCXXII. Publius Optatianus Porphyrius in Panegyrico metrico, edito inter Opera Velſeri, diſertam mentionem facit *Organorum*, quae per folles ventum concipiebant. Neque reticendum, cenſuiſſe Clariſs. Du-Cangium in Gloſſar. Latin. Organa fuiſſe Veronenſi etiam Eccleſiae tempore Caroli Magni, quum apud Ughellium Tom. V. Ital. Sacr. in duabus Chartis circiter ea tempora ſcriptis occurrat *Porta Organi*. Sed quòd una ex Portis Veronae nomen hoc praetulerit, ibique prope etiam conditum fuerit antiquiſſimum Coenobium appellatum *Sanctae Mariae ad Organum*, non continuò inferre poſſumus, Organa pneumatica in uſu Veronenſibus tunc Templis fuiſſe. Nil rei habet Porta cum Templis. Praeterea vocabulo *Organi* veteres complectebantur quaecumque Muſicorum Inſtrumenta. Immo etiam Machinae quaedam *Organa* nuncupata fuere, Vitruvio ſcribente Lib. 10. Cap. primo. *Inter Machinas & Organa id videtur eſſe diſcrimen, quod Machinae pluribus operibus, aut vi majore coguntur effectus habere, ut baliſtae &c. Organa verò unius ope, uti ſcorpionis, aut aniſocyclorum verſationes.* Denique *Organa* appellata fuere inſtrumenta quaedam ad metiendum, Columella teſte Lib. 3. Cap. 13. Quae omnia dubium faciunt, cur ab *Organo* nomen Veronenſi Portae acceſſerit. An verò Muſica multarum vocum in ipſa diſcordia conſonantium, quam *Contraponto* * (*Contrappunto*) appellamus, aetate noſtra uſitata, magnoque ſtudio exculta, nota uſurpataque fuerit antiquis temporibus, diſputandum relinquam Meibomio, Zarlino, Angelino, aliiſque majore otio utentibus. Si Kirchero doctiſſimo viro e Societate Jeſu acquieſcendum eſt in Muſurgia Lib. 5. Tom. prim. pag. 215. *Guido Arretinus, de quo ſupra egimus, auctor etiam fuit Inſtrumentorum polyplectrorum, uti ſunt clavicymbala, clavichordia, ſimiliaque: quod & ipſa jam citata Dedicatoria innuit, dum ad cantum adhibuit monochordum quoddam harmonice conſtructum. Ex quibus concludo, Guidonem exſtitiſſe Inventorem polyphonae Muſicae, quum ante ejus tempora ex nullis Veterum monumentis poſſit colligi, id genus Muſicae apud Veteres fuiſſe in uſu.* Eamdem ſententiam Angelinus Peruſinus tuetur. Apud illos ſit fides. Hoc unum ego adjiciam, Johannem Sariſberienſem circiter Annum MCLXX. Lib. Primo. Cap. 6. Policrat. de Muſica loqui, ac dolere, quod mollis & luxurians modulatio aditum in ſacra invenerit. *Ipſum*, inquit, *cultum Religionis inceſtat, quod ante conſpectum Domini in ipſis penetralibus Sanctuarii, laſcivientis vocis luxu, quadam oſtentatione ſui, muliebribus modis, notarum, articulorumque caeſuris ſtupentes animulas emollire nitun-*

tuntur. Quum praecinentium & ſuccinentium, canentium, & decinentium, intercinentium, & occinentium praemolles modulationes audieris: Sirenarum concentus credas eſſe &c. Ea ſiquidem eſt aſcendendi, deſcendendique facilitas, ea ſectio, vel geminatio notularum, ea replicatio articulorum, ſingularumque conſolidatio, ſic acuta vel acutiſſima, gravibus & ſubgravibus temperantur, ut auribus ſui judicii fere ſubtrahatur auctoritas &c. An haec Muſicam figuratam, ut appellant, ſive noſtri aevi, deſignent, perpendent, qui hiſce ſtudiis oblectantur, & cum eis eruditionem conjungunt. Nulla autem dubitatio eſt, quin aliquot etiam poſt Guidonem Arretinum Saeculis longe Muſica abfuerit a ſcientia & perfectione illa, quam hodie tenemus, tum in Muſica Humana, tum in Organica, ſive Inſtrumentorum. Seculo tantum XV. haec aſſurgere coepit, diligenterque excoli a doctiſſimis viris. Sed potiſſimum ſubſequenti Seculo XVI. amplificata eſt illius ſcientia, conſpirantibus Italis ad eam exornandam, inter quos Horatius Vecchius Mutinenſis *Harmoniam primus Comicae facultati conjunxit, totumque terrarum orbem in ſui admirationem traxit,* ut in ejus Epitaphio habetur, quod evulgavi Lib 3. Cap. 4. Tomi 2. Perfect. Poëtic. Italicae. Nunc certè ſtuporem ingerat Muſicae noſtrae in tanta varietate vocum ac inſtrumentorum conſonantia atque conſenſus. Liceat tamen dicere, nobis tantum non eſſe plaudendum ex hujuſmodi inventis, hoc eſt, ex admirabili, ut putamus, Muſicae Artis progreſſu, quin ſimul illius pravos effectus agnoſcamus, dum pro virili Muſicâ mollem ac effeminatam regnare cernimus, quam Graeci & Romani omnes cordati olim averſabantur: neque nos, ſi ſapimus, unquam laudabimus, quum inde mollities, & occulta corruptela morum in Populos exſurgat.

Ad Picturam venio. Inſignem in ea peritiam Graecorum, unde ad Romanos nobilis haec Ars profluxit, antiqui extollunt, & admiranda narrant: qua de re in primis conſulendus Junius *de Pictura Veterum*. Nulla, aut exigua illius veſtigia ad nos uſque pervenere, ut tot laudes factis confirmatas intueamur. Verùm ſuperſunt tot Statuae, tot Nummi, tot Anaglypta, aliaque antiquitatis rudera, adeo comte, artificioſe, exquiſiteque fabricata, ut illinc etiam qualis eſſet veterum vis, ac virtus in pingendo, argumentari facile liceat; magna enim inter Picturam ac Statuariam affinitas intercedit. Ubi verò irruptiones barbarorum ſentire, tum eorum dominatione premi Italia coepit, delectabili quidem, ſed minime neceſſariae Arti ingentia illata ſunt vulnera, pleriſque eam negligentibus, aut eam infeliciter exercentibus, qui ad ipſam excolendam ſe ſe conferebant. Ceterum nulla tempora fuere, quibus Pictores deſiderati fuerint: Sed qui, qualeſve Pictores, bone Deus! inquiat aliquis. At neque ego, neque illi hujuſmodi picturas conſpicati ſumus, ut rectum de illis judicium ferre liceat. Theodelinda Langobardorum Regina circiter Annum Chriſti DXCII. Modoëtiae *ſuum Palatium condidit, in quo aliquid & de Langobardorum geſtis depingi fecit*. Ermoldus Nigellus de Geſt. Ludovici Pii Lib. 4. pag. 65. Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. deſcribens Palatium ac Templum Ingelheimenſe a Carolo Magno conditum, ſingillatim recenſet, quae ibi picta fuere, & quidem, ut is ait,

pictura inſigni, quod profectò praeſtare ego nolim:

Inclita geſta Dei, ſeries memoranda Virorum,
Pictura inſigni quo relegenda patent.

Sic Johannes VII. Papa circiter Annum DCCVI. *fecit Imagines per diverſas Eccleſias, quas quicumque noſſe deſiderat, in eis ejus vultum depictum reperiet. Baſilicam itemque Sanctae Dei Genitricis, quae antiqua vocatur, pictura decoravit*. Haec Anaſtaſius. Neque ſecus Gregorius III. Papa, ut eſt in ejus Vita, *Baſilicam Sanctae Dei Genitricis, quae in Aquiro dicitur, a fundamentis longiorem & latiorem conſtruxit, atque depinxit*. Zacharias quoque Primus *in Lateranenſi Patriarchio fecit triclinium, quod diverſis marmoribus &c., & pictura ornavit*. Nicolaus etiam Primus circiter Annum DCCCLX. Eccleſiam novam Dei Genitricis *pulcris & variis fecit depingi coloribus*. Reliqua mitto, omnium loco illud commemorans, ſacras Imagines per ea ſemper Secula ſervatas fuiſſe in ſacris Templis, Aedibuſque privatis; & quum Graeci Auguſti in eas debaccharentur, ſummi Pontifices, & Regna Occidentis ad earum uſum & cultum conſervandum acrius exarſerunt. Conſtantinus quoque Papa ea occaſione *fecit picturas in Porticu Sancti Petri, quae geſta ſex Sanctarum Synodorum univerſalium retinent*, ut auctor eſt Paullus Diaconus Lib. 6. Cap. 34. quocum conſentit Anaſtaſius. Neque prorſus excidiſſe videtur ante Annum a Chriſto nato Milleſimum *Graphice*, quo nomine fas mihi nunc ſit ſignificare Artem delineandi, ſive *l' Arte del Diſegno*, quum Nummi in Italia temporibus iis percuſſi, & Sigilla Di-

A plomatis appoſita, in quibus capita occurrunt Imperatorum aut Regum veſtigium aliquod retineant veteris elegantiae. Neque *Sculpturae* & *Anaglyphorum* Ars iis Seculis deſiderata eſt. Nunc Anaglypha, ſive Caelaturas appellamus *baſſi Rilievi*, ſive marmore, ſive argento & auro imagines, aliaque ornamenta inſculpantur. De
B hiſce mentio eſt non ſemel apud Anaſtaſium Bibliothecarium, Leonem Oſtienſem, & alios. *Interraſile* etiam opus memoratum videas ab antiquis, ac potiſſimum ab eodem Anaſtaſio: quo nomine opinor, non omnem caelaturam deſignari, ſed eam tantùm, quae incidendo figuras efformabat, ut eſt in Sigillis. *Calligraphia* quoque
C uſque ad Annum Chriſti Milleſimum uſurpata non ſolùm in Diplomatis & Bullis, ſed & multis Codicibus, venuſte, & Romanis literis manu exaratis, ſpectandam ſe praebet. Poſt Seculum X. pleroſque e Codicibus rudi ſcripturâ, & compendiis innumeris horrentes cernimus, uti & in multis lapidibus adhibitos characte-
D res Germanicae ſcripturae propiores, quos Gothicos perperam nuncupamus. Statuae verò & Anaglypta, ut ut in paucis Urbibus, ac praecipue Romae, opere tolerando exculpta fuere, ſaepius tamen aevi illius barbariem exhibent, riſumque facile a ſpectantibus exprimunt. Illud ergo ſtatuendum, Seculo tantum XIV. Pictu-
E ram, Statuariam, Calligraphiam, aliaſque Artes iis affines una cum Literis exſurgere coepiſſe: quo eodem Seculo floruit Jottus Florentinus Pictor, vir magni nominis, aliique ſucceſſere praeſtantes bonarum Artium reſtitutores in Italia; unde quod elegantiae in hiſce Artibus habent alia Occidentis Regna, acceperunt.

Non

A Non eſt tamen rudibus iis Saeculis neganda laus, quod nempe *Muſivis* conficiendis, ac teſſellato & vermiculato operi diligentiſſime ſe ſe addixerunt. Diu eſt quod effluxit ejuſmodi Ars ex Italicis officinis, ita ut aliam ego Urbem (ſi Romam excipias & Venetias, quae noſtris temporibus ipſam Artem antea
B neglectam revocarunt, immo ſuperatâ veterum diligentiâ, ad culmen venuſtatis perduxerunt) minime in Italia agnoſcam, cui ſtudium nunc ſit & uſus Muſivorum. At olim Romae, Ravennae, Mediolani, Caſini, aliiſque in locis periti in ea Arte Magiſtri non pauci numerabantur, qui etiam reliquere eximia ejuſmodi
C picturae, e minutiſſimis vitreis lapillis varii coloris conflatae, monumenta. *Diverſis coloribus, minutiſque vitreis lapillis, fulvo auro ſupertectis opere Mauſoleo* (lege *Muſeo*, aut *Muſileo*) ornata dicitur Eccleſia Sipontina S. Johannis Baptiſtae a Sancto Laurentio Epiſcopo illius Urbis in ejus Vita ad diem 7. Februarii apud
D Bollandum. Et ea quidem Ars a Romanis olim rerum dominis diligenter exculta. Apud Gorium Virum Clariſs. Lib. prim. Cap. 8. Inſcriptio Florentina occurrit, in qua legitur *Camera OPERE MVSEO exornata*. Eſt & ejus mentio apud Scriptores Hiſtoriae Auguſtae; ſed frequentior Seculis ſubſequutis. Ita
E Seculo VI. Symmachus Papa *Cantharum beati Petri cum quadriporticu marmoribus ornavit, & ex Muſivo agnos & cruces & palmas ornavit*. Seculo VII. Honorius Primus *fecit abſidam Baſilicae beatae Agnetis ex Muſibo*. Severinus ejus ſucceſſor *renovavit abſidam beati Petri Apoſtoli ex Muſivo*. Sergius Primus *Muſivum, quod ex parte in fronte Atrii Baſilicae Salvatoris fuerat dirutum, innovavit*. Johannes Septimus Saeculo VIII. fecit Oratorium, *cujus parietes Muſivo depinxit*. Nam ſub *Picturae* nomine Muſiva quoque venere: neque injuria. At heic me Leo Marſicanus interpellat ac ſiſtit, dum gloriam Muſivorum Seculis iis negare videtur. Ipſo teſte in Chronic. Caſinenſ. Lib. 3. Cap. 29. non ex Romanis officinis, ſed ex Conſtantinopolitana Urbe Muſivarios artifices accivit Deſiderius Abbas Caſinenſis, quum novae Baſilicae a ſe excitatae circiter Annum MLXX. ornamenta addere conſtituiſſet. En Ejuſdem Oſtienſis verba de inſigni illo Abbate: *Legatos interea Conſtantinopolim ad locandos* (ideſt conducendos, ut e Varronis exemplo diſcimus) *artifices deſtinat, peritos utique in Arte Muſiaria & Quadrataria. Ex quibus videlicet alii abſidam & arcum, atque veſtibulum majoris Baſilicae Muſivo comerent &c.* Addit infra: *Quarum Artium tunc ei deſtinati Magiſtri, cujus perfectionis exſtiterint, in eorum eſt operibus exſtimari; quum & in Muſivo animatas fere autumet eſſe quiſque figuratas, & quaeque virentia cernere, & in marmoribus omnigenûm colorum flores pulcrâ putet diverſitate vernare*. Habes veterum opera noſtris quoque laudibus digna. Habeto etiam curam eximiam Deſiderii Abbatis, qui *quoniam Artium iſtarum ingenium a Quingentis & ultra jam annis magiſtra Latinitas intermiſerat, & ſtudio hujus, inſpirante & cooperante Deo noſtro, hoc tempore recuperare promeruit, ne ſane id ultra Italiae deperiret, ſtuduit vir totius prudentiae, pleroſque de Monaſterii pueris diligenter eiſdem Artibus erudiri*. Eja bone Leo, *a Quingentis & amplius annis* intermiſſam ais Muſivorum & Lithoſtrotorum Artem? Turbam teſtium

ſtium en contra te exero. Sed prius excutiamus volo Scholiaſten tuum, hoc eſt Angelum a Nuce, qui in Notis haec addit: *Scitè, a Quingentis & ultra, nempe a tempore Theoderici, qui omnes bonas Artes eliminavit ab Italia, quarum ipſa Magiſtra fuerat*. Immò *inſcitè*. Theodericus enim, ut antea oſtendi, totis viribus Artes fovit, ac reſtauravit. Caſſiodorium, Anonymum Valeſianum, Panvinium, Rubeum, ut alios omittam, praecones locupletiſſimos habemus illuſtrium Theoderici geſtorum: neque alia addere opus eſt. Ceterum multis etiam poſt Theodericum Seculis Muſivorum Ars in Italia viguit; cujus rei exempla jam attuli, quae novis confirmatum nunc pergo. Maximianus Archiepiſcopus Ravennas, qui poſt Theodericum floruit, Agnello tradente in ejus Vita, Tomo II. Rer. Italicar. *Eccleſiam aedificavit beati Stephani a fundamentis mira magnitudine, & in Cameris Tribunae ſua effigies Teſſellis variis infixa eſt*. De eo rurſus ſcribitur: *Ad latera ipſius Baſilicae Monaſteria parva ſubjunxit; quae omnia novis Teſſellis auratis, ſimulque promiſcuis aliis calci infixis mirabiliter apparent*. Pari curâ Agnellus ejuſdem Urbis Archiepiſcopus Eccleſiam Sancti Martini, *quae vocatur Caelum Aureum*, Ravennae reconciliavit; *& parietes de imaginibus Martyrum, Virginumque Teſſellis decoravit, & pavimentum Lithoſtratis mire compoſuit*. En Muſivum, en Lithoſtratum. Templum autem iſtud a fundamentis erexerat Theodericus Rex, ut Agnellus idem teſtatur, qui etiam in Vita Sancti Petri ſenioris ſcribit, ſe Ticini aſpexiſſe *Palatium Theoderici, & Tribunalis Cameras Teſſellis ornatas*. Praeterea conſtat, in eadem Civitate Ravennae Juſtiniano I. & Juſtiniano minore imperantibus, Tem-

A pla Sancti Apollinaris, vetus & novum, & Sanctae Mariae in Coſmedin Muſivis decorata fuiſſe. Noſtris adhuc temporibus eadem proſtant. Vide Agnellum, qui in aliis bene multis locis *Teſſellata* opera in Ravennatibus Templis commemorat. Plura etiam Romae viſuntur. Pleraque collegit atque illuſtravit olim

B Cl. V. Johannes Ciampinius in ſingulari Opere Monumentor. Veter., quae heic repetere ſupervacaneum puto. Illud exploratum eſt, vix ullum Seculum oſtendi poſſe, quo ejuſmodi Arte Urbium Regina Roma caruerit. Sed potiſſimum in hiſce operibus adhuc incorruptis emicuit Saeculo VIII. & IX. pia cura Hadriani

C I. Leonis III. & Paſchalis I. Et circiter Annum DCCCXLVIII. Leo IV. *intra Baſilicam beati Petri Apoſtoli Oraculum mirae pulcritudinis, ſummique decoris conſtruxit* (& hoc animadverte, ne Saecula illa, eorumque Artes ac opera ultra aequum contemnas) *quod pulcris marmoribus circumdans ſplendide compſit: abſidamque ejus ex Muſi-*

D *vo, aureo ſuperinducto colore, glorifice decoravit*. Eodem beneficio is proſequutus eſt Aedem Sanctae Mariae Novae. Simili largitate Benedictus III. Papa circiter Annum DCCCLVI. *abſidam majorem Eccleſiae Beatae Dei Genitricis trans Tiberim erexit ad meliorem ſtatum; feneſtras verò vitreis coloribus, & picturâ Muſivi decoravit*.

E Si ſubſequentium Romanorum Pontificum Vitae exſtarent, fortaſſis alia exempla occurrerent.

Supra vidimus excitatam a Liutprando Langobardorum Rege Baſilicam Sancti Anaſtaſii Olonnae circiter Annum DCCXXV. aut ſerius, *miro opere*. At ibi quoque Muſiva in ornamentum loci adhibita fuiſſe diſcimus ex Inſcriptione pag. 1168. Gruteriani Operis illic poſita, ubi hi verſus:

ECCE DOMVS DOMINI PERPVLCRO CONDITA TEXTV
EMICAT, ET VARIO FVLGET DISTINCTA METALLO,
MARMORA CVI PRETIOSA DEDIT, MVSEVMQVE, COLVMNAS. &c.

Sunt qui hanc Inſcriptionem referunt ad Eccleſiam Sancti Anaſtaſii Romae poſitam, atque inter alios Du-Cangius, ad vocem *Muſeum*; ſed manifeſto errore. In eo enim Epigrammate LEVTBRANDVS Rex diſertis verbis dicitur Templi illius Conditor. Is autem Romae nullum conſtruxit. Hoc etiam vidit, atque aperte faſſus eſt Cardinalis Baronius in Appendice ad Annal. Eccleſiaſtic. Tom. 12. Mediolani quoque Odeum celeberrimae Baſilicae Ambroſianae ſub Ludovico Pio Auguſto circiter Annum DCCCXXXVI. ornatum eſt *Muſivo*, quod laminis aereis expreſſit ac illuſtravit Puricellius in Monumentis Baſilicae Ambroſianae. Ciampinius autem ignoraſſe videtur. Capuana quoque Eccleſia aut cadente Seculo IX. aut ineunte X. Muſivo adhuc illaeſo exornata creditur. Epigrammata illic poſita attulit Ughellius Tom. 6. Ital. Sacr. Muſivum deinde integrum publici juris fecit praelaudatus Ciampinius. Legitur ibi:

VITREVM DEDIT VGO DECOREM.

Inobſervatum dimittas nolim locum: haec enim verba, non uti Du-Cangius idem cenſuit in Gloſſar. Latin. *feneſtras vitreas* ſignificant: quod certe minimum fuiſſet, nec memorandum; ſed innuunt *Muſivum* ipſum. Hoc enim ex vitreis teſſellis varii coloris compactum ſupra diximus. Petro Manlio ſcribenti circiter Annum MCLXX. in Hiſtor. Baſilic. Vatican. memoratur *Baſilica Sancti Angeli mirifico Muſibo laqueata Auro & Vitro*. Hinc etiam lux accedet, puto, verſibus Apollinaris Sidonii, deſcribentis Cryptam Lugdunenſis Baſilicae, Lib. 2. Epiſt. 10.

Ac ſub verſicoloribus figuris
Vernans herbida cruſta, ſaphyratos
Flectit per praſinum Vitrum lapillos.

Angelus de Nuce in Notis ad praelaudata Oſtienſis verba tradit, *Muſivum opus ex ſectilibus, parviſque varii coloris cruſtis, & lapillis terſis compactum & teſſellatum, omne genus imaginum repraeſentare*. Vir doctus ignoraſſe videtur, Muſiva non ex Lapide, ſed ex vitro conſtare. Atque ex his e veſtigio aſſequare, cur Agnellus in Vitis Archiepiſcopor. Ravennat. Cap. 2. Vitae Sancti Maximiani ſcripſerit: *Eccleſiam beati Stephani pulcherrime ornavit, & in Cameris Tribunae ſua effigies Teſſellis variis infixa eſt, & in giro mirifice Opere Vitreo conſtructa eſt*. Aquiſgrani quoque, uti ſupra innui, inſignem Baſilicam excitavit Carolus Magnus circiter Annum DCCXCVI. eamque eximiis ornamentis, atque in primis peregrino & vario marmore, ac *Muſivis* adhuc intactis, illuſtrem fecit. Habet etiam Gallia multis in locis Muſiva ante Annum Milleſimum a Chriſto nato elaborata. Lithoſtrata iiſdem Saeculis apud Italos in uſu fuere. Haec facilioris operis, ita ut Berwardus Epiſcopus Hildesheimenſis, teſte

teſte Tangmaro Scriptore ſynchrono in ejus Vita Cap. 5. *Muſivum in pavimentis ornandis ſtudium propria induſtria, nullo monſtrante, compoſuerit.* Attamen omittere nolo Anonymum Salernitanum, qui in Paralipomen. Part. II. Tomi II. Rer. Italicar. de Bernardo Salernitano Epiſcopo agens (vixit ille circiter Annum DCCCLV.) haec habet: *Eccleſiam inibi mirae pulchritudinis conſtrui fecit, & pavimentum parvulis Teſſellis in vario colore componi juſſit.* Aulicus etiam Ticinenſis (vide Tomum XI. Rer. Italicarum) Cap. XI. de Laudib. Papiae haec habet: *Plures Eccleſiae pavimentum habent minutis Lapillis ſtratum, ex quibus per diverſos colores Hiſtoriales imagines & literae ſunt formatae.* Ex quo igitur revocata eſt in Italiam (ſi tamen unquam excidit) Lithoſtratoria Ars, ſubſequentibus Seculis eadem in uſu multo fuit, immo eo evecta eſt, ut nobis dederit hominum atque animalium figuras, affabre, & alicubi ad inſtar elegantis picturae efformatas. Anno 1739. quum Chorus Cathedralis Tarviſianae reficeretur, cujus pavimentum variegato marmore conſtat, emerſit Inſcriptio haec literis cubitalibus, quam debeo nobili, doctiſſimo, meique amantiſſimo Viro Antonio Scotto, Canonico Tarviſiano.

CRISTI MILLENVS CENTESIMVS ATQ. TRICENVS
VNDECIMVSQ. SVPER POSITVS DVM CVRRERET ANNVS
PRESVLE GREGORIO SVB WALPERTO VICEDOMNO
PLANA PAVIMENTI SIC ARS VARIAVIT VBERTI
IMPENSAS (Cives) REDDEBANT TARVISIANI.

Ex hiſce Lithoſtratis multa videas Romae ac Venetiis; mireris autem, quae Templum maximum Senenſis Urbis ſpectanda praebet. Sed poſtrema haec poſteriorum Saeculorum induſtria peperit. *Sarſorium opus* Veteres appellarunt varias ita marmorum cruſtas committere, ut inde figurae veluti pictae exſurgerent. Caſſiodorius, Gregorius Turonenſis, aliique meminerunt. Ennodium audi Lib. 2. Carmin. 91.

Unam de variis ſpeciem componere fruſtis
Qui potuit, ſaxum duxit in obſequium.

Nunc ergo redeat Leo Marſicanus nobis perſuaſurus, *Muſiariae & Quadratariae Artis ingenium a quingentis & ultra jam annis* uſque ad Annum MLXX. fuiſſe in Occidente intermiſſum: ego dicenti fidem, bonâ illius veniâ, minime adjungam. En quot Muſiva Saeculis iis ipſis fabricata vidimus. Ex his etiam multa ſuperſunt. Plura alia nulli memorata, jamque injuriâ temporum ſublata, nobis profectò mente concipere licet. Itaque hoc unum libens Oſtienſi dabo, videlicet Seculo X., quò mirum in modum, una cum Literis Artes depreſſae jacuere, Muſivariam quoque languorem in Italia contrahere potuiſſe, ita ut facile coactus fuerit, ſubſequenti Seculo Deſiderius Caſinenſis Abbas, qui poſtea Romanus Pontifex renuntiatus eſt, hujus Artis peritos Anno eodem MLXX. e Conſtantinopoli in uſum ſuum evoca-

vocare. Summa ſane fuit Graecis in Muſivis conficiendis, vel ab ipſa remota antiquitate peritia. Conſtantinopoli quoque vix ulla erant Templa aut Opera publica, in quibus Muſivi aliqui non occurreret. Repugnare etiam nolim Manueli Chryſolorae, qui circiter Annum MCCCC. in Epiſtola de comparatione Veteris & Novae Romae ſcripſit, a Graecis Byzantinis Muſivariam Artem in reliquas Europae provincias emanaſſe. Nam, ut vidimus, Deſiderius Abbas Seculo Chriſti XI. Artem hanc in Italia vel depreſſam, vel paene antiquatam, revocavit e Graecia. At Seculis praecedentibus fuit haec iſta Latinis etiam familiaris, & paſſim ab Italis uſurpata: quod exempla producta confirmant.

Verùm nos (jam aperte dicam, quod ſentio) nos inquam ex Artibus noſtra aetate mirabiliter amplificatis, & tot ornamentis praediti, quibus omnibus Majores noſtri caruiſſe creduntur, ſuperbiâ elati, paene eſt ut Secula illa, veluti omni humanitate ac ingenio deſtituta reputemus, & flocci faciamus. Sed non erat ne tunc quidem tanta morum & ingeniorum infelicitas. Et ne quis dubitet, an *Muſivorum* Artem gens olim Italica, veluti rem ſuam tenuerit, monumentum proferam, cui ſimilia bene pauca veterum membranae ſervant. In Bibliotheca inſignis Capituli Canonicorum Lucenſium Arm. I. Cod. L. adſervatur antiquiſſimus Codex, ante annos fere nongentos manu exaratus, quem prae manibus habui; habuit & ante me Clariſs. Mabillonius, qui aetatem ejus, neque immeritò, retulit ad tempora Caroli Magni. Ibi inter cetera habetur *Euſebii Chronicon & Hiſtoria: Iſidori Chronicon, & Liber Officiorum: Hieronymus & Gennadius de Scriptoribus Eccleſiaſticis: Liber de geſtis ſummorum Pontificum*, deſinens in Hadriano I. Sunt illic & alia. Sed unum ego decerpſi, nempe *Compoſitiones* varias ad tingenda *Muſiva*, ad conficiendam *Chryſographiam*, ſive ad ſcribendum cum auro liquido, aliaque hujuſmodi fragmenta Artium & ſecretorum, ut vocant, Seculi VIII. e quibus recte conjicias, tempora illa non tot tenebris involuta fuiſſe, quot nos liberaliſſime opinamur. Ante tamen Lectorem monitum volo, tum propter characterum implexas formas, tum etiam ob peregrinas voces illic occurrentes, ſed praecipue ob incuriam ac inſcitiam antiquiſſimi Librarii, multa eſſe vitiata in ipſo Lucenſi Codice, ac propterea mendis non carere exemplum, quod nunc profero.

Compoſitiones ad tingenda Muſiva, Pelles, & alia, ad deaurandum ferrum, ad Mineralia, ad Chryſographiam, ad glutina quaedam conficienda, aliaque artium documenta, ante Annos nongentos ſcripta.

De tictio omnium Muſivorum.

T*ictio omnium Muſivorum Praſini Vitri de mundo de Maſſa Libras V. limatura aeramenti abſque plumbum* ÷ *II. Et mitte in vaſo nobo tecte, ſufferens ignem, & decoquens inferiora fornace Vitriari, die VI. Et poſt haec eice, & confrangis minutatim, & iterum conflas; Praſino tingues.*

De inoratione Muſiborum.

De inoratione Muſiborum facis pecula plus croſa quejuſſans. Poſt haec facis illa alia: & pones peculum heramentinum, ut incenſum non herebit. Poſt hec pone pectalum aureum ſuper pectalum vitri. Et ſupra ponis pectala, ſuper alia multum ſupra petalum auri. Et mittis utraque in fornace, donec inchoat ſolvi petalum vitri; & poſtea ejcis, ut refridet. Et tolle: frigas faciem in tabulam plumbinam iſmironienan, donec adtenues faciam; & coloras illud.

De Moſibum de Argento.

Moſibum de Argento, ſecundò quod ſuperius expoſuimus, ita omnia facies.

De Smurettas tabulas.

Quomodo ſmiruttas tabulas plumbinas facis tabulam ex plumbum; & tolles miram viba, & teres bene munditer: aſpargis tabulam, & defricas ſemen vitrum, donec confringantur puliberas mire ad tabulam. Et poſt hec operaris cum aquam decolorationem; tolles tabulam, & ſcaraxas ſpiſſe crucatim.

De coloribus.

Metteres cretam argenti utiliter: aſpargis tabula, & defrigas ibi ipſum Vitrum, donec colari dietur.

Decoctia plumbi terra eſt fuſca.

Naſcitur in omni loco in ſolanis & calidis locis. Signum autem loci herbae omnes infimae & debiles: ſimiliter & arbores, terra foſca & petra, quae ex ea naſcatur, & ipſa fuſca: cabatur autem in altitudinem propter eſtuantem Solis. Et poſt haec tolles metallum ſolidas, & ipſa ſuperliter mittis in fornace. Iſta terra mutuoſa eſt Invenitur in montuoſis locis in ſolanis & calidis. Et non dimitte, ſicut principalis lapis, quia motuoſis & infirmus eſt. Frigida enim terram ſemper metalla debiles facit. Calida enim principale metallum redet fuſcum & mundum, & quod virtutem habeat fuſcum metallum invenietur. Lapis enim, qui in ea invenietur, ſubviridis eſt, eo quod virtutem habeat ſolarem & calidam, per quod metallus ardens ſintillas dimittit. In humidis enim locis pluſquam alitus metallus naſcitur.

Decoctio Plumbi.

Concoctio Plumbi. Metallum Plumbi foſcum eſt: & lapis, qui in ea invenietur. Praxinus deſuper exalbinum propter virtutem floris terrae metalli: & quod femininum ſit, ſintilla autem in probationem ali ſolbe: & lapis Praſinus naſcitur, ſed ſubalbidus, & pondus plus modicum metallus gravior. Maſculinum autem pluſquam gravior invenietur.

Decoctio Plumbi.

Coctio Plumbi. Metallus fuſeus naſcitur in omnibus loci: plus autem in calidis; & lapis, qui in ea naſcitur, viridis eſt, ſed non ſubalbidus. Metallus verò gravis. Probatio autem metallis; tollis, mittis in ignem. Quod ubi illi erit, & ſolutum fuerint, ſintillas dimittis. Lapis, qui in ea naſcitur, humidu eſt, & herba, que in ea naſcitur, ſemper marceſcit prae calitudinem metalli. Colligitur autem ſic: pro veſtuationem Solis cabas terra uſque ad cubitos tres altitudinem. Debilis eſt ipſa terra, & dum cabatur, deſiccat. Ipſa verò in fornaçe excoquitur, quemadmodum

dum & ferrum. Plus autem incenditur Plumbum.

De alia plumbi coctio.

Alia plumbi coctio exipſo metallum. Ipſum metallum non ſiccat, ſed continuò dum lebatum fuerit, mittitur in fornace ferri cum carbonibus, & lento igninon ſuccedens uſque ad noctem. Nocte autem ſuccende uſque ad diei horam quartam. Recoquitur autem, ut mundus fiat: & ſic mittitur in fornacem iterum, & ex carbonibus pini aut de habetem. Et decoques per horas tres: & operaris.

Decoctio Vetri.

Coctio Vetri. Arena eſt, quae naſcitur in diverſis locis. Naſcitur autem & in partibus Italiae in Montibus. Iſta arena eſt autem & petra: habet colorem vitri, ſubnigra. Iſta autem eſt probatio. Tolle ex ipſa arena. Mittis in calicla utiliter. Incendis cum carbonibus; & decurret de ſub manum Vitrum, ſed inutilis. Tolle & eandem arenam, & delubas propter pulberem, & dimittis deſolare. Facies fornacem de Vitriarium. Et facies duos folles, & ipſâ operatione priori Vitri decoque, veluti picis coctionem. Et tolles illud priore Vitrium, quod inutile eſt. Et comminues, & recoques in ipſa fornacem, ſicut picem.

De Pelle alithina etinguere.

Qualiter debeatur Pelles tingui alithine. Tolles pellem depelatam & labatam utiliter: & tolles gallam. Mittis per unamquamque pellem Libras V; aqua verò Libras XV. Et mittis pellem, & exagita unâ die. Et poſt haec labas bene, & deſiccas. Tollis alumen Aſianum, mittes calidam aquam in ipſum alumen, & dum reſiderit, conde ex illo ipſam aquam, & mitte iterum tepentem aquam, & exagita: & mitte in ipſam unam, aut duas, aut quantas volueris pelles, & tolles. Labas illas ſemel, & mittis bermiculum per unamquamque pellem dimidium Libr...... Haec eſt prima tinctio Pellium. Tolles bermiculum, & teres in mortario. Mittis orinam expumatam in cacabum calidum, & ipſum bermiculum tritum mittis in linteolo raro; & mittis in cacabo calente, & exagita, quouſque exeat, quod exierit de linteolo: & relicum, quod remanet, mittis iterum in mortario, & teres. Et ſimiliter mittis, & exagita, donec non remaneat in linteolo aliquid de ipſo bermiculo. Et tolle ex ipſa confectionum, & conficis ipſas pelles, ut utrem. Et mittis ex ipſa jotta per unamquamque pellem Librae dimidia. Et defrica bene, & dimittis totâ nocte manere in ipſo, & manet. Confice, ut ſufficiat, & fundes. Laba, & deſiccat labora.

De ſecunda Tinctio.

Secunda tinctio in eodem. Itaque extende priore pellem Tinguitur pelle pecurinam in ipſa meditationem, in qua pelles caprinae tinctae ſunt.

De tinctio Pellis Praſinis.

Tinctio Pellis Praſini. Tolles pellem depelatam, & mitte ſtercos caninus & columbinus & gallinacium. Et ſolbes ea in jotta. Et mittis in ipſa pelles, & conficies eas ibi per tres dies. Et poſt haec eice illas exinde, & labas utiliter. Demitte deſiccare. Et poſt haec tolles alumen Aſianum, & ſecundùm quod ſuperius docuimus de alithina; & tolle poſt egluza. Et ipſas decoques utili-

A *tiliter cum urina. Dimittis refrigidare. Et cuſe ipſas pelles, ſicut utres, quomodo diximus de alithina. Et coctione mittis in ipſos utres, & confrica bene, & inſufflas modicum, ut habeant ventum. Et confice bene, donec combibat ipſum medicamen. Et poſt haec refundis ex ipſis. Et tolles ipſas pelles. Laba ſemel. Et poſtea tolle de Lulacim ÷ IV. per pellem, & urinam deſpumata Libras VI.* B *Et commiſce ipſum ut Lulacim. Mittis in ipſos utrem ſicut jotta luze, & conficis bene, donec ſumatur ipſe humore confectionis. Et refundis, quod ſuperat, in pecorina jotta luza & lulacin, ſicut prediximus in alithina. Et exiet pecorinas ſecundo Praſinum.*

C

Tertia tinctio.

Tertia tinctio vener pelle. Sicut ſuperius diximus, confices. Et poſtquam labantur, mittuntur in alumen, ſicut diximus, & poſt ei cedeſtipterea. Et poſt tolle Lulacin dimidia Libra, hurinam ſpumatam Libras X. Et commiſce in unum. Mittis in duos folles: & mittis modicum ventum. D *Confice, ſicut ſuperius diximus. Iſta autem per dies quattuor aſſidue confices. Similiter & poſt quattuor dies mittis in pecorinam. Similiter & ipſas confices per dies quinque, & labas. Dimittis ſiccare.*

Quarta tinctio.

E *Quarta tinctio melini. Confices ſimiliter ipſas Pelles alumina eodem modo. Et poſt haec labas: de poſt alumen. Et tolle Luza, piſa, & decoques bene cum hurina diſpumata. Et poſtquam refricdaberit, mittis ipſa jotta in ipſos folles. Et conficis, ſicut prediximus per dies quinque vel ſex. Et poſt hec refundis; & tinguis pecorinas, ſicut ſuperius diximus, & labas: deſiccas.*

De prima pandii tinctio.

Prima pandii tictio. Confice eodem modo pelles. Et mittis ſimiliter in alumen. Et poſt hec labas. Tinguis ipſas pelles in Vitriolo, & labas bene. Et compones bermiculum, ſicut ſupra. Et deinde ex ipſa jotta coctionis mittis in ipſo folles, & conficis, ut docuimus, & refundis operari pecorinas. Et labas: deſiccas.

De ſecunda pandii tictio.

Secunda pandii tictio operaris. Tingue, ſicut prediximus, cum Vitriolo. Et labas utiliter. Mitte ex jotta Luze in ipſos folles. Et confices per tres dies.

De tertiis pandiis.

Tertius pandius. Tingues, ad modum diximus, melino. Et poſt haec tolle jotta concina, & mitte. Confice, ſicut prediximus: corallus tenuis boni coloris, rubeis, marinis; tritis Libra una Lacca; conquilium Libra una; & calcitarin ÷ duas: galla ÷ duas. Trita omnia, & commiſce. Et decoques cum hurina adſolet, & volueris ipſas pelles, ſicut prediximus; & dum volueris tinguere, mittis ex ipſa jotta, & de urina diſpumata, & mittis in ipſos follem. Sed confices per dies tres. Poſt haec labas bene, & deſiccas.

De Porfiro melino.

Porfiro melino. Confices ipſas Pelles, ut ſupra. Et mitte in alumen; & deinde labas, & tingue melino. Poſt hec temperas coccum, & ipſâ temperatione mittis in ipſa pelles tinctas. Et confices.

Ter-

Tertius Pandius.

Tolle rubiam, & piſa bene. Mittis in caccabum, & hurina decoques utiliter. Et poſt mittis modicum alumen, & commiſce. Et ponis, ut refricdet. Et poſt hec colas ipſas. Jotta mittis in ipſos folles: & conficis bene die una. Et labas: deſiccas. Et poſt hec tolle jotta Luze ÷ unam, & lulacin ÷ unam: & commiſce, & tingue faciem de pelle.

Tinctio oſſuorum, & omnium cornorum, & omnium lignorum.

Tictio Praſinarum de quodvis ex omnibus ſupradictis. Oſſa autem mittis in alumen Aſiana dies duodecim. Cornum autem aluminas diebus octo. Lignum verò quattuor. Et poſt haec decoques Luza bene. Deponis quodvis, donec ferveat, & dimittis, ut refricdet. Et deinde tolle ipſud, quod mittis, & facis lulacerin; mittis & dimittis illud diebus quinque. Et poſt eice: & labas.

De tinctio Veniti.

Secunda tinctio veniti. Aluminas, ſicut ſupra diximus, & facies lulacerin. Mitte, & quodvis & dimitte dies decem, cornum decem, & lignum tres.

De conpoſitio cathmiae.

Conpoſitio cathmiae: nitrum partem unam: ſulphur partem unam: Alia cathmia: alumen partem unam: ſulphur vibum partem unam: nitrum partem unam.

De tinctio Vitri Praſini.

Tinctio vitri Praſini. Tere vitrum bene. Limas heramen mundum, & mit-

A *tes in Libras de biturum heramen ÷ III. & coques per dies III. Alia Tinctio. Teres bitrum bene. Mitte per . . . . . heramen ÷ I. balumbi Hegiptii ÷ I. & quoques per dies III.*

De alia Lactis coloris.

B *Alia lactis coloris. In Libr. mittes ſeagnum ÷ III. & quoques pir dies II.*

De Tinctio ſanguinea.

Tictio ſanguinea in Libr. mittes cinnabarim ÷ III. & coques per dies II.

De Tinctio rubea.

C *In Libras vitris trita ſimitin ÷ II. & quoques & dies II.*

De tinctio Alithini.

Tinctio Alithini abſque ignem . . . . ungues ſubtiles vitrice, & ungues dracontea . . . . ſanguineus. Et fiet ſicut rubea de minus tincta melini D *colore minus tincta melini coloris in Libr. theuſpis . . . ÷ II. & quoques dies III. Rubeo in Lib. . . . . ÷ II. . . . . . iſta omnia commiſca. Et teres bene. Quoques unam ora fiet ignis, ſed ſecundùm priorem virtutem, ſed & modice . . . . .*

De Tictio melina.

E *Tinctio melina: alumina, ſicut ſupra diximus, & coque Luza utiliter cum hurina expumata, & mittis dum bulliet.*

De colores ſimili cinnabarim.

Colores ſimiliter cinnabarim ſenopidem decocta partes duas, ſiricum partem unam. Commiſce in unum, & temperas cum aqua, & ſac cod volueris.

A

De Pargamina.

Pargamina quomodo fieri debet. Mitte illam in calcem, & jaceat ibi per dies tres. Et tende illam in cantiro. Et rade illam cum nobacula de ambas partes; & laxas deſiccare. Deinde quodquod volueris ſcapilatura facere facere, fac, & poſt tingue cum coloribus.

B

De Compoſitio Pſimitthin.

Compoſitio Pſimitthin. Tolle acetum acerrimum: funde in anſum, ut facias quaſi dimidium. Deinde plumbum delatum & extenuatum ſuper acetum ſuſpenditur, ſicut acetum remiſſum: ipſa in anſum beluti fex ſubſedit, que facid elimpidatum acetum lebicam, & in Sole ſiccata terimus, & in aqua diu labamus, ut nihil habeat aſperum, & lebicatam aquam in Sole ſiccamus.

C

De Calecetis.

Calecetis. Glebae naturalis, que in Cipro Inſulam invenitur, metalli cis colorem ſub auro ſum . . . . . intus benas habet defiſſas, aſper ut alumen ſciſſus, & in modum ſtellarum fulgentis.

D

De Cebellino.

Cebellino fiet ſic. Tolle lignum cerrinum, aut de . . . . & munda ramus ejus ex corcite, & faciem ejus lebiter dola. Et poſt hec mitte illud in aqua, & obries in loco ubi eſt cenoſum an . . . . . . XX. Et poſt hec mitte, cice, & demitte ad umbra deſiccare annum unum. Et dum bolueris, labora quod vis.

E

De Memoriam.

Memoriam univerſarum herbarum, lignorum, lapidum, terrae, metallorum, amorum, aquae, fungi, ſaliſnitria, fronitrio, reſine, terre, ſulforis, eleacoſi, de metallo. ℞. quidem metallorum quidem ſpecies hec prima. Metallum ex quo fiet auro terra ruſa a modis ſubrubicunda propter adju. . . . . tant. . . . . . . illi terra eſt enim & alia ſimilis. Et dum incenditur, perdet colorem. Et non eſt arenoſa, ſicut illa prior. Naſcitur autem in ſolanis locis ea terra, & ſic metallum auri. Metallum verò argenti umidis eſt. Metallum autem heramenti, petra eſt viridis, colore autem petre ſimilis heramenti. Dum percutis cum petre bolo, ingnem emittit. Auricalci autem petra eſt melina: eodem modo ingnem etmittit.

De Metallum, lapis-eſt.

Metallum lapis eſt colore ipſo gagizon.

De Plumbum.

Plumbum autem terra eſt fuſca. Lapis verò, que in ea invenitur, viridis eſt.

De Vitri arena.

Arena, unde Vitrum etallizatur, eſt enim & lapis, & ipſi Vitri coloris.

De Vitriolum.

Vitriolum, unde fiet terra ogrizos . . . . crete ubiberno tempore gutta, que ipſa colligent, & dequoquet: ex ipſa terra fiet calciatarin; que autem arida, Vitriolo.

De

A

De Alumen.

Alumen autem metallum, eſt terra floriens de eritarin. Eritarin terra eſt alba, facilis ad piſandum.

De Sulfor.

B *Sulfor ex terra naſcitur, & ipſe incenditur locus. Coctum autem commixtum oleo, & coquitur.*

De Nitro.

Nitro ſal eſt, quod naſcitur in ra. . . . & in limnas. In zelipo cavatur.

De Salſciſtis.

C *Salſciſtis naſcitur ſimiliter.*

De Afronitro.

Afronitro verò naſcitur in loco Nitri prius quam vel . . . . . & componitur autem & alium ex Nitro principale
D *autem ſpumam a . . . . . alba ut nix. Compoſitum autem plus fuſcum: abet autem eandem virtute.*

De Terra ſulforiton.

Terra fulfuri tantum naſcitur in eodem loco, ubi ſulfur naſcitur. Ipſa autem terra generat ſulfur.

E

De Lapis etmathitis.

Lapis etmathitis naſcitur juxta locum, ubi ſulphur naſcitur.

De Argentum Vibum.

Argentum vibum naſcitur ex terra. Naſcitur & alium ex metallum argenti in conflationem.

De Auripimentum.

Auripimentum metallum eſt terre.

De Lapis gagatis.

Lapis gagatis invenitur in univerſis locis.

De Praſinus terra.

Praſinus terra eſt metall. . . . . . . zatur.

Lulax.

Lulax componitur ex terra & erbis.

De Lazuri.

Lazuri compoſitum. Cianus compoſitus, ficarim compoſitus, jarin heramen, flos pſimitthim, plumbi flos. Ogrea terra eſt pandia omnia colores omnes. Compoſitio Calcuce Caume numet. . . . . eramen fiet. Cinnabarim ex argento vibo fiet. Siricum ex ipſimithim fiet enim, & ex plumbum herbarum autem terra & lignorum. Chriſocollon arbor eſt non alta, melinum habens interiorem lignum nucis cortices eſt frutrices oligine, cortice mela, cortice hulmi, cortice celta cortice. Hæc omnia tinctioni ſunt. Rubia ſilvatica, Luza eſt monocloſus, Galla glande eſt Tamuſaticar puſtris eſt. Anticalbus Tutimallin herba eſt. Dantralaſis diſſobogauto herba eſt reſina, omnes ſpecie ex pino, & ſappino: quoquitur pice recocta: pecolas ſemel hedrea ex ligno cedrino coquitur. Reſina ex a pino naſcitur. Reſina abietiam ex abiete. Naſcitur maſtice ex lentis: connaſcitur Zigea ex Zigeo. Gumma ex Atrinia. Secunda gumma ex Acmicdala. Oleo ex Oliba. Lineleon ex ſemine lini fiet. Corallum ex mare.

Oleo lentiſſimo ex lentis. Co fiet conquilium ex mare. Sal ex mare. Hec omnia preſignavimus tinctionum coctionum, quorum Rec. . . . . lapides prediximus, metalla, haluminationes, herbas, quas inveniatur, qu. . . . . ex reſinas colea, reſinas terras; quid eſt ſulfur, olea, aqua negra, aquas aſmaginas, viſcum, & omnia plantationum agralia, & omnia, que germinantur & domeſticis & marinis. Cera Apium, axungia: aquarum autem dulcia omniaciem: lignorum verò pinus, ſalſepinus, giniperum, Ciparisſus, cinere autem, glande & ficus: omnium iſtorum requiſitiorum ne aque recipit, qu. . . . ex urina expumata acetum cum aqua pluviabile aquam ante primus omnia iſta prediximus. Modo autem plena menſura . . . . . . Lib. X. Sextarius Lib. III. Cont. . . . autem Lib. XII. Cal. . . . IV. ideſt Lib. XL. Temperatio autem aceti cum aqua pro inluminatione ad hoc . . . .

De Petalo auri.

Quomodo Petalum auri fiet. Aurum Bizantium ÷ I. Argentum mundum ſicut . . . . ÷ I. commiſce in unum, & purgat illum per plumbum. Et poſt funde: exinde commiſce, & batte lacmina; & poſt illa battuta ſubtiliter recide illam per penſum uſquecumque tremiſſes Bizantii. Et poſtquam perfecti & qualiter: & ſi una longa fuerit aut curta, per martellum adequetur tam de latum quàm de longum, ſi qua fuerit. De ille ÷ duas, octo petiae fieri debent. Scaldato illo in foco, batte, & tene illud cum tenalea ferrea, & cumque battis, ſed tornatur de intro in foras ut curtae in medio ad paris eat; & quando creſcens emiſce unum, recide illas ſuper cultellum per penſum tertias vices, & in quarta vices ubi equale penſet ſuper totum, & plicatum illud

A *caput ad caput, & penſat equale, & dextende, & a forfice recide; & ſuper ipſas capillatoras capud ad capud ponatur & battatur manu una lebiter, & mittatur in oleo. Et poſtquam ſunt de ille octo petie ſexaginta quatuor, & poſtea facis caſa eramentea, & ſemper eum ſcalda, & aliud eramen pone ad battere una petia deſuper & una de-*
B *ſubtus. Et quomodo battis ex martello plano tantae manus de illo capite, quantae de illo. Et quomodo creſcit ſemiſe prima recide illud: & pone unum ſuper unum uſque in tertia vice. Poſt in oleo mittatur: & ſemper eramen placantur & aliud jungantur, & tandium battatur, ut de ille octo petiae mille XXVIII. Et circinetur illud a forfici,*
C *& ipſe circinant reſtringe in pannum lineum, ut debat ardere in ipſa fornace, ubi petalum mittitur. Et ipſa fornace debet fieri pedes duos alta a terra; & ponatur tegula pertuſa ſuper murum de uno latere, tres pertuſa, & de alio tres, & in medio unum, & alia tegula ponatur ſuper ſemiſſe unum altum a terra, & pertundat ipſa in*
D *medio loco & a terra pertuſa unde mittantur ligna, & denante unde mittatur aurum: & ipſum aurum debeas comemere de ſemum bovinum munditer fiere & de ſale, & quale arſa trita ſicut cinere commiſce in prima vetere cinere mittatur, & in ſecunda nova, & in tertia a ſimili ſetacciantur. Et poſtquam petalum coloratum fuerit, quidquid la-*
E *borare volueris deaurationem petali cum bluta de obum gallinacium. Et ſi deauratione vitri fuerit, ſic ſimiliter, & ſi deauratione lignum fuerit, cum gipſo bluta ſaciatur. Corium taurinum crudum capellatur, & bulliat in cacabum novum cum aqua, & deſerbeat dies duos, & tres dies temperas cum gipſo, & in ligno, aut ubi volueris, facet: tollet pellem de ſquatru quadriga cum*

ipſum

ipſum gipſum, & poſt illum ſiccum rade cum cultellum acutum, & deaura poſtea. Et ſi plumbum deaurare volueris, funde illud ſubtiliter, & rade munditer, & pone petalum ſuper, & cum ematite lixas, & ſtagnio opera ſi deaurare volueris ſimiliter.

De ferrum deaurare.

Si autem ferrum deaurare volueris, tolle calcitarim & alumen Aſianum, & equis ponderibus, & ſal ſimiliter, & dracantum, tantum penſum, quantum tota tria, & commiſce cum aqua iſta tota, & in cacabo eramenteo mitte. Et per horam unam bolliant. Et ungue ipſum ferrum, ubi deaurare volueris, & modicum laxa ſtare, & terge illud, & fiet color eramentium. Et tolle lapidem onicinum, & lixa illud; & ſi exierit &. color eramenti, & retinguet eum, & ſi ipſa deauratura non voluerit, prinde, remiſce cum medicamen equaliter, & ungues.

De deauratione Pallii.

Ad deaurationem Pallii, ſicut ſuperius diximus de bluta taurotica in qualemvis pannum facere volueris, & ſi lixare volueris, cum onicino lixas.

De Millii cum zubride aurare.

Si Millum cum zubride aurare volueris cum petalum cum blutam obi gallinacium, & ſi ipſum millum facere volueris, tolle maſticem libanum ÷ unam, piſa in mortario, & commiſces in unum, & fac millum.

De confectio Lucidae.

Confectio Lucidae quomodo fieri debeat petalum aureum lineleon ÷ V. galbanum ÷ II. terbentina ÷ I. piceſpina ÷ I. Iſtae tres ſpecies ſolbe in unum ſemel cum modico lineleon, & poſt ea Crocum orientale ÷ I. libanum ÷ IV. murra ÷ II. maſtice ÷ II. reſina ſapphini ÷ II. flore puppla primotica ÷ II. veronicae ÷ II. lineleon e tauricella commiſce eat maſrana, colas poſt tota ferſa miſce ibi cum maceras ÷ II. crocum, libanum, murra, gumma, ceraſim, reſina ſapphini, flore puppli, veronicae. Piſa iſta tota, & cribellata bulliat cum uncias quatuor lineleon. Et poſt totae bullite per linteum colatae, ſic debeas miſcere iſtae in ſpecies, quod eſt galbanum & terbentina, & piceſpina. Et ſi aliquid vitium poſtea habuerit, ut ſe deſiccare non poteat, junge maſtice quantum volueris, aut unciam unam, aut media.

De Petalo argenti.

Petali argenti in modum auri battatur de petalum ſtagneum, quomodo petalum ſtagneum fieri debeat ÷ II. batte lamina longa & gracile, & recide ea per penſum uſque at quinque vices & ſuventium eum divide.

De fila aurea facere.

Quomodo petalum fiet ad fila aurea auro bonum ſicut metrum, batte lamina longa, & gracile; quando per longum battis, plica eam in unum ſuper unum; & ſic eas battes: ſed plectaturas non battis. Et poſtea aperis aurum per medium, & amba capita non battuta in medio veniant; & batte, & cum ala eum divide. Et poſt debeas adplanare cum matiola lignea, & de ſolum unum debeas facere tres petalas. Et poſt tolles forfices bonas ſuptiliſſimas longas & graciles; & circina illum uſque ad ſanum, & plica unum cata unum petalum:

lum: & continua illa cum contena afferrea. Et tota ſic ſimiliter fieri debet. Et tolle carbones minutos. Adprehende illos in focario. Et debeas mittere tota petala intro modico & ſabata, & quale ut tota ſcadata fiat. Et habeas aquam paratam: & berſa ſuper, ut adluminentur ſe ipſe petala. Et poſt tolle dragantum mundum: & diligenter piſta illud in mortario; & ſal equis ponderibus. Et frica cum aceto extemperaſce, induc per petala de ambis partibus equaliter cum pinna, & in focarium ſcalda per modicos. Sic coloratur aurum. Et cum aquam munda laba: & divide eum, & adſucca; & poſt capela pila . . . . . XII. tremiſſes penſent ad . . . . . & ad aurum textum gracile, ut XV. tremiſſes penſent. Et ipſa fila longa palmi III. Et petala ſic eſſe debent.

Decoloratio petali argenti.

Decoloratio petali argenti. Alumen Aſianum partes due. Sal unam. Piſta eum cribellatum unum ſita in petalum modicum, & mitte in fornacem, ſicut ſuperius docuimus ad aureum; alia coloratio: femum de bove munditer incenditur & ſal, ſimiliter omnes.

De tictio calcis in colore.

Auripicmenti tolle una, & petia ad petias ſterne ſuper calce. Et jaceat ſic die & nocte una in aër. Et quidquid volueris in pariete facere, fac.

De lucide ad lucidas.

Super colores quale fieri debet. Lineleon ÷ IV. tereventina ÷ II. galbanum ÷ II. larice ÷ III. libanum ÷ III. murra ÷ III. maſtice ÷ III. veronice ÷ I. gumma ceraſi ÷ II. flore

A *puppli ÷ II. gumma amygdalina ÷ II. reſina ſappini ÷ II. Que piſande ſunt. Piſa & grilela, & cum ſuperius mitte in gabata auricalca. Et mitte in fornaculiclo, & ſine flamma coce, ut non exeat foras, & poſt cola cum linteo mundum. Et ſi radaverint, decoque; & uſquedum ſpiſſa fiant, & qualibet opera picta aut ſcarpilata inlucidare ſu-*
B *per debeas. Et pone ad Sole. Deſicca illam.*

De eramentum album.

Ut in focum non perdat colorem in caliclo in fundu in ſummum vitrum mitte, & ſic confla eum: & quomodo eum fondis cum ſubcellum aperi eum.

C

Chryſographia.

Aurum obrizo limas. Lima tenuiter. Et in mortarium porforiti committis. Et adicies acetum acerrimum. Et teris pariter, & labas quamdium nigro fuerit. Et effundes tunc. Demum mittis aut ſalis granum, aut certe nitrum. Et
D *ſic ſolbitur. Et poſtea ſcribis, & litteras pellis. Sic omnia metalla ſolvuntur.*

Alia Chryſographia.

Plumbum conflas, & frequenter inunguis in aqua frigida. Et tunc conflas aurum, & reſtingues in predicta aqua. Et fit fragile. Deinde limatum teris
E *diligenter aurum cum argento vibo, & purgas eum diligenter, cum eſt liquidum. Et ſcribes ante; in alumine liquido calamum tingues, quod alumen cum ſale & aceto obptimo purgas.*

Alia auri ſcriptio.

Sumes laminas aureas & argenteas, & teris in mortario in ſale Graeco vel ni-

nitro, donec non pareat: deinde mittis aquam & effundis. Et iterum mittis ſal, & ablues ſimiliter. Et ubi par aurum remanſerit, adicies aëries flos modicum, & fel taurinum. Et conteris ſimul, & ſcribes, & literas polis. Si verò vis, ut diffuſum ſit, & ambundantis vis ſcribere, teris ſeparatim auripicmenti quatuor partes ſciſciles, & eletri parte una: & crivella; & miſces inde tantùm, quantùm equales ſit auro; & conteris pariter, & ſcribes. Cum ſiccaberis, polis. Ex hoc autem & tinuitur eo & in marmore pinges, ita ut ſimili modo quaſi cum auro ſcribas.

Scriptio ſimilis auri.

Scriptio: elirium & tres, rexine frixe lucidiſſime & tres, gumen auricolores & tres, auripigmentum clarum & tres, fel teſtudinis & tres, albumen oborum & quinque. Sint autem omnia & XX. Adicies autem croci Cilicenſis & ſeptem. Scribis autem non ſolùm in membranam, aut carta, ſed etiam in vitreo, vel marmoreo vaſe.

Inauratio pellis.

Tollas pellem rubeam, & pumicas eam diligenter, & temperas aquam tepidam, & labas ea diligenter, quoadusque limpidam aqua egrediatur. Deinde tendis in cantario, & lamnizas uſque tres vices. Poſt hec tendis in axe mundam. Sic facies deſuper, & cum ligno mundo cuoequas diligenter. Poſtquam autem exſiccata fuerit, tollis al-
A *bumen obi, & ſungia munda, & in-*
tinguis in ipſum lacrimem: & inducis
ſemel per ordinem. Si autem non ſuffi-
cit, inducis iterum. Et cum ſiccatum
fuerit, ponis petalum. Deinde intinguis
ſpungiam in aquam, & premis, & cum
ſiccatum fuit, polis. Deinde ſuper cum
pelle munda fricas. Iterum polis ſimili-
ter, & dracanto inauratur, ita tamen,
B *ut mittas in aquas ſub nocte, quoadu-*
ſque ſobatur.

Quomodo eramen in colore aurî tranſmutetur.

Tollis eramen mundum limatum par-
tes duas, & alumen Aſſianum in mor-
tarium piſatum diligenter & cribella-
C *tum partem unam, & comiſce. Et mit-*
tis in calido, & ponis in prunis, do-
nec conſletur, & comiſceatur heramen
cum alumen. Et deſine ſuccendere. Nam
ex multo incendio incendet alumen ipſut
eramen. Et poſtea inſundet ex urinam
ipſam formam vaſorum, que vis facere.
Et ſic funde ipſum eramen: in ſecunda
cumflatura non perdet colorem; in ter-
D *tia perdet. Cum limas, non perdet co-*
lorem, & cum battis non perdet colo-
rem. Cum verò frangitur, inutilis erit
. . . . . omnia alumen Hegyptia freſa
ſolid. tres, nitrus ÷ unam.

Operatio Cinnabarim.

Componitur ſic. Tolles ydroargiris
E *mundus partes II. ſulfuris vibi partem I.*
Et mitte ampulla ſine fumo, & leniter
igni decoques: facies cinnabari. Et laba
utiliter. Poſt hec tolles petala mundiſſi-
mas de eramen. Et ſuſpende ſuper ace-
tum acerrimum. Pones ad ſolem immo-
bilem. Poſt dies aperies, & tolles ipſa
petala. Colliges florem, & facies ja-
rim mundiſſimum. Poſt tolles plumbum.
Facies petala. Suſpende ſicut primum

 ſu-

ſuper acetum ; & collige ipſum flore. Et labas bene, donec mundum fiat: & facies ſini . . . . . Tolles de cinnabarim partem unam, & de jarim partem dimidia, & dimipſim partem dimidia. Et mittis in mortario marmoreo, & teres bene. Poſt tritionem mitte ex aqua, ubi coquitur hic titio-collon, & fiet.

Picmentum pandium.

Pandius porfirus: jotta decoctionis coquilii Lib. I. Cinnabrim ÷ I. ſiricum d . . . . . ÷ I. Omnia trita, & cum modica hurina commiſce. Mitte in vaſo vitreo, & reponis ad Solem, donec dicſiccetur.

Quianus noſcitur ſic.

Propter penſum ante commixtionem ſpecierum marmorem tritum bene commiſcis ſecunda menſuram coctionis. Pandius viridis quianus: Lib. I. ipſimittim ÷ Itu mitte: commiſce cum hurina expumata. Pandius quianus Lib. I. cinnabarim ÷ I. Trita cum hurina expumata. Hec omnia expoſuimus. Q . . . . . . ex terrenis maritimis floribus vel herbis expoſuimus virtutes vel operationes earum in parietibus, & lignis, linteolis, pellibus, & omnium Pictorum. Ita memoramus omnium operationes, quae in paretibus ſimplice in ligno, cere commixtis coloribus in pellibus ictiocollon commixtum.

Compoſitio Pis.

Primo pice urida ÷ I. dragmas duas ſulſor vibus. Sol. III. Reſine & III. Scyra: halii dicunt aqueoleum, halii flore, atque haluquedonia: Alexandrini autem amoraque. Naſcitur autem in a-

A *qua, ubi alba terra, terra ruſſea, terra nigra: & inde autem de aqua fiet melinus ſuper aqua in circuito exitus aquarum. Eſt autem qua gravis & egrota pro terra, que flore generat. Si autem colligitur, Martius, Aprilis, ſi calidos locos uſque ad Octobri menſe; colligitur autim ſic. Tolles ante lana molliſſima labata, & imponis ſuper a-*
B *qua, & exprimis in vaſo vitreo, abentem pertuſo modicis ſicera: aperies ipſum pertuſum, & ſubpone lana munda, donec deliquetur ipſa acqua & remaneat amoraque. Itaque amorem aque mittis & I. balſamum mundum ÷ I. aurias VI. oleum ſ...... licum. Alii oleum ricinum dicunt: alii laucidis, a-*
C *lii verò viſcum ſoli & I. picis cipreſſini Sol. I. aureas XII. piciſpinis Sol. I. Rapone exoleos Sol. II. nitro Sol. I. reliniſteo, alii ſodica, alii paudii ruſpcant, alii gugmam, alii manticam, alii timon, alii tricas, alii trico relmon, quo modo appii naſcitur in aqua, in parietibus. Ubi calce qui dicitur erba cappillacia arida: terita ÷*
D *I. aulocias, alii ſticis, al'i galmidam, alii gaddian, alii geropha, alii Marci Anini. Alexandrini autem ſcara mundianis, auri papati, herba ſubtilis ramoſa ſpina involuta albidiante: multi exinde accedent candelas. Naſcitur autem in locis petroſis & aſperis. Folia ſicut murta, & ipſa, arida & trita Sol. III. & I. robaſticis, alii cocu-*
E *dera. Naſcitur ſicut rubus fortiores ramos & ſpiſſus: fructum verò exmilem Zizi Feblus rotandus, pro quo vocaverunt gentiles Ziziſa acreſtis, habet intus grana triangula piloſa: ipſa grana ſiccata & trita Sol. I. omnia arrida trita ſimot.... Poſt hec comiſce omnia: adezizza Sol. duo, & comiſce & a-*

terres

A *terres hutiliter. Repones in vaſo teſteo vituminato. Et dum bullierit lento ignis ſemel, fiet compoſitio picis.*

De extinguendum ignis.

Dicamus nunc ad extinguendum, qualem opertet abere remedium; ſi exarderit ingnis, neceſſe eſt cum ſurvere extinguere. Si plus arſerit, arena infuſa netrina. B

De Lazuri.

Lazuri: principale ſolia floris viole collige bene, & in murtario mundo teres bene, & mitte ſaponem: ex aur... ungia ſine calcem mundus facies cum aqua tepidum; & ſolbe ſaponem in Lib. aque ÷ I. & fricas hutiliter ipſum ſaponem cum aqua, & dimittis refringerare. Et poſt hec mittis ipſam commixtionem in ipſos flores tritos tritura flores. Et mittes illum in vaſo vitreo, ubi poſſis manum mittere. Et reponis illut ibi; & poſt tempus ibis commiſcere. Semper commiſcis eodem modo, & permovis, comiſcis, aut non comiſcis, cotidie mobis ſemel in die uſque ad unam ebdomadam. Poſt hec tres dimittis, & duos permobis, donec decoquas. Poſt hec tolle ÷ Lilium fuſcum malorem, qui eſt porfir..... qui habet ſoliam veluti coltellus, ſimul & ipſum defricas in mortario hutiliter, & dimittis ſine ſapone, mittens aquam. Et poſt hec tolles ex viole compoſitionem Lib. II. alumen Egiptii. Spuma ſi forte eſt ſapone ſpumatum alumen mittis; ſi debile, crudus, mittis ÷ II. hurina ſpumata Lib. I. & lento igni decoques per oras ſe: & ſimul t...... eſt, mittis urinam ſive romultum Venetum. Mittis plus alumen.. Si autem Lazurin viſci......... ex albo lilium domeſticum mittis, quas ſufficiat, & decoques. Cuſtum autem coctionis tollis lignum concabum. Eice Lazurin; erba papaberis cocta cum ſolia florum reponis in piniatu novum una die, & aperies, & pones ad una die, & dum marceſcit, tolles aquam inctio collon hutiliter cum modicum cinabarim: commiſce, & exiet color pandius.

Compoſitio Lulacin.

Flore caucalide, flore lini inmundi magna mole duarum ſupradictarum, debiolam ÷ I. no..... partes duas, de majore partem unam, magma autem talem nos ſecundum compoſitionem Lazuri, ſed tantum cum aqua: de Lilio autem Veneto majore partem una iſta magmata fient, ambas in lignum detritum hutiliter. Reponentur in vas vitreum magmata duo: viole autem minore ſimutim facies magma, & de lilio Veneto majore ſimutim facies magna. Deinde mittis de labo, ideſt de cuo callida & de tenio partes duas, & de viola minorem partem I. & majorem partem I. alumen Egyptius ſpuma in Libras de magma quattuor ſpecierum alumen Sol. V. ſapone ex axungia ſine calce ÷ I. Iſta decoques. Modicum teres unguatum, exnerbiatum uvatum Lib. I. Poſt hec commiſce magma decocta cum ipſo uvatum, & comiſce cum coctione magme, & hutiliter teres, donec pulvis fiat. Tolles poſt hec & pones ad Solem. Iſtud eſt Lulacim. Zebelazuri zonta & ex floribus compoſitum eſt. Flores neulacis, quod gregetapſia dicitur, alii camaleonta; collige flore & repone; & poſt hec ungue manus tuas ex ſapone deuncto ſine calce & deinde fricas inter manus flores, & repones in vaſo. Poſt hec ungue manus tuas ſapone & ipſos flores. Iterum deſricas div..... & reponis. Facies, donec ipſi flores conſummantur. Et repoſitum in vaſo.

vaſo cooperis utiliter in locum calidum. Et aperies. Cognoſce, donec fiat veniti colores. Et poſt hec dimittes eum diſcopertum: tantum cum panno cooperis; tantummunde & tollas de uvatum viride, & decoques ex nerbiata, decoques cum hurina expumata, donec ſolbantur folia, & tamdiu quoquis, quoaduſque conſummatur ipſa urina, & fiat pinguis ipſa coctio. Et demitte, ut refricdet. Et tolles de flore neulacis Lib. III. ipſud autem uvatum Lib. II. & cinabarin dimidia ÷, & commiſce: tere munditer. Cooperies ipſum mortarium, & demitte illum requieſcere. Et tolles op..... & mundas intus & foris hutiliter, & delabas, ut nec ſordes dimitta nec linum. Et tolles ipſa oſtria, & pones in cacabo nobo, & dequoques in fornace, donec ardeat & fiat pulvis, & refricdas. Teres ſimutim hutiliter. Tolles ex ipſo pulverem Lib. I. & tolles jarim mundum, & mittes in alia urina diſpumata; & teres diutius, donec turbuletur ipſa urina, & fiat viridis. Et poſt hec ex ipſa hurina turbula comiſcis in ipſum mortarium, & defricas bene. Et repones in vaſo nobo. Et pone ad ſolem diem una; & poſt cooperies, & linies. Et pone in fornace de Vitriario ſuperius die una. Et exies Lazuri.

De Ruſſeo.

Ruſſeum verò de tribus ſpeciebus componitur: hec coquitur ſic. Tolle lacca. Teres utiliter, & comiſce cum hurina expumata, & decoques bene lento igni. Et ipſa coctione mittis ÷ I. Lulacim Sol. I. & trita hutiliter. Demitte reſidere ad Solem.

Alia compoſitio vermiculi.

Mittis vermiculum. Lib. I. coccarin Lib. I. Coccarin naſcitur, ſicut ſuperius dictum eſt in folia cedrin non tritae. De poſt fornacem....... Lazurim primum ÷ comiſce. Teres hutiliter in mortario, & mittes hurinas diſpumatas Lib. XV. Et mittis in cacabo novo. Decoques donec ad dimidiam veniat partem ipſa hurina, & ateres ipſa crana. Com.... cinnabarim in linteolo. Delabas ſicut ſuperius continet, donec conſumatur. Et poſt hec reponis ad Solem.

Alia compoſitio vermiculi.

Vermiculum Lib. dimidia: alii vermiculi I. ÷ VI. pſimiti VI. Lulacim ÷ VI. trita utiliter. Ponis in cacabo. Addis hurinam expumata Lib. X. & mittis in linteolo raro. Piſas ipſum. Coccum delabas in urina, & iterum piſſas. Delabas hurina, donec expendatur ipſud coccum. Sed decoque donec beniat ipſa hurina ad dimidiam partem, & reponis ad Solem.

Pandius purpurei colorem compoſitus ex IV. ſpeciebus Lulacim, Quianus, Cinnabarim, Lacca & quibus ponderibus trita, & componis in vaſo vitreo; & ponis ad ſolem, donec deſiccetur.

De Metallo.

De Metallo ad auro coquendo indicamus vobis, comodo coctam fieri poſſit de pinguitudinem; & dum ipſum metallum inventu fuerit: facies vaſum, quod de ipſum metallum recipere debeat Libras XX. Et poſtea mitte cum ipſo vaſo in fornace, & ſufflare ad ignem ad ora prima uſque ad hora ſexta. Poſtea vero pinguitudine metalli mittendum eſt corallum Lib. II. Amomacos fundatum caucuar . . . Libram ſable Lib. II. cera alba ad ſufficientem, quantum opus fuerit, unctum Lib. II. tartarum Lib. I. coctam de omnem pigmentum per ſemetipſum ſingulis intratem,

tratem, quod vos legitis, nos amam probatam habens ſi iſto delectabile, quia tres metalla ad auro coquendo continet, & alium metallum indicamus vobis cocendum; ſed plus verò diſculuerit, qua metallum auri, quod ipſum cocere voluerit; ſicut nos odore erit, & in ipſo vaſo, ubi coctum fuerit mittentem: prima vero coctura pice ardaſta medietate Lib., alia vero perſuſa vetrum maſtalo. Tertia verò coctura ſtagnum Lib. II. qui ipſum metallum adopera ſalvam perducit. Et dum coctum fuerit, & ſic iſtud quid in ipſum metallum mixtum fuerit, ad pulberem vertitur, quia probatum eſt.

De Praſinus tera.

De Praſinus terrea eſt viridis & ipſe lapis terrea viridis, ex quo metala manatur; argentum naſcitur autem ex ipſa terra in locis petroſis, ubi inveniuntur multa metala, & diverſis coloribus: iſta petra trita albas benas habet, & decocta exeunt nigra. Sic enim probatur; comminuta poſt coctionem, intus ut argenti colores oſtendit iſte lapis, quod exiet argentum. Tolle ex ipſo metallo; fornace enim ſuperius prime cathmite mittis ipſum metallum in catia camini, & imple carbonibus, & decoques, ut ſuperius diximus, joſu ligna, & ſus carbones: & decoques & fundis in die una: & dimittis recfriddare in ipſo loco. Et poſt hec tollis ipſa maſſa, & comminues minutatim. Remittis in ipſo caminum ſicut primum: & cum illud plumbum remininum in C. Lib. maſſe plumbi XV. Et coquis ſicut prius per dies III. Poſt hec jaeice ipſam maſſa. Et committis in caliclo, & conflas per duas oras.

De Lapis Adaman.

Lapis adaman naſcitur ex cathmia & auri coctione in prima contrictione maſſa, & poſt prima coctura, dum confringis maſſa omnis maſſa & confringitur lebiter iſa au . . . . . remanet alia magna, alia minima; quibus ferrum non dominatur, nec aliud quid aliorum lapidum: ipſa autem potes . . . . . qui omnibus prevalet, ſolum plumbum poteſt; & hec plumbi potentia. Tollis plumbum femininum facilem & mollem, & ſolbis in loco & jactas ibi ipſum adamantem parem, quum volueris ſuptiliare. Et lento igni ſuccendis plumbum: & dum ceperit ſubtiliare, continuo cum mordace tolle, & in ſapone ex oleo operies. Et poſt hec tolle leniter mundiſſime, eo quod ſit debilis. Eſt enim fracilis, pluſquam plumbum, eo quod ſalbatur in ipſa plumbum. Et deinde tolle illud de ipſos ſapones, quantum volueris ſubtiliare. Et poſt mitte in igne diligenter, & candet per horas duas vel tres, donec candet utiliter. Deinde tolle, dealbas, & exiet adamans, cui ignis non dominatur, nec ferrum diſſipatur. Laboras, non cordatur, per quod omn . . . immitare quod volueris operare.

De Conquilium.

Conquilium naſcitur in omne mare, pluſquam in inſola, in his lacis, conculam habet in ſe locum ſanguinis, & ſanguis rubeus porfiri zontas, ex quo porfira tinguitur. Colligitur autem ſic. Tolle conquilium, & quoquet ipſum ſanguinem cum carnibus; & tolle moriam de mare aut ſalis morie, & componis in vas, & dimittis.

De

De tictio porfire.

Tictio porfire. Tolle alumen Alexandrinum, & terres utiliter, & pones in gabata, & mittis ſupra caldam bullientem, & permove diutius, & dimitte reſidere. Et poſt hec cola ipſam caldam, & exagintat. Mitte ibi quod habes ſtinguere, & quod periet. Dimitte duos dies. Et poſt dies duos commobe, & fac quod joſu ſuſu.

De difirentia exaurationis.

Diffirentia exaurationis; ſi in ligno agmigdale in infuſa una die, deinde teres utiliter ipſam gummam cum aqua, & addito crocum, quod ſufficit. Tingue ipſam aquam cum gumam, & tepefacta omnia lento igni, ut neceſſe fuerit; operarit in ligno in primis, vel in parietibus. Tollis albumen obi ſubtile, & addito gracum, quod ſufficit, tingue, & commixta, & terrtarum panis in vaſo vitreo lineleo ∸ I. gummam infuſa ∸ I. grogum, quod ſufficit. Commiſcet cum aqua. Dequoque iſta tria capitula; ubi neceſſe eſt in exaurazione petalarum operare.

De compoſitio linei.

Compoſitio Lineileum Lib. II., gumma ∸ reſina ſuppini ∸ I. Omnia trita dequoquantur in vaſo terre.

De Lineleo.

Lineleon ezauratione. Lineleon Liber II. gumma ∸ reſina ∸ crocu Solidus II. Iſta trita & commiſce, quemadmodum ſuperius.

A

De operatio externiture.

Operatio externiture exaurationis; ſi ſuper pelle cruda immobilem tinctam, aut ex pſimitthin mittis, aut ex aliquo quolor externitum iſta criſo-petala reponuntur. Et poſt deſiccationem deſuper lineleon perunge expoſitione, quod ſuperius docuimus, ubi crocum componi diximus.

B

De inductio exorationis.

Inductio exorationis. Petala fiant, de ſtagno fiant, aut, ſi ſolbe bene, ipſud ſtagnum effundes paulatim marmore. Et facies petala ſubtilia ſicut ex auro. Et ponis ſicut criſapetala, ut ſupra docuimus. Et quoques erba celedonia, & ex ipſa coctionem colatam mitti ∸ III. crocum Solidus III. auripigmentum Solidum I.

C

De Criſocollon.

Criſocollon in omnia: Calcuececuamenon ∸ I. ſapone olei Sol. III. calciatarim Sol. I. Iſta commiſce. Primum teres calcuetcummenon utiliter pulber & cactarium ſimatim, & commiſce cum ſaponem. Et quantum neceſſe fuerit aqua ipſam criſocollon.

D

De alia criſocollon.

Alia criſocollon. Calcuetcaumenum Lib. I. alumen Sol. II.

E

De Criſocollon aurum.

Criſocollan aurum commixtum cum argento vibo: & poſt hec intra in calidlo, donec ardetur ipſud argentum vibum. Et poſt tolle aurum, & teres in mortario munditer, donec fiant pulvis.

Ei

A *Ei commiſcet illud cum ſaponem ex oleo quam ſufficit coctio criſocolli.*

De argenti gluten.

Argenti gluten partes duas, & heramen partem unam.

De alia argenti gluten.

B

Alia argenti gluten. Argento mixto cum argento vibo, & ponis in ignem donec deſiccetur ipſud argento vibo. Et poſt hec teres utiliter, donec fiat pulvis. Commiſce cum ſapones, & aquas, quod ſufficit.

De aeramenti gluten.

Aeramenti gluten. Aeramenti Liber
C *una, plumbi Liber duas. Commiſce. Solbis primum aeramen. Deinde mittes plumbum, & commiſces in unum.*

De Stagni gluten.

Stagni gluten. Stagni partes duas, & plumbi unam.

D De petre gluten.

Petre gluten: marmoris albe aridum pulber; & tolles hitiocollon ÷ I. taurocollon ÷ I. & mittis cum aqua commixta. Coquis dum bullierit. Mittis pulber marmoris, & facis gluten mar-
E *moris.*

De petre gluten.

Petres gluten. Hitiocollo ÷ II. caſei gluten ÷ duas. Et mitte ex ipſo pulbere marmoris, ſicut ſuperius.

De Ligni gluten.

Ligni autem gluten. Taurocollon ſimatim, ictiocollon ſimotim, gluten aurum autem & argentum, ſicut ſuperius docuimus in exaurato.

De Glutinatio.

Glutinatio: lingna in aquam ictiocollon ÷ I. tauroncollon ÷ lacteficit ÷ I. titimalli lac ÷ I. Iſta miſce in aqua. Decoque. Eſt gluten ad ſcalphita ligna. Si lignum in lignum, unum ex tribus ſupradictis. Si autem oſſa in lignis caſei gluten ÷ commixtum cum ictiocollon ÷ II. Et mittis. Decoques in unum, & gluten calidum calefacis modicum ipſa oſſa, & inglutinas.

De Lapis orebus.

Lapis orebus, quem vocant Alexandrini cathmia, naſcitur in umidis locis. Eſt autem facilis ad piſandum. Eſt enim niger. Ingreditur in ſolidatura argenti.

De Lapis aerietis.

Lapis aerietis, quem vocant leoconpandium: eſt enim terra praſina, in qua naſcitur, creſcentem autem terra & refloriens florentes florem album rotund... quadroagutum. Poſt hec ſgringit, & fiet lapis florentem flore conſtringit terra ipſa praſina, & fient petre alie auri colores melini, alie pandii, alie candidit, que dum per percuſſit fuerint, exiet ignis, ex ipſis egredietur argentum vibum. Aprile Menſe & Magio excaliſcente terra habundanter flore cabas humidum lucum uſque ad genucalum, & diſſaperies terram. Invenies flores veteres duratos & aderentes terre factos lapides. Alie enim floriebant & indura-

verunt, & terrenum adeſerunt; ſed remanſerunt ut margaritas, eo quod non conjunxerunt tempus. Alia flore competenti tempore ſicut nibe alba, quam cum invenerit iſtam, allebat cum banga terra cum floribus. Et mittis in pila marmorea. Et dum impleveris, mittis aquam. Et commiſce bene; & terra, que in ea eſt, jacta foris, & remanere argentum vivum. Exiet autem & de metallo argenti quando in quo ad incendere precurrit. Et colligent illud artifices.

De Lapis fumice.

Lapis fumice naſcitur in univerſis locis. Tritus ingreditur in capponovo, & mittitur in fornace figuli, & coquitur bene, coopertum utiliter, ut non ingrediatur aliqua immunditia. Poſt hec eicitur, & teritur butiliter, & in compoſitione auri per gemmamen ingreditur in temperatio . . . . decalama.

De compoſitione auripicmenti.

Compoſitio auripicmenti: triti mundi argenti vibi ÷ I. auro cremiſſe ÷ I. aurum autem battis, & facies petalum, & mittis ipſa petalam & ipſum argentum vibum in erulla ferrea, & incendis donec ſolbatur aurum, & commiſcuatur cum argentum vibum. Et poſt mittis auripicmentum in ipſa erulla modicum & commixtione argenti vibi. Et decoques bene. Et exaginta, donec fiat pandius.

De calcoce caumenum.

Calcoce caumenum fiet ex eramen mundiſſimum Petala munda: mittis in caccabum inuſitatum ipſa petala, & ſulſor vibum tritum; ſterni primum ipſa petala in caccabum, quantùm capet. Et poſt hec aſpargis ſulſor, & poſt ſuper- A *pone petala, & deinde aſpargis ſulſor, & poſt ſuperpone petala; & ita facis, donec impleas ipſum caccabum. Et poſt pone ipſum caccabum in fornace Vitriari. Coque per dies quatuor. Et dum refricdaverit, confringes comminuto alumen Aſianum ſecundùm compoſitionem ſulforis ſimul. Cooperietur ipſe caccabum, & letatur cum argilla ſecundùm operationem* B *prioris, & coquitur per dies ſex. Ipſe autem dum cunfringatur ſolbe calcoce caumenu.*

Ad cluttan auream de Letarum.

Eletarum comodo fiet? Pones duas partes argenti, & eramenti tres, & auri tres. Aurum & eramen equibus.

C

De glute Auri.

Glutem auri: ad fiſtulas de criſoclabum, & tariti ÷ I. calcucetaumenum ÷ II. afronitron ÷ I. ſapone ex oleo ſmecalce ÷ I. vitriolum Sol. II. acetu dimidio ÷ I. aqua ÷ I. & commiſce. Pone modicum tepidis &c.

D

De Littargirium.

Littargiri compoſitio. Aliud quidem ex plumbum, aliud ex argento. Compoſitionem quem ex plumbo fiet, ſic componis. Plumbum imponis in caccabo potius femininum & molle, & ſolvis illud bene. Deinde cum ſolutus fuerit, E *cum piſtillo ligneo frica plumbum, & incenſetur. Mittis cinus cum carbonibus vivis, hac teres, & iterum mittis cinus. Et non deſinas terendo quodaduſque facias eum ut pulverem. Et poſt labas eum ex aqua. Si autem volueris eum, ut ſtringant & fiant ſpiſſus, mittis in caliclo cum oleo, & calefactum adunatur. Et dum refricdaverit, frangis caliclus, & exiet ut piſus.*

De alia compoſitione Litargii.

Alia compoſitio Litthargiri ex argento fiet ſic: conflatum argento ex illa ſorditie, quae ex eo exiit, trita cum oleo intra, ſecundùm ſuperiori compoſitione. Plus autem incendit propter fortitudinem argenti. Plumbi autem Litargiron, antequam ſolidetur, intrat cum aqua in vituminatione teſtea. Dum autem atrinxerit, ubi voluerit, neceſſarium erit.

De Cemcauſis.

Cencauſi: prima argenti & eramenti aſpri calci battis aurum & facis petalos ſubtiles tenues. Et poſt mittis argentum vibum. Et ipſa petala ſolbes, donec ſolbatur ipſut aurum. Si autem minuetur argentum vibum addis, donec coquatur aurum. Deinde mittis in teſtum, & cum alio teſtum teſtu terres, uſque quod adtenuetur & commiſcatur aurum cum argento vibo. Et radebas, quod habes inaurare. Perungues modicum: excalefacies, & exprimis cum linteolo mundo. Sic totum exterges. Quod aurum remanet, mittis, in ignem probas. Similiter & una & duas inaurationes in vas novum mittis. Si autem lebiter ſemel unctum eſt, & defricas cum ferro, candens illum, & coloratur. Deinde micas panis defricad illud, donec elimpida colorem. Similis eſt & inauratio ferri. Sed primùm aluminatur. Tolles partem bitriolum, & modicum ſal, & acetum tam . . . . . in caliclum calefac, & exinde ungues ferrum, & ubi habes inaurare. Hec eſt inauratio prima. Que autem vitrum inaurat, tolle partem de cluta piſcis, & partem de gumma amigdale, & mittis, infunde, & coque, & ungues ipſum vas, & concide ſubtiliter petala . . . . pone ſecundùm ſimilitudinem,
A *quodvis facere ſimiliter, & lapidem labas cum aquas, ſimiliter & lignum, & dum ſiccaberit glutinatio cum acmattita lapide aut cum ferro defricas.*

De Criſografia.

Criſografia & petalis; croco vetriſſimo tolles radices de ipſo flores & ter-
B *res diutius. Tolles obum & aperies. Proice primam, ſequenti quod exiet albumen ſuſcipe in ipſo crocum; & teres utiliter. Ungue, & ſuppone petala.*

De tertia Criſografia.

Tertia criſografia. Tolle argenteum vibum. Cummiſce cum aurum, ſit inter-
C *rationem, & teres bene. Mittis in calicro, & pones in prunis, donec diſiccetur ipſum argentum, & remaneat aurum invalidum. Et deinde mittis in Mortario marmoreo, & cum piſtillo ferreo teres ipſud auro, & mittes in aqua. Decoquatur ſimiliter. Mittis in compoſitionem ipſam aquam de ſumam, teres utiliter, & pones in ampullam,*
D *& ſuſpende ad Sole, ubi volueris cum ipſo calamo cum quo ſcribere quod volueris: ſimiliter argentum & eramentum cumponis.*

De tictio petalorum.

Tinctio petalorum ſtagnu. Tolle crocum mundum ÷ I. auripigmenti boni
E *feſſi ÷ II. Et tere, & mitte cum gummo dimidia ÷ & lineleon ÷ dimidia, & aqua plubiale aut dulce comiſce. Et bulliantur. Et poſt commiſce confectiones. Teres bene, & tolle; cum ſpugia unge ipſa petala. Et dum deſiccaverit ſecundo unge, & deſicata tolle unicinum, & deinde frica, ut ſplendeat.*

A

De Sulfor.

Quomodo Sulfor quoquitur. Coquen lardum & ex ipſo oleo tolle Liber II. & ſulforis terra Liber IV. Mittis in cacabo. Trita ipſam terram, & bullies ſecundo vel tertio ſundis latere.

De Catmia.

Cathmia compoſitio ſic. Eramen mundum Lib. I. calcitarin ÷ II. afronito ÷ I. Sulfor ÷ I. Hec mittis in celico, & ſolventur in unum, & coquentur, donec comburatur ipſut eramen & calcitarin. Et lavantur ea, quae remanent. Cathmia quignus eramen partem unam, & plumbi parte I. tripſis nitri ÷ I. calcitarim ÷ I. afronitrum ÷ I. commixtam & combuſta: commiſcet eum aceto, & reponis ad Solem, & ſiccat tres: amfions fiet ſic. Tolles plumbum molle, & ſolbet in vaſo teſto forte & majorem, ut ſufferat tritura: tolles piſtillum, & mittis carbones cum cinos ſupra plumbum; priuſquam recfride, permobes illud cum peſtillo lenter & bene, donec adtenue ſubtilis, ipſum plumbum. Immittis cinos cum carbonibus & teres. Poſt hec mittis in gabata lignea & delabas. Poſt hec componis in cacabo nobo cum ſulfur & decoques per III.

De compoſitio afroniari.

Compoſitio afronieri ſecunda que & queritur a gluete auri & argenti vel eramenti. Nitro Egiptium Lib. I. Sapone de axungia ſine calce Lib. I. Teres hutiliter, & commiſce. Deinde autem ad Solem ponis, aut in calido loco, hutile eſt a gluten auri; ad argentum autem propter mollitiam argenti componitur, molliat, duas partes de Sapone, & una de nitro.

De compoſitio brandiſii.

Compoſitio brandiſii: eramen partes II. plumbi parte I. ſtagni parte I.

De alia compoſitio brandiſii.

Alia compoſitio brandiſii: eramen par-
B *tes II. plumbi partem I. Vitri dimidium, & ſtagni dimidium. Commiſces & conflas; fundis. Secundùm menſuram vaſorum facit, & agluten eramenti cum afrinitru.*

De Compoſitio Cinnabarim.

Compoſitio Cinnabarim: al..... inus
C *mundiſpume ex argenti vibi & ſulforis vibi partem I. argenti vibi partes II. & ipſa mundiſſimam tolle ampullam for...... & ſine fumum, quia & colorem ſulfori tritum & amixtum argentum vibum mittis in ampullam non plena minus abentem ÷ II. Quod ſi major eſt, & III. ÷ minus habeat; & mixta exaginta. Et facies fornacem mi-*
D *norem vitriari, ut ampulla larga & capiat, & dimittis locum, unde ampullam ingrediatur. Et divides cannas, & inde incendis fornacem. Dimittis & aliam feneſtrellam minorem, unde exalet flammam in circuitu. Signum autem coctionis hoc eſt: dum videris ubi ampulla minus habet porfirizontam, fumum & colore facientem, ut cinnaba-*
E *rin, deſinis ſuccendere. Nam ex multo incendio ampulla crepat. Et dum percoctum fuerit, dimittes eum refricdare.*

De Jarim quomodo debeat facere.

Quomodo debeat jarim facere. Tolles lamnas eramenti, & derade bene, & ſuſpende ſuper acetum, & collectionem, quam facit, rades & collige.

De

De Lulax.

Lulax ideſt Indicum: compoſitio jarim ÷ II. vitrioli mundi ÷ IIII. alumen Egyptium ÷ II. uvato ÷ II. Ipſum autem uvato ſimoti piſa munditer, jarim verò & vitriolo & alumen in unum. Et tolle ſaponem ex oleas II. & ſale dimidia ÷, & commiſces in ipſas tres ſpecies: poſt quod piſas; commiſcet diligenter ſecundo cum ſapone, & deinde tolle uvatu: piſa eum, ut..... & commiſce ipſum cum ſupradictis ſpeciebus, & defricas diligenter, & dimittis diem unum requieſcere. Confectio ejus hec eſt. Hurinam mundam Libram I. requieſcere, & ipſam diſpumata & commiſce cum ipſas ſpecies, & terres diutius, & ſi eſt caccabus ferreus, ſi non in eo mittis & decoques. Signum coctionis donec veniat ad tertiam partem. Et tolle gypſum coctum bene piſatum. Mittis: & tolle coctionem: commiſce gypſum, & defrica diutius, & mittis in vaſo, & ponis ad Solem, & dum extraxerit frangi ſpetia, & ponis illa ſiccare.

De confectio Ficarim.

Confectio ficarim. Tolles lacca mundiſſima Libram I. & decoque cum urina expumata Libris V. & decoque munditer. Non dimittas ſupra modum bullire. Et tolle oſſa cranci munda, & incende munditer; & terres quod ſufficit, commiſcet in laca, & tolle ſimilia infuſa in aqua, deliqua bene; pinguis autem ſit illa deliquatio; & piſa in unum bene, ideſt oſſa granci & lacca, & ipſa deliquatio ſimile, & commiſce. Mttis in vaſo, & deſiccas ad Solem hutiliter ficarim.

. . . .

. . . . & *dimitte alios III. dies. Et poſt hec exaginta. Similiter & dimitte alios VIII. dies, & exagita de infra diem. Et poſt hec tolle inde, & mitte aliut alumen. Et facis exinde aliam tinctionem. Et mitte ibi. Et poſt tolle ipſam urina expumam ſemel. Et poſt hec mitte in caccabo ereo. Et tolle ipſum coquilium, & laba leviter ſemel in aqua. Et poſt hec teres hutiliter. Pone in panno raro, & delaba in ipſa urina caccabi. Et poſt hec de ſaguine porcino, & inde frica, & ipſum bene ſimiliter lava. Saguinem au...... porcinum, griaridum Libra, Conquilius ÷ III. de ſanguinem porci; & poſt hec labas ſemel modicum, & deſicca. Mitte in caccabo, & fac bollire ſet...... terre caccabi ſub eodem modo Liber coquilii cum ſanguine, ideſt IX. ÷ coquillii, & III. ſanguini porcini.*

De hoxſi portiones.

Oxi portiones: & mitte innunum: mitte in eadem tinctionem quodquod volueris tantum ex alumen. Si autem volueris plus munditer tinguere, mitte unum caccabum ſicut primum. Fiet enim & tertia tictio eodem modo.

De porfiro citrino.

Porfirio cidrino. Prius autem tingit citrino, & poſt hec intrat in tinctionem, ubi tingitur perfircur.

De Criſorantiſta,

Criſorantiſta: criſorcatarios ſana, megminos, metaydos argiros & chetes, cinion chetis, chete, yſpureorum, ipſincion, ydroſargyros, chetmatha, aut abaletis, ſceugnaſias, dauſſira, hecnamixan,

mixan, chiſimon, per dieti terea pulea ſibuli. . . .

De Ariſparſio.

Ariſparſio criſopandio: pulver auri triti, ſicut ſuperius diximus, cum deſiccatione argenti vibi, ideſt pulver auri partes duas, & jarim partem unam commiſce. Tum compoſitionem daufra, & diſpone exinde quod volueris.

Argiroſautiſta.

Argiroſautiſta: argentum mundum commiſce cum argento vibo, & deinde tolle ipſum argentum, & teres donec fiat pulvis, & commiſce tum compoſitione da aufira, & diſpone ubi volueris.

De alia argenti ſparſio.

Alia argenti ſparſio paridio. Tolle argentum mundum, & commiſce cum argento vibo, ſicut prediximus. Et deinde mitte in caliclo, & depone in igne donec dectur argento vibum. Et poſt tolle argenti partes duas & jarim partem unam, & commiſce ex compoſitione de aufira & diſpone.

De petra qui dicitur Smira.

Petra qui dicitur Smira incende omnem vitrum.

De terra que vocatur Limnia.

Terra qui vocatur Limnia, que eſt alba ſubporfira, naſcitur in petroſſis locis, & his ſignis cognoſcis eam. Cum infuſa fuerit ſonum da ſtridoris, alumen vero viridem & porfirum. Omne tingue, & eraberillium & ...... terra nigra non..... eo quod eſt fuſta. Naſcitur antem in Gyptum & Africa &

A *in Ebilat & in Italia. Naſcitur in humidis locis, in vallibus. Ex ea tinguitur ruſſeum commixta cum aceto, cocta rede colorem, & poſt hec reberatitur in coccum.*

De Lapis focaria.

Lapis, que dicitur focaria, ex qua
B *eramen coquoquitur. Naſcitur enim & alius ſimilis unum dum percutitur mitti ſintillas raras. Et eſt rubeus. & igneus colorem habens eramenti: & dum igne miſſus fuerit ut probetur, incenditur, & colorem non mutatur: collettum autem & contritum minutatim, & collecta maſſa, & cum letamen vobinum aut caprinum & palea coopertum incen-*
C *dis per dies duos & noctes duas, donec conſumetur ipſum letamen, in fornace autem ipſud poſſis coquere, & eramen & plumbum. Et poſt quod refricdaberit, colligitur ipſe lapis qui jam coctus eſt, & prima penſionem Libras CCC. in prima coctum, in qua minuctis carbonem coſinos decem; & toto faſces de tela. Et dum ingreſſi pueris*
D *magiſtri in opera & in cera omnia dimittis ſtare & refricdare, ut non currat ſicut plumbum aut ferrum aut cera metallata, eo quod piger fiat. Et dum ſe refricdaberit, comminues minutatim, & in fornacem conflatum operaris ex eo.*

De Lapis fiſſos.

E *Lapis fiſſus naſcitur in Cappadocia, Aſia, Iberia, & in Italia. Eſt enim fuſcos & furtis. Et dum comminutus fueri inveniens in eum venas albas. Dum vero incenſus fuerit, fiet rubeus, quem Alexandrini vocat cathmia, eo quod confla vitr.... Naſcitur autem in altis locum & ventoſis. Eſt enim ipſe lapis crepidinoſus.*

De

De Lapis gagatis.

Lapis gagatis ſimilis coloris auripicmenti: non enim ſic multum viridis, qui dum rumpitur, ignem etmitti, & finditur lamiminas lamnas, per quod Alexandrini vocant eum petram plana, ex qua fit ceramarmor, qui piſatur ſubtiliter. Mittis Lib. I. de ipſo lapide & duas taurocollo, & aque Lib. V. & bis, & tertio bulliens aſſidue commiſcens & fiet ceramarmor.

De Lapis trachias.

Lapiſtrachias naſcitur in univerſis locis viridis, fiſſus, fuſcus. Combuſtus fiet albus. Mittitur in caalimia in mundatione argenti.

Habes heic, ſi recte attendiſti, quo in loco Latina Lingua foret Seculo VIII. apud minus doctos, & quot verba ac formae dicendi e vulgi loquutione in Latinam irreperent: exempli cauſsâ: *ejicis, ut refridet: ſecundò quod* pro *ſecondochè*: *cuſe ipſas pelles*, pro *cuci le ſteſſe pelli: laxas deſiccare*, pro *laſci ſeccare: batte lamina, & poſt illa battuta: per martellum adaequetur tam de latum quam de longum: ſcaldato illo in foco, batte & tene illud cum tenalea ferrea: ſed tornatur de intro in foras: dextende: eum ibi ſcalda: pone ad battere: & denante: ſetacciantur: modicùm laxa ſtare: lixa illud: & ſi lixare volueris: prinde remiſce: flore puppli piſta iſta tota* (ſed fortaſſis ibi ſcriptum ut alibi *piſa* Latinum verbum) *& cribellata: adplunare*, ſeu *adplanare cum matiola lignea: divide eum & adſucca: oſſa granci &c.* Nuſquam memini me videre monumentum ſerae antiquitatis Italicae vulgaris Linguae fruſtulis tam ſaepe immixſtum. Scilicet quoties

A Linguâ Latinâ, quae ſola tunc in ſcripturis uſurpabatur, quiſquam minus peritus ſenſa ſua exponere ſtatuebat, ſi eum deficiebant Latina verba, verbis, ac formulis Vulgaris Linguae utebatur in ſubſidium inſcitiae ſuae, agebatque coactus, quod poſtea conſulto egit Merlinus Coccajus, ſive Theophilus Folengus in ludicro B Poëmate ſuo. Vide & Capitulum *de Criſorantiſta*, e Graeco quidem deſumtum, literiſque Latinis redditum ac expreſſum, ſed aſpectu omnino deformi, ac poſtmodum in altero ſubſequenti Capitulo *de Argiroſantiſta* Latinâ rudi verſione tranſlatum. Quod tamen interim ad rem noſtram facit, hinc habemus, vel C Seculis barbaris fuiſſe plura quàm credimus Artium documenta ac artificia. Plura non noſcimus, quia illorum memoriam literae nullae ſervarunt. Sed veri videtur ſimile, multa opificia iis etiam temporibus tum ad neceſſitatem hominum, tum ad commodum atque oblectationem peracta fuiſſe: quae ſi ſupereſſent, lau- D dem ſaepe, interdum quoque admirationem a nobis exigerent, atque impetrarent. Deſiderius Caſinenſis Abbas, de quo nuper fuit ſermo, non de Muſivorum arte reſtituenda tantummodo ſolicitus fuit, uti Oſtienſis ſcribit Lib. 3. Cap. 29. Chronic. Caſinenſis: *ſed & de omnibus artificiis quaecumque ex auro vel argento,* E *aere, ferro, vitro, ebore, ligno, gipſo, vel lapide patrari poſſunt, ſtudioſiſſimos prorſus artifices de ſuis ſibi paravit.* Ex hiis aliiſque Artibus, quarum etiam nonnullae defecerunt, nulla erat, quae ſtudioſiſſimos ac ingenioſos admodum artifices non numeraret, ita ut eo tempore *mira* perfeciſſe crederentur. Leo III. Papa, ut habet ſaepe laudatus Anaſtaſius in illius

lius Vita, circiter Annum Chriſti DCCCII. *juxta Eccleſiam Beati Petri Apoſtoli fecit in triclinio majori Mirae Pulcritudinis decoratam Abſidam de Muſivo ornatam; & Abſidas duas dextrâ laevâque ſuper marmore & picturâ ſplendentes.* Idem Pontifex *feneſtras Eccleſiae beati Pauli Apoſtoli Mirae Pulcritudinis ex metallo cypſino decoravit.* Praeterea in eâdem Baſilicâ Pauli *fecit Cyborium cum columnis ſuis ſuper Altare Mirae Magnitudinis & Pulcritudinis decoratum, ex argento puriſſimo, penſans Libras duo millia & quindecim.*

Atque heic minime omittendum eſt, praeſertim videri floruiſſe Saeculis iis Aurifices, ſive fabros, qui ex auro & argento diverſa ingentis pretii & laboris opera conficiebant. Lupus Ferrarienſis in Gallia Abbas Seculo Chriſti Nono ejuſmodi Artificum mentionem habet, ita ſcribens Epiſtolâ 22. *Veſtram opinatiſſimam flagito liberalitatem, ut duos noſtros famulos a veſtris Fabris, quos Peritiſſimos vos habere longe lateque Fama vulgavit, Auri & Argenti operibus erudiri jubeatis.* Et ſane Romanorum Pontificum Vitas adi apud eumdem Anaſtaſium. Ibi recenſita videas ex his innumera, atque eam copiam, ut excedere fidem quiſquam, ſed immeritò, ſuſpicetur. Nam praeter alia vaſa miri artificii, Imagines Sanctorum, Lampades, Coronas, Calices &c. ex auro argentoque ſingulari induſtriâ paſſim ſtruebant. Idem Leo III. fecit Imaginem beati Petri *Apoſtolorum Principis in porta Virorum, ex auro puriſſimo, & gemmis pretioſiſſimis Mirae Magnitudinis & Pulcritudinis, penſantem Libras decem & novem, & uncias tres.* Pariter *in Baſilica Salvatoris, quae appellatur Conſtantiniana, fecit Cyborium cum columnellis ſuis quatuor ex argento puriſſimo, di-*

A *verſis depictum Hiſtoriis, cum cancellis & columnellis ſuis Mirae Magnitudinis & Pulcritudinis decoratum, quae penſabant ſimul Libras Mille ducentas viginti ſeptem.* Neque aliter Paſchalis I. Papa in beati Petri Apoſtoli Eccleſia *Oratorium ſummae magnitudinis atque pulcritudinis decoranter conſtruxit: & ſuper columnas in quadrificio camerantes*
B *Muſivo, pulcriſque metallis decoravit, & imaginem pulcherrimam de argento exauratam cum diverſis hiſtoriis inter marmorum conſtructiones ordinatis infixit, quae penſant Libras ſexaginta duas & ſemis.* A pluribus recenſendis abſtineo. Sed certe omittendum non eſt, quod habet Eginhartus in calce Vitae Caroli Magni, dum ſcri-
C bit: *Inter ceteros theſauros atque pecuniam tres Menſas argenteas, & auream unam praecipuae Magnitudinis & ponderis eſſe conſtat. De quibus ſtatuit atque decrevit, ut una ex iis, quae formâ quadrangulâ deſcriptionem Urbis Conſtantinopolitanae continet, inter cetera donaria, quae ad hoc deputata ſunt, Romam ad Baſilicam beati Petri Apo-*
D *ſtoli deferatur. Et altera, quae formâ rotundâ, Romanae Urbis effigie inſignita eſt, Epiſcopo Ravennatis Eccleſiae conferatur. Tertiam, quae ceteris & operis Pulcritudine & ponderis gravitate multùm excellit, quae ex tribus orbibus connexa, totius Mundi deſcriptionem ſubtili ac minutâ figuratione complectitur; & auream illam, quae quarta eſſe dicta eſt, in tertiae illius, &*
E *inter heredes ſuos, atque in eleemoſynam dividendae partis eſſe conſtituit.* Ejuſmodi opificiis pretioſitas materiei bellum intulit, eaque ſupereſſe diu non ſivit. Verùm ſi per ſummum rarumque prodigium ad noſtra uſque tempora ſervata fuiſſent, fortaſſis etiam miraremur artificum illorum induſtriam: haberetque eruditio nobiliſſi-

liſſimum antiquitatis fragmentum in Topographicis & Geographicis iis deſcriptionibus. In uſu quoque fuit eiſdem temporibus Ars ducendi auri in fila, ut vela auro texta ſatis produnt, de quibus in ſubſequenti Diſſertatione XXV. ſermo erit. Equidem novi, quid heic ſe interſerat dubitationis: nempe mira haec & pulcherrima viſa fuiſſe oculis eorum temporum, quibus vel diſtorta recta apparebant. Neque is ego ſum, qui contendere velim, acceſſiſſe ad Romanae & Graecae elegantiae venuſtatem artificia Saeculorum rudium: quippe quae Artem recte delineandi parùm aut nihil excoluiſſe videntur; & quamvis ornamentis abundarent, ea tamen aut minutiora quàm par eſſet in magnificis operibus collocabant, aut ſine ordine ac proportione effundebant. Verùm ne tu quidem contendere contra poſſis, nil recti & eximii excidere potuiſſe e manibus ac ingenio Italicorum, aliorumque mortalium temporis illius, ac praeſertim Romae. Urbem hanc a ceteris, aut a pleriſque diſtinguere mihi liceat. Quum illic ante Seculum XI. Chriſtianae ſalutis longe plura, quàm nunc, ſuperfuerint monumenta pretioſa ferae antiquitatis in Templis, in domibus, in tumulis, in vaſis, in ſtatuis, in columnis, in anagliptis, in picturis, in muſivis, in vitris, in marmoribus, atque in aliis ejuſmodi operibus, elegantiſſimo olim artificio elaboratis: propterea facile etiam acciderit, ut poſt declinationem Romani Imperii, inter tot exempla ſumme commendanda emerſerint interdum Artifices, qui ſua efformarint ad veterum normam. In reliquis ferme Urbibus neque adeo illuſtria, neque tam crebra erant perfectarum Artium rudera & exemplaria; ac propterea nil mirum, ſi in earum Artificibus deſiderata eſt plerumque verae pulcritudinis ac majeſtatis idea. Illud quoque animadvertendum, fuiſſe quaſdam Artes, quae poſtquam cum honore uſque ad Seculum Chriſti X. perſeveraſſent, exinde deficere, & in deterius ruere coeperunt, ſive quod barbari mores in Italia ulterius quàm antea invaluerint, ſive quod inteſtinis bellis & factionibus concuſſa & lacerata nobilis haec Provincia, barbaram quoque ac horrentem faciem induerit in Artibus ſuis. Nemo certe neget, quin poſt Annum Vulgaris Aerae Millefimum, marmora ſculpta, & nummi percuſſi, aliaque id genus opera Artificum, nimiùm recedere a liberalibus veterum Romanorum ſtudiis, & ruſticitatem quamdam ubique prodere coeperint.

Ad texendi Artem, atque ad Lanificium, & ad Serici opera quod attinet, erit de iis ſermo in ſubſequenti XXV. Diſſertatione. Mihi nunc minime praetereundum eſt, fuiſſe etiam Seculis rudibus, qui novis inventis publicam rem auxere. Ego pauca delibabo, opinari tamen non deſinens, plura intercidiſſe, aut eorum memoriam minime ad nos perveniſſe ob Scriptorum inopiam. Referam in Diſſertatione XLIII. *de Literar. ſtatu* Epitaphium Pacifici Archidiaconi Veronenſis, qui Anno DCCCXLVI. vivere deſiit. Inter alia ejus merita legitur:

HOROLOGIVM NOCTVRNVM NVLLVS ANTE VIDERAT.
EN INVENIT ARGVMENTVM, ET PRIMVS FVNDAVERAT.
HOROLOGIOQVE CARMEN SPERAE COELI OPTIMVM,
PLVRA ALIA GRAFIAQVE PRVDENS INVENIET.

Mirari ſubit, cur Epitaphii iſtius Auctor ſcripſerit: *Horologium nocturnum nullus ante viderat*. Ante unum Saeculum, & circiter Annum Chriſti DCCLVIII. Paullus Romanus Pontifex (uti habetur in calce Epiſtolae 25. Codicis Carolini) ad Pippinum Francorum Regem miſerat *Horologium nocturnum*. Fuerit quidem alterius & perfectioris formae Horologium Veronenſe; at certe *Horologii nocturni* inventum appellandum non erat novum plane atque antea ignotum. Porro quid hujus *Horologii* nomine veteres ſignificarint, decernere ego in praeſentia non auſim. Si enim Horologia heic indicari cenſemus, quae ferreis rotis & ponderibus mota per campanulae pulſum horas nocte indicarent, cur haec *Nocturna* nuncupantur, quum & interdiu idem officium praeſtent? Quamquam ejuſmodi Horologiis, ut olim Romani caruere, ita & plurima poſt eos Secula caruiſſe videntur. Tomo XVIII. Rer. Italicar. in Annalib. Bononienſibus ad Annum MCCCLVI. traditur poſitum Horologium in Turri publica Bononiae, cujus campana horas pullabat: *e queſto fu il Primo Orologio, che cominciaſſe mai a ſonare per lo Comune di Bologna*. Apud ſingulares perſonas erat antea uſus ejuſmodi Horologiorum. Et Dantes Cap. 24. Paradiſi, Horologia noſtra per rotas mota commemorat. Sed ſi antiquiſſimus eorum uſus fuiſſet, mirarer cur tam ſerò ad publica commoda translatus fuiſſet. Horologium ad Lunae aut Siderum radios tunc excogitatum, vix eſt ut ego ſuſpicer. Fortaſſe clepſidra fuerit, aut aquâ aut pulvere cadente inſtructa, a quibus horae nocturnae aut ad lucernam ibi conſtanter appoſitam, aut ad pulſum alicujus aeris, indicarentur. Attamen ſi pulſationem ei tribuamus, iterum peto, cur non & diurnum Horologium illud fuerit. In Annal. Francorum ad Annum DCCCVII. Aaron Perſarum Rex miſit Carolo Magno inter cetera dona *Horologium ex auricalcho arte mechanica confectum, in quo duodecim horarum curſus ad clepſydram vertebatur, cum totidem aereis pilulis, quae ad completionem horarum decidebant, & caſu ſuo ſubjectum ſibi cymbalum tinnire faciebant*. Si clepſydra fuit, ergo aquarium Horologium fuerit. Verùm ego ab hujuſmodi voce fucum mihi timens, id tantùm ajo, potuiſſe Perſicum illud Horologium aquae unius, aut pulviſculi lapſu, pilas emittere, novamque horam novo ſonitu nuntiare; ſed nil rei eſſe ejuſmodi Horologiis cum iis, quibus nunc utimur. Doctiſſimo tamen Mabillonio teſte, ante Annum a Chriſto nato Septingenteſimum Anonymus Auctor Regulae Magiſtri floruit. Ibi verò Cap. 54. legitur: *Cum adveniſſe divinam horam percuſſus in Oratorio Index monſtraverit*. Cap. 55. *Cum ſonuerit Index*. Et Cap. 95. *Cum ad opus divinum Oratorii Index ſonaverit*.

Haec

Haec perpendenda: videntur enim indicare Horologium campanae ſonitu horas tunc nuntians. Nauticae quoque acus nobile inventum, & mirabilis ad navigationem Magnetis uſum, potius quàm Britannis & Belgis, deberi Johanni Gojae ſeu Girae Amalphitano, Auctores fide digni tradunt, ſcilicet Flavius Blondus, Panormitanus, Ortellius, & alii. Quod tamen accidiſſe quum nonnulli putent circiter Annum MCCCII. non bene cum calculis Chronologicis conſonat: ſunt enim quae indicare videntur, medio Seculo XIII. atque etiam antea, notum fuiſſe admirandum atque hoc utiliſſimum Naturae arcanum. Neque eſt, quod ego commemorem celeberrimum inventum Typographiae; uti & alterum exitioſiſſimum ſimul & mirificum Pulveris pyrii. Haec enim Secula quidem poſteriora detexere, ſed nequaquam in Italia.

Quod eſt ad Artem Vitri conficiendi, non eam Itali tantummodo, ſed & Galli ſeu Franci antiquitus uſurparunt. Bedâ teſte in Vitâ Benedicti Biſcopi Abbatis, ſanctus ille vir circiter Annum DCLXXX. *miſit legatarios Galliam, qui Vitri factores, artifices, videlicet Britannis eatenus incognitos, ad cancellandas Eccleſias, porticuumque & coenaculorum ejus feneſtras adducerent. Factumque eſt, & venerunt. Nec ſolùm poſtulatum opus compleverunt, ſed & Anglorum ex eo gentem hujuſmodi artificium noſſe ac diſcere fecerunt.* Petrus Damiani in Vita Sancti Odilonis auctor eſt, ei dono datum fuiſſe ab Heinrico I. Imperatore *vas holovitreum valde pretioſum, & Alexandrini operis arte compoſitum.* Is idem infra commemorat *vitrea vaſcula anaglypha fuſilitate caelata.* An verò tingendi variis coloribus Vitri, illudque picturâ ornandi, praeterquam in Graecia ac Italia, Ars excoleretur olim, notave foret, minime mihi compertum eſt. Eam certe Romanorum induſtria diu fovit, ac Leo Papa III. circiter Annum Chriſti DCCCII. *feneſtras de abſida Baſilicae Conſtantinianae ex Vitro diverſis coloribus concluſit, atque decoravit*, ut in ejus Vitâ apud Anaſtaſium habetur. Delectati autem ſunt picturatis etiam Vitris veteres Romani cum Ethnici tum Chriſtiani: quod argumentum ſi quis egregie pertractatum intueri cupit, adeat Librum Clariſſimi olim Viri Philippi Bonarotae Senatoris Florentini, qui multa antiquitatis rudera in hanc rem collegit. Ceterum praeter *Vitreas* feneſtras, duplex alia ratio lucis admittendae per feneſtras, ſimulque venti ac frigoris arcendi antiquis fuit. Altera, vela ſeu telas obtendendo feneſtris; altera *Speculari* lapide eas obſtruendo, uti nunc fit vitreis orbiculis, aut laminis. Lapis iſte, ut Plinius Lib. 36. Cap. 22. ſcribit, *faciliore multo naturâ finditur in quamlibet tenuem cruſtam,* & lucem tranſmittit. Idem verò eſt atque *Gypſum*, cujus fodinae ne in noſtris quidem regionibus deſiderantur. Propterea quae *Gypſeae feneſtrae* apud Scriptores rudium Seculorum occurrunt, iſtis *Specularibus* munitae erant, de quibus multa habet Salmaſius in Solinum. Leo Oſtienſis Lib. 3. Cap. 33. commemorat *Feneſtras vitro, tam gipſo, quàm plumbo inſigniter laboratas.* Et Cap. 34. *Feneſtras, quae in porticibus ſunt, gipſeas quidem; pari verò decore, conſtruxit.* Apud Patres Cappuccinos, quibus ſolicitum ineſt ſtudium paupertatis, feneſtras ejuſmodi non ſemel vidi. Serae autem antiquitati novimus fuiſſe *Specula*, quorum

rum uſus nunquam deſiit; ſed eorum fabricam apud Italos uni fortaſſe Veneti per tempora multa ſervarunt, & adhuc ſervant; quae tamen aliò translata, nunc in aliis quoque Regnis floret. At nos civi etiam Veneto, hoc eſt, Marco Paulo acceptum referimus, quòd primus vaſtum ac feliciſſimum Sinarum (ut appellare conſuevimus) Imperium Seculis poſterioribus detexerit, uti & Columbo, & Americo Veſpuccio, quòd Indiarum Occidentalium notitiam & aditum reliquis Europaeis aperuerint.

Quae poſtea ducentis ab hinc annis mirabilia ſane inventa fuere, aequiori titulo omiſſa velim. Sed non praeteribo nonnulla a Gualvaneo de la Flamma ante quadringentos ferme annos ſcripta in hanc rem. Floruit ille, ut alibi non ſemel monui, in Ordine Praedicatorum Mediolani iis ipſis temporibus, quibus haec ab ipſo narrata contigere. Leguntur autem in ejus Opuſculo, quod evulgatum a me fuit Tomo XII. Rer. Italicar. *Anno MCCCXLI.* (en ejus verba pag, 1037.) *Pontificatus Benedicti XII. Anno VI. vacante Imperio, & Sede Archiepiſcopali Mediolanenſi: Vicariatus Roberti Regis Siciliae Imperii Anno XXVIII. ſub dominio duorum fratrum ex Vicecomitibus venerabilis Johannis Epiſcopi Novarienſis, & nobilis Militis Luchini de Vicecomitibus. In Civitate per Dominos Civitatis duae novitates ſunt inchoatae. Prima eſt, quod adinvenerunt facere Molendina, quae non aqua, aut vento circumferuntur, ſed per pondera contra pondera, ſicut ſolet fieri in Horologiis;* (& heic animadverte uſum tunc ibi familiarem ferrei *Horologii.*) *Et ſunt ibi rotae multae & artificia ſubtilia multùm. Et non eſt opus, niſi unius pueri. Et moliunt continue quatuor modios tritici moliturâ optimâ nimis. Nec umquam in Italia tale opus fuit adinventum, licèt per multos annos exquiſitum. Secunda novitas fuit, quod adinvenerunt facere in Ticinello navigium. Et fuerunt illae naves dictae Ganzerrae. Et portat una navis quingentos vel ſexcentos homines armatos. Et ſunt nimis utiles pro Communitate Mediolani, quia poſſunt ire uſque Venetias, & viſitare Civitates & Caſtra poſita ſuper Ticinum & Padum, & in Lacu Majori. Poſſunt etiam hoſtibus inferre damna plurima, & victualia deferre amicis. Sunt iſtae Ganzerrae naves magnae, habentes pro qualibet quinquaginta remos vel circiter. Et ſunt communitae aſſeribus in circuitu cum bathfredis & machinis, cum maximis velis. Nec potuit Ticinellus ipſas tranſducere quantumcumque ingurgitatus, ſed cum camellis* (ita ibi ſcriptum) *& aliis inſtrumentis oportuit ipſas conduci uſque ad Lacum Majorem.* Praeter haec idem Gualvaneus in altero Capitulo nova quaedam inventa recenſet, ita ſcribens: *Item alias nobiles & laudabiles conſuetudines adinvenerunt praedicti Domini Civitatis: & aliquas jam incho atas per ſuos praedeceſſores repererunt. Videlicet quod equos emiſſarios equabus magnis commiſcuerunt; & procreati ſunt in noſtro territorio Deſtrarii nobiles, qui in magno pretio habentur. Item canes Alanos altae ſtaturae, & mirabilis fortitudinis nutrire ſtuduerunt. Et cuniculis Caſtra & Civitates repleverunt. Item racemi vernacini truncis inſerti pinum vernacinum inſertum producunt. Panni de ſerico & de auro ſubtili artificio texuntur. Et plura alia mirabilia opera & novitates laudabiles introductae eſſe dignoſcuntur.*

Ut etiam juſtae conjecturae ſuadent, Saeculis barbaricis atque Italiae debemus originem *Perſpicillorum*, ſive *Specil-*

Specillorum vitreorum: nos *Occhiali* appellamus. Profectò non defuere, qui ſibi viſi ſunt reperiſſe apud antiquos uſum inſtrumenti hujus ad oculorum vim adiuvandam. Sed incertis levibuſque rationibus eorum ſententia nititur. Samueli Pitiſco, atque aliis, ex antiqua Inſcriptione Romana laudatur *Faber Ocularíarius* (potius *Ocularius*) quaſi is eſſe potuerit ejuſmodi vitrorum fabricator, quod & Reineſius facile credidit Claſs. XI. num. *66.* Inſcription. Antiquarum. Tenebroſam vocem nemo non videt: atque omnino latet, quid per eam ſignificatum fuerit, etiamſi ſtatuamus recte ab Aldo deſcriptam fuiſſe Inſcriptionem illam, a Grutero ſubinde recuſam. Fortaſſis artifex effingebat oculos in Deorum templis, ſuſpendendos pro receptâ, uti ſtulte arbitrabantur, oculorum incolumitate. Aegyptii quoque, teſte Clemente Alexandrino Lib. 5. Stromat. oculos ex auro & argento confectos in Templis exponebant, ſignificaturi, *Deum omnia videre*. Ad haec Florentiae Inſcriptio legitur, ab accuratiſſimo Gorio producta Tomo prim. Inſcription. Florentin. pag. 40*6*. ubi

M. RAPILIVS OCVLOS
REPOSVIT STATVIS

Erant enim antiquis ſtatuae Deorum, oculos habentes ex auro aut gemmis confectos, uti idem Gorius auctoritate Caecilii Balbi ex Johanne Sariſberienſi deſumtâ animadvertit. Quare nihil his inſiſtendum. Alii *Conſpicillum* apud Plautum nacti, inſtrumentum idem opinati ſunt adhibitum oculis, ut res majores appareant. Falluntur. Plautus ipſe in Fragmentis ait:

In conſpicillo adſervabam;

A Ideſt *in Specula*. Alterum verſum ex eodem Plauto adfert Robertus Stephani, nempe:

Vitrum cedo: neceſſe eſt conſpicillo uti.

At nuſquam apud Plautum verſum hunc reperio neque in Comoediis, neque in Fragmentis, ita ut fidere
B heic non poſſimus: praeterquamquod veteres adhibuere Vitrum ad accipiendam lucem in aedibus. *Specularia* nomen iis fuit. Ad hanc vocem legenda ſunt, quae habet Du-Cangius in Gloſſar. Latin. & Salmaſius ad Solinum. Fureterius quoque in Vocabular. Gallic. Linguae, tradit, ſe ab eodem Du-Cangio accepiſſe, adſerva-
C ri in Regia Bibliotheca Poëma Graecum, ex quo hauriatur, *Perſpicillos* in uſu fuiſſe Anno Chriſti MCL. Paria ſcribit Menagius in Origin. Linguae Italicae. En verſiculum illum, ubi de Medicis agitur:

Θωρῦσι καὶ τὰ σκύβαλα μετὰ τοῦ ὑαλίου.

D Ideſt: *Intuentur autem excrementa per Vitrum*. Verùm dubitat ipſe Menagius, an hoc ad Ocularia ſpectet, quum vitro potuerint uti Medici illi, ne tetro foetore laederentur. Praeterea is minime animadvertit, dubitationem omnem ab ipſo Du-Cangio auferri, qui rurſus eumdem verſum in Gloſſario Graeco ad vocem ὑέλιον lau-
E dat, eumque ita Latine reddit: *Ideſt, inſpiciunt excrementa cum urinis:* neque haec ad Specilla ſpectant. Scilicet ὑέλιον *Urinam* ſignificat, non *Vitrum*. Quum ergo nullum apertum locum aut teſtem ex univerſa antiquitate habeamus, tunc in uſu fuiſſe *Perſpicilla*, ſeu *Specilla*; & contra vix fieri potuerit, quin apud antiquos aliqua eorum mentio facta fuiſſet,

ſet, ſi ejuſmodi inſtrumenta noviſſent: ſententiae acquieſcendum eſt Clariſs. Viri Franciſci Redii Medici ac Philoſophi Arretini, qui in Epiſtolâ Anno MDCLXXVIII. editâ contendit, *Perſpicillorum* inventum & uſum emerſiſſe ab Anno Chriſti MCCLXXX. uſque ad MCCCXI. & quidem in Tuſcia. Nam in Sermonibus MStis Fratris Jordani de Rivalto, qui e vivis abiit Anno MCCCXI. haec leguntur: *Non è ancora vent' anni, che ſi trovò l' Arte di fare gli Occhiali, che fanno veder bene; che è una delle migliori Arti, e delle più neceſſarie, che'l Mondo abbia.* Quae verba jandiu protulerant editores Vocabularii *della Cruſca*. Ad haec idem Redius profert locum e Chronico Piſano, cujus auctor fuit Frater Dominicus de Peccioli Ordinis Praedicatorum. Ibi ſermo eſt de Fratre Alexandro Spina, qui Anno MCCCXIII. finem vivendi fecit. En verba: *Frater Alexander de Spina Piſanus manibus ſuis, quicquid voluiſſet, operabatur, ac caritate victus aliis communicabat. Unde cum tempore illo Quidam Vitrea Specilla, quae Ocularia vulgus appellat, primus adinveniſſet, pulcro ſane, utili, ac novo invento, neminique vellet artem ipſam conficiendi communicare, hic bonus vir & Artifex illis viſis, ſtatim nullo docente didicit, ac alios, qui ſcire voluerunt, docuit. Canebat modulate. Sciebat eleganter; & deſcriptos Libros, quos minia appellant, ornabat. Nullam prorſus manualium Artium ignoravit.* Alia congerit idem Redius ad ejuſmodi ſententiae confirmationem: certumque eſt, exinde occurrere apud Scriptores eorumdem Perſpicillorum, ſive *Occhiali* nomen. Denique praetermitto inventa alia barbaricis Seculis tribuenda: puta mirabilem Typographorum Artem, tormentorumque ignivomorum fabricam, atque alia, de quibus poſt Polidorum Virgilium eruditiſſime egit Guido Pancirolius. De origine verò Typographicae Artis vidi in Tranſactionibus Britannicis Diatribam, cujus Auctor omnium diligentiſſime in eam inquiſivit. Citius enim, quàm vulgo creditur, apud Belgas ſive Germanos Ars illa adinventa, & longe antea, quàm multi crediderint, in Italiam advecta fuit. In Coenobio Benedictinorum Sancti Georgii Venetiis viſus mihi fuit *Rationalis divinorum Officiorum* (Durandi) *Artificioſâ adinventione imprimendi ac caracterizandi abſque calami exaratione, ſic effigiatus per Johannem Fuſt Civem Maguntinum, & Petrum Bernſheim Clericum Dioeceſis ejuſdem. Anno Domini Milleſimo Quadringenteſimo Quinquageſimo Nono, Sexta die Octobris.* Verùm de his conſulendi ſunt *Annales Typographici* Michaëlis Maittaire, ante paucos annos editi Londini, in quibus & origo & progreſſus Typographicae Artis fuſiſſime & accuratiſſime pertractantur. Conſulendum quoque par Opus Bononiae editum a P. Orlando Carmelita.

FINIS TOMI QUARTI.

ELEN-

ELENCHUS TOMI QUARTI.

DISSERTATIO DECIMANONA.

De Tributis, Vectigalibus, aliiſque oneribus publicis Medii Aevi. Pag. 1.

DISSERTATIO VIGESIMA.

De Actibus Mulierum. Pag. 189.

DISSERTATIO VIGESIMAPRIMA.

De Italiae Statu, Habitatorum affluentia, Agrorum cultu, mutatione Civitatum, felicitate, ac infelicitate temporibus Barbaricis. Pag. 257.

DISSERTATIO VIGESIMASECUNDA.

De Legibus Italicorum, & Statutorum origine. Pag. 417.

DISSERTATIO VIGESIMATERTIA.

De moribus Italicorum poſt arreptam a Barbaris Italiae dominationem. Pag. 529.

DISSERTATIO VIGESIMAQUARTA.

De Artibus Italicorum poſt inclinationem Romani Imperii. Pag. 637.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 059927647